LISA SCOTTOLINE
DRAGOSTE ETERNĂ
O poveste pasionantă despre prietenie, loialitate și eroism nestăvilit.
— PAM JENOFF
LITERA
MOON

Lisa Scottoline

Dragoste eternă

Traducere: Ana Maria Gontea
Editura Litera
2021

Lisa Scottoline
Eternal

Copyright © 2021 by Smart Blonde LLC.
Toate drepturile rezervate

Editura Litera
tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19
e-mail: contact@litera.ro
www.litera.ro
Dragoste eternă
Lisa Scottoline
Copyright © 2021 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate
Editor: Vidraşcu şi fiii
Redactor: Dragoş Ghiţulete
Corector: Păuniţa Ana
Copertă: Bell Studio

Tehnoredactare şi prepress: Laura Carîp
Seria de ficţiune a Editurii Litera este coordonată
de Cristina Vidraşcu Sturza.
ISBN 978-606-33-8143-0
ISBN EPUB 978-606-33-8194-2

Cu toată dragostea, minunatei mele fiice, Francesca

PERSONAJE

FAMILIA D'ORFEO DIN TRASTEVERE
Ludovico, tatăl
Serafina, mama
Elisabetta, fiica
Rico şi Gnocchi, pisicile neastâmpărate
FAMILIA SIMONE DIN GHETOU
Massimo, tatăl
Gemma, mama
Rosa, fiica
Alessandro „Sandro”, fiul
Cornelia Rossi, bonă şi menajeră
David Jacobs, prietenul Rosei
FAMILIA TERRIZZI, DE PE INSULA TIBERINA
Giuseppe „Beppe”, tatăl
Maria, mama
Emedio, fiul cel mare, preot
Aldo, fiul mijlociu
Marco, fiul cel mai mic
ALTE PERSONAJE
Giuseppina „Nonna” Servano, bunica familiei şi proprietara Casei Servano
Paolo, fiul ei

Sofia, soţia acestuia
Commendatore Buonacorso, ofiţer fascist
Comandante Spada, ofiţer fascist pensionar
Carmine Vecchio, bătăuş fascist
Stefano Pretianni, bătăuş fascist
Rolf Stratten, aghiotant nazist
Profesorul Tullio Levi-Civita,
matematician
Ugo Foà, preşedinte al organizaţiei comunităţii evreieşti din Roma
Dante Almansi, preşedinte al Uniunii Comunităţilor Evreieşti din Italia
Locotenent-colonel Herbert Kappler, ofiţerul cel mai înalt în grad al Schutzstaffel, sau SS, din Roma
Baronul Ernst von Weizsäcker, ambasadorul german la Vatican
Omnia vincit amor.
Dragostea învinge totul.
VIRGILIU

PROLOG

ELISABETTA

Mai 1957
Elisabetta păstrase secretul timp de treisprezece ani, dar venise vremea să-i spună fiului ei cine a fost tatăl lui. Iniţial a vrut să aştepte până când el ar fi fost suficient de mare, însă acum nu mai dorea să aştepte. Băiatul avea dreptul să cunoască

adevărul şi ea nu se simţise niciodată confortabil din cauză că trebuia să păstreze secretul. Devenise din ce în ce mai greu cu timpul, asemenea unei pungi de alimente cărate de-a lungul unei străzi, apoi de-a lungul celei de-a doua, dar la cea de-a treia trebuia lăsată jos.

Stătea în dreptul chiuvetei de la bucătărie. Termina de băut cafeaua, iar apartamentul era tăcut şi liniştit, deoarece fiul ei era plecat să joace fotbal. Se pregătea pentru conversaţie, realizând că va trebui să retrăiască cele mai rele zile din viaţa ei şi chiar din istoria ţării ei, din moment ce tinereţea ei inclusese *ventennio*, perioada de 20 de ani aflată sub conducerea lui Mussolini şi un război care lăsase Italia într-o completă dezordine şi confuzie, perioadă pe parcursul căreia binele devenise rău, iar răul devenise puternic.

Ochii Elisabettei s-au umplut de lacrimi, dar a clipit pentru a le îndepărta. Spera să-şi poată face fiul să înţeleagă de ce nu îi spusese până acum. Descoperirea l-ar putea şoca, cu atât mai mult cu cât nu bănuia nimic. Semăna atât de mult cu ea, era ca şi cum biologia tatălui lui se exprima în personalitatea sa, mai degrabă decât în trăsăturile feţei.

Privirea ei s-a abătut spre fereastra de deasupra chiuvetei. Privea către o amintire întipărită în memoria ei, de la Trastevere la Vatican, un palimpsest unic al Romei, care se adăugase la sine însuşi încă de la începutul civilizaţiei occidentale, straturi peste straturi de marmură de travertin, arcuri de cărămidă, turnuleţe medievale cu creneluri şi acoperişuri de ţiglă roşie ale caselor cu faţade de chihlimbar şi ocru. Cupolele bisericilor au punctat scena atemporală, intercalate cu palmieri, chiparoşi şi pini umbrelă. Deasupra tuturor se înalţă bazilica Sfântul Petru, cu domul său iconic aurit de soarele italian.

Elisabetta s-a retras din starea de reverie şi şi-a pus ceaşca de cafea în chiuvetă. Fiul ei urma să se întoarcă acasă în orice moment. Bucătăria se umpluse de aroma de lasagna, mâncarea lui preferată. O făcuse pentru că urma să audă o poveste dificilă, dar pe care trebuia să o cunoască. Una pe care ea trebuia să i-o spună.

A auzit uşa de la intrare deschizându-se, iar el a intrat în apartament, lăsându-şi jos mingea de fotbal. Ea s-a pregătit:

— *Ciao, amore!*
— Mamă, mâncăm lasagna?
— Da! Vino în bucătărie, te rog!

PARTEA ÎNTÂI

Lăsaţi pe toată lumea atunci să aibă dreptul
Să spună această poveste în felul său.
Ignazio Silone, *Fontamara* (1930)

Cel Unic rămâne, cei mulţi se schimbă şi trec;
Lumina cerului străluceşte pentru totdeauna, umbrele pământului zboară;
Viaţa, ca o cupolă de sticlă multicoloră,
Pătează strălucirea albă a Eternităţii,
Până când Moartea o calcă în picioare şi o sfărâmă. Moarte,
Dacă vrei să fii alături de ceea ce cauţi!
Du-te acolo unde totul a fugit! Cerul de azur al Romei,
Florile, ruinele, statuile, muzica, cuvintele sunt slabe.
Gloria pe care o transmit cu adevărul potrivit să o spună.
Percy Bysshe Shelley, *Adonais* (1821)

Capitolul 1

ELISABETTA

Mai 1937

Elisabetta era hotărâtă. Marco Terrizzi va fi primul cu care se va săruta.

Îl privea cum făcea trucuri cu bicicleta lângă râu, mergând pe roata din spate, cu capul dat pe spate de râs, cu dinţii albi pe faţa bronzată. Părul lui des şi negru dat cu pomadă strălucea în soare, iar picioarele îi erau musculoase pe sub pantalonii scurţi şi largi ai uniformei. Pedala cu bucurie şi putere, atingând o graţie masculină. Marco Terrizzi avea *sprezzatura*, un farmec rar şi fără efort care îl făcea irezistibil.

Elisabetta nu-şi putea lua ochii de la el şi nici ceilalţi nu puteau. Crescuseră împreună, dar undeva pe parcurs, el trecuse de la copilărie la bărbăţie, de la Marco la *Marco*. Nu exista nici o îndoială că era teribil de chipeş. Avea ochi mari, de culoarea maro a unui nuc, un nas puternic, un maxilar pătrat şi un gât lat, marcat de un măr al lui Adam proeminent. Era cel mai popular băiat din clasa lor şi totul la el părea mai viu decât la toţi ceilalţi. Chiar şi acum, soarele îl scălda în aur, de parcă natura însăşi l-ar fi aurit.

Elisabetta s-a întrebat cum ar fi să-l sărute. A presupus că ar fi excitant, chiar delicios, ca şi cum ar muşca dintr-o roşie coaptă şi ar lăsa sucul să îi curgă pe bărbie. Nu sărutase niciodată un băiat, deşi avea deja cincisprezece ani, iar noaptea exersa sărutul pe pernă. Pisica ei tigrată, Rico, cu care dormea, se obişnuise cu rutina ei, deoarece pisicile suportă prostia fetelor tinere.

Elisabetta habar nu avea cum să-l facă pe Marco să o considere mai mult decât o prietenă. De obicei, îi reuşea ceea ce îşi propunea, obţinând note bune şi altele, dar asta era diferit. Era prea directă pentru a flirta. Îi lipseau şiretlicurile feminine. Fusese un *maschiaccio*, o băieţoasă în copilărie, şi aşa devenise apropiată de Marco. Încerca să devină mai feminină,

dar încă nu purta sutien. Mama ei spunea că nu are nevoie de unul, dar celelalte fete râdeau de ea, şuşotind în spatele mâinilor.

— Elisabetta, ajutor, mă înec!

Marco a alergat spre râu, iar ea era pe punctul de a-l striga, dar s-a oprit. Citise într-o rubrică de sfaturi feminine că refuzul de a le acorda bărbaţilor atenţia pe care o doreau îi înnebunea de dorinţă, aşa că l-a ignorat, în timp ce celelalte fete îi răspundeau.

— Marco, nu! a strigat Livia.

— Marco, ai grijă! a oftat Angela.

Băieţii au aşteptat să vadă dacă se va întâmpla vreo nenorocire cu Marco, dar acesta a întors ghidonul, îndepărtându-se de marginea râului. Au râs şi s-au întors la manualele lor, împrăştiate pe iarbă. Formaţiunea de tineret a partidului îşi făcea temele pentru acasă, venind de la întâlnirea Balilla. Purtau cu toţii uniforme, băieţii aveau cămăşi negre şi pantaloni scurţi gri, iar fetele cămăşi albe de muselină şi fuste negre.

Acest loc liniştit de pe malul râului, chiar la nord de Ponte Palatino, devenise un loc de întâlnire pentru colegii ei de clasă după ore, deşi Elisabetta stătea de obicei cu Marco sau Sandro, separat de celelalte fete. Cumva, pierduse şansa de a deveni prietena lor, iar acum era prea târziu, pentru că îi respingeau propunerile. Poate că o judecaseră ca preferând băieţii, ceea ce nu era adevărat, iar ei i-ar fi plăcut să aibă o prietenă bună. Oricare ar fi fost motivul, Angela şi celelalte fete o ţineau la distanţă, iar ea încercase să nu lase asta să se vadă.

— Uite, Betta! a strigat din nou Marco, folosind porecla ei din copilărie.

— Foloseşte-mi numele în mod corespunzător! a strigat Elisabetta, din spatele ziarului ei.

Prefera numele complet, deoarece spera să devină jurnalistă într-o zi. Îşi exersa semnătura şi noaptea. De Elisabetta D’Orfeo.

— Elisabetta! Marco a venit îndată, alunecând până la o oprire pe iarbă. Urcă-te pe ghidonul meu. Hai să facem o plimbare.

— Nu, citesc.

Elisabetta şi-a ascuns zâmbetul în spatele ziarului. Angela s-a ridicat, ştergându-şi iarba de pe fustă.

— Marco, vin eu, ia-mă!

— Bine!

Marco i-a întins mâna. Angela s-a urcat pe ghidonul lui şi cei doi au plecat împreună.

Elisabetta şi-a coborât ziarul, întrebându-se dacă nu cumva rubrica de sfaturi feminine se înşelase. Dacă îl voia pe Marco, trebuia să-l atragă în alt mod. Simţea că e destul de drăguţă, acum că mai crescuse, după spusele mamei sale. Ochii ei mari şi rotunzi erau de un maro-verzui, iar părul ei până la umeri era de un brunet bogat, ondulat şi abundent. Nasul îi era puternic, dar proporţional cu pometii proeminenţi, iar buzele îi erau pline. Problema ei era *bocca grande*, gura mare, care se dovedea a fi un dezavantaj atunci când venea vorba de băieţi, de profesorul ei de latină şi de proasta aia bătrână de la chioşcul de ziare.

Elisabetta s-a sprijinit pe coate, inspirând mirosurile Tibrului, apa acestuia de un jad lăptos cu valuri acoperite de o spumă de fildeş. Lebedele zgâriau suprafaţa pentru a bea ceva, cicadele răcneau şi libelulele bâzâiau. Tufele de oleandri roz, pinii umbrelă şi palmierii se aliniau pe malul râului, iar oaza naturală era protejată de agitaţia oraşului prin ziduri de piatră gri.

Privirea Elisabettei găsise Ponte Rotto în mijlocul râului, o privelişte bizară. Cu secole în urmă, podul de piatră legase malurile râului, dar timpul îl redusese la un singur arc care se ridica din apă, fără să ducă nicăieri. Romanii îl numeau podul rupt, dar ea credea că era un supravieţuitor, care stătea în picioare în ciuda intemperiilor şi a Tibrului însuşi, care îi trimitea liane de culoare verde-negru pe margini, ca şi cum ar fi încercat să-l tragă sub apă.

Dincolo de Ponte Rotto se afla insula Tiberina, singura insulă de pe râu, suficient de mare pentru a cuprinde Basilica di San Bartolomeo all'Isola, cu clopotniţa sa de cărămidă decolorată, biserica San Giovanni Calibita şi spitalul Ospedale Fatebenefratelli, cu rândurile sale de ferestre cu jaluzele verzi. Vizavi de spital se afla barul GiroSport, pe care familia lui Marco îl deţinea şi deasupra căruia aceasta locuia. Elisabetta locuia la doar câteva străzi distanţă de el, în Trastevere, cartierul boem

pe care ea şi tatăl ei îl adorau. Din păcate, mama ei încetase să mai iubească ceva.

Atunci Elisabetta l-a văzut pe Sandro Simone care se îndrepta spre ea şi spre ceilalţi. Sandro era celălalt cel mai bun prieten al ei, dar şi al lui Marco, căci cei trei formau un trio încă din copilărie. Sandro mergea cu pasul său săltat, iar buclele de un maro-deschis îi fluturau pe faţa lungă şi slabă. Era chipeş în felul lui, cu trăsături mai rafinate decât ale lui Marco şi cu o constituţie asemănătoare unui creion ascuţit, subţire, dar puternic, aşa cum un cablu de sârmă susţine un pod modern.

— *Ciao*, Elisabetta!

Sandro a ajuns în dreptul ei. I-a zâmbit şi şi-a dat jos fesul. Şi-a şters sudoarea de pe frunte, şi-a dat jos rucsacul şi s-a aşezat. Ochii lui, de o culoare azurie strălucitoare, cu gene lungi ca nişte copertine, s-au îngustat în lumina soarelui. Nasul îi era lung şi acvilin, iar buzele îi erau gravate fin pe faţă. Sandro locuia pe malul estic al râului, în cartierul evreiesc, numit ghetou, şi pe parcursul copilăriei lor, Elisabetta, Sandro şi Marco călătoriseră înainte şi înapoi pe o axă din Trastevere până la insula Tiberina şi ghetou, mergând cu bicicleta, jucând fotbal şi, în general, comportându-se ca şi cum Roma ar fi fost terenul lor de joacă privat.

— *Ciao*, Sandro.

Elisabetta a zâmbit, bucuroasă să-l vadă.

— M-am oprit să iau o gustare pentru noi. Ia una.

Sandro a scos o pungă de hârtie din rucsac şi i-a deschis partea superioară, eliberând aroma delicioasă de *supplì*, crochete din orez cu sos de roşii şi mozzarella.

— *Grazie!*

Elisabetta a luat un *supplì* şi a muşcat din el. Învelişul era moale, sosul de roşii perfect sărat, iar mozzarella era suficient de fierbinte încât să i se topească pe limbă.

— Unde e Marco? Am adus şi pentru el.

— A plecat cu Angela.

— Păcat. Sandro a mestecat un *supplì* şi a aruncat o privire la ziarul ei. Ce citeşti?

— Nimic. Elisabetta adora să citească ziarul, dar editorialiştii ei favoriţi dispăruseră şi bănuia că fuseseră concediaţi. Benito

Mussolini şi fasciştii se aflau la putere de cincisprezece ani, iar cenzura devenise la ordinea zilei. Toate articolele sunt la fel, sunt despre cât de grozav este guvernul sau reproduc afişe ridicole, ca acesta.

— Lasă-mă să văd.

Sandro şi-a şters mâinile pe un şerveţel.

— Poftim! Elisabetta i-a arătat o fotografie a unei ţărănci italiene în rochie tradiţională, ţinând câte un copil cu fiecare mână. I-a citit legenda. Femeia fascistă ideală este făcută pentru a naşte copii, a tricota şi a coase, în timp ce bărbaţii muncesc sau pleacă la război. Este propagandă, nu ştire, şi oricum, nu toate femeile sunt la fel.

— Bineînţeles că nu sunt. Ziarul nu are întotdeauna dreptate.

— Nu, nu are.

Elisabetta s-a gândit la rubrica de sfaturi feminine. Marco şi Angela încă nu se întorseseră.

— Nu lăsa asta să te deranjeze.

— Dar aşa este.

Elisabetta nu era de acord cu fasciştii, deşi nu discutase despre asta cu nimeni altcineva în afară de Sandro şi de Marco. Cei care vorbeau împotriva guvernului puteau fi arestaţi şi trimişi în *confino*, exil, departe de casele lor. Informatorii erau din abundenţă în Roma, chiar şi în Trastevere, şi nu conta că familia Elisabettei nu era parte a nici unui partid, deoarece artiştii erau automat de stânga.

— Nu-ţi place să ţi se spună ce să faci.

— Cui îi place? Ţie îţi place?

— Nu, dar eu nu o pun atât de mult la inimă ca tine. Sandro s-a aplecat. Ghici ce, am veşti uimitoare. Am fost acceptat la un stagiu cu profesorul Levi-Civita la La Sapienza.

— *Davvero?* a întrebat Elisabetta, uimită. Tu, un elev de liceu? La universitate?

— Da, va fi un studiu independent, a zâmbit Sandro cu mândrie.

— Felicitări!

Elisabetta s-a simţit încântată pentru el. Era un geniu în matematică, iar talentul său supranatural era evident încă din şcoala

primară, aşa că nu ar fi trebuit să fie surprinsă că va fi la La Sapienza, campusul din oraş al Universităţii din Roma.

— Şi acest profesor este cel despre care vorbeşti mereu, nu-i aşa? Levi-Civita?

— Da, şi abia aştept să îl cunosc. Este unul dintre cei mai mari matematicieni ai timpului nostru. El a dezvoltat calculul tensorial, pe care Einstein l-a folosit în teoria relativităţii. De fapt, tocmai s-a întors de la întâlnirea cu el din America.

— Ce minunat! Cum s-a întâmplat asta? Pentru tine?

— Profesoara Longhi m-a recomandat şi am aşteptat să aflu. Doar ce am fost pe la spital ca să-i spun mamei mele.

— Trebuie să fie foarte mândră.

Elisabetta o admira pe mama lui Sandro, care era una dintre puţinele femei doctor de care auzise vreodată, obstetrician la Ospedale Fatebenefratelli.

— Este, dar a fost surprinsă că nu i-am spus că am fost luat în considerare.

— Şi eu sunt. De ce nu ne-ai spus?

Elisabetta se referea la ea şi la Marco.

— Nu doream să ştii dacă nu aş fi reuşit.

— O, Sandro! Elisabetta a simţit un val de afecţiune pentru el. Tu nu dai greş niciodată, iar Levi-Civita este norocos că te are. Într-o zi vei fi un matematician celebru.

Sandro a zâmbit.

— Şi tu vei fi o jurnalistă celebră.

— Ha!

Elisabetta nu ştia ce va deveni Marco, dar a respins acest gând.

— Cum poţi să citeşti în lumina soarelui? Sandro a privit cu ochii întredeschişi la ziarul ei. Este atât de multă lumină.

— Este, ştiu.

— Permite-mi.

Sandro i-a luat pagina de ziar din mână şi s-a ridicat în picioare.

— Nu, dă-mi-o înapoi!

Elisabetta s-a ridicat, întinzând mâna, dar Sandro s-a întors, făcând ceva cu ziarul.

— Sunt doar necrologurile.

— Îmi plac necrologurile.

Elisabetta citea întotdeauna necrologurile, deoarece fiecare dintre ele era o poveste de viaţă minunată, cu excepţia finalurilor.

— *Ecco.* Sandro i-a întins o pălărie din ziar împăturit, apoi i-a pus-o pe cap. Asta va ţine soarele departe de ochii tăi.

— *Grazie.*

Elisabetta a zâmbit, încântată, şi deodată Sandro a sărutat-o. Ea s-a trezit sărutându-l şi ea, gustând sosul cald de roşii de pe buzele lui, până când el s-a îndepărtat, zâmbindu-i, cu o nouă strălucire în ochi, care o deruta. Tocmai se hotărâse că Marco va fi primul ei sărut.

— Sandro, de ce ai făcut asta?

Elisabetta a aruncat o privire în jur, întrebându-se dacă ceilalţi îl văzuseră. Colegii ei de clasă erau aplecaţi asupra temelor lor şi, deşi Marco se apropia cu Angela pe ghidon, era prea departe.

Sandro a zâmbit.

— Nu este evident de ce?

— Dar nu m-ai mai sărutat niciodată.

— Nu am mai sărutat pe nimeni până acum.

Elisabetta s-a simţit emoţionată.

— Şi de ce eu? De ce acum?

Sandro a râs.

— Cine pune astfel de întrebări? Doar tu!

— Dar am crezut că suntem doar prieteni.

— Suntem? Eu... a început să spună Sandro, dar Marco i-a întrerupt, strigând de la distanţă.

— *Ciao*, Sandro!

— *Ciao*, Marco! a strigat Sandro, făcând cu mâna.

Elisabetta a clipit, iar momentul dintre ea şi Sandro a dispărut atât de repede încât a simţit nevoia să se întrebe dacă s-a întâmplat vreodată.

Capitolul 2

MARCO

Mai 1937

Marco a pedalat spre casă de la râu pe Lungotevere dei Pierleoni, bulevardul larg care se întindea de-a lungul laturii de est a acestuia. Soarele se scufundase în spatele copacilor, aruncând raze arse prin oraşul care se animase zgomotos odată cu încheierea zilei de lucru. Maşinile claxonau, şoferii înjurau, iar gazele de eşapament pluteau prin aer. Trotuarele erau pline de oameni, iar oamenii de afaceri se grăbeau să prindă tramvaiele.

Marco a accelerat, preocupat de Elisabetta. Era îndrăgostit de ea, dar ea îl trata ca pe un amic, aşa cum făcea întotdeauna. Nici măcar nu i-a păsat când el a luat-o pe Angela cu bicicleta. Se simţea nedumerit, ceea ce nu i se întâmpla niciodată cu fetele. Putea să aleagă pe altcineva, dar o voia pe Elisabetta. Era frumoasă, ceea ce era un motiv suficient, însă îi plăcea şi pasiunea ei, puterea ei, focul ei. Avea opinii despre orice şi, deşi inteligenţa ei era superioară, îl trata ca şi cum ar fi fost la fel de inteligent. Marco nu s-ar fi oprit în faţa a nimic pentru a o cuceri. Era captivul iubirii.

Îşi amintea cum îl văzuse pe Sandro lângă râu, stând ciudat de aproape de ea, ca şi cum ar fi avut o discuţie grozavă sau chiar împărtăşind un secret. Neliniştea îl rodea pe Marco şi a simţit o urmă de invidie faţă de legătura pe care o aveau Sandro şi Elisabetta, căci vorbeau mereu despre cărţi sau altele asemenea. Dar Marco ştia că Sandro şi Elisabetta erau doar prieteni, iar Sandro nu avea nici un fel de experienţă cu femeile.

Marco a virat pe Ponte Fabricio, iar anvelopele sale au alunecat pe travertinul uzat. Era cea mai veche pasarelă din Roma, cu ziduri pe ambele părţi şi, din moment ce făcea legătura cu insula Tiberina, era, în esenţă, strada pe care locuia el. S-a ferit de oamenii de afaceri şi a ocolit uşor o pisică ce a sărit în faţa lui. A ajuns în vârful pantei line şi a văzut că tatăl său, Beppe, nu stătea în faţa barului familiei, barul GiroSport,

aşa cum făcea de obicei. Asta însemna că Marco întârziase la cină.

A accelerat până la poalele podului, a trecut de bar şi a virat spre intrarea laterală a acestuia, în Piazza San Bartolomeo all'Isola. A sărit de pe bicicletă, a strecurat-o în rastel, apoi a zburat spre interiorul barului aglomerat. S-a strecurat la etaj, şi-a aruncat rucsacul şi a intrat într-o bucătărie atât de mică încât o singură oală cu apă clocotită o putea umple de aburi. Pe perete atârnau fotografii înrămate cu tatăl său în Giro d'Italia şi un calendar cu Learco Guerra, marele ciclist italian. Pe un mic raft se aflau o fotografie înrămată a papei Pius al XI-lea, un crucifix din palmier uscat şi o statuie din ipsos a Fecioarei. Mama lui Marco îl venera pe Hristos; tatăl său venera ciclismul.

— *Ciao*, tuturor!

Marco şi-a sărutat cei doi fraţi mai mari, pe Emedio şi Aldo, apoi pe tatăl său, în timp ce se aşezau la masă.

— Marco!

Emedio a zâmbit, arătând ca o versiune mai tânără a tatălui lor. Amândoi aveau părul creţ, şaten-închis, o frunte proeminentă şi sprâncene groase peste ochii întunecaţi ca de cărbune, amplasaţi deasupra unor nasuri largi şi guri plate. Tatăl lui Marco avea încă constituţia musculoasă a unui ciclist profesionist, cu pielea veşnic bronzată şi cu buza superioară marcată de o cicatrice obţinută în urma unui atac al lupilor în regiunea agricolă muntoasă din Abruzzo, unde crescuse. Povestea spune că tatăl lui Marco, în vârstă de numai zece ani la acea vreme, supraveghea oile familiei când lupul a atacat, dar băiatul s-a luptat cu animalul, punându-l la pământ, iar apoi l-a alungat. Cei care îl cunosc pe Beppe Terrizzi nu s-ar îndoi de veridicitatea poveştii.

— *Ehi, fratello.*

Aldo a zâmbit în felul lui cu buzele strânse, stânjenit din cauza dinţilor, care erau strâmbi în faţă. Semăna cu partea de familie Castelicchi, cu un temperament mai liniştit, cu ochii apropiaţi şi cu o despicătură caracteristică în bărbie. Aldo era cel mai scund dintre fiii Terrizzi, dar îi plăcea ciclismul şi încă mai avea pe el tricoul alb şi pantalonii scurţi de biciclist. Dacă mama lor îşi

dorea ca el să se schimbe pentru cină, nu o spunea niciodată. Toată lumea ştia cine conducea gospodăria, şi nu era ea.

— Mamă, arată delicios. *Brava!*

Marco a sărutat-o în timp ce ea turna sos *pomodoro* cu bucăţi albicioase de carne de crab pe un platou de spaghete pentru primul fel de mâncare. Gheare portocalii şi strălucitoare se înfigeau în pulpa roşiatică, cu cleştele lor zimţat, iar aroma unică de roşii cu miros de peşte îl făcea să saliveze.

— *Ciao!*

Mama lui i-a zâmbit, cu ochii ei mici, căprui-deschis şi calzi. Aburul ieşea din chiuvetă, ondulând şuviţele întunecate care îi scăpaseră din împletitura lungă, iar ea avea un nas turtit, un zâmbet larg şi faţa sinceră şi deschisă a unei fete de la ţară. Părinţii lui Marco erau *contadini*, din familii de ţărani, şi crescuseră în case cu capre şi găini. Se căsătoriseră şi se mutaseră în Roma, unde tatăl său îşi transformase celebritatea în ciclism în barul GiroSport. Cafeneaua era frecventată de angajaţii spitalului, de localnici şi de fanii ciclismului, numiţi *tifosi*, pentru că erau la fel de nebuni precum cei afectaţi de tifos.

— Stai jos, fiule.

Tatăl său i-a făcut semn din capul mesei.

— Poftiţi, băieţi.

Mama lui a aşezat platoul cu spaghete lângă tatăl lui Marco, l-a servit mai întâi pe el, apoi pe ceilalţi. Şi-au spus rugăciunea la masă şi toată lumea a mâncat repede, cu excepţia lui Marco, care a savurat fiecare îmbucătură în timp ce tatăl său îl chestiona pe Aldo despre timpii de antrenament. Emedio rămăsese în afara bătăii puştii, după ce scăpase de o carieră de ciclist, luând calea preoţiei. Marco nu ar fi putut face niciodată un asemenea sacrificiu, deoarece avea o datorie faţă de populaţia feminină. Şi, într-o zi, faţă de Elisabetta.

Mama sa a apelat la Emedio, care lucra la Oficiul Sfântului Scaun.

— Ce veşti? Orice?

— Aţi auzit de enciclica germană despre Duminica Floriilor?

— Nu, ce este?

— *Mit Brennender Sorge*. Înseamnă „cu o anxietate arzătoare” în limba germană. Papa a emis o scrisoare care a fost distribuită la aproape treizeci de mii de biserici germane, un mesaj direct către catolicii germani. Emedio s-a aplecat. Cardinalul Pacelli a ajutat la compunerea ei, dar vă spun asta în mod confidenţial.

Mama lui şi-a tras degetul arătător peste buze ca pe un fermoar, iar ochii i-au sclipit. Pentru ea, bârfele de la Vatican erau cele mai bune bârfe.

— Enciclica a fost citită de preoţii parohiali germani în faţa congregaţiilor lor, fără a anunţa pe nimeni în prealabil. Vă puteţi imagina, toate aceste biserici şi nimeni nu a spus nimic? A fost tipărită şi distribuită în cel mai mare secret.

— De ce în secret? Mama lui s-a încruntat. Este cuvântul Sfântului nostru Părinte.

— Reitera învăţătura sa că germanii catolici ar trebui să-l urmeze pe Dumnezeu, nu pe Hitler. Ca urmare, Hitler a trimis Gestapoul să-i aresteze pe cei care au tipărit şi au distribuit enciclica.

— Ce groaznic!

Tatăl său i-a aruncat o privire lui Emedio.

— Fără politică la masă.

Emedio a tăcut, iar mama lor şi-a strâns buzele. Tatăl său era un fascist de prim rang, ceea ce înseamnă că se alăturase în anul 1919, chiar înainte de Marşul asupra Romei din 1922, când regele l-a numit pe Mussolini prim-ministru. Tradiţional din fire, tatăl său credea că partidul ar fi fost bun pentru micii afacerişti, dar şi că ar fi adus legea şi ordinea în Italia.

Tatăl său şi-a dres vocea.

— Acum, aşa cum spuneam, acesta va fi un an important pentru Giro şi ştiu cine va câştiga tricoul roz. Prevăd că Bartali va fi iar victorios.

Aldo a dat din cap aprobator.

— Sunt de acord, deşi pun un pariu secundar pe Bini. Şi pe Olmo, care a fost atât de rapid în Milano-San Remo.

— Nu, greşit. Tatăl său a sorbit din vin. Milano-San Remo este o joacă de copii. Şi Del Cancia a câştigat, oricum. Îţi vei pierde banii, Aldo.

— Indiferent cine câştigă, nu ar trebui să poarte tricoul roz. Gândeşte-te la asta. Roz?

Aldo a chicotit, iar Marco mai auzise asta înainte. Mussolini declarase că rozul era o culoare efeminată, derutându-i pe fascişti şi pe *tifosi* deopotrivă.

Tatăl său l-a luat în derâdere.

— Nu culoarea tricoului este importantă. Realizarea este tot ce contează. Nu-i aşa, Marco?

— Da, tată.

— Marco, ştii, mă aflam la fereastră în seara asta şi mă uitam la tine când ai virat pe pod. Ai întârziat la cină.

— Îmi pare rău, tată.

— Nu asta vreau să spun. Tatăl său şi-a sprijinit antebraţele voluminoase pe masă, cu privirea din nou intensă. Ai pedalat foarte bine. Ţi-ai păstrat linia. Ai prins chiar şi viteză. M-ai surprins.

Marco nu l-a întrerupt, simţind un nod în stomac.

— Am văzut şi eu ce s-a întâmplat cu pisica. Ţi-a ieşit în cale, dar nu ai pierdut nici măcar o fracţiune de secundă. E timpul să te antrenezi serios. Imaginează-ţi ce poţi face cu tipul meu de antrenament, fiule. Ai putea purta *maglia rosa* într-o bună zi. Ai putea câştiga Giro, prima cursă din toată Italia. Ţi-ai putea ocupa locul în istoria ciclismului.

— Tată, nu sunt atât de bun, a spus Marco, pentru că era ultimul lucru pe care şi-l dorea.

— Cred că poţi fi. E în sângele tău.

Aldo s-a încruntat.

— Tată, cum rămâne cu mine? Mă antrenez din greu.

Tatăl lor s-a întors spre Aldo.

— Ţi-am spus, nu-ţi dezvolţi muşchii care ar trebui. Nu devii mai rapid. Probabil că nu munceşti suficient de mult.

— Încerc.

— Continuă, atunci. Dovedeşte-mi că mă înşel. Oricum, doi sunt mai buni decât unul. Vă puteţi antrena împreună. Privirea tatălui său s-a întors spre Marco. Fiule, în seara asta, începi. Ai înţeles?

— Da, tată, a răspuns Marco, care nu avea de ales.

Capitolul 3

SANDRO

Mai 1937

Mai târziu, Sandro stătea singur la masa din sufragerie. Aerul nopţii pătrundea pe fereastră, iar candelabrul de cristal arunca o lumină blândă asupra caietului său. Familia lui tocmai luase cina, iar el ar fi trebuit să lucreze, dar gândul îi era doar la Elisabetta. Nu înţelegea cum te poţi gândi la altceva când eşti îndrăgostit. Se mira că oamenii făceau asta, în fiecare zi. Nu mai simţise nimic atât de intens în viaţa lui. Intelectul îi permitea să gândească atât de mult, dar poate că până acum simţise prea puţin.

Nu se putea opri să nu se gândească la momentul în care o sărutase, lângă râu. Apropierea emoţionantă a trupului ei, mai aproape de el ca niciodată. Îi plăcea totul la ea, mai ales felul în care îl privea. Pe măsură ce abilităţile sale intelectuale ieşeau în evidenţă, toată lumea începuse să-l trateze diferit, fie mai bine, fie mai rău; profesorii îl adorau, dar colegii de clasă îl considerau ciudat. Elisabetta nu făcea parte din nici unul dintre aceste grupuri. Îl plăcuse de la început pentru sufletul lui şi astfel putea fi el însuşi cu ea.

Privirea lui Sandro s-a abătut spre fereastră. Familia Simone locuia într-una dintre casele care se întindeau de-a lungul elegantei Piazza Mattei, în partea de nord a ghetoului. Apartamentul lor se afla la etajul al treilea, colţ cu rafinatul Palazzo Costaguti, iar el îşi putea vedea vecinii prin ferestrele lor. Giovanni Rotoli îşi făcea temele la masă, iar la etajul de sub el, soţii Narduno, un cuplu mai în vârstă, citeau acelaşi ziar. Ghetoul era, de obicei, liniştit noaptea, iar singurul sunet care se auzea era apa care bolborosea în Fontana delle Tartarughe de mai jos, fântâna ţestoaselor.

Lui Sandro îi plăcea să trăiască în ghetou, care era cea mai veche comunitate evreiască din civilizaţia occidentală. Comunitatea fusese creată cu aproape două mii de ani în urmă,

când Ierusalimul căzuse în mâinile împăratului Titus, care jefuise Templul şi îi adusese pe evrei înapoi în Roma ca sclavi. Cucerirea fusese comemorată la marele Arc al lui Titus din Forumul Roman, pe care cei care nu erau evrei îl vedeau ca pe un arc maiestuos, dar pe care mulţi evrei îl considerau un jug simbolic. Ghetoul fusese creat în anul 1555, iar papa Paul al IV-lea ordonase să fie construite ziduri care să înconjoare cartierul, cu uşi care se încuiau noaptea şi cu gărzi care patrulau, pentru care comunitatea trebuia să plătească. Erau mii de evrei în Roma la acea vreme şi erau obligaţi să poarte insigne galbene şi să trăiască în ghetou, înghesuiţi în aproximativ 130 de case de-a lungul a doar câtorva străzi, care se întindeau pe mai puţin de trei hectare, adică şapte acri. Era considerat cel mai puţin dorit cartier din Roma, situat pe un teren jos care se inunda în fiecare iarnă din cauza Tibrului, aducând malarie şi alte boli. Străzile sale erau înguste şi întunecate, permiţând puţină lumină sau circulaţie a aerului. La capete erau construite biserici, iar evreii erau forţaţi să asculte predici care puneau presiune asupra lor pentru a se converti.

Zidurile ghetoului fuseseră dărâmate în anul 1888, după ce Roma fusese absorbită de noua naţiune Italia, în anul 1870, iar evreilor li se permisese să vină şi să plece. Ghetoul fusese curăţat, iar în jurul Tibrului fusese construit un dig pentru a preveni inundaţiile. O sinagogă frumoasă, Tempio Maggiore, fusese sfinţită în anul 1904, şi aceasta avea o cupolă pătrată care o deosebea de sutele de biserici cu cupole rotunde. Unii spuseseră că sinagoga fusese proiectată pentru a fi cea mai înaltă clădire din Roma, deoarece bazilica Sfântul Petru se afla, din punct de vedere tehnic, în Vatican şi devenise casa spirituală a comunităţii. Mulţi evrei romani încă mai locuiau în ghetou, deşi cei cu posibilităţi financiare se mutaseră. Casa lui Sandro aparţinea familiei tatălui său de generaţii întregi, aşa că soţii Simone nici nu visau să plece, deşi aveau o situaţie mult mai bună decât vecinii lor.

Gândurile lui Sandro au fost întrerupte de discuţiile din bucătărie, unde sora lui, Rosa, şi mama începuseră să se certe. Tatăl său, Massimo, se afla în birou, iar Sandro l-a auzit închizând uşa. Rosa, interpretă la ambasada britanică, se putea

certa în cinci limbi. Deodată, sora lui a ţâşnit din bucătărie, netezindu-şi părul în şuviţele sale întunecate şi lucioase. Era o frumuseţe, cu ochi căprui şi ageri, un nas drept şi buze care păreau pline, mai ales când se ruja. Era cu zece ani mai mare decât Sandro şi se îmbrăca întotdeauna elegant, iar în seara asta alesese un costum albastru cu o curea îngustă.

Privirea supărată a Rosei l-a întâlnit pe Sandro la masă.

— Mă scoate din minţi!- Ce s-a întâmplat?

— Vreau să merg la Londra. Rosa s-a apropiat şi s-a aşezat. Mi-am luat liber şi îmi cheltuiesc banii mei, dar ea spune că nu pot merge. Sunt o persoană adultă şi pot să iau propriile decizii.

— Dacă eşti o persoană adultă, de ce să ceri voie?

Rosa a ezitat.

— Dacă mă duc, se va supăra.

— Îi va trece. Întotdeauna vă iertaţi una pe cealaltă.

— Poate că ai dreptate.

— Ştiu că am.

Rosa i-a privit notiţele.

— La ce lucrezi? Aş putea să înţeleg?

— Nu. Sandro s-a întrebat dacă Rosa ar putea avea un sfat pentru el în legătură cu Elisabetta. Să-ţi spun adevărul, nu prea reuşesc să fac mare lucru. Sunt îndrăgostit.

— Eşti prea tânăr pentru a fi îndrăgostit.

— Eşti prea bătrână ca să ceri permisiunea.

Rosa a râs.

— Dar tu pari atât de serios. Nu pari fericit.

— Ce este mai serios decât dragostea?

Sandro nu a adăugat că Elisabetta era o fată de luat în serios. Se îndoia că sora lui ar fi înţeles, întrucât hobby-ul ei era cinismul.

— Bine, de cine eşti îndrăgostit?

— De Elisabetta.

Lui Sandro îi plăcea să-i rostească numele.

— Eşti prieten cu ea şi cu Marco de parcă aţi fi cei trei muschetari. O tratezi ca pe unul dintre băieţi. Rosa s-a uitat la el ca şi cum ar fi fost nebun. Crezi că femeilor le place asta, geniule?

Sandro nu credea că cineva putea fi un geniu în materie de femei, cu excepţia lui Marco.

— Deci, ce vrei să spui? Ai vreun sfat?

— Bineînţeles. Rosa s-a deplasat mai aproape. Începe prin a-i spune că îţi place părul sau rochia ei şi că arată bine. Asta va oferi o bază, iar ea va fi mai interesată de tine. Nu-i spune totul deodată. Fă-o în câteva zile. Dă-i timp iubirii să se manifeste.

— O faci să sune ca şi cum ar fi magie.

— Este, într-un fel. Şi adu-i un cadou. Ce-i place?

— Ziarele.

— Mă refeream la ceva romantic, cum ar fi flori.

— Cărţile sunt romantice. Îi place să citească.

Rosa şi-a dat ochii peste cap.

— Bine, o carte. Apoi, după ce ai făcut aceste lucruri, spune-i că o iubeşti şi sărut-o.

Sandro nu-şi dăduse seama că trebuia să aducă daruri, *apoi* să o sărute. Evident, existau nişte paşi ca într-o demonstraţie matematică, iar el îi făcuse în afara ordinii fireşti. Se simţea prost, o senzaţie care nu-i plăcea.

— Şi dacă mă vede doar ca pe un prieten?

— Fii optimist. Sentimentele tale sunt diferite. Poate că şi ale ei.

— Şi dacă îi place altcineva?

Rosa a zâmbit cu căldură.

— Asta nu este posibil. Cine poate fi mai bun decât tine?

— Marco.

— O, nu! Zâmbetul Rosei s-a estompat. Şi Marco o place?

— Marco e mai bun, nu-i aşa?

Rosa a izbucnit în râs.

— Nu, am glumit!

— Serios?

— Serios.

Sandro nu a crezut-o, dar nu a mai întrebat.

Capitolul 4

MARCO

Mai 1937

Noapte era răcoroasă, iar Marco pedala mult în urma fratelui său, Aldo, care se întorcea pe Lungotevere Aventino. Traficul aglomera bulevardul, iar Marco nu ştia de ce fratele său mergea înaintea lui. Crescuseră antrenându-se după metoda convenţională, făcând cu rândul în tirajul celuilalt pentru a economisi energie. Respiraţia lui Marco devenise neregulată, iar coapsele îi ardeau. Dacă îl durea pe el, trebuia să fie şi mai rău pentru Aldo.

Marco a accelerat şi l-a ajuns din urmă.

— Aldo, încetineşte!

— Nu!

Aldo pedala ca un nebun. Transpiraţia îi curgea pe faţă şi îi uda tricoul.

— Ce-i cu tine? Opreşte-te!

— Lasă-mă în pace!

Aldo a accelerat, la fel şi Marco. Zburau, unul lângă celălalt, sângele întrecându-se cu sânge. Marco a reuşit să pună o mână pe antebraţul lui Aldo şi ambele biciclete s-au clătinat nebuneşte, dar Marco era biciclistul mai puternic şi şi-a menţinut încleştarea pe antebraţul lui Aldo, obligându-l astfel să încetinească. Maşinile treceau în viteză pe lângă ei, în timp ce cele două biciclete au derapat până la o oprire bruscă, una lângă alta.

— Ce s-a întâmplat? a strigat Marco, furios.

S-a aplecat în faţă, gâfâind, iar gura lui avea gust de gaze de eşapament.

— Nu vreau să pedalez cu tine!

Ochii lui Aldo au sclipit de furie în faruri.

— Pentru că aşa a zis tata? Nu e vina mea! Nu vreau să concurez!

— Toată lumea ştie asta în afară de el!

— Aşa că nu da vina pe mine!

Aldo a expirat greu.

— Marco, ascultă, nu am vrut să-ţi spun asta, dar eu nu prea mă antrenez noaptea. Doar mă prefac. De aceea nu devin mai rapid.

— Ce vrei să spui?

Marco a fost luat prin surprindere.

— Eu mă duc în altă parte, iar tu îmi strici totul. Nu pot să merg cu tine noaptea.

— Despre ce vorbeşti? Unde te duci?

Aldo a ezitat.

— Există o femeie.

— Tu, domnul Timid? Marco a izbucnit într-un râs plin de uimire. Bravo, Aldo! Ai fost singur prea mult timp, frate!

Privirea lui Aldo nu s-a luminat.

— Este căsătorită.

— Căsătorită? a repetat Marco, îngrijorat.

Aldo mai avusese inima frântă şi înainte, fiind un tip prea rezervat pentru a insista, iar singurele lui iubiri rămăseseră neîmpărtăşite. Drept urmare, putea fi naiv când venea vorba de sexul opus şi existau o mulţime de soţi cu inimi geloase.

— Nu mai spune. I-ar ucide pe mama şi pe tata.

— De acord.

Marco a dat din cap aprobator, cunoscându-şi mama. Nu existau destule slujbe de nouă zile în lume.

— De cât timp te vezi cu ea?

— De aproximativ şase luni. Am întâlnit-o din întâmplare, pe stradă. Soţul ei lucrează în tura de noapte, aşa că este singurul moment în care mă poate vedea.

— O iubeşti?

— La nebunie. Mă doare să nu fiu cu ea tot timpul, dar nu pot să nu o iubesc.

Marco simţea acelaşi lucru pentru Elisabetta. Făcea parte din întreaga lui existenţă şi, dacă ar fi trebuit să precizeze momentul exact în care se îndrăgostise de ea, ar fi fost când avea doar 11 ani. Ea îi căzuse în braţe în timp ce jucau fotbal, iar căldura neaşteptată a atingerii ei îi străbătuse corpul ca o descărcare electrică.

Aldo s-a întors pe şaua bicicletei lui.

— Mă duc să o văd. Ne întâlnim la pod la zece şi jumătate. Vom merge acasă împreună, fără ca nimeni să se prindă. La revedere!

— La revedere!

Marco a simţit un amestec de mândrie şi îngrijorare privindu-l pe Aldo până când a pierdut din ochi tricoul alb.

Capitolul 5

ALDO

Mai 1937

Aldo l-a lăsat pe Marco şi a pedalat în grabă pe Via dei Cerchi, surprins că îl convinsese pe fratele său mai mic de poveste. Nu ştia să mintă, pentru că nu avusese niciodată nimic despre care să mintă, până acum. Ştia că Marco va accepta povestea pentru că dragostea romantică îl motiva pe fratele său mai mic. Dar Aldo era propria sa persoană şi, deşi nu avusese noroc cu femeile, credea că dragostea venea în multe forme. Iubirea faţă de Dumnezeu, iubirea faţă de ţară. Era mai complex decât ştia oricine din familia sa. Îşi trasa propriul curs în viaţă, iar miza devenea din ce în ce mai mare pentru el, în moduri pe care nu şi le-ar fi putut imagina niciodată. Trecuse de punctul fără întoarcere.

Şi-a coborât umerii şi a pedalat spre sud, spre periferia liniştită a oraşului. Traficul s-a diminuat, iar copacii şi iarba şi-au făcut apariţia, apoi au devenit abundente. Noaptea devenea tot mai întunecată, deoarece nu existau faruri stradale şi era prea puţină lumină ambientală, iar sudoarea i se răcise pe frunte. A tras o gură de aer care mirosea a iarbă, a fân şi a bălegar. A

trecut pe lângă Circo Massimo, pustiu la acea oră, şi şi-a păstrat viteza pe lângă ruinele Terme di Caracalla, cu umbrele lor hulpave în întuneric.

A ajuns pe Via Appia Antica, cea mai veche rută a acestui oraş antic. Era mai puţin trafic, dar cu toate acestea era periculos să pedaleze aici pentru că trebuia să se ferească să nu-şi prindă cauciucurile între pietricele, iar drumul era îngust, făcut pentru pietoni, cai şi care. Crengile copacilor se întindeau deasupra capului, iar el se străduia să vadă în întuneric. Odată cu trecerea timpului, luminile se pierdeau cu totul. Dacă nu ar fi fost lumina lunii, Aldo nu ar fi putut să vadă încotro se îndrepta.

Tricoul îi era îmbibat, coapsele îi ardeau, iar inima îi bătea cu putere. Şi-a păstrat ritmul, chiar dacă vântul sufla mai puternic aici, iar altitudinea era mai mare. A ajuns la o păşune vastă, deschisă, în apropierea unei cariere de *pozzolana*, o rocă vulcanică, şi a pedalat în grabă pe un drum de pământ. A zărit o prăpastie invadată de vegetaţie, marcată de un copac singuratic. Era locul stabilit.

A pedalat până acolo, a sărit de pe bicicletă şi a luat lanterna din rucsacul de sub şa. A dat la o parte lianele şi s-a uitat la celelalte biciclete care zăceau camuflate pe jos. Şi-a lăsat bicicleta alături de ele şi a acoperit-o cu frunze, o precauţie excesivă în această zonă rurală, dar nu putea risca. A mers treizeci de paşi spre sud, luminând drumul până la un loc unde mai multe liane fuseseră folosite ca acoperire. Le-a dat la o parte, dezvăluind un tunel suficient de mare pentru a-l găzdui.

S-a ghemuit într-o poziţie de alergător şi s-a strecurat în tunel, apoi a acoperit intrarea în spatele său. Şi-a folosit lanterna pentru a lumina drumul. Tunelul era format din pământ pe toate laturile, făcând legătura cu vechile catacombe ale primilor creştini, un cimitir subteran care acoperea sute de mii de morminte, o adevărată *necropolă*, oraşul morţilor. Unele dintre intrări erau cunoscute, dar altele nu, ceea ce făcea din catacombe locul de întâlnire perfect.

Aldo s-a târât prin tunel, coborând din ce în ce mai jos. A ajuns în partea de jos a criptei şi s-a trezit într-un hol îngust, cu o podea înghesuită. Aerul era mai rece aici, răcorindu-i pielea în tricoul umed, iar el şi-a făcut semnul crucii pe piept, din respect

pentru acest loc sacru. Pereţii de pe ambele părţi conţineau *loculi*, nişe dreptunghiulare în trepte săpate în *tufo*, o rocă vulcanică de culoare roşie-cenuşie. Erau stivuite de la podea până la tavan, un coridor burduşit cu rămăşiţele primilor creştini, care fuseseră învelite în cearşafuri, închise în spatele *loculus* şi apoi sigilate în interiorul mormântului cu var. Ici şi colo, a zărit mormintele mai mici ale unor copii.

Aldo a înaintat printr-un labirint deosebit de rece. Îşi lua viaţa în propriile mâini. La nouăsprezece ani, era suficient de mare pentru a-şi urma inima, chiar dacă aceasta îl ducea într-un tunel întunecat. Se alăturase unei celule de antifascişti zeloşi care se opuneau regimului şi, ca atare, deveniseră duşmani ai statului. Informatorii abundau, iar poliţia secretă a lui Mussolini, OVRA, era cunoscută pentru faptul că îi aresta, tortura şi ucidea pe antifascişti.

Aldo încercase să fie fiul pe care tatăl său şi-l dorea, un biciclist şi un fascist, dar avusese îndoieli în legătură cu partidul încă din primele zile ale acestuia. Când era mai tânăr, în timp ce mergea cu tatăl său la o cursă, văzuseră un cizmar bătut în stradă pentru că făcuse o glumă despre un membru al Cămăşilor Negre. Tatăl său spusese că bărbatul era un „element huliganic” al partidului, dar crima îl făcuse pe Aldo să se întrebe dacă huliganii erau excepţia sau regula.

Observase că manualele şcolare se schimbaseră, publicând doar propagandă, iar la radio se puteau auzi toate discursurile lui Mussolini. Partidul cânta mândria patriotică a Romei, *Romanità*, şi a Italiei, *Italianità*, dar şi asta îl deranja pe Aldo. El nu credea că o rasă era superioară celorlalte, ci mai degrabă că toţi oamenii erau copiii lui Dumnezeu, iubiţi în ochii Lui. Aldo împărtăşea credinţa profundă a mamei sale, aşa că a fost îngrozit să vadă cum fasciştii îl urmau pe Mussolini ca şi cum ar fi fost însuşi Hristos, numindu-l *Il Duce* şi înlocuind cele zece porunci cu cele zece decaloguri. Nici un muritor nu putea să-l şteargă pe Dumnezeu din inima şi din sufletul lui Aldo. Asistase la ascensiunea lui Mussolini, simţindu-se pe zi ce trecea tot mai asuprit, inima îi devenise grea şi simţea că îşi trăieşte viaţa cu capul plecat, până când şi-a dat seama că trebuie să se ridice şi să lupte pentru ţara pe care o iubea.

A continuat să meargă şi, pe măsură ce se apropia de ceilalţi, le auzea vocile răsunând, un amestec de dialecte, căci veneau din toate părţile Romei şi din împrejurimile ei. Se întâlneau de vreo şase luni, dar îşi schimbau locurile de întâlnire în caz că erau supravegheaţi.

Aldo a grăbit pasul, mânat de un scop precis, şi s-a îndreptat spre lumina de la capătul holului.

Capitolul 6

ELISABETTA

Iunie 1937

Soarele dimineţii se întrezărea prin obloane, dar Elisabetta era deja trează şi îşi îmbrăţişa motanul Rico. Faţa lui era perfect proporţională, cu un nas nu prea lung, ochi verzi ca Tibrul şi o gură care din când în când lăsa să se întrevadă câte un dinte, ca dovadă a ferocităţii sale. Un excelent mâncător de şoareci, Rico o muşca ocazional, deşi fără răutate. În rest, accepta afecţiunea pe care ea o revărsa asupra lui, întrucât se considera cel mai important lucru din lumea ei şi poate din întreaga Italie.

Elisabetta s-a dat jos din pat şi şi-a lăsat cămaşa de noapte să alunece de pe trup, oprindu-se să măsoare creşterea sânilor ei, cuprinzându-i ca şi cum mâinile ar fi fost nişte cântare. Îi simţea plăcuţi şi moi şi erau mai grei, ceea ce o mulţumea. Îşi amintea când îi simţise ca nişte măsline sub pielea ei, dar crescuseră ca nişte caise, apoi lămâi şi, în cele din urmă, mandarine. Cu siguranţă că erau suficient de mari pentru a justifica un sutien.

S-a îmbrăcat în uniformă, apoi a deschis obloanele, respirând parfumul natural al iasomiei care umplea pereţii. Fereastra ei dădea spre partea din spate a casei lor, care oferea o privelişte

asupra unor mici grădini înţesate cu ghivece cu plante, flori şi ierburi aromatice. Îi plăceau florile şi îşi dorea o grădină, pentru ca Rico să poată mesteca pătrunjel.

Cerul era senin, iar soarele răsărea pe malul estic al râului, deasupra ghetoului. Elisabetta ştia că Sandro se va trezi şi el şi se întreba dacă se gândea la ea după acel sărut. În mod ciudat, nimic nu mai părea diferit între ei de atunci. Marco fusese şi el ca de obicei, dar se arătase mai interesat de Angela decât de ea. Elisabetta s-a întrebat dacă chiar merita să se obosească pentru băieţi.

A ieşit din dormitor şi s-a repezit în bucătărie, cu Rico pe urmele ei, cu coada ţinută ca un semn de exclamare, căci toate pisicile au în repertoriul lor semne de punctuaţie. Pisoiul a sărit spre masă în timp ce ea s-a dus la frigider, un obiect moştenit după ce bătrânul de la etaj murise. A găsit o cutie de sardine şi a pus cu furculiţa nişte peşte pe o farfurie, zdrobind carnea cenuşie şi uleioasă şi oasele fragile.

A început să pregătească cafeaua, a luat *fette biscottate*, pâine coaptă de două ori, şi le-a pus în farfurii. A mâncat în timp ce Rico torcea şi mesteca. Se auzea ca nişte haine pe o placă de spălat. Cafeaua a început să fiarbă, iar ea a închis aragazul şi a turnat puţin lichid pentru mama şi tatăl ei.

— Mamă, cafeaua! a strigat Elisabetta, iar mama ei a intrat grăbită în bucătărie, fiind în drum spre orele de canto pe care le preda.

Serafina avea o faţă în formă de inimă, cu ochi de un albastru-deschis remarcabil, un nas neobişnuit de fin, pometi înalţi şi o gură mică. Buclele ei maro caramel fuseseră pieptănate într-o coadă nu foarte bine strânsă, iar rochia ei transparentă se agăţa de formele ei voluptuoase. Avea frumuseţea uluitoare a modelului pentru artişti; aşa îl cunoscuse pe tatăl Elisabettei, când a pozat pentru clasa lui de pictură. Se purta ca o femeie conştientă de efectul pe care îl avea asupra bărbaţilor, deşi în ultima vreme era îngrijorată de apariţia ridurilor. Petrecea ore întregi cu o cârpă rece la colţurile gurii, în speranţa de a le împiedica să-şi facă apariţia. Iar nefericirea ei faţă de viaţa lor de familie era palpabilă, de parcă ar fi devenit un membru al familiei.

— Bună dimineaţa!

Elisabetta i-a întins cafeaua mamei sale.

Mama ei a băut-o, strângând din ochi.

— O, e fierbinte!

— Mamă, chiar cred că am nevoie de un sutien. Putem să...

— Nu, ţi-am spus, nu ai nevoie de unul. Nu mă mai întreba. Când eram de vârsta ta, sânii mei erau de două ori mai mari decât ai tăi.

Faţa Elisabettei ardea. Sânii mamei sale erau ca nişte grepfruturi, dar nu asta era ideea.

— Totuşi, ai mei sunt destul de mari.

— Am spus că nu. Eşti prea mică. Sutienele sunt pentru femei, nu pentru fete.

— Sunt singura fată din clasa mea care nu are unul.

— Nu se poate.

Mama ei a luat-o în derâdere, lăsându-şi cafeaua jos.

— Sunt. Văd prin cămăşile lor, iar ele văd prin ale mele. Mă tachinează.

— Ignoră-le. Nu ai nevoie de ele. Femeile sunt nişte creaturi geloase.

Mama ei a luat *o fetta biscottata* şi s-a dus la scaun după poşetă, dar Elisabetta a urmat-o.

— Mamă, te rog, sunt destul de mare. Nici măcar nu trebuie să mi-l cumperi. Pun pariu că pot coase unul singură, dacă mă laşi să-mi păstrez salariul. Profesoara de cusut spune că bumbacul costă...

— *Basta!* Am întârziat.

Mama ei a deschis uşa şi a plecat, închizând-o în urma ei.

Elisabetta şi-a scuturat dezamăgirea, a luat cafeaua şi *fetta biscottata* a tatălui ei şi s-a dus în sufragerie, unde acesta dormea pe canapea. Avea faţa lungă şi zveltă, nebărbierită, părul răvăşit, de un şaten-închis. O sticlă de vin goală se odihnea între degetele lui diforme, care se vindecaseră necorespunzător după un accident de bicicletă pe când Elisabetta era doar un copil. Accidentul îi pusese capăt carierei de pictor şi îi marcase astfel începutul carierei de beţiv. Acuarelele sale vibrante de Trastevere acopereau pereţii apartamentului lor, capturând farmecul cartierului, dar şi

misterul acestuia, cu aleile sale mici care dispăreau în întuneric. Era aproape de neconceput pentru Elisabetta că tatăl ei le pictase, având în vedere starea lui actuală, dar ele îi arătau culorile care îi luminau sufletul.

— Tată, bună dimineaţa, trezeşte-te!

Elisabetta a aşezat micul dejun pe o măsuţă laterală.

— O, mă doare capul! Tatăl ei şi-a deschis ochii, de un maro însângerat, şi a schiţat un zâmbet. Ce drăguţă eşti! Te iubesc atât de mult, draga mea.

— Şi eu te iubesc.

Elisabetta vorbea serios, chiar dacă mama ei îi spunea tatălui ei că este un *ubriacone*, un beţiv. Părinţii ei obişnuiau să se certe, dar chiar şi asta încetase şi mama ei se îndepărtase de el. Elisabetta înţelegea nefericirea mamei sale, dar nu o împărtăşea. Tatăl ei încercase de multe ori să se lase de băutură şi se ura pentru că nu reuşise. Nu putea să-l învinovăţească atunci când el se învinovăţea atât de aspru şi ştia că o iubeşte. Vinul face ca oamenii să spună adevărul, iar cuvintele tatălui ei pentru ea erau întotdeauna tandre.

Tatăl ei i-a mângâiat obrazul.

— Draga mea Betta, eşti fericită? Eşti?

— Sunt, tată. Poftim, ia nişte cafea.

Elisabetta l-a ajutat să ducă ceaşca la buze.

— Delicios. Tatăl ei s-a ridicat pe canapea. Asta mă ajută cu durerea de cap. Ce m-aş face fără fata mea? Inima ta e la fel de fioroasă ca a unui leu. Ascultă-mă bine, asta e ceea ce contează în viaţă.

— Sunt sigură.

Elisabetta a zâmbit, pentru că auzise asta de multe ori.

— Spune-mi, ai primit ziarul? Ce mai face golanul ăla acum? Parade şi marşuri? Arme şi cuţite? Idioţii ăia îl urmează ca nişte oi! Dar el este lupul!

— Şşşşttt, tata!

Elisabetta se temea că trecătorii ar putea auzi, întrucât apartamentul lor se afla la parter şi fereastra era deschisă.

— Este o zi frumoasă? Poate voi picta *al fresco*. Tatăl ei a închis din nou ochii. Voi picta ceva minunat, ştiu asta. Simt furnicături în degete. Cum freamătă după pensulă.

— Odihneşte-te! Elisabetta mai auzise asta înainte. Uneori se întreba dacă o spunea în beneficiul ei sau dacă chiar ştia că nu a mai pictat de ani întregi. I-a sărutat obrazul grizonant, apoi s-a ridicat cu sticla de vin goală. Trebuie să mă duc la şcoală. La revedere, pentru moment!

— Bineînţeles, la revedere, fata mea dragă, lumina mea specială, te iubesc atât de mult!

— Şi eu te iubesc, tată.

— Adu-mi o sticlă înainte de a pleca, vrei, draga mea?

Capitolul 7

MARCO

Iunie 1937

Marco privea cum se învârteau firele de praf într-un fascicul de soare, în timp ce colegii lui de clasă îşi scoteau eseurile din ghiozdane. Sala de clasă era sufocantă, mică şi lipsită de orice alt decor în afară de steagul italian, un crucifix mare din lemn şi portretele regelui Vittorio Emanuele al III-lea şi al lui Il Duce. O pancartă purta crezul partidului, *CREDERE, OBBEDIRE, COMBATTERE* – crede, ascultă, luptă. În clasa lui mai erau alţi treizeci de elevi, printre care Elisabetta şi Sandro, toţi îmbrăcaţi în uniforme.

Profesoara lor, *professoressa* Longhi, era o femeie mai în vârstă, cu ochelari groşi şi părul cărunt strâns în coc, cu talie groasă în rochia ei închisă la culoare, care purta emblema tricoloră. Le-a făcut semn să cânte *Giovinezza*, imnul partidului, iar clasa s-a ridicat cu jumătate de inimă, obosită de rutină la acest sfârşit de an şcolar. Ea nu i-a mustrat, iar Marco bănuia că se alăturase partidului doar pentru a-şi păstra locul de muncă,

deoarece o văzuse ocazional cum îşi dădea ochii peste cap la manualele lor. Gluma standard era că unii profesori se alăturau PNF, Partito Nazionale Fascista, dar alţii se alăturau *Per Necessità Famigliare*, doar pentru a-şi întreţine familia. În secret, el se simţea la fel, fascist din cauza tatălui său, şi era singura cale pe care o cunoştea. În sufletul său, el credea în dragoste, nu în politică.

Marco a început să cânte împreună cu colegii săi, cu voce tare pentru a o face pe Elisabetta să râdă:

Vitejia războinicilor voştri,
Virtutea pionierilor voştri,
Viziunea lui Alighieri,
Astăzi străluceşte în fiecare inimă.

Marco s-a întors să vadă dacă Elisabetta râdea, dar în schimb se uita la Sandro, a cărui bancă era aproape de intrare. Faţa ei avea o expresie ciudată, una pe care Marco nu o mai văzuse până atunci, iar el îi văzuse toate expresiile. Îşi ridica sprânceana dreaptă când asculta, se încrunta când citea ziarul şi îşi încreţea podul nasului când râdea cu poftă. Putea chiar să aibă o privire visătoare, ca atunci când se uita la un film. În mod ciudat, se uita aşa acum, la Sandro.

Marco se simţea nedumerit, amintindu-şi de după-amiaza în care îi văzuse pe Sandro şi pe Elisabetta stând aproape de râu. Dacă se întâmplase ceva între ei? Deveniseră mai mult decât prieteni? Nici unul dintre ei nu-i spusese acest lucru, dar nici el nu le spusese despre propriile sentimente. Marco nu-şi putea imagina să concureze cu Sandro pentru Elisabetta şi era de neconceput ca vreo fată, chiar şi ea, să se pună între ei.

— Elevi, vă rog să vă ocupaţi locurile, a spus *professoressa* Longhi după ce s-a terminat cântecul. Să începem! Scoateţi-vă eseurile!

Marco s-a aşezat, şi-a luat eseul din rucsac şi a ascuns foaia pentru ca nimeni să nu-i vadă scrisul de mână. Literele sale erau mari şi deformate, de parcă ar fi fost scrise de un elev mult mai mic. Profesorii lui credeau că era neglijent sau nepăsător, dar adevărul era mai rău. Scrisul şi cititul erau o luptă pentru el, chiar şi la vârsta lui. Colegii lui de clasă puteau citi cu uşurinţă, chiar şi cu voce tare, dar de fiecare dată când se uita pe o

pagină, cuvintele îi apăreau ca o colecţie de mâzgălituri fără sens şi trebuia să le desluşească sensul din context sau din ceea ce spuneau profesorii. Nu recunoştea nici unul dintre cuvinte, cu excepţia celor care se repetau, cum ar fi Mussolini, iar Marco începuse să se teamă că pur şi simplu se născuse prost, ceea ce îl ruşina. Notele lui erau din ce în ce mai mici, iar anul trecut, unul dintre profesori o convocase pe mama lui, spunându-i că trebuie să înveţe mai mult. Mama lui îl cicălise şi se rugase la Sfântul Toma de Aquino şi la Sfântul Iosif din Cupertino, dar Marco ştia că i-ar fi fost mai bine cu Sfântul Iuda Tadeu, patronul cauzelor pierdute.

— Bine, dragi elevi, să începem. Cine doreşte să citească eseul cu voce tare?

Marco a ridicat mâna, conform uneia dintre stratagemele pe care le deprinsese pentru a-şi ascunde deficienţa. Se oferea voluntar să citească, în loc să aştepte să fie chemat, astfel încât să poată controla momentul în care vorbeşte. Apoi se prefăcea că-şi citeşte eseul cu voce tare, făcându-şi ochii să se mişte de colo-colo, aşa cum făceau ceilalţi, dar el pur şi simplu vorbea despre subiectul temei. Marco avea o memorie excelentă, fiind capabil să îşi amintească tot ce spusese profesorul, deci reţinuse informaţiile, şi îi plăcea atenţia, aşa că era un vorbitor amuzant. Nici unul dintre colegii săi de clasă nu-i ghicise secretul, până acum. Dar, în fiecare zi, îşi făcea griji că regele clasei va deveni bufonul ei.

Tema era să scrie un eseu intitulat „Măreţia lui Mussolini din punctul meu de vedere unic”, iar *professoressa* Longhi le explicase că tema trebuia să fie un eseu personal, mai degrabă decât un tratat generic care umplea noile manuale şcolare, care îl portretiza pe Il Duce comandând mulţimi imense, trăgând cu pistolul, recoltând grâu cu pieptul gol, pilotând un avion cu ochelari de protecţie, sărind peste obstacole călare, înotând, făcând drumeţii şi chiar jucându-se cu un pui de leu.

— Marco, a spus *professoressa* Longhi, vino să-ţi citeşti eseul. Sandro, tu îl vei citi pe al tău, după Marco.

Marco s-a ridicat şi a mers în faţa clasei, apoi *professoressa* Longhi a înclinat capul, ca şi cum s-ar fi gândit de două ori.

— Marco, ce-ar fi să facem ceva diferit de data asta? De ce să nu schimbăm? Tu citeşti eseul lui Sandro şi, Sandro, tu îl citeşti pe al lui Marco.

— Nu, un moment, a spus Marco, cu gura uscată, dar era prea târziu, pentru că Sandro venea în faţa clasei.

— Marco, aici. Sandro i-a înmânat eseul lui Marco. Dă-mi eseul tău.

— L-am scris în grabă, de aceea este dezordonat. Marco i-a înmânat eseul lui Sandro.

— Este perfect, scris cu pasiune şi vigoare.

Sandro a zâmbit, iar Marco şi-a dat seama că Sandro îl acoperea.

Professoressa Longhi a făcut un semn de la catedra ei.

— Marco, te rog să începi. Citeşte-ne eseul lui Sandro.

— Bine.

Marco s-a uitat fix la tema lui Sandro, uimit. Recunoştea câteva cuvinte, dar nu putea începe să citească eseul, care era scris cu scrisul îngrijit al celui mai bun prieten al său. Inima lui Marco a început să bată cu putere şi a înghiţit în sec. A ridicat privirea şi a văzut-o pe Elisabetta privindu-l cu un zâmbet dulce şi plin de aşteptări. Nu ar fi putut suporta reacţia ei dacă ar fi aflat că nici măcar nu ştia să citească. Îi plăceau ziarele şi cărţile şi atunci nu s-ar fi îndrăgostit niciodată de el. I-ar fi milă de el, iar el s-ar simţi umilit în faţa ei.

— Marco? a spus Sandro, dintr-odată. Îţi voi citi eu mai întâi eseul, dacă nu te deranjează.

— Sigur. Marco a dat din cap, cu obrajii în flăcări.

Sandro şi-a dres vocea.

— După cum ştie toată lumea, mă interesează ciclismul şi îl văd pe Mussolini în acest fel. Asemenea unui ciclist care trebuie să-şi păstreze echilibrul, indiferent de teren, liderul nostru ghidează Italia...

Marco a ascultat cu uimire, iar Sandro a reuşit să descifreze o parte din scrisul oribil al lui Marco şi a inventat restul pe parcurs, dând naştere unor idei despre ciclism şi Mussolini la care Marco nu s-ar fi gândit. Numai un prieten care îl cunoştea atât de bine putea realiza o asemenea ispravă, iar clasa a ascultat până la sfârşit, apoi a aplaudat.

Professoressa Longhi a dat din cap.

— Marco, eseul a fost fascinant! Acum, Marco, vrei să-l citeşti pe cel al lui Sandro?

— Cu siguranţă. Marco şi-a dat seama că şi el ar putea să inventeze. Benito Mussolini excelează în literatură, dar mai ales, în ceea ce priveşte matematica. Matematica necesită respectarea logică a unor reguli, la fel ca şi fascismul însuşi... Marco a continuat, mişcându-şi ochii înainte şi înapoi, iar Sandro a dat din cap ca şi cum Marco ar fi citit exact ceea ce scrisese el. Marco a terminat eseul şi a făcut o plecăciune, iar toată lumea a aplaudat din nou.

— *Bravi*, băieţi! *Professoressa* Longhi radia. Sandro, aceasta este cea mai atentă analiză pe care am auzit-o vreodată!

Băieţii s-au întors unul lângă altul, în băncile lor.

Elisabetta le-a zâmbit amândurora, iar Marco s-a aşezat, liniştit. Trebuie să se fi înşelat şi sigur nu s-a întâmplat nimic între ea şi Sandro în ziua aceea, lângă râu.

Capitolul 8

SANDRO

Iunie 1937

Sandro a oftat, aşezându-se lângă mama sa. Noaptea se instalase dincolo de fereastră, iar masa pentru cină fusese pusă cu cele mai bune porţelanuri, tacâmuri de argint şi pahare de cristal. Sora lui avea un nou iubit în Londra şi îl aducea la cină în seara asta, dar întârziau, la fel ca şi tatăl lui Sandro, Massimo. Mama lui era supărată, pentru că, aşa cum spunea mereu, întârzierea era permisă doar copiilor născuţi după data indicată pentru naştere.

Mama lui, Gemma, era o femeie elegantă, îmbrăcată în seara aceasta într-o haină de in gri, cu un colier de perle şi cercei asortaţi. Îşi purta părul cărunt pe spate, într-o răsucire elegantă, iar ochii ei erau gri-albăstrui şi se ascundeau în spatele ochelarilor de oţel, care se odihneau pe nasul ei lung. Faţa ei era şi ea lungă, dar într-un mod rafinat, cu un gât ca un tablou de Modigliani. Era obosită după o zi lungă petrecută la spital, iar Sandro era mândru că avea o mamă care era şi doctor, deşi vecinii vorbeau pe la spate despre ea, pentru că nu stătea acasă ca o adevărată mamă.

Mirosul de scoici prăjite şi cartofi prăjiţi venea din bucătărie, unde menajera lor, Cornelia Rossi, pregătea masa.

— Mamă, putem mânca? a întrebat Sandro.- Bineînţeles că nu. Îi vom aştepta pe ceilalţi.

— *Dottoressa*, nu mai pot ţine cald primul fel de mâncare. Cornelia, o văduvă de vreo 60 de ani, cu un temperament vesel, a intrat în sufragerie cu un platou. Fusese bona lui Sandro, dar rămăsese ca menajeră, iar el o iubea ca pe o a doua mamă. Ochii ei cu pleoape căzute erau întunecaţi, nasul larg, iar zâmbetul ei, omniprezent.

— Înţeleg, mulţumesc! Mama lui Sandro a dat din cap. Vom privi cum se răceşte.

Cornelia a aşezat platoul pe masă.

— *Buon appetito*! Sandro, am făcut *olive all'Ascolana*.

— Mulţumesc! a spus Sandro. Cornelia era din Ascoli Piceno, iar specialitatea ei era felul de mâncare caracteristic acestui oraş, măsline pane umplute cu carne de miel, vită, brânză, legume şi condimente. Mamă, te rog, pot să încep?

— Doar una.

Sandro a băgat în gură o măslină prăjită, iar aceasta a explodat, plină de gust, pe limba lui. Pâinea era subţire, aurie şi crocantă, iar umplutura de carne avea o dulceaţă caldă şi picantă.

— Delicios, Cornelia.

— Da, *grazie*!

Mama lui Sandro a întins mâna după o măslină.

— Cu plăcere!

Cornelia a zâmbit, apoi a ieşit din cameră.

Gemma s-a întors spre Sandro.

— Deci, cum a fost la şcoală astăzi?

— Bine şi am primit o nouă temă de la Enzo, asistentul lui Levi-Civita.

— Bine. Mama lui a mestecat gânditor. Îţi place?

— Da, dar este dificil.

— Poţi s-o faci. Mama lui a zâmbit. L-ai cunoscut deja pe Levi-Civita?

— Nu. E mereu ocupat în biroul lui.

— Poate ar trebui să te prezinţi. Sunt sigură că i-ar plăcea să cunoască un tânăr atât de strălucit.

Sandro a chicotit.

— Levi-Civita a găsit o dată o eroare pe care Einstein o făcuse în calculele sale, în lucrarea *Entwurf*. Chiar crezi că i-ar plăcea să întâlnească un elev destul de capabil de la un *liceo* local?

Mama lui a râs.

— Ai putea fi următorul Levi-Civita. Te-ai gândit vreodată la asta?

— Poate, în visurile mele.

Sandro nu glumea, pentru că el visase despre asta.

— Trebuie să crezi în tine. Levi-Civita te-a ales pe tine, nu-i aşa?

— De asemenea, a ales o mulţime de elevi din toată lumea.

— Totuşi, sunt mândră de tine. Mama lui i-a atins braţul. Ştiu că ai impresia că te cicălesc, dar nu mă înţelege greşit. Te îndemn să mergi înainte nu pentru ambiţia ta personală, ci pentru ceva mai important. Dumnezeu ţi-a dat un dar magnific, capacităţile tale intelectuale, şi a făcut-o cu un motiv. Acel motiv este ca tu să-l descoperi şi să-l urmăreşti.

Sandro a clipit surprins, nu o auzise niciodată pe mama lui vorbind în felul acesta, iar el îi ştia toate prelegerile. Nu a avut un răspuns imediat, dar conversaţia a fost întreruptă de deschiderea uşii apartamentului; era tatăl lui Sandro. Massimo Simone era mai în vârstă decât majoritatea taţilor colegilor de clasă ai lui Sandro, iar părul său, rar şi negru cu şuviţe argintii, părea răvăşit de vânt. Era aşa scund încât la şcoală i se spunea Minimo, astfel că îşi căutase refugiul în studii, ceea ce îl condusese la profesia de avocat în drept fiscal. Tatăl lui Sandro

povestea mereu această întâmplare pentru a arăta că un dezavantaj poate fi transformat în avantaj.

— *Buona sera, sposa e giovanotto*. Tatăl său şi-a dat jos pălăria, cu ochii săi întunecaţi şi vioi în spatele ochelarilor bifocali. Îmi pare rău că am întârziat, dar întâlnirea de la sinagogă s-a prelungit. Tatăl său s-a apropiat şi a sărutat-o pe mama sa. Ghici cine este noul consilier general al Consiliului?

— Nu tu, nu-i aşa? a întrebat mama, cu o dezaprobare îngăduitoare.

— Ba da, chiar eu. Poate că voi reuşi să devin cineva.

Tatăl său s-a aşezat, făcându-i cu ochiul.

— Dar tu eşti deja foarte ocupat, Massimo.

— Poate, dar este important şi este nevoie de mine.

— E minunat, tată.

Sandro era fericit pentru tatăl său. Comunitatea evreiască din Roma era condusă de un consiliu format din cincisprezece bărbaţi numiţi consilieri, care erau, de asemenea, responsabili de administrarea activităţilor, de plata facturilor şi de informaţiile privind recensământul. Tatăl său îi sfătuise neoficial în probleme juridice, petrecând din ce în ce mai mult timp la sinagogă, aşa că era plăcut să i se recunoască rolul, chiar dacă mama lui Sandro avea probabil dreptate în privinţa programului său.

Uşa s-a deschis din nou şi, în sfârşit, Rosa a intrat la braţul unui bărbat înalt şi roşcat, cu ochi albaştri strălucitori, un zâmbet frumos şi pistrui. Purta un costum închis la culoare, de croitorie englezească, iar Rosa părea binedispusă, într-o rochie neagră pe care o păstra pentru ocazii deosebite.

— Mamă, tată, a spus ea, îmi pare rău că am întârziat! El este David Jacobs. Tocmai a început să lucreze la ambasadă.

— Bine ai venit în casa noastră, David!

Tatăl său s-a ridicat şi i-a strâns mâna tânărului.

— *Signor* Simone, vă mulţumesc că m-aţi primit! David s-a întors către mama lui Sandro cu un gest de bună creştere. *Dottoressa* Simone, vă mulţumesc şi dumneavoastră!

— Bine aţi venit şi vă rog să luaţi loc. Pot să vă servesc? Mâncarea se răceşte.

Mama lui Sandro i-a aruncat o privire Rosei, dar Rosa nu a ţinut cont, trăgând un scaun pentru David. Lui Sandro i s-a părut că avea o fire amabilă, deşi italiana lui părea învăţată în şcoală, ceea ce putea fi iertat. S-au aşezat amândoi la locurile lor, iar Rosa i-a făcut cu ochiul lui Sandro. Acesta a fost încântat să vadă strălucirea din ochii ei, dar s-a simţit puţin mâhnit. Nu-şi adunase curajul pentru a-i face Elisabettei un cadou, pierzând orice avânt pe care îl căpătase de pe urma sărutului lor de la râu.

Tatăl său a rostit o rugăciune în timpul mesei şi a ridicat un pahar de vin.

— Rosa, în seara asta este o ocazie specială. Nu numai că avem un oaspete la masă, dar am fost ales membru în Consiliu. Să închinăm pentru norocul Italiei, sub conducerea mea şi a lui Mussolini.

Rosa a râs.

— *Bravo*, tată!

— Asta da, surpriză, a spus David.

Tatăl lui Sandro a clipit, iar Rosa i-a aruncat lui David o privire de avertisment. A urmat o tăcere, iar ei şi-au sorbit vinul într-o stânjeneală de moment. Mama lui Sandro a început să-i servească pe toţi, dar David s-a întors spre tatăl lui Sandro.

— *Signor* Simone, vă cer scuze. Comentariul meu nu a sunat aşa cum am vrut. Ceea ce am vrut să spun a fost că sunt surprins că puteţi fi evreu şi un fascist atât de înfocat.

— Mulţumesc pentru scuze, dar nu sunt necesare. Tatăl lui Sandro a zâmbit plăcut. În ceea ce priveşte confuzia ta, multe familii evreieşti sunt fasciste şi mândre de acest fapt. Ca o chestiune statistică, evreii se alătură partidului în aceeaşi proporţie ca şi cei ce nu sunt evrei.

David a strâns din buze.

— Surpriza mea se datorează antisemitismului flagrant al lui Adolf Hitler, în Germania. Nu vă îngrijorează asta, ca evreu?

— Ba da, dar naţional-socialismul nu are nimic de-a face cu noi. Noi suntem fascişti italieni, iar în fascismul italian nu există antisemitism. Il Duce a fost la putere cu mult timp înainte ca Hitler să apară pe scenă, nu invers. Hitler îl imită pe Mussolini, nu invers.

— Totuşi, Hitler este cancelarul Germaniei.

Rosa şi-a schimbat poziţia pe scaun, iar Sandro s-a întrebat dacă nu cumva încerca să-l lovească pe David sub masă, aşa cum îi făcea lui când era mic.

Tatăl său şi-a dres vocea.

— Dar asta nu are nici o legătură. Germania este Germania, iar Italia este Italia. I-am învins pe germani în Marele Război. Eu însumi am servit ca ofiţer de armată, în Infanteria douăzeci şi nouă piemonteză, şi mulţi veterani evrei fac parte din partidul nostru. Ne doream un lider puternic, iar economia a crescut sub Mussolini. El a simplificat legile noastre fiscale bizantine, iar firma mea este mai solidă ca niciodată. Reprezint mulţi oameni de afaceri mici şi toţi o duc mai bine. Tatăl său şi-a ridicat furculiţa. Un important bancher evreu, Ettore Ovazza, încurajează mai mulţi evrei să devină fascişti. S-ar putea să călătoresc la Torino pentru a-l vedea, în noua mea funcţie.

Mama lui a intervenit:

— Serios, Massimo? Când?

David s-a încruntat.

— *Signor* Simone, întrebarea nu este cum vă vedeţi dumneavoastră, ci cum vă văd alţii.

Rosa şi-a schimbat din nou poziţia pe scaun, iar de data aceasta Sandro l-a zărit pe David tresărind.

Tatăl său şi-a înclinat capul.

— Pot să vă spun că semenii noştri italieni ne văd ca pe nişte evrei italieni, ceea ce şi suntem. Familia Simone se numără printre cei mai romani dintre romani, iar strămoşii familiei noastre au venit la Roma nu numai înainte de Hristos, ci şi înainte de distrugerea Templului. Tatăl său şi-a sprijinit braţele pe masă. Evreii au fost asimilaţi complet aici, după cum o arată procentul căsătoriilor mixte, aproximativ 50%. Un fost prim-ministru, Luigi Luzzatti, era evreu, la fel şi un fost primar al Romei, Ernesto Nathan. Aş putea continua la nesfârşit, enumerând cetăţeni şi lideri evrei proeminenţi.

Sandro mai auzise acest discurs. Tatăl său ţinea o evidenţă a evreilor de succes, ca şi cum ar fi ţinut scorul pentru echipa gazdă.

— Sunt de acord cu soţul meu, a intervenit mama lui.

— Mulţumesc, dragă! Tatăl său a afişat un mic zâmbet. O victorie rară.

Toată lumea a râs, relaxând atmosfera, iar mama lui a sorbit din vin.

— David, nu am simţit niciodată antipatie la spital, deşi este asociat cu Biserica. Colegii mei au aceeaşi părere.

Tatăl său a adăugat:

— Iar Mussolini nu este antisemit. El are o amantă evreică.

— Massimo, te rog!

Mama i-a aruncat o privire lui Sandro, care ştia deja ce este o amantă, dar tatăl a continuat.

— Locuieşte cu ea şi cu fiica ei. Aşa mi-a spus Ovazza, îl cunoaşte personal pe Mussolini, nu-i aşa că e interesant?

Mama lui şi-a dat ochii peste cap.

— Tot nu te duci la Torino. Nu ai timp.

David a dat din cap aprobator.

— Atunci mă corectez. În calitate de evreu, nu subestimez niciodată antisemitismul...

— David, să trecem la subiecte mai plăcute, l-a întrerupt Rosa. De ce nu le spui părinţilor mei despre familia ta din Gloucestershire? Sunt sigură că le-ar plăcea să audă despre asta!

Capitolul 9

ELISABETTA

Iulie 1937

După şcoală, Elisabetta s-a schimbat în rochia ei în carouri albastre şi albe pentru slujba de chelneriţă, iar Rico o privea din pat, cu ochii îngustaţi de resentimente. Nu avusese timp să îi

acorde atenţie, deoarece trebuia să termine treburile casnice şi să pregătească cina pentru tatăl ei, care se dusese la culcare.

— Îmi pare rău, Rico.

Elisabetta l-a scărpinat, dar el nu a iertat-o suficient cât să toarcă. A ieşit din dormitor exact când mama ei a venit acasă cu prietena ei, Giulia Martorano, pe care Elisabetta o adora. Giulia era la fel de caldă şi de exuberantă pe cât era mama ei de rece şi de acră, iar Elisabetta se întreba mereu de ce Giulia rămăsese prietenă cu mama ei, care o trata rău, tolerând-o mai degrabă decât bucurându-se de compania ei. Giulia avea ochi mari şi căprui, obraji plinuţi şi un zâmbet supradimensionat, cu faţa încadrată de bucle negre lucioase. Hainele ei erau dintr-o paletă pe care numai o profesoară de artă ar fi purtat-o cu succes; o bluză cu flori roz şi roşii, asortată cu o fustă voluminoasă verde-smarald şi un colier lung de mărgele *millefiori*.

Elisabetta le-a întâmpinat în bucătărie.

— *Ciao*, mamă, Giulia!

— *Ciao!*

Mama ei arăta de obicei încântătoare într-o rochie albă care îi scotea în evidenţă silueta, iar ea şi-a lăsat poşeta jos cu un oftat greu. Elisabetta ştia că mama ei dorea să fie întrebată ce s-a întâmplat şi tocmai era pe punctul de a o face, când Giulia a cuprins-o într-o îmbrăţişare.

— Ce mai face fata mea?

Giulia a sărutat-o, iar Elisabetta a sărutat-o şi ea.

— Sunt bine, mulţumesc!

Giulia radia.

— Eşti tot mai frumoasă pe zi ce trece şi mi-a plăcut mult eseul pe care l-ai scris. Mama ta mi l-a dat să îl citesc.

— O, ce frumos!

Elisabetta a savurat laudele. Scrisese un eseu intitulat „Despre necesitatea pisicilor”, sperând să îl trimită la un ziar şi să obţină un stagiu de practică. Ideea îi venise de la Sandro şi a vrut să încerce, chiar dacă nu scrisese niciodată nimic în afara şcolii, cu excepţia unor scrisori către editor, pe care ziarele nu le publicau. Ar fi vrut să scrie despre un subiect mai important, cum ar fi drepturile femeilor, dar observase că puţinele jurnaliste scriau doar despre viaţa domestică, sfaturi pentru

gospodărie sau sfaturi de înfrumuseţare. În plus, pisicile erau importante, cel puţin pentru ea.

— Nu ştiam că eşti o scriitoare atât de bună, dragă. Eseul tău a fost foarte inteligent, iar vocea ta de autor este originală.

— Nu spui asta pentru că mă cunoşti, nu-i aşa?

— Deloc.

Giulia i-a mângâiat braţul.

— Crezi că e suficient de bun pentru a fi publicat?

— Absolut. S-ar putea chiar să te plătească.

— Asta nu contează pentru mine. Aş fi mândră...

— Ar trebui să conteze. Mama ei a întrerupt-o de pe scaunul pe care stătea, frecându-şi picioarele. Avem nevoie de bani. Fii o fire practică.

— Sunt, mamă.

— Nu, nu eşti. Îţi pierzi timpul la şcoală.

Elisabetta nu a vrut să se certe din nou în legătură cu şcoala. Îi plăcea să înveţe şi voia să rămână până la absolvire.

— Nu vei fi niciodată jurnalistă, Elisabetta. Nu se angajează fete. Oricum, nu se plăteşte la fel ca o slujbă de chelneriţă.

— Dar nu vreau să fiu chelneriţă toată viaţa, iar banii nu sunt totul.

— Ăsta e tatăl tău bun de nimic care vorbeşte.

Elisabetta s-a înroşit, ruşinată când mama ei îl denigra pe tatăl ei, mai ales în faţa altcuiva. Mama ei era supărată că tatăl ei nu le întreţinea familia, chiar dacă Elisabetta muncea mai mult decât mama ei. Banii ei de chelneriţă, nu cei de la mama ei care cânta *les sons*, erau cei care plăteau chiria. Dar mama ei îşi dorise să devină cântăreaţă de operă, iar pierderea acestei şanse o amărâse.

Giulia a aplanat momentul stânjenitor, căutând în poşetă şi înmânându-i eseul Elisabettei.

— Poftim! Succes! Numai să nu-l oferi lui *Il Tevere* sau *Il Popolo*. Fasciştilor nu le pasă de punctul de vedere al unei femei. Sau de pisici.

— Mulţumesc! Elisabetta s-a întors spre mama ei. Mamă, ce părere ai despre asta?

— Nu am citit-o. Ţi-am spus că am fost prea ocupată. I-ai dat de mâncare tatălui tău?

— Da, e în pat.

— Bineînţeles. Mama ei a suspinat din nou cu greutate. Nu trebuie să ajungi la restaurant?

— O, da! Elisabetta şi-a luat poşeta şi a pus articolul înăuntru. Ar fi mai bine să plec. La revedere!

Mama ei a dat din cap aprobator, frecându-şi în continuare picioarele.

— La revedere, dragă! Giulia a sărutat obrazul Elisabettei. Sper să ne revedem curând.

— Şi eu.

Elisabetta a ieşit din casă şi s-a luminat la faţă, întrucât era imposibil să rămâi posomorât mergând prin Trastevere. Îi plăcea cartierul ei, cu casele lui mici şi faţadele frumoase şi pastelate, precum şi fiecare casă unică, cu un balcon din fier forjat acoperit de iederă sau un mic altar închinat Fecioarei, incrustat în faţadă, sau o fereastră plină de luminiţe festive şi colorate. Se simţea mai liberă aici decât în Roma propriu-zisă şi, deoarece clădirile aveau mai puţine etaje, se vedea mai mult cerul. Amurgul era ca o urmă de albastru transparent, cu stelele strălucind în spate, aşteptând şansa de a străluci.

Elisabetta a trecut pe lângă Basilica di Santa Maria din Trastevere, cu arcadele sale graţioase luminate, luminând minunata cornişă şi mozaicurile aurite. Clădirile mai înalte înconjurau piaţa pietruită, iar cuplurile se ţineau de mână sau se sărutau pe treptele fântânii. Toată lumea socializa seara în timpul *passeggiata*, etalându-şi cele mai frumoase haine. Fetele se plimbau în speranţa de a fi văzute, iar băieţii făceau tot posibilul să le facă pe plac.

Elisabetta se gândea la Marco şi la Sandro când îşi săruta perna, dar după ce experimentase sărutul real cu Sandro, nici măcar imaginaţia ei vie nu reuşise să transforme uscăciunea ţesăturii de bumbac în căldura şi moliciunea remarcabile ale gurii unui băiat. Dar Sandro nu mai încercase să o sărute din nou, iar Marco fusese acaparat de Angela şi de celelalte fete, care toate flirtau cu el. Între timp, tachinările legate de faptul că Elisabetta nu avea sutien se intensificaseră, iar Angela începuse să-i spună *Centesimi*, bănuţi de cupru, susţinând că sfârcurile i

se vedeau prin cămaşă. Acum, Elisabetta îşi ţinea tot timpul cărţile sau ghiozdanul pe piept.

A luat-o la stânga, şerpuind pe străzile înguste, apropiindu-se de restaurantul Casa Servano. Localul nu era prea arătos din exterior, o casă veche modernizată, cu o uşă urâtă din lemn maroniu, încastrată într-o faţadă de stuc gri crăpat şi o singură fereastră. Nu era afişat nici un semn, nici un meniu, iar Casa Servano nu era frecventată de nimeni, cu excepţia localnicilor, care ştiau că serveşte cele mai bune paste de casă din Roma. De când lucra aici, Elisabetta aflase de ce.

A ajuns la restaurant şi a intrat în sala de mese, care era goală pentru că restaurantul nu era încă deschis. La parterul casei încăpeau doar zece mese, iar în dreapta se afla un bar cu taburete. Tavanul era din tablă ştanţată, iar pereţii din stuc alb erau împodobiţi cu fotografii ale familiei Servano, care deţinea localul de generaţii. În centrul fiecărei fotografii se afla Nonna Servano, *matriarca*.

— *Ciao*, Elisabetta!

Paolo, fiul Nonnei, a zâmbit de la bar, unde usca paharele de vin. Era scund şi slab, chel chiar şi la cei patruzeci de ani ai săi, dar cu o fire prietenoasă, care i se potrivea de minune ca manager şi barman.

— *Ciao*, Paolo! Ei bine, în ce stare e, bună sau rea?

— Bună. Deci, eu spun *agnolotti*.

— Eu zic *tortellini*.

Jocul lor era să ghicească ce fel de paste urma să facă Nonna în acea seară. Când era binedispusă, făcea *pasta ripiena*, care erau paste umplute, cum ar fi *ravioli, tortellini* şi *caramelle*, la fel de festive ca un cadou învelit cu aluat proaspăt. Când era prost dispusă, făcea paste uşor de preparat, cum ar fi *spaghetti*, *bigoli* şi *tagliatelle*. Clienţii care erau suficient de norocoşi să prindă o masă la Casa Servano mâncau orice paste făcute de Nonna, pentru că, aşa cum spunea adesea, „doar pilotul pilotează avionul”.

Elisabetta a ajuns în bucătărie şi a împins uşa batantă, fiind întâmpinată de arome delicioase. Soţia lui Paolo, Sofia, lucra la un cazan, fierbând încet sosul gros de roşii cu carne, condimentat cu busuioc proaspăt, frunze de dafin, ceapă şi

usturoi. Vărul lui Paolo, Vito, alegea usturoiul, vărul Nino fileta bibanul de mare, iar vărul de-al doilea, Giovanni, scobea măduva fierbinte dintr-un os. Aburul ieşea dintr-o oală uriaşă, plină cu apă clocotită, iar sinusurile erau întotdeauna desfundate în bucătărie.

Elisabetta i-a salutat şi s-a dus în cămară, unde Nonna Servano pregătea pastele, pe un scaun cu spătar înalt la o masă de lemn, cu o prezenţă atât de regală, încât transformase cămara într-o sală a tronului. Capul ei micuţ avea forma unui ou de prepeliţă, iar părul alb şi fin era strâns într-un coc slab. Ochelarii cu rame de oţel îi stăteau pe un nas în formă de cioc, iar cataracta începuse să îi afecteze irisul întunecat. Ridurile îi curgeau pe obraji şi radiau de pe buzele ei subţiri, strânse ca un elastic de cauciuc, în timp ce lucra. Purta o rochie neagră tradiţională, un colier de aur cu un crucifix filigranat şi cercei din picături de coral care îi întindeau lobul urechilor. Nonna era firavă, dar nu era deloc slabă, şi avea doar un metru şi jumătate, dar nu părea mică. Arăta mai bătrână decât cei şaizeci şi şapte de ani pe care îi avea, dar vârsta nu-i diminuase facultăţile mintale. Dimpotrivă, ea susţinea că i le ascuţise şi nimeni nu îndrăznea să o contrazică.

— *Ciao*, Nonna. Ce fel de paste faci?

Elisabetta a sărutat-o pe obraji, pe care îi simţea moi ca făina cernută.

— *Cappelletti*. Stai jos, fată. Mă enervezi când stai în picioare ca un felinar.

Elisabetta s-a aşezat. Aşadar, Nonna era binedispusă, dar nici Elisabetta, nici Paolo nu ghiciseră corect. Deasupra mesei de lemn, pe un praf subţire de făină, zăceau foi plate de aluat, galbene cu gălbenuşuri de ou, iar una dintre foi fusese crestată în pătrate cu un cuţit, care se odihnea lângă un făcăleţ din lemn plin de făină, suficient de lung pentru a servi drept baston. O grămadă de ricotta picantă se odihnea în centrul fiecărui pătrat, aşteptând să fie modelată de degetele Nonnei, încă agile în ciuda artritei.

— *Guarda*, a spus Nonna. Priveşte. Nonna a luat pătratul de aluat şi l-a îndoit în triunghi. Ai grijă ca marginile să nu se potrivească. Lasă puţin la bază, apoi presează-le împreună şi

uneşte-le. A apăsat uşor pe aluat cu vârful degetelor, lăsând cele mai slabe urme. Vezi?

— Da.

Elisabetta învăţase, urmărind-o pe Nonna, că existau multe tipuri diferite de paste şi de sosuri. Sosul marinara pulpos era servit cu tipurile mai scurte, care erau de obicei făcute în fabrică. *Fatto a mano*, pastele de casă, nu erau niciodată servite cu *aglio e olio*, ulei şi usturoi, deoarece pastele absorbeau prea mult ulei. Sosurile de roşii mai uşoare şi *brodo*, bulionul, erau cele mai bune pentru *cavatelli* şi *radiatori* crestate, deoarece reţineau sosul, iar puţin era suficient.

— Acum le împăturesc.

Nonna a apucat triunghiul de unul dintre colţurile de pe latura lungă, apoi a apucat celălalt capăt cu mâna stângă. Ţinându-l între degetul mare şi arătător şi, cu triunghiul orientat spre ea, şi-a strecurat degetul arătător drept în jurul părţii din spate a triunghiului şi a împins partea de jos în sus. Cu un singur gest de expert, a adus cele două colţuri împreună, ciupindu-le şi formând astfel un cerc perfect rotund de paste umplute, cu un triunghi micuţ în vârf, care semăna cu un mic capac, un *cappelletto*.

— Nonna, aşa împăturesc eu şerveţelele, nu-i aşa?

Elisabetta şi-a adus aminte de Sandro, care îi făcuse o pălărie din ziarul ei, pe malul Tibrului.

— Nu, deloc. Nu erai atentă. Nu pot să mă opresc din muncă pentru a explica totul. Pastele se vor întări. Nonna a mai luat un pătrat. Am ceva important de discutat cu tine. Ţi-am făcut o mare favoare. Am rugat un oaspete foarte special să ia masa cu noi.

— Cine?

— Viitorul tău.

— Ce vrei să spui?

Elisabetta se obişnuise cu astfel de declaraţii mistice, ca şi cum Nonna ar fi fost *strega*, vrăjitoarea, din Casa Servano.

— Moro Gualeschi, un nume pe care, fără îndoială, îl vei recunoaşte.

— Bineînţeles că da! Elisabetta îl adora pe Gualeschi, pe care îl citea în fiecare zi. Scrie pentru ziarele de stânga. De unde îl cunoşti?

— Îi cunosc pe toţi. Sau, mai degrabă, toată lumea mă cunoaşte pe mine. Nonna continua să împăturească pastele. „De stânga, de dreapta, de centru, nu contează. Politica vine şi pleacă. Ştii ce rămâne?

— Dragostea?

— Nu, pastele. Eu spun *sapore, sapere*, a gusta înseamnă a şti. Nu mă poţi cunoaşte fără să guşti din pastele mele. Nu poţi cunoaşte Trastevere fără să guşti din pastele noastre. La fel, Gualeschi preferă pastele umplute, aşa că ştiu că este un om cu poftă de mâncare, unul care savurează viaţa. M-am gândit să fac *cappellacci dei briganti* în seara asta pentru el.

— De ce?

— *Cappellacci dei briganti* este o pălărie cu boruri largi care se ridică, aşa cum purtau *briganti* după Unificare. Nu am făcut-o, pentru că Gualeschi nu ar fi înţeles gluma. Comuniştilor le lipseşte umorul.

Nonna a împăturit încă o bucată de paste cu vârful degetelor sale pline de făină, iar *cappelletti* galbeni s-au aliniat în faţa ei, aşteptându-i comanda.

În clipa următoare, uşa s-a deschis larg şi Paolo şi-a băgat capul în bucătărie.

— Mamă, a spus el, este aici.

Elisabetta a sărit în sus.

— Gualeschi este *acolo* acum? Pot să-l întâlnesc?

— Trebuie.

— Mulţumesc! a strigat Elisabetta.

— Nu mă face de râs. Privirea ochilor cu pleoape căzute a Nonnei s-a întors spre lateral. Apropo, ai nevoie de un sutien.

Elisabetta s-a înroşit.

— Încerc...

— *Ascolta*, i-am spus lui Gualeschi că ai scris un articol şi a fost de acord să-l citească.

— Articolul meu? De unde ştii despre articolul meu?

— Tot timpul vorbeşti despre el. Crezi că sunt surdă? Trimite-i-l lui.

— Îl am la mine, în poşetă.

— Atunci arată-i-l.

— Chiar crezi că ar trebui să o fac?

— Tocmai am spus că ar trebui. Nonna a şters făina de pe vârful degetelor. I-am spus că eşti o scriitoare magnifică.

— Dar nu ai citit-o. Şi dacă nu e bună?

— *Ai citit* ce tipăresc ei? Nonna a mai ciupit un *cappelletto*. I-am spus să te angajeze imediat. Oamenii se întreabă mereu ce gândesc tinerii. În mod eronat, după părerea mea, dar asta e. A şters făina de pe degetele noduroase. Du-te să-l întâlneşti. Nu mai continua aşa cum faci tu. Treci la subiect. Eşti prea vorbăreaţă.

— Mulţumesc, mulţumesc! Elisabetta şi-a recuperat articolul şi s-a îndreptat spre uşa bucătăriei. Stai, cum arată?

— Ca un *rigatone*.

Elisabetta s-a grăbit, a intrat pe uşa bucătăriei şi a aruncat o privire în jur. Mai multe mese erau ocupate de cupluri, dar lângă uşă se afla un bărbat brunet, singur, cu ochelari grei, scund şi lat. Un *rigatone*, într-adevăr.

S-a îndreptat spre masa lui Gualeschi. Inima îi bătea mai tare şi şi-a dat seama că ar putea face primul pas spre a scrie pentru un ziar adevărat. S-a întrebat dacă îşi va aminti de această zi şi dacă va povesti despre ea ca despre o întâmplare amuzantă, stând la o masă cu colegii ei jurnalişti. Dacă Sandro putea avea un viitor strălucit, atunci poate că şi ea putea avea.

Începând chiar din acest minut.

A ajuns la masa lui Gualeschi.

— *Signor* Gualeschi, numele meu este Elisabetta D'Orfeo şi vă admir foarte mult scrisul. Citesc ce scrieţi în fiecare zi, iar articolul dumneavoastră de ieri a fost deosebit de interesant. Şi-a amintit de sfatul Nonnei de a nu vorbi prea mult. Îmi pare rău, vorbesc prea mult, ştiu. Doar că am atât de multe gânduri.

— Niciodată nu poţi greşi dacă lauzi un scriitor pentru ceea ce scrie.

Gualeschi a clipit cu amuzament în spatele ochelarilor.

— Dar toată lumea trebuie să vă laude, tot timpul.

— Nu suficient de mult pentru a mă mulţumi sau cu suficientă specificitate. Mama crede că apartamentul meu este prea mare,

dar eu îl umplu cu ego-ul meu. Gualeschi a chicotit. În orice caz, vă mulţumesc pentru laudele dumneavoastră amabile. Înţeleg că aţi scris un material pentru a fi prezentat. Îl puteţi trimite în atenţia mea la ziar.

— De fapt, îl am la mine.

Elisabetta i-a întins eseul, iar Gualeschi l-a acceptat cu un zâmbet.

— Excelent. Îl voi citi în timpul mesei şi putem discuta după aceea, dacă ai un moment liber.

— Mi-ar plăcea foarte mult.

Dintr-odată, uşa restaurantului s-a deschis şi s-a trântit de perete, zdruncinând fotografiile înrămate. În picioare, în pragul uşii se afla tatăl Elisabettei, atât de beat încât trebuia să se sprijine cu mâna de perete pentru a nu cădea.

— Tată.

Faţa Elisabettei s-a aprins. Gualeschi a făcut o grimasă, retrăgându-se, în timp ce tatăl ei se îndrepta spre ea.

— Betta, draga mea, uită-te la tine! Am venit să văd dacă ai câteva *lire* pentru mine. Ai?

Elisabetta s-a simţit umilită în faţa lui Gualeschi.

— Tată, nu, te rog.

— Îmi trebuie doar cât pentru un pahar de vin roşu sau poate îmi poţi oferi unul, din partea casei?

Tatăl ei s-a uitat în jur, poticnindu-se, iar persoanele de la mese s-au întors să-l privească. Tatăl ei s-a împiedicat, iar Elisabetta şi-a deschis braţele exact când el a căzut în ele, o greutate deosebită care a dezechilibrat-o.

— O, nu!

Elisabetta se zbătea să rămână în picioare, iar Gualeschi a sărit în picioare şi l-a luat de braţ pe tatăl ei.

— Permiteţi-mi, a spus jurnalistul, lăsând baltă eseul.

— Betta mea este atât de drăguţă, atât de deşteaptă şi o iubesc atât de mult, este îngerul meu drag.

Tatăl ei a mormăit, neştiutor, apoi a început să tuşească.

Elisabetta şi-a dat seama ce urma să se întâmple.

În clipa următoare, tatăl ei a vomitat pe ea şi pe Gualeschi.

Şi pe eseul ei, care zăcea uitat pe podea.

Capitolul 10

MARCO

Iulie 1937

Marco pedala pe Lungotevere Aventino, sub un cer întunecat, după ce Aldo plecase să se întâlnească cu prietena lui secretă. Luna plină era rotundă ca o roată de bicicletă, iar lămpile străluceau pe toată lungimea Tibrului. O briză pescărească sufla dinspre apă, iar sunetele ei grăbite îl linişteau.

A zărit o *gelateria* şi s-a îndreptat spre ea, apoi s-a dat jos de pe bicicletă şi s-a dus înăuntru. Câţiva oameni stăteau la coadă, iar locul luminat puternic mirosea a fructe reci, zahăr şi frişcă proaspătă. O vitrină din aluminiu strălucitor domina magazinul, iar în spatele ei două fete drăguţe ofereau cupe de *gelato*.

Marco a privit peste grămezile de *pistacchio* verde, *cioccolato* maro intens şi galbenul fericit al *ananasului*. Fiecare avea un semn scris de mână pe care nu putea să-l citească, dar nu avea nevoie să o facă şi nu se putea decide niciodată care aromă. Preferata lui actuală era *nocciola*, aroma de alune, iar înainte de asta fusese *fiordilatte*, făcută din frişcă. Elisabetta iubea aroma de *cioccolato* la cornet şi nu se schimbase niciodată.

— Cu ce vă putem ajuta? au întrebat la unison vânzătoarele, când Marco a ajuns la tejghea.

— Da, nu mă pot decide ce aromă să aleg.

— Doar alege una. Vânzătoarea a zâmbit şiret. Amândouă plecăm la ora 23.00.

Cealaltă vânzătoare s-a înroşit.

— Teresa!

— Este o ofertă foarte generoasă. Marco a zâmbit, dar nu a fost tentat. A luat-o ca pe un semn de maturitate sau poate că îşi pierduse minţile. Cu toate acestea, şi-a ales îngheţata în onoarea Elisabettei. Vreau două cupe de *ciccolato*, într-un cornet.

Cu *gelato* în mână, Marco a plătit şi a plecat. Şi-a lins desertul, care avea un gust cremos şi dulce, apoi s-a urcat pe bicicletă,

conducând cu o mână. *Gelato* a început să se topească, aşa că a căutat un loc unde să oprească. S-a trezit în *centro storico*, cea mai veche parte a oraşului, lângă Forumul Roman de pe Via dell'Impero, care era în curs de extindere pentru a pune în valoare ruinele, conform planului lui Mussolini. Zona era în curs de excavare, evitată de cea mai mare parte a traficului, ceea ce însemna că va fi linişte, aşa că a mers în acea direcţie.

A ajuns la un gard de lemn care era mai mult o sugestie decât o barieră, ca majoritatea celor din oraş. S-a dat jos de pe bicicletă, a rezemat-o de gard, apoi s-a urcat printr-o deschizătură şi a căutat un loc unde să se aşeze. Şantierul de excavare era o groapă gigantică în formă de pătrat şi întărită pe toate laturile de ziduri de sprijin din scânduri de lemn. Pe fundul gropii se afla o podea de marmură alb-cenuşie, care strălucea în lumina lunii.

Marco s-a ridicat în picioare şi a mâncat în timp ce ochii i se adaptau la întuneric. Trecuse de multe ori prin acest cartier, dar nu fusese niciodată excavat, iar acest lucru îl intriga. A observat o frânghie întinsă peste traversele de cale ferată, care servea drept scară spre partea de jos, aşa că şi-a terminat *gelato,* s-a dus acolo şi a coborât. Mirosul bogat de pământ îi umplea nările, iar aerul se răcea pe măsură ce se adâncea. Sunetele oraşului se retrăgeau în depărtare, în timp ce zidurile învăluiau locul în tăcere.

Marco s-a apropiat de partea inferioară, unde podeaua de marmură părea să colecteze lumina lumii şi să o reflecte, creând o ceaţă spectrală care plutea ca fantomele anticilor. S-a minunat de acest fenomen, iar părul i s-a ridicat pe ceafă când a ajuns jos, stând în strălucirea blândă a luminii din jurul său.

Se plimba de-a lungul podelei, printre secţiuni masive de coloane care zăceau pe laturi, unele cu florete sculptate în marmură şi altele cu fragmente de litere. Şi-a trecut mâna de-a lungul suprafeţei grunjoase şi a scanat secţiunile sparte. Marco nu putea să citească latina mai bine decât italiana, dar pentru prima dată, acest lucru nu l-a deranjat. Şi-a înfipt degetul într-una dintre litere pentru a-i măsura adâncimea, iar marmura îi ajungea până la prima articulaţie.

Şi-a retras mâna, copleşit de uimire. Ştia dintotdeauna că există o Romă subterană, un oraş sub oraşul însuşi, fiindcă învăţase mult la şcoală despre asta şi văzuse artefacte prin tot oraşul, la întâmplare. Dar faptul că se afla aici în seara asta a făcut ca acest lucru să devină real pentru el într-un mod în care nu mai fusese niciodată înainte. A înţeles în sfârşit semnificaţia ei şi a simţit cum îi creşte moralul. Strămoşii săi au sculptat aceste litere, au cioplit aceste coloane şi au construit această splendoare. Nu ştia să citească la fel de bine ca şi colegii săi de clasă, dar acum ştia că posedă o inteligenţă nativă, deoarece descindea din aceşti străbuni.

A fost fiul lui Lazio. Al Romei. Şi a stat în picioare, scăldat în strălucirea lunii, pentru foarte mult timp.

Capitolul 11

ALDO

Iulie 1937

În partea opusă a oraşului, Aldo se grăbea să coboare pe holul friguros al catacombei şi a ajuns la un *cubiculo*, o cameră mică în care se afla o criptă de familie. Acolo, antifasciştii s-au aşezat pe podea în jurul câtorva lumânări aprinse, a unor sticle de Chianti şi a unor bucăţi de pâine. Bărbaţii erau de toate vârstele, formele şi mărimile, dar fiecare chip avea o expresie la fel de tensionată. Fiecare dintre ei ştia că îşi asumă un risc mortal prin prezenţa sa aici, atât de mult încât, din motive de securitate, nu-şi dezvăluiau adevăratele identităţi nici măcar între ei, ci foloseau *nomi di battaglia*, porecle de luptă. Numele se bazau pe aspectul sau comportamentul lor, cum ar fi Ochi de Gândac, Obrajii Dolofani, Dinte Spart, Mâncătorul de Mere şi

Fumătorul de Pipă sau altele mai puţin evidente, cum ar fi Vorbitorul de Franceză şi Ţarul.

Aldo se numea Signor Silenzio, iar liderul lor se numea Uno, autoproclamat şi autointitulat. Aldo nu ştia nimic despre el, dar a presupus, după comportamentul şi vocabularul lui Uno, că era un intelectual cu un trecut privilegiat. Uno era înalt şi slab, cu ochi căprui şi gânditori în spatele ochelarilor cu rame de baga, iar nasul fin era înfipt într-o faţă netedă, cu pomeţi înalţi şi buze mici. Italiana lui era fără dialect, deşi inflexiunea sa aducea a zona Milano pentru Aldo, care auzise o inflexiune similară de la clienţii milanezi de la bar. Aceasta îl făcea pe Aldo să se simtă inferior din punct de vedere geografic faţă de Uno, căci snobii spuneau adesea că Roma era doar un oraş mediteraneean, dar Milano era un oraş european.

— *Ciao*, Signor Silenzio!

Uno s-a ridicat repede, strângându-i mâna. Restul bărbaţilor i s-au alăturat, salutându-l pe Aldo.

— Poftiţi, Signor Silenzio! Soţia lui Uno, pe care o numeau Silvia, a zâmbit şi i-a dat o sticlă de vin. Era singura femeie din celula antifascistă, iar Aldo se simţea timid în preajma ei, cum i se întâmpla cu majoritatea femeilor, mai ales pentru că era frumoasă. Purta o rochie purpurie cu o croială fină, iar ochii ei de un albastru strălucitor şi părul blond şi drept evocau o moştenire din nordul Italiei. Aldo presupunea că şi ea era milaneză, dar vorbea puţin. Uno era cel care vorbea tot timpul.

— *Grazie*!

Aldo s-a aşezat pe podeaua rece şi tare a criptei.

Uno a rămas în picioare, cu faţa abia luminată de lumina lumânării de dedesubt şi cu umbra lui alungită pe peretele criptei.

— Acum că suntem cu toţii aici, voi începe prin a spune că aceasta este cea mai importantă întâlnire de până acum. După cum ştiţi, până acum ne-am angajat doar în acte de sabotaj împotriva regimului, tipărind şi distribuind pliante pentru a-i convinge pe alţii de meritele cauzei noastre sau deteriorând maşini, provizii şi alte echipamente. Cu toate acestea, am ajuns să consider aceste acţiuni ca fiind vandalism şi ticăloşie, fără

însemnătate. Am făcut noi planuri. În această seară, doresc să le anunţ.

— Da, a fost o ticăloşie în cel mai fericit caz! a strigat Gură Mare, iar Ochi de Gândac şi Ţarul au schimbat priviri semnificative, apoi au dat din cap aprobator. Aldo nu era sigur că era de acord cu Uno, întrucât acesta distribuise pliante, şi chiar şi asta îl neliniştea. Riscase să fie arestat dacă era prins, iar tatăl său l-ar fi ucis.

Uno a făcut o pauză.

— Oameni buni, suntem pe cale să ne întărim rezistenţa. Suntem gata să ne intensificăm eforturile. Este timpul să facem următorul pas, unul care să execute obiectivul nostru de a elibera Italia de sub tirania fascismului. Am decis să o numesc Operaţiunea Prima Lovitură.

Bărbaţii păreau serioşi şi se mişcau înainte, iar Aldo a detectat un curent subteran periculos printre ei, unul care îl îngrijora de ceva vreme. El era cel mai nou membru al găştii, fiind recrutat de Dinte Spart după o întâlnire întâmplătoare pe stradă, dar începuse să îşi dea seama că Uno şi mulţi alţii erau mai militanţi în opiniile lor. Aldo luă o înghiţitură de Chianti, sperând să-şi liniştească temerile.

Uno s-a îndreptat.

— Acum, propun să ne intensificăm eforturile. Ştim că *fascio*, biroul local al partidului fascist, se află sub comanda comandantului Spada. Am motive să cred că Spada a decis să se retragă şi se vorbeşte despre o petrecere de pensionare pentru el. În principiu, aceasta este programată să aibă loc la restaurantul Bella Donna, la colţul dinspre sediul Palazzo Braschi.

Emoţia i-a cuprins pe bărbaţi, iar Gură Mare a strigat:

— De unde ştii toate astea, Uno? Sunt informaţii de încredere?

— Da, sunt, a răspuns Uno, apoi s-a încruntat. Dar nu pot divulga cum le-am aflat, pentru siguranţa ta. Acum, după cum spuneam, cei mai importanţi şefi din partid vor participa la petrecerea de pensionare, ceea ce ne oferă o oportunitate de care trebuie să profităm. Propun să atacăm în acea seară şi să-i doborâm pe toţi deodată.

— *Bravo*!

Gura Mare a aclamat, iar ceilalţi au izbucnit în acord, o eliberare colectivă de presiune, ca o supapă de abur.

Aldo nu li s-a alăturat, iar stomacul i s-a strâns. Operaţiunea Prima Lovitură presupunea o crimă, pur şi simplu. Crima era un păcat de moarte. El nu fusese niciodată violent. Nu voia să o facă şi nu ştia dacă ar fi putut. A mai luat o înghiţitură de vin, dar nu l-a ajutat.

Uno i-a liniştit, iar expresia lui s-a întunecat.

— Ştiu că pare mult timp de acum încolo, dar va fi nevoie de mult timp pentru a pregăti Operaţiunea Prima Lovitură. Suntem douăzeci şi unu de oameni, iar până atunci sper că vom fi mai mulţi. Suntem mai mult decât pregătiţi pentru această provocare şi voi dezvălui detaliile planului meu la momentul potrivit. Vom atribui sarcini, vom face exerciţii cu arme şi vom repeta fiecare detaliu. Vom face tot posibilul să reuşim şi să ne asigurăm propria siguranţă. Scopul nostru este victoria fără a pierde nici măcar un singur om. Sunteţi de acord, oameni buni?

— De acord! a strigat din nou Gură Mare, iar toţi, cu excepţia lui Aldo, i s-au alăturat.

Uno a dat din cap aprobator, zâmbind.

— Mă bucur să vă aud spunând asta. Nu judec nici un om care nu vrea să meargă înainte. Noi acceptăm opiniile diferite, spre deosebire de duşmanii noştri. Oameni buni, există cineva care nu este de acord? Dacă da, vă rog să o spuneţi, şi vom discuta în mod raţional.

— Suntem cu toţii de acord! a strigat Gură Mare, iar ceilalţi au strigat că sunt de acord şi au dat din mâini, agitând aerul atât de mult încât flăcările s-au clătinat în vârful lumânărilor.

Uno a ridicat un deget.

— Excelent, dar vreau să vă ascult pe fiecare în parte. Unanimitatea este importantă, pentru că în această seară formăm un pact sacru. Gură Mare, eşti de acord?

— Da! Eu spun da!

— Bine. Ochi de Gândac? Uno s-a întors către Ochi de Gândac, care a răspuns afirmativ, apoi Uno a mers în cerc, întrebând fiecare om, şi fiecare a fost de acord.

Aldo devenea din ce în ce mai agitat pe măsură ce i se apropia rândul. Crima era împotriva a tot ceea ce fusese învăţat

şi se temea pentru sufletul său etern. Fusese un băiat de altar, iar fratele său, Emedio, era preot. Aldo credea în credinţa sa din toată inima şi mergea la slujbă în fiecare dimineaţă cu mama sa. Nu-şi putea imagina uciderea unei fiinţe umane.

Uno l-a privit din ochi.

— Signor Silenzio? Eşti de acord?

Aldo a ezitat.

— Uno, aceasta este o evoluţie semnificativă pentru noi, nu crezi?

— Da, dar nu eşti de acord cu mine?

— Ei bine, am fost luat prin surprindere. Încerc să mă decid.

— Te rog frumos să ne spui ce gândeşti.

Uno a zâmbit, iar Aldo a devenit conştient că toată lumea se întorcea spre el, aşa că şi-a înăbuşit emoţiile şi şi-a spus părerea.

— Uno, eu cred în cauza noastră, dar sunt un om credincios. Crima este un păcat de moarte. Este împotriva poruncii „Să nu ucizi”. Îl iubesc pe Dumnezeu şi îi urmez cuvântul.

Uno a clipit, iar bărbaţii s-au dat înapoi, încruntându-se.

Gură Mare a şuierat:

— Laşule!

Uno şi-a îndreptat capul spre Gură Mare şi s-a încruntat către el.

— Fără injurii. Lasă-l să vorbească.

Gură Mare s-a încruntat ca răspuns.

— Nu sunt un laş, a spus Aldo, recunoscător că liderul îl apărase. Dar distribuirea de pamflete este una, iar crima este cu totul altceva.

Bărbaţii au înţepenit, iar Aldo a simţit că vorbele lui le dădeau de gândit.

Uno a dat din cap gânditor.

— Signor Silenzio, îţi respect convingerile religioase, aşa cum facem cu toţii, căci şi noi suntem credincioşi. Cu toate acestea, Biserica ne învaţă că uciderea nu este un păcat dacă este necesară într-un război drept. Exact în asta suntem implicaţi, un război drept împotriva fascismului. Uno şi-a păstrat tonul blând, deloc argumentativ, şi i-a privit pe bărbaţii din cerc. În fiecare zi, Mussolini şi regimul său îi asupresc pe concetăţenii noştri şi

duc iubita noastră ţară mai departe pe calea războiului. Cu toate acestea, războaiele lui nu sunt juste, nu-i aşa? Etiopia nu a fost un război drept. Mai rău, ştim cu toţii că a folosit gaz otrăvitor asupra acelor biete suflete, iar asta este o atrocitate. Scopul său este moartea şi distrugerea tuturor celor care nu îl urmează.

Bărbaţii au dat din cap, dar nu l-au întrerupt pe Uno.

— Gândiţi-vă la nenumăratele vieţi pe care le vom salva şi la pierderile umane pe care le vom preveni dacă vom întreprinde Operaţiunea Prima Lovitură. *Fascio* local susţine partidul din oraşul nostru. Palazzo Braschi este, fără îndoială, cel mai important birou local al partidului din ţară. Vă puteţi imagina ce bine vom face dacă vom tăia capul acestui şarpe? Ar putea exista un război mai drept?

Aldo s-a gândit la asta, sfâşiat. Creierul său îi spunea că Uno ar putea avea dreptate, dar credinţa sa îi spunea că uciderea era cel mai grav dintre păcate. Ar fi vrut să se roage pentru a se gândi la această problemă şi să contemple. Nu fusese niciodată atât de confuz şi nu-i plăcea să fie cel ciudat, singurul care se certa cu Uno. Ceilalţi antifascişti îşi îngustaseră ochii spre el, chiar şi Dinte Rupt. Aldo le simţea judecata şi se temea că îl vor considera neloial, aşa că a cedat presiunii momentului. Nu era nici momentul, nici locul pentru o criză de conştiinţă.

— Uno, bine, atunci, îţi înţeleg viziunea, a reuşit să spună Aldo.

— Te-am convins de justeţea cauzei noastre?

— Da, absolut.

Uno radia.

— Atunci începem, ca unul singur.

— *Bravo!*

Toată lumea a aplaudat, cu feţele pline de emoţie şi cu mâinile din nou în aer.

Uno a ridicat un deget arătător, reducându-i la tăcere.

— Acum putem începe. Primul nostru pas este să obţinem suficiente arme. Am localizat o sursă de pistoale în Orvieto, dar nu voi dezvălui detaliile. Au arme şi sunt dispuşi să le vândă. Noi avem banii şi voi stabili întâlnirea în lunile următoare.

O altă undă de emoţie a săgetat bărbaţii, dar Aldo a simţit că situaţia scapă de sub control. N-ar fi trebuit să accepte niciodată. Încă nu-şi putea imagina cum ar fi putut să îndrepte o armă spre pieptul unei alte fiinţe umane. În mod ironic, grupul de tineret fascist, Balilla, fusese cel care îl învăţase să folosească o armă. Era un trăgător groaznic.

Uno a continuat:

— Voi preda banii atunci când va fi sigur să o fac. Cu toate acestea, nu pot obţine armele în acelaşi timp. Dacă aş fi reţinut, fasciştii ar avea dovada că am cumpărat arme în schimbul unor bani, o tranzacţie ilegală. Aşa că trebuie să împărţim tranzacţia în doi paşi. Banii merg separat de arme.

— Bine gândit, Uno.

Gură Mare a dat din cap aprobator. Aldo se întreba cât costau armele şi de unde făcea Uno rost de bani, dar nimeni nu a întrebat.

— Aşadar, oameni buni, după ce am dat banii, avem nevoie de cineva care să meargă în Orvieto şi să ia armele. Uno i-a scrutat pe bărbaţi şi, deşi faţa îi era în umbră, lumina lumânărilor sclipea pe ochelarii lui fini. Oricine va face acest lucru, va căra armele. Dacă veţi fi prinşi, veţi fi arestaţi. Şi nu puteţi călători cu trenul până la Orvieto, pentru că poliţia ne urmăreşte. Cel mai bine ar fi să mergeţi cu bicicleta. Este o distanţă destul de mare, aşa că avem nevoie de un atlet, de un biciclist. Cine va merge pentru noi?

Bărbaţii au început să se uite unii la alţii, apoi toate feţele s-au îndreptat spre Aldo.

Uno s-a întors ultimul spre Aldo, apoi a zâmbit într-un mod fratern.

— Signor Silenzio, vii la întâlnirile noastre în haine de ciclism şi ai cea mai bună bicicletă. Eşti tânăr şi foarte în formă. Eşti, din întâmplare, un ciclist amator?

— Da.

Inima lui Aldo bătea atât de tare încât nu se mai auzea vorbind. Ajunsese într-o poziţie teribilă. Simţea că trebuia să-şi dovedească loialitatea după obiecţia sa anterioară, iar argumentul lui Uno în favoarea lui îl sâcâia. Cauza lor era dreaptă.

— Signor Silenzio, când va veni timpul, vei lua armele?

Lui Aldo i se uscase gura, iar gândurile i se precipitau. Poate că asta era ca un război, un război corect. Poate că *era* timpul să acţioneze. Poate că trebuia să facă un pas înainte, ca şi ceilalţi bărbaţi. Se alăturase lor din dragoste de ţară. Trebuia să fie suficient de curajos să lupte, aşa cum o făcuse tatăl său în Marele Război. La urma urmei, Aldo era un fiu al lui Lazio. Al Romei.

— Da, mă ofer voluntar, a răspuns el, după o clipă. Pentru Italia.

Capitolul 12

ELISABETTA

Iulie 1937

Elisabetta se îndrepta spre Piazza di Santa Maria din Trastevere, cu tatăl ei sprijinit pe ea, cu rochia stropită de vomă. I se făcea rău când îşi amintea dezgustul de pe faţa lui Gualeschi şi ştia acum că nu va lucra niciodată pentru ziar. Se simţea deznădăjduită din cauza şansei pe care o pierduse şi se simţea ruşinată că toată lumea de la restaurant ştia despre tatăl ei.

Nu se simţise niciodată atât de furioasă pe el, dar în acelaşi timp se simţea vinovată pentru furia ei. Oamenii umpleau piaţa, bucurându-se de noaptea de vară, şi se uitau în jur, vorbind în spatele mâinilor. A zărit câţiva dintre colegii ei de clasă şi şi-a ferit faţa, sperând că nu o vedeau. Slavă Domnului că Marco şi Sandro nu erau prin preajmă. Ar fi fost îngrozitor să o vadă aşa.

Elisabetta şi tatăl ei au părăsit piaţa şi s-au alăturat mulţimii de pe stradă, unde oamenii intrau şi ieşeau din magazine sau stăteau la mesele din faţa restaurantelor. Persoanele de la

mese se întorceau când ea şi tatăl ei treceau cu greu pe lângă ei. Şi-a zărit casa de la colţ, cu faţada de un galben-lămâie şi bolta de glicină aflată deasupra uşii din faţă, lângă un corp de iluminat din alamă. Era atât de pitorească încât turiştii o fotografiau adesea, iar în seara asta un grup se poza în faţa uşii ei.

Elisabetta s-a apropiat împreună cu tatăl ei, iar turiştii s-au întors să îi privească, arătând cu degetul şi sporovăind. Ea nu putea înţelege ce spuneau, dar putea ghici. Şi-a tras tatăl până la uşa lor din faţă, unde a bâjbâit pentru a deschide clanţa, l-a ajutat să intre în holul de la intrare şi a închis uşa.

L-a dus până la uşa apartamentului lor, apoi l-a lăsat încet pe podea. El s-a aşezat cu spatele la perete, adormind. Ar fi fost prea greu pentru ea să îl mute fără ajutorul mamei sale. A descuiat uşa şi a intrat în apartament, dar bucătăria era goală, aşa că mama ei trebuie să se fi dus la culcare. Rico s-a ridicat de pe pervazul ferestrei chircit, cu coada încolăcită într-un semn de întrebare.

— Mamă, am nevoie de ajutor cu tata!

Elisabetta s-a dus în dormitor, iar mama ei a apărut în prag îmbrăcată în cea mai bună rochie neagră, complet machiată.

— De ce ai venit acasă aşa devreme?

— Tata a venit la restaurant. Elisabetta a observat o valiză pe pat. Pleci undeva?

— Da. Mama ei s-a întors şi a luat valiza. Plec.

— Ce? a întrebat Elisabetta, confuză. Unde?

— Asta nu e treaba ta. Mama ei a înţepenit, ferindu-şi ochii. Trebuie să plec. Nu mai pot sta aici.

— Despre ce vorbeşti? Unde te duci?

Elisabetta a zărit gramofonul mamei sale în carcasa de lemn lustruit, aşezat lângă pat. Era bunul cel mai de preţ al mamei ei.

— Plec.

— Pleci? De acasă? Pentru *totdeauna*? Elisabetta a dat din cap în mod dezaprobator, cu neîncredere. Dar nu se poate!

— Trebuie să o fac. Mai am o ultimă şansă şi vreau să profit de ea. Mama ei a luat valiza şi gramofonul, apoi a intrat în bucătărie.

— Ce vrei să spui? Elisabetta s-a repezit după ea, foarte afectată. Unde te duci?

— I-am dat tatălui tău cei mai buni ani ai mei. Am terminat. Gata. Mama ei şi-a luat poşeta şi a plecat. Dacă eşti deşteaptă, vei învăţa din greşeala mea. Căsătoreşte-te bine.

— Mamă!

Elisabetta a prins braţul mamei sale, dar aceasta s-a tras cu putere, aproape scăpând gramofonul.

— Elisabetta, lasă-mă să plec.

— Dar nu poţi să pleci pur şi simplu!

— Ba da, pot. M-am hotărât.

Mama ei s-a uitat cu dispreţ la tatăl ei.

— E soţul tău!

— Am făcut destule pentru el.

— Dar cum rămâne cu mine? Lacrimi de angoasă au umplut ochii Elisabettei. Nu poţi să *mă* părăseşti.

— Îmi pare rău, dar trebuie să o fac. Poţi să ai grijă de tine. Eşti o femeie tânără acum. Tu mi-ai spus asta.

— Ce? Când?

Elisabetta îşi frământa creierii, cu gândurile în dezordine. Ce voia să spună mama ei? Era vorba de sutien? Plecase din cauza sutienului?

— La revedere! Mama ei s-a întors şi s-a grăbit prin holul de la intrare, dar Elisabetta a urmat-o, a apucat-o din nou de braţ şi a întors-o cu faţa spre ea.

— Mamă, nu mă iubeşti?

— Ba da.

— Dar nu suficient pentru a rămâne?

Privirea mamei ei a împietrit, iar buzele ei parcă păreau pecetluite.

Elisabetta a izbucnit în lacrimi. Şi-a eliberat strânsoarea. Braţul ei a căzut în lateral. Mama ei s-a întors cu spatele şi a plecat, fără să mai spună nimic.

Capitolul 13

MARCO

25 iulie 1937

Marco şi Aldo lucrau în spatele tejghelei într-o zi importantă la barul GiroSport, care era plin cu clienţii obişnuiţi, Sandro şi tatăl său, Massimo, oficiali ai partidelor minore şi *tifosi*. Ultima etapă a Turului Franţei tocmai se încheia, iar la radio se auzea sosirea la linia de final. Toată lumea asculta, ţinându-şi respiraţia, iar prezentatorul a strigat că Roger Lapebie, un francez, a trecut primul linia de sosire, câştigând astfel cursa. Concurentul italian, Mario Vicini, a sosit al doilea.

Marco şi toţi ceilalţi au izbucnit în înjurături.

— *Dio, no!*

— *Non possibile!*

— *Mamma mia!*

Clienţii s-au prăbuşit pe scaunele lor şi au privit fix în vinul lor.

— Beppe, cum s-a întâmplat asta? i-a strigat un bărbat tatălui lui Marco. Era rândul lui Bartali să câştige! Au trişat, nu-i aşa?

— Absolut! Tatăl său s-a încruntat, stând printre mese. În primul rând, Bartali ar fi trebuit să câştige. A câştigat Giro anul trecut. A fost turul lui, toată lumea este de acord. Dar după etapa a opta, rana lui a devenit prea mult pentru el. S-a luptat, dar nu şi-a putut menţine avansul. Acesta a fost sfârşitul pentru Bartali, dar *nu a fost* sfârşitul pentru Italia, nu-i aşa?

— Nu, nu, nu a fost sfârşitul!

— A apărut un nou erou, Mario Vicini!

— Primul său tur, niciodată în Giro, corect, Beppe?

— *Esatto!* Tatăl lui Marco a dat din cap aprobator. Imaginaţi-vă că Mario Vicini, din Emilia-Romagna, intră în Turul Franţei, dar nu e membru al nici unei echipe. Îşi dovedeşte valoarea, etapă după etapă. Termină pe locul *doi* în clasamentul general. Tatăl său a ridicat paharul. Un toast pentru Vicini!

— *A Vicini!* a strigat toată lumea, închinându-se.

Tatăl său a dat din cap aprobator.

— Vicini ar fi trebuit să câştige, dar Lapebie a trişat în timpul etapelor montane.

— Da, Lapebie a trişat!

— Am auzit că spectatorii l-au împins pe dealuri!

— Şi eu am auzit asta! Judecătorii l-au penalizat pentru asta!

— Dar Lapebie a spus că nu a vrut ca ei să facă asta! Au făcut-o de bunăvoie!

— Daţi-mi voie să clarific această problemă, din punct de vedere juridic, interveni Massimo, de pe scaunul său de lângă Sandro. Lapebie a primit ajutor de pe margine. În calitate de avocat, vă voi spune că a fost ilegal şi că Lapebie ar fi trebuit să fie descalificat.

— Un punct de vedere excelent, *signor* Simone! a spus un oficial de partid de la aceeaşi masă, pe care Marco nu-l mai văzuse niciodată aici.

— Lapebie a fost şi el o victimă! a strigat cineva. Am auzit că i-au tăiat ghidonul!

Dar toţi ceilalţi au dezaprobat în cor, spunându-i clientului că nu numai că a greşit, dar a fost şi neloial, poate chiar un trădător. Clientul a ripostat, ceilalţi s-au alăturat urletelor, iar Marco a simţit că starea de spirit devine volatilă, aşa cum alcoolul şi înfrângerea făceau un mariaj prost.

Marco a ridicat un pahar de vin roşu.

— Oameni buni, propun un toast! Pentru Italia!

— Pentru Italia!

Toată lumea s-a alăturat, ridicând paharul.

Marco a continuat să vorbească:

— Prieteni, Italia nu a fost jefuită astăzi, nu după părerea mea! Avem atâtea comori aici, mai ales la Roma! Comori pe care nimeni nu ni le poate lua vreodată!

— *Bravo*, Marco! i-a strigat Massimo, iar Sandro a zâmbit.

Marco începuse să devină interesat de subiect, chiar dacă Aldo se uita la el ca la un nebun.

— La urma urmei, cui îi pasă cine câştigă Turul Franţei? Nu e vorba de Giro d’Italia! Noi nu suntem francezi, suntem italieni!

Clienţii au izbucnit în discuţii vesele.

— Da, avem propria noastră cursă!

— Giro este mai dificil şi mai corect!

— Italienii nu trişează! Noi avem inimă!

— Da şi avem atât de multe comori în acest oraş uimitor! Marco s-a gândit la priveliştile antice pe care le văzuse atunci când pedala noaptea. Trecem pe lângă ele în fiecare zi, dar cât de des le vedem cu adevărat? Le apreciem cu adevărat?

Aprobarea a răsunat din sală.

Marco a făcut un gest spre uşa deschisă.

— De exemplu, chiar în faţa acestui bar se află Ponte Fabricio. O pasarelă construită de vechii romani, încă în uz! Noi am moştenit-o din timpuri străvechi, chiar înainte de Hristos însuşi! O astfel de minune este dreptul nostru din naştere!

Clienţii au dat din cap aprobator şi au aplaudat.

— Şi Columna lui Traian, care se înalţă spre cer! Aţi examinat vreodată cu adevărat figurinele sale? Ele spun o poveste! Cineva *a sculptat* aceste figuri! Ştiţi cine? Romanii! *Noi, romanii*! a exclamat Marco, hrănindu-se cu entuziasmul clienţilor. Ce zici de Colosseum, cea mai mare arenă din întreaga lume! Aţi observat perfecţiunea designului său? Ca un mare bol de cer roman!

— E adevărat!

— Marco a devenit un tânăr strălucit!

— Şi un patriot!

— Şi un excelent ciclist, am auzit!

Marco radia.

— Iată care este punctul meu de vedere, oameni buni! Oraşul nostru a fost aici înaintea restului lumii! Noi am fost primii în ceea ce contează! Nu o cursă prostească de biciclete, ci civilizaţia occidentală!

Toată lumea a aplaudat, chiar şi Aldo.

Marco a recunoscut aplauzele, apoi l-a zărit pe tatăl său, făcându-i semn din spatele sălii, cu o expresie sumbră. Marco şi-a croit drum printre clienţi, apoi a intrat pe hol, unde tatăl său l-a dus în depozit, închizând uşa.

— Marco, faci mişto de o cursă de biciclete? O numeşti prostească? Ăsta e un lucru pe care îl facem noi! Tatăl său i-a dat o palmă peste cap. Am terminat al douăzecilea în Giro d'Italia, trebuie să-ţi reamintesc? A fost cea mai măreaţă zi din viaţa mea!

— Tată! Marco s-a simţit ca pişcat. Încercam doar să ajut!

Dintr-odată, uşa s-a deschis, iar Massimo stătea zâmbind în prag, făcându-i un gest oficialului de partid care se afla lângă el.

— Beppe, scuză-mă. Permite-mi să ţi-l prezint pe *Commendatore* Buonacorso, care este comandantul *fascio* local. A vrut să vă cunoască.

— *Piacere*, *Commendatore* Buonacorso, a spus tatăl său, întinzând o mână.

— *Piacere*, Beppe. Te rog, spune-mi Romano.

Buonacorso i-a strâns mâna tatălui său, afişând un zâmbet de politician. Ochii îi erau mici şi negri-maro, mustaţa în formă de creion îi strălucea de ulei, iar nasul îi era din păcate bulbucat. Avea o înălţime medie, o statură rezonabilă şi era îngrijit impecabil, cu pliurile uniformei apretate.

— Romano, cărui fapt îi datorez plăcerea acestei prezentări?

— Fiul tău, Marco, este un tânăr impresionant. Pot să vorbesc cu amândoi?

Capitolul 14

SANDRO

August 1937

Sandro abia aştepta să înceapă prelegerea profesorului Levi-Civita. Sala de lectură era cea mai mare din La Sapienza, plină de profesori şi personal de la departamentele de matematică şi fizică, chiar şi în timpul verii. Era mândru că stătea alături de Enzo şi de elevii absolvenţi. Totul era mult mai matur decât în liceu, iar el se număra printre cei mai străluciţi matematicieni şi fizicieni ai timpului său. Pentru prima dată, Sandro nu era deloc cea mai deşteaptă persoană din încăpere, iar noţiunea îl

electriza. Mai avea atât de multe de învăţat, iar ei îl puteau învăţa. Într-o zi, avea să aducă o contribuţie proprie la matematica italiană. Şi-a dat seama că mama lui avusese dreptate în această privinţă şi acum ştia la ce se referise. Dumnezeu îi dăduse darul său cu un motiv anume. Poate că motivul era să ofere multe ţării sale.

Profesorul Levi-Civita a apărut din partea laterală a scenei şi s-a îndreptat spre pupitru, iar publicul a izbucnit în aplauze. Sandro era fermecat de comportamentul şi înfăţişarea lui Levi-Civita, după ce nu-l văzuse pe marele matematician decât o dată sau de două ori în persoană. Levi-Civita a zâmbit cu modestie, apoi a ajustat microfonul în jos, deoarece avea o statură remarcabil de scundă, poate un metru şi jumătate. Avea părul subţire şi argintiu, faţa îi era ca un oval mic, iar ochii îi sclipeau în spatele ochelarilor rotunzi. Purta un costum de modă veche, cu revere largi, dungi uşoare, gulerul ridicat şi o eşarfă din mătase.

Levi-Civita a început să vorbească, cu o voce calmă şi blândă, astfel încât publicul trebuia să se aplece în faţă, iar Sandro asculta, vrăjit. Abia înţelegea uneori, dar atenţia îi rămânea fixată pe profesor şi nu lua notiţe, pentru că prefera să se concentreze. Levi-Civita a întors o tablă şi a început să mâzgălească calcule în timp ce vorbea. Mintea lui Sandro lucra febril, încât s-a simţit ameţit când prelegerea s-a încheiat şi profesorul Levi-Civita a făcut o plecăciune de modă veche.

Sandro a sărit în picioare şi a aplaudat, iar publicul l-a aplaudat în picioare pe Levi-Civita timp de cincisprezece minute, după care profesorii şi demnitarii s-au îndreptat spre scenă. Elevii au început să iasă pe rând, inundând culoarele spre ieşiri, dar Sandro nu se grăbea, dorea să rămână în sală, să guste experienţa cât mai mult timp posibil.

— Sandro, pe aici.

Enzo i-a atins braţul.

— Bine, a spus Sandro cu reticenţă şi l-a urmat pe Enzo până la o intrare laterală, apoi a auzit pe cineva spunând:

— Să fiu al naibii dacă voi aplauda un evreu murdar.

Sandro s-a oprit. S-a întors să vadă cine ar fi putut spune aşa ceva, dar mulţimea se mişca. Doi elevi care păreau suficient de

mari pentru a fi absolvenţi stăteau cel mai aproape de el şi a simţit că ei erau cel mai probabil vinovaţi.

— Ce-ai spus? i-a întrebat el.

— Nimic, a răspuns acesta, cu o aparentă nonşalanţă.

Celălalt a ridicat din umeri.

— Cineva tocmai l-a numit pe profesorul Levi-Civita „un evreu murdar”. Insulta s-a închegat pe limba lui Sandro. Furia îl îmbărbăta, chiar dacă era mai tânăr decât ei. Tu ai fost acela?

Elevul absolvent a dat din cap dezaprobator.

— Nu am spus nimic.

— Sandro, las-o baltă.

Enzo l-a tras în faţă.

— Nu. Sandro a rămas cu ochii pe elevii absolvenţi. Dacă nu ai spus-o, ai auzit-o? Trebuie să fi auzit.

— Nici noi nu am auzit nimic.

Elevii s-au grăbit spre stânga, iar simţul de corectitudine al lui Sandro l-a împiedicat să-i acuze mai departe, pentru că nu putea fi sigur. A scrutat audienţa erudită şi bine îmbrăcată, îngrozit că unul dintre ei ar fi putut rosti acea insultă. Dacă Sandro se întrebase vreodată cum arată un antisemit, acum îşi dăduse seama că aceştia arătau ca toată lumea.

— Haide!

Enzo l-a condus afară din auditoriu şi au ajuns în holul de la intrare, unde elevii curgeau în jurul lor, părăsind clădirea.

Sandro nu putea să renunţe.

— Enzo, n-ai auzit?

Enzo şi-a verificat ceasul.

— Trebuie să ajung acasă, iar tu trebuie să-ţi îndeplineşti următoarea misiune.

— Nu te surprinde?

Enzo a ridicat din umeri.

— Nu în zilele astea. Oricum, profesorul se consideră agnostic, iar soţia lui este catolică.

— Şi? Nu asta e ideea. Sandro nu se gândise niciodată la faptul că Levi-Civita era evreu. Acum credea că profesorul era evreu, după numele său.

— Pe aici, hai să vorbim între patru ochi. Enzo l-a luat pe Sandro de braţ şi l-a condus spre peretele lateral. E vorba de politica lui.

— A profesorului? Cine ştie măcar ce politică face?

— Profesorilor universitari li s-a cerut să semneze un jurământ de loialitate faţă de fascism, în urmă cu şase ani. Dacă nu o făceau, erau concediaţi. Enzo vorbea în şoaptă. Doar doisprezece din douăsprezece mii au refuzat să semneze. Vito Volterra, cel mai în vârstă, a fost unul dintre ei. Volterra era membru al parlamentului, socialist, aşa că, desigur, nu putea să semneze. Ca urmare, a fost concediat.

— Ce legătură are asta cu Levi-Civita?

— Se zvoneşte că a scris o scrisoare universităţii în care susţinea că matematica nu este politică şi că nu a considerat necesar să îşi declare convingerile politice. Am auzit că a provocat o mare agitaţie şi, în cele din urmă, a semnat jurământul doar pentru că nu voia să fie concediat.

— Dar are dreptate. Politica nu are nimic de-a face cu matematica. Concluzia evidentă este că este agnostic în religie şi politică. Este o poziţie consecventă.

— Cu toate acestea, există suspiciunea că înclină spre stânga, iar trecutul său este împotriva lui. Oamenii ştiu că, în anul 1925, a semnat scrisoarea lui Benedetto Croce de protest împotriva fascismului, care a fost publicată în ziar.

— Şi? Sandro ştia despre infama scrisoare de la tatăl său, care nu era de acord. Sute de profesori universitari, jurnalişti şi artişti au semnat acea scrisoare. Nu e ca şi cum Levi-Civita ar fi fost singurul.

— Îţi spun doar că fasciştii nu-l admiră pe profesor la fel de mult ca tine şi ca mine.

Sandro nu ştia ce să spună, având în vedere că el însuşi era fascist.

— Dar ce legătură are asta cu faptul că este evreu?

— Majoritatea evreilor sunt antifascişti, nu-i aşa?

— Nu, nu toţi, a ripostat Sandro, apoi a ezitat.

Era pe punctul de a dezvălui că era evreu şi fascist, dar s-a oprit. Nu ştia dacă Enzo era fascist, dar presupunea că era. A presupus, de asemenea, că Enzo nu era evreu, din moment ce

Enzo nu reacţionase la insulte. Sandro presupunea că mai existau şi alţi elevi şi profesori evrei la Catedra de matematică, dar nu se gândise niciodată la asta. Dintr-odată, a putut vedea cum politica şi religia se puteau amesteca, în ciuda lipsei lor de legătură logică.

— Trebuie să plec. Următoarea ta temă este în cutia poştală. Ne vedem mai târziu.

Enzo s-a grăbit să iasă pe uşa din faţă.

Sandro s-a întors pe hol şi a luat-o la stânga în camera de corespondenţă, care era o mică încăpere pătrată, căptuşită din podea până în tavan cu cutii poştale din lemn. Fiecare dintre ele avea o mică fereastră de sticlă şi numele membrului facultăţii pe o plăcuţă. A deschis cutia poştală a lui Enzo, a recuperat plicul cu tema sa şi a băgat-o în rucsac. Tocmai se pregătea să părăsească sala de corespondenţă când s-a oprit.

Sandro a scanat plăcuţele de pe cutiile poştale, citind numele membrilor facultăţii, şi a găsit-o pe cea pe care o căuta. Şi-a scos caietul şi creionul din rucsac, a rupt o pagină şi a scris:

Domnule profesor Levi-Civita,

Poate părea o exagerare din partea mea să vă scriu, dar m-am simţit obligat să o fac. Am asistat la prelegerea dumneavoastră, iar dumneavoastră şi dragostea dumneavoastră faţă de matematică îmi oferiţi inspiraţie. Sunteţi un adevărat geniu şi, în mod evident, un gentleman amabil şi admirabil. Este o onoare să lucrez pentru dumneavoastră, chiar şi în umila mea calitate, deoarece sunt doar un elev de liceu care îi raportează lui Enzo Vigonito. Rămân servitorul dumneavoastră devotat.

Alessandro Simone

Sandro a împăturit biletul, l-a pus în cutia poştală şi a plecat.

Capitolul 15

MARCO

August 1937

Soarele de vară era fierbinte, făcând ca ţesătura neagră şi groasă a cămăşii lui Marco să îl mănânce şi să îl îngreuneze, dar trebuia să poarte uniforma Balilla pentru interviul de la *fascio*, partidul fascist local. În acea zi, în depozitul de la bar, *Commendatore* Buonacorso îl rugase să candideze pentru un post de asistent, iar tatăl lui Marco se năpustise asupra şansei ca fiul său să lucreze pentru partid. Marco fusese intrigat de slujbă, chiar dacă ştia că va fi doar un *portaborse*, un purtător de serviete. Nu era un politician din fire, aşa că nu era interesat în mod deosebit să servească fascismul, dar ştia că slujba trebuia să fie mai bine plătită decât munca la bar.

Marco s-a grăbit prin agitata Piazza Navona până la Palazzo Braschi, sediul *fascio* care se afla în ceea ce fusese cândva vila maiestuoasă a familiei aristocratice Braschi. Marele *palazzo* ancora partea de sud a pieţei şi se înălţa cu câteva etaje, cu o faţadă încântătoare din pietre mari de culoare gri şi, în partea de jos, cărămizi înguste, de culoarea chihlimbarului. Intrarea sa boltită era o curte marcată de arcuri graţioase în faţă şi în spate, suficient de mare pentru a găzdui trăsuri trase de cai de modă veche.

Marco nu mai fusese niciodată înăuntru şi s-a apropiat de intrarea flancată de gărzi înarmate, cu o oarecare teamă. El şi gărzile au făcut un schimb de saluturi fasciste, apoi a mers mai departe spre o altă pereche de gărzi care flancau o intrare cu o uşă de sticlă şi au făcut un alt schimb de saluturi. Gărzile i-au reţinut numele, l-au condus la un birou unde s-a înregistrat, apoi i-au spus să urce la ultimul etaj. S-a simţit vag intimidat în timp ce urca pe o scară magnifică din marmură gri, iar fiecare palier era incrustat cu triunghiuri de marmură neagră încadrate de marmură caldă de culoare aurie. Aproape că s-a împiedicat uitându-se la cupola masivă a tavanului, decorată cu florete mari, în vârful căreia se afla un oculus, un ochi circular spre cer, care părea să-l privească.

A ajuns la ultimul etaj şi s-a apropiat de un alt birou de recepţie, situat într-o încăpere mică, cu o podea de marmură multicoloră şi un tavan acoperit cu frize cu lei, îngeri, zei şi zeiţe romane. În cele din urmă, a fost condus într-o încăpere mare,

dominată de un birou lustruit, sculptat, acoperit cu teancuri de hârtii ordonate. *Commendatore* Buonacorso se afla în spatele biroului, iar alături de el se aflau alţi doi ofiţeri, unul mai tânăr şi unul mai în vârstă.

— Duce, a spus Marco, salutând.

Buonacorso a salutat şi s-a apropiat de el, întinzându-i o mână în uniforma sa întunecată, cu zâmbetul său imprevizibil.

— Pe loc repaus, Terrizzi. Te rog să faci cunoştinţă cu ceilalţi ofiţeri. A făcut un gest sugestiv. În stânga ta se află comandantul Spada, iar în dreapta, comandantul Terranova. Domnilor, acesta este tânărul Marco Terrizzi.

— Terrizzi, a spus comandantul Spada cu rigiditate.

Era chel, cu o faţă adânc ridată, sprâncene cenuşii care trebuiau tunse şi un păr scurt şi cărunt care se ridica ca o perie. Avea un comportament irascibil, iar spatele îi era curbat ca un crevete gătit.

— Bine ai venit, Terrizzi!

Comandantul Terranova a întins o mână, pe care Marco a strâns-o. Avea ochii mari, de un maro-deschis, cu un nas puternic, buze pline şi părul şaten cu bucle groase şi ondulate. Avea o constituţie robustă, tensionând nasturii uniformei, iar felul său de a fi era relaxat şi benign, cu un zâmbet uşor, în ciuda dinţilor din faţă inegali.

— Te rog, Marco, ia loc. Buonacorso a făcut un gest către scaunele elegante de vizavi de birou.

— Mulţumesc!

Marco s-a aşezat, la fel şi Buonacorso şi ceilalţi.

Buonacorso a dat din cap.

— Marco, le-am povestit acestor domni despre mândria pe care o simţi de a fi roman, aşa cum te-ai exprimat la barul tatălui tău. În plus, am vorbit cu căpitanul Finestra de la unitatea ta Balilla, iar el ne-a relatat că eşti extrem de popular printre colegii tăi şi remarcabil de atletic. Te interesează să lucrezi pentru noi, Marco?

— Da, bineînţeles.

Marco se simţea onorat că Buonacorso îi vorbea într-un mod atât de respectuos.

— Asta, dacă întruneşti cerinţele, Terrizzi, a intervenit Spada, încruntat. Am avut multe, multe ajutoare în timpul petrecut aici. Nici unul nu s-a ridicat la standardele mele. Chiar şi cei care se descurcă bine în Balilla nu iau doctrina noastră atât de în serios pe cât ar trebui. Probabil că îi cunoşti pe unii dintre ei.

— Da.

Marco *era* unul dintre aceştia, după ce trecuse în glumă prin majoritatea exerciţiilor lor paramilitare.

Buonacorso a dat din cap aprobator.

— După cum subliniază comandantul Spada, nu toată lumea este la înălţime. Nu am nici o idee de ce nu atragem mai mulţi tineri ca tine. Ai vreo idee în această privinţă?

Marco ştia cum se simţea pe dinăuntru.

— Cred că ni se cere să învăţăm doctrina fascistă la şcoală, aşa că uneori elevii o consideră doar o altă temă.

— O observaţie bună. Sunt sigur că tatăl tău te-a inspirat, nu-i aşa?

— Da, a răspuns Marco, deşi tatăl său vorbea mai mult despre ciclism decât despre politică.

Spada a intervenit din nou:

— Este o banalitate. Să vedem cât de multe ştii cu adevărat, Terrizzi. Cunoşti decalogul?

— Da.

Spada şi-a încrucişat braţele.

— Recită-l atunci.

Marco nu a ezitat. Decalogul tânărului fascist era un set de zece precepte fasciste inspirate din cele zece porunci, iar el le memorase după ce le auzise de atâtea ori, la şcoală şi la şedinţele Balilla. A început:

— Numărul unu. Dumnezeu şi Patria. Toate celelalte afecţiuni, toate celelalte îndatoriri vin după aceea. Numărul doi. Cel care nu este gata să se dăruiască trup şi suflet Patriei şi să îl servească fără îndoială pe Il Duce nu merită să poarte Cămaşa Neagră, deoarece fascismul evită credinţa călduţă şi jumătăţile de măsură. Numărul trei... Marco a continuat până când a terminat o recitare perfectă.

Buonacorso a zâmbit.

— *Bravo!*

Terranova a dat din cap aprobator.

— Sunt de acord.

Dar Spada nu a făcut decât să-şi îngusteze ochii cu pleoape căzute.

— Hmm! Cuvintele astea înseamnă ceva pentru tine, băiete? Sau sunt doar ceva ce regurgitezi?

— Ele înseamnă totul pentru mine. Marco ştia ce voiau să audă şi şi-a dat seama că putea citi oamenii, chiar dacă nu putea citi cărţi. Ştiu cât de mult a făcut fascismul pentru Italia şi, în special, interesul pe care îl arată pentru tineri ca mine. Cred că este important să înţelegem că nu toată lumea are un tată ca al meu, unul care să îşi facă timp să îi înveţe, să le modeleze mintea şi să le construiască caracterul.

Buonacorso a dat din cap aprobator.

— Aşa este.

Spada s-a aplecat, încruntat.

— Deci, ce vrei să spui, băiete?

Marco a înghiţit în sec.

— Ceea ce vreau să spun este că fascismul poate acţiona ca un tată pentru astfel de băieţi, astfel încât aceştia să devină buni fascişti. Partidul nostru îi poate învăţa pe aceşti băieţi cum fascismul va construi o Italie mai puternică, în felul în care Il Duce este un tată pentru ţara noastră.

Buonacorso radia.

— Marco, le-am spus că eşti un tânăr remarcabil şi ai dovedit-o. Nu-i aşa, domnilor?

— Sunt de acord.

Terranova a zâmbit.

— Poate. Spada şi-a încreţit buza superioară. Depinde de tine, Romano. Oricum, nu va lucra pentru mine. Eu sunt pe cale să plec.

Buonacorso s-a întors spre Marco.

— Ai primit postul, fiule.

— Mulţumesc, foarte mult!

Marco a simţit cum i se dilată pieptul, ca şi cum ar fi luat note bune.

— Vei veni în fiecare zi până când începe şcoala, apoi după-amiaza. Vei îndeplini sarcini şi altele asemenea şi mă vei însoţi ca asistent.

— Sună minunat.

Marco a simţit că se deschidea o nouă lume în faţa lui, una care conta mai mult decât şcoala. Una în care ar putea reuşi.

— Bineînţeles, vei fi plătit.

— Mulţumesc! a spus Marco cu un nou fel de mândrie şi şi-au strâns mâna cu toţii, pecetluind înţelegerea.

Capitolul 16

ELISABETTA

Septembrie 1937

Elisabetta se îmbrăca pentru prima zi de şcoală, întorcându-se încoace şi încolo în faţa oglinzii, privindu-şi reflexia în fusta închisă la culoare şi sutienul nou-nouţ. Se dovedea a fi o dezamăgire. Avea o festonare frumoasă în partea de sus, dar cupele aveau forma unor conuri din manualele de geometrie. Nu a putut să le umple până la vârfurile ascuţite, aşa că s-au încreţit ca nişte mici sprâncene încruntate. Vânzătoarea o asigurase că îi vine bine, aşa că Elisabetta nu putea decât să tragă concluzia că sânii ei nu îi veneau bine. Şi-ar fi dorit să aibă pe cineva pe care să întrebe despre astfel de chestiuni, dar mama ei nu se mai întorsese acasă.

— Rico, ce părere ai? a întrebat ea, iar Rico a privit-o cu o simpatie mută.

Elisabetta s-a întors la reflexia ei şi s-a gândit să umple cupele cu şosete, dar asta nu ar fi făcut decât să înrăutăţească lucrurile. Şi-a pus cămaşa albă a uniformei Balilla şi a încheiat-o

la nasturi, observând cu uşurare că pe dedesubt se vedea conturul sutienului, ca o dovadă a achiziţiei acestuia. Bumbacul alb şi rigid al sutienului era suficient de gros pentru a-i masca sfârcurile, aşa că poate că celelalte fete urmau să îşi ţină gura închisă. A terminat de îmbrăcat, i-a hrănit pe Rico şi pe tatăl ei şi i-a sărutat pe amândoi de la revedere.

Şi-a luat rucsacul, a ieşit din apartament şi a păşit în soare pe strada aglomerată şi zgomotoasă, plină de oameni de afaceri şi elevi entuziasmaţi în uniformele lor. Briza purta foşnetul blând al toamnei, care o revigora, iar ea aştepta cu nerăbdare şcoala, cursurile ei şi să-i vadă pe Marco şi Sandro cu mai multă regularitate. Se văzuseră din când în când de-a lungul verii, dar nu se întâmplase nimic între ei trei, decât în imaginaţia ei. I se părea că trecuse o veşnicie de când Sandro o sărutase şi se întreba dacă romantismul venea întotdeauna în accese şi porniri. Spera ca noul ei sutien să schimbe lucrurile.

S-a îndreptat de-a lungul străzilor pline de oleandri roz şi albi care înfloreau în ghivece de lut şi de bolţi verzi de iederă înclinate sub greutatea noilor ramuri. Stucul cald auriu, portocaliu şi roz al caselor dezvăluia pete de cărămidă dedesubt, ceea ce le făcea şi mai fermecătoare pentru ea. Băcănia şi magazinul de brânzeturi se deschideau pentru noua zi, obloanele lor metalice se ridicau cu zgomot. Un băiat de la ziare a aruncat ziarele în faţa tutungeriei cu un *pocnet*. Elisabetta nu cumpăra ziare şi nu mai scrisese nimic de la dezastrul cu Gualeschi, care nu se mai întorsese la restaurant. Nonna lăsase baltă chestiunea, iar Paolo o privea cu ochi plini de milă, ceea ce o făcea să se simtă şi mai rău.

A ajuns la *liceo*, o cutie de stuc gri, înconjurată de un zid jos de piatră, amplasat într-o piaţă mică şi pietruită, *largo*. Elevii au umplut *largo*, sporovăind înainte de primul clopoţel.

— Elisabetta, a strigat Marco din spatele ei, iar ea s-a întors şi l-a văzut venind pe bicicletă. A sărit de pe ea zâmbind, la fel de chipeş ca întotdeauna în uniforma lui neagră, deşi părea să fi devenit mai puternic. Părul îi strălucea întunecat, plin cu briantină, iar bronzul i se adâncise, ceea ce îi făcea zâmbetul şi mai orbitor.

— *Ciao!*

Marco a sărutat-o pe ambii obraji, mirosind a pomadă, iar Elisabetta a simţit cum se animă. Marco a zâmbit peste umărul ei.

— Şi uite, iată-l pe Sandro al nostru! *Ciao*, frate!

— *Ciao, amici!*

Sandro a coborât de pe bicicletă şi s-a întors spre Elisabetta, sărutând-o pe ambii obraji.

Spre deosebire de Marco, Sandro mirosea a săpun tare, iar ea nu se putea hotărî care miros o atrăgea mai mult. Faţa lui Sandro devenise mai lungă şi mai slabă, punându-i în evidenţă ochii albaştri inteligenţi, iar umerii i se lărgiseră, umplându-i uniforma.

— Hei, a spus Sandro, hai să ne întâlnim după şcoală, lângă râu.

Marco a dat din cap.

— Bună idee. Elisabetta, trebuie să lucrezi?

— Mai târziu, a răspuns fericită Elisabetta. Voi fi acolo.

Sandro i-a atins umărul.

— Îţi voi aduce *supplì*, ca data trecută. Îţi aminteşti ziua aceea?

— Da, a răspuns Elisabetta, surprinsă.

— În ce zi? a întrebat Marco, dar Sandro nu a răspuns, şi chiar atunci a sunat clopoţelul pentru începerea şcolii.

Întrebarea a rămas fără răspuns în timp ce cei trei prieteni s-au lăsat purtaţi în clădire.

După şcoală, Elisabetta s-a aşezat pe iarba moale de pe malul râului, în locul în care se adunau întotdeauna colegii ei de clasă. Nimic nu se schimbase în acel loc, iar Ponte Rotto stătea acolo unde fusese de secole, cu Tibrul curgând într-un verde jad în jurul arcului supravieţuitor al podului. Manualul ei de latină stătea deschis în faţa ei, dar nu-şi făcea temele, iar pagina era prea luminoasă pentru a o citi în soare. Şi-ar fi dorit o pălărie de hârtie, dar nu avea nici un ziar şi oricum Sandro nu era încă aici.

Între timp, Marco se dădea mare pe bicicletă pentru Angela, iar Elisabetta a simţit că încearcă să o facă geloasă. Dacă era aşa, funcţiona, iar ea se simţea pierdută fără rubrica ei de sfaturi feminine. Ceilalţi băieţi se jucau cu mingea, iar fetele

bârfeau în grupul lor, fără să o includă încă pe ea. Dar nu o tachinau, aşa că era un progres.

Elisabetta l-a zărit pe Sandro care se grăbea spre ea, cu o pungă de hârtie maro. Părea să conţină *supplì*, dar nu voia să-şi facă speranţe. Începuse să înţeleagă că acorda prea multă importanţă unor chestiuni la care băieţii nu se gândeau de două ori, ceea ce ducea la o nelinişte generalizată în privinţa romantismului. A încercat să şi-o scoată din minte.

— *Ciao*! l-a strigat ea, în timp ce se apropia.

— Am adus *supplì*, a spus Sandro, aşezându-se lângă ea.

A deschis punga, a scos *supplì* în hârtie cerată şi i-a întins unul cu un şerveţel.

— Mulţumesc!

Elisabetta a acceptat supplì-ul, cu învelişul său cald, cu vârful degetelor. Se simţea fericită, dar încerca să nu se simtă prea fericită. A luat o muşcătură, care avea un gust de brânză şi de umplutură.

Între timp, Sandro îşi mesteca supplì-ul, care îi lăsa uleiul de măsline strălucind pe buze, iar ea se trezi observându-i din nou gura. Se întreba dacă o va săruta din nou, deoarece stătea incontestabil de aproape, şoldul lui atingându-i-l pe al ei, ceea ce îi transmitea un fior prin corp, deşi încerca să poarte o conversaţie normală.

— Deci, îţi place La Sapienza?

Sandro a ridicat din umeri.

— Îmi fac temele şi le predau, dar nu mă contactează nimeni să-mi spună dacă mă descurc bine sau rău.

— Ştiu ce vrei să spui. La restaurant e la fel.

Sandro şi-a mestecat supplì-ul.

— Sunt atât de delicioase! Este posibil ca mâncarea să te facă să te simţi bine?

— Bineînţeles.

— Adică, mâncarea şi o compania excelentă.

Sandro a zâmbit spre ea.

— Aşa simt şi eu. Cu toate astea, a încercat să nu se emoţioneze.

— Unde ţi-e ziarul? Sandro a înclinat capul. Mi-e dor de opiniile tale despre ştirile zilei.

— Gata cu ziarele. Totul este propagandă şi mă enervează prea tare.

Elisabetta fusese prea jenată ca să-i spună despre eseul ei şi despre Gualeschi.

— Zilele astea citesc numai cărţi. Mai ales cele scrise de Grazia Deledda, este o autoare minunată.

— Am auzit de ea, dar nu am citit nimic scris de ea. Despre ce scrie?

— Familii şi iubire. Oamenii spun că sunt cărţi pentru femei, dar eu nu sunt de acord.

— Nici eu. Mă interesează astfel de lucruri.

— Învăţ atât de multe citind cărţile ei.

Elisabettei îi plăcea acest subiect, deoarece şi lui Sandro îi plăcea să citească. Din păcate, a murit de curând, iar ultima ei carte, *Cosima*, a fost publicată după moartea ei. A câştigat Premiul Nobel pentru Literatură, ştiai asta? A fost prima femeie italiană care a câştigat.

— Şi tu vei fi a doua?

— Ha!

Elisabetta s-a înroşit.

El a ridicat din nou din umeri.

— Ar trebui să scrii un roman. Pun pariu că poţi s-o faci.

— Chiar crezi asta? Nu e cumva prea mult pentru a spera?

— Deloc. Sandro a zâmbit. Poţi să scrii tot ce vrei tu. Eu am încredere în tine. Ce spun părinţii tăi?

Elisabetta a ezitat.

— Hm, ei bine, tata ar spune că ar trebui să încerc, iar mama, ei bine, a plecat vara aceasta. A spus că nu era fericită şi că nu vrea să rămână.

— O, nu! Faţa lui Sandro era mută de uimire şi i-a atins umărul. Îmi pare atât de rău, ce s-a întâmplat? Părinţii tăi s-au certat?

— Nu, nu chiar, a spus doar că trebuie să plece.

Elisabetta nu voia să-i explice despre băutura tatălui ei, căci îi era ruşine. Se îndoia că Sandro ar fi înţeles, din moment ce familia lui era atât de respectabilă, cu un tată avocat şi o mamă doctor şi nimeni nu era beţiv. Elisabetta ajunsese să înţeleagă

că familia ei era din clasa inferioară, lucru pe care nu-l realizase pe deplin înainte de plecarea mamei sale.

— Când se va întoarce?

— Nu cred că o va face.

Sandro s-a încruntat într-un mod simpatic.

— Sunt sigur că o va face.

— Nu, nu o va face.

Elisabetta îşi dădea seama din expresia lui fără viclenie că nu putea concepe ca o mamă să-şi părăsească propria familie, pentru că mama lui nu ar fi făcut-o niciodată.

— De unde ştii?

Elisabetta şi-a dat seama de unde ştia şi asta i-a frânt inima din nou.

— Şi-a luat gramofonul şi asta era ceea ce iubea cel mai mult pe lume.

— Deci, cum te descurci? a întrebat Sandro, nedumerit.

— Bine, a răspuns Elisabetta, simţind o durere adâncă în piept.

Nu-şi dăduse seama cât de supărată era până în acel moment şi se trezise că-şi aminteşte de momentul în care mama ei ieşise pe uşă ca şi cum s-ar fi întâmplat chiar acum. Lacrimile i-au umplut ochii, dar a clipit pentru a le îndepărta.

— Hei, ai grijă!

Marco a trecut pe bicicletă. Zâmbetul lui a dispărut când a văzut-o pe Elisabetta supărată.

— Betta, ce s-a întâmplat?

Elisabetta şi-a şters ochii, pentru că nu era deloc aşa cum îşi imaginase că va decurge această zi.

Sandro a răspuns în locul ei:

— Mama ei a plecat astă-vară.

— Nu!

Ochii lui Marco s-au aprins de indignare, iar sprâncenele sale grele s-au ridicat în sus.

— Ce fel de mamă... Asta e o ruşine!

Elisabetta a tresărit.

— Hai să nu vorbim despre asta.

— Nu ar trebui să verşi nici o lacrimă pentru ea, nici măcar o singură lacrimă! Marco s-a aplecat, a luat-o pe Elisabetta de

braţ şi a ridicat-o în picioare. Haide, vii cu mine! Urcă-te pe ghidon! Ai nevoie să te înveseleşti!

— Nu, Marco.

Sandro s-a ridicat şi a luat celălalt braţ al Elisabettei, trăgând-o înapoi.

— Este supărată şi nu este momentul potrivit.

— Marco, mi-e frică să mă aşez pe ghidon.

Elisabetta era trasă în direcţii opuse de Sandro şi de Marco, dar nu în modul în care spera ea.

— *Boh*! Marco le-a făcut semn să plece. Sandro, trebuie să o înveselim! Elisabetta, dacă ţi-e frică de ghidon, ia loc pe şa! Nu voi accepta un refuz! A ridicat-o pe Elisabetta, a pus-o pe scaun şi, înainte ca ea sau Sandro să-l oprească, a sărit pe pedale şi a plecat cu ea.

— Pune-ţi braţele în jurul meu!

— Marco, mergi încet.

Mâinile Elisabettei au ajuns în jurul taliei lui în timp ce se îndepărtau cu rapiditate.

— Mai strâns! Marco a pedalat mai repede, iar ei au prins viteză, gonind de-a lungul râului. Iată-ne, mergem spre cer!

Elisabetta se ţinea acum mai bine, strângându-l pe Marco de la spate. Brusca intimitate o făcea să ameţească, iar ea se simţea mai uşoară şi mai liberă, cu vântul zburându-i prin păr. O povară s-a ridicat de pe umerii ei, una pe care nu-şi dăduse seama că o purta, şi a făcut-o să se simtă mai bine. Au trecut în viteză pe lângă apă, cu copacii trecând pe lângă ei, cu păsările zburând şi cu soarele deasupra capului. A experimentat cum era să nu se simtă ruşinată, ci pur şi simplu să-şi trăiască viaţa sau mai bine zis, viaţa oricărei alte tinere care provenea din familii respectabile şi avea sânii bine conturaţi.

— Abia aşteptam să te urc pe bicicleta asta! a strigat Marco, râzând, iar Elisabetta s-a înroşit de fericire.

A aruncat o privire în spate ca să-l vadă pe Sandro în depărtare, acoperindu-şi ochii cu mâna. Simţea că o doare inima pentru că îl lăsa în urmă, dar în acelaşi timp se lăsă purtată de Marco, de emoţia lui şi de a ei.

Capitolul 17

MARCO

Septembrie 1937

Mulţimea a luat cu asalt gara Termini, muzica răsuna, iar steagurile şi bannerele fluturau. Mussolini urma să sosească în Roma în orice moment, după ce petrecuse o săptămână cu Hitler în Berlin. Adunări, parade şi discursuri fuseseră programate în tot oraşul pentru a sărbători întoarcerea sa. Doar demnitarii, oficialii şi cei mai importanţi militari de la Palazzo Venezia, şeful guvernului naţional şi *fascio* fuseseră autorizaţi să se afle în interiorul gării, pentru a-l întâmpina pe Mussolini imediat ce acesta ar fi sosit. Toţi oamenii aşteptau să-l zărească pe Il Duce, cu excepţia lui Marco, care se îngrijea de Comandante Spada chiar în spatele mulţimii, alături de *Commendatore* Buonacorso şi de *Comandante* Terranova.

— Poftiţi, domnule!

Marco a scos capacul sticlei şi a turnat apă într-un pahar pentru Spada, care se hotărâse că îi era sete. Marco se trezise că era îndatorat bătrânului, deoarece lista de nevoi a lui Spada nu se termina niciodată, iar cele ale lui Buonacorso erau relativ puţine. Spada îi punea la încercare răbdarea lui Marco de fiecare dată, cerându-i espresso fierbinte, ceai mediu rece şi biscuiţi calzi, proaspăt făcuţi de dimineaţă.

Spada a privit cu coada ochiului sticla.

— Băiete, apa asta este minerală, aşa cum am cerut?

— Da, domnule, este minerală.

Marco a ridicat sticla pentru a i-o arăta, dar Spada s-a încruntat.

— Doar nu te aştepţi să văd această etichetă în această lumină? Cu ochii mei.

— Îmi pare rău, domnule!

— Ştii doar că apa minerală îmi îmbunătăţeşte digestia.

— Da, domnule.

Marco şi-a mascat repulsia, deoarece după ce Spada îşi bea apa minerală, avea obiceiul să emită un râgâit fetid.

— Grăbeşte-te, băiete! Abia pot să înghit, am gâtul foarte uscat.

— Poftiţi!

Marco i-a întins paharul bătrânului, care l-a luat, dar nu a băut.

— Eşti sigur că acest pahar este curat, băiete? Detest paharele prăfuite.

— Da, sunt sigur.

— Praful este ultimul lucru de care am nevoie în gât acum.

— Înţeleg, domnule. Paharul nu are praf în interior.

— L-ai şters mai întâi?

— Da, bineînţeles, a spus Marco, dar era o minciună.

Spada a sorbit în cele din urmă nişte apă, iar Marco s-a consolat ştiind că bătrânul era gata să se pensioneze. Marco număra zilele până atunci, iar *fascio* plănuia să-i organizeze lui Spada o petrecere de pensionare la un restaurant local. Marco abia aştepta să sărbătorească toată noaptea.

Buonacorso s-a întors spre Terranova.

— Cred că excursia lui Il Duce a fost un succes răsunător, nu-i aşa? Relatările din ziare au fost favorabile, iar fotografiile au fost şi mai bune.

— Sunt întru totul de acord, a răspuns Terranova, zâmbind.

— Nu ştiu ce să spun. Spada a adulmecat, ţinând în mână paharul cu apă. Niciodată nu-mi vor plăcea nemţii, iar ei nu ne vor plăcea niciodată pe noi. Ne privesc ca pe nişte oameni inferiori. Nu am încredere în ei.

Buonacorso i-a făcut semn să plece cu o fluturare de mână.

— Dar a fost o vizită de aproape o săptămână, Spada. Asta e ceva fără precedent. Parade, tururi şi marele discurs pe Stadionul Olimpic. Un milion de spectatori, în ciuda ploii. Il Duce a vorbit în germană, nu-i aşa că e incredibil?

— Şi totuşi, şi-au bătut joc de accentul lui, ticăloşii ăia. În loc să strige Il Duce, au strigat *Il Dusche*. Înseamnă „duş” în limba germană şi ploua la acel moment. Spada a rânjit. Cât de mult detest limba germană! Tot acel clănţănit îmi dă dureri de cap. Slavă Domnului că nu mai aud atât de bine ca înainte.

— Nu fi atât de contrariat, Spada. Fii deschis la minte.

— Prea târziu. Naţional-socialiştii imită tot ceea ce facem noi. Grupul de tineret, ministerul propagandei, noi am făcut totul primii. Ei ne imită. Aşa a fost de la început. Hitler a copiat Marşul asupra Romei pentru puciul său nesimţit de la Beer Hall şi tot ce a făcut a fost să fie aruncat în închisoare. Ne-au furat şi salutul antic roman pentru *Sieg Heil* al lor.

— Iar noi le furăm pasul de gâscă şi îl numim *paso romano*, a chicotit Buonacorso. Oricum, Il Duce este mult prea inteligent pentru Hitler. Il Duce are mai multă forţă în degetul mic decât are Hitler în tot corpul. Agresiunea lui Il Duce în Etiopia este motivul pentru care am câştigat acel război. Îi va folosi pe naziști pentru a servi scopurilor noastre, veţi vedea.

— Să sperăm că da, a ripostat Spada, iar Marco a clasat-o mintal.

Lucrând aici, a învăţat atât de multe despre partid, a cunoscut oficiali importanţi şi a memorat fiecare nume, fapt şi cifră. Reuşise chiar să îşi ascundă incapacitatea de a citi atunci când i se ceruse să organizeze un sistem de dosare pentru facturile aparţinând *fascio*. Nu putea să citească facturile sau numele furnizorilor, dar putea să le potrivească după culoare şi aspect. Nu fusese niciodată însărcinat să ia notiţe, deoarece şeful său angajase o secretară pentru astfel de scopuri, o roşcată care nu era nici pe departe la fel de frumoasă ca Elisabetta.

Marco ar fi vrut să şi-o scoată pe Elisabetta din minte, dar nu putea. Încercase să o ademenească prin gelozie, când ar fi trebuit să fie mai direct. Se tot aştepta ca ea să se arunce în braţele lui, aşa cum făcuseră Angela şi celelalte fete, dar nu se întâmpla asta. Poate că trebuia să fie mai agresiv, ca Il Duce cu Etiopia, şi să-şi poarte costumul ca într-o campanie, în război.

Nu avea s-o câştige dacă nu se străduia mai mult.

Era timpul să înceapă.

Capitolul 18

ALDO

Octombrie 1937

Aldo îşi ascundea angoasa, în timp ce stătea cu spatele la peretele friguros al criptei. Abia putea să asculte în timp ce Uno şi ceilalţi vorbeau, discutând detaliile Operaţiunii Prima Lovitură. Nu făcuse altceva, în ultimele luni, decât să se îngrijoreze în legătură cu atacul de la petrecerea de pensionare a lui Spada, căci, într-o răsturnare de situaţie înfiorătoare, Marco obţinuse o slujbă la *fascio*, lucrând pentru şefii partidului, ceea ce îl punea direct în pericol.

Aldo încercase să-şi dea seama ce să facă, dar nu găsise nici un răspuns. Se zvârcolea şi se răsucea, noapte de noapte. În unele zile abia putea să-şi ţină mâncarea în stomac şi pierdea în greutate. Tatăl său îi spunea să mănânce mai mult ficat, mama sa era îngrijorată că este bolnav, iar Marco credea că este bolnav de dragoste, crezând încă că avea o relaţie amoroasă secretă. Între timp, în fiecare seară, la cină, fratele său îşi delecta familia cu poveşti amuzante despre irascibilul Spada şi ceilalţi de la *fascio*, ceea ce îl făcea pe Aldo să fie din ce în ce mai temător. Încercase să-l convingă pe Marco să renunţe la slujbă, spunând că era plictisitor să fii *portaborse*, dar nu funcţionase. Lui Marco îi plăcea salariul, iar Aldo simţea că stima de sine a fratelui său creştea cu noua lui slujbă, în mod alarmant.

Aldo ura faptul că convingerile sale politice erau diametral opuse celor ale fratelui său mai mic, pe lângă cele ale tatălui său, dar asta era cea mai mică dintre preocupările sale, având în vedere că însăşi viaţa lui Marco era pusă în pericol de Operaţiunea Prima Lovitură. Aldo se ruga în fiecare dimineaţă la slujbă pentru ca Dumnezeu să-i arate o cale de ieşire din această situaţie sau să-i trimită un semn, dar până acum nu apăruse nimic.

Aldo îşi analizase opţiunile, dar acestea nu existau. Nu-i putea dezvălui lui Marco că el însuşi e un antifascist, de teamă să nu-şi compromită fratele. Nu putea nici să renunţe la antifascişti, pentru că atunci ar fi fost în imposibilitatea de a afla detaliile Operaţiunii Prima Lovitură. Cu cât ştia mai multe, cu atât mai bine putea să-l protejeze pe Marco atunci când va veni momentul. Antifasciştii nu aveau nici o idee despre conflictul său interior, căci nici unul dintre ei nu cunoştea numele sau identităţile reale ale celorlalţi, aşa că nu ştiau că fratele său lucra pentru *fascio*.

— Toată lumea, linişte, spusese Uno. Rămânem la numărătoarea inversă pentru Operaţiunea Prima Lovitură la petrecerea de pensionare a lui Spada. Am făcut progrese de când ne-am întâlnit ultima dată. Acum vă pot anunţa că am livrat deja banii pentru cumpărarea armelor. Aşadar, am îndeplinit primul pas.

Gândul îl făcu pe Aldo să se simtă rău la stomac. Era cu un pas mai aproape de călătoria lui spre Orvieto. Se angajase să ridice armele care i-ar fi putut ucide propriul frate. Simţea cum faţa i se scurge de sânge şi ştia că trebuie să arate ca o fantomă în criptă. Nu credea că a observat nimeni, căci în general nu-l observau, şi erau atât de entuziasmaţi de anunţul lui Uno.

Numai Gură Mare a strigat:

— Şi dacă ne înşală?

— Nu vom fi înşelaţi, vă promit asta. Cunosc personal grupurile noastre din Orvieto şi garantez pentru ei. Acum, în ceea ce priveşte momentul, a trebuit să aşteptăm până în septembrie din cauza călătoriei lui Mussolini la Berlin. După cum ştiţi, pentru că a luat trenul de la Roma, traseul era protejat de armată, OVRA şi Cămăşile Negre. Era prea periculos să-l trimitem pe Signor Silenzio în nord, la Orvieto.

Antifasciştii au răspuns:

— Mussolini a făcut-o doar pentru propagandă! Erau mai multe imagini decât oameni!

Uno a dat din cap dezaprobator.

— Adevărat. Vizita lui Mussolini a fost un spectacol de teatru, dar creşte instabilitatea. Pericolul creşte pe scena mondială,

odată cu înţelegerea dintre germani şi japonezi împotriva ruşilor.

— *Vaffanculo!* a înjurat cineva.

Uno a chicotit.

— Sunt de acord, prietene. Cu toate acestea, oameni buni, am luat o altă decizie. Chiar dacă Mussolini s-a întors, cred că ar trebui să amânăm să îl trimitem pe Signor Silenzio după armele noastre.

Aldo a trimis o rugăciune de mulţumire, întrebându-se dacă acesta era semnul de la Dumnezeu pe care îl aştepta. Întârzierea îi dădea mai mult timp să se gândească la o soluţie pentru a ieşi din situaţie, iar el simţea o amânare temporară. Şi-a lipit pe faţă o expresie dezamăgită, pentru a nu trezi suspiciuni şi pentru a se alinia dezaprobării oamenilor din jurul său.

— De ce să aşteptăm? a strigat Gură Mare, iar ceilalţi i s-au alăturat:

— De ce? Avem nevoie de armele noastre! Avem nevoie de timp pentru a ne antrena şi a face exerciţii cu ele! Tirul meu nu mai este ce a fost!

Uno a strâns din buze.

— Pune lucrurile în perspectivă şi în context. Mussolini a semnat acordul, iar Italia este oficial aliată cu Germania. Mussolini şi Hitler se erijează în apărători ai valorilor occidentale împotriva ameninţării sovieticilor. Noi ştim mai bine.

— Ei sunt ameninţarea! a strigat ţarul. Nu bolşevismul!

Uno a dat din cap.

— Fraţilor, avem nevoie ca situaţia să se calmeze înainte ca Signor Silenzio să poată călători.

Uno şi-a îndreptat privirea cu ochelari către Aldo.

— Signor Silenzio, ştiu că eşti gata să pleci, dar nu ţi-aş risca niciodată siguranţa în mod nejustificat. Înţelegi raţionamentul meu?

— Da, Uno, l-a asigurat Aldo, mascându-şi uşurarea. Sunt de acord cu tine. Este mai bine să fim prudenţi acum, pentru a ne asigura succesul mai târziu.

— Exact. Uno s-a încruntat. Apropo, arăţi de parcă ai slăbit. Rămâi puternic, ne bazăm pe tine.

Uno s-a întors spre ceilalţi.

— Acum, în ceea ce priveşte petrecerea de pensionare a lui Spada, am informaţii suplimentare. Petrecerea este una oficială, aşa că nu vor fi prezenţi membri ai familiilor şefilor, nici măcar ai lui Spada. Consider că aceasta este o veste bună şi la fel veţi face şi voi. Nu vrem să avem pe mâini sângele nevestelor şi al copiilor. Sunt interzise.

— Bine, bine! au răspuns bărbaţii. Noi nu suntem animale, ca ei!

Aldo şi-a mascat reacţia. Prezenţa membrilor familiei era interzisă pentru alţii, dar nu şi pentru el. Dacă atacul decurgea conform planului, ar fi fost complice la uciderea propriului său frate. Nu putea permite niciodată să se întâmple aşa ceva.

Uno a continuat:

— Ştiu din surse sigure că Spada este văduv, iar singura lui fiică este înstrăinată de el. Din câte am înţeles, bătrânul este chiar mai egoist decât majoritatea fasciştilor.

Bărbaţii chicotiră, iar Aldo ştia exact cât de egoist era Spada, din poveştile fratelui său.

Gura Mare a pufnit.

— Atunci merită ceea ce urmează să i se întâmple! Toţi o merită! Fiecare dintre ei va primi ceea ce merită!

Aldo a tresărit. Mai avea o ultimă speranţă, aşa că s-a forţat să întrebe.

— Uno, ce ofiţeri crezi că vor fi acolo?

— Toţi, căci Spada este cel mai învârstă. Sunt o organizaţie cu mulţi şefi, aşa că sunt o mulţime de şefi. Buonacorso, Terranova, DeNovo şi Medaglio vor fi acolo, cu siguranţă. Buonacorso este ţinta noastră principală, deoarece este steaua în ascensiune, gata să îl înlocuiască pe Spada. El este viitorul *fascio*.

Informaţia a confirmat cele mai mari temeri ale lui Aldo, deşi nu şi-a lăsat expresia să îl trădeze. Dacă Buonacorso era acolo, era şi Marco. Aldo nu mai avea timp. Trebuia să se asigure cumva că Marco nu va păţi nimic. Nu putea decât să se roage ca Marco să renunţe până atunci. Aldo avea să continue să încerce să-l convingă.

Uno s-a îndreptat.

— Evenimentele au luat o turnură periculoasă. Trebuie să acţionăm cu mai mare prudenţă. Forţele se aliniază împotriva noastră, aşa că noi trebuie să ne aliniem împotriva lor! Oameni, uniţi-vă!

— Uniţi-vă! Uniţi-vă! Uniţi-vă! au scandat toţi, bătând din picioare.

Aldo li s-a alăturat, ascunzându-şi disperarea.

Capitolul 19

SANDRO

Decembrie 1937

Sandro nu fusese niciodată la un miting fascist pe timp de noapte, iar amploarea spectacolului l-a uimit. Se zvonea că aproape o sută de mii de oameni au inundat Piazza Venezia, iar întunericul învăluia mulţimea cu excepţia unui reflector care mătura de colo-colo. Cămăşile Negre înarmate stăteau în formaţie, ca nişte umbre întunecate cu eşarfe albe, iar soldaţii cântau la tobe, fluturau bannere şi ridicau steaguri fasciste.

Bărbaţi, femei şi copii au umplut toate spaţiile disponibile din faţa clădirilor, stând în picioare pe garduri şi agăţaţi de piedestalurile stâlpilor de iluminat. Aceştia au împânzit giganticul Vittoriano, monumentul iluminat al lui Vittorio Emanuele al II-lea, realizat din marmură albă de Brescian şi Palazzo Venezia, un edificiu medieval impunător care era sediul guvernului italian. Mussolini însuşi urma să vorbească de la balconul maiestuos al palatului, anunţând retragerea Italiei din Liga Naţiunilor. Tatăl său credea că decizia era justificată, având în vedere că Liga impusese sancţiuni nedrepte Italiei pentru războiul din Etiopia.

Toată lumea aştepta umăr la umăr în paltoanele lor grele, scandând:

— Duce! Duce! Duce! Vocile numeroase care strigau la unison tunau în urechile lui Sandro, iar el scanda împreună cu ei, devenind din ce în ce mai emoţionat. Venise în piaţă împreună cu tatăl său şi cu câţiva mai înalţi funcţionari din Consiliu, dar îi pierduse din vedere. Marco era şi el la miting, cu şeful său şi cu ceilalţi şefi din *fascio*, dar Sandro nu-l văzuse nici pe el.

Dintr-odată, Mussolini a intrat în lumina reflectoarelor de la balcon, iar Sandro a simţit o undă de electricitate care i-a străbătut tot organismul. Abia dacă îl putea vedea pe Il Duce de la această distanţă, dar îi cunoştea trăsăturile lui Mussolini la fel de bine ca şi pe ale lui, din manuale, ziare, jurnale, afişe, de pe bani şi de pe monedele tribut pe care tatăl său le colecţiona, în plicuri transparente. Trăsăturile lui Il Duce erau de-a dreptul teatrale; o privire feroce, întunecată, sub o frunte proeminentă, sprâncene expresive, un nas puternic, o gură mare şi îndrăzneaţă şi bărbia iconică, cu o falcă la fel de fioroasă ca a unui buldog.

Mulţimea a scandat mai tare, a fluturat bannere, steaguri, şepci şi fesuri. Sandro s-a simţit cuprins de entuziasm până când Il Duce i-a redus la tăcere, începându-şi discursul.

— Cămăşi Negre! a urlat Mussolini, cu vocea amplificată prin difuzoare. Decizia istorică pe care Marele Consiliu a aclamat-o şi pe care voi aţi salutat-o cu aclamaţiile voastre foarte entuziaste nu mai putea fi amânată! Timp de ani mulţi şi lungi am încercat să oferim lumii spectacolul unei răbdări nemaiauzite! Nu am uitat şi nu vom uita niciodată ruşinoasa tentativă de sugrumare economică a poporului italian comisă la Geneva!

Mulţimea a răcnit în indignare colectivă, iar Sandro a strigat împreună cu ei.

Mussolini şi-a ridicat mâinile.

— Şi cineva ar fi crezut că la un moment dat Liga Naţiunilor ar fi făcut un gest de remediere! Nu a făcut acest lucru! Nu a vrut să facă acest lucru! Bunele intenţii ale unor guverne au fost înecate de îndată ce delegaţii lor au intrat în contact cu acel mediu mortal care este Sanhedrinul de la Geneva, manevrat de forţe oculte întunecate, ostile Italiei şi revoluţiei noastre!

Sandro s-a dezumflat, căci cuvântul *Sanhedrin* însemna un tribunal evreiesc din Ierusalim. Nu-l mai auzise niciodată pe Il Duce spunând aşa ceva, sugerând că evreii erau o forţă ostilă. Sandro a privit mulţimea care striga în întuneric şi nimeni, în afară de el, nu reacţiona la această referire. Toate privirile rămăseseră fixate spre balcon, idolatrizându-l pe Il Duce.

Mussolini şi-a ridicat mâinile, întinzându-le.

— În astfel de condiţii, prezenţa noastră în sălile de la Geneva nu mai era posibilă! Ne ofensa doctrina, stilul, temperamentul nostru de soldaţi! Se apropia ora în care era necesar să alegem cu privire la această dilemă! Ori înăuntru, ori afară. Înăuntru?

— Nu! a strigat mulţimea, dar acum Sandro nu i s-a alăturat.

Mussolini a întrebat:

— Afară?

— *Sì!* a răcnit mulţimea, iar Sandro a privit în jur la feţele din întuneric, fiecare contorsionată de un fel de bucurie furioasă, cu buzele trase înapoi pentru a-şi expune dinţii, ca nişte câini mârâind.

Mussolini şi-a continuat discursul, dar Sandro îl vedea pe Il Duce şi mulţimea cu alţi ochi. Îşi amintea de prelegerea lui Levi-Civita, când cineva îl numise pe profesor „evreu murdar”, cu venin în glas. Sandro nu simţise niciodată că faptul de a fi evreu îl deosebea de compatrioţii săi italieni, dar se întreba dacă nu cumva se înşelase.

Mussolini îşi termina discursul, dar Sandro îşi pierduse entuziasmul. Toată lumea din jurul lui striga, furioasă şi sfidătoare, o demonstraţie masivă de forţă, putere şi emoţie colectivă care obişnuia să-l atragă. Simţea un curent subtil de pericol, că aceeaşi mulţime febrilă se putea întoarce împotriva lui.

— Tată! a strigat Sandro, deşi ştia că mulţimea îi va îneca vocea. A căutat-o pe cea a tatălui său printre capete, dar nu a reuşit să o găsească. Casa sa era la doar douăzeci de minute de mers pe jos. S-a îndepărtat de Palazzo Venezia, s-a strecurat înapoi prin mulţime şi a plecat.

În urma mitingului, Sandro s-a aşezat la masa din sufragerie, cu hârtiile întinse în faţa lui. Ar fi trebuit să lucreze, dar era îngrijorat pentru tatăl său. Sandro nu ştia dacă Rosa plecase,

dar îşi făcea şi el griji pentru ea. Mama lui era la spital, iar Cornelia plecase acasă.

Fereastra era închisă, dar Sandro s-a uitat afară şi a văzut cum oamenii inundă Piazza Mattei, îndreptându-se spre casă după miting. Unii erau locuitori ai ghetoului, alţii erau în trecere, iar Cămăşile Negre gălăgioase se împiedicau în grupuri, bând din sticle de vin.

Sandro a auzit voci pe scări, vocea tatălui său şi a Rosei. S-a întors spre uşă, iar ei au intrat în apartament, certându-se.

— Rosa, ascultă-mă. Nu ai toate răspunsurile.

Tatăl său şi-a dat jos pălăria şi haina, dar Rosa şi-a lăsat haina de lână roşie pe ea.

— Tată, ştiu despre ce vorbesc. Cum te pot convinge?

— Să-l convingi de ce anume? Sandro s-a ridicat în picioare. Rosa, ai fost şi tu în Piazza Venezia?

— Da. Ochii frumoşi ai Rosei s-au aprins de furie. M-am dus cu David şi cu prietena mea, Olinda Miller, de la ambasadă. A fost îngrozitor.

— Nu, nu a fost. Tatăl său a luat-o în derâdere. Trebuie să fii atât de *melodrammatica*, dragă?

Sandro a venit la ei.

— Şi mie mi s-a părut neliniştitor. Ce a spus Mussolini despre Sanhedrinul din Geneva, nu-i aşa?

— Da, a afirmat Rosa, dar şi întregul discurs. Italia este o paria de când am atacat Etiopia, atât de mult încât Liga Naţiunilor ne-a sancţionat, iar soluţia lui Mussolini este să ne retragem? Ce urmează, să ne retragem din lumea civilizată? Şi ne luptăm să distrugem democraţia în Spania!

Tatăl său s-a încruntat.

— Rosa, eşti prea influenţată de britanicul ăla al tău. Te rog să-i aminteşti că lordul Chamberlain are o legătură cu Mussolini şi Hitler.

— Nu toată lumea de la ambasadă este de acord cu Chamberlain, iar David crede că liniştea este o abordare greşită.

Sandro a intervenit:

— Tată, şi eu sunt îngrijorat.

— Nu-ţi face griji. Expresia tatălui său s-a înmuiat. Analizezi cuvintele prea atent. Pur şi simplu nu poţi face asta cu

discursurile lui Il Duce. Vorbea cu multă emotivitate, aşa cum îi este tipic. Nimeni nu mă poate convinge că Il Duce este un antisemit. Nu este. Se duce acasă la o amantă evreică.

Rosa părea îndurerată.

— Îi cauţi scuze. Îi eşti mai loial lui decât îţi este el ţie. Pentru noi.

— Nu. El este loial comunităţii evreieşti, patrioţilor, veteranilor şi eu sunt toate aceste lucruri. A fost un lider puternic în tot acest timp, din 1922.

— Tată, priveşte înainte, nu înapoi. Uită-te unde mergem. Am auzit un zvon că Hitler vine la Roma, în primăvara anului viitor.

— Şi?

— Şi nu e bine. Nu mă asculţi, iar eu vă spun ţie şi mamei de luni de zile. E timpul.

— Timpul pentru ce? a intervenit Sandro, confuz. Despre ce vorbeşti, Rosa?

— Nu răspunde. Tatăl lui Sandro şi-a ridicat mâna, reducând-o la tăcere. Nu trebuie să-ţi faci griji pentru fratele tău.

Rosa şi-a îndreptat privirea către Sandro.

— Sandro, eşti destul de mare ca să ştii. Le-am spus tatei şi mamei că încep să cred că ar trebui să emigrăm.

— *Să emigrăm?* a repetat Sandro, neîncrezător. Adică să părăsim Italia? Să părăsim Roma?

— Vezi? Tatăl său şi-a ridicat braţele. Acum îl superi pe fratele tău pentru nimic.

— Aceasta este casa noastră.

Sandro se gândea la Elisabetta, Marco, La Sapienza, Levi-Civita. Viaţa lui era aici, în Roma, şi aşa fusese întotdeauna.

Rosa s-a uitat direct la el.

— David crede că există o ameninţare reală pentru evreii care rămân aici. Nu este singurul care crede asta. Evreii părăsesc Germania şi Polonia, emigrează în Marea Britanie, Elveţia, Statele Unite ale Americii, chiar şi în Palestina. Există o organizaţie care îi ajută. Ochii ei s-au micşorat, iar Sandro a simţit cum îl cuprinde o realizare îngrozitoare.

— *Pleci* din Roma, Rosa?

Rosa a dat din cap aprobator.

— Va dura luni, poate chiar un an până la finalizare, dar David crede că îmi poate găsi o slujbă la o organizaţie umanitară din Londra. Te poate duce şi pe tine la Londra, şi pe tine, şi pe mama şi pe tata. Am încercat să-i conving să plece. Trebuie să decidă acum.

Sandro şi-a dat seama că asta se întâmplase pe la spatele lui.

— Asta e o nebunie. Nu vreau să plec şi nu vreau ca tu să ne părăseşti. Noi suntem familia ta.

— Ştiu asta, de aceea încerc să te conving...

Tatăl său a întrerupt-o.

— Rosa, eu şi mama ta nu avem nevoie de copiii noştri ca să ne spună ce să facem. Fascismul nu va deveni antisemit. Refugiaţii evrei fug în Italia de peste tot, căutând siguranţă. De ce ar face asta dacă nu ar fi în siguranţă aici?

— Ei fac aceeaşi greşeală ca şi tine, tată.

— Nu, exagerezi. Eşti influenţată de David. Noi trăim aici. Suntem romani, de generaţii şi generaţii.

Rosa a dat din cap dezaprobator.

— Nu poţi lăsa istoria să te tragă înapoi.

— Istoria nu mă trage înapoi. Mă trage în *sus*. Îmi dă putere, la fel ca ţara şi religia mea. Toate aceste lucruri fac parte dintr-un întreg. Fac parte din mine, dar şi din familia noastră.

— Tată, eşti atât de frustrant. Rosa s-a întors, şi-a luat poşeta şi s-a îndreptat spre uşă. Mă duc la David. Mă întorc mai târziu.

— Rosa, aşteaptă! Sandro a alergat la uşă, a ieşit în fugă pe hol şi a coborât grăbit scările după ea. Nu putem să mai vorbim despre asta?

— Mai târziu! Rosa a ajuns pe palier şi a plecat pe uşa din faţă.

Sandro a ajuns la etajul din faţă, a fugit afară şi s-a trezit în Piazza Mattei, în mijlocul unui grup de Cămăşi Negre, beţi, cu râsetele lor zgomotoase. Se înghesuiau la frumoasa fântână cu ţestoase, iluminarea acesteia luminându-le feţele de jos în sus, exagerând umbrele de pe trăsăturile lor ca nişte măşti la carnaval.

Sandro a căutat-o pe Rosa, dar un membru al Cămăşilor Negre în stare de ebrietate l-a bruscat, apoi unul dintre ei a început să urineze în fântână.

Sandro s-a învârtit în jurul său, clătinându-se. Sora lui părăsea Roma, familia lui se destrăma, iar ţara lui îşi pierdea minţile.

S-a întors şi a fugit în casă.

Capitolul 20

ELISABETTA

Ianuarie 1938

Cina de la Casa Servano era în plină desfăşurare, iar Elisabetta a ieşit din bucătărie cu o carafă de vin roşu, a servit cuplul aflat la o masă rezemată de peretele din apropiere şi a scanat sala de mese. Privirea ei s-a oprit la o masă din cealaltă parte a camerei, unde, spre surprinderea ei, stătea Sandro. El a zărit-o în acelaşi moment, schiţând un zâmbet, iar ea a simţit un val de fericire. Habar n-avea ce căuta el aici, dar era neobişnuit de bine îmbrăcat, cu un pulover albastru frumos, cu o jachetă, o eşarfă largă de culoare închisă şi pantaloni, ca un adevărat student universitar.

Elisabetta s-a dus către el.

— Sandro, ce faci aici?

— Mi-e foame. Sandro s-a întors spre ea.

— Serios? a întrebat Elisabetta, prefăcându-se suspicioasă.

— Ei bine, am vrut să te văd singură şi, cum lucrezi atât de mult, am venit aici. Sandro a scos din rucsacul său un cadou învelit în hârtie argintie şi i l-a prezentat. Ţi-am adus un cadou.

— Ce drăguţ! Pentru ce?

— Ca să te fac fericită. Mai trebuie să existe vreun alt motiv?

— O, Sandro, a spus Elisabetta, simţind un mic fior. A desfăcut hârtia, încântată să găsească un exemplar al romanului *Cosima*

scris de Grazia Deledda. O, Doamne, este exact ceea ce îmi doream!

— Ştiu, aşa ai spus. Acum du-te la pagina treizeci şi şapte.

Elisabetta a răsfoit cartea şi înăuntru se afla un fluturaş de la Catedra de literatură de la La Sapienza, pe care l-a citit repede.

— Ce este asta? Un anunţ despre o conferinţă despre Deledda?

— M-am gândit că am putea merge împreună.

— *Davvero?* a întrebat Elisabetta, cu inima plină de exaltare. Sandro o invita la prima ei întâlnire adevărată. Ar fi minunat.

Zâmbetul lui Sandro s-a lărgit, dar Elisabetta a fost distrasă de strigătele care veneau dinspre stradă, care se auzeau ca şi cum cineva o striga pe nume. S-a încordat, temându-se că era din nou tatăl ei, iar cei care luau cina s-au întors spre zgomot. Cuplul mai în vârstă de la masa de lângă fereastră se uita afară, iar Paolo s-a grăbit spre ei.

Elisabetta s-a dus la fereastră pentru a vedea o privelişte atât de romantică încât ar fi putut fi dintr-un film de modă veche. Marco stătea în stradă, în uniforma sa întunecată, ţinând în mână un buchet de trandafiri roşii. Ea îl putea vedea clar în lumina străzii, iar el i-a întâlnit privirea, i-a zâmbit orbitor, apoi s-a lăsat în genunchi ca într-o serenadă tradiţională, ca la carte. A izbucnit în „Chitarra Romana”, un cântec popular de dragoste despre o tânără din Trastevere:

Sub o mantie de stele
îmi apare frumoasa Romă

Elisabetta a tresărit, uimită. Marco cânta bine şi cu sinceritate, nu ca atunci când făcea pe clovnul la şcoală, iar ea nu se putea abţine să nu creadă că repetase. Nu visase niciodată că el sau orice alt băiat îi va cânta o serenadă, dar momentul era teribil. Îşi petrecuse luni întregi întrebându-se dacă vreunul dintre băieţi ar putea să o privească într-un mod mai intim, iar amândoi îşi arătaseră intenţiile în aceeaşi seară.

Emoţia s-a răspândit prin restaurant, iar clienţii au comentat între ei:

— Ce tânăr chipeş! Îi cântă chelneriţei! De ce nu mi-ai cântat niciodată o serenadă, dragă?

Afară, trecătorii se opreau să-l privească pe Marco, care şi-a deschis braţele şi a cântat următorul vers din toţi plămânii, lăsând-o pe Elisabetta roşie de fericire, dar şi confuză. Tocmai acceptase o întâlnire cu Sandro, dar iată-l pe Marco, făcând un gest romantic grandios.

Cu coada ochiului, Elisabetta l-a văzut pe Sandro părăsindu-şi masa şi alăturându-se clienţilor din spatele ei, chiar în momentul în care Marco îşi încheia serenada. S-a plimbat spre restaurant cu buchetul său şi, când a deschis uşa, clienţii au izbucnit în aplauze. Marco le-a mulţumit cu o scurtă mişcare din cap, dar privirea lui s-a concentrat doar asupra Elisabettei.

— Vin din partea casei! a strigat Paolo, alimentat de acel moment, iar clienţii au aplaudat, întorcându-se la mesele lor.

Marco s-a îndreptat spre ea, cu ochii lui negri strălucind. S-a înclinat şi i-a prezentat trandafirii roşii.

— Aceştia sunt pentru tine.

— Mulţumesc! Elisabetta a acceptat trandafirii, agitată şi emoţionată, respirând parfumul lor dulce.

Sandro a păşit lângă ea, chicotind.

— A fost un spectacol pe cinste, prietene.

Marco a izbucnit în râs.

— *Ei*, ce faci aici?

Sandro a ridicat din umeri, zâmbind.

— Cântecul tău nu a fost groaznic.

— Mulţumesc! Marco s-a înclinat din nou. Elisabetta, aş vrea să te invit la cină, la o întâlnire ca lumea. Ai vrea să vii cu mine, în următoarea seară liberă de la serviciu?

— O, Doamne! a lăsat Elisabetta să-i scape, prinsă fiind între cei doi. Cei doi băieţi zâmbeau de parcă li s-ar fi părut amuzant, dar ea se simţea complet stânjenită, ţinând în mână cartea lui Sandro şi buchetul lui Marco. Singurul lucru care era mai rău decât să nu fie nici un băiat interesat de ea era să fie amândoi interesaţi de ea. I s-a părut că o idilă cu Marco sau cu Sandro nu era lipsită de riscuri. Dacă unul dintre ei îi frângea inima sau dacă ea frângea inima unuia dintre ei, le-ar fi pierdut prietenia. În mod inevitabil avea să piardă pe unul dintre ei şi avea să aleagă pe unul dintre ei. Sau ar putea cumva să-i piardă pe amândoi? Nu anticipase că situaţia va fi atât de complicată.

Sandro a chicotit din nou.

— Marco, poate iese cu tine după ce iese cu mine.

— Sau înainte, a ripostat Marco.

Sandro a ridicat din umeri.

— Oricum ar fi, o fată trebuie să mănânce.

— Da, bine, Marco, a răspuns Elisabetta, confuză.

Între timp, Paolo i-a făcut semn să se întoarcă la muncă, ceea ce însemna că trebuie să se întoarcă la muncă, iar Elisabetta s-a întors spre Marco şi Sandro.

— Mulţumesc foarte mult, amândurora! Trebuie să plec.

După ce Marco şi Sandro au plecat, Elisabetta a fugit din bucătărie, iar Nonna i-a făcut semn să intre în cămară, unde stătea să facă ultima porţie de paste, cu degetele ei noduroase şi pudrate cu făină. În seara asta serviseră *spaghetti alia chitarra*, care se făceau pe o *chitarra*, o chitară de paste, un set de fire de calibru fin înşirate pe un cadru de lemn. Aluatul era negru, cu cerneală de sepie, şi presărat cu făină. Numai cunoscătorii adorau pastele cu cerneală de sepie, dar numai cunoscătorii mâncau la Casa Servano.

— Da, Nonna? a întrebat Elisabetta, apropiindu-se.

— Ce s-a întâmplat în restaurantul meu? Doi băieţi au venit să te curteze? Nonna a întins o foaie plată de aluat peste firele de *chitarra*. la loc.

Elisabetta s-a supus.

— Îmi pare rău, nu ştiam că vin, nu aveam idee...

— Îţi plac băieţii ăştia?

— Da, îmi plac, îi cunosc pe amândoi foarte bine şi amândoi sunt minunaţi. Unul este mai serios, altul este mai aventuros şi...

— Te rog, ajunge. De ce trebuie să vorbeşti atât de mult?

— Îmi pare rău! Elisabetta a încercat să se calmeze, dar nu a putut. Nu mă pot hotărî pe care să îl aleg.

— Ce spune mama ta?

Elisabetta a ezitat. Îi fusese prea ruşine să îi spună Nonnei despre mama ei, mai ales de la acea noapte îngrozitoare cu tatăl ei.

— Ei bine, a plecat. A plecat.

— Ce? Nonna şi-a ridicat privirea, cu o încruntare aprigă în spatele ochelarilor. Mama ta te-a *părăsit*? Elisabetta, de ce nu mi-ai spus?

Elisabetta nu a avut un răspuns imediat.

— Sunt bine. Tatăl meu este acasă.

Nonna a pufnit din nas.

— Ce mai faci?

— Să nu vorbim despre asta acum.

— Dar de ce mi-ai ascuns asta? Nu ştii că te pot ajuta? Nonna şi-a strâns buzele, făcând ridurile să se încreţească şi mai mult. Atunci ai nevoie de sfatul meu în legătură cu aceşti băieţi, nu-i aşa? Nu alege pe nici unul dintre ei. Întâlneşte-te cu amândoi.

— Nu pot. Sunt cei mai buni prieteni.

— Şi? Nonna a tăvălit aluatul cu un făcăleţ din lemn, apăsând firele. Din nou, şi? Nonna a rostogolit făcăleţul pe aluat până când acesta s-a lăsat tăiat de fire, apoi a căzut în şuviţe pe fundul cadrului de lemn. Eşti nemăritată, nu-i aşa? De ce să te prefaci că eşti căsătorită când nu eşti?

— Dar nu vreau să-i rănesc pe nici unul dintre ei.

— Elisabetta, ţine minte cuvintele mele. Ochii cu pleoape căzute ai Nonnei i-au întâlnit pe a ei. Nu mai este ca pe vremea mea. Eu aveam şaisprezece ani când m-am căsătorit. Din fericire pentru mine, soţul meu a înţeles că sunt liberă. Căsnicia noastră a funcţionat din acest motiv. Rămâi liberă. Păstrează-ţi independenţa. Din punct de vedere mintal. A arătat spre tâmpla ei, lăsând o amprentă slabă în făină. Ia-ţi viaţa în mâini, ca pe un aluat. Formeaz-o aşa cum vrei tu să fie. Alege un băiat doar atunci când eşti pregătită. Nici măcar cu un minut înainte.

— Cum să aleg între ei?

— Inima ta ştie deja care este dragostea adevărată şi îţi va spune secretul ei atunci când vei fi gata să asculţi.

Nonna a ridicat cadrul de fire de pe *chitarra*, dezvăluind pastele perfecte cu cerneală de sepie aşezate în tava de lemn de jos.

— Serios?

— Te îndoieşti de mine? Nonna a separat firele negre de spaghete cu unghia ei curbată. Acum, spune-mi despre aceşti

doi băieţi şi, te rog, nu vorbi foarte mult. Compune-ţi gândurile, apoi vorbeşte.

— Cel care a venit cu cartea se numeşte Sandro, este foarte drăguţ şi foarte inteligent. Avem discuţii minunate şi este un bun ascultător.

— *De asta* ai nevoie. Nonna a strâmbat din nas. Se trage dintr-o familie bună?

— Da.

— Numele de familie?

— Simone.

— Mama lui este doamna doctor?

— Da.

— Foarte frumos. Dar celălalt, care se crede Enrico Caruso?

Elisabetta a zâmbit.

— Marco. Tatăl lui deţine barul de pe insula Tiberina.

— Barul GiroSport? Tatăl lui este Beppe Terrizzi?

Elisabetta a detectat o răceală în starea de spirit a Nonnei.

— Ce s-a întâmplat?

— Terrizzi nu e pentru tine.

— De ce?

— Elisabetta, a spus Nonna cu o duritate rară. Ţine minte ce-ţi spun. Şi întoarce-te la muncă.

Capitolul 21

MARCO

Ianuarie 1938

Marco a părăsit Casa Servano împreună cu Sandro, ajungând să ţină pasul la fel în timp ce mergeau prin Trastevere. Era o noapte rece, dar barurile şi restaurantele erau pline, iar strada

era plină de familii, cupluri şi turişti. Marco nu ştia ce să spună, având în vedere că atât el, cât şi Sandro începuseră în mod evident să o curteze pe Elisabetta, chiar în aceeaşi seară. Îl făcea să se simtă inconfortabil, iar Sandro nu-i spusese nici un cuvânt despre intenţiile sale.

În mod cinstit, nici Marco nu-i spusese lui Sandro, aşa că nu era în măsură să-l învinovăţească. Evident, situaţia trebuia să fie rezolvată.

— Ei bine. Marco a ridicat din umeri. Nu mă aşteptam să te văd acolo.

— Eu nu mă aşteptam să te văd *pe tine* acolo.

Sandro a râs, iar Marco i s-a alăturat. Umorul părea să elibereze tensiunea dintre ei, iar Marco s-a simţit din nou el însuşi.

Sandro s-a uitat spre el.

— Deci, înţeleg că sentimentele noastre pentru Elisabetta s-au intensificat.

Marco a dat din cap.

— Amândoi avem gusturi excelente.

— Dar tot momentul ales e cel nepotrivit.

Marco a observat că Sandro era mai bine îmbrăcat decât de obicei.

— Măcar ai făcut baie.

Sandro a zâmbit.

— Da.

— Şi o eşarfă elegantă?

— Se poartă la La Sapienza.

— Am presupus. Foarte frumos.

— Îţi mulţumesc! Dar eu nu am cântat, ca tine. O serenadă, dintre toate lucrurile!

— Ştiu, sunt mai direct în aceste zile. Din păcate, nu am avut o chitară. Ar fi trebuit să am, din moment ce cântecul este despre o chitară.

— Da, dar ai adus flori. A fost o mişcare bună.

— A, dar i-ai dat o carte. Adoră cărţile. Marco s-a înroşit, ştiind că nu putea concura la acel nivel cu Sandro. Marco era curios în legătură cu cartea, dar nu a vrut să întrebe. Aşadar, o curtezi pe Elisabetta acum? Asta trebuie să înţeleg?

— Da, şi tu o faci, nu? Chiar dacă nu eşti în ton?

— Cum îndrăzneşti? Marco a chicotit. Am cântat minunat.

Sandro a dat din cap.

— Exact ca o pisică de stradă.

Marco s-a dat înapoi într-un simulacru de ofensă.

— Eu cânt cu *gusto*.

— Faci totul cu *gusto*.

— Exact! Asta e ceea ce e atât de grozav la mine! Marco şi-a ridicat mâinile în sus, exultând comic, apoi a devenit brusc serios. Dar ce vom face, frate? Suntem cei mai buni prieteni şi vrem aceeaşi fată.

— Ce e de făcut? a spus Sandro ridicând din umeri.

— Este evident. Marco i-a aruncat o privire şireată. Trebuie să îţi îndrepţi atenţia către altceva. Elisabetta este ocupată.

Sandro a chicotit.

— Îmi pare rău, dar nu. Inima mea este a ei.

— Chiar nu poţi să-i faci curte altcuiva, Sandro?

— Nu mă interesează nici o altă fată. Doar Elisabetta.

— De când?

Sandro a ridicat din umeri.

Marco a întrebat:

— Ai sărutat-o lângă râu în ziua aceea?

— Da, şi m-a sărutat şi ea. Sandro a făcut cu ochiul. Haide, dar cum rămâne cu tine, Marco? De ce nu faci curte alteia? Poţi să-ţi alegi. Angela este înnebunită după tine. Toate sunt. Sunt *înnebunite*.

— Elisabetta este cea pe care o vreau. Îţi sugerez să te dai la o parte înainte de a te face şi mai mult de ruşine.

Ochii lui Sandro s-au mărit teatral.

— Eu?

— Da, sacrifică-te pe altarul iubirii. Aşa eşti tu. Marco a aplaudat. *Bravo*, nobile Sandro!

— Vrei să fii *tu* cel care îi spune că am luat decizia în locul ei?

— O observaţie excelentă.

Au mers împreună, în linişte pentru o clipă, până când Sandro a vorbit.

— Prietenia noastră este suficient de puternică pentru a rezista unui test, nu crezi?

Marco s-a gândit bine, căci era o întrebare serioasă.

— Absolut, a răspuns el, după o clipă.

— Nu mă deranjează o competiţie amicală, pe tine te deranjează?

— Nu. Dacă trebuie să concurez pentru Elisabetta, aşa să fie. Eşti demn de ea. Dacă nu voi fi eu, aş vrea să fii tu.

— Şi eu simt la fel. Fie ca cel mai bun să câştige.

Sandro i-a întins mâna, iar Marco i-a strâns-o ferm, apoi a zâmbit.

— Ştii că mă va alege pe mine. Cum ar putea să nu o facă?

— Incredibil. Sandro a chicotit. Tocmai mă gândeam la acelaşi lucru. La mine.

Marco a zâmbit.

— Ştii, avem atât de multe în comun, încât ar trebui să fim prieteni.

— De acord!

Sandro şi-a pus un braţ în jurul lui şi au mers împreună spre casă.

Capitolul 22

ELISABETTA

Ianuarie 1938

Elisabetta îl aştepta pe Marco, verificându-şi reflexia într-o fereastră. Arăta destul de drăguţă în paltonul ei de pânză albastru-închis şi una dintre cele mai bune rochii ale sale, asortată cu pantofi maro. Avea pe buze un ruj roşiatic împrumutat de la soţia lui Paolo, Sophia, care o făcea să se simtă matură. Îşi ondulase părul şi chiar folosise un parfum

franţuzesc pe care mama ei îl lăsase în urmă, numit Habanita. Parfumul o făcea să fie puţin tristă, dar a respins acest gând.

Piazza Navona era plină de viaţă, cu mai multă lume decât în Trastevere. Elisabetta nu vizitase niciodată Roma propriu-zisă şi uitase cât de aglomerată, incitantă şi cosmopolită era viaţa pe această parte a Tibrului. Femeile purtau pălării de pâslă la modă, cu pene lungi, iar bărbaţii aveau costume atât de bine croite încât păreau că se născuseră în ele. A auzit o mulţime de limbi străine, ceea ce îi amintea că oraşul ei natal era o capitală de renume mondial, şi s-a întrebat dacă ar putea trăi vreodată pe această parte a râului, printre cei din clasa superioară. Ar avea nevoie de o haină şi de pantofi mai buni, cu siguranţă. Ar trebui să-şi modeleze viaţa ca pe un aluat, aşa cum îi spusese Nonna, dar Elisabetta nu ştia dacă acest lucru era realist. Nu-şi putea permite să renunţe la meseria de chelneriţă, aşa că nu ştia cum şi-ar putea permite să fie altceva decât chelneriţă.

— Elisabetta!

Marco se îndrepta spre ea în uniforma lui neagră, atât de chipeş încât celelalte fete se uitau la el când trecea pe lângă el.

— *Buona sera!* a strigat Elisabetta, iar inima ei a luat-o la trap.

— Arăţi superb!

Marco a ajuns în dreptul ei, atrăgând-o spre el şi sărutând-o pe ambii obraji, mai aproape decât de obicei. Ea a simţit mirosul unei colonii pe care o mai folosise.

— Mulţumesc!

— Nu-i aşa că e grozav? Marco şi-a deschis braţele, de parcă Piazza Navona îi aparţinea. Îmi place aici.

— O, este foarte interesant! Nu am văzut niciodată atâtea blănuri.

— Câte au fost?

— Paisprezece.

Marco a zâmbit.

— Chiar ai numărat?

— Da.

Marco a chicotit.

— Lasă-mă să-ţi arăt Palazzo Braschi, apoi putem merge la cină.

Marco i-a luat mâna ca şi cum ar fi fost cel mai firesc lucru din lume. Au mers împreună până la palat, care arăta elegant, cu faţada de piatră de un chihlimbar cald şi ferestrele înalte care străluceau din interior. Gărzile în uniformă cu arme lungi flancau arcul graţios al intrării, vag incongruente în acest cadru curtenitor.

— Îţi poţi imagina cum e să trăieşti aici? O familie nobilă a făcut-o, dar acum este sediul nostru. Vei fi uimită când vei vedea interiorul.

— Eşti sigur că e în regulă, la ora asta?

— Nu-ţi face griji, eşti cu mine. Marco i-a salutat pe cei doi gardieni. Giuseppe, Tino, faceţi cunoştinţă cu Elisabetta. Nu-i aşa că e frumoasă?

— *Certo*, a răspuns primul gardian, salutând la rândul său, iar al doilea a spus:

— Eşti un om norocos.

— Asta ştiu.

Marco a trecut cu Elisabetta pe lângă ei într-o sală impresionantă, cu o frumoasă intrare de sticlă şi încă doi gardieni în uniformă care l-au salutat pe Marco, iar el le-a întors salutul. Domnilor, faceţi cunoştinţă cu frumoasa mea Elisabetta. Puteţi să vă uitaţi, dar nu o atingeţi.

— *Buona sera*, Elisabetta! a spus un gardian, iar celălalt l-a împins pe Marco într-un mod jucăuş.

Marco l-a împins înapoi.

— Dă-te din calea mea, îmi duc fata la ultimul etaj.

— *Ma dai!* a pufnit al doilea gardian. Dacă vrei să o impresionezi, du-o la cină, nu la birou.

— Glumeşti, bătrâne? a ripostat Marco. Ultima ta întâlnire a fost în Roma antică. Ai dus-o la Colosseum!

Au râs cu toţii, iar Marco a condus-o spre o scară mare de marmură. Au urcat, iar el a arătat statuile sculptate de pe fiecare palier, detaliile fine ale mulurilor de marmură şi frumoasele florete din tavanul mare cu cupolă, cu oculusul său indigo asupra nopţii întunecate.

— Nu-i aşa că e un loc minunat?

— Da, dar avem voie să urcăm?

— Ţi-am spus, da, absolut. Şefii au plecat azi. Au ajuns la ultimul etaj, iar Marco a condus-o spre o anticameră mare, pe dreapta, unde Elisabetta a admirat podelele strălucitoare cu marmură, frizele pictate şi tavanele boltite, deşi, în opinia ei, steagurile fasciste şi multitudinea de poze ale lui Mussolini îi răpeau din eleganţă. Nu mai fusese niciodată în interiorul unei vile atât de mari şi nu-şi putea imagina că întregul loc aparţinuse cândva unei singure familii.

— *Ciao*, Marco!

Un gardian a salutat de lângă un birou cu un arc graţios ca intrare.

— *Ciao*, Benedetto. Te rog, fă cunoştinţă cu frumoasa Elisabetta! Îi arăt biroul lui Buonacorso.

Gardianul le-a deschis uşa.

— Intraţi, *Commendatore* Terrizzi!

— În sfârşit, respectul pe care îl merit!

Marco a chicotit, conducând-o pe Elisabetta în interiorul unui birou mare, cu un birou masiv din mahon sculptat, flancat de steagul italian. Peisaje în ulei în rame aurite se aliniau pe pereţii de ipsos între aplice de bronz, iar picturi murale ornamentate cu peisaje rurale acopereau tavanul cu casete. În partea cealaltă se aflau portretele regelui Vittorio Emanuele al III-lea şi al lui Mussolini, atârnate între uşi cu geamuri de sticlă din podea până în tavan.

Elisabetta a auzit uşa închizându-se în spatele lor cu un sunet metalic solid. Erau singuri, împreună.

— Ai plănuit asta? a întrebat ea.

— Bineînţeles, nu sunt un amator. Expresia lui a devenit serioasă, iar Elisabetta s-a întrebat dacă era pe cale să o sărute, dar în următorul minut a condus-o spre birou.

— Trebuie să stai pe scaunul şefului meu. Marco a scos scaunul de birou, care avea perne din piele roşie lucioasă. Poftim, ia loc şi pretinde că eşti *Commendatore* Buonacorso.

Elisabetta s-a aşezat la biroul strălucitor din lemn lustruit, care era complet gol, cu excepţia a două telefoane, a unui set de stilouri de lux emailate şi a unui ceas de aur.

— Dă-mi un ordin, ca şef al meu. Marco s-a aşezat vizavi de ea, prefăcându-se că ia notiţe pe un carneţel imaginar. Sunt gata să mă supun.

Elisabetta a chicotit.

— Bine. Ce zici de: „Poartă-te frumos”.

— Nu, niciodată. Marco s-a prefăcut că-şi aruncă carneţelul în aer, apoi a sărit de pe scaun, a înconjurat biroul şi a dus-o de mână până la uşile cu panouri de sticlă, pe care le-a deschis într-un balcon care înconjura exteriorul clădirii, cu vedere spre Piazza Navona.

— Urmează-mă!

— Marco, serios?

Elisabetta a ezitat în prag. Balconul avea o podea de gresie şi o balustradă largă din marmură albă, dar era atât de sus.

— Nu îţi faceţi griji. Priveliştea de aici este uimitoare. Vezi? Marco a condus-o pe balcon, iar Elisabetta a mers cu grijă până la balustradă şi s-a uitat peste vârful acesteia. Oamenii din piaţa de dedesubt erau mici siluete în jurul celor trei fântâni frumoase, cu apa lor verde strălucind cu lumini decorative. Obeliscul egiptean se înălţa în centrul pieţei, iar lămpile care străluceau de la baza lui îi scoteau în evidenţă sculpturile în basorelief. Clădiri magnifice cu patru şi cinci etaje se întindeau de-a lungul pieţei, fiecare dintre ele având restaurante la primul etaj şi zone de relaxare în aer liber. În stânga ei se afla masiva biserică Sant’Agnese in Agone, cu cupola sa ornamentată şi cu turlele laterale, strălucind alb ca luna în noaptea întunecată. Elisabetta avea impresia că Roma se afla chiar la picioarele ei.

— Nu-i aşa că e minunat?

Marco s-a aplecat în faţă şi şi-a sprijinit antebraţele pe balustradă.

— Chiar este, a răspuns Elisabetta, cu respiraţia tăiată, fie datorită lui Marco, fie datorită experienţei, nu era sigură, şi este posibil să nu fi contat.

— Mă bucur că eşti aici, *cara*.

Marco i-a atins braţul, zâmbindu-i, iar ea a putut vedea pe chipul lui frumos atât băieţelul care fusese, cât şi tânărul care devenise, aşa cum fusese în faţa ei, în tot acest timp.

Din impuls, Elisabetta s-a aplecat spre el şi l-a sărutat, realizând prea târziu că nu ştia cum să iniţieze un sărut. Pur şi simplu şi-a pus gura pe cea a lui Marco, iar gura lui s-a simţit brusc ca şi cum ar fi fost a ei, caldă şi moale şi uşor deschisă, astfel încât îi putea inhala chiar respiraţia. Se simţea transportată, până într-un loc necunoscut şi, din nou, nu părea să conteze, dar a ameţit-o, apoi Marco a prins viaţă. A luat-o în braţe şi a sărutat-o cu experienţă, aşa a simţit, căci ştia că nu era virgin, iar acest lucru a încântat-o. I-a urmat exemplul, sărutându-l şi ea, şi a simţit o emoţie pe care nu o mai simţise niciodată, sărutându-l pe acest bărbat chipeş în acest loc frumos, undeva deasupra oraşului magic, nebun şi haotic care le dăduse naştere amândurora.

— Ai încredere în mine?

Marco a murmurat, eliberând-o din îmbrăţişarea lor, iar Elisabetta s-a simţit ameţită, ceea ce a presupus că trebuia să aibă legătură cu sărutul.

— Da, de ce?

— Priveşte-mă.

Marco s-a urcat pe balustradă, apoi s-a ridicat în picioare în vârf.

— Marco, nu! a oftat Elisabetta, deşi Marco se căţăra pe lucruri încă de când erau copii.

Nu existase gard pe care să nu fi vrut să-l escaladeze, nu existase ramură joasă pe care să nu fi sărit să o atingă. Partea de sus a balustradei era suficient de lată pentru a-i încăpea picioarele unul lângă altul, dar nu mult mai lată. Putea să cadă în Piazza Navona dacă se clătina, căci în spatele lui nu era nimic altceva decât întunericul nopţii, iar deasupra, stelele.

Dar Marco zâmbea, cu curbura pometilor luminată de lumina ambientală. A întins mâna, cu degetele întinse.

— Urcă cu mine.

— Nu, e periculos!

— Te rog?

— Nu, nu pot.

— Este suficient de lată. Nici măcar nu trebuie să te chinui să-ţi menţii echilibrul. Eu o fac tot timpul.

— Da? Ce spune şeful tău?

— Nu o fac când este el prin preajmă, bineînţeles. Haide, urcă.

— Cum se simte? a întrebat Elisabetta, apropiindu-se de el.

O parte din ea voia să experimenteze senzaţia, iar altă parte voia să uite totul sau poate să îl sărute din nou.

— Trebuie să afli singură.

Marco îşi ţinea mâna deschisă spre ea, iar Elisabetta s-a gândit la acea zi în care o pusese pe scaunul bicicletei şi o înveselise. De data aceasta era mai respectuos faţă de dorinţele ei, iar Elisabetta a simţit că îi răspunde la fel şi şi-a pus mâna în cea a lui Marco.

— Acum pune cealaltă mână pe balustradă, urcă-te şi ridică-te încet.

— O faci să pară uşor.

Elisabetta a simţit cum inima începe să îi bată cu putere, dar nu ştia dacă era fericită, îngrozită sau ambele.

— Este şi tu poţi face asta. Poţi face orice. Marco părea nenatural de calm. Eşti cea mai curajoasă fată pe care o cunosc. Nimic nu te opreşte.

— Marco...

Elisabetta nu ştia cum să termine propoziţia şi, înainte de a-şi putea folosi judecata, şi-a pus mâna liberă pe balustradă, i-a simţit piatra solidă sub palmă şi a urcat în poziţie ghemuită.

— *Brava*. Uită-te la mine şi ridică-te în picioare. Nu te uita în jos. Uită-te la ochii mei.

Elisabetta şi-a ridicat privirea spre Marco, care se uita în jos la ea, ţinând-o de vârful degetelor. Ochii lui erau atât de întunecaţi şi de calzi, ca nişte cărbuni încinşi, iar ea s-a ridicat încet, văzând curba zâmbetului lui. A simţit că îi zâmbea şi ea la rândul ei când a ajuns în picioare, şi s-au privit în ochi, ţinându-se uşor de vârful degetelor, păstrându-şi împreună echilibrul pe balustrada de deasupra Piazzei Navona.

— Cum te simţi, *cara*? a întrebat-o Marco.

— Nu ştiu.

Inima Elisabettei se umpluse de atâtea emoţii pe care nu le putea descifra, mai ales nu la o asemenea înălţime.

— Îţi voi spune ce simt eu.

— Ce?

— Iubire, i-a răspuns Marco, sărutând-o.

Capitolul 23

ELISABETTA

Februarie 1938

Elisabetta s-a aşezat lângă Sandro şi a aşteptat să înceapă prelegerea Deledda. Se simţea complet nelalocul ei în La Sapienza, printre profesorii şi studenţii universitari care umpleau sala de lectură, care avea un tavan boltit ca o biserică. Purta acelaşi palton, aceeaşi rochie, aceiaşi pantofi şi acelaşi parfum ca şi la întâlnirea cu Marco, iar Sofia îi dăduse rujul roşu. Totuşi, era una dintre puţinele femei prezente, iar celelalte arătau ca nişte profesoare, cu ochelari cu rame negre, cu lorniete de chihlimbar şi serviete în formă de acordeon. Una corecta lucrări dactilografiate folosind un creion roşu, iar alta citea un roman gros; toate păreau atât de bine educate, încât Elisabetta a simţit că i se scufundă inima, întrebându-se dacă nu cumva asta era ceea ce se va apropia cel mai mult de o educaţie universitară.

— E totul în regulă? a întrebat Sandro, uitându-se în jur.

— Este intimidant.

— Relaxează-te.

Sandro şi-a aşezat mâna peste a ei. Un calm a cuprins-o la atingerea lui şi şi-a dat seama că era un lucru foarte plăcut să îşi odihnească mâna peste a ei, ca un acoperiş deasupra capului ei.

O linişte s-a aşternut în public când profesorul Oreste Lucci, subţire şi cu ochelari de soare într-un costum închis la culoare, s-a îndreptat spre pupitru.

— Doamnelor şi domnilor, vă mulţumesc! Subiectul prelegerii noastre este Grazia Deledda, laureată a Premiului Nobel pentru Literatură, care a murit înainte de publicarea cărţii *Cosima*. Deşi am pierdut-o pe Deledda, avem această lectură minunată, complexă şi chiar tulburătoare.

Elisabetta a tresărit, căci iubise cartea *Cosima*, fiind surprinsă să constate că era aproape autobiografică.

Dr. Lucci a continuat:

— Studiile literare despre *Cosima* nu au fost încă scrise, deoarece publicarea sa este atât de recentă. Preferinţa mea în această seară este să nu mă concentrez asupra intrigii romanului, în care o fată îşi găseşte vocea pentru a deveni o romancieră celebră. La urma urmei, această intrigă pedestră nu este ceea ce face ca acest roman să fie special.

Elisabetta a clipit. Nu i se părea că intriga era plictisitoare. Era exact ceea ce făcuse ca romanul să îi vorbească.

— În schimb, aş vrea să mă concentrez asupra familiei cu probleme din centrul romanului *Cosima*. Profesorul Lucci şi-a ajustat ochelarii. Cosima este condusă de fraţii ei, tiranul Andrea şi alcoolicul Santus. Romanul ilustrează cea mai modernă dintre maladii şi arată cum distruge familia, o desfigurează dincolo de recunoaştere.

Elisabetta a înţepenit, gândindu-se la tatăl ei.

— Deledda ne arată cum băutura lui Santus îi otrăveşte viaţa Cosimei şi, deşi doctorul spune că alcoolismul este o boală, Santus mi se pare un egoist. Dragostea lui pentru familia sa este cel puţin dubioasă. Îi pasă doar de el însuşi.

Elisabetta a simţit cum i se strânge pieptul. Nu credea că tatăl ei era egoist şi ştia că o iubea. Se gândea la mama ei, care nu o iubise îndeajuns pentru a rămâne.

— Amintiţi-vă scena în care Santus experimentează *delirium tremens*. Este palid şi tremură incontrolabil, cu „ochii mari cu o strălucire metalică”. Îşi imaginează că ucigaşii se ascund sub pat. Crede că pereţii mişună de şerpi. Această descriere este revoluţionară prin realismul ei.

Elisabetta şi-a amintit scena, fiind îngrozită de acurateţea ei. Tatăl ei încercase de multe ori să se lase de băutură, iar ea îl ţinuse în braţe în timp ce el tremura, având halucinaţii cu demoni, spirite rele şi fascişti care veneau să îl ucidă. Într-o noapte, el delirase atât de tare încât ea se temuse că îşi pierduse minţile. Amintirea îi aducea lacrimi în ochi, chiar şi acum.

A sărit de pe scaun şi s-a îndreptat spre rând. L-a auzit pe Sandro în spatele ei, dar a continuat să meargă. Capetele s-au întors când a ajuns pe culoar, dar ea s-a grăbit să iasă din sală.

A alergat prin holul de intrare şi s-a strecurat printre uşi, ajungând în cele din urmă la treptele de afară. A coborât în grabă pe scări, inspirând aerul de noapte.

— Elisabetta, ce s-a întâmplat?

Sandro a venit în fugă în spatele ei, punând un braţ în jurul ei.

— Îmi pare rău, nu am putut rămâne. Elisabetta şi-a şters ochii. Sper că nu te-am făcut de râs.

— Deloc, ce este? Haide să ne aşezăm.

Sandro a ghidat-o spre o zonă de şedere, în afara drumului de mers, cu garduri vii de o parte şi de alta.

Elisabetta a încercat să se liniştească în timp ce s-au aşezat pe o bancă, iar Sandro i-a frecat spatele.

— Ce te-a supărat? Am fost eu de vină?

— Nu, nu tu, nu e nimic.

Elisabetta nu voia să-l deranjeze cu tatăl ei beţiv sau cu mama ei fugară.

— Ştiu, cartea este supărătoare în unele părţi. Asta este? Şi eu am simţit la fel. A trebuit să o las jos după scena descrisă de profesor.

— Ai citit cartea *Cosima*?

— Bineînţeles. Ştiam că mergem la curs. Nu puteam vorbi despre ea dacă nu o citeam, iar eu voiam să citesc ce citeai tu.

— A fost foarte frumos din partea ta.

Elisabetta şi-a şters din nou ochii, calmându-se.

— Mi-am imaginat că sunt Antonino, tânărul strălucitor şi chipeş de care Cosima se îndrăgosteşte. Sandro a zâmbit. Deşi Cosima spune că este prea implicat în „studiile sale eterne”. Când am citit asta, m-am gândit: „O, nu, asta crede Elisabetta despre mine?”

— Nu! i-a răspuns Elisabetta zâmbind. Nu cred asta despre tine. Antonino este inteligent şi înţeleg de ce Cosima a fost atrasă de el.

— Asta e bine. Sandro i-a întins mâna. Ştiam că o să-ţi placă romanul. Îţi aminteşti când spunea că îi place „magia” cuvintelor?

— Da. Elisabetta şi-a amintit această parte, care îi atinsese o coardă sensibilă. S-a mirat că Sandro o cunoştea atât de bine,

iar un val de afecţiune pentru el a cuprins-o. Mâna ei era caldă în mâna lui şi nu dorea să şi-o ia.

— Şi când Deledda spune că Cosima are în ea un instinct de amazoană? Şi tu ai asta. Acea putere. Întotdeauna ai avut-o. Deci, ce te-a deranjat, ce te-a supărat? Ceva legat de Santus? Expresia lui Sandro s-a înmuiat. E din cauza tatălui tău?

— Ştii despre el?

Elisabetta s-a simţit umilită. Faţa i s-a încălzit, iar lacrimile i-au năvălit din nou în ochi. Ar fi trebuit să-şi închipuie că el ştie despre tatăl ei.

— Elisabetta, ascultă. Sandro a ţinut-o aproape. Nu trebuie să te simţi prost din cauza tatălui tău. Nu cred că Santus a fost egoist, aşa cum a spus profesorul.

— Crezi că profesorul a greşit?

— Ei bine, eu nu sunt de acord cu el. Eu pot citi cartea pentru mine, iar tu poţi să o citeşti pentru tine. Putem să o interpretăm cum dorim. Mie mi s-a părut că portretul lui Deledda e mai fidel vieţii reale.

— Şi eu am făcut asta. Deledda a spus că Santus avea „o inimă bună şi blândă” şi că era „primul care era deosebit de nefericit din cauza viciului său”. Exact aşa este tatăl meu. Elisabetta şi-a dat seama că era prima dată când vorbea despre tatăl ei, cu oricine. Se simte groaznic pentru că bea atât de mult şi ştiu că mă iubeşte.

— Sunt sigur că aşa simte. Sandro i-a mai strâns o dată mâna. Aşa că hai să nu ne întoarcem în sala de lectură. Am învăţat destul pentru o singură noapte.

— Bine, a răspuns Elisabetta, uşurată. Dar ce ai învăţat?

— *Beh*, întotdeauna am preferat matematica în locul literaturii, deoarece matematica este absolută, iar literatura este subiectivă. Sandro a privit în altă parte, spre stele. Credeam că subiectivitatea este un lucru rău, până în seara asta. Dar acum, cred că este un lucru bun.

— Cum aşa?

Elisabetta şi-a sprijinit capul pe umărul lui, simţind căldura gâtului lui şi vibraţia din gât în timp ce vorbea. Îi plăcea sunetul vocii lui, care avea o moliciune şi o savoare unice. Nu ştia dacă

era posibil să preferi o voce în locul tuturor celorlalte, dar urechile ei se acordau la vocea lui Sandro ca la muzică.

— Faptul că interpretarea romanului este subiectivă lasă loc cititorului să îl analizeze. Oferă un spaţiu pentru ca cititorul să gândească pentru el însuşi, lăsând astfel deschisă posibilitatea unui adevăr mai înalt, mai universal. Nu am învăţat asta de la profesor, ci de la tine.

— Nu, nu poate fi adevărat.

— Nu te-aş minţi niciodată. Îmi place să vorbesc cu tine.

— Şi mie îmi place să vorbesc cu tine.

Elisabetta s-a ghemuit lângă el, dorindu-şi să poată rămâne aici pentru totdeauna, confortabil pe o bancă, ei doi vorbind sub o urmă de stele albe pe un cer negru. Sandro devenise o parte din această lume, un campus vast de săli de lectură, biblioteci şi săli de clasă pe care nu le va vedea niciodată, profesori pe care nu-i va întâlni niciodată şi manuale pe care nu le va deschide niciodată, dar când era cu el, simţea că se integrează.

— Nimic despre familiile noastre nu mai contează. Sandro s-a deplasat să o privească, cu fruntea încruntându-i-se. Contează doar cine suntem noi. Ei sunt trecutul, iar noi suntem viitorul.

Elisabetta a clipit, inima i-a crescut în piept.

— Tu şi cu mine avem vieţile noastre şi putem să ne creăm orice viaţă dorim. Şi într-o zi putem face una împreună, dacă vrei. Sandro a privit-o în ochi cu aceeaşi monedă, iar zâmbetul lui a devenit serios. Ştiu că am fost prieteni, dar eu m-am îndrăgostit de tine.

— Da? a întrebat Elisabetta, cu respiraţia tăiată.

Sandro a sărutat-o cu blândeţe, iar Elisabetta a simţit căldura gurii lui pe a ei, aşa cum o simţise în acea zi lângă râu. Şi-a dat seama că Sandro săruta diferit de Marco, mai încet şi poate cu mai puţină experienţă, dar când îl săruta şi ea pe Sandro, putea simţi ce gândea el, ca şi cum cei doi comunicau, purtând o conversaţie fără cuvinte.

Elisabetta iubea sentimentul, înţelegând că nu toate săruturile erau la fel, ci unice cu fiecare bărbat, şi ea simţea cum Sandro îi răspundea la întrebări prin sărutul său, afirmând că se îndrăgostise de ea, iar ideea a umplut-o de fericire, la fel ca şi pe Marco, care îi spusese deasupra Piazzei Navona.

Elisabetta nu ştia dacă îl iubea pe Sandro, pe Marco sau pe amândoi, astfel că şi-a permis să simtă ce simţea, sperând că într-o bună zi inima ei îi va mărturisi secretul.

Până atunci, se săruta.

Capitolul 24

MARCO

Martie 1938

Marco a trecut pe sub bolta de deasupra uşii de la intrare a Elisabettei şi a intrat în holul de la intrare al casei acesteia. Ea spusese că va fi acasă, aşa că s-a gândit să treacă pe acolo şi să o surprindă cu un buchet de trandafiri. A bătut la uşa apartamentului ei, care a fost deschisă de tatăl ei. Ludovico D'Orfeo a clipit somnoros, ca şi cum tocmai fusese trezit, dezbrăcat până la brâu în pantaloni căzuţi. Avea părul unsuros şi barba netunsă. Marco nu-l văzuse niciodată prea mult, deşi bănuise întotdeauna că omul avea probleme cu băutura.

— Marco! Tatăl ei l-a privit încruntat, nesigur pe picioarele lui. Ce vrei?

— *Buona sera*, *signor* D'Orfeo. Scuzaţi-mă că vă deranjez...

— Flori? Pentru ce?

Marco putea să simtă mirosul de vin care venea dinspre bărbat.

— Sunt pentru Elisabetta. Este ea...

— Nu, nu e aici! Tatăl ei a explodat, înfuriat. I-a smuls buchetul lui Marco şi a aruncat florile pe podea, unde unele s-au rupt, petalele lor împrăştiindu-se.

— *Signor* D'Orfeo, ce faceţi?

— I-o tragi fiicei mele?

— Domnule, nu!

Marco a dat înapoi, şocat.

— Nu mă minţi! I-o tragi?

— Nu, vă jur!

— Atunci de ce îi aduci flori?

— O iubesc.

— Nu! Nu, nu, nu, nu! a strigat tatăl ei, practic scuipând. Tu *nu* o iubeşti pe Elisabetta! *Nu ai voie* să o iubeşti! Nu voi permite acest lucru! Niciodată!

— De ce spuneţi asta, domnule? Marco habar nu avea de ce nu-l plăcea bărbatul. Vă asigur că intenţiile mele sunt onorabile.

— Nu-mi vorbi mie despre onoare! Familia Terrizzi nu are onoare! Tatăl tău s-a culcat cu soţia mea, ştiai asta?

Marco a oftat. Era imposibil, căci părinţii lui abia dacă îi cunoşteau pe cei ai Elisabettei. Nu avea nici o idee de ce tatăl ei ar fi spus un lucru atât de îngrozitor.

— Da, crede-mă, tatăl tău i-a tras-o soţiei mele! Toată lumea o ştie, în afară de tine şi de fiica mea! Marele Beppe Terrizzi nu este omul cinstit care pretinde că este! Poate că sunt un beţiv, dar sunt un om cinstit! Nu un ticălos!

— Asta nu e... posibil, a bâiguit Marco, înăbuşit.

— O, ba este! Tatăl tău, el mi-a distrus soţia! Nu a mai fost niciodată la fel! A avut amanţi unul după altul! A fost începutul sfârşitului pentru mine! Pentru familia mea!

Marco s-a îndepărtat.

— Tatăl meu nu i-ar fi fost niciodată infidel mamei mele.

— Familia Terrizzi mi-a ruinat soţia, dar tu nu-mi vei ruina fiica! Ieşi din casa mea! Pleacă! Să nu îndrăzneşti să-i spui Elisabettei sau te voi sugruma cu propriile mele mâini! Tatăl ei îi arătă mâinile noduroase lui Marco. Încă funcţionează! Nu te îndoi de asta! Să nu o mai vezi niciodată!

Marco s-a întors şi a ieşit rapid pe uşă.

PARTEA A DOUA

Roma este oraşul ecourilor, oraşul iluziilor şi oraşul dorinţelor.
Giotto di Bondone

Roma este punctul nostru de plecare şi de referinţă. Este simbolul nostru sau, dacă doriţi, mitul nostru. Visăm Italia romană, adică înţeleaptă, puternică, disciplinată şi imperială. O mare parte din ceea ce a fost spiritul nemuritor al Romei se ridică din nou în fascism: fasciile sunt romane; organizarea noastră de luptă este romană; mândria şi curajul nostru sunt romane: *Civis Romanus sum.*

Benito Mussolini, 22 aprilie 1922,

Opera Omnia 18, 160-161

Capitolul 25

MARCO

Martie 1938
Marco a pedalat frenetic departe de casa Elisabettei. Transpiraţia îi curgea pe corp, iar el accelera pe lângă maşini de

parcă şi-ar fi pierdut minţile. Nu putea fi adevărat că tatăl său fusese infidel. Marco pedala spre nord, spre cartierul Borgo, chiar în afara zidurilor Vaticanului, unde locuia fratele său, Emedio. Fiul cel mare, Emedio, fusese întotdeauna confidentul mamei sale, având cel mai matur şi mai responsabil temperament dintre băieţii Terrizzi. Cu toţii credeau că se născuse preot, mai degrabă decât că simţise chemarea asta mai târziu, iar Marco miza pe faptul că Emedio ar fi ştiut adevărul.

Gândurile i se derulau cu rapiditate, căutând cu disperare explicaţii. Ceea ce spusese tatăl Elisabettei trebuie să fi fost doar un delir de beţiv. Delirul îi afecta pe cei care beau, Marco ştia de la clienţii obişnuiţi de la bar. Consumau pahar după pahar, chiar şi dimineaţa, comandând uneori câte două deodată. Trebuia să fie faptul că tatăl Elisabettei avea creierul ameţit, îmbibat cu vin, pentru că Marco ştia că tatăl său era un om cinstit, un om moral şi eroul său. Îl admira pe tatăl său din atât de multe motive, pentru că devenise unul dintre cei mai buni ciclişti din ţară, pentru că luptase atât de curajos pe frontul Isonzo, pentru că reuşise să aibă succes şi pentru că asigurase o afacere pentru întreaga lor familie.

Picioarele lui Marco se agitau cu viteză maximă, iar gândurile i se învălmăşeau. Ştia că părinţii lui aveau o relaţie bazată pe iubire, văzuse acest lucru. Îi surprindea furându-şi sărutări sau îl vedea pe tatăl său strângând fundul mamei sale. Simţea căldura pământeană dintre ei şi chiar îi auzea noaptea făcând dragoste. Lucrau ca parteneri, tatăl său în faţa barului şi mama sa în bucătărie, sprijinindu-se unul pe celălalt în toate privinţele. El a crezut întotdeauna că mariajul lor era genul de căsnicie pe care l-ar fi avut cu Elisabetta.

Marco a intrat cu viteză în cartierul lui Emedio, care era mărginit de case bine întreţinute şi de copaci înverziţi. Preoţi în mantii negre şi călugăriţe în veşminte negre sau albastre se plimbau în grupuri de-a lungul trotuarului, căci cartierul atrăgea angajaţi şi clerici de la Vatican. Amurgul cădea încet, aducând cu el o linişte deplină, deşi Marco simţea orice altceva.

A coborât pe Via Bonifacio VIII şi a văzut că luminile erau aprinse la fereastra din faţa casei lui Emedio. A traversat

intersecţia până la apartamentul lui Emedio, unde a sărit de pe bicicletă şi a strigat la fereastră. În clipa următoare, fratele său a scos capul afară, sprijinindu-se de pervaz cu un zâmbet.

— Cobor imediat, a strigat Emedio. Tocmai ieşeam.

— Grăbeşte-te!

Marco a încercat să se potolească, dar era imposibil şi, de îndată ce Emedio a apărut pe uşa din faţă, s-a lansat într-o relatare febrilă a poveştii, povestind fiecare detaliu înainte ca ei să se fi mişcat din pragul uşii. Emedio asculta, cu o expresie tipic atentă, iar când Marco a terminat, s-a uitat direct în ochii mari şi întunecaţi ai fratelui său, care semănau atât de mult cu cei ai tatălui lor.

— Emedio, nu poate fi adevărat, nu-i aşa?

— Frate, trebuie să te calmezi.

— Trebuie să-mi spui că nu e adevărat!

— Relaxează-te.

Emedio a încercat să-şi pună mâinile pe braţele lui Marco, dar Marco s-a smuls din strânsoare.

— Emedio!

— Hai să ne plimbăm şi să vorbim, atunci. Am nevoie de ţigări şi aş prefera ca vecinii mei să nu audă mai mult decât au auzit deja.

Emedio a început să meargă, iar Marco i s-a alăturat, pedalându-şi bicicleta lângă el.

— Ei bine?

— Este adevărat.

Marco a simţit-o ca pe o lovitură în piept. S-a oprit în loc.

— Nu-mi vine să cred. De unde ştii tu?

— Mama mi-a spus.

Marco a simţit un val de simpatie pentru mama sa.

— Cum a aflat?

— I-a prins în pat.

— Nu! a oftat Marco, îngrozit. Avea atât de multe întrebări. Când s-a întâmplat asta? De unde se cunoşteau?

— Să mergem, Marco. Emedio şi-a reluat mersul, cu capul în jos şi cu mâinile împreunate la spate. Marginea de la mantaua lui neagră sărea în faţă la fiecare pas. S-a întâmplat când erai

copil, dar nu ştiu mai mult. Ea nu a vrut să vorbească despre asta, iar eu nu am vrut să o presez.

— Nu-mi vine să cred. Marco şi-a trecut mâna prin păr. Mergea alături de fratele său, dar nu se simţise niciodată atât de singur. Tata ştie că tu ştii?

— Nu, şi nu am vorbit niciodată despre asta. Am trecut de la a fi fiul lui la reperul lui moral. Mi-a mărturisit cu ani în urmă, spunând că amândoi au lăsat totul în urmă.

— Aldo ştie?

— Nu şi să nu-i spui. Mama vrea să fie aşa. E în trecut.

— De ce nu mi-ai spus?

— Din acelaşi motiv, şi ştiam că vei avea o reacţie puternică.

Marco s-a enervat peste măsură.

— E normal, nu crezi?

— Da, dar este imprevizibil. Oricum, erai mai tânăr atunci.

— Dar tata se consideră deasupra noastră! Se comportă ca şi cum ar fi perfect, fără defecte!

— Şi acum ştii mai bine, aşa că trebuie să accepţi asta. Emedio s-a uitat spre el, cu ochii săi sinceri. Nu eşti naiv. Ştii că bărbaţii căsătoriţi se mai uită la alte femei.

— Dar nu şi tatăl nostru! Ne-a înşelat *mama*! Marco a dat din pumn. Ar trebui să-i spun că ştiu! Ar trebui să i-o arunc în faţă!

— Te rog, nu. Emedio a făcut o grimasă, în timp ce treceau pe sub un copac. Nu vei face decât să o răneşti pe mama. Las-o baltă.

Marco a simţit că Emedio avea dreptate.

— Dar cum ar putea mama să treacă peste aşa ceva? De ce l-a iertat?

— Credinţa ei.

— Este credinţa răspunsul la toate? a ripostat Marco, din reflex.

— Da, exact, a răspuns Emedio, amuzat. Pentru ce mi-am dedicat viaţa? Credinţa este răspunsul la orice. Credinţa în Dumnezeu, în dragoste, în iertare.

— *Basta!* Marco a ridicat mâna. De ce nu eşti supărat în numele ei? Părinte Terrizzi, nu există limite pentru un părinte care se pretinde a fi un minunat familist? Care se pretinde a fi un bun fascist, care respectă legea şi ordinea?

— Părintele nostru este în ceruri. Părintele meu muritor conduce un bar. Este o fiinţă umană care face greşeli. Iar fascismul nu este o garanţie a corectitudinii morale. Dimpotrivă.

— O, aşa este! Marco s-a supărat. Am uitat că ne urăşti acum.

— Eu nu urăsc pe nimeni. Emedio a virat pe Via di Porta Cavalleggeri, o arteră principală străjuită de birouri şi magazine. Poate că Mussolini crede că războiul înseamnă putere, dar eu ştiu altceva. Orice creştin ştie asta. A făcut un gest spre bazilica Sfântul Petru. Uite, nu este cea mai frumoasă privelişte?

Marco a privit cupola luminată a Sfântului Petru, care emana o strălucire caldă de fildeş pe un cer întunecat, sub o lună albă şi rotundă ca o ostie de împărtăşanie. În orice altă seară, ar fi găsit priveliştea reconfortantă, dar nu şi în seara asta. În seara asta, nimic nu-l ajuta.

— Marco, eu mă închin Prinţului Păcii, deci nu sunt fascist.

— Şi eu îl venerez pe Prinţul Războiului?

— Să nu discutăm politică atunci când am nevoie de o ţigară. Emedio şi-a strâns buzele. Şi cum rămâne cu Elisabetta?

— Care-i treaba cu ea? Ea nu ştie despre tata şi mama ei şi nu am de gând să-i spun, dacă la asta te referi.

— Nu asta am vrut să spun. Am vrut să spun că nu vei continua să te vezi cu ea, nu-i aşa?

— Ba da.

Emedio s-a oprit.

— Nu se poate, Marco. Poţi fi prieten cu ea, dar atât.

Marco s-a oprit şi el.

— Dar eu o iubesc.

Emedio s-a încruntat.

— Ţi-o poţi imagina pe Elisabetta la masa noastră la prânzul de duminică? Cum crezi că s-ar simţi mama servind-o pe fiica amantei soţului ei? Gândeşte-te şi la tata. Mama spune că Elisabetta îi aminteşte de mama ei. Nu merge.

— Tata merită ceea ce primeşte! Lui Marco i s-a strâns stomacul. O iubesc şi suntem prieteni dintotdeauna.

— Dar acum că ştii adevărul, nu mai puteţi fi împreună.

— Nu pot renunţa la ea. Marco ştia că este adevărat, chiar dacă înţelegea obiecţia lui Emedio. Şi totuşi, de ce ne-au lăsat să fim prieteni? De ce au permis asta?

— Aţi fost colegi de clasă şi nu aveam ce face. Au crezut că, dacă intervin, vă veţi dori şi mai mult unul pe celălalt. Tonul lui Emedio s-a înmuiat. Uite, sunteţi tineri. Poţi avea orice fată vrei. Nu poţi să-mi spui că ea contează atât de mult pentru tine.

— Ba da.

— Cât de departe aţi ajuns?

— Tu mă întrebi asta, frate? Marco s-a simţit jignit. Nu am ajuns atât de departe.

— Tu? Să aştepţi o femeie? Emedio a ridicat o sprânceană întunecată. Nu te cred.

Starea de spirit a lui Marco s-a înrăutăţit.

— Am tot dreptul să fiu cu Elisabetta.

— Nu este vorba de ceea ce poţi face, ci de ceea ce *ar trebui* să faci. Renunţă la ea.

— Nu o voi face. Ştii, Sandro o vrea şi el. Poţi să fii împotriva mea. Te face asta să te simţi mai bine?

Fruntea lui Emedio s-a liniştit.

— Lasă-l pe Sandro să o ia. Ar fi bun pentru ea.

— *Eu aş fi* bun pentru ea! De ce crezi că eu nu sunt? Marco s-a încordat. Încă mă vezi ca pe fratele tău mai mic, dar trebuie să te mai uiţi o dată. Acum lucrez pentru partid, iar ei mă respectă. Îi cunosc pe toţi oamenii de sus de la Palazzo Braschi. Urc în ierarhie.

Emedio a strâns din buze.

— Iartă-mă dacă nu salut.

— Ai grijă ce faci acum.

Marco a regretat cuvintele imediat ce i-au părăsit buzele.

Emedio s-a încruntat.

— Asta a fost partea ta întunecată care vorbea.

— Eu nu am o parte întunecată.

— Toată lumea are. Pierzi vocea lui Dumnezeu lucrând pentru *fascio*.

Marco nu a vrut să mai audă nimic. Şi-a luat bicicleta şi a plecat.

— La revedere!

— Marco, aşteaptă!

Dar Marco a sărit pe bicicletă şi a plecat. A prins viteză, fără să-i pese încotro se îndreaptă. Tot ceea ce ştia despre familia lui

era fals. Lumea lui fusese spulberată şi nu ştia pe cine să creadă, dacă nu-l putea crede pe tatăl său.

Capitolul 26

SANDRO

Aprilie 1938

Sandro a deschis uşa şi şi-a găsit familia pregătindu-se pentru *seder*, fiind prima noapte de Pesah. Venise de la La Sapienza cu veşti minunate, bucuros să le poată împărtăşi într-o noapte specială, cu Rosa acasă. Masa din sufragerie era aşezată cu cele mai bune porţelanuri, pahare şi argintărie, iar mama lui poziţionase o vază de flori ca piesă centrală. La radio se auzea încet un concert de vioară Vivaldi.

— Pesah fericit, Sandro! a spus tatăl său în timp ce-şi îndrepta cravata în oglindă.

Rosa şi David l-au salutat şi ei, aşezând vinul pe bufet.

— Pesah fericit tuturor!

Sandro şi-a agăţat rucsacul în cuierul pentru haine, apoi şi-a sărutat tatăl şi sora, care era îmbrăcată într-un costum de un albastru-închis care scotea în evidenţă roşeaţa lucioasă a părului ei. Era machiată şi avea un parfum floral pe care îl folosea din ce în ce mai des.

— Miroşi mai bine ca de obicei, a spus Sandro, tachinând-o.

— Tu miroşi mai rău, a ripostat Rosa, zâmbind.

— Sandro, mă bucur să te văd. David i-a strâns mâna, iar lui Sandro i-a plăcut, deşi costumul lui de tweed maro era mai sufocant decât ar purta orice roman, mai ales primăvara.

Mama lui Sandro l-a îmbrăţişat, fiind îmbrăcată într-un costum gri, cu colier de perle şi cercei cu perle, iar părul îi era răsucit

foarte şic. Cornelia a intrat în sufragerie cu un platou de argint cu *haroset*, un piure de curmale, stafide, portocale şi smochine – începutul tradiţional al mesei de Pesah, servit pentru a reprezenta cărămizile şi mortarul folosite de sclavii evrei.

— Arată delicios, Cornelia!

Cornelia a primit complimentul său cu o încuviinţare din cap. Avem lasagna de legume şi miel şi *pesce in carpione*, aşa cum îţi place.

— Minunat! Adunaţi-vă cu toţii, am ceva să vă arăt. Sandro a scos plicul din buzunarul jachetei, roşu de fericire. Este o scrisoare de la profesorul Levi-Civita. I-am scris şi mi-a răspuns. Priviţi.

— Să vedem asta. Tatăl său s-a grăbit să vină, iar mama, sora sa, David şi Cornelia s-au adunat în jurul lui.

Sandro a citit scrisoarea cu voce tare:

— „Dragă Alessandro, îţi mulţumesc pentru biletul tău! Ţi-am văzut lucrările şi sunt superbe. Eşti o mare promisiune pentru viitorul matematicii italiene. Aş dori să-ţi ofer un loc de muncă în directa mea subordine după absolvirea *liceo*. Sper să te întâlnesc de îndată ce programul meu îmi va permite şi voi rămâne în contact. Cele mai bune salutări, Levi-Civita.”

Tatăl său l-a mângâiat pe spate pe Sandro.

— Felicitări! Ce emoţionant, fiule! Eşti pe drumul cel bun!

— Ce minunat! Mama lui şi-a împreunat mâinile de încântare. Sunt atât de mândră de tine, Sandro! Ţi-am spus eu!

— Genial! a spus David, zâmbind.

— *Bravissimo!* a strigat Cornelia.

Rosa a strâmbat din nas.

— Dar trebuie să vă spunem acum domnul Viitor al Matematicii Italiene?

— Ha! Sandro a zâmbit, punând scrisoarea în buzunarul de la piept. Încearcă doctorul Viitor al Matematicii Italiene!

Au râs cu toţii, mai ales mama lui.

— Sandro, a spus ea, noii clienţi ai tatălui tău, familia Ferrara, vin în seara asta. Te superi dacă le spunem despre oferta ta de muncă?

— Te poate opri cineva? a răspuns Sandro şi toţi au râs din nou.

— Cei din familia Ferrara vor fi foarte impresionaţi. O vor aduce pe fiica lor, Rachele. Este de vârsta ta şi este o elevă excelentă, aşa că aveţi asta în comun.

— Fiule, i-am văzut poza. Tatăl său a făcut cu ochiul în spatele ochelarilor. E o adevărată frumuseţe.

Sandro şi-a dat seama că părinţii lui se jucau de-a peţitorii. Nu-i plăcea să-i dezamăgească, dar nu putea fi de acord.

— Mamă, tată, nu vreau să cunosc o fată.

— Nu fi timid, a spus mama lui, cu un zâmbet încurajator. Eşti destul de matur şi foarte eligibil, cu un viitor strălucit în faţa ta.

Tatăl său a dat din cap aprobator.

— Are dreptate, Sandro. Nu am vrut niciodată ca abilităţile tale, oricât de prodigioase ar fi, să te împiedice să ai o viaţă normală. Munceşti din greu, dar este timpul să socializezi cu sexul opus. Eşti îndreptăţit să ai o familie într-o bună zi.

Sandro a ezitat.

— Dar eu mă văd deja cu cineva. Elisabetta.

Tatăl său s-a încruntat.

— D’Orfeo?

Mama lui a clipit.

— Dar este o prietenă veche. Adică o fată de care ai putea fi interesat din punct de vedere sentimental.

Tatăl său a dat din cap aprobator.

— Tatăl lui Rachele are o fabrică de ceramică ce merge destul de bine. Locuiesc în suburbii şi sunt o familie drăguţă.

Sandro a simţit cum i se strânge pieptul. Voia să le facă pe plac părinţilor săi, dar de data aceasta nu putea.

— Îmi pare rău, dar nu mă interesează nimeni în afară de Elisabetta.

Zâmbetul mamei sale a început să se estompeze.

— Când s-a întâmplat asta?

— Sandro, habar n-aveam, a adăugat tatăl său, nedumerit. Întotdeauna am crezut că tu şi Elisabetta sunteţi doar prieteni.

— Am devenit mai mult. Sentimentele mele pentru ea...

— Dar ea nu este evreică, l-a întrerupt tatăl său, fără menajamente.

— Corect. Mama lui a dat din cap aprobator, iar cerceii ei de perle se legănau. Sandro, nu poţi deveni serios cu o femeie care nu e evreică.

— De ce nu pot? a întrebat Sandro, provocând o reacţie imediată.

Tatăl său a dat înapoi, iar mama şi-a strâns buzele. Rosa a rămas tăcută, iar David a privit în jos. Atmosfera de sărbătoare a dispărut, iar Cornelia a fugit în bucătărie. Viorile lui Vivaldi au continuat să cânte, fără să liniştească pe nimeni.

— Sandro, nu se poate aşa ceva. Sprâncenele tatălui său s-au înclinat nefericit în jos. Iudaismul este important pentru noi. Ai fost crescut cum se cuvine în credinţa noastră. Şi tu simţi la fel, nu-i aşa?

Sandro nu se gândise prea mult la religia Elisabettei până în acest moment. El se concentrase pe încercarea de a-i cuceri inima. Ei bine, desigur, faptul că sunt evreu este important pentru mine.

— Atunci de ce nu ai căutat o fată evreică? a intervenit mama lui, încruntată.

— Nu căutam deloc o fată. Ceea ce s-a întâmplat a fost că într-o zi... de fapt, s-a întâmplat în ziua în care am obţinut stagiul de practică la Levi-Civita, eram cu Elisabetta la râu şi mi-am dat seama că am sentimente pentru ea. Am ştiut pentru că atunci când am primit vestea bună despre profesor, ea este cea căreia voiam să-i spun, după ce ţi-am spus ţie, mamă.

Încruntarea mamei sale a rămas la locul ei.

— Dar nu poţi avea sentimente pentru o fată evreică?

— Presupun că pot, dar nu asta s-a întâmplat. Pentru mine nu contează dacă Elisabetta este evreică sau nu. Ea este Elisabetta şi asta este tot ce contează. Restul se va rezolva de la sine.

— Când? a ripostat tatăl său.

— Cum? a adăugat mama lui.

— Nu ştiu, a răspuns Sandro, îndurerat. Tot ce ştiu este că m-am îndrăgostit de ea.

— Ce?

Ochii tatălui său s-au aprins.

— Serios? Mama lui a tresărit. O iubeşti? Nu poţi s-o iubeşti!

Rosa a intervenit, atingând braţul tatălui lor.

— Tată, nu ai de ce să faci o problemă din asta acum. Nu e ca şi cum Sandro se va căsători cu prima fată la care se gândeşte serios.

— Nu sunt de acord, a răbufnit tatăl său. Îl cunoşti pe Sandro. Este un tânăr serios. Câte fete crezi că va curta înainte de a se linişti?

Mama lui a ridicat o sprânceană.

— Rosa, nu ai auzit ce tocmai a spus fratele tău? Ce se întâmplă dacă se căsătoreşte cu Elisabetta?

Sandro a fost recunoscător pentru încercarea de ajutor a Rosei, dar nu a făcut decât să înrăutăţească situaţia. Discuţia despre căsătorie îl depăşea, dar nu putea spune că *nu* dorea să se căsătorească cu Elisabetta.

Tatăl său s-a uitat la el.

— Fiule, dacă te căsătoreşti cu Elisabetta, copiii tăi nu vor fi evrei decât dacă ea se converteşte. Este dispusă să se convertească?

Lui Sandro i s-a uscat gura.

— Nu ştiu, nu am discutat încă şi...

— Copiii tăi trebuie să fie evrei. Mama ta şi cu mine vrem nepoţi evrei. Ştii cât de important este neamul nostru. Familia noastră are o istorie aici. Noi *suntem* istorie aici.

Rosa s-a întors spre tatăl lor.

— Dar, tată, Elisabetta este o fată drăguţă şi mulţi evrei se căsătoresc cu cei care nu sunt evrei. Ai subliniat acest lucru prima dată când am luat cina cu David, îţi aminteşti?

Tatăl său a dat înapoi.

— Vorbeam despre un concept abstract, nu cu privire la propriul meu fiu.

Sandro s-a simţit dezorientat. Tatăl său era întotdeauna atât de raţional, dar asta nu avea nici o logică.

— De ce ar trebui ca rezultatul să fie diferit? Nu ar trebui să depindă de faptul că sunt eu.

— Noi, evreii, nu ar trebui să ne căsătorim cu cei care nu sunt evrei mai des decât o facem. Numărul nostru este destul de mic. Tatăl său şi-a strâns buzele. Fiule, îţi interzicem să o vezi pe Elisabetta.

Mama lui s-a îndreptat.

— Tatăl tău are dreptate. Poţi fi prieten cu ea, dar nu vom permite mai mult decât atât.

Sandro a întâlnit ochii Rosei şi au făcut un schimb de priviri. S-a întrebat dacă ea îşi amintea ce îi spusese odată, că a cere permisiunea nu se potriveşte cu a fi adult.

— Mamă, tată, îmi pare rău că vă supăr, dar voi continua să mă văd cu Elisabetta.

Dintr-odată s-a auzit un zgomot de pălăvrăgeală venind dinspre scara din faţa apartamentului şi toţi s-au întors consternaţi spre uşă.

— Pesah fericit! a strigat o voce, peste zgomotul bătăilor. Este familia Ferrara.

Capitolul 27

MARCO

Aprilie 1938

Marco stătea în birou, aşteptându-l pe directorul şcolii, *preside* Livorno. Cele două secretare mai în vârstă, Edda şi Natalina, stăteau la birourile lor, tastând atât de repede pe maşinile lor de scris negre, încât tastele se auzeau ca o fuziune. Sala de aşteptare era dotată cu aceeaşi mobilă veche din lemn, teancuri de dosare şi panouri de afişaj dezordonate ca orice altă cameră din şcoală, precum şi aceleaşi steaguri italiene şi fotografii înrămate cu regele Vittorio Emanuele al III-lea şi cu Mussolini. Lumina soarelui se străduia să îşi facă loc prin ferestrele murdare, iar aerul mirosea a fum de ţigară.

Marco s-a agitat în lemnul neted al scaunului. Regele, Mussolini, şi *preside* Livorno l-au dus cu gândul la tatăl său, pe care nu mai reuşise să-l privească în ochi de când aflase de

infidelitatea sa. Îl făcuse să se simtă nefericit şi sleit, legat de nimic şi admirând şi mai puţin. Se simţea, în esenţă, fără tată, fără lider şi, oricât ar fi încercat să dea un sens acestei revelaţii, nu reuşea. Nu l-a ajutat nici faptul că nu putea discuta cu nimeni despre asta, fiindcă era supărat pe Emedio, îi era interzis să-i spună lui Aldo şi era prea jenat ca să-i spună lui Sandro.

Clopoţelul a sunat zgomotos, semnalând sfârşitul zilei de şcoală. Clădirea a izbucnit cu discuţiile, râsetele şi strigătele a sute de elevi, atât de puternice încât au trecut prin pereţii biroului. Marco a aruncat o privire pe uşă, care avea o fereastră în jumătatea superioară, şi o hoardă de elevi se îngrămădea pe hol pentru a părăsi şcoala. Deodată, a zărit-o pe Elisabetta mergând pe hol cu Sandro.

Marco a sărit în picioare, nerăbdător. Nu voia să le dea şansa de a fi singuri împreună, căci la şcoală el şi Sandro se întreceau mereu pentru timpul ei. Elisabetta începuse să lucreze după-amiaza, la fel ca Marco pentru *fascio* şi Sandro la La Sapienza, aşa că zilele lor lipsite de griji de pe malul râului nu mai existau.

Preside Livorno a ieşit din biroul său, ţinând în mână o ţigară cu scrumul căzut.

— Marco...

— Domnule! Sunt gata, hai să ne întâlnim.

Marco a sărit în picioare, s-a grăbit să intre în birou şi s-a aşezat pe un scaun în faţa biroului directorului, care era acoperit cu teancuri de hârtii, dosare şcolare, caiete şi o scrumieră care se revărsa. În spatele biroului se afla un raft gros pe care se aflau cărţi şi fotografii ale familiei lui *preside* Livorno cu un ponei maro şi alb. Fumul înceţoşa aerul.

Preside Livorno a închis uşa şi şi-a stins ţigara în timp ce se aşeza pe scaunul său. Părul alb îi flutura de o parte şi de alta a capului, iar ochelarii grei se aflau în vârful nasului său de şoim, amplificându-i ochii întunecaţi, cu pleoape căzute. Era bătrân şi slab, pierdut într-un costum de gabardină uzat, cu o emblemă tricoloră la rever.

— *Preside* Livorno, sper că nu va dura mult. Marco a vrut să-i ajungă din urmă pe Elisabetta şi Sandro. Am întârziat la serviciu.

— Ce slujbă e asta? a întrebat *preside* Livorno, cu vocea răguşită.

— Lucrez după şcoală pentru *fascio*. Sunt asistentul lui *Commendatore* Buonacorso.

— *Commendatore* Nu-Contează va trebui să aştepte. *Preside* Livorno şi-a împreunat mâinile deasupra unui dosar gros. Marco, ţi-am revăzut dosarul academic şi sunt îngrijorat. Notele tale sunt în scădere de multă vreme. Consensul printre profesorii tăi este că nu ai muncit suficient de mult. Temele tale sunt neglijente şi nu sunt corectate.

Marco auzise asta de multe ori înainte şi nu ştia de câte ori ar putea să o audă din nou.

— Important este că mulţi dintre profesorii tăi au observat că abilitatea ta de a citi este mult în urma clasei tale. Trecând în revistă unele dintre temele tale recente, am îndoieli cu privire la faptul că, de fapt, ştii să citeşti.

Pieptul lui Marco s-a strâns. Se simţea expus, prins. Faţa i s-a încins de ruşine.

— Aceste chestiuni ar fi trebuit să fie abordate cu ceva timp în urmă, dar nu pot vorbi despre ceea ce s-a întâmplat înainte de vremea mea. Cred că rapoartele anterioare au analizat incorect problema. După părerea mea, ar putea exista o explicaţie fiziologică, aşa că am redactat o scrisoare pe care să o duci acasă părinţilor tăi.

Preside Livorno a deschis dosarul, a scos o foaie de hârtie şi a trecut-o peste birou.

— De ce vreţi să le dau asta părinţilor mei?

Marco a aruncat o privire la scrisoare, dar nu a reuşit să o citească, ceea ce l-a făcut să se întrebe dacă nu cumva era un fel de test.

— Este nevoie de semnătura lor. Aş dori ca ei să fie de acord să consulţi un neurolog, pentru o evaluare.

— Un neurolog? a întrebat Marco, îngrozit. Nu crezuse că se putea simţi mai rău decât se simţea deja în legătură cu şcoala, dar, în mod evident, era posibil. Nu este un doctor pentru creier?

— Ei bine, da, într-un fel...

— Nu este nimic în neregulă cu creierul meu. Poate că nu sunt la fel de inteligent ca ceilalţi, dar creierul meu este normal.

— Nu m-ai înţeles bine. *Preside* Livorno şi-a ridicat ochelarii grei, agitat. Nu spun că e ceva în neregulă cu creierul tău. Dimpotrivă, mulţi dintre profesorii tăi remarcă faptul că memoria ta este excelentă, că rezolvi problemele în mod eficient şi că ai o inteligenţă deosebită. Neurologul pe care ţi-l propun are expertiză într-un domeniu relativ nou, cel al dizabilităţilor educaţionale...

Doar pentru că cineva nu ştie să citească nu înseamnă că e ceva în neregulă cu creierul lui. Marco a sărit în picioare, umilit.

— Pot să merg mai repede decât oricine altcineva pe care îl cunosc, dar nu e nimic în neregulă cu picioarele oamenilor care merg mai încet, nu-i aşa?

— Nu, nu, nu asta am spus.

— Ba da! Pe de o parte, sunt isteţ, dar pe de altă parte, creierul meu este handicapat. Care dintre ele este? Cum pot să rezolv problemele în mod eficient cu un creier anormal?

— Marco, ia loc şi lasă-mă să-ţi explic. Mă tem că nu vei reuşi la şcoală decât dacă...

— Nu! Marco şi-a aruncat rucsacul pe umăr. Fac o treabă excelentă pentru *fascio*. Am organizat întregul sistem de arhivare a facturilor noastre. Mă ocup de rapoarte în fiecare zi. Mi se încredinţează comunicări confidenţiale. Sunt cel mai tânăr asistent de la Palazzo Braschi. Nimeni altcineva de la şcoală nu mai are acest post, ştiaţi asta?

— Marco, sunt sigur că...

— Şi să nu credeţi că nu am observat atitudinea dumneavoastră faţă de şeful meu. Marco şi-a regăsit echilibrul emoţional, cu furie. Sunteţi norocos că nu-i spun lui *Commendatore* Buonacorso despre dumneavoastră. Vă trădaţi guvernul cu aceste vorbe lipsite de respect, domnule.

Preside Livorno a pălit, ceea ce l-a îmbărbătat pe Marco. Pe loc, a luat o decizie.

— Păstraţi-vă scrisoarea, domnule. Să nu îndrăzniţi să o trimiteţi părinţilor mei. O vor găsi la fel de jignitoare ca şi mine. Am terminat cu şcoala. Am renunţat.

— Ce?

Ochii lui *preside* Livorno s-au rotunjit în semn de alarmă.

Marco s-a îndreptat spre uşă, în momentul în care *preside* Livorno s-a ridicat de pe scaun.

— Fiule, nu vrei să spui asta...

— La revedere!

Marco a părăsit biroul şi s-a grăbit spre ieşire. S-a alăturat celor care părăseau şcoala, cu inima bătându-i cu putere de adrenalină. Nu fusese niciodată atât de jenat. I-a mulţumit lui Dumnezeu că nimeni altcineva nu auzise ce-i spusese *preside* Livorno. S-a întrebat dacă secretarele ştiau, apoi şi-a dat seama că una dintre ele trebuie să fi dactilografiat scrisoarea.

Lacrimile i-au năvălit în ochi, dar le-a îndepărtat, clipind. Şi-a înăbuşit emoţiile şi a cercetat curtea şcolii în căutarea Elisabettei şi a lui Sandro. Bicicleta lui Sandro dispăruse, iar Elisabetta mergea întotdeauna pe jos la şcoală, aşa că Marco a presupus că Sandro o însoţea până la restaurant.

Marco s-a repezit la bicicletă, s-a urcat pe ea şi a pedalat de la şcoală. Şi-a dat seama că era ultima dată când mai făcea asta şi a încercat să privească partea bună a lucrurilor. Nu mai trebuia să se îngrijoreze că Elisabetta, Sandro sau oricare dintre colegii săi de clasă îşi vor da seama că abia ştia să citească. Nu mai trebuia să dezvolte strategii pentru a se preface. Toate jocurile se terminaseră, iar el privea cu nerăbdare spre viitor. Era liber.

A traversat Trastevere şi i-a zărit pe Elisabetta şi pe Sandro la o stradă mai în faţă, vorbind în faţa magazinului de brânzeturi. Marco era pe punctul de a-i striga, dar s-a oprit. Acum că renunţase la şcoală, avea să piardă ocazia de a o vedea pe Elisabetta în fiecare zi. Sandro ar fi câştigat automat teren cu ea.

Marco a pedalat spre ei, cu mintea agitată.

— Elisabetta, Sandro!

Sandro s-a întors cu un zâmbet, la fel şi Elisabetta. Era superbă într-o rochie galbenă nouă, arătând ca soarele însuşi, stând lângă un ghiveci înalt de lut cu flori gura-leului roz, albe şi galbene.

— Ce te-a reţinut la *preside* Livorno? a întrebat ea, înclinându-şi capul.

Marco a încetinit viteza bicicletei şi a reuşit să rânjească, ca să salveze aparenţele.

— Ghici ce, am renunţat la şcoală.

— *Ce?* Ochii frumoşi ai Elisabettei s-au aprins. Vrei să spui, pentru totdeauna?

Sandro s-a încruntat.

— Eşti sigur? De ce? Cum s-a întâmplat asta?

Marco s-a dat jos de pe bicicletă, cu zâmbetul pe faţă.

— M-a chemat în birou pentru a vorbi despre munca mea, iar eu am început să-i spun cât de mult îmi place meseria mea. Cu cât vorbeam mai mult despre asta, cu atât mai mult am început să-mi dau seama că îmi plăcea mai mult decât şcoala.

Elisabetta a clipit.

— Dar asta nu înseamnă că ar trebui să renunţi, nu-i aşa?

Sandro a dat din cap aprobator.

— Corect, şi suntem atât de aproape de absolvire.

Marco a ridicat din umeri, dar s-a simţit atins. Elisabetta părea îngrijorată pentru el, iar Sandro, cel mai bun prieten şi rivalul său pentru afecţiunea ei, era sincer îngrijorat. Îi venea să îi îmbrăţişeze, dar trebuia să clarifice această chestiune.

— Ştiu, dar nu vreau să aştept până la absolvire. Să renunţ acum are sens pentru mine. Câştig bani buni lucrând pentru *fascio*, iar dacă lucrez mai multe ore, pot câştiga şi mai mult. Munca este viitorul meu şi de ce nu ar trebui ca viitorul meu să înceapă astăzi?

Elisabetta a dat din cap aprobator, înţelegătoare.

— Înţeleg perfect. Încerc să rămân până la absolvire, dar s-ar putea să nu meargă.

Sandro i-a întâlnit privirea.

— Dar, Marco, ce va spune tatăl tău?

Marco a simţit că în piept îi arde furia, la adresa tatălui său.

— Îi voi explica, dar, sincer, nu-mi pasă. Mă maturizez şi trebuie să iau propriile mele decizii. Ai înţeles?

— Absolut. Expresia lui Sandro s-a întunecat. În ultima vreme, m-am gândit la acelaşi lucru. Nu putem face întotdeauna ceea ce spun părinţii noştri. Trebuie să facem ceea ce credem noi că este corect, indiferent de ce spun ei. Suntem adulţi.

Marco s-a simţit validat, deşi surprins, deoarece Sandro nu se abătea niciodată de la ce doreau părinţii săi. Elisabetta a rămas tăcută, iar Marco şi-a dat seama că ea era un adult de mult timp, în sensul că trebuia să se întreţină pe ea, precum şi pe tatăl ei beţiv, fără mamă. I-a părut rău pentru ea şi a iubit-o cu atât mai mult.

Sandro şi-a verificat ceasul.

— Am întârziat, trebuie să mă duc la muncă.

— Şi eu.

Elisabetta a dat din cap aprobator.

Marco s-a uitat de la Elisabetta la Sandro şi apoi înapoi. Poate că părăsirea şcolii l-ar fi ajutat să o cucerească, deoarece ar fi putut să o întreţină mai repede decât Sandro. Nu a spus-o, pentru că nu voia să-i rănească sentimentele lui Sandro. Nu era uşor să iubeşti aceeaşi femeie cu cel mai bun prieten al tău.

Iar Marco avea sentimentul că va fi din ce în ce mai greu.

Capitolul 28

ELISABETTA

19 iulie 1938

Elisabetta a venit grăbită din bucătărie cu un platou de *fettuccine alla romana*, paste cu cârnaţi, costiţă şi sos *pomodoro*. Tava se simţea fierbinte pe antebraţul ei, dar nu avea voie să se grăbească în Il Cacciatore, cel mai elegant restaurant din Trastevere. Tocmai începuse să lucreze în ture suplimentare aici, de când Casa Servano şi Nonna o ajutaseră să obţină slujba, lucru pentru care Elisabetta era recunoscătoare, deoarece salariul era mai bun şi putea să aducă acasă resturi pentru tatăl ei şi pentru Rico.

A traversat sala de mese plină, unde lucrau alte şase chelneriţe, un mic grup de ospătari şi un somelier. Discuţiile umpleau aerul, la fel ca şi zgomotul farfuriilor şi al tacâmurilor de argint, amestecate cu aromele de *braciola* friptă, o specialitate a casei. Avea să facă bani astăzi, deoarece Italia tocmai câştigase Cupa Mondială şi Roma sărbătorea. Mâncarea de la Il Cacciatore era excelentă, deşi la un preţ exagerat, iar sala de mese era decorată la perfecţie, cu cele mai fine feţe de masă albe şi vaze cu floarea-soarelui proaspete. Lumina soarelui se revărsa prin ferestrele sale mari din faţă, mărginite la exterior de glicine care făceau o ramă frumoasă.

— Aici sunt pastele dumneavoastră, domnule. *Buon appetito!*

Elisabetta l-a servit pe un bărbat aflat la o masă cu soţia şi cei doi fii mici.

— Mulţumesc! a spus el, dând din cap.

— Pot să vă mai aduc ceva? a întrebat Elisabetta, aşezând tava pe o tejghea laterală.

— Nu, mulţumesc! a răspuns tatăl, iar Elisabetta şi-a verificat mesele pentru a vedea dacă mai avea cineva nevoie de ceva. A zărit un grup de şase persoane care se aşezau la una dintre mesele ei de lângă fereastră şi, în clipa următoare, şi-a dat seama că era vorba de Sandro cu părinţii lui şi de un alt cuplu – cu o fiică drăguţă cam de vârsta lor. Sandro îi zâmbea fetei, chipul lui frumos, plin de viaţă, iar fata îi zâmbea înapoi.

Inima Elisabettei s-a întristat. Nu-i spusese nimic despre cină şi nu ştia că ea lucra astăzi aici. Nu-i trecuse prin cap că el ar putea fi interesat de o altă fată, dar poate că era. Ar fi putut deveni nerăbdător, aşteptând ca ea să se decidă între el şi Marco. Dar el spusese că o iubea, iar ea nu-l cunoscuse niciodată altfel decât un om de cuvânt.

Elisabetta a tras de timp, nedorind să îi servească. Sandro s-a aşezat lângă fată şi a stat de vorbă cu ea. Avea ochii căprui, părul negru, strălucitor, şi o rochie albastră cu o croială făcută la comandă. Familiile sărbătoriseră victoria de la Cupa Mondială, îmbrăcate frumos, purtând eşarfele albastre ale echipei Azzurri. Ca grup, arătau sofisticat, bine îmbrăcaţi şi respectabili.

Managerul restaurantului i-a făcut semn Elisabettei, indicându-i să servească masa lui Sandro. Aceasta s-a pregătit, şi-a scos carneţelul din buzunarul şorţului şi s-a îndreptat spre el.

— Bună ziua, bine aţi venit la Il Cacciatore! a spus Elisabetta, cu un zâmbet profesional.

Soţii Simone îşi citeau meniurile, iar tatăl din celălalt cuplu, aşezat în capul mesei, şi-a ridicat privirea.

— Mulţumesc, sărbătorim victoria Italiei! Este o victorie consecutivă pentru noi! Ce zi pentru Azzurri şi pentru Cămăşile Negre, nu?

— Da, ce zi! Elisabetta s-a forţat să zâmbească. Pot să vă aduc nişte apă? Plată sau minerală?

— Am dori o sticlă din cel mai bun *prosecco* al dumneavoastră! Suntem norocoşi să trăim în aceeaşi perioadă cu Meazza!

— Îl trimit imediat pe somelier.

Elisabetta s-a uitat la Sandro, care avea capul plecat, citind meniul. Între timp, *signor* Simone şi *dottoressa* Simone o recunoscuseră, cu expresii nefericit surprinse.

Signor Simone a zâmbit forţat.

— Elisabetta, ce plăcere să te văd!

Dottoressa Simone a zâmbit, la fel de forţat.

— Da, aceştia sunt prietenii noştri, familia Ferrara.

Sandro şi-a ridicat privirea, zâmbind apoi.

— Elisabetta? Nu mă aşteptam să te văd aici!

Evident că nu, se gândi Elisabetta.

— Mă bucur să te văd.

Signor Ferrara s-a uitat la el.

— O, Sandro, o cunoşti pe chelneriţă?

Elisabetta şi-a ţinut respiraţia. Nu ştia cum va răspunde Sandro. Şi-ar fi dorit să poată fugi în bucătărie.

Signor Simone a intervenit:

— Da, ea este Elisabetta D’Orfeo. Este o colegă de clasă a lui Sandro.

Dottoressa Simone a dat din cap aprobator.

— Elisabetta a crescut cu Sandro, un prieten din copilărie.

— Mamă, tată, nu e chiar aşa. Sandro şi-a îndreptat atenţia către *signor* Ferrara cu un zâmbet şiret. Elisabetta este mult mai mult decât o colegă de joacă din copilărie. Sunt îndrăgostit de ea şi sper că într-o zi va fi iubita mea.

Elisabetta a râs, iar un val de fericire i-a străbătut tot corpul. Sandro era minunat că îi luase apărarea atât de public, când ar fi putut cu uşurinţă să ignore situaţia. I-a întâlnit ochii albaştri strălucitori, simţind forţa legăturii dintre ei.

— Elisabetta, permite-mi să te prezint, a gesticulat Sandro. Îi cunoşti pe părinţii mei, iar oaspeţii noştri sunt clienţii tatălui meu, familia Ferrara şi fiica lor, Rachele.

— Îmi pare foarte bine să vă cunosc, a spus Elisabetta familiei Ferrara.

— Elisabetta, îmi pare foarte bine să te cunosc.

Signor Ferrara a dat din cap politicos.

— Da, foarte frumos, a adăugat *signora* Ferrara.

— *Ciao*, Elisabetta!

Rachele a zâmbit cu dulceaţă.

— *Ciao!* a spus Elisabetta, înţelegătoare.

— Mă bucur că am lămurit asta!

Sandro i-a făcut cu ochiul.

— Fac eu cinste cu prosecco, a spus Elisabetta, într-o nouă stare de sărbătoare.

Capitolul 29

MARCO

14 iulie 1938

Soarele dimineţii pătrundea prin arcada de piatră de la Palazzo Braschi, iar Marco a ridicat cutia grea şi a dus-o în holul de

intrare, transpirat de la efort. Uniforma lui de lână îl tortura în căldură, iar el se ocupa de toate sarcinile grele la serviciu, fiind cel mai tânăr şi cel mai puternic. Şefii erau plecaţi astăzi, iar gardienii Giuseppe şi Tino citeau ziarul, cu capetele aplecate şi cu ciucurii negri ai fesurilor care le cădeau în faţă.

— Marco, ai văzut articolul ăsta? l-a întrebat Giuseppe.

Tino a clătinat din cap, citind.

— *Madonna,* asta e o veste importantă!

— Ce? Marco a aşezat cutia pe o stivă lângă lift, într-un mic hol din spatele recepţiei.

— Uite!

Giuseppe a ridicat prima pagină, dar Marco şi-a ferit ochii, pentru că nu putea citi nici un cuvânt.

— Citeşte-o cu voce tare ca să pot continua să lucrez, vrei?

— Bine. Este o scrisoare numită „Manifestul oamenilor de ştiinţă rasişti" şi este semnată de 42 de oameni de ştiinţă. La început, spune lucruri evidente, cum ar fi „rasele umane există", apoi, în paragraful şase, spune: „Există o rasă italiană pură". Giuseppe a continuat să citească cu voce tare. Apoi spune că există o „legătură de rudenie de sânge pur care îi uneşte pe italienii de astăzi cu generaţiile care, timp de milenii, au populat Italia. Această străveche puritate a sângelui este cea mai mare măsură a nobleţei naţiunii italiene.

— *È vero.*

Marco a luat o altă cutie.

— *Viva l'Italia!*

Tino a ridicat un pumn.

Giuseppe a continuat:

— Concepţia rasismului în Italia trebuie să fie în esenţă italiană şi cu o tendinţă nordică ariană. Acest lucru nu înseamnă însă că teoriile rasismului german ar trebui să fie introduse neschimbate în Italia...

Tino a ridicat o sprânceană.

— Bineînţeles că nu. Hitler *îşi doreşte* să fie Duce.

Marco a aşezat cutia pe stivă. Nu-l plăcea pe Hitler, deşi ţinea asta pentru sine, mai ales de la mitingul din Piazza Venezia. Se vorbise tot mai des despre război la locul de muncă, dar nimeni nu ştia dacă Italia va alege partea Germaniei sau a Marii

Britanii. În ciuda vizitei lui Hitler la Roma, Italia semnase un acord cu Marea Britanie, în aprilie. Toată lumea de la Palazzo Braschi îşi ţinea răsuflarea pentru a vedea în ce direcţie va merge Italia, iar Marco simţea că această ţară era ca Elisabetta, încercând să aleagă între doi pretendenţi.

Giuseppe şi-a dres vocea.

— Iată care este marea veste. În „Manifestul oamenilor de ştiinţă rasişti" se spune la paragraful nouă: „Evreii nu fac parte din rasa italiană".

— Ce? Marco nu înţelegea ce auzea. S-a oprit din trasul cutiilor. Probabil că ai citit greşit. Bineînţeles că evreii fac parte din rasa italiană. Sunt evrei italieni.

— Nu mai sunt. Tino a ridicat o sprânceană. Aşa scrie, chiar aici, în manifest. Aceasta trebuie să fie poziţia partidului, începând de astăzi. Acest manifest nu ar fi fost publicat fără aprobarea marilor şefi de la Palazzo Venezia.

— Dar nu se poate. Marco a făcut un pas înapoi. Il Duce nu ar face aşa ceva. Evreii au fost întotdeauna consideraţi italieni. Niciodată nu a fost altfel.

— Lucrurile se schimbă, Marco. Tino i-a aruncat o privire de avertizare. Asta încearcă să-ţi spună Giuseppe.

Giuseppe s-a încruntat spre ziar.

— Stai puţin, aproape am terminat articolul. Scrie: „Evreii reprezintă singura populaţie care nu a fost niciodată asimilată în Italia pentru că, din punctul de vedere al rasei, nu este europeană, fiind complet diferită de elementele care i-au creat pe italieni.

— Dar asta nu este adevărat. Marco s-a simţit ca lovit. Ştia că Sandro va fi îngrozit când va citi ziarul. Evreii nu sunt diferiţi de noi. Ei s-au născut în Italia. Sunt italieni şi europeni. Cel mai bun prieten al meu este evreu.

— Marco, ajunge. Tino şi-a coborât vocea. Păstrează asta pentru tine de acum încolo, *capisce*?

— Are dreptate, Marco.

Giuseppe şi-a ridicat privirea, cu buzele strânse.

— Bine, ajunge cu politica. Marco şi-a ascuns emoţiile, din prudenţă. Ce-ar fi să mă duc să aduc nişte *biscotti*? Cunosc o brutărie grozavă. E la o distanţă mică de aici. Ce părere ai?

— Bună idee! a răspuns Tino, dând din cap aprobator.

Giuseppe s-a luminat.

— Sunt de acord.

— Mă duc să-mi iau bicicleta, a spus Marco şi a plecat.

Marco a venit la Sandro cu o duzină de *biscotti* cu anason în rucsac, folosind drept scuză această sarcină. Ghetoul se afla la o plimbare scurtă de Palazzo Braschi şi spera să-l prindă pe Sandro înainte de a pleca spre La Sapienza. A intrat în ghetou prin partea de nord, mai aproape de casa lui Sandro. Cauciucurile lui au scrâşnit pe pavajele pietruite când a ajuns în Piazza Mattei, unde un grup de bărbaţi discutau despre manifest, cu ziarele în mână. I-a recunoscut pe bătrânul *signor* Narduno şi pe *Ingegnere* Rotoli, care erau atât de supăraţi încât abia l-au observat.

Marco i-a compătimit. Îl dezorienta gândul că, printr-o simplă mâzgălitură cu pixul, nişte aşa-zişi oameni de ştiinţă în materie de rasă vor decide în mod arbitrar că evreii italieni nu vor mai fi consideraţi italieni. Nu putea decât să spere că Il Duce va dezminţi manifestul în zilele următoare.

A coborât de pe bicicletă şi a privit spre casa lui Sandro, cu faţada bine întreţinută, de o nuanţă ocru, iar obloanele de un verde-închis convenţional. Era una dintre cele mai frumoase case care se întindea de-a lungul acestei piaţete liniştite şi rafinate, care vara era confortabil de umbrită, iar în centrul ei se afla eleganta Fontana delle Tartarughe, o fântână care avea patru ţestoase cocoţate în vârful bolului de marmură albă. Apa ţâşnea din gurile lor, fiind încă alimentate de un apeduct roman antic, Acqua Vergine, iar jetul său răcoros înceţoşa aerul.

— Sandro!

Marco a strigat spre fereastra deschisă, aşa cum făcea întotdeauna, iar chipul lui Sandro a apărut la vedere.

— Cobor imediat!

Marco şi-a sprijinit bicicleta de perete şi, după câteva minute, Sandro a ieşit din casă, îmbrăcat pentru La Sapienza într-o cămaşă albă şi pantaloni cafenii, cu pantofi de piele. S-au salutat călduros, apoi Marco l-a întrebat:

— Ai timp să ne întâlnim şi să vorbim? M-am furişat de la serviciu ca să te văd.

— Sigur.

Sandro i-a făcut semn să se îndrepte spre fântână şi s-au aşezat împreună pe margine, un alt lucru pe care îl făceau întotdeauna.

— Poftim, ia nişte *biscotti*.

Marco a luat cutia din rucsac şi a deschis-o, eliberând mirosul proaspăt de anason copt. I-a înmânat un *biscotto* lui Sandro.

— Ai văzut manifestul din ziar?

— Da, este şocant. Insultător. Sandro s-a încruntat, strâmbându-şi buzele. Sunt italian, indiferent de ce spun ei.

— Bineînţeles că eşti.

Marco era pe punctul de a lua un *biscotto*, dar şi-a pierdut pofta de mâncare. Îl durea să-l vadă pe Sandro suferind.

— Nu există nici un fundament ştiinţific. Nu se bazează deloc pe fapte.

— Ştiu, şi nu are sens. Nu pot suporta ca acest lucru să ţi se întâmple ţie şi familiei tale sau nimănui din ghetou. Trebuie să cred că va fi discreditat.

Sandro a expirat încet.

— Tatăl meu crede că aşa va fi. El spune că este propagandă pură, dar eu sunt îngrijorat că Mussolini seamănă tot mai mult cu Hitler.

— Nu poate fi ca el. Marco simţea că această noţiune îl dezgustă. *Noi* nu putem fi ca el.

— Tatăl meu spune că manifestul nu se referă la evreii fascişti. El ne vede ca pe o excepţie.

— Dar manifestul nu spune asta, nu-i aşa?

— Nu, dar tatăl meu spune că nu are putere de lege. Ştii cum este el, caută explicaţia raţională. Îi place să vadă partea pozitivă în toate şi să spere la ce e mai bun.

Sandro a dat din cap dezaprobator, ronţăind din *biscotto*.

— Deci, ce putem face?

— Nimic.

Sandro s-a uitat în altă parte, mestecând, iar Marco s-a simţit groaznic pentru el.

— Va fi discreditat. Eşti italian şi asta e tot ce trebuie să ştii.

— Este... antisemitism.

Sandro a tăcut, cuvântul a căzut între ei cu o greutate proprie. Marco i-a simţit gravitatea, chiar dacă nu era evreu.

— Exact aşa este. Dacă voi auzi ceva nou despre asta la serviciu, te voi anunţa.

— Mulţumesc!

Sandro a suspinat.

— Cum e la La Sapienza?

— Minunat şi ca o provocare. Învăţ ceva nou în fiecare zi.

Marco a dat din cap dezaprobator.

— Iar în ceea ce priveşte romantismul, suntem într-un impas. Elisabetta încă nu a decis pe cine să aleagă.

Sandro a ronţăit din *biscotto*.

— Nu o putem forţa. Este atât de ocupată, cu multe pe umeri.

— Adevărat. Îmi pare rău pentru ea.

— Şi mie la fel. Sandro s-a uitat în depărtare, terminându-şi biscotto-ul. Mă gândesc la ea tot timpul.

— Şi eu la fel. Marco şi-a dat ochii peste cap. Nu va trece. Uneori îmi doresc să treacă.

— Şi eu simt la fel. Nu mă concentrez atât de bine pe cât ar trebui la serviciu.

— Ştiu ce vrei să spui şi când pedalez noaptea, trag cu ochiul pe fereastra restaurantului, încercând să o zăresc. E patetic.

Sandro a zâmbit.

— Şi încă nu te întâlneşti cu nimeni altcineva? Nu te tentează nici o altă fată?

Marco i-a răspuns zâmbind:

— Nici una. Trăiesc ca un preot. Sunt al doilea părinte Terrizzi.

Sandro a râs.

— Uită-te la noi, bolnavi din dragoste. Suferim pentru aceeaşi femeie.

— *Mah!* a spus Marco frustrat.

— Ar fi bine să plec. Sandro s-a ridicat, legănându-şi rucsacul pe umăr. Mi-a făcut plăcere să te văd.

— Şi mie.

Marco s-a ridicat în picioare, îmbrăţişându-l pe Sandro de rămas-bun. Nu i se mai părea amuzant faptul că erau în competiţie pentru aceeaşi femeie şi, pentru prima dată, Marco

şi-a dat seama că, indiferent pe care dintre ei îl alegea Elisabetta, el avea să piardă.

Pentru că el îl iubea şi pe Sandro.

Capitolul 30

ELISABETTA

August 1938

— Tată, trezeşte-te!

Elisabetta a aşezat cafeaua tatălui ei lângă canapea, apoi l-a sărutat pe obraz. Simţea că are nevoie de o baie, iar el purta aceleaşi haine de câteva zile, în ciuda protestelor ei. Devenise teribil de slab, iar faţa lui nebărbierită avea o nuanţă gălbuie, deoarece fusese diagnosticat cu *cirrosi epatica*, ciroză hepatică. Doctorul îi ordonase să nu mai bea, iar din acea zi ea refuzase să-i mai aducă o sticlă. Din nefericire, rezultatul fusese că el ieşea noaptea la băutură.

— Tată, uite aici cafeaua ta.

Elisabetta l-a mângâiat pe braţ.

— Eh? Tatăl ei s-a agitat, iar pleoapele i s-au deschis. Privirea lui însângerată i-a găsit faţa, dar nu era focalizată. Era frumoasă... felul în care arăta... ochii ei, de un albastru perfect...

— Tată, trezeşte-te.

Elisabetta s-a gândit că ar putea să doarmă cu ochii deschişi, ca într-un vis treaz.

— Era nevinovată şi totuşi... înţeleaptă... graţioasă şi frumoasă... el iubea femeile, cele mai frumoase femei...

— Despre ce vorbeşti?

Elisabetta începuse să se îngrijoreze serios. Tatăl ei se uita la ea, dar nu o vedea. Nu se purta niciodată aşa, nici măcar atunci când se trezea beat.

— Uită-te la ea, sunt albaştri... cunoscătoare, dar inocentă. ...şi albastrul, este culoarea adevărului însuşi...

— Tată, trezeşte-te.

Elisabetta l-a împins uşor.

— Numai Rafael putea să o facă... şi *Madona de pe pajişte*... magistrală... *sfumato*, un exemplu perfect...

Elisabetta şi-a dat seama că vorbea despre pictorul Rafael şi despre *sfumato*, tehnica de estompare a umbrelor dintr-un tablou. Era unul dintre subiectele sale preferate, dar nu ştia de ce vorbea despre asta acum. Ea a simţit că ceva era grav în neregulă şi, exact când a avut acest gând, tatăl ei şi-a dat ochii peste cap şi şi-a lăsat capul într-o parte.

— Tată! Elisabetta l-a scuturat, frenetică. Trezeşte-te! Trezeşte-te!

— Sunt bine, a mormăit el, cu pleoapele fluturându-i din nou.

— Să-l chem pe doctorul Pastore?

— Nu, nu.

Tatăl ei i-a făcut un semn slab cu mâna, dar nu a revenit la starea de alertă completă. Niciodată nu arătase atât de bolnav, paloarea lui trecuse de la galben la gri, iar Elisabetta a luat o decizie.

— Tată, mă duc să-l chem pe doctor. Mă întorc imediat.

Elisabetta a sărit în picioare şi a ieşit în grabă din cameră. Nu voia să-şi asume nici un risc, iar cabinetul medicului era la doar câteva străzi distanţă.

A zburat pe uşa apartamentului. A alergat pe stradă cât de repede a putut, cu inima în gât. Bărbaţii s-au dat la o parte din calea ei, femeile i-au făcut loc, iar copiii s-au agăţat de fustele mamelor lor.

Elisabetta şi-a dat seama că părea nebună, dar nu-i păsa. A continuat să alerge, iar respiraţia îi devenise neregulată. Cabinetul medicului se afla într-o casă mică de cărămidă în faţă, cu muşcate roz în jardinierele de la fereastră. O bicicletă a virat în calea ei, dar ea a sărit în lateral, s-a grăbit spre cabinetul

doctorului şi a deschis uşa. Doi bărbaţi din sala de aşteptare şi-au ridicat privirea din ziarele lor, speriaţi.

Recepţionerul de la ghişeu s-a încruntat.

— Ce faci...

— Unde este doctorul Pastore? Elisabetta s-a grăbit spre biroul ei. Tatăl meu are nevoie de ajutor...

— Îmi pare rău, doctorul Pastore este cu un pacient.

— Nu pot aştepta.

Elisabetta a trecut în fugă pe lângă ea spre sala de examinare de la capătul holului, unde a deschis cu putere uşa şi l-a găsit pe doctorul Pastore, un om scund, chel şi cu ochelari, alături de un bărbat mai în vârstă, care stătea pe masa de examinare, îmbrăcat în hainele lui.

— Elisabetta?

Doctorul Pastore s-a dat un pas înapoi, descumpănit.

— Domnule doctor Pastore, trebuie să veniţi!

— Ce crezi că faci?

— Tatăl meu s-a trezit şi nu mai vorbeşte logic! Trebuie să veniţi imediat!

— Nu, trebuie să pleci imediat. Doctorul Pastore şi-a ridicat mâinile. Nu vezi că sunt cu cineva? Nu ar trebui să fii aici.

— Dar e ceva cu adevărat în neregulă, îmi dau seama! Vă rog, el nu poate aştepta!

Elisabetta l-a apucat de braţ pe doctorul Pastore, dar acesta şi l-a smuls din strânsoare, iar pacientul său s-a îndepărtat de ea pe masă.

— Da, poate. Controlează-te. Boala lui progresează încet. Va avea crize din când în când, deoarece amoniacul i se poate acumula în corp, alterându-i starea mintală ca urmare a cirozei decompensate. Nu este nimic care să te alarmeze. Acum, te rog să pleci.

— Trebuie să veniţi cu mine! Este o urgenţă!

— Nu, nu este.

— Ba da, este!

— Du-te acasă, iar eu voi fi acolo la prânz. Ai văzut, am pacienţi care mă aşteaptă.

— Nu, acum!

Elisabetta a simţit cum o asistentă apare în spatele ei.

Doctorul Pastore a oftat greu.

— Bine. De îndată ce termin cu acest pacient, voi veni. Asta e tot ce pot face. Acum, pleacă sau te voi da eu afară.

— Mulţumesc, dar grăbiţi-vă!

Elisabetta s-a întors şi a zburat pe lângă asistenta cu privire dezaprobatoare, apoi a ieşit în fugă din cabinet şi a ieşit din casa doctorului. A luat-o la dreapta când a ajuns pe strada pietruită şi a alergat spre casă cât de repede a putut, împingând uşa de la intrare.

— Tată! Elisabetta a luat-o la fugă prin bucătărie şi s-a întors în sufragerie, unde tatăl ei zăcea pe canapea, întorcându-se pe o parte. Tată, doctorul va fi aici foarte curând. Vreau să se uite la tine.

— Sunt bine, Elisabetta.

Tatăl ei a deschis ochii, dar, spre surprinderea ei, aceştia erau umeziţi de lacrimi.

— Tată, te doare ceva?

— Nu, nu.

— Ce este? De ce plângi?

— Fiica mea dragă, micuţa mea, te iubesc.

— Şi eu te iubesc. Elisabetta a putut vedea că privirea lui se conectase cu a ei, deşi paloarea lui era încă ciudat de cenuşie. Ea a făcut un gest către cafeaua lui, care se răcea. Vrei cafeaua ta? Sau ceva de mâncare?

— Nu, eu... nu mă simt prea bine.

Tatăl ei a închis ochii, iar Elisabetta l-a îmbrăţişat, ţinându-l aproape, ca şi cum l-ar fi forţat să rămână cu ea, acţionând instinctiv, în urma unei temeri negrăite de ce era mai rău.

— Doctorul va veni aici imediat. Vei fi bine.

— Elisabetta, îmi pare atât de rău că am fost un tată atât de groaznic. Ştii asta, nu-i aşa?

Elisabettei i s-a încordat gâtul de emoţie.

— Nu spune asta. Eşti un tată minunat.

— Nu, nu sunt şi vreau să mă ierţi. Spune-mi că o faci.

— Ce vrei să spui? a întrebat Elisabetta, uimită. De ce ai nevoie să auzi aşa ceva?

— Da şi te rog să-mi spui că mă ierţi, draga mea. Mă simt atât de rău şi vreau să plec, trebuie să plec şi trebuie să aud că mă ierţi. Vrei?

Elisabetta a simţit cum lacrimile îi inundă ochii, într-un moment pe care nu-l putea recunoaşte nici măcar pentru ea însăşi, în care tatăl ei părea că îi cere permisiunea de a părăsi acest pământ.

— Tată, nu pot să-ţi răspund. Nu vreau să pleci.

— Betta, te rog, spune-mi că mă ierţi şi dă-mi drumul.

Tatăl ei i-a atins braţul, iar Elisabetta a început să plângă, dându-şi seama de alegerea îngrozitoare pe care i-o dădea şi ştiind că nu exista decât un singur răspuns, chiar dacă era ultimul lucru din lume pe care şi-l dorea, căci tatăl ei era tot ce-i mai rămăsese.

— Tată, dacă e ceva de iertat, te iert.

Expresia lui s-a schimbat instantaneu. Încrâncenarea din fruntea lui a dispărut, iar buzele i s-au curbat într-un zâmbet pe care ea nu-l mai văzuse de ani întregi. Pleoapele lui au fluturat, iar ochii lui s-au deschis şi i-au întâlnit direct privirea, plini de o dragoste pe care ea o putea simţi până în măduva oaselor.

— Tată, nu mă lăsa singură.

Privirea senină a tatălui ei a întâlnit-o pe cea îngrozită a ei, iar lumina din el s-a stins, până când tot ce a văzut în irisurile lui întunecate a fost reflexia inimii ei sfâşiate şi a ştiut că îl eliberase, chiar dacă nu putea suporta faptul că nu mai era.

— Tată!

Elisabetta l-a scuturat, încercând să-l trezească, dar nu s-a întâmplat nimic. Zăcea cu capul într-o parte, cu gâtul căzut ca şi cum ar fi fost întins. Fiecare muşchi al feţei i s-a relaxat. Gura îi atârna deschisă, cu maxilarul dezgolit. Braţul stâng i-a căzut peste marginea canapelei.

Elisabetta a izbucnit în lacrimi de durere, iar plânsul i-a cuprins trupul. L-a strâns în braţe şi i-a simţit sufletul părăsindu-i trupul, înălţându-se în rai, acolo unde îi era locul, acolo unde urma să trăiască într-un rai de albastru-Rafael.

Capitolul 31

ELISABETTA

August 1938
Soarele după-amiezii bătea cu putere, uscat şi apăsător, iar Elisabetta stătea moleşită la mormântul tatălui ei, în timp ce preotul local ţinea slujba. Cimitirul Verano era vechi de aproape nouăsprezece secole, unul dintre cele mai frumoase cimitire din lume, un cadru artistic potrivit pentru ca el să fie înmormântat. Lângă mormântul său se afla o statuie de marmură sculptată a unui înger în repaus, pe piatra de mormânt a unei anumite familii DiGiulio. Simţea că i-ar fi plăcut asta.

Piatra lui de mormânt era mică şi din marmură gri, pentru că nu-şi putuse permite mai mult. Mausoleele ornamentate ale familiei se aflau într-o altă secţiune, dar tatăl ei era înmormântat printre morminte mai umile, dintre care unele aveau pietre funerare mari şi curbate, cu portrete emailate ale celor decedaţi. În perioada sa de glorie, tatăl ei ar fi pictat portrete mult mai bune.

Capul îi atârna, iar rochia neagră îi venea prost, fiindcă era una pe care mama ei o lăsase în urmă. Toată dimineaţa sperase că mama ei va apărea ca prin minune la biserică sau la cimitir, după ce citise în ziar despre moartea tatălui ei. Dar acest lucru nu s-a întâmplat, iar Elisabetta s-a simţit naivă pentru că nutrise o speranţă atât de deşartă.

Plânsese mult timp, după care îşi recăpătase echilibrul emoţional de la moartea tatălui ei, ocupându-se cu trimiterea de anunţuri, comandând flori şi aranjând slujba cu preotul şi înmormântarea cu firma de pompe funebre. Îşi folosise economiile pentru a-şi înmormânta tatăl, dar nu fusese suficient, aşa că fondul pentru nevoiaşi contribuise, iar firma de pompe funebre îi acordase un credit parţial, ceea ce fusese amabil.

Marco stătea în dreapta ei, iar Sandro în stânga ei, iar ea se simţea emoţionată că veniseră amândoi. Marco îşi luase liber de

la serviciu, sumbru în uniforma lui neagră, iar Sandro era în jacheta şi pantalonii lui închişi la culoare, ajungând cu întârziere la La Sapienza. Nonna stătea în spatele lor, cu fiul ei, Paolo, şi soţia lui, Sofia, iar singurii care mai erau în doliu erau câţiva amici de pahar soioşi ai tatălui ei. Nu se putea abţine să nu nutrească resentimente faţă de ei pentru că îi încurajaseră consumul de alcool, lucrând împotriva eforturilor ei chiar şi după ce fusese diagnosticat.

Preotul a terminat rugăciunea, toată lumea s-a închinat, iar Elisabetta şi-a dat seama că venise momentul să-şi ia rămas-bun de la tatăl ei. Lacrimile i-au înceţoşat vederea, deşi şi-a păstrat calmul şi i-a spus cât de mult îl iubea şi cât de mult îl va iubi mereu.

— Dumnezeu să fie cu tine! a spus preotul, mergând spre ea în timp ce-şi încheia breviarul, iar Elisabetta i-a mulţumit, recunoscătoare că acceptase să oficieze, deşi mergeau rar la slujbă.

— Nonna, îţi mulţumesc că ai venit!

Elisabetta a îmbrăţişat-o, simţind cum Nonna o îmbrăţişează strâns la rândul ei, strânsoarea ei fiind surprinzător de puternică, iar când Elisabetta s-a îndepărtat, ochii Nonnei străluceau.

— Condoleanţele mele!

Nonna şi-a şters umezeala de sub ochelari cu batista.

— Mulţumesc şi eu, Paolo şi Sofia!

Paolo a dat din cap.

— Te rog să nu eziţi să-ţi iei câteva zile libere.

— Nu, sunt bine. Pot să vin mâine.

Elisabetta avea nevoie de bani, dar nu voia să spună asta în faţa tuturor.

— Bine, atunci. Nonna şi-a ţuguiat buzele, iar Elisabetta a ştiut că înţelegea. După ce Nonna şi familia Servano au plecat, Elisabetta s-a dus la prietenii de pahar ai tatălui ei şi le-a mulţumit că au venit, din respect pentru tatăl ei.

— Elisabetta, ne pare atât de rău.

Marco a luat-o de braţ.

— Da, aşa este.

Sandro i-a luat celălalt braţ.

— Mulţumesc amândurora! a spus Elisabetta stânjenită. Erau drăguţi, dar concurau pentru a o consola, ceea ce o făcea să se simtă vinovată. Voi fi bine. Nu trebuie să te duci la muncă?

Marco a strâns-o uşor de braţ.

— Din păcate, da.

Sandro a răspuns:

— Nu ştiu, nu încă.

Marco s-a uitat la Sandro.

— Ai grijă de ea, da? Nu ar trebui să fie singură.

— Da, bineînţeles.

Sandro a dat din cap, iar Marco a sărutat-o pe Elisabetta pe obraz, apoi a plecat.

Elisabetta stătea cu Sandro pe o bancă la cimitir, la umbra unui pin umbrelă. Pietre funerare, monumente şi mausolee îi înconjurau, strânse în rânduri printre tufe albe de oleandri, chiparoşi şi palmieri. Aleile dintre morminte erau formate din pietricele galbene, iar ici şi colo o şopârlă mică şi verde sărea în soare, apoi scăpa pe sub un tufiş.

Lacrimile i se terminaseră în sfârşit şi se simţea amorţită de durere. Sandro a rămas şi el tăcut. Mormântul tatălui ei era la câteva rânduri distanţă şi nu se putea hotărî să-l părăsească încă. Nu ştia cum să se despartă de el. Trebuia să plece pur şi simplu?

Elisabetta şi-a şters faţa cu batista.

— Îmi pare rău că te-am făcut să aştepţi, Sandro. Poţi să pleci dacă ai nevoie.

— Nu, sunt bine.

— Nu a fost un tată perfect, ştiu asta.

— Puţini sunt.

— Al tău este, a spus Elisabetta. Este avocat, un om important. Toată lumea îl admiră.

— E adevărat, sunt norocos că el este tatăl meu. Dar nu este perfect. Sandro a făcut o pauză. Ce vei face acum, pe cont propriu? Pot să te ajut? Orice ai nevoie…

— Nu, m-am gândit la asta. Mă voi muta, deoarece chiria reprezintă cea mai mare parte a cheltuielilor noastre – scuze, a cheltuielilor *mele* lunare – şi am nevoie doar de un dormitor.

— Vei sta în Trastevere, desigur.

— Da. Am căutat prin jur, dar până acum nici un proprietar nu-l doreşte pe Rico.

— Nu poţi să-l laşi în urmă. E băiatul tău.

— Aşa este.

— Poate că într-o zi voi fi eu băiatul tău, nu? Mă mulţumesc cu locul doi, dar nu cu locul trei.

Sandro a zâmbit, iar Elisabetta ştia că se referea la Marco, dar s-a simţit din nou stânjenită şi a vrut să schimbe subiectul.

— Sandro, de ce spui asta despre tatăl tău, că nu e perfect? Este eroul tău, nu-i aşa?

— Eroul meu? Sandro şi-a strâns buzele, gândindu-se la asta. Nu, nu chiar. Îl iubesc şi îl admir, dar nu pot spune că este eroul meu. Am unul, totuşi.

— Profesorul atunci. Levi-Civita.

— Nu, nici el.

— Atunci cine?

— Tu, Elisabetta. Eşti eroina mea.

— Eu? Sunt *chelneriţă*.

Elisabetta şi-a ridicat privirea să vadă dacă glumeşte, dar expresia lui era sinceră.

— Nu te vezi pe tine însăţi ca fiind specială, dar eşti. Faci ceea ce trebuie făcut, indiferent de situaţie. Ai continuat să faci după ce mama ta a plecat şi vei continua să faci şi după tatăl tău. Nu cunosc pe nimeni care să facă asta, în afară de tine. Doar pe tine.

Elisabetta simţea că i se usucă gura, neştiind ce să spună, dar nu putea să nege puterea cuvintelor lui şi nici faptul că o făceau să se simtă mai puternică, chiar şi în cea mai proastă zi din viaţa ei.

Capitolul 32

ELISABETTA

August 1938

În seara aceea, Elisabetta a stat la masa din bucătărie şi l-a privit pe Rico cum mănâncă, încă îmbrăcată în rochia neagră de la înmormântare. Mestecatul gutural al pisicii era singurul sunet în apartamentul gol, iar ea simţea absenţa tatălui ei, căci fusese o companie bună, chiar dacă nu era treaz. Nu mai avea pe nimeni de care să aibă grijă acum, în afară de Rico.

Cineva a bătut la uşă, iar sunetul a surprins-o. S-a ridicat, a traversat bucătăria şi a deschis uşa, fiind surprinsă să-l găsească pe Marco acolo, zâmbindu-i în uniformă.

— Marco?

— Elisabetta, vino cu mine.

— Ce? Unde?

— Hai! Să mergem.

Marco a luat-o de mână şi a condus-o afară din apartament, apoi spre stradă, care era aproape blocată de un elegant *coupe* decapotabil şi negru, cu o grilă cromată strălucitoare, cu secţiuni curbe deasupra fiecărei roţi care ajungeau într-un punct dramatic şi cu mai mult crom strălucitor pe laterale.

— Cunoşti maşina asta? a întrebat Elisabetta, uimită.

— Da, aparţine şefului meu. Marco s-a îndreptat spre portiera din partea pasagerului, deschizând-o pentru ea cu un gest de eleganţă. Nu-i aşa că e frumoasă? Este o Lancia Astura, proiectată de Pinin Farina. Intră, te duc la o plimbare.

— *Tu* conduci?

— Ei m-au învăţat. Este uşor.

— Dar trebuie să ai 21 de ani. Trebuie să ai un permis de conducere. Este contrar legii.

— Elisabetta, *noi* suntem legea. Acum, te rog, urcă.

Marco a făcut un gest către portiera deschisă a pasagerului, iar ea s-a apropiat de maşină şi a urcat înăuntru cu reticenţă, absorbind mirosul bogat de piele al scaunelor. Nu se urcase într-o maşină decât de câteva ori, pentru că în oraş nu era nevoie de una. Privirea ei s-a minunat de bordul acesteia şi de cadranele şi butoanele sale misterioase.

— Iată-ne! Marco s-a strecurat pe scaunul şoferului şi a închis portiera. A pornit motorul, iar maşina a început să se deplaseze pe străzile înguste. Şefului meu îi plac maşinile, iar aceasta este

una dintre cele trei pe care le deţine. Eu mă ocup de repararea şi întreţinerea lor. Se spune că Il Duce preferă Alfa Romeo, iar cele mai multe dintre aceste maşini sedan sunt folosite pentru treburi oficiale, dar aceasta este o bijuterie. Este singura *decapotabilă*.

— Şeful tău ştie că o ai?

— Este plecat din oraş.

Marco a zâmbit în timp ce mergea înainte, dar Elisabetta s-a simţit stânjenită de faptul că era atât de vizibilă, pentru că nu fusese niciodată într-o *decapotabilă*. Simţea că este lipsă de respect că acest lucru se întâmpla în ziua în care îşi îngropase tatăl şi spera ca vecinii să nu o vadă.

— Toată lumea se uită la noi.

— Sunt geloşi.

Marco a ridicat din umeri.

— Nu, ei cred că faci parte din guvern.

— Fac parte. Marco a aruncat o privire, cu o expresie blândă. Ai avut o zi grea astăzi şi ai nevoie de o diversiune. O să urc pe Lungotevere şi putem merge repede.

— Nu vreau să merg repede.

— Poate că încă nu ştii asta. Marco a zâmbit, iar maşina a prins viteză, virând pe Lungotevere Sanzio. Mâinile ei au zburat automat spre păr, sperând să îl ţină la locul lui. El s-a alăturat liniei de trafic, oprind la un semafor roşu, apoi s-a întors spre ea. Va fi mai distractiv acum şi o să-ţi placă senzaţia de vânt.

— Nu ne vom putea auzi vorbind.

— E adevărat, dar sunt lucruri pe care nu le poţi face când vorbeşti.

Marco s-a aplecat spre ea, dându-i un pupic pe buze.

Elisabetta a dat din cap dezaprobator spre el.

— Ar fi trebuit să ştiu.

— Dar nu ai făcut-o. Tu nu ştii totul, *cara*. Ştiu unele lucruri pe care tu nu le ştii şi ţi le voi arăta. Nu ar fi un mod minunat de a trăi?

Elisabetta a rămas plăcut impresionată. Nu se aşteptase să audă cuvinte de dragoste într-o maşină deschisă, dar Marco putea fi spontan în acest fel. Viaţa cu el *era* un fel de aventură, iar el îi ridica moralul, de fiecare dată.

Semaforul s-a făcut verde, iar maşina a fugit spre înainte. Au ieşit rapid din Trastevere şi, în scurt timp, s-a trezit că se bucura de călătorie. Motorul mare răsuna în timp ce călătoreau spre sud, iar ea a renunţat la a-şi netezi părul, lăsându-l să i se înfăşoare în jurul feţei într-un mod nebunesc. Şi-a dat seama că, după o zi sfâşietoare, se simţea bine să-şi golească capul şi să treacă ca un vârtej pe lângă luminile şi umbrele clădirilor frumoase, ale ruinelor antice şi ale birourilor municipale impunătoare. Au ieşit în viteză din oraş, iar ea s-a supus planului lui Marco, neavând nici unul al ei, cu excepţia faptului că trebuia să supravieţuiască zilei în care îşi îngropase tatăl.

Clădirile au făcut loc câmpurilor, iar mirosurile s-au schimbat de la vapori de motorină la aer curat şi gunoi de grajd pământesc, natural şi bun. Şi-a sprijinit capul pe spate pe scaunele capitonate din piele şi a privit cerul nopţii în timp ce conduceau pe drumurile de ţară, iar împrejurimile erau la fel de întunecate ca şi cerul, iar în jurul ei era o negură moale.

Maşina a luat-o la goană în noapte, iar Elisabetta a avut senzaţia că ea şi Marco se avântă împreună prin spaţiu şi timp. Lacrimile îi veneau în ochi. S-a gândit la tatăl ei şi s-a întrebat unde se află acum, poate în drum spre cer, suspendat ca şi ea în timp şi spaţiu. Şi-a dorit să-l mai vadă măcar o singură dată.

Marco a încetinit maşina şi a tras pe marginea drumului, dar Elisabetta nu ştia de ce. S-a uitat spre el, aşteptându-se să îl găsească zâmbind, exaltat de aventura lor. În schimb, în lumina de pe bordul maşinii, a putut vedea că părea abătut, iar ochii lui mari străluceau.

— Marco, ce s-a întâmplat?

— Îmi pare rău că tatăl tău a murit. Nu-mi pot imagina cât de tristă eşti, dar ştiu că trebuie să fii îngrijorată de atâtea lucruri, mai ales de bani. Nu-i aşa?

— Mulţumesc, dar ştiu ce am de făcut.

— Elisabetta, nu trebuie să faci asta singură. Te iubesc şi te voi ajuta. Îţi voi da toţi banii de care ai nevoie. Orice ca să-ţi fac viaţa mai uşoară.

Elisabetta s-a simţit emoţionată.

— Marco, nu am nevoie de banii tăi.

— Am vrut să ştii că nu trebuie să mai faci nimic singură, niciodată. Nu mai eşti singură, atât timp cât trăiesc eu.

Elisabetta a simţit că inima îi răspunde, căci sentimentul o mângâia chiar în ziua în care se simţea mai singură ca niciodată. S-a aplecat spre el şi l-a sărutat uşor pe buze, iar el a sărutat-o la rândul lui, mai deplin, iar ea s-a simţit pierdută în sărutul lui aşa cum se întâmpla întotdeauna cu el, în timp ce tandreţea lui o răpunea. În clipa următoare, el a eliberat-o din îmbrăţişarea lui, dându-i o şuviţă de păr pe spate.

— Acum, e rândul tău. Marco s-a dat jos de pe scaunul şoferului, a deschis portiera maşinii şi i-a făcut semn să coboare din maşină. Haide, treci pe scaunul şoferului.

Elisabetta a dat înapoi.

— Marco, eşti nebun? Nu ştiu să conduc.

— Este uşor. Idioţii o fac în fiecare zi.

— Nu acest idiot.

— Uite, acesta este locul perfect pentru a învăţa. Marco a făcut un gest spre drumul de ţară, o linie întunecată care se întindea în noapte. Nu există alte maşini şi tot ce trebuie să faci este să mergi drept.

— Marco, nu.

— Elisabetta, ce ţi-am spus? Poţi să faci orice. Haide!

Marco s-a grăbit spre partea pasagerului şi a deschis portiera, unde, în ciuda obiecţiilor ei, a ridicat-o de pe scaun, a condus-o până la scaunul şoferului şi a închis portiera.

— Marco, nu pot să conduc.

Elisabetta şi-a pus mâinile pe volan.

— Ba da, poţi. Te voi ajuta. Marco a sărit înăuntru, pe scaunul pasagerului, şi a aterizat cu un mic mârâit, apoi au izbucnit amândoi în râs.

— Eşti nebun!

— Tu nu eşti suficient de nebună. Simte podeaua cu picioarele. Există o pedală de acceleraţie în dreapta şi o pedală de ambreiaj în stânga.

Elisabetta a bâjbâit după pedale, apoi şi-a aşezat picioarele pe ele.

— Bine.

— *Brava!* Acum apasă cu piciorul drept în jos pentru a porni, iar cu piciorul stâng apasă pentru a acţiona ambreiajul.

— În acelaşi timp?

— Da, dar când îţi voi spune eu. Piciorul drept jos, piciorul stâng sus. Eu fac restul.

— Care e restul?

— Schimbătorul de viteze. Nu-ţi face griji pentru asta.

— Totuşi, pare greu.

— Doar la început. Te vei obişnui.

— Deci, acum?

— Da. Acum.

Elisabetta a apăsat un picior în jos şi celălalt în sus. Maşina a făcut câteva sărituri, s-a clătinat, apoi s-a oprit, motorul ţipând ca în agonie.

— O, nu! Am stricat-o?

— Nu. Marco a chicotit. Încearcă din nou. Eşti gata? Acum.

Elisabetta a încercat din nou, dar s-a întâmplat a doua oară, ceea ce a zdruncinat-o, dar şi îndârjit-o.

— Din nou!

— Bine. Acum.

Elisabetta a încercat din nou şi, deşi maşina a înaintat cu smucituri şi motorul a scârţâit, de data aceasta nu s-a oprit.

— O, uite! A funcţionat?

— Continuă să mergi, apasă mai mult pe acceleraţie!

Marco a vorbit mai tare pentru a se face auzit peste motor.

— Nu mai apăs pe ambreiaj?

— Nu până nu spun eu!

Elisabetta a accelerat, a strâns volanul şi a încercat să conducă drept. Farurile maşinii străluceau ca nişte conuri de lumină în întuneric, iar ea nu a îndrăznit să se uite în stânga sau în dreapta, concentrată pe condusul ei. Maşina a accelerat, iar senzaţia lină a mişcării a făcut-o să zâmbească, apoi motorul a scâncit într-un ton mai ridicat, ca o pisică pe care o calci pe coadă.

— Ambreiaj din nou! Acum!

Elisabetta nu a înţeles.

— Ambreiajul este deja ridicat!

— Apasă în jos şi în sus! Acum!

Elisabetta a făcut acest lucru şi trebuie să fi funcţionat, pentru că maşina a zbughit-o în faţă şi au început astfel să meargă mai repede.

— Am reuşit! a strigat ea, emoţionată.

— Mai multă acceleraţie!

— Unde mergem?

— Înainte!

— Este sigur?

— Bineînţeles că nu!

Elisabetta a râs şi a accelerat mai mult, apoi şi mai mult, apăsând pedala de ambreiaj când Marco îi zicea să o facă. Au zburat pe şosea, împroşcând pietrişul şi pământul, iar ea s-a simţit încântată de senzaţia de viteză şi de putere la comanda ei.

A început să chicotească, alergând cu o decapotabilă mare şi neagră spre un loc pe care nu-l cunoştea deloc. Simţea că asta era viaţa ei acum, în sensul că ştia doar ce era în spatele ei şi nu avea nici o idee despre ce o aştepta. A accelerat şi mai mult maşina, simţindu-se cu adevărat stăpână pe situaţie, o femeie liberă din Roma, iar pentru toate acestea trebuia să-i mulţumească lui Marco.

A luat-o la goană, maşina tremurând sub ea. Era posibil să se fi îndrăgostit atât de el, cât şi de Sandro? Şi dacă era aşa, cum ar fi putut să aleagă?

Elisabetta a continuat să conducă, spre viitor.

Capitolul 33

SANDRO

5 septembrie 1938

Sandro şi-a strecurat bicicleta în suportul aglomerat din curtea şcolii. Era prima zi de şcoală şi toţi elevii erau afară, adunaţi în grupuri. De obicei, ar fi sporovăit, ar fi râs şi s-ar fi prostit, dar acum erau tăcuţi şi păreau neobişnuit de liniştiţi. Elisabetta era în prim-planul gândurilor sale. A scrutat mulţimea în căutarea ei, dar nu era încă aici.

Şi-a văzut colegii de clasă, Carlo, Ezio şi Vittorio stând în cerc şi uitându-se la o foaie de hârtie şi s-a apropiat de ei.

— *Ciao*! a spus el, bucuros să-i vadă. Cum au fost verile voastre?

Cei trei şi-au ridicat privirea de pe foaia de hârtie, cu expresii uimite, şi nici unul dintre ei nu a oferit un răspuns.

— Ce s-a întâmplat? a întrebat Sandro, nedumerit.

Carlo s-a încruntat.

— Guvernul a adoptat nişte „legi privind rasele” sau ce-or fi astea.

— Legi privind rasele? a întrebat Sandro, nedumerit. Ce înseamnă asta?

— Noi nu înţelegem. Ezio şi-a strâns buzele. Este oribil. Înseamnă că evreii sunt daţi afară din şcoală. Atât profesorii evrei, cât şi elevii evrei.

— Glumeşti?

Sandro nu a înţeles. Nu era amuzant.

— Nu, nu este o glumă. *Preside* Livorno va vorbi despre asta curând. Ne-au dat tuturor o înştiinţare. Poftim, uită-te! Vittorio i-a întins o foaie de hârtie. Prima parte se referă la profesori.

Sandro a luat foaia de hârtie, iar titlul acesteia era „Măsuri de apărare a rasei în şcolile fasciste”. A citit primul paragraf:

Articolul 1

Funcţia de profesor în şcolile de stat sau controlate de stat, de orice tip sau nivel şi în cele nestatale ale căror studii sunt recunoscute legal, nu poate fi acordată persoanelor de rasă evreiască, chiar dacă au obţinut postul prin concurs de stat înainte de prezentul ordin; nici nu li se pot acorda posturi de asistenţi universitari şi nici nu pot obţine o calificare de profesor universitar.

Sandro şi-a ridicat privirea, afectat.

— Nu mai pot exista profesori evrei? E o nebunie! Ce se întâmplă cu ei?

Carlo a dat din cap dezaprobator.

— Credem că sunt concediaţi.

Ezio a rămas uimit.

— *Professoressa* Longhi plânge. Toţi profesorii sunt supăraţi. Nici unul dintre noi nu ştie ce se întâmplă sau de ce.

— O, nu! Sandro a continuat să citească, îngrozit:

Articolul 2

Elevii de rasă evreiască nu pot fi înscrişi în şcoli de nici un tip sau nivel ale căror studii sunt recunoscute legal.

Sandro a oftat, neîncrezător. A citit fraza de două ori. Dacă nu ar fi văzut-o tipărită în alb şi negru, nu ar fi crezut niciodată că este posibil.

— Nu înţeleg. Sunt deja înscris la şcoală. Este adevărat? Asta e o lege acum? Nu am voie să merg?

— Cred că da, a murmurat Carlo. Nu ştiu de ce fac asta. Nu a fost niciodată aşa. Este greşit să îi alegi pe evrei, fără nici un motiv.

— Nu se poate să fie adevărat! Sandro avea un milion de gânduri în acelaşi timp. Sunt evreu, deci nu mai pot merge la şcoală? Ce să fac? Aceasta este şcoala mea! Eu aici vin! Anul ăsta termin! Asta înseamnă că nu mai absolv? Sunt dat afară din propria mea şcoală?

— Nici noi nu ştim. Vittorio s-a încruntat. Îmi pare foarte rău, Sandro. Poate că *preside* Livorno îţi va explica. Nu are nici un sens pentru noi.

— Doamne!

Lui Sandro nu-i venea să creadă că se întâmpla aşa ceva. Voia să meargă la La Sapienza pentru a obţine o diplomă de licenţă şi una de masterat în matematică. Voia să înveţe tot ce putea, apoi să predea şi să publice lucrări. Voia *să contribuie*, precum profesorul Levi-Civita. Avea obiective, dar nu putea atinge nici unul dacă nu reuşea să termine liceul. Dintr-odată, nu mai avea nici un viitor.

S-a uitat în jur cu neîncredere. Privirea lui nefericită i-a căutat pe ceilalţi elevi evrei, deşi a trebuit să facă o pauză înainte de a-şi aminti cine era evreu şi cine nu era. Pur şi simplu nu a contat

niciodată pentru el sau pentru nimeni altcineva din şcoală. Nu avea nici o idee de ce conta acum. Le-a zărit pe Giulia şi pe Carlotta, pe care le cunoştea de la sinagogă, iar lacrimile le pătau obrajii în timp ce citeau foaia de hârtie.

Şi-a întors atenţia asupra foii, încercând să-şi adune gândurile. Ezio şi Carlo au tăcut, iar Sandro a citit articolul 3, care spunea că profesorii evrei erau suspendaţi, iar apoi articolul 4, care spunea:

Articolul 4

Membrii academiilor, institutelor şi asociaţiilor ştiinţifice, literare şi artistice care sunt de rasă evreiască vor înceta să facă parte din aceste instituţii începând cu data de 16 octombrie 1938, XVI.

Mintea lui Sandro se frământa. Profesorul Levi-Civita era evreu, iar dacă profesorii evrei nu mai puteau preda, asta însemna că şi profesorul era suspendat. Era de neconceput. Era o nebunie. Sandro trebuia să se ducă la La Sapienza după orele de şcoală astăzi. Nu ştia dacă profesorul Levi-Civita sau dacă vreunul dintre ceilalţi profesori evrei va fi acolo sau dacă elevi evrei vor fi acolo.

Dintr-odată, elevii au început nişte discuţii aprinse, întorcându-se spre intrarea în şcoală, iar *preside* Livorno a apărut, cu profesorii grupaţi în spatele lui. Părul său alb şi strălucitor flutura în vânt, iar privirea îi era solemnă în spatele ochelarilor. Era îmbrăcat în costumul său din trei piese. Toţi profesorii erau tulburaţi, se agăţau unii de alţii, iar mulţi dintre ei aveau ochii umflaţi de parcă ar fi plâns.

— Dragi elevi! *Preside* Livorno a făcut un semn. Vă rog, am nevoie de atenţia voastră!

Sandro a simţit că cineva îi atinge braţul. S-a uitat şi a văzut-o pe Elisabetta. Fără nici un cuvânt, ea l-a luat de mână, părând să aibă inima frântă pentru el.

Preside Livorno a făcut salutul fascist, pe care toată lumea i l-a întors, apoi a început să vorbească.

— Dragi elevi, aţi primit deja o copie a acestei noi legi, *Regio Decreto* numărul 1390. Este un decret regal. Îmi pare foarte rău să vă spun că, în conformitate cu această lege, elevii evrei nu mai au voie să meargă la şcoală aici. În plus, profesorii evrei nu mai au voie să predea aici.

— *Preside* Livorno, asta nu e bine! a strigat Sandro, supărat. Această lege este greşită! Nu puteţi face asta!

Alţi elevi au strigat:

— Nu e corect!

— Da, este greşit!

— Pot să facă asta?

— De ce fac asta?

— Aceasta este şcoala mea!

— Ar trebui să refuzaţi să faceţi asta, *preside* Livorno!

— Vă rog, liniştiţi-vă! *Preside* Livorno a făcut din nou semn să se facă linişte. Am fost instruiţi să nu ne dăm cu părerea cu privire la această lege, aşa că nu o vom face. Am fost instruiţi să veghem la aplicarea ei, aşa că trebuie să o facem. Am fost informaţi că elevilor evrei li se va permite să îşi formeze propriile şcoli, pe care le pot frecventa alături de alţi elevi evrei.

Sandro a strigat din nou:

— Adică *să ne facem* propriile şcoli? Cum facem asta, *preside* Livorno? E nedrept!

Faţa lui *preside* Livorno s-a întristat.

— Sandro, ni s-a spus că ar putea exista o finanţare pentru comunitatea evreiască, în acest sens. Din nou, ne pare foarte rău.

— Dar cum pot absolvi? a ripostat Sandro.

Alţi elevi au intervenit, ca un ecou al îngrijorării lui Sandro.

Ochii lui *preside* Livorno s-au micşorat în spatele ochelarilor.

— Cele mai sincere scuze ale mele. Mă tem că nu pot spune mai mult. Nu am de ales în această chestiune, conform acestei legi.

Clopoţelul a sunat, semnalând că vor începe cursurile, dar nimeni nu s-a mişcat. Sandro a încremenit, neştiind dacă să rămână sau să plece. Era şcoala lui şi fusese atât de încântat de începerea anului şcolar. Ultimul an înainte de absolvire. Timpul petrecut cu Elisabetta.

Preside Livorno a strigat:

— Elevi, intraţi, şcoala este pe cale să înceapă. Tuturor elevilor noştri evrei, vă dorim mult noroc în viitoarele voastre activităţi. Toţi ceilalţi, vă rugăm să intraţi în clădire repede.

Sandro a aruncat o privire în timp ce Carlo, Ezio, Vittorio şi ceilalţi colegi de clasă se îndreptau spre clădire.

Elisabetta l-a îmbrăţişat.

— Sandro, îmi pare atât de rău!

— Nu pot face asta, nu-i aşa?

— Eu... nu ştiu.

Sandro i-a dat drumul.

— Du-te! a spus el încet. Trebuie să te duci înăuntru.

— Nu, vreau să rămân cu tine.

— Te rog, pleacă.

— Rămân cu tine. Elisabetta l-a luat de mână, dar Sandro i-a atins umărul, liniştind-o.

— Ascultă, ne vedem mai târziu.

A sunat clopoţelul final, iar *preside* Livorno s-a întors către elevi.

— Pentru cei care au voie, vă rog să intraţi. Am fost instruiţi să respectăm orele de curs. Nu trebuie să începem mai târziu decât este necesar.

Sandro a încercat să absoarbă şocul.

— Serios, du-te înăuntru. Vreau să mă duc la La Sapienza să văd ce se întâmplă cu profesorul. A sărutat-o pe obraz. Ne vedem când voi putea.

— Bineînţeles.

Sandro a privit-o pe Elisabetta întorcându-se cu reticenţă, mergând spre intrare cu ceilalţi elevi care nu erau evrei, apoi a aruncat o privire înapoi către el. Vedea cât de mult suferea pentru el, aşa că a mimat o faţă curajoasă şi i-a făcut semn cu mâna de rămas-bun. Ea a urcat treptele spre şcoală în mijlocul mulţimii, iar curtea şcolii s-a golit de toată lumea, cu excepţia elevilor evrei, Carlotta, Malka, Giulia şi alţii ale căror nume nu le ştia, înlăcrimaţi şi confuzi.

Uşile şcolii s-au închis, iar Sandro a rămas mut de uimire afară, printre ceilalţi elevi evrei. Zgomotul şi pălăvrăgeala se auzeau de la ferestrele deschise ale şcolii, iar el ştia că toată lumea urma să se înghesuie în sălile de clasă, fiind pe punctul de a cânta *Giovinezza*. O cânta şi el în fiecare zi, dar astăzi, fascismul îl exclusese de la şcoala lui şi de toţi cei pe care îi cunoştea, inclusiv fata pe care o iubea.

— Ce facem acum?

Giulia se apropie, ştergându-şi ochii.

— Nu ştiu, dar trebuie să plec.

Sandro s-a grăbit spre bicicletă.

Sandro a pedalat pe străzi, mai repede decât o făcuse vreodată. Ora de vârf a dimineţii era în plină desfăşurare şi era tot ce putea face pentru a se feri din calea maşinilor, a tramvaielor şi a altor biciclete. Toată lumea se grăbea să ajungă la serviciu sau la şcoală, fără să ţină seama de bulversarea din viaţa evreilor din Roma. A ajuns la La Sapienza în timp record, a virat pe pista de asfalt care trecea prin centrul campusului şi s-a alăturat celorlalţi elevi care pedalau bicicletele şi celor care mergeau pe jos în grup. A trecut pe lângă noua clădire administrativă, un edificiu masiv care fusese construit sub conducerea lui Mussolini, pe care Sandro îl vedea cu alţi ochi. Designul său monolitic obişnuia să-l impresioneze, dar astăzi îl intimida.

A virat pe aleea care ducea spre clădirea rotundă şi ultramodernă care adăpostea Catedra de matematică, iar o mulţime de elevi se aflau pe iarba din faţă. A sărit de pe bicicletă exact la timp pentru a vedea un şir de studenţi, devastaţi şi dezorientaţi, ieşind din clădirea de matematică cu lucrurile lor.

Sandro s-a simţit ca lovit, asistând consternat la scenă. Lângă el se afla un student corpolent, care părea şi el supărat, iar Sandro s-a întors spre el.

— Scuză-mă, este din cauza noii legi?

— Da, studenţii evrei au fost daţi afară în această dimineaţă. Profesorii evrei au primit scrisori de concediere, deci sunt concediaţi. Programul cursurilor este un haos. Nimeni nu ştie ce să facă. Este şocant.

— Cum rămâne cu Levi-Civita? A plecat deja, ştii?

— Levi-Civita? Ai cursuri cu Levi-Civita? Ochii negri ai studentului s-au luminat cu o nouă privire. Eu sunt Franco Dutolo.

Sandro s-a prezentat, strângându-i mâna.

— Ce curs ai cu Levi-Civita?

— Nici un curs, un studiu independent.

— Nu l-am văzut încă, dar abia am ajuns aici. Sunt pe o listă de aşteptare pentru seminarul lui, sau eram. M-am transferat de la Universitatea din Padova. Levi-Civita a predat acolo ani la rând. Toată lumea îl iubea. Îi lua pe studenţi în excursii prin Alpi. Franco s-a întors şi a privit scena, clătinând din cap. Asta e dezgustător. Este bigotism. Nu m-aş fi gândit niciodată că se poate întâmpla aşa ceva, iar oamenii spun că va decima Catedra de matematică. Profesorii Volterra şi Castelnuova au plecat deja. Îţi vine să crezi sau nu, unii dintre studenţi râdeau.

Sandro a dat înapoi, îngrozit.

— Am auzit că profesorul Enriques a încercat să intre în bibliotecă, dar nu l-au lăsat. Ochii lui Franco s-au aprins de indignare. L-au dat afară. Unul dintre cei mai buni matematicieni ai secolului.

— Este groaznic.

Sandro a privit asistenţii absolvenţi trecând pe lângă el, unii părând amorţiţi, mulţi plângând.

— Îţi poţi imagina că asta se întâmplă în universităţile din toată ţara. Padova. Bologna. Torino. Ferrara. Milano.

— Trebuie să intru.

— Nu, ne-au spus să nu o facem. Ne-au spus să aşteptăm afară.

Dar Sandro nu mai voia să respecte regulile. Şi-a dus bicicleta până la intrare, şi-a făcut loc prin mulţime şi s-a grăbit să intre în clădire, cu inima în gât. În holul zgomotos domnea haosul, iar studenţii se agitau peste tot, sporovăind şi plângând. Personalul se îmbrăţişa, iar profesorii îşi ştergeau lacrimile.

Sandro a luat-o la dreapta, îndreptându-se spre biroul profesorului Levi-Civita, mânat să îl vadă pentru ultima oară, să îşi ia rămas-bun şi să îi mulţumească. Şi-a croit drum printre mulţimea de pe hol şi l-a zărit pe Enzo stând în faţa biroului profesorului.

— Enzo!

Sandro s-a grăbit, dar uşa profesorului era deschisă, iar biroul său gol.

Ochii lui Enzo străluceau.

— Tocmai l-ai ratat. Îmi pare foarte rău. Ştiam că vei veni. Speram să ajungi la timp.

Sandro a simţit cum i se îngroaşă gâtul şi toate emoţiile pe care şi le reprimase îl ajungeau din urmă. Îi venea să cedeze şi să plângă, nu numai pentru el, ci şi pentru profesor şi pentru toţi ceilalţi.

— Îmi pare foarte rău pentru această... lege. Enzo a strâmbat din nas. Evident, mă dezgustă. Este discriminare şi ar trebui să fie anulată, dar ştiu că asta nu te ajută acum. Ai fost un elev strălucit. Eu am învăţat de la tine, nu invers.

— Mulţumesc! a spus Sandro, înghiţind în sec, căci cuvintele frumoase îi scoteau tristeţea în evidenţă. Cum a fost profesorul? Era supărat?

— Da, dar a ţinut capul sus. Acesta este un coşmar. Îi pierdem pe toţi.

— Unde s-a dus?

Sandro se străduia să-şi păstreze calmul.

— Nu ştiu. Toată lumea se agită. Nimeni nu înţelege această nouă lege. Enzo şi-a frecat faţa. Se zvoneşte că va afecta aproape o sută de profesori din toată ţara. Este atât de stupid şi de greşit şi nu va face decât să afecteze negativ Italia. Îi vom pierde pe cei mai buni. Ce sens are asta?

Sandro nu avea nici un răspuns. Trebuia să părăsească La Sapienza chiar acum, pentru a nu se mai întoarce niciodată. Nu va mai avea niciodată şansa de a lucra pentru Levi-Civita. Nu va preda niciodată aici şi nici nu va contribui la domeniul matematicii.

— Vei fi bine?

— Are vreo importanţă? a răspuns Sandro, fără menajamente.

Capitolul 34

ELISABETTA

5 septembrie 1938

După şcoală, Elisabetta a intrat în bucătăria aburindă de la Casa Servano şi şi-a agăţat poşeta în faţa cămării, unde Nonna stătea la masă. Patru rânduri dolofane de aluat moale stăteau prăfuite cu făină, iar capul argintiu al bătrânei era aplecat în timp ce tăia o linie în secţiuni mici, lăsând un rând de pernuţe mici de paste.

Elisabetta a presupus că Nonna făcea *gnocchi*, dar Paolo nu fusese la bar să joace jocul ghicitului, iar ea oricum nu avea chef. Îşi făcuse griji toată ziua, iar şcoala fusese îngrozitoare, cu toţi elevii, profesorii, personalul de la administraţie supăraţi şi furioşi.

— *Ciao*, Nonna. Elisabetta a trecut să o sărute pe Nonna pe obraji, respirând mirosuri familiare de făină şi apă de trandafiri. Ai auzit ce s-a întâmplat astăzi, cu evreii?

— Ce crezi, că trăiesc într-o peşteră? Mussolini se întoarce împotriva evreilor, făcând Trastevere să plângă! Îi dă afară pe copii din şcolile lor! Profesorii rămân fără slujbe! Omul ăsta e un monstru, un flagel! Acum tu! Nonna şi-a ridicat privirea de la lucru, cu gura strânsă. Ia loc!

— Eu? Şi Mussolini?

Elisabetta s-a aşezat, nedumerită.

— Ăsta nu e ziarul meu?

Nonna a făcut un gest spre ziarul de ieri, aşezat pe celălalt scaun.

— Da.

— Sunt supărată pe tine.

— De ce?

Nonna şi-a apăsat degetul arătător şi cel mijlociu pe una dintre pernuţele moi de paste, a făcut o gropiţă în centru, apoi a făcut-o să alunece pe făină cu o mişcare abilă a unghiilor.

— Ai scris pe ziarul meu?

Elisabetta încercuise câteva camere de închiriat.

— Presupun că da, da. Îmi pare rău.

— Cauţi un loc unde să stai?

— Da.

— Nu te-ai gândit să mă întrebi? Nonna a mai rulat o bucată de paste. Nu-ţi dai seama cât de jignită mă simt? Nu te-ai gândit că aş avea o cameră pentru tine? Nu ştii că sunt o femeie cu

bani? Nu ştii că am o proprietate? Am o cameră foarte frumoasă într-una dintre clădirile mele. Are chiar şi o baie.

— Pentru mine?

— Bineînţeles că pentru tine!

Nonna s-a încruntat, exasperată.

Elisabetta nu a înţeles. Suna ca o ofertă, dacă nu ar fi fost vorba de felul de a fi al Nonnei.

— Ei bine, îţi mulţumesc, atunci. Cât costă chiria?

Nonna a ridicat brusc capul, iar ochii ei cu pleoape căzute au început să se aprindă în spatele ochelarilor.

— Elisabetta, ce fel de femeie crezi că sunt?

Elisabetta s-a simţit copleşită.

— O cameră, pe gratis? Nu pot să accept o asemenea generozitate.

— Atunci te voi concedia. Ia-ţi la revedere de la Casa Servano şi de la mine.

— Nu! s-a grăbit Elisabetta să spună, confuză.

— Vrei să spui „da”. Ce s-a întâmplat cu tine? Nu poţi să spui „da”?

— Da! a răspuns Elisabetta, recunoscătoare că a fost îndemnată. Nu era o conversaţie, ci un câmp minat. Mulţumesc! Unde este camera?

— Via Fiorata 28.

Elisabetta a clipit.

— Acolo locuieşti, nu-i aşa?

— Da, ţi-am spus, e a mea. Nu mă asculţi?

Nonna a tăvălit un alt *gnocchi* prin făină. Eu sunt la parter. Tu vei fi la etaj, cu propria ta baie.

— Minunat, mulţumesc!

Elisabetta a simţit cum o cuprinde uşurarea ca o baie caldă, dar Nonna o privea cu înfocare, cu un cuţit în mână.

— Există o singură problemă. Pisica ta proastă.

— De unde ştii despre pisica mea?

Elisabetta a înghiţit în sec. Nu l-ar fi lăsat niciodată pe Rico pe stradă. Mai degrabă ar fi renunţat la camera liberă.

— Nu ştii că te văd adunând resturi de peşte? Sau că te aud vorbind despre cât de deştept este? Cât de chipeş? Cât de afectuos?

— Pot să-l aduc?
— Urinează prin casă?
— Nu.
Nonna s-a uitat la ea, hotărându-se.
— Deci, da.
Elisabetta a îmbrăţişat-o.
— Dar dacă urinează prin casă, a spus Nonna, îi voi tăia *gnocchi*.

Capitolul 35

SANDRO

5 septembrie 1938
— Rosa!
Sandro şi-a ridicat privirea din caietul său, bucuros să o vadă pe sora lui mai mare intrând în apartament. Se mutase în propria locuinţă cu nişte colegi de cameră şi nu venea prea des acasă. A venit în sufragerie, lăsându-şi poşeta, şi l-a îmbrăţişat. Purta costumul ei bronzat la modă, cu părul prins în coc, iar el a simţit adierea uşoară a parfumului ei floral.
— Am auzit ce s-a întâmplat la şcoală, Sandro. Îmi pare foarte rău!
— Mulţumesc! S-a întâmplat şi la La Sapienza. Levi-Civita a plecat. Am ajuns prea târziu ca să-mi iau rămas-bun.
— O, nu! Trebuie să fii atât de trist.
— Încerc să nu fiu. Sandro a vorbit din inimă. Încerc să rămân pe drumul cel bun.
— Nu poţi să rămâi pe drumul cel bun când propriul tău guvern te face să deraiezi. Rosa s-a încruntat cu părere de rău. Mussolini s-a întors împotriva noastră. Manifestul şi legile

privind rasele arată că nu-i mai vrea pe evrei în Italia. Ne va face viaţa atât de grea încât vom pleca.

— Dar de ce? De ce acum, după atât timp?

— Este ceea ce ne-a îngrijorat pe mine şi pe David. Mussolini alege să fie de partea lui Hitler, iar dacă Hitler este împotriva evreilor, la fel este şi Mussolini. Rosa i-a atins cu tandreţe braţul. Ştiu că îl iubeşti pe tata, şi eu la fel, dar nu ştie ceea ce văd eu la ambasadă.

Sandro s-a simţit sfâşiat.

— Dar el cunoaşte oameni din partid şi citeşte ziarele.

— Citeşte doar ziarele fasciste, iar toţi prietenii săi cei mai apropiaţi sunt fascişti. Ei merg cu Mussolini, indiferent de situaţie. Rosa l-a strâns de braţ. Oricum, doar pentru că tata crede ceva, nu înseamnă că şi tu trebuie să crezi la fel. Fascismul este acum duşmanul nostru. Evreii ar trebui să părăsească partidul, după ziua de azi. Legile privind rasele sunt picătura care a umplut paharul. Te-au dat afară din şcoală. E revoltător!

— Tata spune că este ceva temporar.

— Se înşală. Sandro, trebuie să gândeşti singur.

— Rosa!

Mama lui a intrat în cameră şi a sărutat-o pe Rosa pe ambii obraji, urmată de tatăl său.

— Ce surpriză plăcută! Tatăl său a întins braţele pentru a o îmbrăţişa pe Rosa, dar Sandro a detectat efortul din zâmbetul părinţilor săi. Toată seara vorbiseră retraşi în biroul tatălui său.

Rosa i-a sărutat pe amândoi.

— Ce zi teribilă! Sunt îngrozită.

— Ca şi noi, a spus mama, cu un ton controlat. Dar tatăl tău lucrează deja la soluţii. Rămâi să mănânci, nu-i aşa?

Sandro a intervenit:

— Este cina mea de consolare, Rosa. Cornelia mi-a promis ceva prăjit.

Rosa a chicotit, un sunet vesel în mijlocul tensiunii.

— Mi-ar plăcea să rămân.

— Bine, ia loc, şi eu aduc un alt tacâm.

Mama lui s-a întors şi a plecat spre bucătărie.

— Da, staţi jos, amândoi. Tatăl său a trecut la masă, a luat paharul de vin, a turnat puţin şi i l-a oferit Rosei. Ce-ai mai făcut?

— Bine, până astăzi. Rosa a acceptat vinul şi s-a aşezat. Tată, cum rămâne cu legile privind rasele? Despre ce vorbeşte mama, soluţii?

— Trebuie să ne păstrăm luciditatea şi să mergem înainte. Există o prevedere pentru ca şcolile evreieşti să fie înfiinţate cu finanţare guvernamentală.

— Dar ce părere ai acum despre partid? Tu, dintre toţi oamenii, care eşti atât de loial, trebuie să fi fost şocat. Este o schimbare de direcţie, nu-i aşa?

— Aşa cum i-am spus lui Sandro, sunt şocat de promulgarea legilor privind rasele. Totuşi, de atunci, am avut timp să studiez legea, să mă consult cu membrii Consiliului şi să dau câteva telefoane.

Rosa s-a încruntat.

— Este îngrozitor, nimic nu poate schimba asta, tată.

— Consiliul analizează deja posibilitatea de a închiria un spaţiu în care să ţină cursuri, iar membrii comunităţii se oferă voluntari pentru a preda. Cu siguranţă avem o mulţime de profesori şi profesionişti care ne pot ajuta.

— Dar... a început Rosa, însă tatăl său a ridicat o mână.

— Profesorii evrei care au fost strămutaţi astăzi au sunat la sinagogă, căutându-şi de lucru, iar noi facem o listă pentru a vedea câţi putem angaja. Am sugerat să o luăm pe *professoressa* Longhi, profesoara de matematică a lui Sandro. Sandro poate ajuta la predarea aritmeticii elevilor mai mici. Întotdeauna şi-a dorit să predea, aşa că poate putem privi acest lucru ca pe o oportunitate.

— O *oportunitate*? a repetat Rosa, cu o dezaprobare nedisimulată.

Mama sa a reintrat în cameră cu tacâmurile, a aşezat o farfurie şi tacâmurile de argint în faţa Rosei, apoi s-a aşezat.

— Da, a răspuns ferm tatăl său. În mod evident, este o situaţie proastă, dar trebuie să facem tot ce este mai bun din ea. Nu există nici un motiv pentru ca Sandro şi ceilalţi să piardă

timp, deoarece vor fi încă eligibili pentru a susţine examenul de stat la sfârşitul anului. Dacă vor trece, vor absolvi.

— Deci, asta a fost prevăzut?

— Da. Ceea ce contează cel mai mult este ca nevoile academice ale elevilor să fie satisfăcute. Tatăl său l-a bătut pe umăr. Evident, aceasta nu este o problemă doar pentru liceul lui Sandro. Există primele estimări potrivit cărora sunt afectaţi aproximativ şase mii de elevi evrei, o sută şaptezeci de profesori de liceu şi o sută de profesori universitari. Aşa că ne vom adapta şi vom merge mai departe. La urma urmei, supravieţuirea este ceea ce noi, evreii, facem cel mai bine.

— Bine spus, dragă, a zis mama lui, când Cornelia a intrat în sufragerie cu o farfurie de *carciofi alia giudia*, anghinare prăjită, o specialitate evreiască.

Lui Sandro i s-au aprins ochii.

— *Bravissima*, Cornelia!

— Doar pentru tine. Cornelia a zâmbit în timp ce aşeza platoul, iar anghinarele prăjite arătau delicios. Pesmetul uşor strălucea cu ulei de măsline şi lămâie şi era presărat cu fulgi grosieri de sare de mare. Tatăl său a rostit o rugăciune deasupra mâncării, iar Sandro a smuls o bucată de anghinare, luând o muşcătură.

— Mmm, sunt oficial consolat.

— Bine.

Cornelia l-a bătut pe umăr şi s-a întors în bucătărie.

Rosa şi-a dres vocea.

— Am ceva de spus tuturor, chiar dacă această noapte este deja una dificilă. Aş putea la fel de bine să nu mă mai ascund. Mi-a fost confirmat postul la o agenţie umanitară internaţională şi totul este în regulă. Voi emigra cu David şi totul este pregătit. Îmi pare rău că trebuie să vă spun în seara asta, dar plec la sfârşitul săptămânii.

Sandro s-a simţit uimit şi trist. Nu crezuse niciodată că ea va merge până la capăt. Nu ştia ce să spună. Se simţea ca o lovitură, dar avea să păstreze asta pentru el.

— Atât de curând?

Mama şi-a dus mâna la gură.

Faţa tatălui său, plină de riduri, era mută de uimire.

— E brusc, nu-i aşa?

— Nu chiar, a răspuns Rosa, pe un ton mai moale. Am aşteptat să vină confirmarea. Nu vreau să plec fără voi toţi, dar mi-e teamă să rămân. Mi-e teamă pentru voi dacă rămâneţi.

— Vom fi bine, a spus tatăl ei în linişte. Noi locuim aici. Lucrăm aici.

— Trebuie să rămânem, Rosa, a adăugat mama ei, iar Sandro s-a uitat în jos spre farfurie, afectat. Era de acord cu părinţii lui şi cu siguranţă nu voia să părăsească Roma sau pe Elisabetta. Dar răsturnarea de situaţie îi zdruncinase încrederea în poziţia sa.

— Ascultaţi-mă, pentru ultima oară. Rosa s-a aplecat. Ceea ce mă îngrijorează este că, la un moment dat, nu veţi mai avea voie să emigraţi. Am auzit lucruri la ambasadă şi ştiu că veţi spune că nu este oficial, dar este de încredere. Evreii din toată Europa fug de nazişti. Şi ştiu că spuneţi că evreii vin în Italia şi aveţi dreptate, dar vor fi în aceeaşi situaţie teribilă. Cei care acţionează rapid au o şansă de a pleca. Dacă veţi întârzia, va fi doar mai dificil şi mai periculos.

— Periculos?

Tatăl său a luat-o în derâdere.

— Da, tată. Rosa şi-a strâns buzele. Alte ţări fac deja ceva pentru a bloca refugiaţii. Statele Unite ale Americii au cote pentru evrei şi ridică şi mai multe restricţii. Procedurile Departamentului lor de Stat sunt pline de întârzieri. Chiar dacă reuşeşti să obţii o viză, există reglementări cu privire la suma de bani cu care poţi pleca din Italia, iar dacă nu sunt suficienţi pentru a te întreţine, nimeni nu te va primi.

Tatăl său s-a încruntat, iar mama sa şi-a arcuit o sprânceană, dar Rosa nu i-a lăsat să scoată un cuvânt.

— Nimeni nu vrea să-i primească pe evrei şi chiar şi britanicii le cer solicitanţilor să plătească mii de lire sterline pentru a obţine o viză pentru Palestina. Dacă nu aş fi lucrat la ambasadă, mi-ar fi fost mult mai greu. Vă rog să veniţi cu mine în Londra. Aceasta este ultima voastră şansă.

— Nu, mulţumesc, a spus tatăl său, clătinând din cap. Ţi-am spus deja.

— Îmi pare rău, a adăugat mama lui.

Pe Sandro îl durea inima, dar vedea că sora lui era în pragul lacrimilor. O iubea, aşa că ştia ce avea de spus.

— Rosa, înţeleg de ce vrei să pleci. Ar trebui să faci ceea ce trebuie să faci.

— Mulţumesc! Rosa i-a zâmbit tremurând, apoi şi-a întors atenţia către părinţii lor. Şi mai este un lucru pe care trebuie să îl ştiţi. M-am căsătorit cu David în Londra săptămâna trecută, aşa că acum sunt soţia lui.

— *Ce?* Tatăl său a rămas cu gura căscată. Eşti căsătorită?

— Rosa? Ochii mamei sale s-au rotunjit în spatele ochelarilor. Doamne! De ce nu ne-ai spus?

Sandro s-a uitat, uimit, dar Rosa o lua de mână pe mama lor.

— Mamă, nu ţi-am spus pentru că ştiu ce părere aveţi tu şi tata despre faptul că mă voi căsători cu cineva care nu este italian. Şi nu ţi se pare că această obiecţie nu are nici o importanţă, după tot ce s-a întâmplat? Conform manifestului, nu mai suntem italieni pentru că suntem evrei. Tată, vezi absurditatea?

— Nu. Tatăl său şi-a încrucişat braţele. Manifestul încă nu este lege. Nimeni nu poate nega istoria. Noi suntem evrei italieni. Suntem romani.

Mama lui a dat din cap dezaprobator, uimită.

— Ai fi putut să ne spui, Rosa. Ai fi putut să ne anunţi. Nici măcar nu am fost la nunta ta!

Rosa părea dezamăgită.

— Ştiam că ai fi încercat să mă convingi să nu o fac şi nu am vrut să-ţi dau ocazia. Trebuia să ne căsătorim acolo pentru a-mi îmbunătăţi şansele de emigrare. Oricum, nu m-aş fi putut căsători aici.

Sandro înţelegea, deşi era trist că nici el nu apucase să o vadă căsătorindu-se. Era fericit pentru Rosa, dar rămânea cu inima frântă pentru că ea părăsea ţara. Emoţiile îi zvâcneau în interior. Totul mergea prost. Tatăl său era furios, mama sa se clătina, iar el abia aştepta ca această zi îngrozitoare să se încheie.

Tatăl său a dat din cap dezaprobator.

— Rosa, el nu este italian. Cum ai putut?

— Ne iubim unul pe celălalt, aşa am putut. Rosa s-a încruntat. Este un om minunat şi ne-am căsătorit în cadrul unei ceremonii evreieşti, cu părinţii şi fratele lui acolo.

— Asta nu înseamnă că e italian! Tatăl său a ridicat mâinile în sus. Ne doream nepoţi italieni.

Dintr-odată, Sandro a simţit că emoţiile pe care le ţinea înăuntru explodează.

— Tată, mai contează? Mai întâi spui că nu pot să o văd pe Elisabetta pentru că nu este evreică. Apoi spui că Rosa nu se poate căsători cu David pentru că nu e italian.

Tatăl său s-a întors spre el, rănit.

— Eu şi mama ta avem dorinţe pentru amândoi şi avem dreptul la asta. Unde ţi-e respectul, fiule?

— Te respect, desigur. Sandro şi-a dat seama că trebuie să gândească singur, aşa cum spusese Rosa, aşa că a făcut-o. Dar nu pot să nu fiu de acord cu tine? Ceea ce s-a întâmplat astăzi nu demonstrează greşelile din logica ta? Oamenii nu sunt categorii şi nu este moral să mă dai afară din şcoala mea pentru că sunt evreu. Asta răneşte oamenii, la nesfârşit. Este pur şi simplu *greşit*. Guvernul ne discriminează, aşa că nu putem să discriminăm la rândul nostru, nu-i aşa? Este lipsit de principii.

Mama lui s-a ridicat, strângându-şi şerveţelul în braţe, neobişnuit de agitată. Sprâncenele i se lăsaseră în jos, iar buza inferioară îi tremura.

— Urăsc agitaţia asta. Am vrut să-mi văd fiica căsătorindu-se. Acum, nu mai pot şi nici nu voi mai putea.

Şi-a ţinut şerveţelul la nas în timp ce începea să plângă, apoi s-a întors şi a ieşit în grabă din cameră, cu Rosa pe urmele ei.

I-a lăsat pe Sandro şi pe tatăl său singuri la masă şi au tăcut, nici unul dintre ei nu vorbea pentru a umple golul. Sandro şi-a privit farfuria, încercând să-şi ordoneze emoţiile. Trebuia să recunoască o diminuare a respectului faţă de tatăl său, ale cărui păreri pur şi simplu nu se potriveau cu raţiunea. Sandro nu obişnuia să aibă niciodată astfel de discuţii în contradictoriu cu el, cu excepţia ultimei conversaţii despre Elisabetta.

Sandro ar fi vrut să rezolve problema, aşa că şi-a ridicat privirea, dar a fost surprins să-l găsească pe tatăl său stând ţeapăn în scaunul său. Ochii tatălui său se micşoraseră în

spatele ochelarilor, iar Sandro a simţit un val de regret. Niciodată până atunci nu-şi văzuse tatăl plângând.

— Tată? a spus el, ridicându-se, dar tatăl său i-a făcut semn să rămână pe scaun.

— Când vei avea copii, vei înţelege.

Capitolul 36

ALDO

Octombrie 1938

Barul GiroSport era plin, iar Aldo lucra la automatul de cafea de la tejghea, alături de barmaniţa lor mai în vârstă, Letizia. Tatăl său lucra în zona de scaune de afară, având grijă de clienţi şi alungându-i pe acordeonistul şi fotograful care încercau să facă bani de pe urma turiştilor. Marco servea o masă de asistente drăguţe, iar Aldo privea, amuzat. Marco se simţea întotdeauna în mod natural în largul său cu femeile, iar Aldo îşi dorea adesea să aibă farmecul fratelui său mai mic, dar acesta era ceva specific lui. Aldo îl iubea prea mult ca să fie invidios.

— *Due caffè ristretti*, a spus Letizia, însemnând două cafele, scurte şi dense, iar Aldo a luat o ceaşcă şi a rotit maneta de la automatul de cafea înalt, marca Victoria Arduino, cu vulturul strălucitor în vârf.

Şi-a pregătit cafeaua, gândurile lui rătăcind pe acolo pe unde rătăceau întotdeauna – la pericolul pe care îl reprezentau planurile antifasciştilor. Petrecerea de pensionare a lui Spada se apropia, iar Aldo era din ce în ce mai îngrozit pentru Marco. Spre groaza lui crescândă, antifasciştii repetau atacul la fiecare întâlnire, pretinzând că bastoanele erau arme, din moment ce

nu fusese încă trimis la Orvieto. În fiecare dimineaţă şi seară, se ruga la Dumnezeu pentru îndrumare, dar nu venise nici una.

Aldo i-a înmânat cafeaua Letiziei şi a început să pregătească o altă ceaşcă, complet preocupat. Încă nu reuşise să-l convingă pe Marco să renunţe la slujbă, dar se gândise la un plan alternativ. Părea o nebunie, dar se gândea să-i dea lui Marco carne de porc alterată în ziua petrecerii de pensionare, făcându-l să fie prea bolnav pentru a merge. Singura problemă era că Marco avea un stomac de fier, aşa că ar fi fost nevoie de foarte multă pentru a-l îmbolnăvi, iar Aldo nu voia ca frăţiorul lui să ajungă la spitalul de peste drum. Oricum, Marco ar fi mers la petrecere dacă nu ar fi fost cu adevărat foarte bolnav, pentru că abia aştepta să sărbătorească plecarea lui Spada.

Aldo i-a întins Letiziei a doua cafea, aruncând o privire afară. Privirea lui a căzut întâmplător asupra părului blond al unei femei care lua loc la una dintre mesele din zona lor de relaxare exterioară. A recunoscut-o. Era Silvia, soţia lui Uno.

Aldo a privit în jos, ascunzându-şi faţa. Inima lui a început să bată cu putere. Silvia habar nu avea că el lucra aici. Dacă l-ar fi văzut, i-ar fi aflat adevărata identitate.

— O cafea, *senza schiuma*, a spus Letizia, adică o cafea fără spumă.

Aldo trebuia să se facă nevăzut.

— Letizia, poţi să stai tu în locul meu? Trebuie să mă duc la baie.

— Sigur, a răspuns Letizia, iar Aldo a părăsit tejgheaua, pregătindu-se să intre grăbit în spate, când şi-a dat seama că a ajuns prea târziu. Silvia se ridicase şi vorbea cu tatăl său, întrebându-l probabil unde era baia. În clipa următoare, Silvia a intrat în bar, făcând o *bella figura* într-o rochie frumoasă, albastră, care se lipea de formele ei zvelte.

Lui Aldo i s-a uscat gura. Nu putea să o lase să-l vadă. Între timp, vederea ei îi întorcea capul lui Marco, căci fratele său nu rata niciodată o fată frumoasă. Aldo nu ştia ce să facă. Nu putea să-l lase pe Marco să înceapă să vorbească cu ea. Cunoscându-şi frăţiorul, acesta ar fi adus vorba de slujba lui pentru *fascio* pentru a o impresiona şi totul ar fi fost pierdut.

Aldo a îngheţat. Silvia se îndrepta spre el şi Marco. Nu putea să o evite. Dacă mergea la stânga sau la dreapta, ea îl vedea mişcându-se. Şi-a întors capul ca şi cum ar fi vorbit cu nişte clienţi. Cu coada ochiului, a fost îngrozit să o vadă pe Silvia privindu-l drept în ochi şi a încetinit pasul.

Aldo s-a uitat şi i-a întâlnit privirea, surprins. Silvia îl privea direct în ochi. În mod ciudat, expresia ei nu a înregistrat nici o surpriză, apoi a dat din cap aprobator ca şi cum i-ar fi trimis un semnal. S-a îndreptat spre partea din spate a barului şi a intrat în holul îngust, unde se aflau depozitul şi toaletele. Din fericire, Marco şi-a întors privirea, chemat de un client.

Aldo a urmat-o pe Silvia, cu mintea agitată. S-a întors pe hol, unde îl aştepta Silvia.

— Trebuie să vorbesc cu tine, a spus ea în şoaptă.

— Bine, în depozit. Aldo i-a arătat interiorul micuţei încăperi de sub scara care era acoperită cu produse alimentare. A închis repede uşa şi a aprins lumina. Silvia, ce faci aici?

— Uno m-a trimis să te văd, Aldo.

Aldo era şocat.

— De unde ştii cum mă cheamă? Sau că lucrez aici?

— Uno a aflat pentru că trebuia să vorbim cu tine. Este urgent.

Aldo a dat înapoi.

— Dar cum a aflat?

— El are metodele lui.

Aldo şi-a mascat starea de alarmare.

— Credeam că identităţile noastre sunt secrete. Credeam că avem încredere unul în celălalt. Nu ar trebui să ne spionăm unul pe celălalt.

— Sunt de acord cu tine, dar nu înţelegi riscurile pe care şi le asumă Uno. De aceea am venit eu în locul lui. Fruntea Silviei s-a încreţit. Crede-mă, are motive întemeiate pentru modul în care acţionează. Nu-ţi voi mai ascunde nimic, aşa că îţi spun că ştie că tatăl tău este un fascist din prima oră.

Aldo i-a mulţumit lui Dumnezeu că nu ştiau despre Marco. A răspuns în funcţie de cele aflate.

— Sunt sigur că nu sunt singurul din grupul nostru care are un tată care este un fascist convins. Sunt propria mea persoană şi, cu toate acestea, sunt loial cauzei noastre.

— Ştim asta, însă nu de asta am venit. Am venit să îţi spun să mergi la Orvieto în seara asta.

— În seara asta? Aldo a înghiţit în sec, dezechilibrat. De ce în seara asta? Ce s-a întâmplat?

— A intervenit ceva, asta e tot ce pot spune.

Aldo ar fi vrut să poată trage de timp. Cu cât mai mult putea amâna aducerea armelor, cu atât mai bine.

— Dar nu ştiu dacă sunt pregătit.

— De ce nu?

Aldo a încercat să se gândească la o minciună, dar era un mincinos groaznic.

— Of, dar în seara asta e aşa de repede.

— Nu aveam ce face.

— Dar trebuie să mă pregătesc.

— Ce să pregăteşti?

— Bicicleta mea. Trebuie să o pregătesc.

— Este stricată? Nu poţi s-o repari?

— Nu, ei bine, nu e stricată, dar...

— Aldo, ţi-e frică? Asta e? Ochii albaştri ai Silviei s-au ascuţit cu suspiciune. De aceea ai slăbit atât de mult? E din cauza anxietăţii?

— Da, a răspuns Aldo, simţind că femeia era prea deşteaptă ca să creadă o negare categorică. Dar nu am vrut să recunosc asta în faţa celorlalţi.

— Ştiam eu. Văd lucruri pe care soţul meu nu le vede. Silvia l-a mângâiat pe braţ. Fii curajos! Este periculos, dar nu nejustificat. Ai spus că vei merge şi trebuie să mergi. Soţul meu nu trebuie să facă totul. Fă-ţi partea ta. Respectă-ţi cuvântul dat.

— Bine.

Aldo s-a resemnat la gândul că trebuie să meargă, ca şi cum asta nu aducea mai aproape data petrecerii de pensionare.

— *Bravo!* Silvia a zâmbit scurt. Pleacă după căderea nopţii şi întoarce-te până dimineaţă. Persoana noastră de contact te va

aştepta la o tavernă numită Piccolo’s, pe Via del Duomo, lângă Corso Cavour.

— Cum îl voi recunoaşte?

— Îl cheamă Fabio şi va purta o şapcă în carouri. Îţi va da un pachet cu şase pistoale. Întoarce-te imediat la Roma şi pune-le într-o gaură în mărăcinişul de lângă Terme di Caracalla, unde Viale delle Terme di Caracalla se intersectează cu Via Antoniniana. Îţi este cunoscut locul?

— Nu.

— Tocmai ţi-am spus locaţia. O vei găsi cu uşurinţă. Dacă nu este sigur din orice motiv, ascunde-te pe loc sau călătoreşte în noaptea următoare. Nu te întoarce la Orvieto să cauţi persoana noastră de contact. Ai înţeles?

— Da.

— Mult noroc! La revedere!

Silvia a deschis uşa de la magazie şi a plecat, iar Aldo a lăsat să-i scape un oftat. Pieptul i se părea prea mic pentru ca plămânii să i se umple cu oxigen, iar el avusese întotdeauna o respiraţie excelentă. A ieşit din depozit şi a intrat în bar.

Marco s-a apropiat de el cu un zâmbet şiret.

— Aldo, ea este?

Aldo a înţeles încurcătura, care a lucrat în avantajul său.

— O, da.

— O blondă! Ce frumuseţe!

— Mulţumesc! Aldo şi-a dat seama că nu va putea merge acasă cu Marco în seara asta dacă va trebui să meargă la Orvieto. A venit să-mi spună că soţul ei pleacă din oraş, aşa că pot să stau cu ea toată noaptea. Vrei să mă acoperi tu cu tata şi cu mama?

— Da, bineînţeles. Dar cum rămâne cu dimineaţa, când nu eşti acasă?

Aldo era nedumerit, dar faţa lui Marco s-a luminat.

— Am o idee. Îi voi spune tatei că te-ai simţit bine şi că te-ai decis să te antrenezi până mai târziu, ca şi cum ai face o cursă de anduranţă. Atunci, el şi mama nu te vor mai aştepta. Doar să te întorci înainte să se trezească dimineaţa.

— Grozavă idee! a spus Aldo, forţând un zâmbet.

Nu scăpase din vedere ironia faptului că fratele său mai mic îl ajuta să obţină armele care urmau să se întoarcă împotriva lui.

— Acum spune-mi. Marco s-a aplecat mai aproape, cu ochii strălucind. Ce s-a întâmplat în depozit? Aţi făcut ceva, aşa de repede?

— Marco, nu!

Aldo a chicotit, deşi se simţea rău de la stomac.

— Se poate face, frate. Ştiu asta cu siguranţă.

Aldo nu i-a răspuns, decât pentru a-l împinge jucăuş.

Când s-a făcut noapte, Aldo a părăsit Roma şi a găsit drumurile lăturalnice spre nord. Era atent la traficul din jurul său, asigurându-se că nu era urmărit, dar se simţea în siguranţă. Mintea îi era foarte agitată în timp ce mergea, ştiind că fiecare mişcare a roţilor îl aducea mai aproape de ceva de care se temea. Trebuia să-l salveze pe Marco, iar carnea de porc alterată părea cea mai bună alternativă.

Trecuseră mai bine de trei ore pe bicicletă când Aldo a ajuns în sfârşit în oraşul medieval Orvieto. A pedalat pe străzile sale pietruite şi a găsit Piccolo’s, un bar sărăcăcios pe o stradă îngustă, mărginită de magazine închise. Totul era întunecat, cu excepţia tavernei, care arunca un fascicul eliptic de lumină pe trotuar. Prăbuşit pe peretele de lângă intrare se afla un bărbat cu o şapcă în carouri, care bea dintr-o sticlă de vin. Trebuia să fie Fabio, care se dădea drept un beţiv. Pe jos, lângă Fabio, zăcea un pachet voluminos învelit în hârtie maro şi sfoară. Armele.

Aldo a încetinit pasul, aruncând o privire în jur pentru a se asigura că nu este urmărit. Strada era pustie şi nu era nimeni prin preajmă. Un câine lătra în depărtare, în rest era o linişte absolută.

În clipa următoare, Fabio s-a ridicat, şovăind, apoi s-a îndepărtat clătinându-se, prefăcându-se că se sprijină de perete pentru a se stabiliza. Pachetul împachetat a rămas pe jos.

Aldo nu a ezitat. A accelerat, s-a aplecat în timp ce trecea pe lângă el, l-a luat şi a continuat să meargă. Era greu, astfel că l-a pus în coşul de pe ghidon.

Aldo şi-a dat seama că inima îi bătea cu putere ştiind că avea pistoalele. Acum chiar nu mai era cale de întoarcere. A spus o

rugăciune pentru iertare. S-a hotărât din nou să găsească o cale de a-l salva pe Marco. Acum era timpul să se întoarcă în Roma.

A cercetat strada, care rămăsese goală, întunecată şi liniştită. A coborât de-a lungul ei, s-a întors şi a pedalat pe drumul pe care venise, spre sud. Ochii lui au măturat străzile în timp ce pedala mai repede, îndreptându-se spre ieşirea din oraş. A ieşit din Orvieto şi a continuat să meargă, fiecare muşchi încordat în timp ce ţinea în mână ghidonul.

Coapsele lui au început să ardă şi a accelerat, intrând în trombă în noaptea întunecată. Drumul lung pe care îl avea de parcurs şiroia încoace şi încolo. Când a lovit o denivelare, pistoalele din pungă s-au ciocnit unul de altul, făcând zgomot.

Aldo şi-a coborât partea superioară a corpului pentru a-şi îmbunătăţi aerodinamica. Şi-a croit drum printre păşunile cu cai şi vaci care păşteau în întuneric. Farurile unei maşini care trecea pe lângă el îl luminau, dar el a ignorat-o. A accelerat, apoi maşina a accelerat, dar nu l-a depăşit. El nu înţelegea. A făcut semn maşinii să treacă pe lângă el, dar aceasta nu a trecut. Nu avea sens.

Aldo s-a ţinut tare, cu maşina pe urmele lui, peste umărul drept. Farurile mari îl luminau. A aruncat o privire peste umăr şi a văzut că era un sedan mare şi întunecat. A simţit un tremur de spaimă. Şi-a spus să se calmeze, dar nu funcţiona. A încetinit, dar şi sedanul a încetinit. A accelerat, dar şi sedanul a accelerat. Dar tot nu l-a depăşit.

Frica l-a străbătut, dându-i putere corpului său obosit. Sedanul i-a evitat roata din spate, jucându-se cu el. Aldo a pedalat mai tare, canalizându-şi frica în efort. Sedanul s-a apropiat atât de mult încât a simţit căldura emanând din motorul său mare. A auzit bărbaţi râzând. Poate beţivi, care se distrau pe seama lui. Nu era nimeni prin preajmă care să-l ajute. Era pe cont propriu.

Sedanul a ambalat motorul, ajungând pe lângă el. Nu putea spera să îi depăşească, dar a continuat să pedaleze, cu inima bătându-i din ce în ce mai tare din cauza unei terori crescânde. Deodată, o sticlă i-a lovit umărul, iar bărbaţii au izbucnit într-un râs zgomotos.

Aldo s-a prins de ghidon, dar nu a căzut. Pneul din faţă s-a clătinat, dar şi-a păstrat controlul. A încercat să se gândească la

o cale de ieşire. Nu a găsit nici una. Se afla pe o porţiune lungă de drum, flancată de garduri şi ferme, fără nici un drum secundar la stânga sau la dreapta. Bărbaţii din sedan probabil cunoşteau drumurile mai bine decât el. Era înspăimântat, dar se ruga să îl lase în pace.

Aldo abia dacă putea vedea în întuneric. În faţă, drumul se curba spre dreapta şi dispărea. Vântul îl bătea din plin, iar norii se grăbeau să ascundă luna. A virat în curbă spre dreapta, apoi a văzut cu groază că drumul era blocat de un şir de maşini care se aflau faţă în faţă cu el. Aveau farurile stinse.

O ambuscadă.

Aldo a frânat cât de tare a putut. Maşinile şi-au aprins farurile, inundându-l cu lumină şi orbindu-l. A alunecat în cădere. Bicicleta a dispărut de sub el. Pachetul de arme a zburat din pungă.

Totul s-a întâmplat deodată. A căzut la pământ, pe jumătate rostogolindu-se şi pe jumătate alunecând de pe şosea. Asfaltul i-a smuls tricoul şi i-a jupuit pielea. O durere chinuitoare i-a sfâşiat braţele şi picioarele. Nu mai putea să reţină nici măcar un gând.

Aldo s-a trezit oprit într-un şanţ cu iarbă, lovindu-se de un stâlp al unui gard. A simţit miros de bălegar. A auzit tunetul de copite în timp ce caii fugeau.

S-a luptat să-şi menţină cunoştinţa. Durerea era chinuitoare. Îl durea tot corpul. Simţea căldură pe toată faţa lui. Ştia că era propriul sânge. Şi-a deschis ochii cu efort. Deasupra lui se înălţa un şir de siluete întunecate, care fluturau bâte lungi.

Fasciştii.

Aldo a simţit cum îi plesneşte inima de groază. Fasciştii trebuie să le fi descoperit planurile. S-a luptat să se ridice în picioare, dar picioarele i-au cedat sub el. Durerea îi explodă în genunchiul drept. Probabil că era rupt. S-a aruncat în faţă şi s-a prăbuşit la pământ. A simţit în gură un gust metalic. Sânge.

Bărbaţii au râs, venind spre el.

— Porc bolşevic!

— Eşti arestat, comunistule!

— Văd că are o armă, nu-i aşa?

— Da, o văd şi eu!

— Trebuie să ne apărăm!

Aldo şi-a dat seama că aveau de gând să-l omoare, nu să-l aresteze. A încercat să se târască. Picioarele îi ardeau de agonie. A gâfâit şi a mârâit ca un animal. S-a târât înainte cu degetele.

— Haide, băiete, fugi! Fă-o să fie distractiv!

O bâtă l-a lovit din spate. Şi-a auzit omoplatul crăpând şi sfărâmându-se. O durere atroce i-a străbătut tot corpul. A refuzat să strige. Dacă avea de gând să moară, ar fi făcut-o cu curaj.

— Haide, ridică-te şi fugi, om bun de nimic!

Bărbaţii au început să-l lovească pe Aldo cu bâte, rupându-i coastele, cotul, picioarele. Se zvârcolea în agonie. Cineva l-a lovit cu piciorul în cap. A început să-şi piardă cunoştinţa.

Dintr-odată, Aldo nu a mai simţit nici o durere. Viaţa lui a început să se scurgă. A recitat *Ave Maria*. Era ora morţii sale. Sufletul i-a părăsit trupul şi a simţit că se uită de sus la tânărul care zăcea pe marginea unui drum de ţară, bătut de oamenii care îi furaseră ţara.

S-a gândit la familia sa. Îi iubea atât de mult. A regretat că nu i-a lăsat niciodată să îl cunoască cu adevărat. Fusese introvertit.

Regreta că nu fusese niciodată iubit de o femeie. Ar fi fost cel mai devotat dintre soţi. Nu ar fi vrut să-şi părăsească viaţa atât de curând.

Cu toate acestea, ştia că va avea o viaţă mai bună, o viaţă veşnică, în îmbrăţişarea unui Dumnezeu drept şi iubitor.

Şi în ultima clipă a simţit cea mai profundă durere, pentru că acum nu-l mai putea proteja pe iubitul său Marco.

Capitolul 37

MARCO

Octombrie 1938

Era o dimineaţă liniştită la barul GiroSport, cu Marco la tejghea alături de Letizia, pentru că Aldo nu venise acasă aseară. Părinţii lui fuseseră surprinşi să se trezească în lipsa lui Aldo şi îşi făcuseră griji, aşa că Marco le spusese că Aldo se întâlnea cu o femeie căsătorită şi că, fără îndoială, adormise acolo. Acum, ambii fii aveau probleme, cu părinţii lor supăraţi pe ei pentru că au minţit şi pe Aldo pentru că avea o aventură cu o femeie măritată. Marco a clocotit în faţa ipocriziei totale a reacţiei tatălui său, iar resentimentul a fiert în el.

Şi-a ridicat privirea de la tejghea, surprins să-l vadă pe şeful său, *Commendatore* Buonacorso, intrând în bar împreună cu tatăl său. Marco s-a întrebat dacă va fi promovat, din moment ce lucrurile mergeau atât de bine la serviciu. Tatăl său i-a făcut semn să înainteze, aşa că Marco i-a cerut Letiziei să preia comanda, a părăsit tejgheaua şi şi-a salutat şeful.

— *Commendatore* Buonacorso, mă bucur să vă văd.

Buonacorso a dat din cap, cu o expresie neobişnuit de sumbră.

— Am venit să vorbesc cu tine şi cu părinţii tăi.

Marco i-a urmat pe tatăl său şi pe Buonacorso în bucătărie, care avea un mic hol înainte de zona de gătit şi de cuptorul din spate. Mama lui şi-a ridicat privirea de la aragaz şi şi-a şters mâinile pe şorţ în timp ce se apropia.

— *Commendatore*, a spus ea, zâmbind, mă bucur să vă văd. Pot să vă aduc ceva pentru micul dejun?

— Nu, mulţumesc, *signora*. Buonacorso şi-a scos pălăria. Marco, ai cumva un scaun liber?

— Da, *Commendatore*. Marco a apucat un scaun vechi şi l-a împins spre şeful său. Domnule, vă rog, luaţi loc.

— Nu, scaunul este destinat mamei tale. Buonacorso a făcut un gest. *Signora*, vă rog. Luaţi loc.

— Mulţumesc, ce grijuliu!

Mama lui s-a aşezat uşor pe scaun, evident impresionată de manierele lui *Commendatore*.

Buonacorso şi-a dres vocea.

— Beppe, Maria, Marco, îmi pare rău, dar am veşti îngrozitoare. Nu există nici o cale de a îndulci cuvintele. Regret

să vă informez că Aldo al vostru a murit. Era un antifascist. A fost ucis în timp ce transporta pistoale la Roma, probabil pentru camarazii săi.

Marco a răsuflat uimit şi îngrozit. Nu era posibil. Nu-i venea să creadă ce auzea.

— Nu, a spus tatăl său cu voce răguşită. Nu se poate aşa ceva. Trebuie să vă înşelaţi. Mâna mamei sale a zburat la gură, ochii i s-au mărit de groază, dar nu a scos nici un sunet.

— Incidentul a avut loc noaptea trecută, în afara oraşului Orvieto, a explicat Buonacorso. Aldo a fost oprit în timp ce călătorea spre sud, spre Roma. Cinci pistoale au fost găsite într-un pachet aflat pe bicicleta sa. Avea, de asemenea, un pistol asupra sa. S-a opus arestării şi a tras în ofiţeri, aproape ucigându-l pe unul dintre ei. Aldo a fost ucis în legitimă apărare.

— Nu se poate aşa ceva.

Tatăl său a dat din cap dezaprobator.

Mama lui şi-a acoperit faţa cu mâinile.

Mintea lui Marco se chinuia să înţeleagă. Buza inferioară îi tremura, dar şi-a găsit vocea.

— Domnule, trebuie să fie o greşeală. Aldo a fost cu prietena lui aseară. Sunt sigur că este încă acolo. Vă promit că va fi acasă în orice moment.

— Marco, nu este nici o greşeală. Aceste fapte sunt adevărate.

— Dar ştiu că e cu prietena lui, a fost acolo aseară. Se duce acolo noaptea când ar trebui să se antreneze, e îndrăgostit...

— Nu acolo s-a dus, Marco. Buonacorso s-a încruntat. Nu pot divulga mai multe detalii, dar OVRA i-a supravegheat pe membrii unei celule antifasciste. Trădătorii s-au întâlnit de mai multe ori în catacombe. Aldo a fost identificat ca fiind acolo, în mod obişnuit, printre ei.

Marco a deschis gura, dar nu a rostit nici un cuvânt. Aldo dispăruse. Lacrimile i-au inundat ochii. Abia îl auzea pe *Commendatore*, care continua să vorbească.

— Corpul lui Aldo este pe drum. Avea asupra sa cartea de identitate şi, Beppe, ţi se va cere să faci identificarea finală a corpului său şi să semnezi formularele corespunzătoare. Condoleanţele mele!

Tatăl său rămăsese în control din punct de vedere emoţional, cu o expresie rigidă.

— *Commendatore* Buonacorso, vă asigur că fiul meu Aldo nu este un *traditore*. Aldo l-a iubit pe Mussolini şi ţara noastră. Ştiţi că sunt un fascist. Mi-am crescut familia în fascism. Marco este loial partidului nostru, iar Aldo este la fel.

— Beppe, înţeleg că este un şoc, aşa că nu voi vorbi mai departe despre acest subiect. Acum îmi iau rămas-bun de la tine, ca să puteţi plânge împreună. Buonacorso şi-a pus pălăria la loc. Din motive de securitate, nu vom comunica presei detaliile acestei chestiuni. Vom raporta în schimb că Aldo a pierit într-un accident de bicicletă, iar cadavrul său a fost găsit de poliţie.

Tămâia mocnită îngroşa aerul, iar Marco stătea în costumul său negru şi rigid, cu faţa spre altar. Slujba de înmormântare a lui Aldo era aproape gata, deşi Marco nu auzise nici un cuvânt. Icoana colorată care înfăţişa Fecioara cu Pruncul şi Fecioara pe lapislazuli pâlpâia în lumina blândă a unor lumânări albe, iar singurul sunet era latina mormăită a părintelui Donato şi tusea ocazională a congregaţiei.

Marco, Emedio şi mama lor plânseseră atât de mult în ultimele zile, dar tatăl lor nu vărsase nici măcar o lacrimă, chiar şi după ce identificase cadavrul lui Aldo, care prezenta răni de glonţ şi semne de bătaie, probabil că poliţia îşi descărcase furia pe cadavrul lui. Tatăl său era profund ruşinat de faptul că Aldo murise ca antifascist. Acest lucru nu făcuse decât să alimenteze resentimentele lui Marco faţă de tatăl său, deoarece el îl plângea pe Aldo indiferent de politică, iar dragostea lui pentru fratele său nu avea să dispară niciodată.

Marco îşi amintea că se juca cu Aldo în Piazza San Bartolomeo all'Isola, apoi se îmbrăţişa cu el noaptea, pentru că dormeau în acelaşi pat când erau mici. Aldo îl învăţase cum să repare o roată şi cum să folosească maşina de cafea. Era imposibil să îşi imagineze viaţa fără prezenţa liniştită şi constantă a lui Aldo, căci fratele său îl susţinuse la fel ca pietrele de pavaj de sub picioarele lui Marco.

Sfânta Liturghie se încheiase, iar părintele Donato a legănat o cădelniţă de argint pe un lanţ, lăsând dâre înţepătoare de fum

cenuşiu. Marco a părăsit banca, apoi s-a aliniat lângă sicriul lui Aldo, alături de tatăl său şi de ceilalţi ce urmau să care sicriul. Au ridicat sicriul pe umeri cu un *uno, due, tre* în şoaptă şi au ieşit încet, îndreptându-se spre un fascicul de lumină solară în mijlocul culoarului.

Marco a dus sicriul fratelui său afară, apoi l-a încărcat în dric. Cei în doliu au ieşit din biserică, iar el a observat-o pe Elisabetta printre ei, stând alături de Sandro şi de părinţii lui. Ochii ei frumoşi şi întunecaţi, inundaţi de lacrimi, îi vorbeau inimii lui. S-a îndepărtat pentru a merge către ea, dar a auzit vocea tatălui său răsunând în aer.

— Marco, nu, urcă în maşină!

Marco s-a întors, şocat să-l vadă pe tatăl său care se îndrepta spre el printre cei îndureraţi, roşu la faţă.

— Treci în maşină! Tatăl său l-a prins pe Marco de umăr şi l-a smuls de lângă Elisabetta. Aceasta este înmormântarea fratelui tău!

— Tată, nu...

Tatăl său l-a pălmuit, iar mâna lui Marco a zburat spre obraz. Elisabetta a tresărit. Mama lui Marco şi Emedio au dat înapoi, iar familia Simone s-a îndepărtat. Tatăl său l-a apucat pe Marco de umăr, dar Marco s-a smuls din strânsoarea tatălui său, înfruntându-l pe acesta.

— Vrei să-mi spui mie ce să fac, dar eu ştiu ce ai făcut! Ştiu cine eşti! *Ştiu*!

Vizibil uimit, tatăl său l-a lovit pe Marco cu pumnul, direct în obrazul stâng, iar Marco s-a clătinat, lăsându-se pe spate, ameţit de durere. Mama lui plângea, Emedio ţipa, iar cei care plângeau au izbucnit în comentarii îngrozite.

Marco le-a ignorat, iar toată furia şi resentimentele care se intensificaseră în el au explodat. S-a năpustit cu putere asupra tatălui său, lovindu-l în tâmplă. Tatăl său s-a împiedicat, clătinându-se şi lăsându-se pe spate, cu braţele agitate.

Emedio, Massimo şi Sandro s-au grăbit să-i despartă, dar Marco şi-a întors braţul drept.

Nu el a lovit cu pumnul.

Tatăl său l-a privit direct în ochi, apoi s-a năpustit asupra lui cu forţa unui tren de marfă. Impactul aproape că l-a doborât pe

Marco, dar Emedio, Sandro, Massimo şi ceilalţi îndoliaţi au năvălit în faţă şi au reuşit să-i despartă pe tată şi pe fiu, însă amândoi se luptau împotriva strânsorii acestora, zbătându-se încontinuu.

Chiar şi în haosul acela, Marco ştia că nu se mai afla sub controlul tatălui său. Nimic între ei nu va mai fi la fel.

Capitolul 38

MASSIMO

Noiembrie 1938

Massimo se grăbea să urce scările de la sinagogă. Un alt set de legi privind rasele fuseseră emise în acea dimineaţă, iar Consiliul era în delir. Ajunseseră în Sala del Consiglio, sau sala de conferinţe a consiliului, care era căptuşită cu rafturi şi dominată de o masă de conferinţă lungă şi lustruită, dar şi de scaune. Bărbaţii stăteau în grupuri, ţinând în mână copii ale noii legi. Rabinul Zolli vorbea la telefon în biroul său, încercând să compună răspunsul comunităţii.

Massimo i-a văzut pe prietenii săi, Luciano şi Armando, la masa de conferinţe. Erau oameni de afaceri; Luciano lucra în domeniul imobiliar comercial şi Armando în domeniul bancar. Luciano era înalt şi slab, dar Armando era scund şi rotund. Feţele lor erau la fel de grave.

— *Ciao*, Massimo, ia loc! Luciano a scos un scaun de lemn. Mulţumesc că ai venit atât de repede! Este o catastrofă.

— Ştiu, este foarte descumpănitor.

Massimo s-a aşezat, deschizându-şi servieta.

— Descumpănitor? E *înspăimântător*. Luciano a clătinat din cap, îndurerat. Când am ieşit din casă, soţia mea era în lacrimi.

Armando s-a încruntat.

— Când am plecat de la birou, *partenerii* mei plângeau. Oricum, ce părere ai?

— Am un plan. Massimo a scos exemplarul său cu noile legi, „Măsuri pentru apărarea rasei italiene”. În primul rând, să le parcurgem rapid, pentru că finalul este cel care contează. Obiectivul legii se găseşte la punctul 1, „Măsuri privind căsătoriile”, şi la articolele de la 1 la 7, referitoare la căsătoriile mixte între evrei şi cei ce nu sunt evrei. De acum înainte, „este interzisă căsătoria unui cetăţean italian de rasă ariană cu o persoană aparţinând unei alte rase”.

— Cu alte cuvinte, fără căsătorii mixte.

— Exact. Lui Massimo nu-i scăpase din vedere că, în conformitate cu noua lege privind rasele, Sandro nu va mai avea voie să se căsătorească cu Elisabetta. Punctul 2 articolul 8 defineşte ce este un evreu, iar articolul 9 prevede că apartenenţa la rasa evreiască trebuie să fie raportată şi înscrisă în registrele oficiale. Acest lucru a fost codificat înainte, dacă vă amintiţi.

Luciano s-a încruntat.

— Este un tratament discriminatoriu. Cei care nu sunt evrei nu trebuie să facă aşa ceva.

Armando a dat din cap.

— Sunt de acord. Massimo s-a întors la lege. Acestea sunt legi care codifică nedreptăţi. Cu toate acestea, mergem mai departe. Articolul 10 prevede că evreii nu se pot înrola în armată, nu pot lucra în calitate de gardieni şi nu pot fi proprietari sau manageri ai societăţilor privitoare la apărarea naţională sau ai societăţilor de orice fel care angajează o sută sau mai multe persoane. Şi-a ridicat privirea. Aceasta este o prevedere teribilă. Cei mai mulţi dintre clienţii mei deţin afaceri care se califică. Aceasta mă va ruina.

Luciano a gemut.

— Şi pe mine.

Faţa lui Armando era mută de uimire.

— Voi da faliment.

Massimo a rămas pe subiect. Prietenii lui aveau nevoie de îndrumarea lui, nu de emoţiile lui.

— Secţiunea D prevede că evreii nu pot deţine terenuri cu o valoare mai mare de cinci mii de lire, ceea ce cred că avem cu toţii. Secţiunea E prevede că evreii nu pot deţine clădiri urbane cu o valoare impozabilă de peste douăzeci de mii de lire, ceea ce mă include şi pe mine.

Luciano a strâns din buze.

— Locuim în suburbii, dar casa aparţine familiei soţiei mele.

Armando şi-a lăsat bărbia în mână.

— Şi eu sunt proprietarul casei mele. Sau o deţineam, până astăzi.

Massimo a dat din cap.

— Se poate forma o entitate corporativă şi transfera proprietatea către aceasta, se poate transfera proprietatea către membri neevrei ai familiei sau către prieteni de încredere sau chiar către o instituţie de caritate.

Luciano a dat din cap.

— Dar asta nu ar fi considerat un transfer fraudulos?

— În teorie, dar nu şi ca o chestiune practică. Din cercetările mele, există doar o mână de oameni desemnaţi să administreze această lege. Aceştia vor fi inundaţi de cereri privind invocarea de excepţii. Mă îndoiesc că vor ajunge să pună sub semnul întrebării transferuri de proprietate, valabile la prima vedere.

Armando a adăugat:

— Este adevărat, nimeni nu a lăudat vreodată eficienţa birocraţiei romane.

Massimo a continuat.

— Articolul 12 prevede că evreii nu pot angaja servitori care nu sunt evrei. O pierdem pe menajera noastră, Cornelia, care are nevoie de acest loc de muncă.

Luciano a dat din cap.

— Am angajat o asistentă pentru cel mai mic, de când soţia mea s-a îmbolnăvit atât de tare.

Massimo şi-a ridicat ochelarii.

— Articolul 13 îi exclude pe evrei de la angajarea în orice funcţie publică, inclusiv în Partidul Fascist. Mulţi oameni din comunitatea noastră îşi vor pierde locul de muncă. S-a îndreptat. Dar acum am ajuns la partea cea mai importantă. *Discriminazioni* – excepţiile sau cei cărora nu li se aplică legile.

Există categorii de excepţii. În primul rând, pentru diferite tipuri de veterani, iar la numărul 4, cei care au fost fascişti în anii 1919, 1920, 1921 şi 1922, precum şi în a doua jumătate a anului 1924.

Luciano s-a aplecat.

— Tu eşti, nu-i aşa, Massimo? Eşti un fascist vechi, deci faci parte din categoriile de persoane exceptate, nu-i aşa?

— Aproape, dar nu din punct de vedere tehnic. M-am alăturat în anul 1923.

— Noi nu suntem fascişti. Nu există excepţii pentru noi.

— Ba da, există. Massimo a arătat spre ultima dispoziţie. Acest lucru mă aduce la strategia mea. Există o excepţie expresă pentru orice evreu cu „merite excepţionale”, care vor fi evaluate în conformitate cu articolul 16.

Armando l-a luat în derâdere.

— Ăsta e un termen general. Nu înseamnă nimic.

— Nu sunt de aceeaşi părere, l-a corectat Massimo. Articolul 16 va fi salvarea noastră. Codul fiscal funcţionează în acelaşi mod. Conţine termeni care *invită* la ambiguitate, iar când îi văd, transform acest dezavantaj într-un avantaj. Şi-a trecut degetul pe pagină. De exemplu, cred că excepţia pentru merite excepţionale vi se aplică amândurora. Aţi servit amândoi în Marele Război şi cred că unul dintre voi a primit chiar o medalie pentru vitejie, nu-i aşa?

— Am primit, a răspuns Luciano cu mândrie.

— Ce altceva este o medalie, dacă nu un exemplu de merit excepţional? Am servit ca ofiţer de armată în cadrul Infanteriei 29 Piedmont şi voi avea grijă să includ serviciul meu militar în propria mea cerere. De asemenea, sunteţi amândoi lideri în comunitatea de afaceri, ceea ce este excepţional, în sine. Massimo s-a simţit încurajat. Vedeţi? Dispoziţia trebuie să însemne *ceva*. Tot ce trebuie să facem este să găsim raţionamente pentru a o interpreta într-un mod care să îi excepteze pe cei mai mulţi dintre membrii comunităţii noastre.

Armando s-a încruntat.

— Dar această lege intenţionează să îi discrimineze pe evrei. Nu ne vor încadra la excepţii dacă îi ajutăm pe evrei, nu-i aşa?

— Bună observaţie, dar această lege îi *clasifică* şi pe evrei, după cum o demonstrează prevederile referitoare la ceea ce înseamnă un evreu. Aşadar, vom depune cereri privind invocarea de excepţie pentru cât mai mulţi evrei şi vom arăta cât de excepţionali sunt aceştia. Massimo a făcut un gest în jurul camerei. Aceşti oameni sunt lideri de afaceri, savanţi şi profesionişti. Putem aduce argumente pentru toţi.

Ochii negri ai lui Luciano s-au aprins.

— Ştii, am putea oferi titluri care să sugereze că datoria pe care o îndeplinesc aduce beneficii comunităţii sau Romei.

— Bună idee!

Armando s-a înălţat, mobilizându-se.

— Bună idee! Massimo a zâmbit. Ne vom centraliza eforturile aici, la sinagogă. Toată lumea poate veni, iar noi îi vom intervieva, vom extrage date utile despre ei şi vom redacta cereri privind invocarea de excepţie pentru ei.

Armando a clipit.

— Dar, Massimo, noi nu suntem avocaţi. Ar trebui să ne supervizezi.

— O voi face, a fost de acord Massimo, deşi nu supraveghease niciodată pe altcineva în afară de secretara sa. Domnilor, ştiu cât de nedreaptă este această lege şi cât de gravă este poziţia noastră, dar noi suntem liderii acestei comunităţi. Toată lumea contează pe noi. Trebuie să trecem la o soluţie. Va fi nevoie de muncă, dar o putem face, aşa cum am făcut-o şi cu şcolile.

— Massimo, ridică-te, chiar acum. Toată lumea, ascultaţi!

Luciano s-a ridicat, apoi a bătut din palme pentru a atrage atenţia.

Massimo a rămas la locul lui, neobişnuit cu lumina reflectoarelor, dar Luciano l-a ridicat pe Massimo de braţ şi a început să vorbească:

— Prieteni, după cum probabil ştiţi, Massimo Simone este unul dintre cei mai buni avocaţi din oraş. Tocmai mi-a spus o strategie prin care putem face faţă acestor teribile legi privind rasele.

— Care este aceasta? a strigat un bărbat, apoi i s-au alăturat şi alţii.

— Spune-ne!

— Ce putem face?

— Massimo vă va spune! a strigat Luciano, dându-se la o parte.

— Le voi spune? a întrebat Massimo, agitat.

— Massimo, tu explici mai bine decât mine. Spune-le!

Massimo şi-a luat carneţelul cu o mână tremurândă.

— Voi începe prin a vă explica legea...

Capitolul 39

MARCO

Noiembrie 1938

Marco se plimba prin Piazza Navona mult mai încet decât oamenii de afaceri, negustorii şi comercianţii din jurul său. Era prima lui zi de lucru după înmormântarea lui Aldo şi îşi simţea inima grea şi îndureratã, după ce abia reuşise să doarmă. Nu vorbea cu tatăl său şi se evitau unul pe celălalt. Mama lui se dusese la culcare, îndureratã.

Marco s-a apropiat de marea boltă de la intrarea în Palazzo Braschi şi a salutat.

— Bună dimineaţa, Nino!

— Îmi pare rău pentru fratele tău.

Nino şi-a îndreptat privirea în faţă, neobişnuit de oficial.

— Mulţumesc! Marco a traversat intrarea boltită şi a virat la dreapta spre uşile de sticlă, unde Giuseppe şi Tino stăteau de pază, cu un comportament la fel de calm. Marco i-a salutat şi el. Bună dimineaţa!

— Bună dimineaţa, Marco! Condoleanţe!

— Mulţumesc! Marco şi-a dat seama că trebuie să fi auzit că Aldo murise ca antifascist, dar nu avea de gând să lase ochii lor

duri să-l deranjeze. S-a îndreptat spre marea scară de marmură şi a ajuns la ultimul etaj, care era inundat de lumina soarelui de la ferestrele din podea până în tavan. A mers spre biroul lui *Commendatore* Buonacorso, aşa cum făcea întotdeauna înainte de începerea zilei.

— Bună dimineaţa! i-a spus Marco lui Pasquale, care stătea de pază lângă arc şi s-au salutat reciproc.

— Condoleanţe! a spus Pasquale, iar Marco s-a dus la biroul şefului său şi a bătut la uşa de mahon.

Buonacorso l-a poftit înăuntru, iar Marco a deschis uşa şi a salutat, dar a fost luat prin surprindere la vederea lui. Şeful său stătea în spatele biroului său, dar lângă el se afla un ofiţer OVRA, cu o constituţie precum cea a unui urs, cu capul chel şi o privire feroce. OVRA era poliţia secretă a lui Mussolini.

Marco a simţit o furnicătură de teamă în timp ce se îndrepta spre birou.

— *Commendatore* Buonacorso, bună dimineaţa! Pot să vă aduc ceva?

— Nu. Buonacorso a făcut un gest. Ia loc.

— Da, domnule.

Marco s-a aşezat, iar ofiţerul de la OVRA doar l-a privit, fără să se prezinte, un semn rău.

Buonacorso s-a încruntat.

— Marco, eşti concediat. Nu mai poţi continua să lucrezi în cadrul sediului *fascio*, acum că ştim că ai avut un frate subversiv.

Marco a dat înapoi.

— Dar Aldo nu era cu adevărat aşa, vă dau cuvântul meu.

— Cum poţi să-l aperi? Ochii întunecaţi ai lui Buonacorso sclipiră. A încercat să ucidă un ofiţer al legii. A fost un antifascist violent şi un complice comunist. Transporta arme pe care urma să le folosească împotriva *noastră*.

— Poate că da, dar a plătit preţul suprem şi...

— Ceea ce este aşa cum ar trebui să fie, a întrerupt Buonacorso cu severitate.

— Eu nu sunt fratele meu, domnule. Nu aveam nici o idee despre politica lui de stânga. Nu am discutat niciodată despre asta. A ţinut-o pentru el.

— Este adevărat? Buonacorso şi-a arcuit sprâncenele. Nu aveai nici o idee?

— Vă jur, domnule, nu am ştiut. Nu mă puteţi concedia pentru ceea ce a făcut fratele meu.

— Este o chestiune de încredere, Marco. Nu mai pot avea încredere în tine.

— Domnule, puteţi. O dovedesc în fiecare zi, lucrând pentru dumneavoastră. Am aflat informaţii confidenţiale aici. Nu părăsesc niciodată această clădire.

Bam! Ofiţerul OVRA şi-a trântit mâna cărnoasă pe birou şi a avansat spre Marco, aplecându-se spre faţa lui.

— Fratele tău a fost un infractor subversiv! Trebuie să presupunem că şi tu eşti!

— Dar eu nu sunt.

— Ba da, eşti! Privirea ofiţerului OVRA l-a străpuns pe Marco. A făcut parte dintr-un grup antifascist şi tu eşti la fel!

Lui Marco i s-a uscat gura.

— Vă jur, nu ştiam nimic despre asta. Sunt un patriot, un bun fascist şi îl iubesc pe Il Duce şi partidul nostru. Nu aş face niciodată ceva împotriva...

— Nu te cred! Eşti la fel ca fratele tău!

— Nu, nu, vă jur...

— Lucrezi aici ca să ne spionezi!

— Nu, nu este adevărat. Nu am ştiut.

— Te-ai dat mare la bar pentru *Commendatore* Buonacorso! L-ai păcălit, făcându-l să creadă că eşti un patriot!

— Patriotismul meu nu este un truc.

Marco abia dacă a putut răspunde la acuzaţiile fulgerătoare.

— Te aştepţi să credem că nu ţi-a spus *niciodată*? *Ai trăit* cu fratele tău! *Ai mers cu bicicleta* împreună cu el!

— A spus că se vede cu o femeie măritată.

— Aţi venit acasă în acelaşi timp! Aţi fost văzuţi!

Marco a încercat să se gândească în ciuda fricii lui, care se intensifica.

— Aşa am plănuit, pentru tatăl meu. L-am minţit.

— Deci, *recunoşti* că eşti un mincinos! Ne minţi! Ai fost în cârdăşie cu fratele tău şi cu ceilalţi porci murdari! Cine sunt ei?

— Nu ştiu, vă spun, nu ştiam că se întâlneşte cu ei.

— De aceea tatăl tău s-a bătut cu tine la înmormântare! A aflat că eşti un antifascist!

— Lupta nu a avut nimic de-a face cu Aldo. A fost vorba despre prietena mea. Marco s-a gândit scurt la Elisabetta, apoi s-a gândit la iubita lui Aldo sau oricine ar fi fost ea. Staţi puţin, ascultaţi-mă, unul dintre antifascişti a venit la bar în acea zi. Era o blondă drăguţă, cea cu care Aldo spunea că are o aventură, cea căsătorită...

— Ai văzut-o? Ofiţerul OVRA a clipit. O femeie antifascistă?

— Da. Marco uitase de ea, în durerea lui. Ea este cea cu care trebuie să vorbeşti.

— Cum o cheamă?

— Nu ştiu, nu mi-a spus niciodată.

— Unde locuieşte?

— Nu ştiu.

— Ai fost în cârdăşie cu ea! Ofiţerul OVRA i-a înfipt un pumn strâns în faţă lui Marco. *Asta* e ceea ce vrei? Aş putea să te duc la *Questura* chiar acum! Te voi bate până vei vorbi! Aş vrea, dar şeful tău spune nu. El e un gentleman, eu nu sunt!

— Numai puţin, ascultaţi-mă. Lui Marco i-a venit o idee. Pot să aflu cine este. Asta va dovedi că nu sunt un antifascist.

Ofiţerul OVRA s-a gândit bine.

— Fă-o! Ai douăzeci şi patru de ore la dispoziţie! Vom fi cu ochii pe tine! Ai înţeles?

— Înţeleg.

— Douăzeci şi patru de ore!

Capitolul 40

ELISABETTA

Noiembrie 1938

Elisabetta stătea în bucătăria de acasă, ştergându-şi fruntea şi privindu-şi lucrarea. În sfârşit, terminase de împachetat pentru a se muta, iar grămezile de cutii o înconjurau. Vânduse toate lucrurile de care se putea lipsi, cum ar fi rochiile, pantofii şi genţile mamei sale, pe care obţinuse o sumă frumuşică de la vânzătorii ambulanţi din ghetou. Hainele tatălui ei i-au adus mult mai puţini bani şi, din motive sentimentale, a păstrat minunatele acuarele ale acestuia, din perioada de glorie a artistului.

Cea mai mare parte a mobilierului dispăruse, deoarece vânduse tot ce nu-i mai trebuia. De acum încolo va avea o singură cameră, ceea ce îi va simplifica viaţa. Încerca să privească înainte, nu înapoi. Astfel de gânduri erau mai productive decât să se gândească la moartea tatălui ei. Ajunsese să înţeleagă că îi era mai bine fără mama ei.

S-a scufundat în scaunul de lemn, realizând pentru prima dată că încăperea era foarte mică. Întotdeauna se gândise la bucătărie ca fiind foarte mare şi i se părea, paradoxal, că bucătăria ar părea mai mică fără nimic în ea, dar era adevărat. Îşi vedea casa cu alţi ochi, realizând că lăsa în urmă această parte a vieţii ei, acum că era adultă şi pe cont propriu. Împreună cu Rico.

Motanul s-a uitat de pe scaunul său din vârful unui munte de cutii, de unde o privea fără să dezaprobe sau să aprobe, ci doar cu atenţie. Rico era suficient de inteligent ca să înţeleagă că ea pleca şi că şi el o însoţea, căci o văzuse împachetându-i vasele preferate, ceea ce ar fi risipit orice nelinişte pe care ar fi putut-o avea.

— Nu-ţi face griji, Rico, i-a spus Elisabetta oricum, dar singurul lui răspuns a fost să clipească, apoi să se întindă aşa cum făcea întotdeauna, mai întâi cu picioarele din faţă şi arcuindu-şi spatele, apoi cu cele din spate, cu coada dreaptă în aer ca un semn de exclamare.

S-a ghemuit, privind în jos de pe cutie, iar Elisabetta şi-a dat seama că se pregătea să sară pe masă, dar locul unde stătea era prea înalt şi masa era prea departe, în cealaltă parte a camerei, o traiectorie periculoasă.

— Rico, nu, a spus Elisabetta, avertizându-l.

Rico s-a aşezat la loc, dezamăgit de ea pentru că îi anticipase actul de curaj şi îndrăzneală sportivă. El avea să fie o companie bună în continuare, iar ea îi mai avea pe Marco şi Sandro. Nu voia să rişte să-l piardă pe unul sau să-l rănească pe celălalt, ceea ce urma să se întâmple dacă l-ar fi ales pe unul dintre ei.

Gândurile ei au fost întrerupte de Rico, care se hotărâse totuşi să sară din turnul de cutii pe masă. În ciuda pericolului, a aterizat perfect, apoi s-a aşezat şi şi-a înfăşurat coada în jurul său într-un cerc perfect, formând un punct la sfârşitul propriei propoziţii.

Elisabetta a chicotit, admirându-l pe Rico pentru că îşi asumase riscul, căci avea atâta încredere în el însuşi. S-a trezit întrebându-se dacă putea învăţa ceva de la el. Dacă ar avea mai multă încredere în ea însăşi, poate că ar putea alege între Sandro şi Marco. Şi-a amintit ce îi spusese Nonna, că inima ei făcuse deja alegerea şi că îi va spune secretul, atunci când va fi gata să asculte.

S-a trezit stând printre cutii, în coaja goală a casei sale, având drept confident doar un pisoi. A închis ochii, şi-a liniştit gândurile şi şi-a deschis inima suficient de larg pentru ca aceasta să-şi elibereze secretul, care a zburat ca un porumbel din colivie, care se îndreaptă spre cer.

În acel moment, Elisabetta a făcut o alegere şi, imediat ce a făcut-o, inima ei i-a confirmat că a ales corect, pentru că decizia a rezonat în interiorul ei. Bucuria a cuprins-o, iar privirea ei fericită a întâlnit-o pe cea a lui Rico.

— *Prego*, a spus Rico din priviri.

Capitolul 41

MARCO

Noiembrie 1938

Marco a fugit acasă peste Ponte Fabricio şi şi-a găsit tatăl lucrând afară, în zona scaunelor. Nu-şi vorbeau, dar era o urgenţă. Fără suflare, l-a luat pe tatăl său deoparte.

— Tată, îţi aminteşti de o clientă blondă care a venit la bar în ziua în care Aldo a fost ucis? Era drăguţă şi a stat afară. S-a întâlnit cu el în acea zi.

Tatăl său s-a încruntat.

— Nu, nu-mi amintesc. De ce?

— Dar fotograful, care face poze turiştilor, pe bani? Cel pe care îl alungi mereu?

— Vrei să spui Corrado?

— Da, a fost aici în acea zi?

— Nu ştiu. E o pacoste, totuşi.

— Ştii unde locuieşte?

— Nu, dar lucrează la un magazin de aparate foto din Trastevere. Pe Via della Lungaretta.

Marco a luat-o la fugă, trecând cu toată viteza peste Ponte Cestio spre Trastevere. A sărit pe lângă mame cu copii şi curieri care împingeau cărucioare, apoi a făcut la stânga, grăbindu-se pe sub bolţi de iederă. A alergat până când a zărit magazinul de aparate foto din faţă, cu o siglă şi o vitrină pictate de mână.

A dat buzna pe uşă, speriindu-l pe bătrânul comerciant, care era micuţ şi avea părul alb şi ciufulit. Citea ziarul cu lupa şi şi-a ridicat privirea din spatele unei vitrine în care se aflau o serie de aparate foto folosite, marca Leica, Bencini şi Kine Exakta.

Marco nu avea timp pentru discuţii mărunte.

— Domnule, lucrează aici un bărbat pe nume Corrado? Trebuie să vorbesc cu el.

— În camera obscură, în spate. Negustorul a lăsat jos lupa. Dar e ocupat.

— Nu pot aştepta.

Marco a ocolit tejgheaua, iar negustorul s-a dat înapoi, ridicându-şi mâinile artrozice.

— Nu-mi faceţi rău! a strigat el, ceea ce l-a surprins pe Marco. Uitase că unii oameni erau intimidaţi de uniforma lui.

— Nu v-aş face rău, domnule. Trebuie să-l văd fără întârziere. Este o chestiune urgentă, în legătură cu familia mea.

— Bine, să vă arăt calea atunci. Camera obscură trebuie să rămână etanşă la lumină. Comerciantul l-a condus pe Marco în spatele tejghelei până la o perdea grea, pe care a dat-o la o parte, apoi a bătut la o uşă, strigând: Corrado, este un om care vrea să te vadă. Spune că e urgent.

— Bine, a strigat Corrado dinăuntru.

— Folosiţi uşa dublă. Negustorul a dat perdeaua la o parte, iar Marco a deschis uşa, trezindu-se într-un vestibul întunecat, cu o altă uşă, şi apoi a închis prima uşă în urma lui. A deschis uşa următoare, intrând într-o încăpere complet întunecată, cu excepţia unei mici lămpi portocalii care lumina un raft cu sticle şi urcioare şi o masă cu tăviţe cu lichid. Un miros chimic acru şi steril a umplut aerul. O frânghie de rufe ţinea la uscat printuri şi benzi lungi de negative, care se încolăceau de jos.

Când ochii lui Marco s-au obişnuit cu întunericul, s-a apropiat de Corrado, care stătea în faţa unei lupe, aruncând un con de lumină albă pe o foaie de hârtie fotografică.

— Corrado, eu sunt Marco Terrizzi.

— Şi? Corrado a stins lumina albă, aruncându-i pe amândoi în întuneric, cu excepţia lămpii portocalii.

— Familia mea deţine barul GiroSport, iar tu faci poze cu clienţii în zona de scaune de afară. Ai fost acolo joi după-amiază?

— De obicei stau pe acolo până când tatăl tău mă obligă să plec.

— Vreau să văd fotografiile pe care le-ai făcut în acea după-amiază.

— Am developat doar negativele. Nu fac printuri decât dacă cineva le comandă, iar nimeni nu a făcut-o.

— Atunci lasă-mă să văd negativele.

— Te va costa. Corrado a luat hârtia fotografică din aparat, a traversat camera obscură până la tăvile cu substanţe chimice şi a introdus hârtia în lichid. Dacă vrei printuri, te va costa şi asta.

— Plătesc. Dar trebuie să o faci chiar acum.

— Vei plăti şi pentru asta. Lucrurile urgente se plătesc suplimentar.

— Bine.

Corrado s-a întors şi a început să răsfoiască printre negativele atârnate de sfori. Fâşiile rigide scoteau un sunet ascuţit când se legănau şi se loveau unele de altele. S-a oprit la una.

— Această rolă este din acea zi, cred.

— Pot s-o văd? Marco s-a apropiat, strângând din ochi în întuneric, iar Corrado a scos fâşia de negative şi i-a înmânat-o, ţinând-o de margini.

— N-o păta, în caz că mă sună cineva. Dau cărţi cu numărul meu de telefon şi uneori se răzgândesc.

— Bine. Marco a luat fâşia cu negative, iar Corrado i-a întins o lupă de fotograf.

— Du-te în vestibulul de afară. E o cutie cu lumini acolo. Poţi să te uiţi singur.

— Mulţumesc!

Marco s-a dus în vestibul, unde se afla o masă subţire cu o cutie cu lumini deasupra. A localizat un întrerupător pe cutie, iar aceasta a prins viaţă. A aşezat fâşia cu negative pe cutie, care a luminat imaginile în avers, cu spaţii albe acolo unde era întuneric şi invers.

Marco a plasat lupa deasupra benzii, iar imaginile s-au mărit şi au fost puse în evidenţă. Primele câteva erau fotografii ale unor femei la întâmplare pe stradă, apoi cupluri la cafenelele de pe trotuar. A continuat până când a apărut insula Tiberina, apoi Piazza San Bartolomeo all'Isola. Spre finalul fâşiei erau imagini din zona de scaune din faţa barului GiroSport.

Inima lui Marco a început să bată cu putere. Prima imagine era a unui cuplu mai în vârstă, iar a doua a unei familii, zâmbind la cameră. A treia era o fotografie a unei fete frumoase care trecea pe lângă el, iar în fundal era o masă goală din zona de scaune. S-a întrebat dacă era locul unde stătuse blonda antifascistă înainte de a merge în depozit cu Aldo.

Marco a mutat lupa la următorul cadru. Era o poză cu o altă fată frumoasă care trecea prin faţa barului, dar în fundal era o fotografie clară a blondei, făcută în momentul în care ieşea din bar.

Marco a simţit un val de uşurare. Îşi putea dovedi loialitatea şi nevinovăţia. Faţa blondei era vizibilă în întregime, iar fotografia ei, odată mărită, putea fi folosită chiar pentru a o identifica.

A privit-o prin lupă, iar chipul ei se uita la el, înfricoşător, ca şi cum capul ei ar fi fost un craniu. Ştia că, odată ce o va identifica, va fi arestată şi bătută pentru informaţii.

Marco a făcut o pauză, reflectând. Aldo ar fi vrut ca el să o protejeze pe blondă, nu să o denunţe.

Dar Marco a simţit şi el o flacără de furie. Blonda îl manipulase pe Aldo. Îl trimisese la Orvieto pentru arme. Aldo ar fi fost în viaţă dacă nu ar fi fost ea şi cei ca ea.

Marco trebuia să se gândească şi la el. Trebuia să-şi restabilească buna reputaţie. Avea nevoie de slujba lui înapoi. Îşi pusese viitorul în joc la petrecere.

A luat o decizie.

— Corrado! a strigat el, stingând lumina.

Capitolul 42

ELISABETTA

Noiembrie 1938

Elisabetta s-a grăbit să ajungă în ghetou, sperând să-l vadă pe Sandro. Era sigură că acesta o evitase. El preda la şcoala evreiască, iar ea trecea pe la el după ore, dar el îi spunea mereu că este prea ocupat. Nu putea să mai lase să treacă încă o zi fără să-l vadă.

Elisabetta s-a grăbit până la la şcoală. Copii de toate vârstele se adunaseră la intrare, o adunătură de băieţi şi fete cu ghiozdane şi eşarfe. L-a zărit pe Sandro în capătul de sus al treptelor, alături de ceilalţi profesori, şi inima i-a săltat de bucurie. Era chipeş, cu o jachetă maro de tweed, cămaşă albă şi cravată maro, ca un profesor.

— Sandro! a strigat Elisabetta, iar Sandro s-a întors în direcţia ei.

A văzut-o, iar privirile lor s-au unit. O expresie dureroasă i-a apărut pe faţă şi s-a întors în interiorul şcolii, dispărând.

Ea s-a repezit pe scări, le-a urcat două câte două, grăbindu-se să ajungă înăuntru şi l-a zărit la capătul holului. El a intrat într-o sală de clasă, iar ea l-a urmat. A alergat până la capătul holului şi a intrat în clasă, care era o încăpere înghesuită, abia suficient de mare pentru mesele care fuseseră refolosite ca birouri, cu scaune vechi. Rafturi de cărţi nepotrivite se aliniau pe peretele din stânga, iar pe partea dreaptă se aflau două ferestre care aruncau o lumină rece.

— Sandro, vreau să-ţi vorbesc...

— Nu. Sandro stătea la pupitrul vechi al unui profesor, luând un pachet gros de hârtii din rucsac. Nu pot, sunt ocupat.

— Spui asta de fiecare dată.

— Pentru că e adevărat.

— Nu ştiu de ce mă eviţi.

Elisabetta a ajuns în dreptul lui, atingându-i braţul. De aproape, a putut vedea că slăbise şi că avea o expresie trasă.

— Nu te evit.

Sandro şi-a strâns buzele.

— Ba o faci. Ce s-a întâmplat? Este ceva ce am făcut? Este din cauza lui Marco?

— Nu, nu.

Sandro a privit în altă parte.

— M-am gândit la tine, atât de mult. Mi-e dor de tine...

— Nu mai este timp pentru asta acum. Am prea multe de făcut şi nu pot să aud cum ţi-e dor de mine.

— Nu sunt aici pentru mine, sunt aici pentru tine. Ştiu cât de mult suferi, o pot vedea în ochii tăi.

Sandro şi-a ferit din nou privirea, depărtându-se în acelaşi timp.

— Elisabetta, ce-i cu asta? Nu poţi face nimic în privinţa asta.

— Pot să te ascult şi să fiu cu tine.

— Asta nu schimbă nimic.

— Dar ajută. Elisabettei i s-a făcut milă de el. Îţi aminteşti după conferinţa Deledda, când am vorbit? Ţi-am povestit totul

despre tatăl meu, iar tu m-ai ascultat. Nu l-a schimbat pe tatăl meu, dar pe mine m-a ajutat. Şi după înmormântarea tatălui meu, la fel? Întotdeauna vorbim şi asta face lucrurile mai uşoare şi mai bune.

— Asta e în trecut şi totul s-a schimbat. Lumea mea s-a schimbat. Tatăl meu îşi pierde clienţii. Mama mea este epuizată. Rosa a plecat în Londra. Cornelia a plecat. Totul este diferit.

— Nu noi, noi încă suntem noi.

— Oamenii se schimbă. Oamenii te trădează. Expresia lui Sandro a devenit crispată şi o nouă amărăciune i-a întinat tonul. Acum există o prăpastie între evrei şi toţi ceilalţi. Zidurile ghetoului ar putea la fel de bine să fie ridicate din nou. Tu eşti de partea cealaltă. Nu înţelegi.

— Deci, explică-mi şi mie. Spune-mi cum te simţi, spune-mi cum e. Elisabetta a simţit că i se umplu ochii de lacrimi, dar s-a abţinut să plângă, pentru că trebuia să plângă el, nu ea. Întâi, să fii dat afară din şcoală, apoi această nouă lege...

— Cea care spune că sunt interzise căsătoriile mixte?

— Da, totul în legătură cu această lege este greşit, totul.

— Nu mai am aceleaşi drepturi ca toţi ceilalţi. Nu mă pot căsători cu cine vreau eu. Nu mă pot căsători cu o persoană care nu este evreu, tu eşti oficial mai bună decât mine.

Elisabetta s-a simţit ca lovită.

— Nu, nu spune asta, nu este adevărat. Nu sunt, iar legea nu contează pentru mine.

— Bineînţeles că da, aşa e legea.

— Legea nu contează între noi. Elisabetta l-a privit drept în ochi. Legea asta nu exista acum o lună şi cine ştie dacă va mai exista peste o lună.

— Ştiu eu şi va continua să existe.

— Nu ai cum să ştii asta. Elisabetta nu ştia cum să relaţioneze cu el sau chiar dacă putea. Nu ştii ce îţi rezervă viitorul. Ar putea fi mai bine.

— Sau ar putea fi şi *mai rău*.

— Eu spun că legea este doar politică. Ea va veni şi va pleca. Dar aceste sentimente pe care le avem unul pentru celălalt nu vor dispărea, ele există. *Eu* sunt aici, pentru tine.

— Ce înseamnă asta?

— Te iubesc, a răspuns Elisabetta, cu toată inima. Te iubesc şi te voi iubi şi când această lege nu va mai exista şi când vom îmbătrâni şi când orice altceva se va întâmpla sau indiferent de ce ne va aduce timpul.

— Vrei să spui că mă alegi pe mine? Sandro a clipit. Nu pe Marco?

— Da, tu eşti, Sandro. Întotdeauna ai fost tu.

— Momentul ales de tine este imposibil, Elisabetta. Tocmai când nu mă poţi avea, mă vrei. Sandro s-a încruntat, dând din cap dezaprobator. Ironia este prea mare. Legea o interzice. Părinţii mei o interzic şi...

— Nimic din toate astea nu contează pentru mine.

Elisabetta a făcut un pas mai aproape, sprijinindu-şi mâna pe braţul lui.

— Contează pentru mine. Asta se termină acum.

— Ba nu se termină niciodată. Dăinuieşte la nesfârşit, se numeşte dragoste.

— Nu mai este, nu pentru mine. Nu mai simt acelaşi lucru ca înainte pentru tine, nu mai simt. Sandro s-a îndreptat, fixându-şi maxilarul. Îmi pare rău.

Pieptul Elisabettei s-a strâns.

— Nu vorbeşti serios.

— Ba nu, vorbesc serios. Sandro a privit-o, cu un fior în ochii lui albaştri. Tu ai făcut o alegere, dar am şi eu dreptul la una.

— Sandro, chiar vorbeşti serios? a întrebat Elisabetta, cu inima frântă.

— Da, vorbesc serios. Sandro a aruncat o privire spre uşă, iar clamarea elevilor a răsunat pe hol. Clasa mea se întoarce. Te rog, nu face o scenă.

— Te implor, dă-ne o şansă.

— Nu, Elisabetta. Trebuie să pleci.

Elisabetta a ieşit în fugă din clasă, ştergându-şi lacrimile din ochi, şi s-a repezit pe coridor, trecând pe lângă elevi. Inima îi era în tumult, cu stomacul zdruncinat. Îl iubea, dar se hotărâse prea târziu. Era numai vina ei. Sandro era pierdut pentru ea acum.

Elisabetta a fugit de la şcoală şi a traversat în grabă ghetoul, abia stăpânindu-şi lacrimile. A fugit spre Trastevere, a ajuns

acasă şi a intrat în casă, evitând dormitorul Nonnei de la parter. A urcat în fugă la etaj şi intrat în dormitorul ei, unde s-a prăbuşit pe podea.

Într-un final putea să-şi lase lacrimile să curgă.

Capitolul 43

SANDRO

Noiembrie 1938

Sandro stătea la masă, prea nervos pentru a corecta lucrări. Mama lui privea pe fereastră, simţind, fără îndoială, acelaşi lucru. Primul fel de mâncare, *concia di fiori di zucca*, flori de dovlecel prăjite, s-a răcit pe masă. Tatăl său întârzia, iar Sandro ştia că asta o va scoate pe mama lui din minţi mai mult decât de obicei, şi pe bună dreptate.

Pe masă era aşezat un plic alb, încă sigilat, care fusese livrat prin poştă în cursul zilei. Adresa de retur era Demorazza, care era agenţia guvernamentală care administra legile privind rasele, aşa că plicul trebuia să conţină decizia agenţiei privind aplicabilitatea excepţiei familiei lor. Tatăl său depusese o cerere în acest sens în numele lor şi cu toţii sperau că excepţia se va aplica. Aşteptaseră decizia şi se rugau ca agenţia să fie de partea lor. Sandro mai degrabă ar fi deschis plicul, în loc să stea în expectativă şi să ghicească conţinutul acestuia. Dar mama lui credea că plicul trebuia deschis de tatăl său.

Aşa că au aşteptat.

Mama lui şi-a netezit părul întunecat, s-a jucat cu colierul de perle şi şi-a împreunat mâinile elegante în faţa ei. El îşi puse deoparte hârtiile în tăcere, renunţând să mai facă ceva. Soarta familiei sale se afla în plic. Dacă nu li se aplica excepţia

prevăzută de legile privind rasele, urmau să-şi piardă casa, căci evreii nu mai puteau deţine proprietăţi în baza acelor legi. Tatăl său urma să îşi piardă şi el cabinetul de avocatură, deoarece evreii nu mai puteau deţine nici afaceri. Dacă tatăl său nu ar fi putut lucra, veniturile familiei s-ar fi redus. Mai rău, părinţilor săi li s-ar frânge inima să piardă o casă care fusese în familie de generaţii întregi.

Sandro a suspinat. Din nefericire, chiar dacă li s-ar fi aplicat excepţia, acest lucru nu i-ar fi permis să se întoarcă la şcoală, deoarece excepţiile se aplicau doar prevederilor legii privind proprietatea. Şi nici nu i-ar permite să se căsătorească cu Elisabetta, la care se gândea tot timpul. Încă nu-i venea să creadă că ea îl alesese pe el în locul lui Marco, iar acesta era visul lui devenit realitate. Dar venise prea târziu. O trimisese departe pentru binele ei. O minţise când îi spusese că nu o mai iubea. Bineînţeles că o iubea în continuare, o va iubi întotdeauna. Dar nu mai era un soţ potrivit pentru ea; nu mai avea slujbă, nu mai avea perspective şi nici măcar nu se mai putea căsători cu ea. În mod ironic, o iubea prea mult ca să-i spună acest lucru, ceea ce îl făcea să se simtă nefericit şi îndurerat, simţind un fel ciudat de durere care îi jelea chiar şi pe cei vii.

Mama lui a întins mâna după scrisoare şi a ridicat-o spre candelabru, încercând să citească prin plic.

— Nu pot să văd ce scrie.

— Mamă, deschide-o.

— Nu, tatăl tău vrea să fie cel care o deschide şi i-am spus că îi vom respecta dorinţele. Mama lui a pus plicul jos. Va fi triumful lui.

— Sper că da.

— Cred că vom beneficia de excepţie, a spus mama lui, ca şi cum i-ar fi liniştit pe amândoi. A fost practic un fascist de prim rang, un ofiţer în Marele Război şi serveşte comunitatea.

— Sunt sigur că vom beneficia de ea, a spus Sandro, deşi nu era sigur.

— Îmi pare rău că nu-ţi va permite să te întorci la şcoală.

— E în regulă, a spus Sandro, deşi contrariul era adevărat.

— Îţi place la şcoala evreiască?

Sandro ştia răspunsul corect.

— Îmi place să predau şi este bine să contribui la comunitate.

— Dar sunt sigură că ţi-e dor de prietenii tăi şi de munca pentru profesor.

— Viaţa este un compromis.

Mama lui a făcut o pauză.

— Asta spun mereu.

— Ştiu, de aceea am spus-o.

Sandro a zâmbit.

Mama lui i-a zâmbit şi ea, cu ochii ei alungiţi privindu-l din spatele ochelarilor.

— Mă întreb dacă asta înseamnă că mă asculţi – sau că ai încetat să mă asculţi.

— Înseamnă că te ascult.

— Ce mai face Marco?

— Este bine, lucrează mult.

Mama lui a făcut din nou o pauză.

— Şi Elisabetta? Cum se simte?

— Bine, presupun. Nu mă văd cu ea. Nu mă mai interesează.

— O! Mama lui a clipit, iar expresia ei s-a înmuiat. Sper că ai înţeles obiecţia noastră.

— Da, dar nu sunt de acord cu ea.

— Chiar şi după asta? Aceste legi îngrozitoare privind rasele prevăd o interdicţie împotriva căsătoriilor mixte. Mama lui a arătat cu un gest spre plicul alb, dar Sandro nu şi-a putut reprima resentimentul care îi creştea în piept.

— Mamă, asta ar trebui să te facă să-ţi pui la îndoială punctul de vedere.

— Despre ce vorbeşti? Legile privind rasele dovedesc necesitatea de a rămâne uniţi ca evrei. Comunitatea noastră se află sub o ameninţare gravă.

— Am ales să nu îi discriminez pe cei care discriminează. Este un principiu...

— O, Sandro, bine! a răbufnit mama lui. Eşti prea deştept şi nu vreau să mă indispun. Avem nevoie de mai multă supărare? Ar trebui să am mai multe griji decât ceea ce este în plicul acela?

— Atunci hai să îl deschidem. Sandro a ridicat plicul, supărat. Dacă tu nu vrei, o voi face eu.

— Nu, Sandro, nu. Îţi interzic. Mama lui a întins mâna spre plic exact când Sandro şi-a îndepărtat mâna. Plicul s-a rupt în două, ea ajungând să ţină o jumătate şi el cealaltă. În acel moment, uşa de la intrare s-a deschis şi tatăl său a intrat, zâmbind până când şi-a dat seama că Sandro şi mama lui se certau. Tatăl său şi-a lăsat servieta şi s-a grăbit în sufragerie.

— Ce se întâmplă cu voi doi? a întrebat el, nedumerit. Ce e hârtia aia?

— Este de la Demorazza. Mama lui a strecurat cealaltă jumătate de plic din mâna lui Sandro şi i-a înmânat ambele jumătăţi. Îmi pare rău.

— Tată, şi mie îmi pare rău, a spus repede Sandro. Este vina mea. Am vrut să îl deschid, iar mama a spus să nu îl deschidem.

— Ce ai făcut? Acesta este un document legal important! Consternat, tatăl său a scos cu grijă hârtia albă din jumătatea stângă şi cea dreaptă a plicului, apoi a aşezat ambele părţi pe masă, potrivindu-le. Mama lui s-a aşezat peste umărul stâng al tatălui său, iar Sandro a venit pe lângă umărul său drept. S-a uitat în jos şi a văzut că jumătăţile documentului erau neuniform potrivite, dar hotărârea era lizibilă şi îngrozitoare.

NEGATO, se citeşte în scrisul de mână, cu majuscule.

— Nu, a spus tatăl său, în şoaptă.

Mama lui a tresărit.

Sandro s-a simţit ca lovit.

Tatăl său a mişcat ambele jumătăţi ale hârtiei în sus şi în jos, încercând să le realinieze, ca şi cum asta ar fi schimbat rezultatul.

— Nu, nu, nu, nu, nu, nu! spunea el, iar şi iar.

— O, nu!

Mama lui a pus o mână pe umărul noduros al tatălui său, dar acesta nu a părut să observe.

— Nu se poate să ne refuze *pe noi*! *Nu* ne-ar face asta! *Nu* mi-ar face asta! Tatăl său a continuat să rearanjeze cele două jumătăţi ale deciziei. Sunt un fascist vechi! Am făcut tot ce am putut pentru partid! *Nu* ar face asta familiei mele! *Nu* mi-ar face asta *mie*!

— Massimo, te rog. Mama lui l-a mângâiat pe spate pe tatăl său. Vom găsi o cale...

— Il Duce nu mi-ar face asta. Ţara mea...

Tatăl său şi-a ridicat privirea, dând din cap dezaprobator, cu ochii sălbatici şi buzele tremurânde.

Sandro se simţea alarmat, nu-şi văzuse niciodată tatăl atât de frenetic. Lacrimile au apărut în ochii mamei sale şi ea s-a îndepărtat, la fel de tulburată ca şi el.

Sandro şi-a dat seama că trebuie să facă ceva. L-a luat pe tatăl său de umeri şi l-a întors astfel încât să fie unul în faţa celuilalt.

— Tată, trebuie să gândim, aşa cum o facem întotdeauna. Ne putem da seama ce trebuie să facem.

— Nu putem, nu putem, suntem ruinaţi! Nu ştiu ce să fac.

Sandro era surprins, dar şi-a mascat spaima.

— Putem să facem apel? Există vreo prevedere pentru apelul acestor hotărâri, ca într-un proces obişnuit?

— Nu, nu, nu, nu, aşa ceva nu e în lege! Deciziile sunt definitive!

Tatăl său se uita la Sandro fără să-l vadă cu adevărat, sau cel puţin aşa i se părea lui Sandro.

— Tată, hai să ne gândim. Trebuie să existe o modalitate de a rezolva această problemă şi o vom face.

— Am obţinut aplicări de excepţii pentru atât de mulţi alţii, cum au putut să mi refuze cererea mea? De ce ar fi refuzat-o pe a mea? De ce?

— Eşti sigur că e definitivă, chiar dacă e scrisă doar de mână? Abia dacă pare oficială. Mă întreb dacă nu cumva e un fel de notă sau...

— Nu, nu! Este o hotărâre definitivă, multe dintre ele sunt refuzuri scrise de mână. Sunt simpli funcţionari care decid aceste lucruri! Nu sunt avocaţi, sunt birocraţi! Ei mâzgălesc! Tatăl său a început să dea din nou din cap. Poate că eu am fost un caz la limită, în sensul că nu m-am înscris în partid decât în anul 1923, iar asta este înainte de 1924, când au deschis din nou listele. Dar de ce s-ar fi bazat pe un asemenea amănunt tehnic? Cum ar fi putut să se întoarcă împotriva unuia dintre ai lor? Este un organism fascist, care decide împotriva unuia dintre

cei mai loiali fascişti din comunitate, din toată Roma! Au permis atâtea excepţii, cele pe care le-am scris eu, care erau mult mai puţin meritorii! Cum au putut să ne refuze? Este un dezastru!

— Deci nu există nici o cale de scăpare, conform legii?

— Nu!

Mintea lui Sandro a luat-o razna.

— Dar în afara legii?

— Ce vrei să spui?

— Cred că există o cale, a spus Sandro, preluând discuţia.

Capitolul 44

BEPPE

Noiembrie 1938

Beppe s-a simţit uşurat să-i arate ultimului dintre clienţi ieşirea din bar. Era gata de culcare, mereu epuizat în ultima vreme, căci îl plângea atât de mult pe Aldo. Durerea îl împovăra, dar o purta în intimitate, o povară de tată. Uneori simţea că se va prăbuşi de greutatea ei; alteori îi amintea de perioada în care fusese în Marele Război. El servise în Divizia a treia a Bersaglieri, o unitate de infanterie formată din ciclişti de elită care purtau în spate nu doar un rucsac, ci şi o bicicletă. Fusese pe frontul Isonzo, în munţii Dolomiţi înzăpeziţi, şi la Caporetto, o înfrângere brutală care încă îi provoca coşmaruri. Bătălia de la Caporetto era infamă pentru dezertările sale, dar Beppe continuase să lupte, zi după zi, cu inamicul şi cu propria disperare. Simţea acelaşi lucru, fiind îndurerat de moartea lui Aldo.

În timp ce termina de curăţat, şi-a răscolit creierii cu privire la ce greşise cu Aldo. Cum de îi scăpaseră atâtea semne. De ce

fiul său mijlociu îşi trădase ţara. Beppe se simţea de parcă nici măcar nu-l cunoscuse pe băiat, propriul său copil iubit. Nu ar fi crezut niciodată că Aldo ar fi recurs la violenţă pentru nici un motiv, cu atât mai puţin împotriva propriului său guvern. Îl dezamăgise pe Aldo ca tată.

Beppe a adunat un şerveţel murdar şi l-a pus pe tejghea. Marco şi-a ridicat privirea de la curăţarea aparatului de cafea, dar nu a spus nimic. De la bătaia cu pumnii de la înmormântarea lui Aldo, el şi Marco nu mai vorbeau decât atunci când era nevoie. Beppe a simţit ruptura dintre ei ca pe o altă pierdere, deprimându-l şi mai mult. Soţia lui, Maria, se dusese la culcare, şi nici Emedio, nici rugăciunea nu o puteau consola. Soţii Terrizzi nu fuseseră niciodată atât de nefericiţi, iar Beppe a simţit acest lucru ca pe un eşec al său. Fericirea familiei unui bărbat era responsabilitatea lui, nu mai puţin decât să pună mâncare pe masă.

Se îndrepta spre uşă să o închidă când i-a văzut pe Massimo şi Sandro grăbindu-se pe Ponte Fabricio spre bar. Era o oră neobişnuită pentru o vizită, dar Beppe le-a făcut cu mâna, iar Massimo i-a răspuns cu mâna. Când familia Simone a ajuns la piciorul podului, Beppe a deschis uşa pentru a le ura bun venit.

— *Buona sera*, Massimo, Sandro!

Massimo şi Sandro l-au salutat, grăbindu-se să intre în bar.

Massimo s-a încruntat, neliniştea lui fiind evidentă.

— Ne pare rău că deranjăm atât de târziu.

— Deloc. Intraţi, amândoi. Beppe a închis uşa în urma lor, transformând semnul de pe uşă în *CHIUSO*. Vă mulţumesc că aţi venit la înmormântarea lui Aldo!

— Desigur, şi vă transmitem cele mai sincere condoleanţe. Aldo a fost un tânăr minunat.

Massimo l-a mângâiat pe Beppe pe braţ, iar Beppe a fost recunoscător că Massimo a avut suficient tact încât să nu menţioneze lupta cu Marco.

— Vă rog, luaţi loc.

Beppe a scos scaunele de la cea mai apropiată masă, Massimo şi Sandro s-au aşezat, iar Marco a venit cu patru pahare de vin roşu pe o tavă.

— *Buona sera*.

Marco a pus vinul în faţa lor, apoi s-a aşezat.

Massimo şi Sandro l-au salutat pe Marco, iar Beppe a văzut că pe Massimo îl preocupă ceva. Bătrânul său prieten a luat o înghiţitură mare de vin.

— Massimo, ce s-a întâmplat?

— Am nevoie de ajutorul tău.

— Atunci îl vei avea, frate.

— Absolut, a adăugat Marco.

Massimo şi Sandro păreau să se relaxeze, lăsându-şi umerii în jos. Massimo a întâlnit privirea lui Beppe.

— Ştii despre aceste noi legi privind rasele, care le interzic evreilor să deţină proprietăţi sau afaceri.

— Da, şi ştii care este părerea mea. Sunt o ruşine. Detest legile discriminatorii ale partidului nostru. Nu sunt de acord cu persecuţia evreilor italieni şi este o direcţie greşită pentru partid şi pentru Italia.

— Mulţumesc că ai spus asta! Din păcate, s-a întâmplat ce-a fost mai rău. Mi s-a refuzat aplicarea excepţiei.

— O, nu! Beppe s-a lăsat pe spate, luat prin surprindere.

El şi Massimo fuseseră destul de siguri că soţilor Simone li se va aplica excepţia, iar el cu siguranţă merita una.

— Dacă nu reuşim să redresăm această situaţie, vom fi ruinaţi. Vom pierde casa şi cabinetul meu.

— Există vreo modalitate de a face apel?

— Nici una din punct de vedere legal. Fruntea lui Massimo s-a încreţit. Mi-am bazat argumentul pe loialitatea mea faţă de partid. Îţi aminteşti prima zi în care ne-am întâlnit, când s-a născut Sandro?

— Da, bineînţeles. N-aş putea uita niciodată. Beppe a făcut un gest în afara barului. Ne-am întâlnit chiar acolo, în acel loc. Tocmai ieşisem din spital, după ce stătusem acolo toată noaptea aşteptând-o pe Gemma să-l aducă pe lume pe Sandro. Am stat în faţă, împreună. Era Marşul asupra Romei din 1922.

Massimo a dat din cap aprobator, cu ochii strălucindu-i scurt.

— Apoi am mers în Piazza Venezia şi l-am văzut pe Il Duce vorbind. Mulţimea era strânsă cât vedeai cu ochii. Erai deja membru al partidului.

— Da, m-am alăturat în anul 1919. Beppe şi-a înăbuşit un junghi. Atât de multe se schimbaseră de atunci, şi nu în bine.

Fascismul îi trădase pe evrei, iar Mussolini dusese partidul pe calea războiului, în alianţă cu Hitler. Şi acum Aldo dispăruse, pătându-l pe Marco cu suspiciunea de complicitate.

— Există o excepţie de la legile privind rasele pentru fasciştii vechi, ca tine. Cei care s-au alăturat din 1919 până în anul 1922 şi în a doua jumătate a anului 1924. Eu m-am alăturat în 1923, deşi mergeam la reuniuni încă din primele zile. Aşa că, vezi, faptul că mi s-a refuzat cererea este doar o chestiune tehnică.

— Este foarte adevărat. Te voi ajuta în orice fel pot. Cu ce te pot ajuta?

— Beppe, tu cunoşti atâţia oameni din partid. Mă întrebam dacă ai putea să vorbeşti cu cineva şi să ateste loialitatea mea, din acele zile de început. Sunt sigur că cuvântul tău ar putea face diferenţa. Massimo s-a întors spre Marco. Şi, Marco, tu lucrezi pentru *fascio*. Ştiu că eşti bine văzut acolo. Este cineva cu care ai putea vorbi şi pentru noi? *Commendatore* Buonacorso mă cunoaşte, pentru că, după cum îţi aminteşti, eu i-am făcut cunoştinţă cu tine. Poate că ai putea să-i aminteşti de loialitatea mea?

— Bineînţeles, vom vorbi cu cineva, s-a grăbit să spună Beppe, deşi momentul nici că putea fi mai prost ales. El şi Marco nu mai aveau nici o influenţă de la trădarea lui Aldo, dar nu putea să le spună lui Massimo şi Sandro adevărul despre moartea lui Aldo. Era confidenţial şi ruşinos.

Marco a strâns din buze.

— Voi întreba şi eu.

Massimo a răsuflat uşurat.

— Vă mulţumesc, amândurora!

Sandro a zâmbit.

— Mulţumesc, foarte mult!

Beppe l-a mângâiat pe Massimo pe braţ.

— Acum, să bem ceva, în cinstea vechilor prieteni.

— Pentru vechii prieteni. Massimo şi-a ridicat paharul.

— Pentru vechii prieteni, i-a spus Marco lui Sandro, ridicându-şi vinul.

— Da, pentru noi, a spus Sandro, după o clipă.

Capitolul 45

MARCO

Noiembrie 1938

A doua zi dimineaţa, Marco s-a aşezat lângă tatăl său pe o bancă în faţa biroului lui *Commendatore* Buonacorso. Îi dăduseră fotografia antifascistei blonde a lui Aldo lui Buonacorso şi li se spusese să aştepte aici. Asta se întâmplase cu două ore în urmă, timp în care diverşi ofiţeri fascişti, pe care Marco nu-i recunoscuse, se grăbeau să intre şi să iasă din birou.

S-a cocoţat pe marginea scaunului, încordat. Tatăl său arăta sumbru în costumul pe care îl purtase la înmormântarea lui Aldo. Abia dacă-şi adresaseră un cuvânt unul altuia. Marco îşi spunea că trebuie să se relaxeze, dar era imposibil. Totul era în joc astăzi.

— Domnilor, a spus un ofiţer, apărând din birou. *Commendatore* Buonacorso doreşte să vorbească cu dumneavoastră.

— Mulţumesc! au răspuns Marco şi tatăl său, la unison. S-au ridicat, au intrat în birou şi au făcut salutul fascist, pe care Buonacorso l-a făcut şi el la rândul lui, apoi a făcut un semn spre două scaune capitonate din faţa biroului său.

— Vă rog, domnilor. Luaţi loc. Iar ei au luat loc şi Buonacorso s-a aşezat în spatele biroului său. Sunt surprins să te văd aici, Beppe.

— Am venit să îl susţin pe Marco. Nici unul dintre noi nu avea habar de activităţile ruşinoase şi trădătoare ale lui Aldo. Ca tată al lui Aldo, ar fi trebuit să ştiu. Dacă cineva este de vină, eu sunt acela. Dacă cineva ar trebui să fie pedepsit, pedepsiţi-mă pe mine.

Marco şi-a întors privirea, emoţionat de cuvintele tatălui său.

— Tată, eu sunt responsabil pentru mine însumi.

Tatăl său l-a ignorat, atenţia sa fiind îndreptată spre Buonacorso.

— Ne înţelegem unul pe celălalt, ca veterani. Îţi spun că loialitatea lui Marco este la fel de solidă ca şi a mea. Am încredere că prezentarea fotografiei va servi drept dovadă.

Buonacorso a dat din cap sec.

— Beppe, apreciez cuvintele tale. Ştim cu toţii de loialitatea ta. Integritatea ta. Înţelegem acum că nici unul dintre voi nu a avut habar de trădarea lui Aldo. Prietenii noştri din OVRA au fotografia şi o vor cerceta pe femeie. Suntem convinşi că Marco nu colabora cu Aldo şi cu ceilalţi antifascişti.

— Vă mulţumesc! Atunci presupun că asta înseamnă că îşi primeşte slujba înapoi, în cadrul *fascio*.

Marco a tresărit, surprins de îndrăzneala tatălui său în favoarea lui.

Buonacorso şi-a mângâiat mustaţa, apoi s-a întors spre Marco.

— Marco, da, ţi-ai recăpătat slujba. Vom da uitării acest episod nefericit şi nu vom mai vorbi despre el.

— Mulţumesc, domnule! Marco a zâmbit uşurat. Nu vă va părea rău, domnule.

Tatăl său a intervenit:

— Asta, garantez.

— Mulţumesc!

Buonacorso a aruncat o privire când uşa s-a deschis în spatele lor, iar Marco a presupus că intrase cineva, deoarece a simţit miros de fum de ţigară.

— Încă un lucru, *Commendatore*, a spus tatăl său, ridicând un deget. Îl cunoaşteţi pe prietenul nostru comun, Massimo Simone. I s-a refuzat aplicarea excepţiei în ceea ce priveşte noile legi privind rasele, la care cred că are absolut dreptul. Sunt sigur că sunteţi de acord.

— Refuzat, spui? Massimo?

— Da, şi această nedreptate trebuie îndreptată. Ar fi trebuit să i se aplice excepţia, având în vedere anii de serviciu şi loialitatea sa faţă de partid. Garantez pentru el în toate privinţele. Sperăm că îl veţi ajuta.

Buonacorso a ridicat din umeri.

— Beppe, nu am nici un cuvânt de spus în astfel de chestiuni, oricât de mult aş vrea să ajut. Nu intră în sfera mea de competenţă.

— Mă aşteptam să fie aşa, aşa că am scris o scrisoare în numele lui Massimo. Sper că o veţi pune în mâinile cui trebuie. Tatăl său a băgat mâna în buzunarul de la jachetă, a extras un plic şi l-a aşezat pe birou.

— Aşa voi face, mulţumesc!

Buonacorso a ridicat plicul şi, chiar atunci, un râs aspru a izbucnit din spatele biroului.

Marco şi tatăl său s-au întors când doi ofiţeri în uniformă de la OVRA s-au îndreptat spre birou, cizmele lor negre pocnind pe parchet. Marco s-a cutremurat când l-a recunoscut pe unul dintre ei ca fiind ofiţerul OVRA cu chip de urs care îl interogase în legătură cu Aldo. Celălalt ofiţer OVRA era scund şi slăbuţ, ţinând o ţigară între degetele subţiri. Marco nu-l cunoştea, dar îi arunca priviri dure tatălui său.

— Îţi aminteşti de mine, Beppe? a întrebat ofiţerul slab de la OVRA.

— Carmine Vecchio, i-a răspuns tatăl său cu nonşalanţă.

— Spune-mi, eşti surprins să mă vezi ca ofiţer superior?

— Nici un ofiţer nu este superior unui veteran al tranşeelor.

Marco a înghiţit în sec, căci membrii OVRA nu trebuiau provocaţi.

— *Bah!* Ofiţerul Vecchio a tras din ţigară. Nu te-ai schimbat, bătrânul meu cal de luptă.

— Mulţumesc! a ripostat tatăl său, fără să zâmbească.

— Cum îndrăzneşti? Ofiţerul Vecchio a pufnit, iar jeturi de fum i-au scăpat din nări. Ar trebui să-mi arăţi puţin respect şi, de asemenea, colegului meu, ofiţerul Stefano Pretianni. A făcut un gest către ofiţerul cu chip de urs, care nu a reacţionat. Şi, apropo, nu eşti în măsură să ceri favoruri pentru prietenii tăi evrei.

Tatăl lui Marco nu a clipit.

— Nu este o favoare atunci când este meritată. Massimo Simone este un fascist loial. A servit ţara noastră...

— Ce ştii *tu* despre loialitate, Beppe? Fiul tău, Aldo, aducea arme pentru subversivi chiar sub nasul tău. Dumnezeu ştie ce pune Marco la cale cu adevărat.

Marco a sărit în picioare, din impuls.

— Sunt loial acestui partid, la fel ca şi Massimo Simone. Merită să beneficieze de această excepţie.

Tatăl său s-a ridicat lângă el, mai calm, cu privirea aţintită asupra lui Vecchio.

— Carmine, tu continui să cauţi certuri inutile, iar eu continui să te ignor.

— Ce luptă este inutilă, Beppe? A fost Caporetto? De aceea ai fugit ca un laş?

— Nu am făcut aşa ceva.

— Dovedeşte-o.

— Nu trebuie să-ţi dovedesc nimic.

— Voi, cei din familia Terrizzi, nu mă păcăliţi. Vă voi urmări în fiecare minut. Sunt cu ochii pe amândoi.

— Bucuraţi-vă de privelişte.

Tatăl său s-a întors cu spatele şi a ieşit, cu Marco în urma lui. Au părăsit biroul, au traversat anticamera şi au trecut pe lângă gardieni. Au coborât pe marea scară de marmură, unul lângă altul, aproximativ de aceeaşi înălţime şi constituţie, inconfundabil tată şi fiu. Dar, după ceea ce tocmai se întâmplase, Marco s-a întrebat dacă nu cumva ştia mai puţin despre tatăl său decât crezuse.

Au ajuns la parter, au trecut pe sub arcadă şi au părăsit Palazzo Braschi. S-au oprit pentru a se despărţi în Piazza Navona, aglomerată de oameni care fugeau încoace şi încolo.

— Mă întorc la muncă.

Ochii tatălui său au devenit reci în lumina soarelui.

— Rămân aici, a spus Marco, proaspăt stânjenit. În alte circumstanţe şi-ar fi îmbrăţişat tatăl, recunoscător pentru ajutorul acordat în vederea recuperării locului de muncă. Dar ruptura dintre ei făcea ca acest lucru să fie imposibil. Apropo, de unde îl cunoşti pe Carmine Vecchio?

— Nu contează.

— Crezi că familia Simone va beneficia de excepţie?

— Ar trebui. Am plătit destul.

— Ce vrei să spui? a întrebat Marco, surprins.

— Ce credeai că e în plicul ăla, fiule?

Capitolul 46

MASSIMO

21 noiembrie 1938

Massimo stătea în biroul său, cu capul în mâini. Pe biroul din faţa lui se afla încă un set de legi privind rasele. Prin decretul regal de astăzi, el nu mai era membru al Partidului Fascist. Fusese dat afară. A recitit principala prevedere a legii, sperând că sentinţele se vor schimba. Totuşi, ele au rămas aceleaşi, scrise cu litere de tipar alb-negru:

Cetăţenii italieni care, conform legilor, sunt consideraţi ca aparţinând rasei evreieşti sunt excluşi din PNF, Partito Nazionale Fascista.

Massimo nu putea să înţeleagă ce avea în faţa ochilor. Era un avocat, derutat de o lege. Fasciştii îl trădaseră, chiar dacă el şi alţi evrei îl ajutaseră pe Il Duce să ajungă la putere. Massimo îl crezuse pe Il Duce, chiar îl iubise. Dar Il Duce îl trădase şi pe el. Ziarele o numeau o „epurare” a evreilor.

Uşa de la biroul său era închisă, iar Massimo îi auzea pe Gemma şi pe Sandro vorbind în bucătărie. Legea îi supărase, dar nu îi devastase, aşa cum făcuse în cazul lui. Nu ştia cine era dacă nu era un fascist. Pentru el, partidul era mai mult decât politică. Era o rubrică ca şi legea însăşi, un sistem de guvernare ordonată care permitea oamenilor să îşi realizeze potenţialul maxim.

S-a gândit la Marşul asupra Romei, la începutul ascensiunii partidului. Se întâmplase în urmă cu numai şaisprezece ani. Avea legături la fel de vechi ca acestea. Chiar şi pantofi. Era anul în care se născuse Sandro, iar Massimo simţise atât de multă speranţă atunci, un nou tată pentru un nou fiu, martor al unui nou tată pentru ţara lui. El crezuse că viaţa şi vremurile lui s-au întâlnit într-un mod minunat, de bun augur, mai ales ca roman. Se aşteptase ca viitorul să strălucească luminos şi glorios.

Privirea lui a rătăcit în jurul biroului său, cu diplomele înrămate şi raftul plin de regulamente fiscale şi manuale. Erau artefacte ale vieţii lui trecute ca avocat fiscalist, precum un fragment dintr-o coloană de marmură din Forumul Roman. Devenise o ruină.

Şi-a zărit reflexia în fereastră. Părea bântuit, şi aşa se şi simţea. S-a gândit din nou la excepţia pe care nu reuşise să o obţină. Dacă ar fi reuşit, ar fi fost în continuare membru al partidului, dar se dezamăgise pe sine şi îşi dezamăgise şi familia.

S-a rugat ca Beppe şi Marco să poată face diferenţa.

PARTEA A TREIA

Nessun maggior dolore
che ricordarsi del tempo felice
nella miseria.

Nu există durere mai mare în vremuri de suferinţă decât să ţii în inimă amintirea fericirii.

Dante Alighieri, *Inferno,*

Canto 5, 121-123

Capitolul 47

ELISABETTA

Iulie 1939

Elisabetta şi Nonna aveau o rutină nocturnă, împărţind un pahar de lichior dulce de anason. Erau vremuri dificile pentru ele, deoarece zvonurile despre războiul iminent erau pe buzele tuturor. Afacerile luaseră o întorsătură proastă la Casa Servano, deoarece comerţul cu turişti era în scădere, iar evreii din Trastevere fuseseră prejudiciaţi de legile privind rasele, pe care *Trasteverini* le considerau o mârşăvie.

Elisabetta se gândea tot timpul la Sandro, cu inima frântă că el nu o mai iubea. Îl iubea încă şi plângea noaptea, simţind lipsa lui şi făcându-şi griji pentru el. Îl evita pe Marco, pentru a nu-l duce cu zăhărelul, acum că ştia că Sandro e alesul ei. Din fericire, Marco devenise mai ocupat la Palazzo Braschi.

— Eh, ce zi îngrozitoare!

Nonna s-a aşezat uşor pe scaunul ei din capul mesei de nuc, unde o lampă suspendată din sticlă lăptoasă de Murano emitea un halou de lumină. Fereastra era deschisă, dar briza era caldă şi abia mişca perdelele de dantelă. Via Fiorata era de obicei liniştită noaptea, iar singurul sunet care se auzea era Rico, care torcea pe scaunul capitonat, deasupra şerveţelului care îl proteja de părul de pisică. Avea ochii închişi şi lăbuţele strânse sub el, cu burta plină de resturi de biban de mare.

— Lucrurile se vor îmbunătăţi, Nonna.

— Nu înainte de a se înrăutăţi, fetiţă.

Elisabetta sorbea anason dintr-un pahar minuscul sculptat, care era unul dintre sutele pe care Nonna le deţinea. S-a dovedit că bătrâna colecţiona tot felul de sticlărie şi o multitudine de seturi de porţelanuri vechi, precum şi dulapuri cu geam, comode şi vitrine pentru a-şi depozita colecţia. Dulapurile se aliniau în fiecare cameră din casa mică şi veselă, aşezate colţ lângă colţ, expunând seturi stivuite de Royal Doulton, Limoges, majolica, Capodimonte, Minton şi alţi producători de porţelanuri.

Era oarecum excentric, dar făcea casa să se simtă surprinzător de confortabilă.

S-a auzit o bătaie în uşă, iar Elisabetta s-a ridicat, a traversat sufrageria şi a deschis uşa pentru a-l găsi pe Marco în uniformă, cu un zâmbet pe faţă şi cu o cutie mare, învelită frumos, sub braţ.

— *Buona sera*, Elisabetta!

Marco a ridicat-o cu braţul liber şi a sărutat-o pe obraz.

— Ce surpriză! a spus Elisabetta, agitată. Mă bucur să te văd.

— Elisabetta, unde-ţi sunt manierele? a strigat Nonna. Cine e acolo? De ce nu-l inviţi înăuntru?

— Marco, te rog, intră. Elisabetta a deschis uşa mai larg, iar Marco a intrat în sufragerie, uitându-se la înşiruirea de dulapuri fără să comenteze. Ea l-a condus în sufragerie. Nonna, el este Marco Terrizzi, iar Marco, ea este...

— *Signora* Servano. Ochii cu pleoape căzute ai Nonnei s-au îngustat. Nu cumva tatăl tău, Beppe, conduce barul GiroSport?

— Ba da.

Marco a zâmbit.

— Nu tu eşti cel care i-a cântat serenade Elisabettei la restaurantul meu?

— Ba da.

Marco a dat din cap aprobator.

— Deci, o curtezi pe Elisabetta?

— Da, a zâmbit Marco.

— Care sunt intenţiile tale? Sunt onorabile sau nerespectuoase?

Elisabetta a tresărit.

— Nonna!

Marco s-a îndreptat.

— Intenţiile mele sunt onorabile şi o iubesc.

Elisabetta s-a simţit emoţionată, inima ei răspunzând, spre surprinderea ei.

Nonna s-a încruntat.

— Dar tu nu ai fost un pretendent prea sârguincios, nu-i aşa, Marco?

El a clipit.

— Poftim?

— N-ai fost încă pe aici, nu-i aşa? E aici de ceva vreme, ştiai?

— Da, dar a trebuit să muncesc.

— Atunci de ce vii să baţi la uşă la ora asta?

— A trebuit să lucrez până târziu şi...

— Doar nu te aştepţi să iasă cu tine în seara asta, nu?

— *Beh*, speram să luăm o *gelato*.

— Nu ştii că trebuie să lucreze dimineaţa? Crezi că poţi să apari din senin şi să faci cum vrei tu?

— Nu, nu, nu, eu nu...

— Să nu-ţi vină vreo idee, *capito*? Ştii că e o fată bună, nu-i aşa? Ea nu e ca celelalte, înţelegi?

— Ştiu că nu este ca celelalte.

— Şi atunci de ce o tratezi aşa cum o tratezi tu? Dacă intenţiile tale sunt onorabile, de ce ai venit atât de târziu, pentru prima dată?

Elisabetta ar fi vrut să poată fugi, dar Nonna era de neoprit, făcând deja cu mâna la cadoul împachetat al lui Marco.

— Oricum, ce ai acolo?

— O, asta e pentru ea.

Marco a luat uşor cadoul de sub braţ.

— Doar nu crezi că o poţi cumpăra, nu-i aşa? Elisabetta, de ce nu-ţi deschizi cadoul?

— O voi face. Elisabetta era prea umilită pentru a se uita în ochii lui Marco când acesta i-a înmânat cadoul. Mulţumesc, Marco! Cu ce ocazie?

— Dacă îţi spun, atunci vei şti ce...

— *Basta!* i-a întrerupt Nonna, cu un bufnet. Vorbe, vorbe, vorbe! Mie mi-e somn! Grăbiţi-vă!

Elisabetta a izbucnit în râs, la fel şi Marco. Ea a rupt hârtia argintie, iar el a strâns-o în timp ce ea sălta capacul cutiei şi desfăcea un strat de hârtie albă.

Nonna şi-a întors capul.

— Cum pot să văd? De ce nu o ţii în sus?

Elisabetta a tresărit când a deschis hârtia albă şi a descoperit o frumoasă rochie roz, fără mâneci, cu decolteu adânc, cu o ţesătură din şifon fin cu o panglică de satin roz în talie. A ridicat-o şi părea mai uşoară decât aerul, făcută pentru o noapte pe care nu o va avea niciodată, pentru o viaţă pe care nu o va trăi

niciodată, o rochie atât de elegantă, de feminină şi de elegantă încât era potrivită pentru o prinţesă, nu pentru o chelneriţă.

Nonna l-a luat în derâdere.

— Acum, unde o să poarte *asta*?

— Nonna, te rog. Elisabetta şi-a strâns rochia la piept, copleşită. Mulţumesc, foarte mult, Marco! Este o rochie frumoasă!

— Cu plăcere! Marco a zâmbit cu căldură, ochii lui negri strălucind. Eu am fost invitat la o petrecere şi mă întrebam dacă ai vrea să mergi cu mine. Poţi să porţi rochia.

— Dar pantofii? Nonna a intervenit din nou. Crezi că are pantofi pentru o asemenea rochie? Sau te aştepţi să meargă desculţă?

— Nonna, o să-mi iau eu pantofii. Inima încă o durea din cauza lui Sandro, dar o petrecere elegantă suna amuzant, iar ea nu se mai distrase de atât de mult timp, muncind în fiecare zi şi culcându-se devreme în fiecare seară.

Marco i-a atins braţul.

— Vrei să vii cu mine, Elisabetta?

— Da, a răspuns Elisabetta în mod impulsiv.

— Ajunge! Nonna s-a strâmbat, arătând spre uşă. Noapte bună, Marco! La revedere! Somn uşor!

Marco a chicotit.

— Noapte bună, *signora* Servano!

Elisabetta a pus rochia înapoi în cutie, împăturind-o cu grijă şi netezind partea de jos.

— Marco, te conduc până la uşă.

— Nu, nu o vei face. Nonna a făcut semn cu mâna. Marco, du-te până la uşă, te rog. Nu e greu, nu-i aşa? Eşti văzător? În deplinătatea puterilor?

— *Signora* Servano, da, mulţumesc. Noapte bună, Elisabetta!

Marco s-a întins după mâna Elisabettei şi a sărutat-o uşor, apoi s-a îndreptat spre uşă şi a plecat.

Elisabetta a simţit că inima i se zbate. Marco o iubea, într-adevăr, şi simţea că îşi dorea ceea ce el îi oferea, indiferent dacă era distracţie, romantism sau dragoste adevărată, nu era sigură. Ştia doar că se simţea fericită. S-a uitat la Nonna, dar bătrâna se încrunta.

— Nonna, ce s-a întâmplat? Nu-ţi place de el?

— Nu este pentru tine, a ripostat Nonna, ridicând o sprânceană. Ţi-am mai spus şi înainte. Nu poţi fi cu el.

— Dar de ce nu? a întrebat Elisabetta, nedumerită. De ce nu-ţi place de el pentru mine?

Expresia Nonnei s-a înmuiat până la tristeţe.

— Stai jos, dragă.

Capitolul 48

SANDRO

Iulie 1939

Sandro s-a grăbit să se întoarcă acasă de îndată ce a auzit că a fost emisă *încă* o lege privind rasele, care restricţiona angajarea evreilor în numeroase profesii, inclusiv în cea de medic. Sandro se temea că mama sa îşi pierduse locul de muncă, deoarece evreii care nu beneficiau de excepţii trebuiau să fie înscrişi pe liste speciale, *elenchi speciali*, iar practica lor profesională era limitată exclusiv la clienţi evrei. Mama sa lucra la Ospedale Fatebenefratelli, un spital catolic, iar Sandro se îndoia că aveau suficienţi pacienţi evrei pentru a justifica menţinerea ei în funcţie.

Sandro a traversat în grabă ghetoul, trecând pe lângă negustorii care se înghesuiau la ziare şi gospodinele dezorientate. Atât de mulţi evrei îşi pierduseră locurile de muncă, încât străzile erau pline de cerşetori, de comercianţi de cârpe şi de noii săraci care îşi vindeau bunurile. Via del Portico d'Ottavia trecuse de la o stradă plină de familii fericite la o piaţă a disperării.

Magazinele se închiseseră, iar măcelăria era în dificultate, deoarece măcelărirea cuşer fusese interzisă în conformitate cu un set de legi privind rasele menite să-i împiedice pe evrei să-şi practice religia. Publicaţiilor periodice evreieşti li se ordonase să înceteze publicarea, iar evreii din căsătorii mixte căutau să beneficieze de excepţii pentru a se defini ca oameni ce nu sunt evrei. Congregaţiile se diminuaseră pe măsură ce evreii emigraseră, iar rabinii emigraseră şi ei. Barajul fascist de legi discriminatorii, cu intenţia sa de a-i exclude pe evrei din viaţa de zi cu zi şi de a-i alunga din Italia, îşi făcea treaba murdară.

Dintr-odată, Sandro şi-a dat seama că mergea în direcţia greşită, căci picioarele îl purtau în continuare spre vechea lor casă din Piazza Mattei. Nu obţinuseră niciodată încadrarea la categoria de excepţii, aşa că, din păcate, cabinetul de avocatură al tatălui său fusese închis şi îşi pierduseră casa. Se mutaseră într-un apartament mai mic, aflat într-o casă mai mică, ce avea o faţadă cenuşie şi murdară, crăpată, ca multe altele de pe stradă, sordidă în comparaţie cu rafinata Piazza Mattei.

Sandro a ajuns în dreptul casei, a urcat în fugă treptele rupte până la etajul trei şi a deschis uşa noului lor apartament. Aerul era sufocant, iar el şi-a aruncat rucsacul pe podeaua bucătăriei înghesuite care servea şi ca sufragerie, şi ca dormitor. Foloseau sufrageria ca dormitor al părinţilor lui, iar Sandro a primit un dormitor abia suficient de mare pentru un pat. Poate că era un spaţiu restrâns, dar cel puţin era luminos, întrucât fereastra din spate era orientată spre sud.

— Mamă, am auzit veştile. Te-au concediat cei de la spital?

Sandro s-a dus la părinţii săi la masa din bucătărie.

— Da, a răspuns mama lui în linişte. Avea ochii roşii şi umflaţi, iar faţa îi căzuse într-o resemnare. Avea pe ea rochia de in gri şi perlele, reuşind să arate ca ea însăşi, demnă, deşi probabil că i se frângea inima.

— Îmi pare atât de rău. Sandro a îmbrăţişat-o, apoi s-a aşezat la masa mică de lemn. Vânduseră cea mai mare parte a celorlalte obiecte de mobilier – cu excepţia unui raft de cărţi înţesat cu cărţile de matematică ale lui Sandro, romanele de primă ediţie ale Rosei şi vechile manuale ale părinţilor săi – şi

toate obiectele lor de valoare, cu excepţia unui vitrine care conţinea o *menorah* a familiei şi sfeşnicele de argint.

Mama lui a făcut o pauză, strângându-şi buzele.

— Când s-a aflat vestea, tocmai dădusem naştere unei fetiţe frumoase şi zdravene. Mama lui a înghiţit în sec. Este greu de acceptat că s-a terminat, pur şi simplu. Am lucrat acolo atât de mult timp. Mi-a plăcut ceea ce am făcut. Iubeam asistentele de la travaliu şi de la naştere, sunt un grup foarte special.

— Ştiu.

Sandro a dat din cap, după ce o auzise spunând asta de multe ori.

— Şi mă simt îngrozitor că pacienţii mei nu vor mai avea o femeie doctor. Mamele aflate la prima naştere, în principal. Ele se simt mai bine cu mine. Sunt tristă pentru că nu voi mai fi acolo să le ajut.

Sandro ştia că, în calitate de femeie, se luptase cu discriminarea din partea celorlalţi medici.

— Au fost concediaţi toţi medicii evrei?

— Da.

— Şi în celelalte departamente?

— Da, noi toţi.

— Chiar înainte de data intrării în vigoare, a intervenit tatăl său, dând din cap dezaprobator.

Avea costumul şi cravata obişnuite, dar reverele lui păreau uzate.

— Nu-i condamn pe administratori, a adăugat mama lui, cu un oftat. Nu au avut de ales. Ei trebuie să respecte legea. Giancarlo mi-a spus că nu le-a plăcut să o facă, iar Moro a plâns când am luat actele de eliberare din funcţie. Alberto ne-a dus pe mine şi pe ceilalţi la o cafea după aceea. Sora Anna Domenica şi celelalte asistente au cedat şi au plâns.

Sandro îi cunoştea pe toţi. Îi întâlnise pe majoritatea colegilor mamei sale, atunci când trecea pe la spital după şcoală.

— Mă învinovăţesc pe mine. Tatăl său şi-a trecut o mână prin păr. Dacă aş fi obţinut încadrarea în excepţie, ţi-ai fi putut păstra slujba, Gemma. Ar fi trebuit să o obţin pentru noi. Eu o meritam. Noi o merităm.

— Ai făcut tot ce ai putut, la fel şi Beppe. Am făcut tot ce am putut.

— Nu este adevărat. Tatăl său a dat din cap dezaprobator. Ştii ce aud eu? Există zvonuri că unii îşi mituiesc calea spre încadrarea la excepţii. Că există o escrocherie condusă de subsecretarul de stat de la Interne, Buffarini. Este un antisemit virulent, dar nu are nimic împotrivă să ne ia banii. A dat din nou din cap dezaprobator. Te-am dezamăgit, dragă.

— Nu ai făcut-o, Massimo. Nu există nici o garanţie, nici măcar cu mită.

— Este numai vina mea, toată vina. M-am bazat pe raţiune. Pe lege. Pe justiţie. Încă nu-mi vine să cred că m-au refuzat.

Ascultând, Sandro a început să se îngrijoreze în legătură cu tatăl său, care se schimbase după ce fusese dat afară din partid, devenind melancolic. Tot timpul, tatăl său aducea în discuţie eşecul său de a obţine încadrarea în excepţie, îndoindu-se de el mereu. În ultima vreme, tatăl său începuse chiar să poarte cu el un dosar cu notiţe, într-un mod aproape compulsiv. Aşa cum Sandro ştia că va face, tatăl său îl deschise şi începu să citească cu voce tare, chiar şi acum.

— Iată cele mai recente încadrări la excepţie acordate până acum, care dovedesc punctul meu de vedere. Conform ultimului recensământ, 3 502 familii evreieşti au fost încadrate într-o excepţie. Această cifră se împarte în 406 familii ale celor ucişi în luptă, 721 de familii de voluntari, 1 597 de familii ale celor decoraţi pentru merite militare şi 3 familii de martiri fascişti. Tatăl său şi-a trecut o unghie pe un rând de notiţe scrise de mână. Dar, iată, începând de astăzi, 724 de familii de veterani fascişti au fost încadraţi în excepţii, dintre care noi ar fi trebuit să fim una. Noi ar fi trebuit să fim! *Am fi putut* fi noi, atât de uşor. Dacă interpretarea nu ar fi fost atât de strictă!

Mama lui a suspinat.

— Am făcut tot ce am putut şi, chiar şi fără slujba mea, nu suntem săraci. Încă mai avem economiile noastre şi obligaţiunile pe care ni le-au dat atunci când ne-au luat casa.

— Bine. Sandro a dat din cap aprobator, uşurat. Conform legilor, actul de proprietate al vechii lor case fusese transferat unui birou guvernamental special, EGELI, iar în schimb, părinţii

lui primiseră obligaţiuni cu scadenţă după treizeci de ani. Tranzacţia fusese o afacere proastă, deoarece obligaţiunile nu erau la valoarea de piaţă corectă şi nu ajungeau la scadenţă decât peste treizeci de ani.

— Massimo, nu-ţi face griji. Mama lui a pus un braţ în jurul umerilor tatălui său. Avem destul cât să ne hrănim un an şi poate că până atunci, coşmarul acesta va trece. Tu te ocupi de bani, aşa că ştii mai bine decât mine.

— Gemma, trebuie să-ţi spun ceva. Faţa plină de riduri a tatălui său a pălit. Nu avem atât de mult pe cât crezi tu că avem. Avem mai puţin de jumătate.

— Ce vrei să spui?

Mama lui s-a încruntat nedumerită.

Sandro a simţit că îi pică stomacul în jos, dar nu l-a întrerupt.

— *Beh*, e greu de explicat. Tatăl său a început să răsfoiască hârtiile. Ţin o evidenţă a banilor pe care i-am retras, de-a lungul timpului. E pe aici pe undeva.

— Ce? Mama lui s-a dat înapoi, îngrozită. Ai retras bani din contul nostru? Pentru ce?

— Am făcut împrumuturi la sinagogă.

— Pentru cine?

Ochii mamei sale s-au deschis în spatele ochelarilor.

— I-am împrumutat pe clienţii mei, până când vor obţine beneficiul excepţiei sau în caz că nu îl vor obţine. Tatăl său continua să-şi răsfoiască hârtiile, iar cuvintele lui au început să se accelereze, grăbindu-se unele peste altele. Gemma, sunt atât de mulţi oameni care o duc mai rău decât noi, iar când stau faţă în faţă cu ei, ştiind că noi avem mai mult decât ei, le întind o mână de ajutor. Este aşa cum spune Tora, este *tzedakah*, dăruire dreaptă, caritate şi dreptate, că ar trebui să împărţim ceea ce avem şi am presupus că vei fi de acord.

— Dar nu vor putea niciodată să îi ramburseze. Nimeni nu mai are un loc de muncă.

— Nu am anticipat că îţi vei pierde locul de muncă şi chiar şi aşa, ar fi trebuit să obţinem încadrarea în excepţie, asta e chestia, a fost o nedreptate. Îţi pot arăta pe cererea noastră iniţială...

— Massimo, nu ar fi trebuit să dai bani sau să-i împrumuţi când se vorbeşte de război. Dacă se va întâmpla asta, vom avea nevoie de fiecare bănuţ.

— Ascultaţi, amândoi. Sandro s-a ridicat în picioare şi un nou sentiment de calm l-a cuprins. Nu ne putem uita în trecut. Tată, nu poţi continua să aduci în discuţie încadrarea noastră în excepţie. Mamă, poate că n-ar fi trebuit să împrumute bani, dar acum nu mai sunt. Trebuie să o luăm de la capăt, mergând înainte.

Mama lui a gemut, ca şi cum ar fi fost lovită.

— Dar nu avem destul pentru a trăi.

— Mamă, eu fac nişte bani. Avem jumătate din economii. O să mă aşez, o să fac bilanţul şi o să contabilizez totul. Mă pricep destul de bine la cifre, dacă îţi aminteşti.

— Staţi, daţi-mi voie să mai verific un ultim lucru.

Tatăl său şi-a întors atenţia la dosarul cu notiţe, dar Sandro i l-a smuls din mână.

— Tată, voi păstra acest dosar de acum încolo.

— Notiţele mele? Nu, nu, nu, nu. Ochii tatălui său s-au aprins de consternare. Fiule, am nevoie de notiţele mele...

— Le voi păstra eu pentru tine.

În timp ce tatăl său se uita fix la el, Sandro şi-a dat seama că devenea capul familiei.

— Mulţumesc, Sandro! a spus mama lui, forţându-şi un zâmbet.

Capitolul 49

ELISABETTA

August 1939

Elisabetta ar fi trebuit să fie fericită, dar simţea că nu mai poate respira. Ea şi Marco se îndreptau spre petrecerea elegantă de la Palazzo Braschi, alăturându-se mulţimii de cupluri bine îmbrăcate care se înghesuiau înăuntru. Încă se simţea uluită de ceea ce îi spusese Nonna, că mama ei şi tatăl lui Marco avuseseră o relaţie amoroasă pe când Elisabetta era doar un bebeluş. Întotdeauna bănuise că mama ei fusese infidelă, dar nu ar fi bănuit niciodată că fusese cu tatăl lui Marco.

Capetele se întorceau pentru a-i admira pe ea şi pe Marco şi ea presupunea că formau un cuplu atrăgător, ea în frumoasa ei rochie roz şi pantofii noi, iar Marco în uniforma lui întunecată, cu părul strălucitor şi faţa bronzată de la soare. Nu ştia dacă ar trebui să-i spună despre părinţii lor sau chiar dacă ar trebui să se vadă cu el. Nonna era ferm împotrivă, dar Elisabetta spera să joace seara după ureche. Îi plăcea compania lui Marco, iar noţiunea de petrecere o captivase şi pe ea. Trăise viaţa unei persoane mult mai în vârstă, muncind tot timpul, şi se simţise atât de tristă după respingerea lui Sandro. Trebuia să înceteze să mai tânjească după el. El nu mai era.

Marco o ţinea de mână în timp ce se apropiau de *palazzo*, amuzând-o cu poveşti vesele, iar când s-au apropiat de intrare, a făcut un gest către faţada elegantă a Palazzo Braschi, care fusese împodobită cu eşarfe tricolore şi un steag masiv cu emblema fascistă *littorio*.

— Decoraţiile sunt frumoase, nu-i aşa? Am ajutat la montarea lor.

— Sunt frumoase.

— Mă bucur foarte mult că ai venit în seara asta. Mi-a fost dor de tine.

Marco şi-a afişat zâmbetul său orbitor, iar Elisabetta s-a trezit întrebându-se dacă mama ei fusese la fel de fermecată de tatăl său. Asta o făcea să se simtă inconfortabil, nu voia să creadă că semăna cu mama ei şi a simţit brusc că era greşit să fie cu el. Crezuse că ar putea continua cu el, dar acum nu mai era atât de sigură. Fumul de ţigară şi parfumul greu îi umpleau nările în timp ce petrecăreţii se strângeau laolaltă, îmbulzindu-se la intrarea în *palazzo*. Simţea o greaţă uşoară.

— Va fi atât de distractiv, nu crezi? Şeful meu va fi promovat. Marco i-a strâns mâna, privind-o, apoi a înclinat capul. Elisabetta, te simţi bine?

— Îmi pare rău.

Elisabetta i-a dat drumul mâinii lui Marco, s-a întors şi s-a îndreptat înapoi prin mulţimea înghesuită.

— Elisabetta! Marco s-a repezit după ea, dar ea nu s-a oprit. A ajuns-o în faţa fântânii şi a luat-o de braţ. Ce s-a întâmplat? Unde te duci?

— Trebuie să plec. Nu pot fi cu tine. N-ar fi trebuit să vin.

— De ce? Ce se întâmplă, *cara*?

Elisabetta a simţit cum secretul explodează în interiorul ei.

— Este ceva ce nu ştii. Nonna mi-a spus ceva îngrozitor, despre mama mea...

— Ştiu deja. Marco i-a luat mâinile uşor, iar expresia lui s-a înmuiat. Ştiu despre tatăl meu şi despre aventură.

— Ce? Cum? Elisabetta a simţit cum i se înfierbântă faţa. Se simţea expusă şi stânjenită. Este atât de jenant.

— Ia loc, te rog.

Marco a aşezat-o pe marginea fântânii, ţinând-o de mână.

— Mi-e atât de ruşine că a făcut aşa ceva!

— La fel şi mie. Nu m-aş fi gândit niciodată la asta din partea tatălui meu. Abia dacă vorbesc cu el. Cu toate acestea, ceea ce s-a întâmplat între ei nu are nimic de-a face cu noi.

— Despre ce vorbeşti? Ei sunt părinţii noştri.

— Exact. Părinţii noştri nu sunt eu şi cu tine.

— Nonna nu crede că putem fi împreună.

— Eşti matură, Elisabetta. Marco i-a întâlnit privirea cu ochii lui întunecaţi neobişnuit de ficşi. Tu şi cu mine ne cunoaştem de când eram mici. Te iubesc de atât timp, îţi jur. Noi suntem Marco şi Elisabetta. Asta suntem şi nimic nu s-a schimbat între noi.

— Nu ştiu. Elisabetta ar fi vrut să fie de aceeaşi părere cu el, dar fierbea pe interior. Cum putem fi împreună acum? Ce vor spune părinţii tăi? Mama ta? Nonna spune că nu e practic...

— Nu-ţi face atâtea griji. Iată-ne aici, tu şi cu mine. Suntem în prezent, nu în trecut. Arăţi superb în rochia asta şi mergem la o

petrecere frumoasă. Un zâmbet lent s-a răspândit pe chipul lui Marco, iar ochii lui au strălucit de răutate. Şi vom dansa...

— Nu putem...

— ...exact aşa!

Marco i-a înconjurat talia cu braţul şi a ridicat-o în aer, învârtind-o în aşa fel încât rochia ei flutura cu veselie, iar Elisabetta a simţit că ameţeşte şi râde, chiar dacă el o învârtea mai aproape de Palazzo Braschi. Vedea oamenii eleganţi din jurul lor ca pe o ceaţă şi s-a agăţat de el, înfăşurându-şi braţele în jurul gâtului lui, iar când au ajuns la intrare, Marco a aşezat-o sub arcadă, unde a sărutat-o uşor, alungându-i obiecţiile.

Marco a condus-o pe Elisabetta pe parchetul strălucitor, ghidând-o dans după dans, iar ea i-a urmat exemplul, trecând pe lângă pereţii tapetaţi cu frize pictate, portrete în ulei şi aplice din bronz lustruit care aruncau o lumină romantică. Sala de bal era grandioasă, iar cuplurile dansau pe fondul unei orchestre minunate care cânta în faţa unei scene aflate sub o mare eşarfă tricoloră, înşirată între două coloane de marmură. Picturi murale pictate acopereau tavanul boltit, iar singurul moment în care se opreau din dans era pentru a accepta pahare de *spumante* cu bule de la chelnerii care treceau pe acolo.

Elisabetta şi-a dat seama că se distrează şi, la al treilea pahar de *spumante*, a început să se simtă mai puţin îngrijorată, deşi a observat că mulţi dintre foştii prieteni ai lui Marco păreau de treabă. Nu înţelegea de ce şi nici nu ştia dacă Marco observase. El se concentra doar asupra ei, asigurându-se că se simţea bine.

Brusc, entuziasmul s-a răspândit în mulţime şi toată lumea a izbucnit într-o discuţie animată, întorcându-se spre intrarea în sala de bal. Orchestra s-a lansat într-o interpretare entuziastă a piesei *Giovinezza*, în timp ce un grup de Cămăşi Negre a intrat în sala de bal, iar petrecăreţii s-au dat repede la o parte pentru a-i primi.

— Ce se întâmplă? a întrebat Elisabetta, stând în vârful picioarelor.

Marco a oftat.

— Il Duce este aici!

Mulţimea a salutat în modul fascist, scandând:

— Duce, Duce, Duce!

Marco s-a alăturat şi el, iar Elisabetta s-a simţit uimită de ideea că se afla în aceeaşi încăpere cu un om atât de puternic. Şi-a aplecat gâtul pentru a-l vedea, uimită să constate că Mussolini arăta exact ca în imaginea sa din fotografii, postere, timbre şi monede. Avea ochii rotunzi şi întunecaţi, o frunte proeminentă şi un maxilar puternic – un chip agresiv, în contradicţie cu ţinuta sa formală, o haină neagră tip frac şi o pălărie de top strălucitoare. Magnetismul său era de netăgăduit chiar şi pentru Elisabetta, care nu era fascistă.

Mulţimea şi Marco au aclamat puternic când Mussolini a urcat treptele scenei până la un pupitru, a privit petrecăreţii care scandau, apoi a făcut un semn de tăcere când a început să vorbească.

— Doamnelor şi domnilor! Salutări! În această seară sărbătorim promovarea lui *Commendatore* Buonacorso, care a servit partidul nostru glorios!

Dintr-odată, eşarfa tricoloră de deasupra scenei s-a desprins şi a început să zboare în jos, îndreptându-se spre Mussolini. Petrecăreţii au oftat, Cămăşile Negre au strigat un avertisment, iar Mussolini s-a dat la o parte chiar înainte ca eşarfa să cadă pe pupitru.

Petrecăreţii au comentat miraţi, iar Cămăşile Negre au sărit pe scenă. Mussolini s-a dat la o parte, iar Cămăşile Negre au chemat un băiat pentru a pune eşarfa la loc. La pupitru era haos, toată lumea fugea încoace şi încolo. Întâmplarea ameninţa să minimizeze ocazia importantă la o scenă caraghioasă de desen animat.

— Ce ruşine pentru *fascio*, i-a murmurat Marco Elisabettei. Nu avem o scară suficient de înaltă pentru a pune eşarfa. Antreprenorul a luat scara mare cu el.

— Ce vor face?

— Scuză-mă, Elisabetta. Mă întorc imediat. Marco a plecat de lângă ea, s-a îndreptat spre partea din faţă a sălii, a vorbit cu unul dintre Cămăşile Negre şi s-a grăbit spre scenă. Ea a privit nedumerită cum petrecăreţii au început să-l observe, întorcându-şi capetele.

Pe scenă, Marco a ridicat capătul căzut al eşarfei, s-a grăbit cu el până la baza coloanei înalte şi a început să se caţăre pe

coloană ca pe un catarg de steag, încălecând-o cu braţele şi picioarele sale puternice.

Elisabetta a rămas cu gura căscată. Petrecăreţii au reacţionat instantaneu, aclamându-l şi aplaudându-l. Fanfara a intonat un marş entuziast şi toată lumea a aplaudat în ritm, în timp ce Marco se strecura pe coloană, urcând până când a ajuns în vârful acesteia, unde a încercat să reataşeze eşarfa.

Toată lumea şi-a ridicat privirea, aşteptând să vadă dacă Marco va reuşi. Elisabetta s-a mirat de bravada lui. Mulţimea l-a aclamat. În clipa următoare, eşarfa a fost fixată. Marco a semnalat că şi-a făcut treaba, apoi a alunecat pe coloană într-un mod controlat, aterizând în siguranţă la bază.

Mulţimea a urlat, la fel şi Elisabetta. Mussolini însuşi s-a îndreptat spre Marco, i-a strâns mâna şi i-a vorbit o vreme, apoi l-a bătut pe braţ. Marco a zâmbit larg, iar momentul a încurajat-o pe Elisabetta, deoarece ştia că acesta era un moment unic pentru el. Mulţimea a strigat şi a aplaudat, iar Marco rânjea când a părăsit scena. Cămăşile Negre şi prietenii lui s-au năpustit asupra lui, felicitându-l, iar Elisabetta şi-a dat seama că el tocmai rezolvase tot ce îi deranjase, într-un mod în care numai el putea.

Mulţimea s-a liniştit, iar Mussolini a revenit la pupitru, începând prin a-i mulţumi lui Marco, pe nume. Marco i-a mulţumit pentru onoare cu un semn din cap, apoi şi-a croit drum prin mulţime în timp ce Mussolini îşi relua discursul de unde îl lăsase.

Elisabetta nu a auzit nici un cuvânt. Se simţea atât de plină de mândrie faţă de Marco, care îşi ţinea ochii pe ea chiar şi în timp ce-şi făcea loc prin mulţime. Petrecăreţii îl opreau, îi strângeau mâna şi îl băteau pe spate, dar Marco continua să se uite la ea, ca şi cum abia aştepta să se întoarcă lângă ea.

El a ajuns la ea zâmbind, iar ea practic i-a sărit în braţe, sărutându-l. El a sărutat-o şi el la rândul lui, încet, apoi profund, iar Elisabetta a simţit că îi readuce inima frântă la viaţă. Se simţea cucerită, iar dragostea pe care o avea pentru el s-a reaprins.

Era tot acolo.

Capitolul 50

MARCO

Septembrie 1939

Marco se grăbea să se întâlnească cu Sandro, prinzând frânturi din conversaţiile oamenilor de afaceri. Vorbeau în grupuri, cu îngrijorare, şi toată lumea discuta despre izbucnirea războiului. Hitler invadase Polonia la începutul lunii, iar Europa era îmbrăcată în conflict şi teamă. Marea Britanie şi Franţa declaraseră război Germaniei, iar romanii trăiau în suspans. Italia nu intrase încă în conflict, dar Palazzo Braschi era în alertă maximă. Marco lucrase non-stop, iar în aer se simţea volatilitatea.

S-a apropiat de Piazza Bocca della Verità, care se afla în afara drumului şi avea un mic parc, neobişnuit de liniştit şi de paşnic. Piaţa se afla într-una dintre cele mai vechi părţi ale oraşului, chiar în afara ghetoului, iar clădirile vechi făceau loc unui cer însorit din belşug. Doar câţiva oameni treceau pe acolo, iar traficul era lejer pe Via Luigi Petroselli şi Via di Santa Maria in Cosmedin.

L-a zărit pe Sandro, aşteptându-l pe o bancă de piatră, dar priveliştea îi dădea motive de îngrijorare. Prietenul său stătea aplecat deasupra unui ziar, citind, dar postura lui era neobişnuit de aplecată şi părea mai în vârstă, îmbrăcat într-un sacou maro şi o cravată uzată. Marco îşi făcea griji pentru el, motiv pentru care îl invitase să se întâlnească astăzi.

— Sandro! Marco l-a strigat. Îţi aminteşti că ne jucam aici?

Sandro şi-a ridicat privirea, apoi a schiţat un zâmbet, lăsând deoparte ziarul.

— Exact ca pe vremuri, nu?

— Da, l-a salutat Marco, aşezându-se. Obişnuiam să ameţim atât de tare, alergând în jurul templului. Se referea la Templul lui Hercule Victor, o clădire mică, rotundă, din marmură grecească, aflată în piaţă, care era înconjurată de coloane înalte

ce susţineau un acoperiş din ţiglă roşie. E un miracol că nu ni s-a făcut rău.

— Ţi s-a făcut, nu-ţi aminteşti? Ai vomitat.

— Am uitat. Marco a chicotit. Am petrecut mai mult timp aici decât la şcoală. Şi ne-am distrat mai mult.

— Nu uita că acum vorbeşti cu un profesor.

— O, da! Marco s-a uitat spre el, privindu-l pe Sandro cu îngrijorare. Cum merge treaba, frate?

— Groaznic.

— *Dimmi tutto.* Spune-mi totul.

— Mama şi-a pierdut locul de muncă şi face voluntariat ca moaşă. Tata îşi petrece toată ziua la sinagogă. Sandro a dat din cap dezaprobator. Ajută oamenii, dar ceva este în neregulă cu el. Nu se simte bine din punct de vedere mintal. Cred că pierderea casei a fost prea mult pentru el.

— O, nu! Inima lui Marco se simţea grea. Îmi pare foarte rău că nu ţi-am făcut rost de încadrarea la excepţii. Tatăl meu încă mai încearcă.

— Mulţumesc! Sandro a zâmbit, dar a dat din cap dezaprobator. Nu cred că va funcţiona, totuşi. Tatăl meu spune că au luat măsuri drastice. Este atât de groaznic să simţi că nu-ţi este locul acolo unde ai fost întotdeauna. Acum, pentru că sunt evreu, nu sunt italian. Asta schimbă totul.

— Pentru mine vei fi întotdeauna italian. Suntem la fel, tu şi cu mine.

Buza inferioară a lui Sandro s-a încreţit.

— Nu, nu suntem, ştiu asta acum. Văd mai clar asta şi multe altele.

— Ce vrei să spui? Suntem la fel. Întotdeauna am fost.

— Nu, sunt evreu şi am fost întotdeauna. Sandro l-a privit în ambii ochi. Crezi că este la fel pentru că nu eşti în situaţia mea. Viaţa ta nu s-a schimbat, dar a mea da. Nu suntem egali, conform fasciştilor.

— Dar nu toţi fasciştii susţin legile privind rasele.

— Cu toate acestea, ei sunt responsabili pentru ele.

— Eu nu sunt, a spus Marco, îndurerat. S-a simţit brusc conştient de cămaşa sa neagră. Eu nu sunt uniforma mea, şi ai fost şi tu fascist.

— Eu nu mai sunt şi nici tatăl meu nu mai este. El încă vrea să fie, dar a fost dat afară din propriul partid.

Marco a simţit o strângere în piept, neştiind cum să răspundă, iar expresia lui Sandro s-a înmuiat.

— Uite, nu mă deranjează să fiu diferit. Sunt mândru de faptul că sunt evreu. Ceea ce vreau este să fiu egal, aşa cum eram înainte. Este un sentiment teribil să nu fii şi mă însoţeşte tot timpul. Acum mă simt inferior, mai puţin decât ceilalţi. În afară. În mod oficial.

— Înţeleg, a spus Marco, dar nu era sigur că înţelegea cu adevărat. Sau că ar fi putut.

— Ştii ce e mai rău? Nu mă mai simt în siguranţă în afara ghetoului. Chiar şi aici, unde obişnuiam să ne jucăm. Am emoţii în oraşul meu natal.

— Îmi pare foarte rău, sincer. Vei fi mereu în siguranţă cu mine.

— Ştiu asta. Sandro a zâmbit, dar zâmbetul i-a dispărut repede. Dar lumea s-a schimbat, odată cu războiul. Crezi că vom intra? Auzi ceva la lucru, într-un fel sau altul?

Marco a suspinat, căci întrebarea îl frământa şi pe el.

— Tot ce am auzit este că Il Duce nu crede că avem rezervele de aur necesare pentru război. Vrea ca Italia să rămână neutră.

— Doar dacă nu se răzgândeşte, ceea ce se întâmplă tot timpul.

— Cum? Marco a simţit o strângere de inimă defensivă, după ce îl cunoscuse chiar pe Il Duce. Nu avea să uite niciodată acea seară la bal, când reparase eşarfa. Mussolini îi strânsese mâna, îi mulţumise personal şi îi spusese că era un exemplu excelent de tânăr fascist italian. Dar Marco nu-i putea spune asta lui Sandro niciodată. Cel mai bun prieten al lui nu avea nevoie de o altă lovitură, iar faptul că Elisabetta fusese cu el la bal l-ar fi rănit pe Sandro.

— S-a răzgândit în privinţa legilor privind rasele, nu-i aşa? Mussolini nu avusese niciodată o problemă cu evreii înainte. De aceea tatăl meu a crezut în el, la fel şi eu. S-a întors împotriva noastră. Este o trădare la rang înalt.

Marco a înghiţit în sec. Era adevărat şi trebuia să recunoască acest lucru.

— Ai dreptate, dar nu cred că se va răzgândi în privinţa războiului.

— Mi-e teamă să mă gândesc la Italia, vreodată, ca aliat al lui Hitler. Sandro a tresărit. Naziştii sunt antisemiţi fără milă, violenţi. S-au întors împotriva evreilor germani, iar zvonurile spun că îi atacă pe evreii polonezi.

— Dar asta nu se va întâmpla aici.

— Sunt îngrijorat.

— Nu fi. Marco i-a atins braţul. Sandro, ce pot să fac? Nu pot să te ajut în vreun fel?

— Nu, mulţumesc!

— Dar fac bani în aceste zile. Dacă ai nevoie, pot...

— Nu, nu, suntem bine.

Sandro s-a îndreptat în sus, iar Marco a schimbat subiectul pentru a nu-l ofensa.

— Ce mai face Rosa?

— Este încă în Londra. Soţul ei s-a înrolat în RAF. Primim scrisori din când în când. Sandro şi-a muşcat buza, cu o expresie din nou gravă. Sper că nu este în pericol. Italia s-ar lupta cu soţul ei, dacă am intra.

— Dar nu o vom face.

— Din nou, sper că nu, a spus Sandro, cu o nelinişte evidentă, iar Marco a simţit un val de tristeţe. Nu ar fi prevăzut niciodată că anii adolescenţei lui şi ai lui Sandro vor fi despre chestiuni de viaţă şi de moarte. A tăcut o clipă, la fel şi Sandro, dar se înţelegeau fără cuvinte, aşa cum numai prietenii vechi o pot face.

— Hai să mâncăm ceva, a spus Marco, rupând vraja. Mor de foame. Am muncit până la prânz.

— Vrei să mergem undeva?

— Nu, am luat ceva pentru noi, de pe stradă. Marco a băgat mâna în rucsac, a scos o pungă de hârtie, din care a scos o pungă maro de *supplì*, lăsând în aer o aromă delicioasă.

— *Supplì?*

Sandro s-a încruntat, cu buzele întredeschise.

— Da, îţi plac, nu-i aşa?

— Da, a răspuns Sandro, după o clipă. Dar nu mi-e foame.

— Eşti sigur? a întrebat Marco, surprins. Am patru.

— Nu, mulţumesc!

— Cum vrei tu. Marco a băgat un *supplì* în gură şi a muşcat din el, eliberând gustul delicios de sărat al orezului, roşiilor şi brânzei.

— Am ceva să-ţi spun despre Elisabetta. Sandro a făcut o pauză. Sentimentele mele pentru ea s-au diminuat. Sentimentele mai puternice pe care le aveam pentru ea au dispărut.

— *Davvero?* Marco aproape că a explodat de bucurie şi l-a îmbrăţişat. O iubea din ce în ce mai mult pe Elisabetta şi ar fi fost minunat să nu mai fie nevoit să se lupte cu Sandro pentru ea. Ce s-a întâmplat?

— Nu ştiu, pur şi simplu nu o mai iubesc.

Sandro a ridicat din umeri, dar Marco şi-a dat seama ce trebuie să se fi întâmplat.

— Ai cunoscut pe altcineva, nu-i aşa? Haide, spune-mi adevărul.

Sandro a ezitat, apoi a zâmbit.

— Da, am cunoscut pe altcineva.

— Ce veste minunată! Cum o cheamă?

Marco a simţit o fericire imensă pentru el, pentru că Sandro avea nevoie de o femeie mai mult decât credea. Orice bărbat avea nevoie.

— Anna.

— Unde ai întâlnit-o?

— La şcoală. Tocmai s-a mutat aici cu familia ei. E frumoasă.

— Şi ea te place la rândul ei?

— Da.

— *Bravo*, Sandro! Inima lui Marco s-a înflăcărat peste măsură, pentru amândoi. Deci ai ieşit din competiţia noastră? Promiţi?

— Da. Sandro a dat din cap. Elisabetta e a ta.

— Mulţumesc, prietene! Acum putem fi amândoi fericiţi! Marco a fost inundat de uşurare. Nopţile mele au fost albe, temându-mă că te va alege pe tine.

— Nu, Marco. Întotdeauna ai fost tu.

Sandro a zâmbit din nou, un pic trist.

— Îţi doresc toate cele bune cu Anna.

— Şi îţi doresc toate cele bune cu Elisabetta.

— Rămânem prieteni pentru totdeauna, Sandro. Indiferent ce se întâmplă.

— Indiferent ce se întâmplă, a repetat Sandro, pecetluind legătura.

Capitolul 51

ELISABETTA

Octombrie 1939

Soarele de la sfârşitul zilei se strecura prin perdelele de dantelă din dormitorul Nonnei, iar Elisabetta a intrat să vadă ce face. Nonna se îmbolnăvise de bronşită şi zăcea în pat în cămaşa ei de noapte cu flori roz, acoperită de o cuvertură albă matlasată. Dormitorul ei era confortabil, deşi aglomerat, cu patru vitrine de porţelanuri nepotrivite, precum şi un pat convenţional, un scaun cu spătar, o noptieră din lemn de pin şi o comodă. Un crucifix din ceramică atârna deasupra căpătâiului ei, lângă o fotografie decolorată a ultimului papă, deşi Nonna refuza să agaţe vreuna a celui actual. Era romano-catolică, dar se considera o fiinţă superioară.

— Nonna, cum te simţi?

Elisabetta a aşezat un pahar cu apă pe noptieră.

— Nu-ţi aminteşti de ultima dată când ai întrebat?

Elisabetta a netezit cuvertura, ascunzându-şi îngrijorarea.

— Arăţi mai bine azi. Îţi revii.

— La ce te aşteptai? Şi când pot să mă întorc la muncă?

— De îndată ce doctorul spune că este permis.

— Ce ştie *el*?

— Mai mult decât noi. Elisabetta a bătut-o uşor pe Nonna pe braţ. Dacă Nonna era irascibilă, se simţea mai mult ca ea însăşi. Pot să îţi aduc ceva înainte să plec?

— Vrei te rog să nu mă mai întrebi nimic?

— Bine, voi veni acasă cât mai devreme posibil.

— Să mă chinui?

— Da, exact. Elisabetta a zâmbit. Paolo va avea grijă de tine cât timp voi fi plecată.

— Unde te duci? De ce eşti atât de bine îmbrăcată?

— Mă întâlnesc cu Marco.

Elisabetta purta rochia ei de bumbac albastru pal cu nasturi tip perlă; venise acasă să se schimbe după serviciu.

— De ce? Ochii cu pleoape căzute ai Nonnei s-au îngustat în spatele ochelarilor. Cum rămâne cu tatăl lui şi cu mama ta?

— Asta nu contează, a răspuns Elisabetta cu nonşalanţă, nu pentru prima dată.

— Nu ştii că faci o mare greşeală?

— Ţi-am spus, nu vom trăi în trecut.

— Nu poţi trăi în prezent fără să înţelegi trecutul. Nonna a luat-o în derâdere. Toţi romanii trăiesc în prezent şi în trecut, în acelaşi timp. Plimbă-te pe lângă vechea Basilica di Santa Maria din Trastevere. Nu te poţi preface că nu există.

— Ce legătură are asta? Biserica este o clădire.

— Şi? Asta îţi permite doar să o vezi mai bine. Nonna a fluturat un deget noduroase spre ea. Dacă trecutul lui Marco ar fi o clădire, nu ai putea să-i negi prezenţa. Nu înţelegi ce vreau să spun? Cum te va primi tatăl lui? Cum o va face mama lui?

Elisabetta nu a vrut să se agite.

— Nu este trecutul lui Marco, ci al tatălui său.

— Dacă te căsătoreşti cu el, te căsătoreşti cu familia lui.

— Nonna, nimeni nu vorbeşte încă despre căsătorie.

— Dar aşa începe totul. Nu ai înţeles până acum că am întotdeauna dreptate?

— Nonna, asta va fi singura dată când te înşeli. Oricum, trebuie să plec.

— De ce nu mă asculţi?

— Dar o fac, Nonna. Doar că nu te ascult întotdeauna. *Ciao!* Elisabetta a sărutat-o pe obraz, apoi a mângâiat pisica, aşezată la picioarele patului. Rico, să fii băiat cuminte!

— Când *nu* este băiat cuminte? Nonna şi-a mutat degetul sub pătură, jucându-se cu el. E mai bun decât tine. El ascultă.

— Nu, nu ascultă. Elisabetta a ieşit din cameră cu un zâmbet. La revedere!

— El mă ascultă *pe mine*! a strigat Nonna după ea.

Elisabetta şi Marco au plecat de la restaurant, un local cu fructe de mare de pe Lungotevere Aventino, în afara ghetoului. Oraşul era încă plin de viaţă la această oră, iar cuplurile ieşeau din restaurante, râzând şi vorbind zgomotos, conversaţiile lor fiind animate de vin. Elisabetta simţise, chiar şi la Casa Servano, că toată lumea se străduia prea mult să se distreze. Romanii erau îngrijoraţi tot timpul din cauza faptului că Europa era în război, temători că Italia va fi atrasă în conflict. Aerul nopţii era răcoros, mirosind a gaze de maşină.

Elisabetta se plimba cu Marco, simţindu-se fericită alături de el, amândoi de mână. Arăta frumos într-un pulover gri-deschis şi pantaloni, ca pe vremuri, iar strălucirea părului şi albul zâmbetului său atrăgeau lumina lămpii când treceau pe lângă el.

— Deci, ţi-a plăcut cina? a întrebat Marco, cu un zâmbet.

— Foarte mult, îţi mulţumesc, a răspuns Elisabetta. Fusese o masă delicioasă de *orata alforno con finocchio*, doradă cu fenicul, în timp ce îşi povesteau unul altuia poveşti despre slujbele lor. Marco îl imitase în mod amuzant pe şeful său, ceea ce o făcuse să râdă, fermecând-o.

— Acum observi totul despre restaurante, ca un profesionist.

Marco a zâmbit din nou.

— Oare? a întrebat Elisabetta, deşi îşi dădea seama că s-ar putea să aibă dreptate. Se simţea ca un critic de restaurant în alte restaurante. Le găsea pe toate deficitare în comparaţie cu Casa Servano.

— Ai remarcat că paharul cu apă era pătat, iar cămaşa chelnerului nu era băgată în pantaloni.

— Chiar aşa fost!

Elisabetta a râs, iar Marco i s-a alăturat.

— Hai să facem o plimbare, bine?

— Da, dar numai una scurtă. Nu pot sta prea mult timp departe de casă, având în vedere că Nonna nu se simte bine.

— Ce zici de Giardino degli Aranci? Este în apropiere.

— Ar fi grozav. Elisabettei îi plăcea Giardino degli Aranci, Grădina Portocalelor, deoarece era un parc cu o livadă naturală de portocali, o bijuterie mai puţin cunoscută a Romei.

— Obişnuiam să mă duc acolo noaptea, după ce Aldo a murit, şi să mă uit la privelişte.

Elisabetta a auzit cum vocea lui Marco se înmoaie, ceea ce ea a recunoscut ca fiind durere. I-a strâns mâna cu blândeţe.

— Îmi pare rău. Trebuie să fie atât de greu pentru tine.

— Şi pentru tine la fel. Se spune că pierderile fac parte din viaţă, dar asta nu te face să te simţi mai bine, nu-i aşa?

— Nu. Elisabetta şi-a dat seama că avea dreptate. Sunt îngrijorată pentru Nonna, e atât de bolnavă.

— Va fi bine. Este puternică. Femeile ca ea trăiesc veşnic, iar tu ai grijă de ea. Marco a făcut o pauză. Nu mă place, nu-i aşa?

— Nu e vorba de tine, ci de ceea ce s-a întâmplat între părinţii noştri. Elisabetta s-a gândit o clipă, în timp ce se plimbau. Ce mai fac părinţii tăi?

— Mama mea încă îl plânge pe Aldo şi sunt zile în care nu se ridică din pat. Doar Emedio poate vorbi cu ea.

— Îmi pare rău.

— Vom trece peste asta. Ai grijă, *cara*. Marco a pus un braţ în jurul Elisabettei în mod protector, în timp ce un biciclist venea în viteză de după colţ. Ştii, am fost recent în acest cartier cu Sandro. Ne-am întâlnit vizavi de Bocca della Verità, ca pe vremuri.

— O, ce mai face? Elisabetta şi-a mascat interesul. S-a întrebat dacă Sandro îi spusese ce se întâmplase între ei, apoi şi-a dat seama că probabil nu o făcuse, pentru a nu-i răni sentimentele lui Marco.

— Este ocupat cu predatul. Privirea lui Marco s-a întristat. Legile privind rasele îl zdrobesc pe el şi familia lui. Nu cred că va avea prea mult timp pentru nici unul dintre noi, pentru o vreme.

— Sunt sigură. Săracul Sandro. Elisabetta a simţit o durere profundă. Nu te deranjează că fasciştii adoptă legi atât de antisemite? Niciodată nu a mai fost aşa, iar ei ruinează familia lui Sandro şi a atâtor alţii.

— Bineînţeles că mă deranjează. Urăsc asta, dar nu pot face nimic. Marco şi-a strâns buzele. Nici unul dintre prietenii mei de la Palazzo Braschi nu crede că aceste legi sunt juste, dar nu avem nici un cuvânt de spus. Ne e teamă să ne exprimăm din ce în ce mai mult.

— Ţi-e frică?

— Sincer, da. Marco s-a uitat spre ea, iar ochii lui negri îi căutau pe ai ei. Dar eu şi tatăl meu am încercat să obţinem o încadrare la excepţie pentru familia lui Sandro şi vom continua să încercăm.

— Mă bucur să aud asta, a spus Elisabetta, simţind un val de recunoştinţă.

Ea ştia că Marco îl iubea pe Sandro.

— Să mergem pe aici. Marco a făcut un gest către biserică, pe Via di Santa Maria in Cosmedin. Au urcat dealul de-a lungul Clivo di Rocca Savella, o alee largă de piatră pavată lângă un zid înalt, cu suprafaţa sa aspră, cu pietre întunecate, cărămizi şi fragmente de marmură de diferite dimensiuni. Traseul era mai abrupt, deoarece Giardino degli Aranci se afla pe colina Aventinului, una dintre cele şapte coline fabuloase ale Romei.

Elisabetta se ţinea de mâna lui Marco. Se simţea relaxată şi fericită, minunându-se de cât de uşor era să fie cu el. Briza era mai puternică la înălţime, purtând mireasma portocalelor amare, parfumând aerul în mod natural. Erau mai puţini oameni pe stradă, iar maşinile nu erau permise, aşa că zgomotele din trafic se retrăgeau în fundal.

S-au plimbat în linişte şi au intrat în Giardino degli Aranci, un parc mare plin de portocali şi de pini umbrelă, care formau o boltă de frunze pe cerul întunecat. Lămpile cu gaz aruncau o lumină blândă în halouri moi, luminând o cărare cu pietriş fin care împărţea grădina, care ducea la un belvedere mare din cărămidă, o panoramă pitorească cu doar câteva alte cupluri.

Elisabetta se bucura de căldura degetelor lui peste ale ei, paşii lor scârţâind pe cărarea de pietriş. Au ajuns pe terasă şi au

admirat panorama frumoasă a Romei noaptea, mai mare şi mai strălucitoare decât o mai văzuse Elisabetta până atunci, chiar şi de la balconul de la Palazzo Braschi. În dreapta ei se aflau Forumul Roman şi ruinele, marmura lor strălucind alb-crem în luminile de dedesubt, dar privirea ei s-a mutat de la ele la iubitul ei Trastevere, un petic mai umil de acoperişuri de ţiglă roşie şi cupole de biserici de peste Tibru, vegheat de cupola senină şi strălucitoare a bazilicii Sfântul Petru.

— Nu-i aşa că e magnific? a întrebat-o Marco.

— E frumos.

Elisabetta a inspirat o gură adâncă de aer.

— Te-am adus aici pentru un motiv. Marco şi-a pus braţul în jurul ei, iar ea şi-a înclinat faţa în sus, aşteptându-se ca el să o sărute, dar în schimb el i-a întins un inel cu diamant, care sclipea în lumina ambientală.

Elisabetta a clipit, şocată. Şi-a simţit inima în gât. Nu se aşteptase la aşa ceva.

— Elisabetta, te iubesc şi te-am iubit toată viaţa. Sentimentele mele au devenit tot mai puternice, în fiecare zi. Ştiu că te pot face fericită. Marco i-a zâmbit, cu ochii lui negri strălucind şi cu o expresie intensă de emoţie. Te iubesc, te apreciez şi preţuiesc tot ceea ce este minunat la tine şi am preţuit mereu, chiar de când eram mici. Promit să-mi petrec restul vieţii mele făcându-te fericită. Nimic nu m-ar face mai fericit. Aş fi cel mai norocos bărbat din lume dacă ai accepta acest inel şi ai spune „da” cererii mele în căsătorie.

Elisabetta asculta, uimită. Alte cupluri începuseră să se uite, realizând că asistau la o cerere în căsătorie. Au început să ofteze, să zâmbească şi să vorbească între ei cu entuziasm, ca şi cum ar fi aşteptat răspunsul ei pentru Marco, dar ea nu ştia ce să spună. Nu voia să-l rănească pe Marco sau să-l facă de ruşine, deşi el nu-i observa, privirea lui fiind concentrată doar asupra ei, reflectând devotamentul pe care i-l arătase întotdeauna.

— Elisabetta, ştiu că te zbaţi, mereu pe cont propriu, şi nu trebuie să mai faci asta. Am o slujbă adevărată şi pot să te întreţin. Putem întemeia o familie, tu şi cu mine, şi putem

rezista la toate necazurile pe care războiul, vremurile grele sau orice altceva le-ar putea aduce.

— Dar cum rămâne cu familia ta? Elisabetta a spus-o în grabă, trăgând de timp. Ai discutat cu ei despre asta?

— Nu, şi nici nu trebuie să o fac. Părinţii mei se vor obişnui cu ideea, iar dacă nu o fac, îi vom lăsa în urmă. Tu şi cu mine vom locui împreună în propria noastră casă, iar dacă nu le va plăcea, va fi problema lor, nu a noastră. Marco s-a lăsat într-un genunchi, privind-o cu un zâmbet sfâşietor. Vrei să te căsătoreşti cu mine?

— Marco, nu mă aşteptam la asta. Elisabetta i-a privit expresia întunecată, iar ea ura să-l rănească. Îl iubea, dar nu ştia dacă voia să se căsătorească cu el, nu încă. Tocmai se obişnuia să-l revadă. Încerca să aibă grijă de Nonna şi să muncească. Îşi amintea când visase să devină editorialistă sau romancieră. Încă mai avea acele visuri, undeva în interiorul ei, şi nu le-ar fi putut împlini dacă se hotăra să se căsătorească.

— Elisabetta. Marco continua să se uite la ea, deşi o încruntare îi apăruse pe frunte. Mă iubeşti, nu-i aşa?

— Da, dar nu ştiu dacă mă simt pregătită pentru...

— Înţeleg. Marco părea îndurerat, dar expresia lui a rămas iubitoare. S-a ridicat din genunchi, ţinându-i în continuare mâinile, şi i-a pus inelul de logodnă în palmă. Înţeleg, asta te-a luat pe nepregătite. Noi nu ne-am văzut suficient de mult. Am muncit prea mult şi nu ne-am acordat timpul pe care îl meritam.

— Da, asta este, s-a grăbit Elisabetta să spună, deşi o durea inima.

— Păstrează inelul până când te vei simţi pregătită. Este doar o chestiune de timp.

— Eşti sigur? a întrebat Elisabetta, dar când s-a auzit, şi-a dat seama că nu era deloc întrebarea corectă. *Ea* era cea care nu era sigură. *Ea* nu ştia dacă era doar o chestiune de timp. Şi *ea* nu ştia dacă ar trebui să ia inelul. Dar acesta era deja în mâna ei.

— Când eşti gata, doar spune-mi.

Marco a sărutat-o uşor.

Capitolul 52

ROSA

Decembrie 1939

Era o zi însorită, dar rece, iar Rosa s-a simţit uşurată să se întoarcă pe pământ italian. Moralul i-a revenit când a văzut palmierii care străjuiau Tibrul, o privelişte care îi lipsea în Londra ploioasă, iar Tamisa nu se compara cu acest râu, verde ca mazărea şi sărutat de soare. A mers pe Lungotevere de' Cenci, trecând pe lângă oameni pe trotuar, iubind sunetul muzical al limbii sale natale şi observând emotivitatea compatrioţilor ei, care gesticulau în timp ce vorbeau. Nu-şi dăduse seama cât de diferiţi erau italienii până când nu trăise în Londra şi, deşi îl iubea pe David şi cercul lor de prieteni britanici, era fericită să fie acasă, chiar şi în acele circumstanţe.

Rosa plecase din Londra cu un zbor al ambasadei, fiind norocoasă că reuşise să obţină un bilet spre Roma, deoarece călătoriile erau restricţionate. David făcea parte din RAF, iar ea urmărise acasă ştirile despre legile privind rasele, care îi privau sistematic pe evreii italieni de cetăţenie, profesie şi proprietate. Simţea că părinţii ei aveau nevoie de ea, chiar dacă scrisorile lor nu spuneau niciodată acest lucru.

Rosa a ajuns la intrarea în ghetou şi a trecut pe lângă mica biserică albă San Gregorio della Divina Pietà, o biserică veche, cu semnificaţii pentru evrei, deosebit de pregnante acum. În anii 1500, evreii din ghetou fuseseră forţaţi să participe la slujbă acolo în fiecare duminică, ca parte a campaniei de convertire a lor. Faţada de fildeş a bisericii prezenta o pictură cu un Hristos răstignit, deasupra unei inscripţii biblice menite să le dea peste nas evreilor din ghetou:

„Toată ziua mi-am întins mâinile către un popor răzvrătit, care umblă pe o cale care nu este bună, urmându-şi propriile lor planuri, un popor care mă provoacă în faţă în mod continuu".

Rosa şi-a întors privirea, tremurând. A privit Tempio Maggiore, o sinagogă aflată chiar vizavi, cu calcarul său strălucitor ca o lă-

mâie, de o nuanţă aurie în lumina soarelui. Vitraliile de pe cupola sa pătrată străluceau multicolore, deşi ea a admirat soliditatea edificiului în sine. Şi din acea structură, ea îşi trăgea puterea.

Rosa a continuat să coboare pe Via del Portico d'Ottavia, şocată de cât de mult se deteriorase ghetoul. Bărbaţi şi femei vindeau pantofi, haine şi oale şi tigăi uzate din roabe, cărucioare şi tarabe. Via del Portico d'Ottavia fusese străjuită de magazine aglomerate, dar majoritatea erau închise. Oamenii scotoceau printre articole, se agitau, vorbeau sau chiar cerşeau. Toată lumea arăta zdrenţuită în haine vechi sau care aveau nevoie de reparaţii. Dispăruseră familiile fericite, sănătoase şi gălăgioase care duceau acasă saci plini de cumpărături, precum şi aromele delicioase de *pollo arrosto*, pui prăjit, şi *pesce fritto*, peşte prăjit, care plutea din apartamente.

Rosa se simţea în mod ciudat ca şi cum nu ar mai fi fost niciodată aici, iar capetele au început să se întoarcă în direcţia ei în timp ce treceau pe lângă ea. Şi-a dat seama că ieşea în evidenţă în haina ei fină de lână roşie, cu talia peplum la modă, pălăria asortată şi pantofii maro. Era îmbrăcată pentru Londra, nu pentru ghetou.

A grăbit pasul, conştientă de sine. A trecut pe lângă tarabe, apoi ochiul i-a fost atras de un set de cărţi la mâna a doua, care a tentat-o. O femeie era aplecată, despachetând mai multe cărţi, iar Rosa a întrezărit părul cărunt al femeii, adunat într-o răsucire pe care Rosa a recunoscut-o imediat. Şi-a dat seama cu un şoc mut că femeia era mama ei. Cărţile care se vindeau erau ale ei.

Rosa a încremenit, îngrozită. Mama ei îmbătrânise atât de mult, cu noi riduri gravate pe chipul ei minunat şi cu paranteze tot mai adânci în jurul gurii. Purta vechiul ei impermeabil cafeniu, dar era pătat, iar pantofii ei din piele neagră se aplatizaseră din cauza uzurii. Mama ei a terminat de aranjat cărţile pentru expunere, deschizându-le astfel încât să stea în picioare, apoi şi-a ridicat privirea şi a zărit-o pe Rosa.

— Rosa, *tu* eşti? Te-ai întors?

Mama ei şi-a deschis braţele, cu ochii sclipindu-i de fericire în spatele ochelarilor cu ramă de sârmă.

— Da, mamă! Rosa şi-a mascat descurajarea, a lăsat valiza jos şi şi-a îmbrăţişat mama. Sunt atât de fericită să te văd!

— Şi eu mă bucur atât de mult să te văd, dragă! Mi-a fost dor de tine!

Mama ei a îmbrăţişat-o strâns, iar Rosa a simţit că slăbise semnificativ, dar şi-a ascuns reacţia în timp ce îşi elibera mama din îmbrăţişare.

— M-am gândit să vă fac o surpriză. Nu eram sigură că voi reuşi să prind zborul.

— Salută-i pe toţi! Îţi aminteşti de Vanda Della Seta di Veroli, iar aici este Celeste Sermonetta! Priviţi cu toţii, Rosa a mea e acasă!

Rosa şi-a forţat un zâmbet în timp ce mama ei a început să o prezinte din nou tuturor, făcând conversaţii mărunte, ca şi cum totul ar fi fost normal. Toate feţele păreau mai bătrâne, hainele erau zdrenţuite, iar bărbaţii care obişnuiau să lucreze în timpul zilei erau aici. A presupus că vecinii ei şi părinţii prietenilor ei fuseseră alungaţi de la locul de muncă. Fuseseră meşteri, profesori, electricieni, contabili, agenţi de transport, vânzători de fier vechi, proprietari de magazine, croitori, ascuţitori de cuţite, cizmari şi brutari.

Rosa şi-a amintit că-şi lăsase valiza pe stradă. S-a întors să o aducă, dar aceasta dispăruse deja.

Rosa s-a aşezat în vechiul ei loc la masa de lemn, dar în afară de asta, nimic nu mai era la fel. Apartamentul era mic şi înghesuit, bucătăria abia dacă era suficient de mare pentru a cuprinde masa. Bineînţeles că nu exista nici un candelabru, ci doar un corp de sticlă care arunca o lumină aspră. Exista o fereastră, dar nu dădea spre fermecătoarea Piazza Mattei, ci doar spre un perete murdar de cărămidă. Sandro a subliniat că apartamentul era însorit, încercând să vadă partea plină a paharului, deşi arăta la fel de secătuit şi de slab ca şi părinţii ei.

— Poftim, dragă! Mama ei a aşezat un castron care era plin doar pe jumătate cu spaghete, iar sosul de roşii subţiat cu apă. Nu era nici un alt fel de mâncare; nici peşte, nici carne, nici cartofi, nici legume, nici pâine, nici vin. Dispăruseră mesele delicioase din vremuri mai bune, mâncărurile apetisante

braciola sau *aliciotti con l'indivia*, caserola de anşoa şi andive, servite fierbinţi pe platouri.

— Arată minunat, mamă.

Rosa a schimbat o privire cu Sandro, care, fără îndoială, îi citea gândurile. Mama ei a împărţit porţii mici şi, după ce tatăl ei a spus o rugăciune deasupra mesei, au început să mănânce. Rosa a încercat să nu observe că înghiţeau pastele, cu adevărat înfometaţi. A mâncat, observând că tatăl ei îşi întorcea atenţia la un dosar gros de hârtii, făcând însemnări. O întâmpinase cu bucurie când venise acasă, dar de atunci abia îşi ridicase capul din dosar.

— Aşadar, tată, a început Rosa cu blândeţe. Ce-ai mai făcut?

— Bine, a răspuns fără să ridice privirea, ceea ce nu-i stătea în fire.

Întotdeauna fusese vorbăreţ la masă, dar acum era complet preocupat. Era încă îmbrăcat în costum şi cravată, dar acesta devenise prea mare pentru el, gulerul său sfrijit lăsând mult spaţiu în jurul gâtului. De asemenea, era mai chel şi cu părul mai alb.

— Ce e în dosar, tată? Ce faci?

Mama ei a intervenit:

— Tatăl tău pregăteşte cereri de invocare a excepţiei de la legile privind rasele pentru membrii comunităţii.

— O, asta e bine. Rosa s-a întors spre mama ei. Şi tu ce mai faci, mamă?

— Şi eu sunt bine.

— Cred că îţi e dor de spital.

— Da, dar mă simt utilă aici. Sunt moaşă şi peticesc genunchii jupuiţi. Mama ei a zâmbit scurt. Comunitatea s-a unit şi ne ajutăm unii pe alţii. Facem troc când putem, bunuri pentru servicii. Cineva ne lasă mâncare şi bani într-o pungă la uşă. Credem că este unul dintre clienţii tatălui tău, în schimbul serviciilor sale juridice.

— Asta e frumos.

Rosa ştia că economiile ei le vor face bine.

— Fratele tău predă matematica la şcoala evreiască. Este un profesor înnăscut. Mama ei a dat farfuria goală la o parte, iar

Rosa s-a întors spre Sandro, simţind un val de dragoste pentru el.

— Bravo ţie!

— Mulţumesc! Predau la trei clase de aproximativ patruzeci de elevi fiecare. Copiii sunt de toate vârstele.

Sandro a zâmbit jucăuş, dar în ochii Rosei, şi el părea slab. Obrajii îi erau scobiţi pe chipul său frumos, punându-i în evidenţă ochii albaştri remarcabili. Dar aceştia nu aveau strălucirea lor obişnuită, ca şi cum greutăţile le-ar fi diluat nuanţa.

— Ai veşti de la profesor?

— Nu.

Rosa a simţit o durere pentru el.

— Ce se întâmplă cu studiul tău independent? Lucrezi pe cont propriu?

— Nu, nu am timp. Trebuie să pregătesc planuri de lecţii şi să notez examenele.

Rosa a vrut să schimbe subiectul, dar fiecare părea mai rău decât precedentul.

— Ce mai face Marco, după moartea lui Aldo?

— Îşi revine.

Rosa suferise pentru pierderea lui Aldo, pe care îl plăcuse întotdeauna.

— Săracii Maria şi Beppe. Şi Emedio, de asemenea.

— Marco lucrează pentru *fascio*, la Palazzo Braschi. El şi tatăl său au încercat să ne ajute să obţinem o încadrare la excepţie, dar nu au reuşit. A fost frumos din partea lor că au încercat.

— Şi ce mai face Elisabetta? Rosa şi-a amintit că Sandro fusese nebun după Elisabetta. Ce s-a întâmplat între tine şi ea?

— Şi Marco a plăcut-o, iar ea l-a ales pe el. O încruntare a întunecat fruntea lui Sandro şi, cumva, aceasta i s-a părut Rosei cea mai tristă veste dintre toate.

— Îmi pare foarte rău!

— Dacă trebuie să o pierd în favoarea cuiva, mă bucur că e el.

Rosa a putut vedea că Sandro era rănit, dar că încerca să pară curajos. Aşadar, ai avut parte de prima inimă frântă. Sfatul meu este să mergi mai departe. Eşti o partidă bună. Te vezi cu cineva?

— Nu. Sunt prea ocupat.

— Sunt o mulţime de peşti în mare, Sandro.

Mama ei a intervenit:

— Asta îi spun şi eu.

— Peşte evreiesc, a adăugat Rosa, ca să-l facă pe Sandro să râdă, ceea ce s-a şi întâmplat.

— Mă bucur că eşti acasă, Rosa.

Rosa a zâmbit, fericită că şi ea se întorsese acasă. Aveau nevoie de ea, fiind încercaţi într-un mod în care nu mai fuseseră niciodată înainte.

Sandro a întrebat:

— Cred că eşti îngrijorată pentru David, nu?

— Da, bineînţeles, a răspuns Rosa, căci David era mereu în gândurile ei.

— Atunci ne vom face griji împreună. Sandro i-a întins mâna. Ca o familie.

Capitolul 53

MARCO

Februarie 1940

Era miezul nopţii în ghetou şi începea să cadă o ploaie rece, aşa că Marco a accelerat pe bicicletă. Nu era nimeni pe străzi şi toată lumea dormea, motiv pentru care întotdeauna îşi desfăşura misiunea secretă la această oră târzie. De luni întregi lăsa alimente şi bani la uşa lui Sandro. Mergea pe bicicletă până la noul lor apartament, alerga până la etajul al treilea, agăţa punga de clanţa uşii, apoi pleca pe furiş. El şi tatăl său nu voiau ca familia Simone să ştie că era din partea lor, pentru că s-ar fi simţit stânjeniţi.

Marco pedala pe Via Catalana, strada largă care se întindea de-a lungul sinagogii, iar cauciucurile lui se clătinau pe cărările pietruite. Calcarul deschis al Tempio Maggiore se distingea în întuneric, iar cupola sa pătrată se înălţa pe un cer furtunos. A virat la dreapta pe Via del Tempio şi a trecut pe lângă apartamente, cu obloanele închise împotriva frigului. O familie dormea în pragul unei uşi, înghesuindu-se sub o singură pătură.

Marco şi-a întors privirea. Îi frângea inima să vadă lipsurile de pe străzile ghetoului şi era îngrijorat că situaţia era pe cale să se înrăutăţească. Şeful său şi toţi cei de la Palazzo Braschi credeau că Mussolini se răzgândise şi că Italia urma să intre în război de partea Germaniei.

Marco se îndrepta spre casă pe Lungotevere de' Cenci, iar luminile de pe malurile sale păreau vagi în ceaţă. Şi-a înclinat capul în jos împotriva ploii. Era puţin trafic, iar el a părăsit ghetoul. Nu mai mergea niciodată acolo în uniformă, nici măcar noaptea. Capetele se întorceau şi expresiile variau de la spaimă la dezgust. Se simţea îngrozitor că evreii se temeau de fascişti, dar nu-i putea învinovăţi.

A pedalat mai tare, apropiindu-se de Ponte Fabricio. Dormea prost în aceste zile. Credea în fascism, cu excepţia noului său antisemitism, care îl sfâşia pe dinăuntru. Nu ştia ce altceva putea face, în afară de a se asigura că familia Simone nu moare de foame.

Tatăl său a simţit acelaşi lucru. Era singurul lucru pe care îl aveau în comun în aceste zile, abia dacă mai vorbeau.

Marco aproape ajunsese la Ponte Fabricio când a detectat o maşină în apropierea sa. A accelerat, enervat. Maşina a accelerat şi ea. S-a uitat peste umăr şi a văzut un sedan întunecat. Nu ştia de ce îl hărţuia. A accelerat din nou, riscând pe asfaltul alunecos.

Maşina a pornit motorul şi a trecut pe lângă el, iar Marco a înjurat. Dintr-odată, maşina a virat în faţa lui şi a frânat lateral, tăindu-i calea.

Marco a ţipat, şocat. Nu a putut frâna la timp. Nu era suficient spaţiu între el şi maşină. Instinctiv, a tras de ghidon în sus. Bicicleta lui a sărit pe trotuar, ratând pentru puţin grila din faţă

a maşinii. A coborât de pe bicicletă în loc să cadă. Bicicleta a alunecat în zidul de piatră care mărginea Tibrul.

— Ce naiba?

Marco s-a învârtit în jurul său, furios. Maşina era un sedan negru. Şi-a dat seama că era de tipul celor folosite de OVRA, poliţia secretă.

Şoferul şi pasagerul au sărit din maşină, siluetele lor întunecate, simple umbre în penumbră. Au alergat spre el. A recunoscut silueta de urs a şoferului. Stefano. Micuţul slăbănog era Carmine.

— Eşti un rahat!

Stefano l-a apucat pe Marco de guler şi l-a ţintuit pe zidul de piatră. Carmine îl privea, cu mâinile în şolduri. Între timp, un autobuz a început să claxoneze, drumul său fiind blocat de maşina lor. Maşinile de pe Lungotevere s-au îngrămădit, neputând să treacă.

— Lasă-mă!

Marco s-a smucit, rupându-şi cămaşa.

Puteau să-l ucidă chiar acum şi să scape basma curată. OVRA opera cu impunitate.

— De ce ai fost în ghetou? Eşti un iubitor de evrei!

— Ce fac eu nu e treaba ta!

Marco s-a întins spre bicicletă, dar Stefano l-a apucat din nou.

— Crezi că nu ştim ce pui la cale? Prânzurile tale cu prietenul tău evreu? Vizitele tale de noapte? Există sancţiuni pentru fraternizarea cu evreii! Crezi că regulile nu ţi se aplică şi ţie! Ar trebui să mori aşa cum a murit fratele tău!

Marco a explodat de durere şi furie. L-a lovit pe Stefano, iar acesta i-a răspuns cu un pumn. Cei doi au început să se bată, căzând pe trotuar. Marco i-a aplicat o ploaie de lovituri bărbatului mai mare, scăpat de sub control. Stefano l-a lovit mai tare, grohăind. Traficul s-a încurcat pe Lungotevere, claxonând.

Marco a continuat să lovească, ignorând durerea agonizantă. Carmine i-a strigat lui Stefano. Stefano a sărit de pe Marco, lăsându-l pe trotuar.

Marco se clătină pe picioare. Sângele de pe faţă i se scurgea pe trotuar. Ploaia se revărsa pe spatele lui. Stefano şi Carmine au sărit în maşina lor, au închis uşile şi au plecat în viteză.

Odată ajuns acasă, Marco s-a spălat pe faţă în baie. Pometele drept i se umflase, iar pielea i se despicase. Mama lui dormea în pat, iar tatăl său stătea în uşă, cu braţele încrucişate pe pieptul gol, o figură formidabilă, chiar şi în chiloţi. Expresia de pe faţa lui era gravă.

— Marco, au fost doi?

— Carmine şi animalul lui de companie, Stefano.

Marco a clătit sângele din chiuvetă.

— Stefano a fost informator. A fost dat afară până a ajuns în OVRA. Se spune că e sadic.

Sună bine. Marco simţise că lui Stefano îi făcuse plăcere să-l bată.

— Deci, te-au urmărit.

— Evident. Marco a oprit apa şi şi-a tamponat faţă, cu grijă. Să se ducă dracului. Nu putem să lăsăm familia Simone fără ajutor.

— Bineînţeles că nu. Voi hrăni tot ghetoul, ca să le fac în ciudă.

Marco se uită, surprins să-şi vadă tatăl zâmbind.

— Îţi place asta?

— Absolut. Tatăl său a chicotit. Nimic nu se compară cu o luptă bună.

Marco a zâmbit, simţindu-se mai aproape de tatăl său. Aveau un duşman comun, mai degrabă decât unul pe celălalt. A clătit sângele de pe prosop şi l-a agăţat pe suport.

— Şi acum ce facem?

— Acelaşi lucru ca înainte, dar mai inteligent.

— Cum aşa?

— Am nişte idei.

Marco şi-a descheiat cămaşa şi şi-a privit reflexia în oglindă. Vânătăi de culoare roz i se umflau pe piept şi pe abdomen.

— Dar cum e bicicleta?

Capitolul 54

ELISABETTA

Martie 1940

Elisabetta a zăbovit în faţa dormitorului Nonnei, în timp ce doctorul Pastore îşi termina examinarea, deoarece bronşita Nonnei se agravase. Elisabetta se simţea la limita puterilor, îngrijorată pentru Nonna, şi şi-a amintit de doctorul Pastore din ziua în care tatăl ei murise. Doctorul Pastore nu menţionase acest lucru, iar ea încerca să îndepărteze acum amintirile acelei dimineţi îngrozitoare. De atunci, doctorul Pastore devenise mai chel, mai lat şi mai distant, deşi venea ori de câte ori Nonna avea nevoie de el, chiar şi seara, fiindcă era atât de bine privit în cartier.

— Giuseppina, noapte bună! Doctorul Pastore stătea în pragul dormitorului Nonnei, ţinând în mână geanta lui neagră şi uzată. Dormi puţin.

— Atunci de ce mă ţineţi trează?

Nonna a strigat înapoi, iar doctorul Pastore a ieşit din dormitor, închizând uşa în urma lui.

— Cum se simte? a întrebat Elisabetta, ţinându-şi respiraţia.

— Obişnuita ei fire dificilă.

Doctorul Pastore s-a dus către uşa din faţă, iar Elisabetta i-a urmărit paşii, simţindu-se în defensivă pentru Nonna.

— Nu-i place să fie bolnavă. Ştie că restaurantul are nevoie de ea. Trăieşte pentru responsabilităţile ei. E bolnavă de ceva vreme...

— Va fi bine, în timp. Trebuie să se odihnească şi să-şi continue medicaţia.

— De ce nu se face bine? Ce se întâmplă cu ea? Asta se întâmplă de luni întregi.

— Acum are pneumonie.

— O, nu! Este pneumonia mai bună sau mai rea decât bronşita?

— Înseamnă că are mucus în plămâni.

Doctorul Pastore a deschis uşa de la intrare, dar Elisabetta l-a oprit, apucându-l de mâneca sacoului său de la costum.

— Sunt îngrijorată. Când m-am întors de la serviciu, era letargică. Nu-i stă în fire.

— Nu era letargică acum, a spus doctorul Pastore, fără menajamente.

— Pentru că se înveseleşte când vă vede pe dumneavoastră şi pe fiul ei. Elisabetta credea uneori că era singura persoană care o înţelegea cu adevărat pe Nonna. O văd zi de zi. Sunt îngrijorată că ascunde cât de rău se simte. Nu este o femeie tânără.

Nonna a strigat:

— Elisabetta, vrei să taci, te rog? Sunt bolnavă, nu surdă!

Doctorul Pastore şi-a dat ochii peste cap.

— Vezi? Nu e letargică. Medicamentele necesită timp. Chiar trebuie să plec. La revedere!

— Vă sun dacă se înrăutăţeşte?

— Da. Doctorul Pastore s-a întors, plecând în trombă pe stradă. Noapte bună!

Elisabetta tocmai se pregătea să închidă uşa când l-a zărit pe Marco, care venea spre ea îmbrăcat într-un sacou şi pantaloni frumoşi. Trebuiau să iasă să bea ceva în seara asta, dar ea uitase după ce venise acasă şi o găsise pe Nonna şi mai bolnavă.

— *Buona sera*, Elisabetta!

Marco a sărutat-o rapid pe buze, mirosind a o loţiune după ras picantă pe care ajunsese să o prefere, dar nu în seara asta.

— O, Marco, îmi pare rău, nu pot ieşi.

— De ce nu? Dezamăgirea lui Marco se putea citi pe faţă. Este o noapte frumoasă.

— Nonna are pneumonie, iar doctorul tocmai a plecat. Trebuie să se odihnească. Ar trebui să stau acasă.

— Bine, atunci, de ce nu vin eu în vizită? Nu trebuie să ieşim.

— Nu, asta nu va funcţiona. O vom deranja, iar ea trebuie să se odihnească.

— Ce-ar fi să ne plimbăm puţin?

Marco i-a atins uşor braţul.

— Nu, nu vreau să o las singură.

— Nu va dura mult, doar o stradă.

Nonna a strigat din dormitor:

— Pleacă sau rămâi, dar te rog frumos să mă laşi să dorm, da?

Marco a zâmbit, luând-o de mână pe Elisabetta.

— Haide, *cara*!

— Bine.

Elisabetta s-a lăsat condusă afară din casă, închizând uşa din faţă în urma ei. Via Fiorata era una dintre cele mai fermecătoare străduţe din Trastevere, cu case cu două etaje şi faţade de culoarea piersicii, roz şi verde mentă. Căsuţele cu flori erau umplute cu margarete şi iedera care curgea ca o cascadă. Aerul mirosea a proaspăt, iar cerul nopţii era înstelat, dar Elisabetta era preocupată din cauza pneumoniei.

— Deci, ce-ai mai făcut?

Marco i-a sărutat mâna.

— Ocupată cu Nonna.

— Ştii, ea nu este responsabilitatea ta.

Elisabetta s-a uitat, surprinsă.

— O iubesc, Marco.

— Înţeleg, dar tot nu este responsabilitatea ta. Îl are pe Paolo.

— Dar eu locuiesc cu ea.

— Ştiu, dar nu poţi trăi *pentru* ea.

— Nu o fac, a ripostat Elisabetta, în defensivă.

— Nu o faci? Marco i-a strâns mâna. Am putea ieşi mult mai des, dar tu vrei mereu să stai acasă şi să ai grijă de ea.

Elisabetta ştia că are dreptate, dar asta o deranja.

— Eu am obligaţii pe care tu nu le ai.

— Ai şi inelul meu. Aş vrea să îl porţi. Marco i-a ridicat mâna, privindu-i degetele goale. Ar arăta atât de frumos pe mâna ta.

Elisabetta nu a avut un răspuns imediat. Păstra inelul în cutia de bijuterii şi îl încerca din când în când. Dar niciodată nu îl păstra mult timp pe deget.

— Deci, ce părere ai, despre căsătorie? Te simţi pregătită?

— Nu chiar, îmi pare rău, s-a forţat Elisabetta să spună.

— De ce nu?

— Din acelaşi motiv pentru care nu mai pot ieşi atât de des. Am atât de multe responsabilităţi. Este o perioadă dificilă pentru mine.

Marco se opri, privind-o cu acei ochi negri şi o expresie blândă.

— Pentru asta sunt eu, pentru a face mai uşoare acele momente grele. Vreau să fac asta pentru tine, pentru tot restul vieţii tale. Munceşti atât de mult, iar eu vreau să-ţi uşurez sarcina.

Elisabetta se simţea emoţionată, dar nu-şi putea ignora sentimentele. Apreciez asta, dar trebuie să mă ocup singură de treburile mele.

— Nu trăim o veşnicie. Războiul pare o certitudine acum. Marco s-a încruntat. Cu atâtea perturbări, nu ar fi bine să avem ceva pe care să ne putem baza? Noi doi, ca soţ şi soţie? Locuind în acelaşi loc?

— Dar nu pot să mă mut de la Nonna. Ea nu are pe nimeni în afară de mine.

— Din nou, Paolo ar trebui să facă mai mult. Tu nu faci parte din familia ei.

Elisabetta s-a simţit înţepată, fără să ştie de ce.

— Mă simt ca şi cum aş face parte din familia ei.

— Nu eşti. Sângele e sânge.

— Paolo are o soţie şi o familie, aşa că este mai ocupat decât mine. Nonna e pe cont propriu, Marco. Eu locuiesc cu ea şi nu pot să-i întorc spatele. Nu o voi face.

— Bine. Marco a luat-o de braţ. Dar tot nu înţeleg de ce nu vrei să porţi inelul meu.

Elisabetta a înghiţit în sec.

— Nu mă simt pregătită să spun da, încă.

— Marco a suspinat, îndurerat. E vorba de Sandro?

— Nu, a răspuns Elisabetta, dar nu era chiar sigură. Sunt lucruri de care trebuie să mă ocup şi pe care trebuie să le fac, înainte de a mă căsători.

— Cum ar fi?

— Cum ar fi să devin jurnalistă sau romancieră.

— Dar tu nu scrii nimic, nu-i aşa?

— Nu acum, doar pentru că am fost foarte ocupată. Responsabilităţile mele vin înainte de lucrurile pe care mi le doresc pentru mine, chiar şi de căsătorie. Nu poţi înţelege asta?

— Nu, nu pot, a răspuns Marco, blând, dar insistent. Pot să te sprijin, ca să nu mai trebuiască să munceşti atât de mult.

— Dar acestea sunt obligaţiile mele. Viaţa mea. Elisabetta vorbea serios, dar o durea şi să vadă dezamăgirea care îi pâlpâia pe chipul frumos. Îţi vrei inelul înapoi?

— Nu, bineînţeles că nu. Păstrează inelul, *cara*. Marco şi-a deschis braţele, a cuprins-o într-o îmbrăţişare şi i-a sărutat fruntea. Voi avea mai multă răbdare.

— Mulţumesc! Elisabetta s-a cuibărit la pieptul lui. Te rog, încearcă să înţelegi.

— Aşa voi face, a spus Marco, cu un oftat resemnat.

Capitolul 55

MARCO

Aprilie 1940

Marco se grăbea pe trotuarul aglomerat spre Piazza Venezia, cu inima bătându-i de nerăbdare. Fusese chemat să se întâlnească cu *Commendatore* Buonacorso, care fusese promovat să lucreze pentru Partito Nazionale Fascista, Partidul Naţional Fascist. Biroul lui *Commendatore* se afla acum în Palazzo Venezia, care era chiar sediul puterii fasciste, situat în inima Romei. Il Duce însuşi îşi avea biroul acolo şi îşi rostea discursurile de la balconul său emblematic.

Zeci de ofiţeri fascişti în uniforme negre intrau şi ieşeau în grabă din Palazzo Venezia, urcându-se în maşinile care îi aşteptau sau plecând în grupuri. Exista o prezenţă militară mai puternică în capitală şi un iz de urgenţă, acum că războiul era în toi. Palazzo Venezia devenise cea mai importantă clădire din întreaga Italie, iar Marco abia aştepta să vadă interiorul. Fusese construit în anii 1400 şi avea un aspect medieval, cu o linie a

acoperişului crenelată ca un castel şi cu o turlă care se înălţa spre cerul albastru.

Gărzile înarmate flancau intrarea, comportamentul lor exemplificând profesionalismul militar, spre deosebire de gărzile joviale de la Palazzo Braschi. Marco i-a salutat cu tact, ei l-au salutat la rândul lor, apoi a fost condus într-un birou de securitate, unde s-a legitimat. Ofiţerii fascişti alergau încoace şi încolo, cu expresii grave şi conversaţii purtate în şoaptă. Nu se vorbea, nu se râdea şi nu se glumea, spre deosebire de Palazzo Braschi.

Marco a fost condus în Sala de Isprăvi a lui Hercule, un hol boltit magnific din marmură, acoperit cu frize pictate cu Hercule luptându-se cu lei, boi, dragoni, cerbi şi un centaur. A privit cu admiraţie marile picturi murale, realizând că se afla la mică distanţă de biroul lui Mussolini, Sala del Mappamondo. Il Duce lucra mult, aşa că luminile rămâneau aprinse până noaptea târziu, deşi unii bârfeau că era pentru spectacol. Il Duce avea, de asemenea, un dormitor privat ataşat biroului său, unde se zvonea că se culca cu amanta sa şi cu alte femei.

Marco se străduia să audă vocea lui Il Duce, poate în conversaţie sau la telefon, dar holul era liniştit. Nu ştia dacă să creadă bârfele, căci unii erau geloşi pe Il Duce şi toată lumea ştia poveşti despre el. Marco simţea o legătură personală cu Il Duce de când îi strânsese mâna. Bineînţeles că Marco detesta legile antisemite privind rasele, dar poate că, dacă ar lucra aici, ar putea face ceva pentru a le schimba.

Noul birou al lui Commendatore Buonacorso era mai mare şi mai elegant decât cel vechi, cu parchet lustruit, picturi în ulei, statui de marmură şi un candelabru de cristal. Biroul său era mai mare şi mai luxos, sculptat ornamental, iar Buonacorso părea mai puternic doar pentru că stătea în spatele lui. În rest, înfăţişarea sa nu se schimbase şi încă îşi purta mustaţa tunsă şi unsă cu ulei, uniforma neagră, bine călcată, şi cizmele înalte şi strălucitoare.

Buonacorso a rămas în picioare, fără să zâmbească, cu o expresie formală. A făcut un gest către scaunul din faţa biroului său.

— Marco, ia loc.

Marco s-a supus.

— Ştii că am o părere foarte bună despre tine. Am grijă de tine.

— Mulţumesc, domnule!

Marco se aştepta la o promovare, dar avea impresia că se înşelase.

— Norocul tău a fost schimbător cu partidul, nu-i aşa?

— Da, domnule.

— Am fost foarte mândru de tine în seara discursului lui Il Duce, când ai sărit atât de rapid la acţiunea corectivă. Ai transformat o situaţie jenantă într-o victorie pentru *fascio*. Buonacorso l-a privit în ochi, din nou sever. Cu toate acestea, am aflat că ai avut o întâlnire recentă cu OVRA. Ai fraternizat cu evreii, oferindu-le ajutor şi asistenţă.

Marco a înţepenit. Carmine şi Stefano trebuie să îi fi raportat lui Buonacorso despre cursele lui de la miezul nopţii.

— Marco, cei care fraternizează cu evreii pot fi excluşi din partid. Trebuie să ştii acest lucru. Sute de persoane au fost deja date afară. *Pietisti* nu mai sunt toleraţi. Asta se aplică şi în cazul tău.

Inima lui Marco s-a strâns. *Pietisti* erau cei care aveau compasiune faţă de evrei.

— Ţi-am luat apărarea în ceea ce-l priveşte pe fratele tău, Aldo. Nu o pot face din nou, dacă tu continui să fraternizezi cu evreii.

— Dar aceştia sunt familia Simone. Sunt prieteni apropiaţi ai familiei mele. Îl cunoşti pe Massimo. Fiul său, Sandro, este cel mai bun...

— *Basta!* Buonacorso a ridicat o mână. Nu vreau să ştiu astfel de lucruri. Ai înţeles?

— Da, domnule.

Buonacorso s-a încruntat.

— Te-am chemat aici ca să te ajut. Cred că viitorul tău pare foarte promiţător. Te-am pregătit pentru un loc în partidul nostru. Nu a fost uşor, având în vedere trădarea fratelui tău. Mi-am pus în joc propria reputaţie pentru tine. E timpul să te maturizezi, fiule.

Marco a înghiţit în sec.

— Când ne maturizăm, lăsăm copilăria în urmă. Colegii de clasă trebuie să fie daţi uitării. Acestea sunt doar relaţii ce aparţin trecutului şi trebuie să dispară. Nu poţi trăi în trecut şi să mai ai un viitor. Mă înţelegeţi?

— Da, a răspuns Marco, dar nu era sigur că era de acord.

— Marco, te cunosc bine. Buonacorso şi-a îngustat ochii. Pot spune că nu eşti de acord cu mine. Îţi urmezi inima şi nu capul. Fii înţelept! Nu fi un *testardo*. Dacă va mai exista un astfel de raport de la OVRA, vei fi exclus din partidul nostru. Şi tatăl tău, de asemenea. Ce va face familia ta atunci? Dacă familia Terrizzi nu se va mai bucura de o reputaţie bună, vom găsi un alt bar. Puteţi pierde barul GiroSport.

Marco a clipit, zguduit. Era adevărat, chiar dacă era tulburător.

— Acum mă asculţi. Buonacorso a zâmbit strâns. Fă cum îţi spun eu. Ai încredere în judecata mea. Am planuri pentru tine aici. Am de gând să-ţi ofer un post, în eventualitatea în care Italia va intra în război.

Război. Cuvântul a răsunat cu gravitate, mai ales în aceste săli.

— Miza este mai mare pentru tine acum. Pe timp de război, deciziile pe care le ia cineva sunt cruciale. Acest lucru este valabil atât pe front, cât şi pe frontul de acasă. De acum înainte, dacă ajuţi familia Simone, o rişti pe a ta.

Lui Marco i s-a strâns stomacul.

— Totul se reduce la tine sau la ei, Marco. Alege cu înţelepciune.

Capitolul 56

SANDRO

Mai 1940

Sandro nu avea habar de ce Marco voia să se întâlnească pe Treptele Spaniole, care erau pline de studenţi în această noapte temperată. Şi-a căutat cel mai bun prieten printre mulţimea care vorbea, bea, fuma, cânta, se săruta, cânta la chitară şi poza în faţa Chiesa della Trinità dei Monti, biserica din vârful scărilor, cu faţada de alabastru şi turlele gemene luminate.

Nici urmă de Marco.

Sandro a coborât pe palierul care era plin de oameni care stăteau unul lângă altul. Marco nu se afla nici aici. Sandro a început să coboare cele aproximativ o sută de trepte, croindu-şi drum printre ele.

Nici urmă de Marco.

În cele din urmă, Sandro şi-a zărit cel mai bun prieten lângă peretele lateral, aşezat printre un grup de turişti olandezi cu pălării portocalii strălucitoare. Marco purta şi el o pălărie portocalie, amestecându-se cu olandezii. Sandro a presupus că Marco făcea o glumă, aşa că s-a îndreptat spre el şi s-a înghesuit lângă el.

— Marco, ce-i cu pălăria?

— Este nouă. Marco a scos o altă pălărie portocalie şi a pus-o pe capul lui Sandro. Uite una şi pentru tine.

— Glumeşti? Nu am nevoie de o pălărie.

— Ţineţi-o pe cap. Îţi stă bine cu ea. Aveţi grijă, doamnelor!

Sandro a râs. Ce se întâmplă? De ce ne întâlnim aici, dintre toate locurile? E atât de multă gălăgie încât abia te aud. Erai prin cartier?

— Nu.

Marco a aruncat o privire peste umăr.

— Atunci de ce?

— Să văd ce mai faci, de când ne-am întâlnit ultima dată.

— Sunt bine, cred, a răspuns Sandro, nedumerit. Rosa a venit acasă şi mă ajută.

— Asta e bine. Ce mai fac părinţii tăi? Tatăl meu îţi transmite salutări.

— Lucrurile se înrăutăţesc, dar ne descurcăm.

— Şi Anna?

— Cine?

— Anna, fata pe care o placi.

Sandro uitase de prietena lui fictivă.

— O, Anna e bine.

— Eşti îndrăgostit?

— Aproape.

— Un bărbat nu poate fi *aproape* îndrăgostit. Marco a râs. Ori iubeşte, ori nu iubeşte.

Sandro trebuia să schimbe subiectul.

— Ce-ai mai făcut?

— Bine. S-ar putea să obţin o slujbă la Palazzo Venezia. Şeful meu a fost promovat şi încearcă să mă aducă aici.

— *Davvero?* a reuşit Sandro să spună, abţinându-se să vorbească mai departe despre subiect. Bravo ţie!

— Mulţumesc, dar ştiu cum te simţi. Expresia lui Marco a devenit serioasă sub pălăria portocalie prostească. Sper ca într-o zi să fiu în măsură să mă lupt cu aceste legi oribile privind rasele.

— Şi eu sper asta, a spus Sandro, deşi nu şi-l putea imagina pe Marco având vreodată o asemenea putere.

— Lucrurile sunt tensionate la serviciu, iar eu am ajuns să fiu de acord cu părerea ta despre război. Înainte mă înşelam. Cred că vom intra.

— Sunt de acord.

Sandro se temea că, dacă războiul ajungea în Italia, lucrurile s-ar fi înrăutăţit pentru evrei, deşi nu ştia cum ar fi fost posibil aşa ceva. Nimeni din ghetou nu avea de lucru, mâncarea era din ce în ce mai puţină, iar fiecare zi părea să aducă o nouă lege privind rasele.

— Nu-ţi face griji. Te voi ţine la curent. Te voi anunţa imediat ce aflu ceva. Faţa lui Marco s-a luminat. Ghici ce, am cerut-o în căsătorie pe Elisabetta.

— Felicitări!

Sandro l-a bătut pe Marco pe spate, mascându-şi angoasa. Nu bănuise că Marco o va cere în căsătorie atât de repede, dar ar fi trebuit să o facă. O va iubi pe Elisabetta pentru totdeauna, dar făcuse ceea ce trebuia când a lăsat-o să plece. El nu-i putea oferi nimic, iar Marco îi putea oferi totul. Ea ar fi fost în siguranţă şi fericită dacă se căsătorea cu Marco.

Marco a strâns din buze.

— Singurul lucru este că nu a spus „da”, dar nu a spus nici „nu”. A spus că are nevoie de timp de gândire.

— Aşa că dă-i timp.

Sandro s-a întrebat dacă decizia Elisabettei avea vreo legătură cu el. Pe de o parte, spera că nu avea. Totuşi, spera să aibă.

— Am de gând să o fac, dar nu văd ce importanţă are timpul. Marco şi-a dat ochii peste cap. Ar trebui să ne căsătorim fără întârziere. Eu o iubesc, iar ea mă iubeşte. Face totul pe cont propriu, ca întotdeauna. Îmi pare rău pentru ea, iar acum trebuie să aibă grijă de Nonna, care este bolnavă.

— Ce-i cu graba asta?

— Aş prefera să fiu fericit mai repede, tu nu ai dori la fel? O iubesc şi o ador. Şi am şi eu nevoi. Marco a pufnit frustrat. Roma este plină de fete frumoase, dar eu o aştept pe Elisabetta. Fratele meu a făcut un jurământ de castitate, dar eu nu.

— Ai răbdare.

Sandro nu putea suporta gândul că Elisabetta s-ar fi putut afla în pat cu Marco. Şi-a alungat gândul din minte.

— Şi vorbeşte despre faptul că vrea să fie scriitoare sau ceva de genul ăsta.

— Vrea să fie romancieră.

Sandro şi-a amintit de momentul de după conferinţă, când el şi Elisabetta stătuseră afară, vorbind. Acum i se părea o noapte magică din alte timpuri.

— Ar trebui să aştept ca ea să-şi termine romanul? Unul pe care nici măcar nu l-a început?

— Se pare că e prea ocupată să scrie, cu Nonna bolnavă.

— Hm! Dacă ar fi vrut să scrie, ar fi scris.

Sandro a simţit durere pentru Marco şi pentru Elisabetta. Îi iubea pe amândoi şi dorea ca Elisabetta să fie fericită şi în siguranţă. Îl frapase faptul că Marco o putea ţine în siguranţă, dar el însuşi putea să o facă fericită. Dintr-odată i-a venit o idee. Vrei sfatul meu?

Marco a zâmbit strâmb.

— Tu, să-mi dai *mie* sfaturi despre femei?

Sandro şi-a muşcat limba. Nu avea să-i spună niciodată lui Marco că Elisabetta îl alesese pe el.

— Frate, încurajeaz-o să scrie.

— Cum?

— Ziua ei de naştere este luna viitoare. Cumpără-i un carneţel deosebit.

— Cum o va face *asta* să se mărite cu mine?

— Nu o va face.

— Atunci de ce să o fac?

— O va face să înceapă să scrie şi va fi mai fericită. Nu asta îţi doreşti?

— Dar *eu* o pot face fericită. Tot ce trebuie să facă este să spună „da”.

— Scrisul o va face fericită şi poate că, dacă va fi fericită, îşi va reveni mai repede.

— Ar trebui să plec. Brusc, Marco a aruncat o privire peste umăr. Când mă ridic, vreau să-mi iei rucsacul.

— De ce?

— Este pentru familia ta.

— Ce este înăuntru?

Marco şi-a împins rucsacul cu piciorul.

— Alimente şi alte lucruri.

Sandro s-a simţit sfâşiat. Familia lui avea nevoie de alimente, dar nu voia să accepte pomană.

— Nu, mulţumesc! Familia mea este responsabilitatea mea.

— Te rog să o iei, Sandro. Tata mă va ucide dacă mă întorc acasă cu rucsacul ăla.

— Spune-i că am insistat, atunci. Avem bani şi facem troc. Toată lumea face asta. Unul dintre clienţii tatălui meu ne lasă alimente în schimbul ajutorului juridic.

Marco şi-a strâns buzele, iar Sandro i-a citit expresia, întrucât Marco nu-şi putea ascunde niciodată emoţiile.

— Marco, *tu* eşti cel care lasă mâncarea la uşa noastră? Şi banii?

— Da, dar să nu faci din asta o mare problemă.

Sandro s-a simţit recunoscător, dar ruşinat că avea nevoie de ajutor.

— De ce nu mi-ai spus?

— Pentru că nu le-ai fi acceptat.

Marco s-a uitat din nou peste umăr, iar Sandro şi-a dat seama ce se întâmpla.

— Ei ştiu că ne ajuţi, nu-i aşa? Te-au urmărit, nu-i aşa? Ne întâlnim pe Treptele Spaniole, unde nu mergem niciodată, purtând aceste pălării... Nu te pot lăsa să faci asta.

Sandro şi-a dat jos pălăria şi i-a împins rucsacul înapoi lui Marco.

— Ia rucsacul, te rog.

— Nu, mulţumesc!

— Pentru prietenia noastră. Marco s-a ridicat. Te rog. Trebuie să plec. Nu mai pot să mă cert pe tema asta.

Sandro a cedat, cu un oftat.

— Bine. Mulţumesc!

— Bine. Bicicleta mea e după colţ şi nu cred că am fost urmărit. Totuşi, aşteaptă cinci minute, apoi pleacă.

— La revedere, Marco! Ai grijă de tine.

Sandro l-a privit pe Marco cum îşi croia drum printre elevi cu pălăria portocalie în buzunarul de la spate.Sandro a scos un oftat adânc. Era disperat că lucrurile ajunseseră în situaţia asta, cu familia lui care se zbătea şi cu Marco riscând atât de mult pentru a-i ajuta. Nu era viaţa pe care o prevăzuse pentru el, Marco sau Elisabetta. S-a rugat ca ei să supravieţuiască indiferent ce le rezerva viitorul. Îl îngrozea gândul că toţi trei se îndreptau spre război, în gura deschisă a unui monstru care i-ar putea înghiţi cu totul, precum fusese Iona înghiţit de balenă.

Sandro a luat rucsacul şi a plecat, cu inima îndoită.

Capitolul 57

ELISABETTA

9 iunie 1940

Elisabetta s-a trezit în zgomotul tusei Nonnei şi s-a întins în pat, aşteptând să se oprească. Starea ei de sănătate fusese mai mult sau mai puţin bună, dar doctorul Pastore spusese că vremea caldă îi va face bine. Elisabetta a dat la o parte cearşaful, dar şi-a amintit că astăzi e ziua ei de naştere. A pus cearşaful la loc şi şi-a acordat un moment de odihnă.

Lumina soarelui îi lumina dormitorul, iar privirea i-a căzut pe acuarelele tatălui ei din Trastevere, care atârnau pe peretele de vizavi de patul ei. Nu se putea simţi complet fericită de ziua ei de naştere fără el. Întotdeauna făcuse tam-tam în acea zi, deşi nu avusese bani pentru cadouri. O făcuse să se simtă specială, iar ea încă îl plângea.

Sandro i-a venit în minte, ca de obicei, dar a îndepărtat acest gând. Nu avea rost să se gândească la el, dacă el nu o dorea. Marco o scotea în această seară la cină în oraş şi, deşi abia aştepta, ştia că el avea să o întrebe din nou despre inel. Îl iubea, dar îi era teamă de presiune, pentru că nu putea să-i dea încă răspunsul pe care el îl aştepta.

Rico s-a îndreptat spre ea, torcând, iar ea l-a mângâiat pe spate, simţind vertebrele de dedesubt.

— Elisabetta!

Nonna a strigat-o de jos şi ea şi-a aruncat cearşaful alarmată...

— Vin imediat jos!

Elisabetta a sărit din pat, şi-a pus halatul de baie şi a coborât în grabă scările, cu Rico pe urmele ei. S-a grăbit spre dormitorul Nonnei, deschizând uşa, a găsit-o pe Nonna sprijinită pe perne, ţinând în poală o pisicuţă mică şi albă.

— La mulţi ani!

— O, Doamne! a oftat Elisabetta, fermecată instantaneu. O pisicuţă! Mulţumesc!

— Nu-i aşa că e drăguţă?

Nonna a mângâiat pisicuţa, care avea o faţă triunghiulară perfectă, cu ochi rotunzi şi albaştri ca marea, un nas roz şi spongios şi urechi albe şi pufoase.

— Este! Elisabetta s-a aşezat pe pat şi a mângâiat pisicuţa, care a început să toarcă imediat, un sunet de mulţumire. De unde ai luat-o?

— Pisica Teresei a fătat mai mulţi pisoi, care aveau nevoie de un cămin. Teresa a adus-o mai devreme în această dimineaţă.

— Dar nu ai voie să te dai jos din pat. Dacă vei cădea?

— Crezi că nu pot să merg?

Nonna a luat pisicuţa căzută şi a aşezat-o în poala Elisabettei. Rico a ridicat privirea din uşă, cu coada încolăcită într-un semn de întrebare.

— O, nu, mă întreb ce va crede Rico.

— I-am spus deja. Trebuie să se obişnuiască cu ea, aşa cum m-am obişnuit eu cu el. Pisicile bătrâne ca noi îşi pot schimba obiceiurile. Nonna a chicotit, dar râsul ei s-a transformat într-o tuse.

— Eşti bine?

— Da şi mă simt bine astăzi. Ce nume vrei să-i pui pisicuţei tale?

— Nu ştiu. E albă ca făina şi dolofană ca o găluşcă.

— Deci, ce zici de Gnocchi?

— Perfect.

Elisabetta a râs.

— Ştiu că vei avea grijă de ea, pentru că ai grijă de mine.

— Mulţumesc, Nonna! Elisabetta a sărutat-o pe obraz. Te iubesc.

— Şi eu te iubesc. La mulţi ani! Şi să nu-mi spui că ieşi cu Marco pentru a sărbători. Nonna i-a fluturat un deget arătător artritic. Dacă o ţii tot aşa, te va cere în căsătorie.

Elisabetta a simţit o strângere de inimă vinovată. Nu-i spusese Nonnei despre propunerea lui Marco, pentru că nu se hotărâse ce să facă.

— Atunci îi voi spune că am nevoie de timp să mă gândesc la asta.

— O, bună idee! Italienilor le place să aştepte. Nonna a strâmbat din nas. Apropo, ţi-a lăsat un cadou în această dimineaţă. L-am văzut când am luat pisica de la Teresa.

— Marco, un cadou?

— Da. Se străduieşte foarte mult, nu-i aşa? Nonna s-a întors spre noptiera ei, a luat cadoul învelit în hârtie argintie şi i l-a înmânat.

Elisabetta a citit felicitarea de deasupra, recunoscând scrisul de mână al lui Marco, supradimensionat şi neglijent, cu unele litere orientate în sens invers.

Elisabetta, la mulţi ani!
Începe un roman senzaţional azi!
Te iubesc,
Marco

Elisabetta a simţit o undă de iubire pentru el, apreciind faptul că încerca să o încurajeze să scrie. A rupt hârtia de împachetat, iar cadoul era un caiet cu pagini liniate şi cu o floarea-soarelui pictată pe copertă.

— Nu-i aşa că e drăguţ?

— De ce este scrisul lui de mână atât de prost? E prost?

— Nu, a răspuns Elisabetta, în defensivă. Este foarte inteligent.

— Atunci de ce nu ştie să scrie? Literele lui arată ca ale unui copil.

— Băieţii nu au niciodată un scris de mână frumos.

Elisabetta a dus caietul la piept, iar Rico a sărit în pat. S-a uitat să vadă cum îl va primi Rico pe nou-venit, la fel şi Nonna. Gnocchi a preluat iniţiativa, mergând spre Rico, care torcea zgomotos.

— Uite, îi place de ea!

— Ţi-am spus, mă ascultă.

*

Elisabetta a ajuns acasă după serviciu, după ce plutise pe un nor de ziua ei de naştere. Paolo, soţia sa, Sofia, şi băieţii de la autobuz îi cumpăraseră un tort, iar clienţii ei obişnuiţi îi dăduseră bacşişuri generoase pentru această ocazie. Fusese o zi minunată şi urma să fie o noapte minunată. Se gândise doar la Marco şi abia aştepta să-l vadă.

S-a dus să o verifice pe Nonna, dar femeia dormea. Rico şi Gnocchi erau ghemuiţi împreună la picioarele patului ei, aşa că Elisabetta a fugit la etaj să se pregătească. Şi-a descheiat

rochia de lucru în grabă şi s-a îmbrăcat cu frumoasa ei rochie roz de petrecere, pentru că urmau să meargă la un restaurant de lux. A sărit în pantofii ei frumoşi, s-a repezit la biroul ei şi s-a dat cu un parfum nou, un parfum de frezie. S-a uitat în oglindă, iubind felul în care arăta rochia şi recunoscătoare că Marco i-o cumpărase.

A făcut o pauză, şi-a deschis cutia de bijuterii şi a scos inelul de logodnă. Şi-a strecurat diamantul pe deget şi şi-a întors mâna în toate părţile, privind cum faţetele prind lumina. Era minunat şi, chiar mai mult decât inelul, se simţea mişcată de faptul că Marco îi dăruise caietul în această dimineaţă. Acel gest simplu i-a arătat că el o înţelegea cu adevărat.

Elisabetta a luat o decizie. Şi-a luat poşeta şi a strecurat inelul înăuntru, chiar în momentul în care a auzit bătăi la uşa de jos. A zburat din dormitor şi a coborât scările, s-a grăbit prin sufragerie şi a deschis uşa pentru a-l găsi pe Marco în uniformă, zâmbind şi ţinând în mână un singur trandafir roşu.

— La mulţi ani, *cara*!

Marco i-a dăruit trandafirul.

— Mulţumesc, e minunat!

— Ca şi tine!

Marco a sărutat-o pe ambii obraji, apoi a îmbrăţişat-o, iar Elisabettei i-a plăcut senzaţia caldă de a fi din nou în braţele lui, respirând mirosul familiar al loţiunii lui după ras.

— Mulţumesc şi pentru caiet! A fost foarte drăguţ din partea ta.

— O, cu plăcere! Va mai fi şi un alt cadou la desert. Mergem?

— Da, a răspuns Elisabetta, punând trandafirul jos. Au plecat împreună, mergând de mână. Se simţea atât de fericită, iar Via Fiorata nu arătase niciodată mai frumoasă, cu iasomie, oleandri roz şi albi şi muşcate roşii înflorind în jardinierele de la ferestre. Aerul era revigorant, iar soarele de la sfârşitul zilei bronza casele mici de stuc verde mentă şi pepene galben.

Din impuls, Elisabetta s-a oprit sub o boltă parfumată de glicine la capătul străzii.

— Marco, am ceva să-ţi spun.

— Ce?

Marco s-a întors spre ea cu un zâmbet.

— Te iubesc şi sunt gata să mă căsătoresc. Elisabetta a auzit cuvintele ieşindu-i din gură şi au sunat exact cum trebuie. Şi-a băgat mâna în poşetă, a scos inelul şi i l-a înmânat. Vrei să mi-l pui pe deget?

— Bineînţeles! Ochii negri ai lui Marco s-au mărit şi a schiţat un zâmbet imens. A luat inelul şi i l-a strecurat pe deget. Elisabetta, vrei să te căsătoreşti cu mine?

— Da, vreau!

Elisabetta a râs, ameţită, iar Marco a îmbrăţişat-o şi a sărutat-o uşor.

— Acum putem sărbători ziua ta de naştere *şi* logodna noastră. Sunt atât de fericit!

— Şi eu!

Elisabetta l-a luat pe Marco de mijloc, iar el şi-a strecurat mâna în jurul mijlocul ei, reluându-şi mersul.

— Ţine-ţi sus inelul. Lasă-mă să-l văd.

Elisabetta şi-a întins mâna, mişcând degetul, iar micul diamant a sclipit în lumina soarelui.

— Arată ca o stea, nu-i aşa?

— Da, arată.

Dintr-odată, atenţia le-a fost atrasă de un bărbat mai în vârstă, cu părul roşcat, care se îndrepta spre ei. Ea l-a recunoscut ca fiind unul dintre vechii prieteni de pahar ai tatălui ei, care fusese la înmormântarea acestuia. Era evident în stare de ebrietate, iar privirea lui nefocalizată se tot deplasa de la ea la Marco şi înapoi. Era prost îmbrăcat, cu trăsături grosolane şi un nas marcat de capilare sparte.

— Tu! Roşcatul a arătat spre Elisabetta, cu fruntea încruntată. Tu eşti fiica lui Ludovico D’Orfeo, nu-i aşa? Arăţi ca el!

— Da, sunt, a răspuns Elisabetta, surprinsă. Nu avea nici o idee de ce roşcatul părea supărat pe ea. Domnule, îmi pare rău. Nu-mi amintesc numele dumneavoastră.

— Dar eu îl ştiu pe al tău! Îţi spunea Betta. Uită-te la tine acum! Roşcatul s-a încruntat. Dacă tatăl tău ar trăi, i-ar fi *ruşine* cu tine!

— Ce? Scuzaţi-mă, domnule. Cine sunteţi?

Marco s-a încruntat.

— Nu-i vorbi aşa, prietene.

Roşcatul a pufnit.

— Eu nu sunt prietenul tău. Nu vreau să mă cunoşti şi nici eu nu vreau să te cunosc. Ştiu tot ce trebuie să ştiu după uniforma ta.

— Atunci ar trebui să-mi spui frate, dacă eşti loial Italiei şi lui Il Duce.

— Sunt două chestiuni foarte diferite! Să îndrăznesc să spun mai mult? Mă vei bate? Ludovico *îi ura* pe cei ca tine pentru ceea ce faceţi ţării noastre! Roşcatul s-a întors spre Elisabetta, cu ochii strălucind de intensitatea beţiei. Fasciştii l-au bătut pe tatăl tău fără milă! L-au călcat în picioare pe mâini! I-au rupt toate degetele! Şi totuşi, astăzi eşti cu un membru jegos al Cămăşilor Negre!

Elisabetta a făcut un pas înapoi, îngrozită.

— Nu, nu, nu, nu este adevărat. Nu aşa şi-a rupt mâinile. A avut un accident de bicicletă...

— Ba da, aşa este! Îl cunoşteam atunci. Fasciştii au făcut-o, dar el nu a vrut ca tu să ştii. Nu a vrut să te pună în pericol din cauza acelor huligani! Acum îţi împarţi patul cu unul dintre ei!

Elisabetta a tresărit.

Marco a făcut un pas spre roşcat.

— Domnule, plecaţi şi voi uita că mi-aţi insultat logodnica.

— Logodnică? Roşcatul s-a întors spre Elisabetta şi a rânjit. Te măriţi cu un golan! Îl dezonorezi pe Ludovico! Îl faci de ruşine!

— Nu, nu. Elisabetta se simţea zguduită numai la acest gând. Eu onorez memoria tatălui meu. Pur şi simplu te înşeli. De ce i-ar fi rupt fasciştii mâinile? El nu avea nimic de-a face cu fasciştii. Era un om paşnic, un pictor...

— Şi tu eşti o curvă!

— Domnule! a intervenit Marco, ridicându-şi pumnul. Nu mă obligaţi!

Roşcatul a înjurat, apoi a plecat clătinându-se.

Elisabetta s-a simţit brusc zguduită de o frântură de amintire. Ea şi-a amintit de una dintre ocaziile în care tatăl ei încercase să se lase de băutură. A suferit de *delirium tremens*, tremurând incontrolabil, îngrozit că vin fasciştii să îl bată. Ea se temea că îşi pierdea minţile şi a considerat-o o iluzie. Dar poate că nu fusese aşa.

Marco i-a aranjat părul.

— Îmi pare rău pentru idiotul ăla. E doar beat şi spune poveşti.

— Dar tocmai mi-am amintit ceva ciudat, a spus Elisabetta, apoi i-a povestit lui Marco. Îi spusese acelaşi lucru şi lui Sandro, după ce plecase în lacrimi de la acea conferinţă. Poate că exista un motiv pentru care amintirea îi rămăsese întipărită în minte. Poate că era vorba de adevăr, refuzând să se ascundă.

— A fost, fără îndoială, o halucinaţie. Nu înseamnă nimic.

Marco a luat-o de mână şi şi-au reluat mersul. Să nu lăsăm ca asta să ne strice sărbătoarea.

— E ciudat, totuşi. Degetele tatălui meu... erau îndreptate în direcţii diferite. Întotdeauna spunea că se vindecaseră prost sau că articulaţiile se blochează sau ceva de genul ăsta. Am întrebat când eram mică. Elisabetta îşi putea aminti în detaliu mâinile tatălui ei. Chiar şi aşa diforme cum fuseseră, degetele lui fuseseră lungi, mâini de artist. Spunea că e din cauza modului în care a căzut de pe bicicletă, dar putea fi cauzat de cineva care l-a călcat pe mână. Dacă stau să mă gândesc, are mai mult sens.

— De ce i-ar călca un fascist pe mâini? Fără nici un motiv?

— Nu ştiu, dar dacă e adevărat?

Elisabetta se simţea pierdută şi dezorientată. Crezuse că singurul secret pe care părinţii ei îl ascunseseră de ea era aventura mamei sale. Asta se simţea ca un alt şoc. Nu putea să-l dea uitării atât de uşor.

— Nu-mi sună a adevăr. Marco a clipit în timp ce mergeau pe jos. Tatăl tău nu era un om politic.

— Dar nu-l plăcea pe Mussolini.

— Recunosc, partidul avea astfel de porniri. Dar asta nu înseamnă că băteau oamenii fără nici un motiv.

— Dar acele răni l-au ruinat. A fost momentul în care a început să bea. Nu a mai putut picta din nou. S-a pierdut pe sine. Nu a mai putut să ne întreţină. A fost motivul pentru care mama mea a trebuit să lucreze, chiar şi motivul pentru care căsnicia lor s-a destrămat.

— Căsătoriile se destramă din multe motive. A noastră nu se va destrăma. Marco a zâmbit, când au ajuns la restaurant. Iată-ne aici. Să sărbătorim!

Elisabetta a continuat să fie preocupată, iar Marco le-a găsit o masă lângă fereastră. Mintea ei nu se putea opri, chiar şi când el a comandat *spumante*, apoi a vorbit pe parcursul cinei, delectându-se cu poveştile lui de obicei amuzante despre muncă. Îi privea buzele mişcându-se, dar nu auzea nimic. Toate declamaţiile tatălui ei despre Mussolini au început să capete mai mult sens, iar ea le privea într-o altă lumină.

Marco a continuat să vorbească, dar privirea ei s-a mutat de la chipul lui frumos la negrul absolut al uniformei lui. Nu se putea gândi decât la moarte. Ştia că fasciştii ajunseseră la putere prin violenţă. Nu se putea abţine să nu se întrebe dacă tatăl ei fusese una dintre victimele lor, cu mâinile sale elegante rupte sub cizmele unei Cămăşi Negre. Ca şi Marco.

— Elisabetta, te simţi bine? Nu ai mâncat prea mult.

— Nu mi-e foame.

Elisabetta şi-a forţat un zâmbet.

— Inelul tău arată atât de frumos.

— Mulţumesc!

Elisabetta a aruncat o privire la diamant, care părea să-şi fi pierdut strălucirea.

— Nu spui prea multe.

— Sunt obosită, cred. Am avut o zi plină la serviciu.

Marco a dat din cap.

— Şi eu la fel şi nu am dormit deloc noaptea trecută.

— De ce nu? a întrebat Elisabetta, încercând să se mobilizeze.

— Şeful a avut o întâlnire devreme în afara oraşului. A trebuit să-l iau la patru şi jumătate dimineaţa ca să ajungă la timp.

Elisabetta nu a înţeles.

— L-ai luat la patru şi jumătate? Atunci când mi-ai lăsat caietul?

Marco a clipit.

— Ce vrei să spui?

— Caietul pe care mi l-ai lăsat la uşă, de ziua mea. Când l-ai lăsat, dacă a trebuit să-l iei pe şeful tău atât de devreme?

Zâmbetul lui Marco s-a estompat.

Elisabetta nu înţelegea ce se întâmpla.

Marco a strâns din buze, regretul său fiind evident.

— Bine, recunosc, nu ţi-am oferit eu caietul.

— Ce? a întrebat Elisabetta, luată prin surprindere. Credeam că este de la tine. Ai spus că este.

— Are vreo importanţă?

— Bineînţeles. Mă simt dezamăgită. Am încredere în tine, întotdeauna am avut. Vrei să spui că m-ai minţit?

— Îmi pare rău! Marco s-a încruntat, din nou nerăbdător. Nu ştiam ce să spun şi m-ai luat prin surprindere. Erai atât de fericită şi nu am vrut să recunosc că nu era de la mine.

— Dar asta nu e bine.

Elisabetta nu ştia ce să spună. Îl lăudase pe Marco pentru caiet. Crezuse că asta arăta că o înţelegea. Fusese lucrul care o făcuse să se decidă să poarte inelul lui cu diamant. Dar adevărul era că el nu-i dăduse caietul. Minţise.

— Este doar un caiet.

— Nu, e mai mult decât atât. E vorba de tine şi de mine. Elisabetta se străduia să se gândească la emoţiile ei. M-am săturat de minciuni, Marco. Mama mea m-a minţit. Tatăl meu m-a minţit, dacă roşcatul ăla are dreptate. Şi acum şi tu? Tu?

— Am făcut-o ca să te fac fericită.

— Cum? De ce? Minciunile nu mă fac fericită. Elisabetta vorbea din inimă. Nu mă mai fac.

— Atunci îmi pare rău că am minţit.

— Asta nu şterge ce ai făcut cu nimic.

Elisabetta şi-a dat seama atunci cine trebuie să fi lăsat caietul. Mai era o singură persoană care putea falsifica scrisul lui Marco şi care ştia că era ziua ei de naştere. Şi-a scos inelul cu diamant.

— Ce faci?

— Îmi pare rău. Elisabetta a aşezat inelul pe masă. Nu mă pot căsători cu tine. Nu mă mai simt sigură...

— Pentru un caiet stupid? Ochii lui Marco au sclipit de furie. Eu te iubesc, iar tu mă iubeşti pe mine!

— Ţi-am spus, e mai mult decât caietul.

— Este din cauză că sunt fascist? Ştiai că sunt fascist şi înainte!

— Dar nu ştiam că mă vei minţi.

— Bine! Nu vrei să te căsătoreşti cu mine? Marco a luat inelul de pe masă şi l-a pus în buzunar. După ce te-am aşteptat, în tot acest timp! După ce ţi-am fost credincios!

— Marco...

— Ştii cât de mult te ador? Şi aşa te porţi cu mine?

Marco şi-a luat paharul de apă şi l-a aruncat spre perete, unde s-a spart. Apa a ţâşnit, cioburile au zburat.

Elisabetta a sărit în sus. Ceilalţi oameni au oftat, şocaţi. Ospătarul şi managerul au început să alerge spre ei.

Marco s-a îndreptat furtunos spre uşă, a deschis-o şi a trântit-o în urma lui.

Capitolul 58

SANDRO

9 iunie 1940

S-a auzit un ciocănit în uşă, iar Sandro şi-a ridicat privirea de la hârtiile pe care le corecta pe masă. Terminaseră cina, iar Rosa şi mama lui spălau vasele, în timp ce tatăl său îşi făcea notiţe în dosarul lui gros.

— Mă duc eu.

Sandro s-a ridicat şi a răspuns la uşă, şocat să o găsească pe Elisabetta în prag. Avea ochii roşii de parcă ar fi plâns, dar era mai frumoasă ca niciodată într-o rochie roz. Abia putea să stea atât de aproape de ea fără să o ia în braţe.

— Sandro, pot să vorbesc cu tine?

— Mă întorc imediat, a strigat Sandro peste umăr, apoi a închis uşa în urma lor, încercând să înţeleagă ce se petrece. Îmi pare rău, e greu să găseşti intimitate pe aici.

— Poate departe de uşă?

— Vor auzi totul.

— Afară?

— Mai rău. Să mergem pe palier.

Elisabetta a coborât scările, lăsând în urmă un parfum care mirosea frumos, iar Sandro a urmat-o, cu inima îndurerată. Îl ucidea s-o vadă din nou, iar emoţiile pe care şi le reprimase de atât timp năvăliseră înapoi. Au ajuns pe palier şi ea s-a întors, împreunându-şi mâinile în faţă într-un mod formal, ca şi cum ar fi avut ceva de spus.

— Sandro, mi-ai lăsat azi-dimineaţă un caiet pe trepte, de ziua mea? Ai falsificat o felicitare ca să mă faci să cred că Marco a scris-o?

Sandro s-a simţit ca lovit. Elisabetta avea dreptate, iar el nu ştia ce să spună. Nu credea că ea îşi va da seama. Îi luase caietul de notiţe, ştiind că Marco probabil n-o va face. Voise doar să-l facă pe Marco să arate bine în faţa ei.

— Sandro, te rog să răspunzi.

— El te iubeşte, Elisabetta. Căsătoreşte-te cu el.

— Eu nu-l iubesc. M-am despărţit de el în seara asta.

Sandro a gemut, îndurerat.

— Ţi-am spus, nu te iubesc.

— Nu te cred, a ripostat Elisabetta, apoi s-a lipit de el şi l-a sărutat pe buze.

Sandro a sărutat-o şi el, simţind toată dragostea din inima lui frântă.

— Ce naiba? Marco a apărut pe palierul inferior, cu faţa roşie de indignare. Vă vedeţi pe la spatele meu?

Sandro s-a îndepărtat brusc de lângă Elisabetta.

— Marco...

Elisabetta a dat din cap în semn de dezaprobare.

— Marco, ascultă...

— Nu! Privirea agonizantă a lui Marco s-a umplut cu lacrimi. Sandro, ai făcut-o intenţionat! Ai lăsat caietul fără să-mi spui! Ai făcut-o ca să mă sabotezi! A arătat cu degetul spre Elisabetta, rănit. M-ai trădat cu cel mai bun prieten al meu! Mult noroc împreună!

Marco s-a întors şi a zburat pe scări în jos. Sandro s-a dus după el, dar Marco a fugit în stradă.

— Marco, aşteaptă!

Sandro s-a grăbit după el, observând că vecinii se apropiau de ferestrele lor.

— Lasă-mă în pace! Marco s-a răsucit, pe fugă. E a ta! Am terminat cu voi doi!

Sandro s-a oprit din alergat. Ştia că Marco era dincolo de raţiune atunci când era atât de agitat, pentru că întotdeauna fusese condus de inima lui.

— Voi toţi evreii sunteţi nişte mincinoşi! a strigat Marco. Mincinoşi împuţiţi!

Sandro a tresărit la cuvintele urâte, care au răsunat în case. Vecinii lui s-au retras înapoi în casele lor, închizând obloanele. El a rămas afară, urmărind cum Marco dispărea în întuneric, uniforma lui neagră devenind noapte.

Sandro s-a întors şi a plecat acasă.

Pentru a o trimite pe Elisabetta departe, din nou.

Capitolul 59

MARCO

9 iunie 1940

Marco se grăbea prin ghetou, cu ochii plini de lacrimi. Inima îi bătea cu putere, iar pieptul îi era greu. Tremura de furie, împiedicându-se de pietricele. Nu fusese niciodată atât de rănit. Elisabetta şi Sandro erau împreună. O văzuse cu ochii lui.

Un bărbat care trecea pe lângă el l-a ocolit, iar Marco şi-a ţinut capul plecat. Îi iubise atât pe Elisabetta, cât şi pe Sandro, atât de mult. Avusese încredere în amândoi, fără îndoială. Trădarea lor îl înjunghia ca o lamă.

Şi-a dat părul pe spate, ameţit şi furios. Vinul îi întuneca judecata. Nu ar fi trebuit să strige asemenea insulte. A fost singurul lucru pe care l-a regretat. Voise să-l rănească pe Sandro, aşa cum îl rănise Sandro pe el.

A trecut în grabă pe lângă sinagogă, ştergându-şi ochii, apoi a auzit o agitaţie în spatele lui. S-a întors şi i-a văzut pe Carmine şi Stefano, ofiţerii OVRA, ieşind din umbră, chiar pe urmele lui.

— Înapoi în ghetou, nu? Stefano l-a prins pe Marco de umărul drept, iar Carmine de cel stâng. Băiete, continuă să mergi.

Marco a simţit un fulger de groază. Ofiţerii OVRA l-au flancat, împingându-l în faţă. Probabil că îl urmăriseră. Nu ştia ce să facă. Ei erau înarmaţi, iar el nu era. Fusese nebun să se ducă la Sandro. Fusese beat, furios şi orbit de dragoste. Şi acum avea să-l coste.

— Aşadar, Marco, a spus Carmine, în sinea lui. Se pare că, în sfârşit, ţi-ai dat seama care-i treaba cu evreii.

— Era şi timpul.

Stefano l-a împins înainte.

— Unde mergem?

Marco a simţit un fulger de groază.

— Palazzo Venezia. Buonacorso te caută.

— De ce? a întrebat Marco, surprins.

— Mâine, Italia intră în război.

PARTEA A PATRA

È facile saper vivere.
Grande saper morire.
Este simplu să ştii cum să trăieşti.
Dar este eroic să ştii cum să mori.

Capitolul 60

MARCO

10 iunie 1940

Marco se afla pe hol, în spatele unei mulţimi de fascişti care umplea etajul al doilea al Palazzo Venezia. Mussolini urma să ţină un discurs de la balcon, declarând război Marii Britanii şi Franţei. Lui Marco i se învârtea capul din cauza răsturnării de situaţie, care se desfăşurase într-o singură noapte. Se afla în fruntea mulţimii a doua zi de dimineaţă după ce trecuse prin cele mai rele dintre cele mai rele momente, surprinzându-şi logodnica în braţele celui mai bun prieten al său. Trădarea îi răscolise stomacul, dar şi-a împietrit inima. A jurat să nu-i mai vadă niciodată pe nici unul dintre ei.

Marco lucrase toată noaptea fără să fi dormit o clipă. Fusese pus la treabă pentru a aduce cafea, apă îmbuteliată, mâncare, telegrame şi tot ceea ce Buonacorso şi oricine altcineva avea nevoie pentru ziua în curs. Lui Marco îi venea greu să creadă că se afla aici, în această ocazie importantă. Mulţimea uriaşă din Piazza Venezia scanda atât de zgomotos, încât reverbera în interiorul clădirii.

— Duce, Duce, Duce, Duce! strigau ei.

Ofiţerii din faţa lui Marco s-au năpustit înainte, iar Marco a privit din spate, încercând să-l zărească pe Mussolini. Se zvonea de mult timp că Italia ar intra în război, iar Marco avusese parte de o privelişte din culise asupra discuţiilor grăbite, a apelurilor

telefonice desfăşurate în ţipete şi a ofiţerilor cu capetele aplecate asupra hărţilor şi a memorandumurilor. Agitaţia momentului îi străbătea corpul ca o încărcătură electrică. Se îmbarca într-o mare aventură, la fel ca şi ţara sa.

— Duce! Duce! Duce!

Ofiţerii din jurul lui Marco au tăcut, iar de la balcon se auzea cum era prezentat Il Duce. Mulţimea striga atât de tare ca răspuns, încât ofiţerii şi-au acoperit urechile şi s-au întors unul spre celălalt rânjind, cu ochii mari. Mulţimea a continuat să urle până când, în sfârşit, a început discursul.

— Luptători pe uscat, pe mare şi în aer! a strigat Mussolini. Cămăşi Negre ale revoluţiei şi ale legiunilor! Bărbaţi şi femei din Italia, din imperiu şi din Regatul Albaniei! Ascultaţi!

Marco era vrăjit în timp ce Mussolini continua să vorbească, vocea sa fiind amplificată de difuzoarele care transmiteau discursul în toată Roma şi în fiecare oraş italian important.

— O oră marcată de destin răsună pe cerul de deasupra patriei noastre! Ora deciziilor irevocabile! Declaraţia de război a fost deja înmânată ambasadorilor Marii Britanii şi ai Franţei...

— Marco, a spus cineva în spatele lui, iar Marco s-a întors şi l-a văzut pe ofiţerul DiFillipo, un funcţionar minor. Du-te în sala de comunicaţii. Acolo se află o telegramă pentru mine. Adu-o sus.

— Da, domnule.

Marco a ieşit din cameră, a intrat în hol şi a coborât pe scara imensă în sunetul vocii lui Mussolini, care ricoşa din pereţii de marmură. A ajuns la subsol, a coborât pe hol până la sala de comunicaţii şi a intrat în camera fără ferestre, plină ochi cu aparate de telegraf. În încăpere nu se afla nici un membru al personalului, deşi cu o seară fusese prezent un funcţionar în vârstă, care îi dăduse lui Marco toate telegramele pe care le ceruse, întrucât el însuşi nu le putea citi.

Marco s-a dus la primul aparat, dar nu era nici o telegramă. S-a dus la următorul aparat, dar nici acolo nu erau telegrame. La fel şi la al treilea aparat. Marco a presupus că erau colectate de cineva, din moment ce noaptea trecută fuseseră atât de multe. A observat o uşă în peretele îndepărtat, a traversat camera şi a

deschis-o, surprinzând o secretară drăguţă la birou, care scria la maşină în timp ce mânca *tiramisù*.

— Domnule, o, Doamne, pot să vă ajut?

Secretara a sărit în picioare, apoi s-a mutat în faţa prăjiturii, ca şi cum ar fi vrut s-o ascundă.

— Da, căutam o telegramă pentru ofiţerul DiFillipo.

— O, tocmai am scos-o pe asta! Secretara a luat o telegramă şi i-a înmânat-o lui Marco, ştergându-şi în grabă crema mascarpone de pe buza inferioară.

— Mulţumesc! Nu trebuie să-ţi ascunzi desertul de mine.

Marco a zâmbit, observând că avea nişte ochi verzi încântători, un păr roşcat, închis la culoare, care îi flutura până la umeri şi un corp care îi umplea fiecare curbă a uniformei.

— Vă rog să nu-i spuneţi şefului meu. Am pregătit mâncarea pentru recepţie, dar ar trebui să fie pentru şefi.

— Cine poate rezista tentaţiei unui *tiramisù*?

Marco s-a trezit flirtând, pentru prima dată după mult timp. Se simţea ciudat, mai ales cu inelul de logodnă al Elisabettei în buzunar.

— Nu eu. Este preferatul meu.

— Şi al meu. Cum te cheamă?

— Fiorella, iar eu ştiu deja cine eşti, tu eşti Marco. Fiorella a zâmbit. Te-am văzut căţărându-te pe stâlp la petrecerea lui *Commendatore* Buonacorso. Ai fost uimitor.

— Serios? a întrebat Marco, înviorându-se.

A început să se simtă bine, ca pe vremuri. Fiorella era o fată frumoasă şi erau atâtea deserturi pe care le refuzase, la nesfârşit. De acum încolo, avea de gând să mănânce totul.

— Îl cunosc pe Tino de la Palazzo Braschi şi mi-a spus că ai o prietenă.

— Nu mai am.

Marco a alungat-o pe Elisabetta din mintea lui, printr-un simplu act de voinţă.

— Ai un iubit?

— Nu, nu ştiu.

— Atunci asta este ziua mea norocoasă.

Marco a îndepărtat o şuviţă de păr de pe ochii ei frumoşi. Pot să gust din *tiramisù* al tău?

— Da, bineînţeles.

Fiorella s-a întins spre farfurie, dar Marco a oprit-o cu o atingere blândă, apoi s-a aplecat pentru un sărut.

Venise seara, iar Marco a plecat spre casă printr-un oraş încărcat de emoţie. Oamenii umpleau străzile, restaurantele şi barurile, sărbătorind, certându-se şi discutând despre veştile uimitoare ale zilei. Nu se simţise niciodată mai bine în uniformă şi, deşi îşi dorea să fie suficient de mare pentru a se înrola şi a lupta, se mulţumea să lucreze la Palazzo Venezia. Era plin de adrenalină şi de mândrie, faţă de el însuşi şi faţă de ţara sa. Italia mergea la război şi avea de gând să câştige.

Marco a ajuns la Ponte Fabricio şi a urcat pe pod, respirând umezeala familiară a Tibrului. Gândurile i s-au îndreptat către Elisabetta, deoarece mergea spre Trastevere, şi şi-a strecurat o mână în buzunar, pipăind inelul cu diamant. Era încă acolo, dar ea aparţinea trecutului său. O mulţime de alte fete erau în viitorul lui. Avea în faţă un început rapid cu Fiorella.

Marco a coborât pe partea cealaltă şi l-a văzut pe tatăl său care se grăbea de la un client la altul, aflaţi la mesele de afară. Dacă ar fi fost în relaţii mai bune, Marco ar fi fost încântat să-i povestească despre faptul că a fost angajat la Palazzo Venezia. S-a întrebat dacă acele zile se terminaseră cu adevărat.

A ajuns la bar şi s-a dus la tatăl său.

— Tată, ai fost în Piazza Venezia pentru discurs?

— Nu, am fost ocupat aici. Tatăl său s-a încruntat. Unde ai fost?

— Buonacorso m-a adus aici. Acum lucrez la Palazzo Venezia. Am fost în aceeaşi cameră cu Il Duce. A fost o zi minunată pentru Italia.

— Războiul poate fi necesar, dar niciodată minunat. Tatăl său şi-a strâns buzele. Şi am auzit că aseară ai fost în faţa casei lui Massimo, spunând cele mai odioase lucruri. Să-ţi fie ruşine!

Lui Marco i s-a uscat gura.

— Nu am vrut să spun asta, eram supărat...

— Du-te şi pune-ţi un şorţ, şmecherule.

Capitolul 61

ELISABETTA

Septembrie 1940

Elisabetta îşi bea cafeaua în timp ce femeile se aşezau în jurul unei mese lungi la Casa Servano, pregătite pentru întâlnire. Războiul continuase pe parcursul verii, cu bombardamente îngrozitoare în Londra şi în alte oraşe. Roma fusese cruţată până acum, iar viaţa de zi cu zi din capitală continuase în mare parte neschimbată. Afacerile locale prosperau datorită afluxului de demnitari şi militari. Existau lipsuri de oameni şi de alimente, iar Elisabetta era deranjată de amândouă lucrurile. Terminase cu dragostea.

Nonna stătea în capul mesei, fiind acum sănătoasă, vindecată de pneumonie.

— Doamnelor, liniştiţi-vă. Trebuie să începem.

Elisabetta s-a aşezat în spatele maşinii sale de scris Olivetti, neagră şi strălucitoare, cu litere negre pe frumoasele taste albe. Femeile îşi linişteau copiii şi îşi luau bebeluşii în braţe. Erau şapte, toate mame care conduceau restaurante în Trastevere de când soţii lor plecaseră la război. Nonna formase o asociaţie informală a restaurantelor pentru a le ajuta, căci o bombardaseră cu întrebări. Acum se ocupa doar de Casa Servano, pentru că fiul ei, Paolo, se înrolase în armată.

— Vom începe de unde am rămas. Elisabetta, te rog să citeşti procesul-verbal de la ultima şedinţă.

Elisabetta a început.

— Noi, cei din domeniul restaurantelor, întâmpinăm dificultăţi în a obţine făină, ulei de măsline şi unt de la furnizorii noştri obişnuiţi. Raţionalizarea a afectat făina, untul, uleiul de măsline, orezul şi pastele. Principala noastră problemă este să obţinem făină de la furnizorii noştri obişnuiţi la preţuri rezonabile. Italia a produs întotdeauna cantităţi abundente de grâu pentru făină. După cum probabil ştiţi, guvernul a conceput planul *ammassi*,

prin care fermierii care produc grâu îl dau unui colectiv central, care se asigură că alimentele sunt distribuite în mod egal.

— Adică, să se asigure că *mita* a fost distribuită uniform, a intervenit Nonna, şi toată lumea a râs, apoi Elisabetta a continuat.

— Fermierii sunt trimişi la război, iar fermele sunt închise, astfel că producţia de alimente are de suferit. În provincie, familiile devin subnutrite. Elisabetta a simţit durere pentru că acest lucru se întâmplă în ţara ei. Rezervele de grâu şi făină sunt în scădere, iar scăderea ne afectează. A apărut o piaţă neagră, dar nu este o alternativă pentru noi, deoarece avem nevoie de cantităţi mari. Unii dintre noi au raportat preţuri ridicole, cum ar fi acestea: făină, 260 de lire pe kilogram. Zahăr, 450 de lire pe kilogram. Unt, 700 de lire pe kilogram. Ulei, 800 de lire pe kilogram. Parmezan, 600 de lire pe kilogram. Sare, 350 de lire pe kilogram. Orez, 250 de lire pe kilogram. Ouă, 15 lire bucata.

Nonna a cloncănit, iar femeile din jurul mesei au dat din cap dezaprobator. Bebeluşii din poala lor mângâiau faţa de masă sau se jucau cu şerveţelele.

— La ultima noastră întâlnire, am distribuit o listă cu furnizorii pe care Casa Servano i-a găsit ca fiind cei mai de încredere şi la preţuri mici. Puteţi să îi folosiţi. Acesta este sfârşitul activităţilor comerciale anterioare. Putem trece la cele noi... Elisabetta s-a oprit din vorbit când a auzit uşa deschizându-se şi şi-a ridicat privirea, şocată să vadă că era Beppe Terrizzi.

Trupul lui musculos umplea uşa, luminat din spate de lumina soarelui, iar constituţia sa era o versiune mai veche a lui Marco. Toate femeile s-au holbat la el, reacţionând la frumuseţea lui întunecată şi la prezenţa lui puternic masculină. Elisabetta a înţeles instantaneu ce văzuse mama ei la el, pentru că şi ea însăşi văzuse aceleaşi lucruri la Marco. Gândul a deranjat-o şi şi-a coborât privirea la maşina de scris.

Nonna l-a recunoscut cu o mişcare din cap.

— *Ciao*, Beppe! A trecut mult timp.

— Da, aşa este, Giuseppina. Am auzit despre întâlnire şi m-am gândit că aş putea participa, pentru a ajuta.

— Bine. Ia loc.

— Mulţumesc!

Beppe a adus un scaun şi s-a aşezat în celălalt cap al mesei, vizavi de Nonna.

Nonna a făcut un gest.

— Doamnelor, acesta este Beppe Terrizzi, proprietarul barului de mare succes GiroSport, de pe insula Tiberina. Prezentaţi-vă repede şi spuneţi numele restaurantului dumneavoastră.

— Sunt Isabella, de la Franco’s Ristorante, a început prima femeie, iar Elisabetta a tăcut din gură, adunându-se. Nu-i mai văzuse pe Marco sau pe Sandro de la ziua ei de naştere şi îi exilase pe amândoi în străfundul minţii. Întrebase în jur să vadă dacă cineva ştia dacă fasciştii îi rupseseră mâinile tatălui ei. Nimeni nu avea nici un răspuns, nici măcar Nonna.

După ce s-au terminat prezentările, Nonna s-a uitat la Beppe.

— Săptămâna trecută am distribuit o listă cu furnizorii cu care am avut interacţiuni bune. Mă voi asigura că vei primi una.

Beppe a ridicat din sprâncene.

— Îţi împarţi furnizorii cu concurenţa?

Nonna a clipit în spatele ochelarilor.

— Noi nu ne considerăm ca fiind în competiţie. Ne ridicăm sau cădem împreună. Mă aştept să aduci la următoarea întâlnire o listă a furnizorilor tăi.

Beppe a dat din cap, cu o expresie impasibilă.

— Acum, există ceva noutăţi?

Nonna s-a uitat în jurul mesei.

— Am ceva, a spus Gaia, o mamă tânără, brunetă, cu un copil mic în braţe. Am nişte pancarte. Cred că ar putea creşte numărul de clienţi ai restaurantelor noastre.

— Excelent.

Nonna a zâmbit, iar capetele din încăpere au aprobat.

— Le-am tipărit pentru toată lumea. Unchiul meu este tipograf şi a făcut-o gratuit. Vă arăt. Gaia a scormonit în geanta ei, a scos un teanc de pancarte tipărite şi a ridicat una dintre ele. NEGOZIO ARIANO sau AFACERE ARIANĂ scria, ceea ce însemna că magazinul era deţinut de cei ce nu erau evrei, iar nu de evrei.

Elisabetta s-a oprit din scris.

Nonna şi-a dres vocea.

— Eu nu aş pune niciodată acea pancartă în fereastra mea. Este jignitor. Mulţi dintre vecinii noştri din Trastevere sunt evrei.

Gaia s-a încruntat.

— Cu tot respectul, pun una. Mai vrea cineva o pancartă, pe gratis?

Leandra a ridicat mâna.

— Eu vreau, te rog. Pun familia mea înainte.

Isabella a ridicat şi ea mâna.

— Am trei copii de hrănit. Nu-mi pot permite aceste amabilităţi.

Gianna a dat din cap aprobator.

— Voi lua două pancarte, una pentru mine şi una pentru vecina mea. Ea are un magazin de rochii.

Nonna s-a aplecat în faţă, punându-şi mâinile artrozice pe masă.

— Doamnelor, vă rog să vă mai gândiţi. Trastevere este casa pictorilor, a muzicienilor şi a scriitorilor, o adevărată colonie de artişti. Efectul legilor privind rasele asupra artiştilor evrei a fost devastator. Nu li se permite să lucreze la radioul public, în teatru, în muzică sau în sectorul de divertisment privat. Manualele şcolare scrise de autori evrei nu mai sunt folosite şi nici hărţile semnate de evrei. Ei sunt vecinii noştri, prietenii noştri.

— Sunt de acord.

Elisabetta a dat din cap aprobator.

— Bineînţeles că eşti de acord, lucrezi pentru ea.

Gaia a zâmbit, îmbrăţişându-şi copilul. Leandra s-a încruntat.

— Nu noi am scris legile privind rasele. Noi avem afaceri.

Nonna şi-a strâns buzele, supărarea ei devenind evidentă.

— Când am format această organizaţie, am făcut-o pentru a salva Trastevere, nu doar afacerile noastre.

— Trastevere va supravieţui dacă noi supravieţuim, a ripostat Gaia.

Nonna s-a încruntat.

— Nu. Trebuie să ne ridicăm privirea de la propriile farfurii. O comunitate este formată din oameni, din toţi oamenii ei.

Gaia i-a netezit părul copilului ei.

— Giuseppina, ştim că ai multe case în cartier. Vei avea întotdeauna un acoperiş deasupra capului. Eu nu pot spune acelaşi lucru.

Femeile au dat din cap în jurul mesei, fiind de partea Gaiei.

— *Se posso*... a început să spună Beppe, apoi toate femeile s-au uitat la el, deoarece era cunoscut ca fiind un fascist proeminent. Nici o pancartă pentru mine.

În cele din urmă, toţi au luat câte o pancartă. Singurii doi care nu au făcut-o au fost Nonna şi Beppe, care nu căzuseră de acord în privinţa nici unui alt lucru.

Abia la sfârşitul zilei, Elisabetta a avut ocazia să îşi finalizeze notiţele de la întâlnire. Stătea în spatele maşinii de scris Olivetti, dar nu se putea opri din a se gândi la Beppe Terrizzi. Prezenţa lui persista, o fantomă în capul mesei, iar pentru ea el părea mai mare decât viaţa, de vreme ce trecutul lui se intersecta cu al ei. Se întreba cât timp durase aventura lui cu mama ei şi cât de mult timp din copilăria ei ocupase. De ce începuse sau cum se terminase. Se îndoia că va şti vreodată.

Nonna a intrat în sufragerie, ţinând în mână poşeta şi o pungă de hârtie mirosind a resturi de peşte.

— Nu ai terminat? E timpul să mergem acasă.

— Nu încă.

— Cât timp poate dura? Nonna a aruncat o privire la pagina dactilografiată. Nu ai început. Ce ai făcut?

— Am fost distrasă. Mă gândeam la întâlnire.

— Acea pancartă dezgustătoare? Nonna s-a aşezat uşor pe scaun, lăsându-şi lucrurile jos. Oamenii slabi abundă, cei puternici rămân.

Elisabetta o mai auzise spunând asta înainte, de multe ori.

— Întotdeauna au existat antisemiţi, aşa cum au existat întotdeauna purici. Amândoi sunt nesemnificativi şi fără creier, neavând alt scop decât acela de a-şi chinui superiorii. Mă rog ca într-o zi să scăpăm de ei, dar până atunci, nu putem decât să ne spălăm, pentru a-i ţine la distanţă.

— A fost ciudat la întâlnire, cu Beppe acolo.

Nonna a zâmbit şiret.

— O, da, aproape că l-a omorât să fie de acord cu mine.

— A fost de acord datorită prieteniei sale cu Massimo Simone, tatăl lui Sandro.

— Nu, a fost de acord pentru că am dreptate. Nonna a strâmbat din nas. Frumosul Beppe Terrizzi. Le-ai văzut pe femeile acelea? Cele care nu salivau aveau lactaţie.

Elisabetta a chicotit.

— Deci, asta te-a distrat? Marco din nou? Sau Sandro? Când ai de gând să îi laşi în urmă? Crezi că nu te aud noaptea, plângând ca un bebeluş? Ua-ua-ua-ua. Nonna a imitat-o.

Elisabetta s-a simţit luată prin surprindere.

— Asta nu e frumos.

— Pare că nu mă cunoşti. Nonna şi-a arcuit o sprânceană cenuşie. Nu crezi că e timpul să mergi mai departe?

— Nu mă simt pregătită să încep să mă întâlnesc din nou cu cineva.

— Vorbeam eu despre bărbaţi? De ce trebuie să fie mereu vorba de bărbaţi? Nu-ţi aminteşti când ţi-am spus: „păstrează-ţi independenţa”?

— Nonna, nu pot fi mai independentă decât sunt. Trăiesc ca o călugăriţă.

— Virginitatea şi independenţa nu sunt acelaşi lucru. Sexul, dragostea, romantismul, bărbaţii – asta e tot ce-ţi umple capul. Ce zici de asta, sub nasul tău? Nonna a făcut un gest spre maşina de scris Olivetti. Îţi aminteşti când ai vrut să devii scriitoare? Când ţi-am făcut cunoştinţă cu Gualeschi? Când Marco, Sandro sau cine o fi fost ţi-a cumpărat un caiet? De câte încurajări ai nevoie, Elisabetta? Câţi alţii îţi vor visa visurile în locul tău? De ce va fi nevoie pentru ca tu să devii femeia ce Dumnezeu a vrut să fii?

Elisabetta s-a simţit rănită, căci Nonna părea să aibă dreptate.

— Ce mai aştepţi? Când vrei să-ţi începi viitorul? Ce moment este mai bun decât cel de acum? Nonna a bătut în maşina de scris cu unghia ei curbată. Dacă ai fi evreică, nu ţi s-ar fi permis să scrii. Dai cu piciorul unui drept refuzat altora, fără nici un motiv. De către *purici*.

Elisabetta s-a simţit ruşinată. Era adevărat.

— Dar nu ştiu dacă pot să scriu sau despre ce să scriu.

— Trăieşti nişte vremuri fascinante. Scrie despre ele la o maşină de scris fabricată de familia Olivetti, care urăşte fascismul. Dacă nu poţi să scrii acum, nu eşti fiica mea.

— *Fiică?*

Nonna trebuie să se fi exprimat greşit, dar Elisabetta nu avea de gând să o corecteze.

Nonna s-a ridicat de pe scaun.

— Hai să mergem acasă! Pisicile ne aşteaptă, iar maşina de scris este portabilă dintr-un motiv anume.

Capitolul 62

SANDRO

Octombrie 1940

Sandro şi Rosa mergeau pe Via del Portico d'Ottavia, sub un cer cenuşiu. Se îndreptau să cumpere pâine de la persoana lor de contact de pe piaţa neagră, o tranzacţie care presupunea ca amândoi să fie acolo. Sandro făcea cumpărăturile în timp ce Rosa stătea la pândă, metoda fiind o necesitate, deoarece evreii prinşi cumpărând de pe piaţa neagră erau amendaţi, iar dacă nu puteau plăti, arestaţi. Nu aveau de ales decât să cumpere de pe piaţa neagră, deoarece alimentele şi alte lucrurile esenţiale erau puţine, mai ales în ghetou, unde atât de multe magazine se închiseseră.

Îşi salutau vecinii în timp ce treceau pe lângă aceştia, dar artera principală era mai goală ca niciodată. Nimeni nu mai vindea nimic pe stradă, după ce un alt set de legi privind rasele revocase licenţele pentru comerţul ambulant de orice fel, ceea ce avusese ca efect negarea veniturilor chiar şi comercianţilor de cârpe. Mai rău decât atât, cu o săptămână în urmă, Mussolini

ordonase tuturor evreilor să părăsească ţara. Majoritatea evreilor ignoraseră legea, deoarece erau prea săraci pentru a călători în orice ţară care i-ar fi acceptat.

— Ce crezi că ar trebui să facem în legătură cu noua lege? a întrebat Sandro, uitându-se la sora sa.

Deseori discutau chestiuni importante în afara casei, pentru a nu-şi supăra părinţii, mai ales pe tatăl lor.

— Cred că fasciştii ne vor afară. Au făcut-o oficial.

Rosa a dat din cap, mergând mai departe. Avea părul răsucit, iar faţa ei era frumoasă, deşi mai slabă. La fel ca toţi, slăbise, aşa că haina ei roşie îi venea lejer. Culoarea sa strălucitoare se stinsese, iar cusăturile de la rever se desprinseseră.

— Nu avem bani să emigrăm acum, chiar dacă am vrea.

— Corect.

Sandro cunoştea cifrele, iar acestea îl ţineau treaz noaptea. Ţinea cu dinţii de fiecare liră care le mai rămăsese.

— Şi nu avem unde să imigrăm, acum că războiul a început. Nu mai putem merge în Marea Britanie sau în Franţa, iar Polonia şi Olanda se află deja sub dominaţia nazistă. Rosa s-a uitat în jur. Singura opţiune rămasă este Palestina, dar am auzit că lista de aşteptare este prea lungă.

— Nu-mi vine să cred că s-a ajuns la asta. Tot nu-mi vine să cred.

— Mie îmi vine să cred.

— M-am înşelat, iar tu ai avut dreptate, tot timpul.

— Nu te simţi prost. Nu ai vrut să crezi. Îţi iubeşti ţara. Nu ţi-ai putut imagina că se va întoarce împotriva ta. Rosa a ridicat din umeri. Ce este o ţară dacă nu poporul ei?

— Bine. Sandro a simţit un val de consideraţie pentru ea. Ştii, nu trebuia să te întorci. Te-ai băgat singură în asta, din nou.

— Sunt alături de familia mea.

Rosa a zâmbit, dar Sandro ştia că doar vrea să pară curajoasă.

— Tata e mai rău, nu crezi?

— Da, este neliniştit şi preocupat, tot timpul.

— Nu ştiu cum să-l ajut, în afară de ceea ce fac deja.

— Nu e nimic în plus de făcut, Sandro. Faci destule.

Au luat-o la dreapta, apoi la stânga, ieşind din ghetou, şi Sandro a simţit că intră într-o altă lume. Afară, magazinele şi afacerile erau înfloritoare, iar romanii bine îmbrăcaţi îşi vedeau de treburile lor cotidiene, trăind viaţa pe care şi familia Simone o trăise.

Rosa mergea cu capul plecat, o încruntare marcându-i trăsăturile frumoase.

— Am primit o scrisoare de la una dintre prietenele mele britanice, în care îmi spunea că este groaznic în Londra în acest moment. Oraşul este bombardat şi toată lumea se ascunde noaptea în metrou. Acum că Hitler a cucerit Franţa, Marea Britanie este singură. Churchill nu se va preda niciodată, dar nu ştiu dacă britanicii îi pot opri pe nazişti.

— Ce înfricoşător!

Sandro a tresărit.

— Mă îngrozeşte faptul că Italia este de partea lui Hitler, iar eu sunt căsătorită cu un britanic. Propria mea ţară încearcă să-mi ucidă soţul. Cum se poate aşa ceva?

— Totul este cu susul în jos. Aliaţii sunt de partea bună, iar noi suntem de cea greşită.

— Aveam veşti despre David. A fost mutat la un grup numit SOE, o divizie de operaţiuni speciale. Ei merg în spatele liniilor pentru a perturba inamicul în orice fel pot, aruncând în aer linii de cale ferată şi altele asemenea.

Sandro şi-a ascuns consternarea.

— Dar este diplomat.

— Ştiu. L-au ales pentru cunoştinţele sale diplomatice şi competenţele lingvistice. Am auzit asta de la vechii noştri prieteni de la ambasadă. Restul este strict secret. Nici măcar nu ştiu unde se află.

Rosa şi-a muşcat buza şi, văzându-i anxietatea, Sandro a oprit-o şi a îmbrăţişat-o cu căldură.

— Va fi bine.

— Chiar aşa? Rosa i-a dat drumul, cu ochii înlăcrimaţi. Şi-au reluat mersul, iar ea a suspinat. Sandro, vorbim tot timpul despre David şi despre mine. Dar nu vorbim niciodată despre tine şi Elisabetta. De fiecare dată când aduc vorba despre ea, tu

schimbi subiectul. Ce s-a întâmplat în noaptea aceea, de ziua ei?

— Nimic.

Pe Sandro îl durea sufletul.

— Haide! M-ai minţit. Rosa a ridicat din sprâncene. Mi-ai spus că ea l-a ales pe Marco, dar am auzit ce ţi-a spus în acea seară. Te-a ales pe tine, iar tu ai alungat-o.

— A fost pentru binele ei.

— Ea nu este de aceeaşi părere. Ea te vrea pe tine. Ţi-a zis asta.

— Marco este mai bun pentru ea.

— Asta e decizia ei, nu a ta. Tu o iubeşti. Ar fi trebuit să-i spui asta.

— De ce?

— Este adevărul. Nu ai nevoie de un motiv pentru adevăr.

Sandro şi-ar fi dorit să fie atât de simplu.

— Nu aş putea să o văd acum, chiar dacă aş vrea. Cuplurile mixte sunt supravegheate în aceste zile. Nu putem lăsa ca OVRA să ne supravegheze. Dacă ar face-o, nu ne-am putea întâlni cu persoana noastră de contact. Cum am putea face rost de mâncare sau de orice altceva de care avem nevoie?

Rosa a tăcut o clipă, mergând alături de el.

— Ne-am descurca. Elisabetta nu a renunţat niciodată la tine. Probabil că încă nu a renunţat.

Sandro nu voia să creadă că este adevărat. Nu voia să creadă că ar putea să o aibă înapoi pe Elisabetta, pentru că asta nu făcea decât să-i păstreze durerea vie. Toate motivele pentru care renunţase încă existau, indiferent dacă ea se vedea sau nu cu Marco.

— Sandro, ar trebui să te duci la ea. Spune-i că o iubeşti şi lasă restul să se aşeze cum trebuie.

— O, ăsta e sfatul tău?

Sandro a zâmbit, amintindu-şi de o perioadă mai fericită când ea îl sfătuise în legătură cu Elisabetta.

— Da, şi du-i flori.

Rosa i-a răspuns zâmbind.

— I-am dus o carte. Şi a funcţionat.

— Ha!

Sandro a zărit persoana lor de contact, un omuleţ murdar, cu şapca trasă, stând la colţul străzii.

— Iată-l! Ne aşteaptă.

— Sandro, chiar ar trebui să-i spui Elisabettei.

— Ajunge. Fii atentă la poliţie.

Capitolul 63

BEPPE

Decembrie 1940

Beppe a dus două pahare de vin la masa lui Massimo, în spatele barului gol. Cei doi bărbaţi intraseră într-o rutină, iar Massimo se strecura pe la intrarea laterală după ora închiderii, pentru a mânca ceva şi a duce acasă o pungă cu alimente.

— Cum a fost *panino*?

Beppe s-a aşezat, observând că fiecare firimitură din sendviş dispăruse. Bătrânul său prieten slăbise, iar costumul său maro uzat atârna pe el. Omniprezentul său dosar de hârtii zăcea deschis lângă el, fiind şi mai stufos ca înainte.

— A fost delicios. Maria l-a făcut?

Massimo a împins farfuria uşor.

— Nu, Letizia.

— Ce mai face Maria? Tot sus?

— Da, dar ea iese mai mult. Merge la slujbă. O duce Emedio.

— Trebuie să fie greu. Îmi pare rău!

— Războiul înrăutăţeşte situaţia. Citeşte ziarele, rapoartele despre morţi. Vede care dintre ei sunt de vârsta lui Aldo sau dacă sunt mai tineri sau mai bătrâni. Îi plânge ca şi cum ar fi ai ei.

— Ce trist!

— E ciudat să fii acasă pe timp de război, nu-i aşa?

— Da.

Privirea lui Beppe şi a lui Massimo s-au întâlnit, ca de la soldat la soldat. Vechea rană la genunchi al lui Beppe l-a împiedicat să se înroleze de data aceasta, iar evreii nu aveau voie să o facă.

Massimo a suspinat adânc.

— Deşi trebuie să recunosc, când aud că războiul merge prost pentru noi, nu ştiu dacă să mă bucur sau să plâng.

— Înţeleg. Beppe a sorbit din vinul său. Am început cu stângul în Mediterană. Înfrângerea navală de la Taranto a fost o ruşine. Sper ca frontul egiptean să meargă mai bine, dar am şi sentimente contradictorii.

— Am înţeles.

Massimo şi-a deschis dosarul, a scos un stilou din buzunar şi a scris o notă.

— Pe de altă parte, mă doare să recunosc că germanii au avut succes. Blitzkrieg-ul lor este ceva nou, cu totul nou. Hitler ocupă o mare parte din Europa de Vest.

— Da.

Massimo a mai scris o notă.

— Regret ziua în care ne-am unit forţele cu naziştii. Suntem vasalii lui Hitler, atâta tot. Beppe îl privea pe Massimo luând notiţe, lucru care devenea tot mai frecvent. Ce scrii, Massimo?

— Lucrurile importante pe care trebuie să le ţin minte, trebuie să le scriu. Massimo a întors dosarul şi i-a arătat lui Beppe un rând de cifre. Vezi, acesta este recensământul, în august 1938. Au fost cincisprezece mii de cereri de exceptare de la legile privind rasele...

— Massimo, îl întrerupse Beppe. Mi-ai spus asta deja, de multe ori.

— O, da? Massimo a clipit. Ţi-am arătat familiile care au fost exceptate pe baza unor merite excepţionale?

— Da. Massimo, cum te simţi, frate?

— Cât de bine se poate în situaţia dată. Massimo a întors dosarul cu susul în jos. Sunt mândru de munca mea, sunt capabil să ajut comunitatea. Ştii, am obţinut încadrări la excepţii pentru multe dintre acele familii. Au fost acordate pe baza unor cereri pe care le-am pregătit sau pe care le-am

supravegheat. Mi-aş fi dorit să o pot face pentru propria mea familie, o meritam pe baza faptelor. Doar că am ratat acel an. Mi-aş fi dorit să mă alătur mai devreme partidului, ca şi tine.

— Am discutat acest lucru, de multe ori. Nu este vina ta. Beppe a făcut o pauză. Sunt îngrijorat pentru tine. Nu pari a fi tu însuţi. Ai nevoie de o pauză.

— *O pauză?* Ochii lui Massimo s-au aprins în spatele ochelarilor. Nu mai e ca pe vremuri la birou. Comunitatea are nevoie de mine, suferă. Nimeni nu are de lucru, nu sunt bani şi ne luptăm zilnic să mâncăm. Cuvintele lui s-au accelerat, alergând unele peste altele. Am instruit oameni pentru a depune cererile. Şaisprezece oameni lucrează pentru mine la sinagogă, dar de fiecare dată când depunem o cerere, găsim o altă familie care are nevoie de una. Nu se termină niciodată.

— Înţeleg asta, dar nu poţi rezolva totul singur. Am impresia că încerci să-ţi repari greşeala pentru că nu ai obţinut încadrarea la excepţie.

— Poate că da, dar ce e rău în asta? Nu vreau ca o altă familie să se afle în situaţia noastră.

— Îţi voi spune ce este rău. Beppe şi-a păstrat tonul fără judecată. Încerci să-ţi repari greşeala pentru ceva ce nu a fost vina ta. Îţi neglijezi familia în acest timp. Stai mai mult acasă. Acolo e locul tău.

— Dar nu mă pot opri pur şi simplu.

— Nu spun să te opreşti. Spun să reduci timpul petrecut făcând asta. Beppe a închis dosarul lui Massimo. Te gândeşti tot timpul la munca ta.

— Asta spune şi Sandro.

Massimo s-a încruntat.

— Fiul tău are dreptate. Vorbeşte cu mine despre el, nu despre acest dosar. Ce mai face Sandro zilele astea?

— Nu prea îl văd. Sunt la sinagogă. El este plecat cu Rosa sau la şcoală. El conduce casa.

— Ce vrei să spui?

— S-a ocupat de finanţele gospodăriei, aşa cum sunt ele, ca să pot lucra.

— Dar nu este treaba lui. Beppe s-a încruntat. Tu eşti capul familiei Simone. Aminteşte-ţi cine eşti. Reia-ţi rolul care ţi se cuvine. Restul se va aranja. Îţi va face bine.

— Poate că o voi face. Massimo s-a îndreptat, clipind. Ce mai face Marco?

— Îi place să lucreze la Palazzo Venezia, iar noaptea se vede cu fete. Beppe a făcut o pauză. Încă o dată, îmi pare rău pentru lucrurile pe care le-a spus la tine acasă. Mi-e ruşine.

— Bineînţeles că nu a vrut să spună asta. Ţi-ai cerut deja scuze. Acestea sunt vremuri întunecate şi grele. Există suferinţă şi război.

— Dar războaiele se termină. Asta ştim. Asta am trăit.

— Da, se termină. Massimo şi-a strâns buzele. Şi apoi, încep din nou.

În timp, Beppe l-a strecurat pe Massimo pe intrarea laterală, apoi a închis.

A plecat să urce la etaj când a auzit bătăi în uşa din faţă. S-a întors şi l-a văzut pe Carmine Vecchio prin geam, o siluetă firavă în uniforma sa întunecată specifică OVRA.

Beppe s-a dus la uşă şi a descuiat-o, blocând pragul.

— E închis, a spus el, fără menajamente.

— Îl hrăneşti pe evreul ăla mic. Te-am văzut. Te cunosc.

Ochii lui Carmine străluceau de răutate.

— Eu hrănesc fiecare client. În ziua în care acest lucru va deveni ilegal, aruncaţi-mă în închisoare.

— Simone nu este un client, ci un prieten. Crezi că poţi scăpa pentru că Marco lucrează la Palazzo Venezia.

— Fiul meu nu are nimic de-a face cu asta. Ranchiuna ta faţă de mine este veche. Ai fost un derbedeu atunci şi eşti un derbedeu şi acum.

Carmine a dat din deget.

— Să nu crezi că nu pot ajunge la tine.

— Dă-i drumul. Încearcă.

— Sau la micul tău prieten evreu.

— Să nu îndrăzneşti să-l atingi.

Carmine a chicotit.

— Familia Simone este călcâiul lui Ahile al tău. E scris pe faţa ta.

— Te avertizez, nu-l atinge.

— Am în spate OVRA. Ce-mi vei face?

— Mai bine să nu afli, a răspuns Beppe, printre dinţii strânşi. De nicăieri, i-a venit gândul să-l omoare pe Carmine cu mâinile goale, chiar atunci şi chiar acolo. Era un instinct făurit în luptă, reflexul unui soldat de a-şi proteja un frate din compania sa. O făcuse în război. De multe ori.

— Nu mă sperii, Beppe.

— Pentru că eşti prost.

Beppe a făcut un pas înapoi şi a închis uşa, privindu-l pe Carmine prin ochelari. Beppe crezuse întotdeauna că există bătălii pe care un om trebuie să le evite şi bătălii în care un om trebuie să intre.

Carmine tocmai intrase în categoria a doua.

Capitolul 64

ELISABETTA

Martie 1941

Elisabetta şi Nonna stăteau la masa din sufragerie, sorbindu-şi paharele cu anason. Casa era tăcută şi liniştită, iar briza, care pătrundea prin fereastra deschisă, flutura perdelele de dantelă. Rico dormea pe scaunul lui, iar Gnocchi pe al ei, pernele lor de scaun acoperite cu milieuri albe pentru a strânge părul de pisică, care era o cauză pierdută.

Nonna a dat din cap.

— Ne-am descurcat bine în această săptămână. Am ieşit pe zero, aşa că ne ţinem bine.

— Meriţi laude.

Elisabetta a zâmbit, mulţumită.

— Sunt eu de altă părere? Nu!

Nonna a râs, iar Elisabetta i s-a alăturat.

Casa Servano încă funcţiona datorită strategiei Nonnei, care servea doar specialitatea casei, pastele. Toate celelalte feluri de mâncare fuseseră eliminate, iar Elisabetta făcuse troc cu tot ce aveau pentru făină şi ouă. Alţii din asociaţia de comerţ îi urmaseră exemplul, concentrându-se pe diversele lor specialităţi. Beppe nu mai venise niciodată la o altă întâlnire, deşi le lăsase lista sa de furnizori.

— Elisabetta, cum merge cu cartea ta?

— Bine, mulţumesc!

Elisabetta a terminat ultima gură de anason, care avea un gust ca de lemn dulce. Începuse să scrie în noaptea în care adusese pentru prima dată acasă maşina de scris Olivetti, iar ceea ce începuse ca o distracţie se transformase într-o disciplină. Se apuca să scrie după ce se culcau şi nu se oprea până nu termina cinci sute de cuvinte. În unele nopţi îi lua până la ora unu dimineaţa, iar în altele până aproape de zori.

— Când mă vei lăsa să o citesc?

— Când voi termina, a răspuns Elisabetta cu fermitate, pentru că avuseseră această conversaţie de multe ori.

— De ce durează atât de mult?

— Este nevoie de timp.

— Doar nu scrii aşa, de pomană, nu-i aşa?

— Nu, sper că nu. Elisabetta s-a ridicat, zâmbind. Acum trebuie să mă apuc de treabă.

— De ce nu pot să o citesc acum? Nu-ţi dai seama că voi avea sugestii valoroase?

— Sunt sigură şi poţi să mi le oferi când termin.

Elisabetta şi-a luat paharul, dar Nonna a oprit-o.

— Crezi că nu ştiu să spăl un pahar? Acum spune-mi, despre ce este cartea ta?

— Vei afla în curând. Noapte bună!

Elisabetta a sărutat-o pe Nonna pe obraz, a luat maşina de scris Olivetti şi a urcat la etaj, gândurile ei întorcându-se deja la carte. Povestea îi captase complet imaginaţia şi şi-a dat seama că Nonna avusese dreptate. Scrisul îi dăduse ceva la care să se gândească în afară de Sandro sau Marco.

A intrat în dormitor, a aprins lumina şi a aşezat maşina de scris Olivetti pe birou. Şi-a pus cămaşa de noapte, ca să nu-şi şifoneze rochia, apoi s-a aşezat pe scaunul ei şi şi-a scos manuscrisul, aşezându-l lângă maşina de scris. Titlul era *O fată vorbăreaţă*, iar sub acesta se afla ceva ce voia să scrie de ani întregi: „De Elisabetta D'Orfeo".

Şi-a trecut palma peste pagina netedă şi rece, apoi a sprijinit-o de manuscris, ca şi cum i-ar fi simţit bătăile inimii. Personajul principal era o fată pe nume Zarina, care semăna foarte mult cu ea, deşi Elisabetta nu intenţionase asta. Inventase intriga pe parcurs, iar Zarina dobândise o mamă vanitoasă şi nepăsătoare, un tată iubitor, dar nepăsător, şi un animal de companie pe care îl iubea foarte mult, numai că nu era o pisică, ci un peruş. Iar când Zarina se îndrăgostise de un tânăr care se îndrăgostise şi el de ea, Elisabetta înţelesese că scria tot ce ţinea în suflet, toate lucrurile pe care le gândea, dar nu le spunea, şi atunci îşi dăduse seama că era o fată vorbăreaţă care nu avea cu cine să vorbească.

Iar când ajunsese la mijlocul romanului, se trezise scriind despre un înger care apăruse de nicăieri, ceea ce era ciudat, pentru că Elisabetta nu intenţionase să aibă elemente magice în cartea ei. Apoi îşi adusese aminte că Grazia Deledda avea elemente magice în romanele ei, aşa că a continuat să scrie, iar când Zarina se afla în cea mai cumplită situaţie, îngerul zburase lângă ea, o luase de mână şi îi arătase calea spre a se afla în siguranţă, iar atunci Elisabetta şi-a dat seama cine era îngerul.

A luat o foaie de hârtie, a pus-o în maşina de scris şi a rulat-o. În ciuda a ceea ce îi spusese Nonnei, terminase de scris întregul roman, cu excepţia dedicaţiei. Se gândise la ea toată ziua, pentru că voia să o redacteze perfect. A scris la maşină:

„Pentru Nonna, îngerul meu iubit"

Ochii i se înceţoşaseră din cauza lacrimilor, iar inima i se umpluse de recunoştinţă. Mulţumită Nonnei, renunţase la tot ceea ce fusese închis în ea, îşi iertase mama pentru că plecase şi tatăl pentru că băuse. Se eliberase, ca să poată în sfârşit să respire, şi o făcuse, inspirând şi expirând, o singură dată.

Bine. Sfârşit.

A derulat pagina cu dedicaţia, a strecurat-o sub pagina de titlu şi a aranjat teancul de hârtii. S-a ridicat cu manuscrisul, a ieşit din dormitor şi a coborât în picioarele goale, pentru a o surprinde pe Nonna cu vestea. S-a dus la uşa Nonnei, unde lumina era încă aprinsă, deoarece Nonna citea întotdeauna până târziu.

Elisabetta a intrat în dormitor, dar Nonna adormise cu ochelarii pe ochi şi cu cartea deschisă pe piept. Elisabetta a pus manuscrisul pe pat şi s-a dus lângă ea. Nonna dormea cu capul uşor spre dreapta. Elisabetta a ezitat să o trezească, dar ştia că Nonna ar fi vrut să o facă.

— Nonna, trezeşte-te.

Nonna nu s-a mişcat, dar avea un somn adânc.

— Nonna?

Elisabetta i-a atins umărul, iar capul Nonnei a alunecat în jos, dar nu s-a trezit.

Privirea Elisabettei a căzut pe corpul Nonnei, care era nemişcat. Pieptul ei nu se mişca şi nici nu sforăia, aşa cum făcea adesea.

Elisabetta a întins mâna spre Nonna, dar Nonna nu s-a trezit.

Elisabetta şi-a dat seama ce se întâmplase. A simţit cum i se umple inima cu cea mai adâncă tristeţe. A ţinut-o pe Nonna de mână ca şi cum ar fi fost un mod de a o lega pe Nonna de pământ, chiar dacă devenise un înger, cu adevărat.

— Mi-am terminat cartea, a spus Elisabetta cu voce groasă, clipind din ochii plini cu lacrimi. Îmi pare atât de rău că am aşteptat să ţi-o arăt.

Nonna nu a răspuns, bineînţeles, iar Elisabetta şi-a dat seama ce avea de făcut, căci era ultima dată când aveau să fie împreună. I-a dat drumul mâinii Nonnei, şi-a dat jos ochelarii şi i-a împăturit cu grijă, apoi i-a aşezat pe noptieră. A luat cartea Nonnei de pe pieptul ei şi a aşezat-o şi pe aceasta pe noptieră.

Şi-a luat manuscrisul.

— Nonna, titlul cărţii mele este *O fată vorbăreaţă*, aşa că ştii că este despre mine, chiar dacă este ficţiune. A inspirat adânc, liniştindu-se. Aşa că ţi-o voi citi şi ştiu că vei auzi şi că eşti cu mine acum, împreună în casa noastră, cu pisicile şi porţelanurile

noastre. Şi ştiu că nu mă vei părăsi niciodată, niciodată. Pentru că întotdeauna m-ai iubit, Nonna, mai mult decât suficient.

Elisabetta şi-a şters ochii pe mâneca cămăşii de noapte. Avea să-i ia toată noaptea să citească cartea, şi abia când va termina avea să dezvăluie dedicaţia, deşi bănuia că Nonna ştia deja şi asta.

— Capitolul unu, a spus Elisabetta, dregându-şi vocea.

Capitolul 65

MARCO

13 aprilie 1941

Barul GiroSport era închis pentru duminica Paştelui, iar Marco a urcat scările spre apartament, întârziind la masa de sărbătoare. Nu mai fusese acasă din ziua precedentă şi lipsise de la slujba de dimineaţă, fiind în pat cu o femeie care nu era genul care să meargă la biserică.

A intrat în bucătărie şi i-a găsit pe tatăl său şi pe Emedio la masă, care mâncaseră deja primul fel de mâncare. Amândoi bărbaţii l-au privit cu dezaprobare, dar Marco s-a prefăcut că nu observă.

— *Buona Pasqua*, Emedio! Marco s-a dus la fratele său şi l-a îmbrăţişat. Nu ne mai vizitezi niciodată. Papa nu poate face nimic singur?

Emedio i-a dat drumul din îmbrăţişare, cu maniere de judecător în mantia sa neagră.

— De ce nu ai venit la slujbă? E cea mai sfântă dintre toate zilele.

— Am avut de lucru, a minţit Marco.

Nu putea spune adevărul în faţa mamei sale.

— În ziua în care se sărbătoreşte *Pasqua*? Este biroul deschis?

— Nu în mod oficial, dar am avut lucruri de făcut pentru şefi.

— Asta nu e o scuză.

— Eşti părintele meu acum, părinte? Marco a făcut o glumă proastă, apoi s-a dus la tatăl său, îmbrăcat de sărbătoare, în costum şi cravată. *Buona Pasqua*, tată!

— Şi ţie, Marco. Ai nevoie să te bărbiereşti.

— Îmi pare rău!

Marco era în continuare distant faţă de tatăl său, dar acest lucru conta mai puţin pentru el decât obişnuia să conteze. Îşi petrecea tot timpul la Palazzo Venezia, unde primea promovare după promovare. Toată lumea era încântată de performanţele sale, iar el era cel mai tânăr asistent din administraţia aprovizionării. Noul său şef era mai sus decât Buonacorso, iar Marco era pregătit pentru conducere.

— *Buona Pasqua, figlio!*

Mama lui a adus *abbacchio* la masă, un picior de miel cu rozmarin, vin alb şi anşoa, servit cu cartofi prăjiţi.

— *Buona Pasqua,* mamă! Îmi pare rău că am ratat primul fel!

Marco a sărutat-o pe obraz şi i-a luat farfuria grea, inspirând aroma delicioasă a acesteia. A aşezat-o pe masă, lângă o bucată de pâine maro-aurie, împodobită cu ouă fierte tari, vopsite în roz şi verde. Îl satisfăcea să ştie că abundenţa mesei i se datora lui, care aducea acasă cupoane de mâncare în plus de la serviciu.

— Ai lipsit de la slujbă?

Mama lui a început să servească mielul. Starea ei de spirit părea mai bună, poate datorită sărbătorii. Purta cea mai bună rochie neagră, cu părul negru, împletit.

— Îmi pare rău!

— Domnul nostru s-a jertfit pentru voi.

— Ştiu, îmi pare rău!

— Am aprins lumânări pentru Aldo.

Mama lui a terminat de servit şi s-a aşezat.

— Bine.

Marco s-a aşezat, aruncând o privire spre scaunul lui Aldo din reflex, pe care se afla doar un ziar.

Emedio i-a surprins privirea.

— E greu să sărbătorim astăzi fără el aici.

— Nu, nu este, a ripostat Marco.

Îşi împietrise inima faţă de Aldo, după ceea ce aflase despre antifascişti la Palazzo Venezia. Uciseseră soldaţi şi distruseseră materiale şi echipamente. Trebuia să muncească de două ori mai mult pentru a-i face pe şefi să uite ce făcuse Aldo. Mulţi ştiau, din cauza bârfelor de gelozie.

— Aldo a fost fratele nostru, a spus Emedio, cu un ton corectiv. Încă îl plângem.

Mama lui s-a încruntat.

— Marco? De ce ai vrea să...

Tatăl său a ridicat mâna, ceea ce a redus-o la tăcere.

— Cu toţii îl plângem pe Aldo al nostru.

Mama lui a confirmat.

— Bineînţeles că da, întotdeauna o vom face. Dumnezeu să-l odihnească în pace. Emedio, te rog să spui rugăciunea.

Emedio a spus rugăciunea în timp ce Marco a tăcut.

Tatăl său a dat din cap aprobator, ridicându-şi furculiţa.

— Să începem.

Marco a muşcat din carne, iar aceasta avea un gust suculent şi aromat.

— Aşadar, Emedio, cum îţi mai merge zilele astea?

— Războiul ne ţine foarte ocupaţi la Curia.

Tatăl său a intervenit:

— Merge prost pentru Italia. Am fost înfrânţi în Egipt şi alungaţi din Grecia şi din Albania.

Marco cunoştea detaliile, chiar mai bine decât tatăl său.

— Adevărat, dar germanii au fost un aliat puternic. L-au trimis pe Rommel şi trupele sale germane din Africa (Afrika Korps) pentru a recuceri Africa de Nord. Noul meu şef spune că până şi britanicii îl admiră pe Rommel...

— Marco, l-a întrerupt tatăl său, încruntându-se. Succesele naziştilor nu sunt ale noastre. Noi nu suntem germani.

— Înţeleg. Marco a uitat că tatăl său îi ura pe germani, încă din timpul Marelui Război. Am vrut să spun doar că ne sprijină. Au invadat Grecia şi Iugoslavia şi sunt mereu la Palazzo Venezia. M-am împrietenit cu unul dintre asistenţi. Este de vârsta mea şi se numeşte Rolf Stratten.

Tatăl său se uită în jos la farfurie, încordându-şi maxilarul.

Mama lui a mestecat în tăcere.

— Eşti prieten cu naziştii acum? Emedio a întins mâna spre ziarul care fusese pe scaunul lui Aldo şi a arătat spre prima pagină. Ai văzut asta?

Marco s-a încordat. Nu a putut citi titlul, dar a recunoscut o fotografie a oraşului Ljubljana, din Slovenia.

— Uită-te la asta! Un mândru schimb de mesaje între Il Duce şi Führer. Ce părere ai despre asta?

— Ce vrei să spui?

Marco a făcut un gest dispreţuitor cu mâna.

— Citeşte şi vei vedea.

— Nu trebuie să o fac. Cine crezi că le dă ziarelor informaţiile pe care le tipăresc? Eu lucrez la Palazzo Venezia, frate. Ştiu mai multe decât tine despre acest război. Şi, fie că vă place sau nu, germanii sunt aliaţii noştri.

— Destul cu nemţii.

Tatăl său s-a încruntat, iar Marco s-a temut de ceea ce avea să-i spună în continuare.

— Tată, noul meu şef m-a căutat, în legătură cu tine. Bănuiesc că informaţiile lui provin de la Carmine.

Emedio a intervenit:

— Cine e Carmine?

— Carmine este un ofiţer OVRA care ştie că tata îi dă mâncare şi bani lui Massimo. Poliţiei secrete OVRA nu-i place asta. Şi nici noului meu şef. A menţionat asta de câteva ori.

Tatăl său a mai mestecat o bucată de miel.

— Ignoră-ţi şeful, Marco. Spune asta pentru că aşa trebuie, în mod oficial. Aşa operează ofiţerii. Lor le pasă doar de lanţul de comandă. Sunt şefi peste şefi la Palazzo Venezia.

— Poate, dar, tată, ar trebui să te opreşti.

Tatăl său nu i-a răspuns, stând aplecat asupra farfuriei.

Emedio era îngrozit.

— Marco, vrei ca tata să nu mai ajute familia Simone?

— Da.

Inima lui Marco se împietrise şi faţă de familia Simone. Nu dorea să-l ierte niciodată pe Sandro pentru că îl trădase cu

Elisabetta. Durerea se înrăutăţise cu timpul, nu se îmbunătăţise. În mod ironic, îi era dor de amândoi. Îi ura şi pentru asta.

Tatăl său a rămas tăcut, mâncând în continuare.

Mama lui s-a uitat în jos.

Marco nu putea să renunţe.

— Tată, dacă continui să ajuţi familia Simone, ai putea să-mi faci probleme. Îmi pui în pericol cariera.

Tatăl său şi-a ridicat ochii din farfurie, având privirea lui întunecată.

— Astăzi este o zi plină de bucurie. Mama ta a pregătit această masă pentru noi. Din respect pentru ea şi pentru Domnul nostru, voi ignora ceea ce tocmai ai spus.

Marco l-a privit direct în ochi pe tatăl său.

Mama lui şi-a muşcat buza, dar nu a spus nimic.

Emedio a rupt tăcerea.

— Bravo ţie, tată! Dacă poţi să ajuţi familia Simone, continuă tot aşa. Această persecuţie a evreilor este imorală.

Marco s-a uitat spre el.

— O, ce face Biserica pentru a-i ajuta pe evrei?

— Sfântul nostru Părinte se opune naziştilor tocmai din cauza antisemitismului lor. Dacă vă amintiţi, nu cu mult timp în urmă, pe când era cardinal secretar de stat, a ajutat la scrierea enciclicei adresate bisericilor germane, *Mit Brennender Sorge*. Ca represalii, naziştii s-au opus alegerii sale ca papă. Germania a fost singura ţară care nu a trimis un reprezentant la inaugurarea sa.

— Nu-mi răspunzi la întrebare. Acum când cardinalul Pacelli a devenit Pius al XII-lea, ce a făcut pentru evrei?

Emedio s-a încruntat.

— Nu ai auzit predica lui, transmisă astăzi? A spus că războiul este „un spectacol lamentabil al conflictului uman”. Şi că a fost „o luptă nemiloasă” şi „atroce”. A cerut caritate pe frontul de acasă.

— Dar în predica sa a vorbit în mod special despre evrei? Mă îndoiesc.

Emedio şi-a strâns buzele.

— Asta pentru că Vaticanul trebuie să-şi păstreze neutralitatea şi are o preocupare valabilă în legătură cu

ameninţarea comunistă. Există temeri că vor avea loc represalii împotriva evreilor dacă Sfântul nostru Părinte vorbeşte prea specific. Chiar şi aşa, sunt unii care îndeamnă la un rol mai activ, iar eu sunt unul dintre ei. Îl condamn pe Mussolini pentru legile privind rasele. Acestea provoacă suferinţe de nedescris.

Marco a simţit cum furia îi explodează în piept.

— Nu crezi că este ipocrit să-i ceri tatei să continue să-i ajute pe evrei când Vaticanul nu mişcă un deget? De ce ar trebui să sufăr eu pentru familia Simone?

Ochii întunecaţi ai lui Emedio s-au mărit.

— De când îţi faci griji pentru cariera ta şi nu pentru cel mai bun prieten al tău?

— Nu este prietenul meu. Din partea mea, poate să meargă în iad.

— Marco! Mama lui a lăsat jos paharul, zguduită. Ce ţi s-a întâmplat? Nu trebuie să-l critici pe Sfântul Părinte, mai ales în ziua de *Pasqua*. Ai acceptat cu prea multă uşurinţă această părere fără Dumnezeu...

— Maria, lasă-mă pe mine să mă ocup de asta. Tatăl său a ridicat din nou mâna. Marco, Emedio, nu este ziua potrivită pentru această discuţie. Lăsaţi-o baltă!

Emedio a înţepenit.

— Tată, încerc doar să înţeleg de ce Marco s-a schimbat atât de mult...

— Nu m-am schimbat. Întotdeauna am fost un fascist.

— Înainte, îl iubeai pe Sandro, dar acum îi întorci spatele. Te împrieteneşti cu naziştii şi urmezi orice spune Mussolini.

— Mussolini are întotdeauna dreptate, a ripostat Marco, dar chiar şi el şi-a dat seama că era din decalog. Cine eşti tu, să mă acuzi *pe mine* că îmi urmez liderul fără să pun întrebări? Dar tu?

— Eu? Eu sunt preot. Acum te porţi ca un om important, în uniforma ta.

— Nu mai mult decât o faci tu în a ta.

Emedio a bătut în retragere, făcând o grimasă.

— Eu îl slujesc pe Dumnezeu. Tu pe cine slujeşti?

— Il Duce şi Italia.

— Te cunosc mai bine de atât, frăţioare. Nu dragostea de ţară te motivează. Este dragostea de sine.

Marco s-a simţit ca înţepat, sărind în picioare.

— Aş putea spune acelaşi lucru despre tine. Întotdeauna fiul perfect, preotul perfect, care respectă regulile...

— Ce te-a apucat? Emedio s-a ridicat. Inima ţi s-a înnegrit ca şi cămaşa ta.

— Nu, nu s-a înnegrit!

Marco s-a trezit mergând în jurul mesei spre Emedio, dar Emedio a rămas pe loc, cu ochii sclipind.

— Ai devenit ca unul din mulţimea care l-a răstignit pe Hristos în loc de Baraba. Mulţimea fascistă care îl urmează orbeşte pe lider...

— Cine eşti tu să judeci? Eşti un preot, nu Dumnezeu însuşi!

— ...şi tu eşti prea prost ca să pui întrebări... a început să spună Emedio, dar Marco l-a apucat de umeri şi l-a împins înapoi, spre peretele bucătăriei, dând jos calendarul Learco.

Tatăl său a sărit în picioare.

Mama a început să plângă.

— Să nu îndrăzneşti! a răbufnit Marco la un Emedio uimit, apoi tatăl său a reuşit să-l tragă.

Mama lui şi-a acoperit faţa.

Marco a fugit din apartament în sunetul plânsului ei.

Capitolul 66

ELISABETTA

Aprilie 1941

Elisabetta măturase sufrageria, ca să fie casa cât mai prezentabilă. Sofia, soţia lui Paolo, îi spusese astăzi la serviciu că una dintre verişoarele familiei, o refugiată din ţară, urma să se mute în vechea cameră a Nonnei. Elisabetta se temea la

gândul că cineva va dormi în patul Nonnei, în cămăruţa ei confortabilă, printre porţelanurile ei minunate. Elisabetta nu avusese nici un cuvânt de spus în această privinţă şi îşi spunea să fie bună, căci războiul făcea ravagii în provincie, obligând oamenii să fugă la oraş. Locuinţele erau prea puţine, iar populaţia Romei se mărise de la un milion şi jumătate la două milioane.

Elisabetta pusese mizeria în făraş, simţind greutatea din inima ei. Nonna se stinsese din viaţă cu puţin timp în urmă, iar durerea devenise o parte din trupul ei, pliată în sufletul ei, ca un ou frământat în aluat. Rico şi Gnocchi o plângeau şi ei pe Nonna, căutând-o fără odihnă în dormitorul ei sau mieunând la ore ciudate din noapte. În rest, o urmau pe Elisabetta peste tot şi chiar şi acum o priveau din sufragerie, ghemuiţi pe scaunele lor, deasupra milieurilor. Ea nu îi certase niciodată şi, fiind pisici, aveau libertatea de a-şi exprima ceea ce simţeau, spre deosebire de oameni.

S-a auzit o bătaie puternică în uşă şi voci ascuţite pe treptele din faţă. A sprijinit făraşul şi mătura de perete şi s-a dus la uşă, aranjându-şi părul. A deschis uşa, luată prin surprindere să găsească două femei de vârstă mijlocie, una scundă şi una înaltă – şi cu ele erau opt copii neîngrijiţi, băieţi şi fete de vârste diferite. Hainele lor erau ponosite şi feţele murdare şi aveau nişte saci umflaţi şi o pătură rulată cu lucrurile lor.

Elisabetta aştepta o singură persoană, dar ar fi fost nepoliticos să spună asta.

— *Piacere*, eu sunt Elisabetta şi tu trebuie să fii…

— *Madonna!* Femeia înaltă a păşit în casă, cu gura căscată. Trăsăturile îi erau simple, pielea îi era îmbătrânită şi îşi purta părul lung şi negru într-o împletitură până la brâu, în stil ţărănesc. Şi-a pus sacul pe podea. Ce casă frumoasă!

— *Che bella!* Uită-te la covoarele astea, la mobila asta!

Femeia scundă a intrat înăuntru după ea, cu faţa zgrunţuroasă şi corpul osos, cu părul şaten şi zbârcit şi o rochie maro uzată. S-a uitat în jur cu uimire, iar copiii s-au îngrămădit în spatele lor, lăsându-şi genţile şi sacii jos, ca o mică invazie. S-au repezit la vitrine şi au început să deschidă şi să închidă uşile, lăsând amprente murdare pe geamurile de sticlă.

Neliniştită, Elisabetta a rămas cu ochii pe copii.

— Îmi pare rău, doamnelor. Nu v-am reţinut numele.

— Eu sunt Nedda Rotunno, iar cumnata mea este Martina Bellolio. Femeia înaltă a scanat vitrinele, cu ochii ei întunecaţi şi agitaţi. Giuseppina a trăit ca o regină! Avem noroc. O să ne placă la nebunie aici.

Elisabetta şi-a ascuns consternarea.

— Vrei să spui că vă mutaţi *cu toţii*? Nu există decât un singur dormitor la parter, iar eu îl am pe cel de la etaj. Mi s-a spus că doar o singură femeie...

— Ne vom strecura cu uşurinţă. Nedda s-a întors spre Martina, încântată. Cât de norocoase suntem? Porţelanul ăsta va aduce un ban frumuşel. Vom fi bogate!

— Poftim? a întrebat Elisabetta, îngrozită. Nu puteţi vinde porţelanurile Nonnei. Sunt antichităţi.

— Bineînţeles că putem. Nedda a făcut un gest în jurul camerei. Aceasta este o mină de aur. Totul va fi vândut, la fel şi aceste vitrine. Vom face o avere!

— Nu, nu. Elisabetta a simţit o strângere în piept. Nonna colecţiona porţelanuri. Alesese fiecare farfurie şi fiecare model pentru un motiv anume. Unele dintre ele sunt vechi de zeci de ani. I-au trebuit ani de zile ca să adune...

— *E allora?* Nedda a întrerupt-o cu un gest din mână. Nu mai e aici, nu-i aşa?

— Asta e lipsă de respect. Elisabetta s-a strâmbat. Nu trebuie să spui astfel de lucruri şi nu poţi să-i vinzi colecţia. Sofia nu-ţi va permite.

— Ba da, a făcut-o deja. Sofia a aranjat totul. Evaluatorul vine săptămâna aceasta şi ne va oferi un preţ.

— Nu se poate să fie corect. Elisabetta a dat înapoi. Sofia nu mi-a spus, iar ea nu are dreptul legal de a dispune de bunurile Nonnei. Doar Paolo are.

— *Beh*, Paolo nu e aici, nu-i aşa?

— Nu, este plecat la război, dar se va întoarce. Elisabetta s-a luptat cu lacrimile. Porţelanurile sunt ceea ce iubea Nonna cel mai mult. Erau ale ei şi nu ceruse nimic de la nimeni. Le-a câştigat singură.

— Elisabetta, asta nu e treaba ta. Eşti doar o profitoare. Nedda s-a încruntat, şi chiar atunci una dintre fetiţe a scăpat o farfurie, una dintre cele marca Staffordshire, cu model albastru, pe care Nonna le îndrăgise, care s-a spart pe podea.

— O, nu!

Elisabetta a întins mâna după mătură, apoi s-a grăbit să facă curat. A îngenuncheat, a adunat bucăţile şi le-a pus în făraş. *Pocnetul* caracteristic al cioburilor ar fi putut fi sunetul propriilor oase ale Nonnei, deoarece porţelanul era făcut din os şi cenuşă.

— Fată neîndemânatică! Nedda a lovit-o pe fetiţă peste faţă, provocând un geamăt. Ştii cât a costat vasul acela? Am fi putut mânca săptămâni întregi! Nu te atinge de farfurii!

— Nu atingeţi farfuriile!

Martina i s-a alăturat, iar copiii au intrat în sala de mese ca o hoardă.

— Uite, o pisică albă! a urlat un băieţel, întinzând mâna spre Gnocchi, care a sărit alarmată de pe scaun, apoi a îngheţat sub masă, arcuindu-şi spatele.

— Nu, las-o în pace!

Elisabetta a scăpat mătura şi a fugit în sufragerie.

— Sunt *două* pisici! a strigat una dintre fetiţe, când l-a descoperit pe Rico pe scaun. Două! Două!

— Prindeţi-le, prindeţi-le! a strigat un băiat, iar copiii s-au năpustit după pisici. Rico s-a strecurat inteligent spre casa scării, dându-şi seama că aceşti omuleţi murdari trebuiau evitaţi cu orice preţ.

— Opriţi-vă! Elisabetta le-a blocat calea copiilor în timp ce Rico şi Gnocchi fugeau pe lângă ei şi urcau scările. Trebuie să lăsaţi pisicile în pace!

— Pisici! Pisici! Două pisici! Copiii au explodat în discuţii entuziaste. Una e albă şi una cu dungi!

— Nedda, Martina, vă rog, am o rugăminte. Elisabetta trebuia să găsească o modalitate de a trăi cu aceşti oameni. Vă rog să nu-i lăsaţi pe copii să necăjească pisicile. Ele sunt obişnuite cu o viaţă liniştită.

— *Boh!* Nedda a luat-o în derâdere. Copiii doar se joacă.

Martina a dat din cap aprobator.

— Le plac pisicile. Noi aveam o pisică.

— Am mâncat-o! a strigat un băieţel.

Elisabetta a dat înapoi, îngrozită.

— Glumeşti, nu-i aşa?

Băiatul a izbucnit în râs.

— Ne-a plăcut la nebunie! A fost delicioasă!

Nedda a strâmbat din nas.

— Elisabetta, nu fi atât de îngâmfată. Bombele ne-au distrus ferma. Vaca şi caprele noastre au fost ucise. Soţii noştri sunt în armată. Eu mi-am ţinut familia în viaţă, la fel şi Martina. Tu nu ai o familie, aşa că păstrează-ţi părerile pline de înfumurare pentru tine.

— Bine, a spus Elisabetta, în defensivă. Ţineţi-vă copiii departe de pisici. Nu li se poate face rău acestor pisici. Sunt ale mele şi ale Nonnei.

Nedda a zâmbit.

— Nu a fost *bunica ta*.

— Nici a ta nu a fost. Sofia mi-a spus să mă aştept la o femeie, o verişoară. Numele voastre de familie sunt toate diferite.

— Ai grijă ce vorbeşti! Martina a ridicat tonul. Am putea să te aruncăm în stradă! Îi vom spune Sofiei!

— Mult noroc! a ripostat Elisabetta. Sofia nu poate conduce restaurantul fără mine, aşa că nu mă va da niciodată afară.

— Vom vedea asta!

— Faceţi-o! Dar nu vă lăsaţi copiii să le facă rău acestor pisici.

— Atunci urcă-ţi fundul sus! Dă-te din calea noastră, târfă!

— Voi să nu vă băgaţi în calea mea.

Elisabetta s-a îndreptat spre scări, supărată.

— Şi nu mai poţi folosi bucătăria! Nu ai voie!

— Eu oricum mănânc la restaurant!

Elisabetta a fugit la etaj şi a încuiat uşa dormitorului ei, hotărându-se să nu mai lase pisicile să mai coboare niciodată. De acum încolo, le va hrăni şi le va muta litiera în camera ei. S-a aşezat pe pat, mângâindu-le şi încercând să se liniştească. Toţi trei ascultau gălăgia care venea de la parter.

Brusc, şi-a amintit că la etajul al doilea exista un dulap, unde Nonna îşi ţinea supierele prea mari pentru vitrine. Elisabetta nu putea permite ca şi acestea să fie vândute. A ieşit din dormitor şi s-a repezit la dulap. A luat o supieră şi a dus-o înapoi în

dormitor, apoi s-a întors la dulap din nou şi din nou, până când a mutat toate supierele într-un loc sigur.

Când a terminat, a încuiat uşa dormitorului în urma ei şi a numărat frumoasele supiere, care acopereau podeaua. Erau treizeci şi patru, fiecare cu capacul şi polonicul potrivit. Le-a scrutat cu un ochi iubitor, amintindu-şi cum Nonna i le arătase pe fiecare în parte, educând-o în privinţa vechimii şi a producătorului. Era o supieră Capodimonte ornamentată, de la un producător italian, cu flori roz şi galbene şi mânere în formă de gât de lebădă. O supieră mai veche din majolică, cu flori portocalii şi verzi strălucitoare, cu caneluri în bol. O supieră Haviland Limoges, cu flori roz şi accente aurite pe margine, mânere şi piedestal. Preferata Nonnei era un Minton autentic din perioada Renaşterii Rococo, un model rar de flori albastre şi albe, cu capacul său elegant canelat şi filigranat cu aur.

— Bine, să mergem, le-a spus Elisabetta pisicilor.

A luat una dintre supiere şi s-a dus la uşa mică din partea cealaltă a dormitorului ei, care ducea spre o scară de incendiu. Aceasta se afla în spatele casei şi ducea spre acoperiş, unde avea o grădină cu ierburi aromatice în ghivece pentru restaurant. Singura cale de acces era prin camera Elisabettei, aşa că nimeni nu putea merge acolo în afară de ea şi de pisici. Rico şi Gnocchi adorau sanctuarul lor privat şi urcau, cu cozile lor drepte ca nişte semne de exclamare.

Elisabetta a ajuns pe acoperiş şi a aşezat supiera printre oale, apoi s-a întors jos, a luat o altă supieră şi a adus-o sus. A făcut asta până când toate supierele au ajuns pe acoperiş, iar când a terminat în sfârşit, a respirat uşurată. Grădina avea să fie şi mai frumoasă, pentru că acum avea să aibă în componenţă supierele Nonnei, plantate în memoria ei.

Elisabetta a simţit cum privirea îi călătoreşte în sus, spre cupola cerului nopţii, în forma unui capac de supieră. Ştia că Nonna o privea de sus, iar Nonna a înţeles că Elisabetta nu ar mai fi putut face nimic altceva, în afară de salvarea a treizeci şi patru de supiere.

Capitolul 67

SANDRO

Ianuarie 1942

Sandro se afla în faţa casei modeste, pe o stradă rezidenţială din Ostiense, în sud-vestul Romei. Profesorul Tullio Levi-Civita murise în casă, cu doar câteva zile în urmă. Profesorul avea şaizeci şi opt de ani, iar un atac de cord îi luase viaţa. În aceste zile, Sandro ieşea rar din ghetou, dar venise după ce citise anunţul de deces în ziar, publicat fără nici un fel de fanfară. Levi-Civita nu primise nici una dintre comemorările pe care le merita, micul om care fusese un gigant în domeniul său. Sandro se întreba dacă cineva va mai şti vreodată de Levi-Civita sau dacă fasciştii vor reuşi să-l şteargă cu totul din istorie.

O femeie în vârstă, îmbrăcată în haine la modă, a trecut pe lângă el, iar când a aruncat o privire spre el, Sandro s-a văzut pe sine prin ochii ei, un tânăr subţirel, cu obrajii supţi, cu un fular uzat şi haine ponosite. S-a întrebat dacă ea îşi putea da seama că era evreu, pentru că acum îşi simţea religia mai mult decât o făcuse vreodată, un efect paradoxal al legilor privind rasele.

Era o zi friguroasă, iar Sandro şi-a înfăşurat mai bine fularul, privind cu atenţie casa. Urmărise cariera lui Levi-Civita sau ce mai rămăsese din ea, după ce profesorii fuseseră exmatriculaţi. Lui Levi-Civita nu i se permisese să predea nicăieri, dar papa Pius al XII-lea îl invitase să transmită de la postul de radio al Vaticanului, cu privire la noile evoluţii din domeniul ştiinţei. Levi-Civita devenise primul evreu care făcuse acest lucru, dar Sandro nu putuse să se înscrie pentru că era profesor.

Îşi aducea acum omagiile, cât de bine putea, un doliu solitar. Simţea pierderea profesorului pentru el însuşi şi pentru ţara pe care o iubeau. Nimeni nu va şti vreodată ce alte progrese revoluţionare ar fi făcut Levi-Civita dacă i s-ar fi permis să continue să lucreze, să predea şi să publice lucrări. Nimeni nu va putea spune vreodată ce studenţi ar fi îndrumat Levi-Civita,

care ar fi adus progrese ulterioare, aşa cum ştiinţa se construieşte pe ea însăşi precum cărămizile într-un zid. Sandro sperase să se numere printre acei studenţi, dar acel moment trecuse.

Se gândea la ceilalţi profesori exmatriculaţi de la Universitatea din Roma, ca şi cum ar fi trecut printr-un cimitir, citind pietre funerare. Era Enrico Fermi, care câştigase Premiul Nobel pentru Fizică în 1938. Soţia sa, Laura, era evreică, aşa că emigrase. Era Leo Pincherle, nepotul matematicianului Salvatore Pincherle, care a fondat analiza funcţională în Italia. Federigo Enriques. Bruno Rossi. Emilio Segre. Sergio De Benedetti. Ugo Fano. Eugenio Fubini. Bruno Pontecorvo. Giulio Racah. Franco Rasetti. Şi atâţia alţii de la celelalte catedre ale universităţilor din Roma, precum şi din Torino, Bologna, Pavia, Padova, Trieste şi Milano.

Sandro se întreba dacă ar fi reuşit vreodată să realizeze ceva la fel de strălucit ca Tullio Levi-Civita. Se îndoia, dar ştia cu siguranţă că ar fi încercat. Îşi dorise să încerce, încă de când era tânăr, încă de când *professoressa* Longhi îi spusese despre studiul independent. Nu avea să uite niciodată ziua în care a primit biletul de la Levi-Civita însuşi.

Sandro s-a uitat pentru ultima oară la casă. În faţă era un zid scund din stuc gri, cu stâlpi care flancau o poartă de fier la intrare. A mers cu bicicleta până la poartă, a spus o rugăciune tăcută şi a scos o piatră mică din buzunar, apoi a pus-o pe stâlp.

O amintire plină de dragoste, de la un matematician evreu la altul.

Capitolul 68

ELISABETTA

Mai 1943

Elisabetta a numărat banii şi cartelele de raţie pentru cină, mulţumită de faptul că se ajunseseră din nou cu banii, un succes în aceste zile dificile. Penuria de alimente decima restaurantul, dar ea a reuşit să-l ţină deschis făcând ea pastele şi angajând doar o chelneriţă şi primind ajutor ocazional de la Sofia. Zahărul şi cafeaua erau imposibil de obţinut, dar ea făcuse un substitut de cafea din cicoare şi lungise făina, adăugând pleavă şi coji de cartofi măcinate. Adusese ierburi proaspete din grădina de pe acoperiş, care continua să fie un refugiu pentru ea şi pentru pisici, la adăpost de Nedda, Martina şi copii.

Sofia a intrat în bucătărie, dându-şi jos şorţul. Era o femeie frumoasă, dar îmbătrânise de când Paolo plecase la război. Ochii ei căprui păreau obosiţi, cu colţurile lăsate, iar şuviţe cenuşii îi pătau părul negru.

— Am terminat în sala de mese. Trebuie să mă duc acasă.

— Veşti bune. Am făcut la fel de mult ca aseară.

Elisabetta a băgat lirele într-o pungă de pânză şi i le-a dat.

— Mulţumesc! Sofia s-a întins spre geantă şi a pus punga cu bani înăuntru. Cât îi detest pe clienţii noştri nazişti. În fiecare zi sunt tot mai mulţi. Mă tratează ca pe un gunoi.

— *Beh*, gluma este pe seama lor, din moment ce noi le luăm banii.

Elisabetta îi ura şi ea pe nazişti, aşa că crescuse preţurile. Şefii nazişti de top deveniseră clienţi obişnuiţi, chiar şi ambasadorul german la Vatican, baronul Ernst von Weizsäcker.

— Ştiu că sunt aliaţii noştri, dar a fost o căsătorie proastă de la început. Sofia s-a încruntat. Între timp, scrisorile lui Paolo se înrăutăţesc. Spune că este o cauză pierdută. Mă rog în fiecare seară ca războiul să se termine curând. Nici măcar nu-mi pasă dacă pierdem.

— Şi eu simt la fel. Cred că ne apropiem de sfârşit, indiferent de propaganda din ziare.

Elisabetta simţea că valul se întoarce împotriva fasciştilor, după înfrângerile de la Stalingrad şi din Tunisia. Toată lumea şoptea că Mussolini dusese ţara pe căi greşite. S-a întrebat dacă loialitatea lui Marco faţă de fascism se clătina, dar a înlăturat

gândurile despre el. Nu şi-a dat seama niciodată cum de mâinile tatălui ei fuseseră zdrobite.

— Îmi fac griji pentru Paolo tot timpul.

— Sunt sigură. Şi Elisabetta îşi făcea griji pentru Sandro tot timpul. Legile privind rasele îi măcinaseră pe evreii din Roma, iar ea nu putea decât să-şi imagineze cum o duceau Sandro şi familia lui. Obişnuise să se plimbe prin ghetou, sperând să-l zărească, dar încetase să o facă. Totuşi, nu a încetat niciodată să-l iubească. Fasciştii nu-i puteau controla inima.

— Copiilor le este dor de tatăl lor. Las radioul închis, altfel pun prea multe întrebări.

— Îmi pare rău! Elisabetta a îmbrăţişat-o scurt. Dacă te face să te simţi mai bine, am scuipat în pastele pe care le servim naziştilor.

— Da?

Sofia a izbucnit într-un râs surprins.

— Nonna m-a învăţat. Am învăţat de la cea mai bună.

— Asta, ai făcut-o. Expresia Sofiei s-a înmuiat. Şi mie mi-e dor de ea.

— Mergem mai departe pentru ea, a spus Elisabetta, mângâind-o pe spate. Noapte bună!

— Noapte bună!

Sofia a plecat, iar Elisabetta a simţit un fior. S-a uitat prin bucătărie, lăsându-şi privirea să zăbovească asupra cămării care fusese sala de tron a Nonnei. S-a trezit intrând în cămară, trecându-şi vârful degetelor de-a lungul suprafeţei de lemn a mesei, apoi folosindu-şi unghia pentru a curăţa făina înfiptă în blatul acesteia. Se simţea ca şi cum ar fi atins-o pe Nonna însăşi şi astfel au rămas împreună, în viaţă şi în moarte.

Elisabetta a auzit un zgomot în spatele ei.

— Sofia, ai uitat ceva? a întrebat ea, întorcându-se, dar nu era Sofia.

În picioare, în bucătărie se afla un bărbat mare, brunet. Ea a simţit un fior de teamă, realizând că uitase să încuie uşa de la intrare după terminarea programului. Criminalitatea era foarte răspândită în Roma în aceste zile, dar bărbatul nu părea rău intenţionat. Era subţire ca un rulou, iar jacheta şi pantalonii lui ponosiţi atârnau pe el.

— Domnule, vă rog să plecaţi, a spus Elisabetta oricum.

— Vă rog, dacă aveţi ceva de mâncare, v-aş mulţumi. Soţia mea a fost ucisă când ferma noastră a fost bombardată, iar eu nu am nimic. Am servit în armată până când m-am rănit la picior.

— Îmi pare rău, dar nu am nimic de dat şi am un restaurant de condus.

— Nu cer pentru mine, ci pentru copiii mei. Doi băieţi şi o fată, cea mai mică. Nu vor mânca mult, promit. Dacă aţi putea să-i hrăniţi, măcar de data asta, nu v-aş mai deranja niciodată. Bărbatul a făcut un gest spre sufragerie. Sunt afară, piele şi os. Dacă nu mă credeţi, vedeţi cu ochii dumneavoastră.

— Bineînţeles că vă cred, a spus Elisabetta, cedând. Vă rog, domnule, mergeţi să vă aşezaţi. Vă voi pregăti nişte paste.

Nu avea nevoie să vadă copiii.

Ea ştia deja cum arătau.

Capitolul 69

MARCO

Iunie 1943

Marco mergea în acelaşi ritm cu prietenul său, Rolf, de-a lungul Tibrului, pe Lungotevere dei Sangallo. Marco lucrase non-stop la Palazzo Venezia şi avea nevoie de o pauză într-o zi atât de frumoasă. Soarele urcase sus pe un cer albastru strălucitor, iar el se simţea întotdeauna refăcut pe malul râului, o oază naturală departe de zgomot, trafic şi griji. Palmieri înalţi se aliniau pe zidul de piatră, care era aşezat la înălţime deasupra malului râului. O briză umedă şi familiară sufla dinspre apă, făcându-le să le foşnească frunzele.

A inspirat o nouă gură de aer, iar Rolf a sorbit din sticluţa de argint. Obrajii cu gropiţe ai nazistului aveau o vioiciune pe care femeile o adorau, deşi pasiunea sa pentru bere îi dăduse o burtă care încorda nasturii uniformei. În rest, Rolf avea o statură atletică, fiind un jucător de fotbal excepţional în oraşul său natal, Osnabruck, în nordul Germaniei.

— Eşti tăcut, Marco, a spus Rolf în germană.

S-a uitat la el, cu ochii lui căprui înguşti care se mişcau sub borul negru al şepcii. Buzele lui, care erau subţiri, formau o linie plată, neobişnuit de lungă.

— Sunt obosit, a răspuns Marco, tot în germană. Rolf îl învăţase limba, iar el ajunsese să o vorbească fluent. Dar când era obosit, simţea că face un efort deosebit. Te deranjează dacă vorbim în italiană?

— Deloc, a răspuns Rolf, schimbând uşor limbile. Vorbea italiana ca un nativ, mulţumită lui Marco.

— Şeful meu mă scoate din minţi. Chiar aveam nevoie să ies astăzi.

— Poftim!

Rolf i-a oferit sticluţa lui Marco, care a dat din cap că nu.

— Şeful ar simţi-o în respiraţia mea. Stă atât de aproape când vorbeşte, încât îi miros usturoiul.

— Al meu nu ar şti niciodată.

Rolf a astupat sticluţa.

— Germanii nu stau atât de aproape ca italienii.

— *Genau*, a spus Rolf, ceea ce însemna „exact”, un cuvânt pe care germanii îl foloseau de multe ori, cam pe cât de des foloseau italienii *allora*.

S-a uitat în jur, cu un zâmbet. Este un oraş atât de frumos.

— Era mai frumos înainte, s-a auzit Marco spunând, deşi nu-şi dăduse seama că simţea aşa.

— Cum aşa?

Marco a tăcut, după ce văzuse atâtea schimbări în Roma de când Italia intrase în război. Oraşul funcţiona şi magazinele rămăseseră deschise, dar cozile pentru alimente şi alte produse de primă necesitate erau interminabile, iar romanii păreau chinuiţi, feţele lor arătând tensiunea. Hainele tuturor erau uzate, iar prezenţa militară domina trotuarele şi străzile, cu

personal în uniformă şi vehicule peste tot. Îi era dor de fetele drăguţe şi lipsite de griji, care se plimbau încoace şi încolo, de îndrăgostiţii care se sărutau la o cafenea şi de şcolarii gălăgioşi cu *gelato* care le curgea pe degete. Roma obişnuia să aibă *brio*, o viaţă şi un spirit unice pentru acest oraş remarcabil, dar dispăruse.

— Marco? a întrebat Rolf, nedumerit.

— Este doar diferit, atâta tot.

— Ei bine, îmi place aici. Când se va termina războiul, cred că mă voi muta aici, ca şi von Weizsäcker. El iubeşte Roma.

Marco ştia că se referea la baronul Ernst von Weizsäcker, ambasadorul german la Vatican, care venea din când în când la Palazzo Venezia. Weizsäcker îi plăcea cu adevărat pe italieni, spre deosebire de şefii nazişti, care se purtau cu un aer nedisimulat de superioritate. Intrarea Statelor Unite în război le atrăsese atenţia, dar naziştii rămâneau încrezători în victorie.

— Şeful meu se bucură că lucrurile merg atât de bine pentru noi.

— Merg bine? Marco s-a gândit la tatăl său, care se dovedea a avea dreptate în privinţa unui lucru. Exista o diferenţă în modul în care priveai războiul, în funcţie de faptul că erai german sau italian. Bombardamentele Aliaţilor distrug sudul Italiei şi Sicilia. Aliaţii nu se vor lăsa.

— Ei ţintesc sudul pentru că sprijină frontul nord-african.

— Oricare ar fi motivul, este devastator pentru noi.

Marco şi-a dat seama că Rolf nu simţea aceeaşi simpatie pentru că Italia nu era ţara lui.

— Priveşte partea bună a lucrurilor. Nu au bombardat oraşe mari precum Roma, Veneţia şi Florenţa. Mă îndoiesc că o vor face.

— Dar au bombardat Genova şi este un oraş important. În plus, şeful meu a spus că nu este vorba doar de ţintele pe care le aleg Aliaţii, ci şi de modul în care bombardează. Zboară în mai multe misiuni, aruncând mai multe bombe mai mici. Marco auzise zilele trecute o conversaţie telefonică. Este o campanie brutală, necruţătoare. Nu există hrană şi nici adăpost. Italienii sunt îngroziţi. Ei nu s-au aşteptat la aşa ceva. Se simt trădaţi. Îşi pierd curajul şi credinţa în război.

Marco s-a auzit spunând *ei*, dar era italian, aşa că ar fi trebuit să spună *noi*.

— Aliaţii încearcă să convingă Italia să renunţe pentru a slăbi axa. Ei cred că Italia este veriga slabă.

— Nu suntem, a ripostat Marco, în defensivă.

— Deci, atunci, nu va funcţiona. Italia nu va renunţa.

— Bineînţeles că nu, a spus Marco, dar nu era sigur.

A simţit o tensiune în aer la Palazzo Venezia şi un curent de vinovăţie care a dus la tot felul de înjunghieri pe la spate şi de controverse. Şeful său se plângea în particular că Italia intrase în război nepregătită şi că Il Duce îşi petrecea după-amiezile în dormitorul său privat cu femei, cuvinte care nu ar fi fost rostite niciodată înainte. Marco începuse să pună la îndoială cele mai fundamentale precepte fasciste. Poate că Mussolini nu avea întotdeauna dreptate.

— Să ne oprim un minut.

Rolf şi-a dat jos pălăria şi a sprijinit-o de perete. Şi-a şters sudoarea de pe frunte, zbârlindu-şi părul scurt şi castaniu.

Marco stătea în picioare şi privea spre Tibru, urmărind curentul în mişcare al apei. Îi plăcea culoarea ei de jad tulbure şi micile valuri albe cu spumă. Îşi amintea zilele leneşe şi fără griji pe malul râului cu Elisabetta, Sandro şi colegii săi de clasă. Îl durea inima să se gândească la asta acum.

— La ce te uiţi?

— La nimic. Marco a ridicat din umeri. Obişnuiam să fac trucuri cu bicicleta pe malul râului, pentru a impresiona o fată.

— Ai impresionat-o?

— Marco s-a gândit bine la asta.

— Nu.

— Imposibil de crezut. Rolf şi-a scos pachetul de ţigări şi şi-a băgat una între buze. Ce s-a întâmplat?

— Nu mai contează acum.

Marco voia să o păstreze pe Elisabetta în trecutul său.

— Pierderea ei, nu?

Marco nu a răspuns. Elisabetta era pierderea lui, pentru totdeauna. Privirea lui cu inima frântă s-a întors spre Tibru, apoi a zărit un grup de oameni care scoteau nisip cu lopata pe dig, în aval. Bărbaţii erau dezbrăcaţi până la brâu, iar unii aveau eşarfe

pe cap ca să se protejeze de soare. Unul dintre ei purta o pălărie făcută din ziare împăturite.

Lui Marco i-a trecut prin minte o amintire. Elisabetta purtase o pălărie ca aceea pe malul râului, odată. S-a trezit mergând de-a lungul zidului pentru a-l vedea mai de aproape pe bărbat.

— Unde te duci?

Rolf şi-a aprins ţigara în spatele unei mâini înmănuşate.

— Vreau să văd ce fac ei, jos.

Marco s-a oprit când a ajuns destul de aproape. Bărbatul cu pălărie de hârtie slăbise foarte mult, dar Marco l-ar fi recunoscut oriunde. Era Sandro.

Marco s-a simţit ca lovit. Ştia că o lege privind rasele îi obliga pe evreii din ghetou la muncă forţată, dar nu se concentrase asupra acestui aspect până atunci. Îl îngrozea gândul că vechiul său prieten, care era un geniu autentic, săpa ca un muncitor de rând. Inima îl durea de dragostea pe care o avusese pentru Sandro, care trebuie să fi stat în adormire până acum.

Dintr-odată, Sandro şi-a ridicat capul şi s-a uitat la Marco, întâlnindu-i privirea. Lui Marco i s-a uscat gura şi, în acel moment, s-a văzut pe sine însuşi aşa cum îl vedea Sandro, martor al propriilor sale acţiuni, un fascist care stătea alături de un nazist. Iar Marco nu s-a recunoscut pe sine.

Sandro şi-a reluat săpăturile, dar Marco a avut o revelaţie. Nu mai ştia cine era. Nu mai ştia ce devenise. Se descurcase atât de bine la Palazzo Venezia în ultimul an, o stea în ascensiune. Dar tatăl său avusese dreptate şi în privinţa asta; existau şefi peste şefi, ca o scară care nu se termina niciodată. Marco nu ştia de ce se mai urca pe ea. Nici măcar nu ştia unde ducea.

Se simţea amărât de ruşine, pentru tot ceea ce spusese şi făcuse, pentru tot ceea ce devenise. Îi spusese odată lui Sandro că el nu era uniforma lui, dar se înşelase. Devenise uniforma lui, iar acum, era dezgustat de el însuşi.

— Marco, îl cunoşti pe unul din tipii ăia?

Marco a clipit, zguduit.

— Da. Cel cu pălăria de hârtie.

— Cine este?

Rolf a suflat un con de fum de ţigară.

— Cel mai bun prieten al meu.

Rolf s-a încruntat.
— Cel mai bun prieten al tău e evreu?
— Da. Marco şi-a ferit ochii. Să mergem.
— Unde? Înapoi la muncă?
— Nu ştiu, a răspuns Marco, pierdut.

Capitolul 70

ELISABETTA

19 iulie 1943
Elisabetta mergea pe jos, îndreptându-se spre San Lorenzo pentru a se întâlni cu o nouă persoană de contact de pe piaţa neagră. San Lorenzo era un cartier mai aglomerat decât Trastevere, iar oamenii de afaceri se grăbeau pe trotuarele aglomerate. Mamele trăgeau copiii de mână, iar femeile în vârstă cărau cărucioare de cumpărături în urma lor. Maşinile, autobuzele şi tramvaiele claxonau pe străzile largi.

A virat pe Via Cesare de Lollis, la graniţa cu La Sapienza, care îi amintea de Sandro. I se părea că trecuse o veşnicie de când fusese cu el la conferinţa Deleddei. Pe atunci, grija ei era să aleagă între doi bărbaţi minunaţi.

Dintr-odată, o sirenă de raid aerian a răsunat prin difuzoarele de pe stradă. A auzit un zumzet înfiorător, vibrând în aer. Şi-a ridicat privirea speriată, la fel ca toţi ceilalţi. O flotă de bombardiere americane a acoperit cerul, ţintind direct spre San Lorenzo. Fortăreţele zburătoare. Ştia din fotografiile din ziar.

A izbucnit haosul. Femeile au ţipat de groază. Bărbaţii au urlat. Toată lumea alerga pentru a părăsi stradă. Sirena aeriană răcnea. Avioanele se îndreptau spre ei. Motoarele lor răsunau din ce în ce mai tare, un vuiet înfricoşător.

Elisabetta s-a învârtit, fără să ştie dacă exista vreun adăpost. Bărbaţi şi femei o bruscau, împrăştiindu-se în toate direcţiile. A alergat împreună cu mulţimea panicată spre cea mai apropiată clădire, un magazin de pantofi. Oamenii se împingeau şi se luptau pentru a intra înăuntru, frenetici şi disperaţi.

Ea s-a împins alături de ei, ascultându-şi instinctul de supravieţuire. Zgomotul avioanelor o asurzea. Toată lumea îşi acoperea urechile, ţipând, strigând, rugându-se şi plângând. Mamele îşi strângeau copiii în braţe, ghemuindu-se. Avioanele au întunecat cerul şi au eclipsat soarele.

Bum! Un fulger orbitor de lumină a explodat în mijlocul străzii. Explozia percutantă a trimis-o în aer. Cărămida şi pietrele au ţâşnit ca dintr-un vulcan. A aterizat la pământ împreună cu toţi ceilalţi, o masă uimită, gemând, plângând, ţipând, sângerând.

Elisabetta a rămas conştientă. Capul îi zvâcnea cu putere. Nu putea auzi nimic. Era ca şi cum ar fi devenit surdă. Şi-a spus că trebuie să se mişte. Trebuia să găsească un adăpost. A încercat să se ridice, dar o femeie stătea deasupra ei, nemişcată.

Elisabetta a încercat să o strige, dar femeia nu a răspuns. Elisabetta şi-a dat seama că femeia era moartă. O fetiţă zăcea în apropiere, cu capul însângerat.

A mai avut loc o explozie, apoi încă una. Pământul s-a cutremurat. Fumul negru s-a ridicat. Acoperişul magazinului s-a îndoit şi s-a prăbuşit.

Elisabetta a ţipat de spaimă. Încă nu se auzea pe ea însăşi. S-a zbătut să se ridice în picioare. Pietrişul şi resturile îi acopereau corpul. Tăieturi îi acopereau braţele şi picioarele. Poşeta ei dispăruse. Îi lipsea un pantof.

Bum, bum, bum! Bombele explodau în tot cartierul. Exploziile au zguduit pământul. Molozul a zburat peste tot. Ferestrele de sticlă au sărit în aer din vitrinele magazinelor.

Elisabetta nu putea vedea prin fum. Incendiile izbucniseră în clădiri, sclipiri de un portocaliu înfiorător printre dărâmături. Aerul se supraîncălzea. Fumul negru se rostogolea peste dărâmături, plin de particule. O usturau ochii, iar nările i se înfundaseră. Tuşea, gâfâind. Oamenii se clătinau ca nişte umbre într-un infern.

Exploziile au continuat. A fugit încoace şi încolo, ciocnindu-se de oameni îngroziţi care făceau acelaşi lucru. Toată lumea fugea, ţipând. S-a învârtit în jurul ei, pierzându-şi orice simţ al direcţiei. A auzit plânsete şi şi-a dat seama că veneau de la ea. Genunchii i s-au îndoit. A căzut la pământ, deasupra dărâmăturilor, şi şi-a pierdut cunoştinţa.

Elisabetta şi-a ridicat privirea, clipind, încercând să-şi adune simţurile. Capul o durea. Întregul corp o durea. Era întinsă pe spate pe betonul spart, cu faţa în sus. Cerul abia se vedea prin fum.

Creierul ei se chinuia să funcţioneze. Bombardierele americane plecaseră. Atacul se încheiase. Habar nu avea cât timp stătuse întinsă aici. Auzea plânsete slabe. A încercat să se mişte. O durea, dar picioarele şi braţele nu erau rupte.

S-a ridicat încet, pipăindu-şi faţa. Sângele cald îi umezea mâinile. Braţele şi picioarele îi erau sfârtecate. Hainele şi corpul ei erau acoperite de funingine. Nu putea să respire, avea nările pline. A suflat muci negri. Gura ei avea un gust de nisip şi murdărie.

S-a ridicat, clătinându-se pe picioare, privind în jur cu groază. San Lorenzo fusese distrus. Putea vedea până la strada următoare. Incendiile se aprindeau şi ardeau printre dărâmături şi ruine. Oamenii şi autorităţile încercau să stingă flăcările. Magazinele fuseseră reduse la grămezi de cărămidă, marmură, piatră şi metal răsucit.

Carnagiul o înconjura. Membrele tăiate zăceau pe stradă ca nişte simple bucăţi de carne. Bărbaţi, femei şi copii zăceau morţi printre dărâmături şi moloz, sângerând din cauza unor răni îngrozitoare. Personalul spitalicesc şi autorităţile alergau de colo-colo cu brancarde şi genţi medicale negre.

Sângele era împroşcat peste tot. Hainele tuturor erau îmbibate şi pătate, rupte şi sfâşiate. Unii oameni erau încă în viaţă, gemând şi plângând, contorsionându-se în agonie din cauza rănilor de moarte. Printre ei se aflau rămăşiţele vieţii umane. Un caiet cu spirală. O poşetă maro. Ochelari cu rame de corn. O servietă.

Femeia de lângă ea zăcea nemişcată, cu privirea fixată spre cer. Un băieţel zăcea lângă femeie. Părul îi era năclăit de sânge.

Lacrimile se uscau ca nişte râuleţe în murdăria de pe faţa lui. Buzele i s-au mişcat, iar Elisabetta şi-a dat seama că era viu.

Ea s-a dus lângă el, îngenunchind.

— Eşti bine? a întrebat ea, iar ochii băieţelului s-au deschis; erau de un maro-închis, injectaţi cu sânge. Gura lui a format cuvinte pe care ea nu le putea auzi. Şi-a ridicat slab braţele, topindu-i inima, iar ea l-a luat în braţe.

— Mama, a şoptit răguşit băieţelul.

— Bine, bine.

Elisabetta i-a scanat trupul micuţ în căutarea rănilor. Era plin de tăieturi pe tot corpul. A observat un ciob de sticlă zimţată în coapsa lui. Sângele i se scurgea din rană, curgându-i constant pe picior.

— Ajutor! a strigat Elisabetta, răguşită.

Personalul medical nu a venit. Toţi cei în viaţă strigau după ajutor. A început să scoată ciobul, dar s-a oprit. Instinctiv, ştia că ar trebui să rămână la locul lui. Îi astupa vena. Trebuia să oprească sângerarea. Putea să sângereze până la moarte.

— Mama, mama, mama, mama, şoptea băieţelul, iar şi iar.

— Sunt aici, a spus Elisabetta, frenetică.

Îl ţinea pe băiat într-un braţ şi cu celălalt îşi rupea cămaşa, smulgându-şi astfel mâneca. L-a aşezat pe băiat în poala ei, a folosit ambele mâini pentru a răsuci mâneca şi a legat-o rapid în jurul coapsei, făcând un garou deasupra ciobului de sticlă.

— Mama, a şoptit băieţelul, cu ochii daţi pe spate.

Trebuia să fi intrat în stare de şoc.

Elisabetta a strigat din nou după ajutor, dar personalul medical era ocupat. Şi-a amintit că spitalul nu era departe. Putea să-l ducă acolo. L-a strâns în braţe, s-a ridicat cu greu în picioare şi a început să se îndrepte. Băiatul a încetat să se mai mişte, iar buzele lui au continuat să rostească cuvântul „mama”, iar şi iar.

— Ajutor! a strigat Elisabetta, împiedicându-se printre dărâmături.

Firele electrice scânteiau. Lemnul ardea şi se făcea scrum în jurul ei. Fumul cenuşiu îi întuneca drumul.

S-a împiedicat şi aproape că a căzut. Îl ţinea pe băieţel la piept. Picioarele lui atârnau. Picioarele lui erau goale. Sângele

curgea din rana de la coapsă, dar mai puţin decât înainte. Garoul ei funcţiona.

A continuat să meargă, cerând ajutor. Nu era nici o cărare, nici o stradă. A trecut pe lângă trupuri mutilate printre resturile clădirilor, ziduri prăbuşite şi maşini strivite. Se auzeau gemete şi ţipete din grămezile de moloz, unde oamenii fuseseră îngropaţi de vii. A văzut o mulţime adunându-se la capătul străzii. Se părea că acolo se aflau şi autorităţile. S-a îndreptat în acea direcţie şi a continuat să meargă. Mulţimea striga la ceva ce ea nu putea vedea. Aproape că ajunsese.

— Mama... a şoptit băieţelul şi, dintr-odată, trupul lui a devenit moale în braţele ei.

Elisabetta a privit în jos, speriată. Capul îi căzuse peste braţele ei, gâtul îi era întins. Ea a continuat să meargă, ţinându-l mai strâns. Lacrimile i se revărsau din ochi.

— Ajutor, vă rog! a strigat Elisabetta, iar capetele s-au întors în spatele mulţimii.

Feţele erau murdare şi însângerate, iar expresiile lor erau ameţite şi demente.

— Regele este aici! a strigat un bărbat.

— Ce rege? a întrebat Elisabetta, simţindu-se ca şi cum ar fi păşit într-un coşmar.

Băieţelul se lăsase în braţele ei, fără viaţă.

— Regele Italiei! Vittorio Emanuele! Papa a fost aici acum o oră!

Elisabetta şi-a înclinat gâtul. A zărit gărzile republicane în uniformă şi fasciştii, care formau o escortă de protecţie pentru regele Vittorio Emanuele al III-lea, cu barba sa căruntă. Era bizar, un rege în mijlocul acelei scene infernale, strălucind în uniforma sa cu nasturi de alamă strălucitoare, panglici fanteziste şi epoleţi împletiţi cu aur. Soţia sa elegantă se afla în limuzina lor neagră şi strălucitoare, iar un ajutor în uniformă dădea bani mulţimii.

— Păstrează-ţi banii, ticălosule! Mulţimea i-a aruncat înapoi, hulind şi scuipând. Vrem pace!

— Nu eşti bun de nimic! i-a strigat o femeie regelui. Uite ce i-ai fă-cut Italiei!

— E vina ta! Un alt bărbat a aruncat cu moloz în limuzină. Tu ai făcut ca soţia şi fiica mea să fie ucise! Sângele lor este pe mâinile tale!

— Ne-ai trădat! a strigat o bătrână. Ne-ai cuv scurteruinat!

— Jos cu regele! Jos cu Mussolini! Mulţimea a început să arunce cu pietre, devenind violentă.

Elisabetta s-a îndepărtat cu teamă şi durere. S-a prăbuşit în genunchi pe dărâmăturile dure, ţinându-l pe băiat la piept. Totul era prea oribil. Război şi moarte. Regi şi papi. Bombe. Nonna. Băiatul. Nu a mai putut suporta. Se simţea de parcă îşi pierdea minţile.

Lacrimile îi curgeau pe obraji. A sărutat faţa dulce a băiatului şi i-a spus că mama lui îl iubeşte foarte mult.

Şi a rămas cu el până când a venit o asistentă şi i-a luat pe amândoi.

Capitolul 71

MARCO

25 iulie 1943

Marco se afla la etajul al doilea al Palazzo Venezia, alături de o mulţime de ofiţeri. La primele ore ale dimineţii, Marele Consiliu votase o moţiune de cenzură împotriva lui Mussolini, iar Il Duce era escortat spre marea scară de marmură. Mulţi au spus că acesta era sfârşitul lui Mussolini şi că regele Vittorio Emanuele al III-lea va prelua comanda forţelor armate. Italienii sperau că războiul se va încheia pentru Italia. Afară, în Piazza Venezia, mii de oameni sărbătoreau.

Marco a privit zdruncinat cum Mussolini trecea pe lângă el. Il Duce era tras la faţă, îmbrăcat într-un costum albastru zdrenţuit

şi nu mai exista nici o urmă a bărbatului puternic şi magnetic care îi strânsese mâna în acea seară şi care condusese ţara timp de peste douăzeci de ani. Italia primise lovituri majore odată cu invazia Aliaţilor în Sicilia şi cu bombardamentul de la San Lorenzo. Peste două mii de oameni fuseseră ucişi şi alte mii fuseseră răniţi în bombardamentul care durase mai bine de două ore. Aliaţii trimiseseră aproximativ nouă sute de bombardiere deasupra căii ferate din San Lorenzo şi Littorio, precum şi două baze aeriene la Ciampino. Se pare că unul dintre avioanele B-17 fusese pilotat de actorul american Clark Gable.

Marco a auzit strigătele de afară, ceea ce i-a spus că maşina lui Mussolini părăsise Palazzo Venezia. Strigătele continuau şi continuau, nu mai era vorba de scandările „Duce, Duce, Duce”, ci de huiduieli, urlete şi înjurături de neînţeles. Toată lumea îl învinovăţea pe Mussolini pentru că dusese ţara în război.

Marco a coborât scările de marmură, ignorându-i pe ofiţerii care se grăbeau încoace şi încolo. Aveau să încerce o sarcină herculeeană, aceea de a îndrepta un guvern naţional. Se zvonea că regele era pe cale să-l numească pe mareşalul Badoglio noul prim-ministru, dar Marco crescuse auzindu-l pe tatăl său înjurându-l pe Badoglio. Badoglio era un ofiţer de carieră slab, responsabil de umilitoarea înfrângere de la Caporetto, în Marele Război. Badoglio trebuia să negocieze condiţiile capitulării Italiei, fără a duce la represalii din partea naziştilor sau fără a atrage mânia Aliaţilor. Nimeni de la Palazzo Venezia nu credea că Badoglio putea face treaba asta.

Marco a lăsat totul în urmă, coborând încet treptele. Nu lucra astăzi. Nu ştia nimic despre ziua de mâine. Se înşelase atât de mult când crezuse în Mussolini. Era îngrozit că sprijinise războiul, care provocase moarte, foamete şi distrugere. Regiuni întinse din ţara sa natală zăceau sub dărâmături. Torino, Milano, Bologna, Palermo, Messina, Brescia, Catania şi Napoli fuseseră bombardate. Jumătate de milion de italieni muriseră.

Marco a părăsit Palazzo Venezia, uimit de mulţimea veselă, haotică şi beată care împânzea piaţa, arzând în soare. Bărbaţii, femeile şi copiii dansau, fluturau steaguri şi pancarte, cântau,

ţineau în mâini postere cu regele şi cântau la trompete şi trâmbiţe.

S-a strecurat printre ei, epuizat. Bileţele fluturau în aer, iar sticlele de vin erau ridicate la înălţime. Bărbaţii au urcat pe scări pe clădiri şi au distrus emblemele fasciste. Afişele cu Mussolini au fost smulse de pe chioşcuri. Un bust din ghips al lui Il Duce a zburat de la o fereastră şi s-a prăbuşit pe stradă, în hohotele de râs ale unui beţiv. Un camion a trecut pe lângă el, cu platforma plină de oameni care aplaudau, fluturând steaguri italiene şi pancarte ale regelui.

Marco şi-a făcut loc printre mulţimea de oameni. O femeie l-a sărutat, iar o alta i-a dat o sticlă de vin, pe care a băut-o cu sete. A ajuns în cele din urmă la capătul pieţei, sperând să lase mulţimea în urma lui, dar tot mai mulţi oameni inundau străzile din toate direcţiile. Nu putea să le împărtăşească bucuria, pentru că sărbătoreau soţii şi fiii care se întorceau acasă, dar el nu se putea gândi decât la cei care nu o făceau. Nu ştia pentru ce muriseră concetăţenii săi italieni. Toţi crezuseră în aceeaşi iluzie tragică.

Nu şi Aldo.

Lacrimile i-au inundat ochii. Marco şi-a dat seama că nu-l va mai vedea niciodată pe Aldo, nu va mai pedala niciodată alături de el, nu-l va mai tachina niciodată la cină. Îşi ţinuse dragostea pentru fratele său închisă înăuntru, împreună cu dragostea pentru Elisabetta şi Sandro, şi era atât de multă dragoste închisă în el, prea multă, încât inima lui pur şi simplu nu mai avea spaţiu pentru a o cuprinde şi nu mai putea fi stăpânită.

A aruncat cu sticla de vin într-o clădire, unde s-a spart în zeci de bucăţele. O femeie a râs zgomotos, iar Marco a continuat să meargă, făcându-şi loc prin mulţimea dezlănţuită, mai mult clătinându-se decât mergând. A ajuns la Ponte Fabricio, a mers în sus şi apoi în jos pe pasarelă, zărindu-l pe tatăl său în faţa barului GiroSport, purtând şorţul său lung şi organizând o mulţime dezlănţuită în afara restaurantului.

Marco nu fusese niciodată atât de fericit să-şi vadă tatăl, ceea ce i-a dat o adâncă senzaţie de vinovăţie.

Nu-şi mai vorbiseră aproape deloc de atât timp, dar s-a lăsat purtat de picioare la vale, ca o maşină care rămâne fără combustibil.

— Tată? a strigat Marco, iar capul tatălui său s-a întors instantaneu, privindu-l cu o expresie care îi oglindea propria dragoste, angoasă şi propriul regret.

Tatăl său a alergat în întâmpinarea lui şi l-a luat în braţele sale puternice, îmbrăţişându-l ca şi cum ar fi fost din nou un băieţel, iar Marco şi-a îngropat faţa în gâtul mare, cald şi transpirat al tatălui său, începând să plângă.

— Ştiu, fiule, a spus tatăl său în linişte. Ştiu.

Capitolul 72

SANDRO

26 iulie 1943

Vestea uimitoare îi atrăsese pe toţi în stradă pentru a sărbători. Mussolini era pe picior de plecare şi se părea că Italia avea să iasă din război. Evreii din ghetou puteau vedea sfârşitul lungului şi oribilului lor calvar. Familia Simone s-a aşezat printre vecinii lor, care cântau, râdeau şi se îmbrăţişau la mesele aranjate pentru o petrecere improvizată.

Strada lor era prea îngustă pentru a se bucura de întregul soare, dar o fărâmă de lumină era tot ce le trebuia. Nu aveau mâncare de prisos, dar au împărţit. Nu exista vin sau cafea adevărată, dar se mulţumeau cu apă şi cu orice altceva aveau. Suferiseră timp de cinci ani, deposedaţi de cetăţenie, profesii, locuri de muncă, case şi economii. Fuseseră în pragul foametei, al bolilor grele şi al lipsurilor. Le fusese refuzată dreptatea şi

toate drepturile, dar au perseverat pentru a vedea această zi glorioasă.

— Pentru Italia! a spus Sandro, ridicându-şi paharul cu apă.

— Pentru Italia!

Tatăl său, mama şi Rosa au ridicat paharele.

Sandro a sorbit din apă. Îşi putea doar imagina emoţiile pe care le simţea sora lui. Probabil că era îngrijorată în legătură cu David, deoarece nu mai primise veşti de la el de când intrase în grupul de operaţiuni speciale. Poate că Italia se retrăsese din război, dar războiul făcea ravagii pentru Marea Britanie şi Aliaţii împotriva Germaniei şi Japoniei.

Sandro i-a atins mâna.

— Rosa, ştiu că David se va întoarce curând acasă.

— Sunt de acord. Rosa i-a răspuns cu un zâmbet, jucăuş. Sfârşitul este aproape acum.

— Da, este, dragă, a spus mama lor, punându-şi braţul în jurul ei.

— Trebuie să fie. Ochii tatălui lor dansau în spatele ochelarilor. Sper că legile privind rasele vor fi abrogate, ca o primă decizie pe ordinea de zi. Comunitatea a trimis deja un emisar la guvernul Badoglio.

— Mi-ar plăcea să mă întorc la şcoală. Sandro s-a luminat, aşteptându-se ca facultatea evreiască să se întoarcă la La Sapienza – chiar dacă Levi-Civita nu mai trăia pentru a vedea această zi.

— Pot să mă întorc la spital, a spus mama lui, cu încântarea gravată pe trăsăturile ei obosite.

Tatăl său a zâmbit.

— Îmi pot reface cabinetul.

Sandro s-a aplecat în faţă.

— Deci, tată, cât timp va dura negocierea armistiţiului?

— Nu ştiu sigur. Este o chestiune complicată. Badoglio este la conducere, aşa că va fi prost executată. Dacă va trage de timp, Aliaţii îi vor da o lecţie.

Mama lor a dat din cap aprobator.

— Să sperăm că va dura puţin.

Gândurile lui Sandro s-au îndreptat spre Marco, înapoi la ziua în care săpase nisip pe malul râului şi îşi ridicase privirea şi îl

văzuse pe Marco alături de un nazist. Privelişte a îl îngrozise, dar ştia că prietenul său cel mai bun era încă acolo, undeva sub uniforma fascistă. Probabil că nu aveau să mai fie niciodată apropiaţi, deoarece Marco bănuia că se văzuse cu Elisabetta pe la spatele lui.

Inima lui Sandro se strângea la gândul ei. Îşi amintea când ea îi mărturisise dragostea, la şcoală. Până acum, probabil că ea cunoscuse un alt bărbat, poate că era chiar căsătorită. Elisabetta nu va deveni niciodată soţia lui, dar inima lui îi va aparţine întotdeauna.

— Pentru un viitor mai luminos! a spus tatăl său, ridicând paharul.

Capitolul 73

MARCO

August 1943

Era aproape miezul nopţii, dar Marco se îndrepta spre casă, epuizat. Se întorsese la muncă la Palazzo Venezia, dar deja îşi regreta decizia. Guvernul Badoglio nu-şi găsise încă echilibrul şi încă nu semnase acel armistiţiu. Incapabilul Badoglio întârzia să aleagă între germani şi Aliaţi, încercând să obţină ca Roma să fie declarată oraş deschis sau zonă neutră. Ambele părţi îşi pierdeau răbdarea cu Italia. Germanii se retrăseseră la periferia Romei, sub comanda feldmareşalului Kesselring, iar Aliaţii lansaseră pliante asupra oraşului, avertizând că vor relua bombardamentele dacă Badoglio nu semnează.

Marco se plimba pe Ponte Fabricio, fără să reuşească să dea uitării melancolia. Încă nu ştia cine era. Nu mai ştia în ce să creadă. Fascismul fusese identitatea lui atât de mult timp încât

nu mai avea altă alternativă. Guvernul Badoglio nu-i oferea nici una.

A trecut pe lângă o familie fericită pe pod şi s-a întrebat dacă va avea vreodată o soţie şi copii. Se culcase cu femei, dar starea lui de spirit devenea tot mai întunecată. Încă se gândea la Elisabetta şi trecea pe lângă restaurantul ei. O iubea, dar ştia că ea îl iubeşte pe Sandro. Chiar dacă nu era cu Sandro, ea era pierdută pentru Marco.

A traversat podul şi l-a văzut pe tatăl său închizând zona de şedere exterioară. Când a ajuns la bar, a spus:

— Tată, voi lua un şorţ şi te voi ajuta să faci curăţenie.

— S-a făcut. Adu nişte vin şi hai să stăm înăuntru.

Marco s-a dus înăuntru, a turnat vin roşu şi l-a dus la o masă lângă intrarea laterală. S-a aşezat şi a sorbit din vin, dar nu i-a îmbunătăţit starea de spirit. Tatăl său a intrat, a încuiat uşa şi s-a apropiat, aşezându-se cu greutate.

— Marco, ce s-a întâmplat?

— Palazzo Venezia. Ofiţerii şi politicienii. Badoglio este un idiot, aşa cum ai spus.

Tatăl său a luat o gură de vin.

— Atunci de ce nu îţi dai demisia? Lucrează pentru mine.

Marco nu dorea să se certe. Abia de curând se înţelegeau mai bine.

— Tată, nu vreau să fiu lipsit de respect, dar nu vreau să lucrez la bar toată viaţa mea. E afacerea ta, nu a mea.

— Atunci ce vrei să faci?

— Dacă îţi zic că nu ştiu, vei fi dezamăgit. Ştiu că nu mă ridic la nivelul aşteptărilor tale. Abia dacă mai merg cu bicicleta, lucrez la Palazzo Venezia. Mi-au schimbat titlul, dar este aceeaşi slujbă. „Iar eu abia ştiu să citesc”, s-a gândit Marco, dar nu a spus-o.

— Şi? Tu nu eşti meseria ta, fiule. Viaţa rareori ne îndeplineşte aşteptările. Crezi că eu le-am îndeplinit pe ale mele? Oare Mussolini le-a îndeplinit pe ale noastre? Tatăl său a dat din cap dezaprobator, cu privirea dezamăgită. Am făcut o greşeală teribilă.

— Am făcut aceeaşi greşeală.

— Dar ar fi trebuit să ştiu mai bine. Tu ai fost învăţat să-l urmezi pe Mussolini, dar eu am ales să o fac. Mă întreb de ce, iar şi iar. Acum cred că ştiu.

— De ce?

— Cu ani în urmă, Unificarea a încercat să ne transforme într-o singură Italie. Dar noi nu ştiam ce înseamnă asta. Nu aveam o singură identitate naţională. Tatăl său l-a privit în ochi, îndurerat. Italia a trebuit să-şi dea seama cine este, iar Mussolini i-a spus că ea este măreţia care a dat naştere Romei. S-ar putea să fi avut dreptate, dar şi-a pierdut calea.

Marco a simţit cuvintele răsunând. Şi el încercase să afle cine era. Îşi pierduse calea, ca şi pământul pe care îl iubea.

— Mussolini este un bătăuş şi voi regreta că m-am alăturat partidului său atât timp cât voi trăi. Am avut îndoieli când a promovat legile privind rasele, dar am fost de acord. Atât de mulţi oameni au suferit. Bietul Massimo.

— Cum se simte?

Marco ştia că tatăl său încă mai ducea mâncare şi bani familiei Simone pe furiş.

— Se roagă pentru ca Badoglio să abroge legile privind rasele.

— Şi Sandro ce mai face?

— E în regulă. Tatăl său a făcut o pauză. Aşa că, din punctul meu de vedere, am făcut greşeli, dar avem ocazia să le îndreptăm. Ştii ce spun mereu, nu orice bătălie merită să fie purtată. Dar unele merită. Noi avem una acum, pentru Italia.

— Sunt de acord. Asta le spun oamenilor de la serviciu, dar ei nu mă ascultă.

— Sunt politicieni. Ştii cine nu sunt politicieni?

— Cine?

— Naziştii. Tatăl său a sorbit din vinul său. Naziştii nu vor lăsa Roma să plece. Acest oraş este premiul. Locul de naştere al civilizaţiei occidentale. Casa Vaticanului. Oraşul Etern. Kesselring este un italofil. Vrea să deţină Roma, să o posede. Va încerca să o cucerească, mai devreme sau mai târziu.

Marco a simţit asprimea din cuvintele tatălui său.

— Ce vrei să spui?

— Am format un grup, majoritatea veterani ai Marelui Război. Acolo mă duc seara, când spun că am întâlniri cu vânzătorii.

— Cu ce vă ocupaţi? a întrebat Marco, uimit.

— Acte de sabotaj.

Marco a rămas cu gura căscată.

— *Tu eşti* un antifascist?

— Da, în propria noastră celulă, o reţea de partizani. Se formează multe alte reţele. Fronte Militare Clandestino della Resistenza sub conducerea lui Montezemolo. Comitato di Liberazione Nazionale. Există un vid de putere în Palazzo Venezia. Politicieni şi ofiţeri oferă vorbe. Noi apărăm oraşul.

Marco a simţit cum i se accelerează pulsul.

— De cât timp se întâmplă asta?

— De luni întregi.

— Mama ştie?

— Nu. E mai bine pentru ea să nu ştie.

— De ce nu mi-ai spus?

— Nu erai pregătit. Acum eşti. Mi-am dat seama după felul în care ai mers pe pod în seara asta. Te-am privit mergând spre casă de când erai mic. Îţi aminteşti când te-am văzut cum te-ai ferit de pisica aia, mergând spre casă? Atunci am ştiut că eşti gata să concurezi. Acum ştiu că eşti gata să lupţi. Vino alături de mine.

Marco şi-a dat seama că şi el îşi urmărise tatăl, aşteptând mereu să-l vadă la piciorul podului.

— Am luptat pentru fascism, acum voi lupta pentru Italia.

— *Bravo!* Tatăl său a zâmbit. Dar trebuie să-mi urmezi ordinele. Eu sunt la comandă.

— De acord. Marco şi-a ridicat paharul, apoi a avut un gând sfâşietor. Pentru Aldo!

Tatăl său a ridicat un pahar.

— Pentru Aldo al nostru!

Capitolul 74

MARCO

10 septembrie 1943

Marco stătea alături de tatăl său şi de partizani într-un subsol din Testaccio, un cartier situat la sud de centrul Romei. Naziştii erau în marş spre oraş. Vestea invaziei lor iminente se răspândise peste noapte. În mod ruşinos, mareşalul Badoglio şi regele Vittorio Emanuele al III-lea fugiseră din capitală spre Brindisi, în afara oricărui pericol. Badoglio nu lăsase în urmă nici măcar un plan de luptă pentru apărarea oraşului. Armata italiană era pe cont propriu, avându-i ca sprijin doar pe partizani.

— Poftim, Marco!

Tatăl său i-a înmânat o puşcă M91 Carcano. Mâna lui Marco îi simţea greutatea, iar acesta a simţit gravitatea misiunii lor. Trăsese cu puşti în Balilla, dar nu se confruntase niciodată cu un inamic viu.

Tatăl său îi scruta pe bărbaţi cu o privire fixă.

— Aveţi întrebări înainte de a pleca?

— Beppe, câţi voluntari sunt? a întrebat unul dintre partizani.

— Câteva mii, desfăşuraţi în tot oraşul.

— Câţi sunt cu noi?

— Poate o mie.

— Care dintre diviziile armatei noastre sunt cu noi?

— Alături de noi, în sud, sunt diviziile Piacenza şi Granatieri di Sardegna. În ceea ce-i priveşte pe nazişti, ne luptăm cu obişnuitul Wehrmacht şi Fallschirmjäger, paraşutiştii. Cei mai mulţi dintre voi le cunoaşteţi reputaţia de infanterie de elită. Trupele noastre îi depăşesc numeric pe nazişti în mod semnificativ.

Tatăl său a făcut o pauză, i-a scrutat pe bărbaţi în căutarea altor întrebări, apoi a continuat:- Domnilor, nu sunt genul care să vorbească. Misiunea noastră este clară. Să ţinem Porta San Paolo. Trebuie să-i împiedicăm pe nazişti să treacă prin poartă spre oraş. Infanteria noastră va fi pe teren cu armament greu. Vom trage de pe acoperişuri şi din case. Avem un plan de luptă.

Îl vom executa. Această luptă ar putea dura toată ziua. La sfârşitul ei, vom ieşi victorioşi. Luptăm pentru libertate şi pentru magnificul nostru oraş. Vom apăra Roma.

— *Viva l'Italia! Viva Roma!*

Au strigat cu toţii în acelaşi timp. Marco şi-a pus arma la umăr, înghiţind în sec.

Partizanii au ieşit din casă şi au alergat pe stradă. Era un cartier din clasa de mijloc inferioară, format din fabrica de ambalare a cărnii şi case de stuc greu de descris. Nici un sunet nu se auzea din case sau din magazine. Obloanele şi grilajele lor metalice erau închise. Locuitorii aşteptau să înceapă bătălia, deoarece ştiau că naziştii vor încerca să intre în oraş pe aici. Invadatorii făcuseră acest lucru încă din zilele antice ale Romei, încă de pe vremea vizigoţilor.

Marco a alergat pe stradă, uitându-se înainte. Porta San Paolo, Poarta Sfântului Paul, era un edificiu masiv din cărămidă, numit Castelletto, deoarece semăna cu un castel medieval, cu un vârf crenelat peste o poartă de acces flancată de turnuleţe mari. În centru se afla arcul porţii, care ducea la o bifurcaţie ce oferea două căi de intrare în Roma, Via Mamorata la vest şi Viale della Piramide Cestia la est. La sud, artera principală dinspre Porta San Paolo era Via Ostiense, iar acolo se aşteptau ca naziştii să atace. Lângă Porta San Paolo se afla vechea piramidă a lui Cestius, care era încastrată în zidul aurelian, parte a primelor fortificaţii ale oraşului. Marmura sa albă strălucea în lumina dimineţii devreme, iar vârful său împungea soarele care răsărea.

Marco a putut vedea armata italiană ocupându-şi poziţiile în jurul Porţii Sfântului Paul şi al piramidei. Soldaţii se grupau în formaţii libere, verificându-şi echipamentul. O flotă de tancuri şi de vehicule de asalt motorizate italiene se aflau în faţa Porţii Sfântului Paul, iar un tanc era staţionat sub bolta porţii. Soldaţii au încărcat un şir de tunuri autopropulsate, Obice 100 mm Howitzers, au poziţionat tunurile lungi în faţa porţii şi au montat trepiede pentru mitraliere de-a lungul Via Ostiense.

— Marco, vino, a spus tatăl său, făcându-i semn.

Marco şi-a urmat tatăl şi pe vechiul prieten al tatălui său, Arnaldo, un alt veteran. Cei trei au format un grup şi, conform

planului tatălui său, ceilalţi partizani s-au împărţit în grupuri mici şi s-au împrăştiat printre case. Au început să bată la uşi, rugându-i pe locuitori să le permită să folosească ferestrele şi acoperişurile.

— Deschideţi uşa! a spus tatăl său, bătând într-o uşă îmbătrânită de vreme la capătul cel mai sudic al blocului.

— Nu! a strigat o voce tremurândă dinăuntru. Nu vrem probleme!

— Te apărăm pe tine şi pe familia ta! Deschide! Este datoria ta de italian!

Uşa s-a deschis şi au fost întâmpinaţi de o femeie în vârstă, nervoasă şi trasă la faţă. Tatăl lui Marco a convins-o să îi lase să folosească casa, i-a spus să se ascundă în pivniţă, apoi i-a condus până pe acoperiş, care era plat, cu excepţia unei mici magazii cu o scară.

Tatăl său a făcut un gest cu mâna.

— Arnaldo, tu mergi cu mine în partea de sud. Marco, tu ia partea de nord, dar stai în spatele şopronului. Foloseşte-l ca acoperire.

— Dar, tată, am crezut că voi lupta alături de tine.

Tatăl său i-a aruncat o privire.

— Fă cum îţi spun eu. Nu trage până nu dau eu ordinul.

Marco a vrut să protesteze, dar nu a făcut-o.

— Când ajung?

— Vom vedea. Războiul ne aşteaptă. Du-te la postul tău.

Marco s-a grăbit spre şopron şi şi-a ocupat postul în acelaşi timp cu tatăl său, de cealaltă parte a clădirii. Naziştii urmau să vină pe Via Ostiense dinspre sud, aşa că tatăl său şi Arnaldo erau mai aproape de acţiune. Tatăl său îl proteja, punându-l în spate. Dar când au început împuşcăturile, Marco ştia că va merge înainte. Nu mersese atât de departe ca să se ascundă.

S-a uitat în vizorul puştii sale, ţintind pe Via Ostiense. A vizualizat trupele naziste şi tancurile lor invadându-i oraşul. Abia îi venea să creadă că se afla aici. Stătuse pe tuşă tot războiul, pentru a lupta doar după ce fusese anunţat armistiţiul.

„Mai bine mai târziu decât niciodată”, s-a gândit Marco.

A început lupta. Armata italiană şi voluntarii săi civili au avut un avantaj încă de la început, trăgând asupra naziştilor imediat

ce aceştia au mărşăluit pe Via Ostiense. Italienii au dus o luptă curajoasă şi sângeroasă, iar fumul şi ceaţa au umplut aerul, zgomotul fiind asurzitor. Au început bombardamentele, iar soldaţii au căzut de ambele părţi, zăcând morţi în faţa porţii Castelletto şi a piramidei.

Marco a continuat să tragă, fără ezitare. A rămas fără gloanţe şi a fost reaprovizionat de un alergător, deşi îl frustra poziţia sa din spatele şopronului. Nu-şi putea da seama din punctul său de vedere dacă gloanţele sale îşi găsiseră ţinta. La o pauză în acţiune, a alergat înainte şi a început să tragă din faţa acoperişului, de lângă tatăl său.

— Marco, întoarce-te! a strigat tatăl său peste focurile de armă.

— Pot să trag mai bine de aici!

— Du-te înapoi! Urmează-mi ordinele!

— Ai spus că pot lupta! De ce nu mă laşi?

— Înapoi la postul tău!

Marco s-a grăbit să se întoarcă în şopronul său şi a reînceput să tragă, supărat pe tatăl său pentru că îl trata ca pe un băieţel. Ar fi fost mai eficient dacă ar fi avut un punct de observaţie mai bun, căci era un trăgător excelent. Bătălia se prelungea, însă lucrurile începeau să meargă în favoarea naziştilor. Wehrmachtul era implacabil, iar tancurile lor erau rapide ca fulgerul. Naziştii împuşcau şi ucideau italienii răniţi care zăceau pe stradă.

Marco a început să se teamă că bătălia e pierdută, dar a continuat să lupte. Tatăl său trăgea cu arma ca un robot, cu Arnaldo lângă el.

Dintr-odată, doi naziști au dat buzna pe uşa magaziei şi au urcat pe acoperiş, înaintea lui Marco. Şi-au ridicat puştile pentru a-i împuşca pe tatăl lui Marco şi pe Arnaldo, dar Marco a reacţionat instantaneu.

Pac, pac, pac! Marco i-a împuşcat pe ambii naziști înainte ca aceştia să poată trage. S-au învârtit îngrozitor, tresărind din cauza impactului gloanţelor, apoi s-au prăbuşit pe acoperiş, sângerând din cauza rănilor mortale. Ambuscada lor s-a încheiat într-o clipită.

Marco şi-a coborât arma, tremurând de adrenalină.

— Marco, vino aici! i-a strigat tatăl său.

— Da, domnule! a strigat Marco.

Luptele au continuat şi, deşi italienii au luptat cu curaj, au început să piardă teren şi să rămână fără muniţie. Tatăl lui Marco a fost anunţat că armata italiană negocia o capitulare. Acesta a dat ordinul de retragere şi împreună cu Marco şi cu Arnaldo au fugit de pe acoperişul din Testaccio şi s-au grăbit spre casă.

Capitularea italiană a fost semnată la sfârşitul după-amiezii, iar armata a rămas pe cont propriu. Guvernul se afla în stare de colaps, iar italienii se ascundeau în casele lor. Înfrângerea le-a frânt inima lui Marco şi tatălui său.

Naziştii au invadat Oraşul Etern, îndreptându-şi furia asupra cetăţenilor şi jefuind magazinele.

Roma era pierdută.

Capitolul 75

ELISABETTA

Septembrie 1943

Era o dimineaţă caldă şi înnorată, iar Elisabetta se grăbea să meargă la serviciu. Germanii invadaseră şi ocupaseră Roma, iar noaptea trecută, naziştii beţi jefuiseră magazinele şi vandalizaseră proprietăţile, sărbătorindu-şi triumful. Romanii rămăseseră înăuntru de frică, ascunzându-se după obloane. Tancuri şi camioane germane străbăteau Lungotevere Sanzio, iar focuri de armă la întâmplare răsunau în depărtare.

A trecut în grabă pe lângă brutărie, unde câteva femei începuseră deja să formeze o coadă. Majoritatea magazinelor rămăseseră închise, cu ferestrele acoperite cu scândură pentru

a preveni alte acte de vandalism. Pe stradă erau împrăştiate cioburi de sticlă şi ghivece de flori sparte, iar mesele din zonele de relaxare în aer liber fuseseră sparte. Paradisul ei din Trastevere nu mai exista.

Doi nazişti stăteau la celălalt capăt al străzii, aşa că Elisabetta a virat la dreapta pentru a-i evita, luând-o pe drumul cel mai lung. Erau peste tot, chiar dacă Roma fusese declarată oraş deschis. Naziştii ar fi trebuit să se afle doar în ambasada germană, la postul de radio din Roma şi la centrala telefonică germană.

Elisabetta a ajuns la Casa Servano şi a deschis uşa pentru a o găsi pe Sofia aşteptând-o la bar, îmbrăcată în rochia ei maro, dar fără şorţ.

— *Ciao*, Sofia!

Sofia a venit spre ea, vădit agitată.

— Nu cred că ar trebui să deschidem astăzi. Mi-a fost foarte teamă să vin aici.

— Trebuie să deschidem. Nu putem pierde încă o zi. Bugetul nostru este aproape de zero.

— Dar Rinaldo nu vine azi. Nu putem găsi un alt bucătar într-un timp atât de scurt.

— Atunci voi găti eu. Vine Michele?

— Mă îndoiesc.

— Atunci, vom servi singure mesele. Sofia, noi amândouă putem conduce localul singure.

— Dar nu este sigur. Cine crezi că va veni?

— Cine vine va primi mâncare. Oamenii se aşteaptă ca restaurantul nostru să fie deschis. Avem o reputaţie. Am rezistat atât de mult, pe când alţii nu au rezistat. Eu nu pot supravieţui dacă locul ăsta dă faliment, tu poţi?

— Da, am salariul lui Paolo.

Răspunsul a prins-o pe Elisabetta pe picior greşit.

— Atunci ne aflăm în situaţii diferite. Astăzi deschid eu.

— Nu pot să te conving să nu o faci?

— De ce ai vrea să faci asta?

Sofia şi-a strâns buzele.

— Vorbeşti ca Nonna, răspunzând la o întrebare cu altă întrebare.

Elisabetta nu a răspuns, neplăcându-i sarcasmul ocazional al Sofiei despre Nonna. În secret, nu avea cum să o ierte vreodată pe Sofia pentru că vânduse porţelanurile iubite de Nonna.

— *Ascolta*, Elisabetta, eu am copii. I-am lăsat din nou cu vecina mea. Sofia şi-a băgat poşeta sub braţ. Nu mai vreau să lucrez. Îmi pare rău, mi-am dat demisia.

— Pentru totdeauna? a întrebat Elisabetta, consternată. Dar cum rămâne cu restaurantul? Ce ar spune Paolo? Este al familiei sale.

— Va înţelege. Dacă ai fi fost mamă, ai fi înţeles.

Elisabetta se simţea ca o mamă pentru Rico şi Gnocchi, dar nimeni nu credea că este acelaşi lucru, în afară de ea.

— Bine, atunci... mulţumesc!

Sofia s-a încruntat, întâlnindu-i privirea.

— Nu te-ai săturat să cerşeşti ulei de măsline de la furnizori? Să fii înşelată de piaţa neagră pentru ouă şi făină? Să nu ai suficient gaz pentru gătit şi să numeri chibriturile? Să nu ai sare timp de săptămâni întregi? Să nu ai ceai din frunze de mure şi coajă uscată de portocală? De ce nu renunţi pur şi simplu?

— Este aceasta o opţiune?

Elisabetta a muncit toată dimineaţa pentru a face paste, doar *ravioli*, care să fie servite cu sos *pomodoro* proaspăt şi Castelli Romani, singurul vin. Cina s-a prelungit, iar atmosfera era de sărbătoare, deoarece naziştii jubilau pentru victoria lor. Vinul le-a sporit starea de spirit şi au cântat cântec după cântec. Ea se afla în bucătărie când l-a auzit pe Hitler însuşi vorbind la radio, ameninţând că Italia va plăti scump pentru trădarea Germaniei şi că măsurile de represalii naziste vor fi „foarte dure”.

Elisabetta a luat un platou cu *ravioli* aburinde şi s-a grăbit să iasă în sala de mese. A reuşit să hrănească clienţii, să menţină paharele pline şi mesele întoarse, iar după ce ultimul client a plecat, a încuiat uşa şi s-a grăbit să se ducă în bucătărie pentru a face curat. S-a grăbit să pună deoparte mâncarea în plus, având grijă să păstreze fiecare rest. În timp ce lucra, Sandro îi era în minte şi se simţea speriată pentru el. Naziştii erau mai răi decât fasciştii, mai ales când era vorba de evrei.

A început să pună pâinea deoparte, dar s-a oprit. A ras pâinea, a adunat nişte pulpă de roşii, orez şi brânză, apoi a pus

puţin ulei de măsline într-o tigaie şi a început să prăjească. În scurt timp, făcuse douăsprezece *supplì*, le-a învelit în hârtie cerată, le-a împachetat, apoi a făcut curat şi a plecat. S-a grăbit prin Trastevere şi peste Tibru şi, deşi era după ora stingerii, restauratorii au primit o permisie informală.

A ajuns în ghetou, care era pustiu. S-a repezit la casa lui Sandro, a urcat în fugă scările şi a aşezat *supplì* în pragul uşii lui. Nu a lăsat un bilet pentru că el ar fi ştiut că erau de la ea. A sperat că-l va consola. Ar fi ştiut că era iubit, chiar dacă el nu o mai iubea pe ea, iar ea a vrut să-i ofere acest sentiment, pentru că era tot ce avea de oferit.

S-a grăbit să plece din ghetou. Inima ei se simţea fericită şi plină, şi aşa a învăţat că dragostea încălzeşte inima atunci când este dăruită, indiferent dacă este primită sau nu.

Doar câteva minute mai târziu, şobolani înfometaţi au ieşit din umbra casei lui Sandro. S-au năpustit asupra delicateselor *supplì* şi le-au devorat pe toate, inclusiv punga.

Capitolul 76

MARCO

13 septembrie 1943

Marco s-a încordat când un soldat nazist s-a apropiat de tejgheaua de la barul GiroSport. Simpla vedere a uniformei Wehrmachtului a declanşat în el o ură viscerală. Armistiţiul fusese semnat cu o săptămână în urmă, iar lui Marco i se făcea rău la stomac să vadă naziști înghesuindu-se peste tot pe insula Tiberina. Cu doar câteva zile înainte, îi împuşcase de pe un acoperiş, iar acum trebuia să le ia comenzile de cafea.

— *Kaffe, bitte*, a spus nazistul, ajungând la tejghea.

— *Danke*, a ripostat Marco din reflex.

— *Sie sprechen Deutsch?*

— *Nur ein bisschen*, a răspuns Marco, adică puţin.

A apăsat un buton de pe aparatul de cafea strălucitor, încălzind apa sub presiune. Confuzia domnea astăzi la Palazzo Venezia, cu şefii care se resimţeau din cauza ocupaţiei naziste. Marco intrase pentru a afla informaţii utile partizanilor.

— Poftim, a spus Marco, trecând la italiană în timp ce îi dădea cafeaua nazistului.

Nazistul a luat cafeaua fără să plătească.

— Îmi eşti dator pentru asta.

Nazistul a râs, apoi s-a întors.

Mânia a înflăcărat în pieptul lui Marco. I-a surprins privirea tatălui său în timp ce se îndrepta spre tejghea, cu o expresie sumbră. Tatăl său ascultase un radio secret în magazie şi se îndreptase spre tejghea, apoi a venit în spate.

— Am noutăţi, a spus el în şoaptă. Mussolini a fost salvat de germani. A fost ţinut în Gran Sasso.

Marco şi-a mascat şocul, în caz că vreun client ar fi observat.

— Înfiinţează un regim fascist în nordul ţării. Îl numeşte Republica Salo, după numele oraşului Salo. Este un guvern marionetă, iar naziştii îl susţin.

— Încearcă să revină la putere?

— Da. Tatăl său a luat o cârpă, ca acoperire. Badoglio va încerca să rămână la putere în sud, în absenţă, susţinut de câţiva ofiţeri ai armatei.

Marco a rămas cu gura căscată.

— Deci, vor exista două guverne italiene, care vor concura între ele?

— Da, iar ofiţerii fascişti care au votat pentru ca Mussolini să rămână la putere au fost eliberaţi din închisoare, inclusiv Buonacorso. Asta face ca activităţile tale cu partizanii să fie mai riscante.

Gândurile lui Marco au început să gonească.

— Dar şi eu pot învăţa mai mult ca niciodată. Buonacorso are încredere în mine.

— Ştiu, dar mă tem pentru tine. Pot continua fără tine. Îţi ofer această alegere.

— Sunt cu tine, a răspuns Marco, fără ezitare.

Tatăl său a pus o mână pe umărul lui, iar Marco s-a încălzit la atingere. Nici unul dintre ei nu a trebuit să mai spună vreun cuvânt. Timpul pentru discuţii trecuse. Acum era timpul pentru acţiune. Naziştii infestau Roma, prezentând noi ţinte de oportunitate.

Marco era pregătit.

De data aceasta, pentru a face dreptate.

Capitolul 77

SANDRO

Septembrie 1943

Sandro s-a simţit intimidat, pentru că nu fusese niciodată la birourile Uniunii Comunităţilor Evreieşti din Italia. În fruntea mesei de conferinţă strălucitoare stătea Dante Almansi, preşedintele Uniunii, care fusese anterior şef adjunct al poliţiei sub Mussolini. Alături de el stătea Ugo Foà, care era preşedintele Comunităţii Evreilor din Roma, şi el fost magistrat fascist. În faţa lor se afla rabinul-şef al Romei, Israel Zolli, cu ochii săi caracteristici căzuţi în jos şi ochelarii rotunzi, cu rame de corn. Rabinul-şef, Zolli, îl rugase pe tatăl lui Sandro să fie prezent şi să-i servească drept consilier juridic.

Sandro s-a aşezat pe un scaun sculptat, lângă perete, care era căptuşit cu rafturi de mahon pline de volume, cu coperţi de piele, în ebraică şi în italiană. O vitrină de sticlă conţinea o *menorah* antică din argint, sfeşnice ornamentale şi o serie de alte obiecte iudaice nepreţuite. Perdele elegante de brocart flancau ferestrele înalte, care erau deschise spre după-amiaza blândă, în timp ce începea şedinţa.

— Deci. Preşedintele Almansi a zâmbit politicos. Rabinule-şef Zolli, este întotdeauna o plăcere să vă văd, dar care este scopul acestei întâlniri? Aţi convocat-o în mare grabă, provocând unele perturbări pentru preşedintele Foà şi pentru mine.

— Îmi cer scuze, dar acestea sunt vremuri teribile pentru comunitatea noastră. De fapt, sunt vremuri dificile, iar chestiunile cotidiene nu pot fi stăpânite. Rabinul-şef Zolli s-a deplasat în faţă. Evreii romani se află sub o gravă ameninţare de la ocupaţia nazistă. Am studiat chestiunea şi, după părerea mea, trebuie să-i încurajăm să evacueze şi să emigreze. Trebuie să dispersăm şi să desfiinţăm evreimea italiană.

Almansi a replicat, alarmat.

— Ce sugestie extremă! Nu vă împărtăşesc îngrijorarea.

— Nici eu, a adăugat Foà, cu o încruntare adâncă. Ce vreţi să spuneţi? Să fugim? Noi trăim aici! Chiar şi aşa, domnule rabin-şef, unde s-ar duce toată lumea? Cine are mijloacele de a călători sau de a se deplasa?Sandro îşi dădea seama că nici Almansi şi nici Foà nu aveau să fie de acord cu rabinul-şef Zolli, care fusese întotdeauna un străin. Spre deosebire de Almansi şi de Foà, născuţi din familii italiene de renume, rabinul-şef Zolli era un italian naturalizat din Europa de Est, iar comportamentul său avea tendinţa de a fi uşor iritabil, spre deosebire de Almansi şi Foà, care erau foarte rezervaţi. Nici măcar tatăl lui Sandro nu era de acord cu el.

— Pot să vorbesc despre aceste preocupări, a răspuns, agitat, rabinul-şef Zolli. Eu zic să închidem sinagoga şi biroul nostru, să tragem din contul bancar al comunităţii şi să folosim banii pentru a finanţa plecarea în siguranţă a membrilor noştri. De asemenea, putem convinge Vaticanul să ascundă mai mulţi dintre noi în biserici şi mănăstiri. Trebuie să acţionăm imediat.

Buzele lui Almansi se despărţiră cu neîncredere.

— Sinagoga, închisă? Dar slujbele din zilele de sărbătoare?

— Trebuie să le anulăm. Este prea periculos să le ţinem. Naziştii ar putea să se năpustească asupra noastră. Suntem prea vulnerabili atunci când ne adunăm într-un singur loc.

Almansi a aruncat mâinile în sus.

— Nu este nevoie de astfel de acţiuni cumplite şi fără precedent. Veţi răspândi frica şi isteria. În plus, ar fi o provocare nejustificată pentru naziști.

Foà a intervenit:

— Rabinule Zolli, vă panicaţi fără motiv.

Rabinul-şef Zolli s-a încruntat.

— Nu mă panichez, ci reacţionez. Tu nu faci nimic!

Almansi a ridicat o sprânceană căruntă.

— Nu e nimic de făcut. Detestăm faptul că suntem ocupaţi, dar asta nu necesită nici un apel la acţiune. Naziştii au instituit legea marţială, aşa că ordinea este regula zilei. Trebuie să ne menţinem cursul...

— Nu, nu este aşa! a ripostat rabinul-şef Zolli. Subestimaţi ameninţarea. Evreii italieni sunt în pericol de moarte, acum că naziştii au cucerit Roma. Nu mă mai simt în siguranţă când merg pe străzile ghetoului. Mulţi dintre membrii congregaţiei mele se simt la fel. Nu aveţi nevoie de mine să vă spun despre deportările din alte părţi.

Almansi a dat din cap dezaprobator.

— Roma a stat întotdeauna pe picioare diferite. Vom rămâne aşa, datorită prezenţei Vaticanului.

— Trebuie să repet, cred cu adevărat că subestimaţi ameninţarea.

Almansi a ezitat.

— Rabinule-şef Zolli, dacă vreţi să ştiţi, am primit asigurări că nu vor fi probleme, de la cei în care avem o încredere de nezdruncinat, foarte bine plasaţi în guvern.

Rabinul-şef Zolli l-a luat în derâdere.

— Atunci cer prin prezenta să distrugem lista comunităţii cu evreii rezidenţi în Roma. După cum probabil ştiţi, există două liste, una a celor care contribuie la comunitate la impozitul progresiv pe venit, care include aproape toţi evreii din oraş. Lista secundară este reprezentată de fişele care conţin numele, adresele, zilele de naştere şi genealogia fiecărui evreu care locuieşte în Roma.

— Să le distrugem? Nici nu se pune problema. Ochii cu pleoape căzute ai lui Almansi s-au aprins. Acestea sunt

evidenţele oficiale ale comunităţii. Ele reprezintă istoria membrilor noştri.

— Atunci nu vă cer permisiunea. Indiferent de cordul vostru, intenţionez să distrug aceste liste, să închid sinagoga şi să spun congregaţiei mele să se disperseze...

— Nu, nu puteţi şi nu veţi face asta. Almansi s-a încruntat. Rabinule-şef, nu aveţi putere asupra unor astfel de lucruri. Jurisdicţia dumneavoastră se referă la chestiuni religioase ridicate în cadrul comunităţii evreieşti din Roma. Acţiunile pe care le propuneţi nu au nimic de-a face cu chestiuni religioase. Ca atare, ele se află în afara sferei de competenţă a autorităţii dumneavoastră.

Rabinul-şef Zolli s-a întors spre tatăl lui Sandro.

— Massimo, este corect?

— Permiteţi-mi să verific.

Tatăl său i-a făcut semn lui Sandro, care i-a adus servieta grea, a aşezat-o jos şi a desfăcut-o. Tatăl său a răsfoit dosarele şi a extras un teanc de hârtii, în timp ce Sandro se întorcea la locul lui.

Tatăl său a citit documentele, apoi şi-a ridicat privirea.

— Rabinule-şef Zolli, preşedintele Almansi şi preşedintele Foà au dreptate. Ei au puterea în ceea ce priveşte guvernarea şi chestiunile administrative ca acestea. Dumneavoastră aveţi putere doar în ceea ce priveşte chestiunile religioase.

— Hm! Rabinul-şef Zolli şi-a întors atenţia către preşedintele Almansi şi preşedintele Foà. Cu toate acestea, aţi invoca un astfel de detaliu juridic împotriva mea? Eu sunt liderul congregaţiei mele. Distincţiile avocăţeşti nu ar trebui să anuleze opinia mea.

— Din nou, nu suntem de acord. Gura lui Almansi s-a aşezat într-o linie fermă. În vremuri ca acestea, trebuie să ne păstrăm calmul. Trebuie să transmitem încredere şi siguranţă de sine. Vom supravieţui ocupaţiei aşa cum am supravieţuit întotdeauna, ca o comunitate.

— Dar...

— Întâlnirea s-a încheiat.

Sâmbătă dimineaţa, Sandro şi tatăl său au intrat în sinagogă în mijlocul unei mulţimi de bărbaţi, cu capetele acoperite cu

capellini albe sau tichii şi umerii acoperiţi cu *tallit* albe sau şaluri de rugăciune. Slujba era pe cale să înceapă, iar mama sa şi Rosa au urcat treptele spre balcoanele femeilor, în timp ce Sandro şi tatăl său s-au dus la locurile lor de la etajul principal.

Tatăl său şi-a salutat prietenii, iar Sandro a privit sinagoga cu alţi ochi. Privirea lui a surprins coloanele de marmură albă de la *bimah*, perdeaua de brocart auriu de deasupra chivotului care ţinea sulurile sacre ale Torei şi candelabrul ornamentat din alamă, care răspândea o lumină blândă. Deasupra tuturor se afla cupola pătrată, cu bolta sa pictată într-un curcubeu de culori superbe, culminând cu o fereastră de sticlă spre cer. Frumoasa sinagogă întruchipa pacea pe care Sandro o găsise de curând în iudaism, ca un balsam vindecător.

Înainte de a se aşeza, tatăl său l-a luat pe Sandro deoparte.

— Am veşti proaste. Azi este un rabin înlocuitor.

— Unde este rabinul-şef Zolli?

— Nimeni nu ştie.

— E bolnav?

— Nu, a răspuns tatăl său cu gravitate. S-a ascuns.

Capitolul 78

MARCO

Septembrie 1943

— Marco, vino. Tatăl lui Marco i-a făcut semn, intrând în bar pe uşa laterală. Localul tocmai se închisese, iar tatăl său se întâlnise cu partizanii.

— Ce se întâmplă? Marco a părăsit tejgheaua şi l-a urmat în magazie, unde au închis uşa.

— Uite!

Tatăl său şi-a dat jos rucsacul şi a extras un mănunchi de fire încâlcite, care arăta ca o grămadă de vechituri. A desprins din grămadă o chestie mare de fier şi a ridicat-o.

— Ce-i asta?

— Un *quattropunto*, un cui cu patru vârfuri. Este făcut din două cuie lungi de fier îndoite în două şi lipite, cu un vârf ascuţit la fiecare capăt.

— Ce face?

— Sparge cauciucurile. Dacă îl arunci pe un drum, un vârf ascuţit va fi întotdeauna orientat în sus. Se sprijină întotdeauna pe alte trei vârfuri, ca un trepied. Este primitiv, dar eficient. A fost folosit de armata romană. Noi l-am folosit în Marele Război, dar uitasem de el.

— Este atât de simplu. Marco a testat cu degetul ascuţişul ţepuşei. L-a înţepat instantaneu, scoţând o bulă de sânge.

— După bătălia de la Porta San Paolo, unul dintre luptătorii noştri, Lindoro Boccanera, s-a ascuns în muzeul militar de acolo. A observat o expoziţie de artefacte din Marele Război, printre care şi *quattropunto*. A propus să reluăm producţia acestuia.

— De unde ai luat astea?

— De la un potcovar din Trastevere. Le face pentru noi.

Trastevere. Marco a fost distras, gândindu-se la Elisabetta. O asocia întotdeauna cu cartierul, pe care acum îl evita.

— Urmează să lovim...

Tatăl său a tăcut când uşa s-a deschis, apoi s-au uitat amândoi.

Mama lui stătea în prag, cu părul uşor dezordonat de la curăţenia din bucătărie. Starea ei de spirit se îmbunătăţise în mod constant, deşi Marco simţea că nu va mai fi niciodată la fel. Tatăl său îi spusese că ea îşi dăduse seama că erau partizani după Porta San Paolo, dar că va închide ochii. Marco nu credea că părea să fie oarbă acum.

Tatăl său a spus:

— Maria, te rog să închizi uşa.

— Nu-mi spuneţi ce să fac în propria mea casă. Mama lui i-a privit cu o privire rece. Ce e gunoiul ăla de pe podeaua mea?

— *Quattropunti.*

— Arme?

— Da.

Ochii ei închişi la culoare s-au îngustat.

— Plănuiţi ceva nou?

— Da.

Şi-a strâns buzele.

— Beppe, dacă i se întâmplă ceva lui Marco, să nu mai vii acasă.

— Înţeleg, a spus tatăl său, fără menajamente.

— *Niciodată.*

— Ştiu.

Mama lui a închis uşa fără să mai spună nimic.

Marco a trebuit să zâmbească.

— Nu vorbeşte serios, nu-i aşa?

— Ba da.

— Nu, nu vorbeşte serios.

— Tu nu o cunoşti aşa cum o cunosc eu.

— Ce ar face dacă ai veni acasă fără mine? Te-ar părăsi?

— Nu, m-ar ucide.

Tatăl său a chicotit, dar Marco nu a putut lăsa gluma să treacă, gândindu-se la infidelitatea tatălui său.

— Tată, ce s-a întâmplat între tine şi mama Elisabettei?

Faţa tatălui său a fost acoperită de uimire.

— Nu sunt mândru de asta.

— Cum s-a întâmplat?

— A început cu Ludovico, tatăl Elisabettei. Pe atunci era doar un copil, ca şi tine. Tatăl său s-a sprijinit pe un teanc de cutii, aşezând *quattropunte* pe podea. L-am cunoscut pe Ludovico când a venit în Piazza San Bartolomeo all'Isola, pentru a picta bazilica. Era foarte talentat, iar eu îi aduceam cafea. Apoi, într-o zi, în drum spre casă, a vopsit emblema partidului pe un perete din Trastevere. A acoperit-o cu o pictură perfectă a bazilicii.

— O, nu!

Expresia tatălui său s-a întunecat.

— Ştii, în acele vremuri, bătăuşii erau peste tot. Carmine Vecchio era unul dintre ei.

Marco a ciulit urechile.

— Ofiţerul OVRA?

— Da. A văzut tabloul, dar nu ştia cine l-a făcut. M-a întrebat dacă a venit cineva să picteze bazilica, dar i-am spus că nu. În acea noapte l-am avertizat pe Ludovico să plece din oraş. Atunci am întâlnit-o pe Serafina şi m-am... îndrăgostit.

Marco se simţea inconfortabil, deoarece era greu de auzit.

— Dragoste adevărată?

— Nu aş fi fost infidel pentru mai puţin. Dar ea nu era cine credeam eu că este. Era egoistă. Acum, ştiu mai bine. Ştiu cât de norocos sunt.

— Şi tu şi mama sunteţi fericiţi?

— Da. Căsătoria este o muncă grea, dar merită. Tatăl său a zâmbit, uşurarea lui fiind evidentă. Oricum, le-am spus lui Ludovico şi Serafinei să plece din oraş, dar el s-a întors mai devreme şi a fost prins într-o ambuscadă. I-am suspectat pe Carmine şi pe Stefano Pretianni, dar nu am putut dovedi asta niciodată. I-au zdrobit mâinile, aşa că nu a mai putut picta. A fost crud şi nedrept.

Marco a tresărit. Deci fusese adevărat ceea ce-i spusese roşcatul Elisabettei.

— Au fost pedepsiţi?

— Nu, au fost promovaţi. Tatăl său a dat din cap dezaprobator. Ludovico s-a pierdut după aceea. Nu mai putea picta, nu mai putea câştiga bani. A început să bea. I-am dat tot ce am putut. Nu mă puteam opri să nu mă gândesc la Serafina. Atunci a început totul. Tatăl său şi-a strâns buzele, dar a continuat să-l privească pe Marco în ochi. Mi-e ruşine să spun că i-am trădat pe el şi pe mama ta.

— Cum a aflat?

— M-a urmărit într-o noapte, cu un cuţit.

— Mama, *un cuţit*? a întrebat Marco, neîncrezător.

— Nu te lăsa înşelat în privinţa ei. Mama ta este ceva deosebit. Îşi proteja familia. Tatăl său a scos un oftat care i-a umplut pieptul mare. Am făcut o greşeală teribilă. I-am frânt inima. O să-mi petrec restul vieţii încercând să mă revanşez faţă de ea.

— Cum a aflat tatăl Elisabettei? El este cel care mi-a spus.

— Ludovico? Probabil că Serafina i-a spus. Nu a fost prima ei aventură. Am auzit că l-a părăsit pentru altcineva. Probabil că

m-a învinovăţit pe mine pentru tot, iar eu accept asta. E în trecut.

Marco nu a putut fi de acord.

— Nu, nu este.

— Ba da, este.

— Dacă ar fi fost aşa, nu ar fi contat pentru tine dacă aş fi văzut-o pe Elisabetta. Nu ai vrut să o văd pentru că era fiica Serafinei. De aceea m-ai lovit la înmormântarea lui Aldo, nu-i aşa? Trecutul tău a devenit prezentul meu, tată.

Tatăl său a tresărit.

— Ai dreptate. Mi-a fost ruşine de faptul că tu ştiai.

— Deci, m-ai înţeles.

— Bineînţeles. Nu ţi-ai putut ascunde niciodată sentimentele, încă de când erai mic. Puteam vedea ura în ochii tăi. Lipsa de respect pentru mine.

Marco a simţit un val de dragoste pentru tatăl său.

— Nu mai este aşa.

A zâmbit.

— În ceea ce o priveşte pe Elisabetta, îţi este mai bine fără ea.

Marco nu a putut rămâne tăcut.

— Nu, tată, nu îmi este.

Capitolul 79

MASSIMO

26 septembrie 1943

Era duminică seara, iar Massimo şi-a mascat nervozitatea când a coborât din maşină împreună cu preşedinţii Almansi şi Foà. Fuseseră chemaţi de locotenent-colonelul Herbert Kappler, şeful SS din Roma, la o întâlnire la Villa Wolkonsky, o proprietate

istorică italiană din sud-estul oraşului, care servea acum drept ambasadă germană. Almansi şi Foà îi ceruseră lui Massimo să îi însoţească în calitate de consilier, dar nici unul dintre ei nu cunoştea scopul întâlnirii.

Gărzile i-au escortat pe proprietate, iar Massimo a trecut pe lângă o pancartă nazistă masivă cu o svastică neagră. Groaza l-a cuprins, dar şi-a amintit să rămână calm.

Bărbaţii au fost escortaţi pe o cărare de piatră până la vila masivă, care fusese reşedinţa ambasadorului britanic înainte de război. Terenul era frumos amenajat, iar Massimo ura să vadă această bijuterie romană în mâinile naziştilor. Amplasată pe dealul Esquiline, se spunea că Villa Wolkonsky cuprindea cinci hectare pline de verdeaţă. Lumina slabă a soarelui se filtra printre frunzele numeroşilor săi palmieri, iar parfumul lămâilor şi al teilor parfuma aerul. În depărtare se vedeau cele treizeci şi ceva de travee ale unui apeduct roman construit de împăratul Claudius, iar Villa Wolkonsky se afla chiar în faţă, o casă magnifică cu aripi pătrate, balustrade clasice şi o intrare cu portic.

Au ajuns la intrare, o uşă grandioasă flancată de soldaţi nazişti, apoi au fost escortaţi într-un birou elegant dominat de un birou antic sculptat ornamental, cu scaune tapiţate în partea din faţă. Massimo a simţit cum inima începe să-i bată cu putere când locotenent-colonelul Kappler s-a ridicat din spatele biroului şi s-a îndreptat spre ei. Nazistul era înfricoşător în uniforma sa gri, cu gulerul negru brodat cu însemnele runice SS. Părea să aibă în jur de patruzeci de ani, cu o chelie care se întrevedea prin părul şaten-deschis, care încadra o faţă largă cu ochi mari. Avea un nas drept, buze subţiri încastrate într-un maxilar puternic şi o cicatrice care se întindea pe obrazul stâng.

— Bună seara, domnilor!

Locotenent-colonelul Kappler a întins o mână, iar Foà a strâns-o cu un gest din cap.

— Eu sunt preşedintele Foà. Bună seara!

— Vă mulţumesc că aţi venit! Este bine să ne întâlnim faţă în faţă. Vă rog să mă prezentaţi colegilor dumneavoastră.

Foà a făcut prezentările, apoi Kappler a dat mâna cu Almansi şi cu Massimo, care a simţit furnicături de dezgust la atingerea nazistului.

Kappler a făcut un gest către scaunele din faţa biroului său.

— Vă rog să luaţi loc.

Foà, Almansi şi Massimo au făcut acest lucru, iar Kappler s-a aşezat în spatele biroului. Un steag nazist se afla în spatele scaunului de birou, alături de rafturile de nuc pline cu cărţi.

— Domnilor, regret orice neplăcere pe care acest lucru ar fi putut să o provoace programului dumneavoastră.

Foà a dat din cap.

— Suntem bucuroşi să ne aflăm aici.

— Dacă vreţi, mai întâi oferiţi-mi câteva informaţii de fond. Câţi evrei sunt în Roma?

— În jur de douăsprezece mii, a răspuns Foà. În Italia sunt poate cincizeci de mii de evrei, în total.

— Credeam că sunt mai mulţi în Roma. Kappler şi-a înclinat capul. Majoritatea evreilor din oraş locuiesc în ghetou?

Foà a dat din cap dezaprobator.

— Nu, mulţi s-au mutat.

— Dar contrariul este adevărat, nu-i aşa? Toţi cei care locuiesc în ghetou sunt evrei, nu-i aşa?

— Da.

— Deci. Expresia lui Kappler s-a întunecat rapid, ca o furtună bruscă. Voi trece la subiect. Poate că sunteţi italieni, dar asta nu are nici o importanţă pentru mine sau pentru Germania. Noi vă considerăm evrei, indiferent de naţionalitatea voastră. Prin urmare, sunteţi duşmanul nostru. Vă vom trata ca atare.

Foà nu a răspuns, şi nici Almansi nu a răspuns. Lui Massimo i s-a uscat gura.

Kappler a adulmecat.

— V-am chemat aici pentru a vă transmite o cerere. Avem nevoie de aur pentru arme noi. În termen de treizeci şi şase de ore, ne veţi plăti cincizeci de kilograme de aur. Dacă plătiţi, nici unul dintre voi nu va păţi nimic. Dacă nu plătiţi, două sute de evrei vor fi arestaţi şi deportaţi în Germania, apoi trimişi la graniţa rusă sau în altă parte.

Foà şi Almansi au făcut un schimb de priviri îngrozite. Massimo şi-a ascuns teroarea, refuzând să-i dea satisfacţie lui Kappler. Nazistul îşi prezentase cererea sa exorbitantă ca şi cum ar fi fost o simplă tranzacţie comercială, ca şi cum aurul ar fi putut fi tranzacţionat pentru fiinţe umane. Cincizeci de kilograme era o cantitate atât de astronomică de aur, încât Massimo se îndoia că evreii din ghetou ar fi putut să se apropie de ea într-un timp atât de scurt sau chiar vreodată. Fuseseră sărăciţi de legile privind rasele din timpul fascismului, iar condiţiile se înrăutăţiseră şi mai mult sub ocupaţia nazistă. Printre cei două sute de oameni care urmau să fie deportaţi se puteau număra Gemma, Rosa, Sandro sau el însuşi. Vecinii, prietenii sau clienţii săi. Comunitatea sa. Oricine.

Kappler a rupt tăcerea.

— Domnilor, dacă nu aveţi întrebări, puteţi pleca.

Foà şi-a dres vocea.

— Am o întrebare sau două. Când începe să curgă timpul la cele treizeci şi şase de ore?

— Acum.

Foà a dat înapoi, îngrozit.

— Domnule colonel Kappler, va fi imposibil să găsim atât de mult aur într-un timp atât de scurt. Nu există nici o posibilitate de a prelungi termenul limită?

— Depinde. Kappler s-a lăsat pe spate în scaunul său. Dacă observ că procedaţi cu promptitudine, aş putea fi flexibil. Aş putea, de asemenea, să vă pot pune la dispoziţie maşini şi camioane uşoare pentru a transporta aurul în condiţii de siguranţă.

— Nu, mulţumesc! Foà făcu o pauză. În loc de aur, am putea plăti echivalentul în lire?

— Nu. Dolarii americani sau lirele sterline sunt bune, dar nu lirele italiene. Pot să tipăresc oricât de mulţi bani doresc.

— În cazul în care nu vom putea obţine aurul la timp, cele două sute de evrei deportaţi îi vor include pe cei convertiţi la catolicism sau pe cei rezultaţi din căsătorii mixte?

— Nu fac nici o distincţie. Kappler şi-a strâns buzele. Toţi evreii sunt duşmanii Germaniei. Am desfăşurat deja mai multe operaţiuni de acest tip şi s-a terminat bine, până acum. O

singură dată nu s-a întâmplat aşa. Atunci, câteva sute de evrei au plătit cu viaţa.

Foà şi Almansi păreau răvăşiţi, iar Massimo se străduia să-şi controleze emoţiile.

Kappler s-a ridicat, făcându-i semn gardianului.

— Domnilor, această întâlnire s-a încheiat. Ne vom vedea aici marţi la prânz, cu aurul. Până atunci, la revedere.

Massimo s-a simţit zguduit până în măduva oaselor în timp ce gardianul îi escorta pe el, pe Foà şi pe Almansi înapoi prin grădini. Îşi ţinea capul sus, dar genunchii îi tremurau. Cei trei bărbaţi au fost conduşi la sedanul lor şi au plecat. Nimeni nu a scos nici un cuvânt până când Villa Wolkonsky a dispărut din oglinda retrovizoare.

Foà, care era la volan, a vorbit primul.

— Cum vom face rost de atât aur? Până marţi la prânz? Nu este posibil!

Almansi şi-a clătinat capul.

— Dacă răul are un chip, acela este al lui Kappler.

— Pot să vă sugerez un plan? a vorbit Massimo de pe bancheta din spate, după ce îşi adunase gândurile. În primul rând, ar trebui să lucrăm toată noaptea, să-i sunăm pe puţinii noştri membri bogaţi şi să înfiinţăm un centru de donaţii la etajul doi al sinagogii. În al doilea rând, ar trebui să convocăm o şedinţă a consiliului pentru mâine-dimineaţă. În al treilea rând, ar trebui să facem mâine un anunţ în comunitate, astfel încât toată lumea să poată contribui. Vom face tot ce ne stă în putinţă.

— Sunt de acord, a spus Almansi, după un moment. Bună gândire organizatorică, Massimo.

— Da.

Foà s-a uitat la Massimo în oglinda retrovizoare.

Mintea lui Massimo începuse să lucreze.

— Ar trebui să sunăm şi la Palazzo Venezia şi la Vatican. Ar trebui să fie forţaţi să ne ajute.

— De acord, au spus Foà şi Almansi, la unison.

Massimo s-a uitat pe fereastră. Întunericul cobora în timp ce maşina se îndrepta cu viteză spre ghetou. Cei trei bărbaţi au tăcut din nou, fiecare lăsat în voia propriilor temeri. Sarcina care

li se pusese în faţă nu putea fi mai imposibilă. Ei fuseseră însărcinaţi să protejeze bărbaţi, femei şi copii nevinovaţi. Aveau să încerce cu toată puterea, voinţa şi inima lor colectivă să reuşească.

Era duminică seara.

Aveau timp până marţi la prânz.

Ceasul ticăia.

PARTEA A CINCEA

I-am iubit prea mult pe italieni. Acum îi urăsc.

Feldmareşalul Albert Kesselring

Apoi unul dintre ei m-a luat de braţ şi s-a uitat la numărul meu, apoi amândoi au râs şi mai tare. Toată lumea ştie că 174 000 sunt evreii italieni, evreii italieni bine-cunoscuţi care au sosit acum două luni, toţi avocaţi, toţi cu diplome, care erau mai mult de o sută şi acum sunt doar patruzeci; cei care nu ştiu să muncească şi se lasă furaţi de pâine şi sunt pălmuiţi de dimineaţa până seara.

Primo Levi, *Mai este oare acesta un om?* (1958)

Capitolul 80

SANDRO

26 septembrie 1943
Duminică seara

Sandro şi-a dat seama că ceva nu era în regulă când a auzit paşi grăbiţi pe scări. Şi-a ridicat privirea din hârtiile sale, iar Rosa şi-a pus un deget între paginile cărţii. Mama lor îşi usca mâinile pe o cârpă de vase chiar în momentul în care tatăl său a dat buzna pe uşă. Părul lui rar era zburlit, iar felul de a fi era panicat.

— Avem aur? a întrebat el, cu ochii rotunzi de îngrijorare.

— Aur? a răspuns mama lui, nedumerită. Eşti nebun?

— Gândeşte-te, dragă. Trebuie să avem ceva. Ce zici de bijuteriile tale? Verigheta ta?

— Totul s-a dus, ştii asta. Mi-am dat inelul pentru războiul din Etiopia şi am vândut restul bijuteriilor mele.

— *Trebuie* să avem nişte aur pe undeva. Tatăl său s-a repezit la Rosa. Nu ţi-a mai rămas nici o bijuterie? Ceva ce ţi-a dat David?

— Nu, am vândut până şi verigheta mea. Nu mai am nimic de valoare. De ce?

— Comunitatea trebuie să vină cu cincizeci de kilograme de aur până marţi la prânz. Dacă nu o facem, naziştii vor deporta două sute dintre noi.

Mama lui a oftat, îngrozită.

— Despre ce vorbeşti? Nu poate fi adevărat.

Rosa s-a ridicat încet în picioare.

— Naziştii vor să facă un schimb? Cincizeci de kilograme de aur? Pentru *oameni*?

— Da, şi nu avem timp de pierdut. Tatăl său a înghiţit în sec, mărul lui Adam urcând şi coborând pe gâtul lui slab ca un lift. L-am sunat pe Angelo, aurarul. A spus că cincizeci de kilograme de aur înseamnă cam douăsprezece mii de inele.

Mâna mamei sale a zburat spre faţă.

— O, nu!

Buzele Rosei s-au întredeschis cu indignare.

— Ăsta e şantaj, pur şi simplu! Cum vom face rost de atât aur?

Sandro nu a spus nimic, încercând să-şi păstreze cumpătul. Ştia că comunitatea nu putea produce atât de mult aur într-un timp atât de scurt. Nimeni nu avea bani, cu atât mai puţin aur. De la ocupaţia nazistă, condiţiile merseseră din rău în mai rău. Evreii din ghetou căutau zilnic mâncare, iar unii mureau de foame. Tuberculoza era răspândită în spaţii atât de apropiate, iar mama sa adusese pe lume copii care se născuseră morţi. Toată lumea se ruga pentru salvare, numărând zilele până când Statele Unite ale Americii ajungeau la Roma, luptând spre nord dinspre Sicilia.

— Massimo, de ce vor atât de mult aur? De ce acum?

— Au nevoie de bani pentru efortul lor în război. Gemma, nu avem timp să discutăm despre asta. Trebuie să căutăm aur. Tatăl său a trecut la dulapul de lângă paturi, care obişnuia să ţină *menorah* şi sfeşnicele antice.

— Dar spune-mi, cum s-a întâmplat asta? a întrebat mama lui, urmărindu-l.

— Kappler ne-a chemat pe Foà, Almansi şi pe mine la Villa Wolkonsky. Ne-a spus cererea.

Tatăl său a început să caute în dulapul în care se aflau actele şi hainele lor.

— Massimo, l-ai cunoscut pe *Kappler*?

Sandro a simţit un fulger de frică. Kappler era şeful notoriu de brutal al Gestapoului, care îşi avea sediul în cealaltă parte a oraşului, pe Via Tasso, unde oamenii erau bătuţi, torturaţi sau chiar mai rău. Toată lumea spunea că ţipetele puteau fi auzite în tot cartierul.

Rosa stătea nemişcată, cu privirea îngrozită.

— Tată, cum îi vor alege pe cei două sute? Şi unde vor fi deportaţi?

— Nu ştiu mai mult decât ţi-am spus. Ajută-mă să caut! S-ar putea să fie un cercel, un bibelou, un talisman, oricât de mic.

Tatăl său scormonea prin dulap, aruncând hârtii şi cămăşi. Rosa şi mama lui i s-au alăturat.

Sandro îi privea, ştiind că această căutare era inutilă. Nu ştia ce să facă. Se presupunea că este un geniu, dar nu avea nici un răspuns. Nu ştia cine dintre ei va fi deportat. Ştia doar că Elisabetta va fi în siguranţă.

— Sandro, ajută-ne! a răbufnit mama lui. Grăbeşte-te!

Capitolul 81

SANDRO

27 septembrie 1943
Luni dimineaţa

A doua zi dimineaţa, vestea despre cererea de aur din partea naziştilor s-a răspândit, iar în ghetou s-a instalat panica. Preşedintele Foà, preşedintele Almansi şi tatăl lui Sandro au sunat toată noaptea familiile, cerând contribuţii. Solicitaseră, de asemenea, guvernului municipal din Roma, dar acesta refuzase. O mulţime de familii umplea piaţa din faţa sinagogii, aşteptând ca uşile să se deschidă şi gata să dea puţinul aur pe care îl aveau.

Înăuntru, sinagoga zumzăia de activitate. Foà şi Almansi continuau să telefoneze pentru contribuţii în birourile lor, iar Sandro şi tatăl său au înfiinţat o staţie de colectare în Sala del Consiglio. Au mutat masa de conferinţe, astfel încât donatorii să stea de o parte, iar de cealaltă parte să se afle personalul, care îl includea pe aurar, Angelo Anticoli, şi pe cei doi asistenţi ai săi, pentru a cântări aurul şi a-i verifica calitatea, şi pe Renzo Levi, un *ragioniere*, un contabil, pentru a ţine evidenţa fiecărei donaţii. Sarcina lui Sandro era să verifice de două ori calculele, iar el stătea la capătul mesei. Şi-a aranjat creioanele ascuţite şi

hârtia în faţa lui, ca şi cum ar fi fost vorba de cel mai important test din viaţa lui.

— Să începem colectarea, a spus tatăl lui Sandro, cu o autoritate pe care fiul său nu o văzuse niciodată la el.

Uşile sinagogii au fost deschise la parter, iar bărbaţii şi femeile au urcat şi au început să formeze o coadă pentru a-şi aduce contribuţiile. Erau evrei din ghetou, deoarece locuiau cel mai aproape. Frica le încordase expresiile, hainele lor erau ponosite, iar ei îşi ţineau puţinele comori în mâini strânse, în poşete sau în genţi. Unii îşi ridicau de la gât Steaua lui David şi alte coliere, iar alţii îşi desfăceau cercei mici din aur. Un bărbat mai în vârstă şi-a scos din gură o punte de dinţi falşi pentru a oferi plombele de aur.

Inima lui Sandro se uşura cu fiecare contribuţie. Toată lumea din jurul mesei privea cum fiecare inel, broşă sau colier era cântărit, calitatea sa era notată, se scria o chitanţă şi cifrele erau verificate de două ori. După câteva contribuţii, cineva întreba cât de mult aur fusese colectat până atunci, iar Sandro începea să anunţe o numărătoare continuă.

Tatăl său i-a salutat pe cei de la coadă, iar mama sa şi Rosa au venit să ajute. Sandro şi ceilalţi au mulţumit fiecărui donator, indiferent cât de mică era contribuţia lor, iar comunitatea era atât de apropiată, încât el cunoştea familiile. Ascoli. Sermonetta. Piperno. Piazza. Sonnino. Limentani. Fiorentino. Funaro. Caviglia. Di Tivoli. Del Monte. Sabatello.

Sandro crescuse alături de ei toţi şi, înainte ca legile privind rasele să îi priveze de proprietăţi şi de mijloacele de trai, fuseseră negustori, tinichigii, brutari, vânzători, tăbăcari şi vânzători ambulanţi. Fuseseră la şcoală împreună, făcuseră cumpărături împreună şi se închinaseră împreună. Erau prietenii şi vecinii lui şi îl îngrozea gândul că două sute dintre ei ar putea fi deportaţi.

Dimineaţa s-a scurs, iar entuziasmul iniţial a început să scadă. Coada s-a subţiat la câţiva donatori, apoi la o bătrână cu un medalion. Aritmetica simplă i-a spus lui Sandro că, dacă strângeau aur în acest ritm, le va lua o lună întreagă pentru a acumula greutatea necesară. A încetat să mai anunţe socoteala în curs de desfăşurare, deoarece răspunsurile le intensificau

anxietatea colectivă. Familiile din ghetou dăduseră tot ce aveau, dar aveau mult prea puţin.

Sandro a făcut un schimb de priviri grave cu tatăl său, care stătea alături de mama sa şi de Rosa. Nici unul dintre ei nu a trebuit să spună vreun cuvânt, pentru că adevărul terifiant era limpede la vedere...

Tatăl său s-a dus lângă Sandro şi s-a aplecat lângă urechea lui.

— Fruntea sus, pentru binele nostru.

Sandro a forţat un zâmbet.

— Trebuie să ies, fiule. Mă întorc în câteva ore.

— Unde te duci?

— Îţi voi spune mai târziu. Continuă să faci treabă bună şi ai încredere.

Capitolul 82

MASSIMO

27 septembrie 1943
Luni după-amiază

Massimo a ajuns în oraşul Vatican, cu respiraţia tăiată de la mers, apoi s-a grăbit să urce pe maiestuoasa Via della Conciliazione. Mulţimile umpleau masiva piaţă Sfântul Petru, iar printre ele l-a zărit pe Emedio, care îl aştepta în faţa bazilicii Sfântul Petru. Massimo îi telefonase, îi spusese despre cererea lui Kappler şi îi ceruse ajutorul.

Massimo s-a grăbit spre el, cu cravata zburând, iar Emedio s-a repezit în faţă, cu mantia fluturându-i. S-au întâlnit la mijloc şi s-au îmbrăţişat, agăţându-se unul de celălalt încă o clipă, aşa cum fac bărbaţii în momente de restrişte.

Massimo i-a dat drumul.

— Îţi mulţumesc pentru că ai fost de acord să ne vedem!

— Bineînţeles. Îmi pare rău pentru necazul vostru teribil.

— Este îngrozitor, dar facem tot ce putem. Îţi mulţumesc că ai răspuns apelului meu, Emedio! Massimo s-a prins. Scuze, ar trebui să îţi spun părinte Terrizzi aici, nu?

— Nu, nu e nevoie. Emedio a zâmbit cu căldură. Hai să mergem. Ştiu că fiecare minut contează.

— Absolut. Massimo şi-a verificat ceasul şi era deja două şi cinci minute.

— Pe aici. Emedio a făcut un gest spre stânga bazilicii, iar ei au mers în sincron spre Colonada lui Bernini. Am auzit că Almansi şi Foà au cerut deja ajutorul Sfântului Părinte. Cred că tocmai au plecat.

— Ce a spus Sfântul Părinte? Va ajuta Vaticanul?

— Sper că da, dar nu am acces la această informaţie. Mă bucur că m-ai sunat, totuşi. Uneori, un canal secundar poate realiza ceea ce o metodă oficială nu poate realiza, mai ales în Vatican. Diplomaţia este cuvântul de ordine aici.

— Aşa am gândit şi eu. Massimo s-a grăbit să ţină pasul cu Emedio, care avea picioare lungi. Ţi-aş fi recunoscător pentru orice poţi face. Cincizeci de kilograme este o cantitate enormă de aur.

— Da, ştiu. Vino pe aici.

Emedio l-a condus pe sub Colonada lui Bernini. Mergem la Collegium Teutonicum, Colegiul German.

— *În interiorul* Vaticanului?

Massimo nu ajunsese niciodată între zidurile Vaticanului.

— Nu din punct de vedere tehnic. Colegiul German se află pe un teren extrateritorial, ca şi Cimitirul German şi Sfântul Oficiu, unde lucrez eu.

— O! Lui Massimo i s-a părut totuşi remarcabil şi s-au grăbit să treacă pe sub un arc flancat de gărzile elveţiene în uniforme de luptă. Deci, care este ideea ta?

— Ţi-l voi prezenta pe monseniorul Hugh O’Flaherty. El a ajutat o mulţime de evrei străini să ajungă la biserici şi mănăstiri. I-a ajutat chiar să se mute în oraşul Vatican.

— Locuiesc evrei în oraşul Vatican? a întrebat Massimo, uimit. Au trecut în grabă pe lângă un mic cimitir aşezat pe o colină cu iarbă, înconjurat de chiparoşi ţepoşi şi palmieri graţioşi.

— Da. Emedio a dat din cap. Avem mulţi refugiaţi evrei care locuiesc în Colegiul Cardinalilor. Există peste o mie de camere în Vatican, dar doar vreo două sute sunt ocupate. Monseniorul O'Flaherty a ascuns, de asemenea, evrei străini în apartamente din tot oraşul, unde trăiesc liber.

— Cum reuşeşte să facă asta?

Massimo s-a grăbit să ţină pasul cu Emedio. Se îndreptau spre o clădire mare din stuc vopsită într-o nuanţă aurie pală, care se înălţa cu şase sau şapte etaje spre cer. Două niveluri de arcade boltite îi marcau intrarea, care se afla de cealaltă parte a unei curţi frumos amenajate.

— Gradul monseniorului O'Flaherty la Vatican este de *scrittore*, scriitor, dar el face tot ce crede că este necesar, din proprie iniţiativă. Între noi fie vorba, mă îndoiesc că ar putea opera fără aprobarea tacită a Sfântului Părinte. Monseniorul a cultivat o reţea confidenţială de *padroni di casa* care să-l ajute, vreo cincizeci de preoţi şi studenţi teologi.

— Cum închiriază monseniorul apartamentele?

— Sub nume false, susţinute de documente false.

Lui Massimo i s-a părut ingenios.

— De unde face rost de bani?

— De la donatori bogaţi care vor să ajute. Cunoaşte o mulţime de oameni din înalta societate pentru că este un jucător de golf expert. L-a învăţat chiar şi pe ginerele lui Mussolini, contele Ciano, să joace la clubul de golf din Roma.

— Cum rămâne cu naziştii? Cum de a scăpat cu asta?

— Este foarte periculos. Emedio s-a încruntat cu îngrijorare. Kappler însuşi l-a luat în vizor pe monsenior, dar el este dedicat. Se deghizează pentru misiunile sale, aşa că noi îl numim Pimpernelul de Vatican.

Inima lui Massimo s-a umplut cu speranţă.

— Pare a fi un om extraordinar. Crezi că ne va ajuta?

— Nu vă pot promite nimic, dar cred că îl poţi convinge.

— Şi eu la fel, a spus Massimo, deşi nu era sigur. Au ajuns la intrarea în Collegium Teutonicum, unde preoţi şi călugăriţe

stăteau de vorbă în grupuri mici. Un monsenior cu ochelari rotunzi, cu rame de sârmă, sub pălăria neagră cu cozorocul jos, într-o robă neagră lungă cu laterale roşii se afla sub o arcadă. În mod remarcabil, avea constituţia unui atlet de talie mondială, având o înălţime de aproximativ un metru şi nouăzeci de centimetri.

— Acela este monseniorul O'Flaherty, a spus Emedio, arătând cu degetul.

— E atât de înalt!

— La fel eşti şi tu, Massimo.

— În interior, poate.

— Dar acolo contează, nu-i aşa?

Capitolul 83

SANDRO

27 septembrie 1943
Luni după-amiază

Sandro a verificat calculele pentru un colier din aur oferit de familia De Veroli, apoi le-a mulţumit şi le-a înmânat chitanţa. Dar nu mai era nimeni altcineva la coadă. Pur şi simplu nu mai existau alte contribuţii.

Mama lui şi Rosa îşi păstrau zâmbetele, dar Sandro ştia că era un efort. Nimeni nu ştia încotro să se uite, ferindu-şi ochii unul de celălalt. Angajaţii de la masă se ocupau să îndrepte hârtiile sau să şteargă praful. Angelo a tuşit, singura întrerupere a tăcerii. Tristeţea împovăra încăperea, ca şi cum aerul însuşi ar fi căpătat o greutate măsurabilă pe unul dintre cântare.

A fost agitaţie când au sosit noi donatori, iar Sandro a ridicat privirea şi a văzut că erau Beppe, Maria şi Marco. Gâtul i s-a

îngroşat şi s-a simţit emoţionat că veniseră cei din familia Terrizzi. Privirea lui s-a îndreptat în cealaltă parte a camerei, la cea a lui Marco, şi a putut vedea durerea şi compasiunea gravate în expresia celui mai bun prieten al său.

Mama sa şi Rosa i-au îmbrăţişat pe membrii familiei Terrizzi.

— Maria, Beppe, vă mulţumesc, a spus Rosa, ştergându-şi ochii sub ochelari.

Maria a îmbrăţişat-o pe Rosa.

— Vom face tot ce ne stă în putinţă pentru a ajuta.

Faţa aspră a lui Beppe s-a înmuiat.

— Ne pare foarte rău, Gemma. Este revoltător ca acest lucru să se întâmple în Roma.

Sandro nu-şi dăduse seama până în acel moment cât de mult îi lipsise cel mai bun prieten al său. Revederea lui Marco îi aducea aminte de vremuri mai bune, mai dulci, de un trecut pe care îl împărtăşeau, mergând pe bicicletă, prostindu-se pe stradă şi plimbându-se împreună prin Roma, de când erau mici.

Mama lui i-a condus pe membrii familiei Terrizzi la masă.

— Uite cine e aici, Sandro, a spus ea, liniştindu-se.

— Marco... Sandro a vrut să spună ceva, dar cuvintele şi-au pierdut valoarea. S-a ridicat, a venit în jurul mesei şi l-a îmbrăţişat pe vechiul său prieten.

— Mi-a fost dor de tine, frate. Îmi pare rău că se întâmplă şi asta. Îmi pare rău pentru ce am spus în acea noapte.

— Mulţumesc! Sandro l-a eliberat din îmbrăţişare pe Marco, emoţionat. Şi în legătură cu Elisabetta, vreau să ştii că niciodată...

— Nimic din toate astea nu mai contează acum, l-a întrerupt Marco cu blândeţe, privirea lui sclipind în timp ce îl strângea de braţe pe Sandro. Suntem cei mai buni prieteni, tu şi cu mine. Am spus-o mai demult, dar am uitat de legătura noastră. Eu sunt alături de tine. Suntem împreună.

Sandro a clipit. Şi el simţea la fel şi putea observa o nouă maturitate la vechiul său prieten.

— Mulţumesc!

— Poftim, ia asta! Marco şi-a dus mâna în jurul gâtului şi a scos un lanţ din aur cu un crucifix mic, pe care Sandro îl vedea la gâtul lui încă din copilărie.

Maria şi-a luat colierele din aur, unul cu o cruciuliţă filigranată şi celălalt cu un *corno*.

— Ia-l şi pe al meu.

Beppe i-a înmânat un plic gros, apoi şi-a scos lănţişorul, cu un crucifix şi o medalie din aur a unui sfânt.

— Sper că banii vă vor fi de folos dacă veţi avea nevoie să cumpăraţi aur suplimentar.

Sandro a acceptat plicul şi colierele.

— Vă mulţumesc tuturor!

Capitolul 84

MARCO

27 septembrie 1943
Luni după-amiază

Marco a părăsit sinagoga împreună cu părinţii săi, trecând printre familiile care umpleau piaţa, adunate în grupuri disperate, vorbind şi îmbrăţişându-se. Inima lui era alături de ei şi a simţit o undă adâncă de ruşine pentru că a purtat vreodată o uniformă fascistă. Nu avea să se ierte niciodată pentru răul şi daunele pe care le făcuse.

Dintr-odată, o limuzină neagră a oprit în piaţă. Era o privelişte fără precedent în ghetou. Capetele s-au întors când limuzina a parcat, iar Marco şi părinţii lui s-au uitat şi l-au văzut pe nimeni altul decât pe Massimo, ieşind de pe bancheta din spate, cu faţa sa ca o mască în caz de urgenţă.

Massimo a închis uşa limuzinei, a salutat în grabă câteva familii, apoi i-a zărit pe cei din familia Terrizzi. S-a repezit spre ei, deschizându-şi larg braţele.

— Beppe, Maria, Marco! Sunteţi aici?

— Bineînţeles. Tatăl lui Marco l-a îmbrăţişat pe Massimo. Am venit imediat ce am aflat. L-am văzut pe Sandro şi am făcut o contribuţie.

— Mulţumesc, vă iubesc pe toţi! Emedio ne-a ajutat şi el. Uite ce am.

Massimo a băgat mâna în buzunar şi a extras un teanc de coliere din aur, care îi curgeau între degete. Acestea sunt de la prieteni ai monseniorului O'Flaherty. Unul dintre ei chiar şi-a pus şoferul să mă ducă acasă.

— *Bravo*, Massimo! au spus tatăl şi mama lui, încântaţi.

Marco a privit cu atenţie bijuteriile, temându-se că acestea nu vor face o mare diferenţă faţă de suma colosală pe care o ceruseră naziştii.

— Trebuie să plec.

Massimo a pus bijuteriile înapoi în buzunar, aruncând o privire la ceas.

— Mult noroc! a zis Marco, reuşind să se forţeze să zâmbească.

Capitolul 85

ELISABETTA

27 septembrie 1943
Luni seara

Casa Servano a fost plină la cină, iar Elisabetta fusese ocupată în bucătărie încă din momentul în care intrase de dimineaţă. Meniul ei cu un singur fel de paste devenise o rutină, iar penuria de alimente se agravase de la ocupaţia nazistă. În seara asta serveau *spaghetti alle vongole*, spaghete cu sos de scoici, iar ea

făcuse pastele, curăţase scoicile şi tocase usturoi proaspăt, oregano şi pătrunjel.

Bucătăria s-a umplut de aburi, iar Elisabetta şi-a şters fruntea, stând în picioare în spatele cazanelor cu apă clocotită, unul pentru a găti paste şi celălalt pentru a fierbe scoici la aburi. Pe un al treilea arzător se afla o cratiţă grea pentru sosul de scoici, cu focul suficient de mic pentru a încălzi uleiul de măsline, dar nu suficient de mare pentru a rumeni usturoiul. Sincronizarea era totul, iar Nonna spunea întotdeauna că *spaghetti alle vongole* erau un fel de mâncare pe care doar cei mai buni bucătari îl gătesc bine.

Noua chelneriţă, Antonia, s-a grăbit să intre în bucătărie şi şi-a golit tava. Avea optsprezece ani, cu o faţă dulce şi latră, cu ochi negri şi păr negru şi creţ, pe care îl purta împletit. Era nouă în Roma, o refugiată cu mâinile bătătorite de la culesul grâului.

— Elisabetta, am nevoie de două porţii. Antonia a trecut la aragaz. Tocmai am aşezat masa şapte. Este acel baron german elegant. Ştii tu, cel obişnuit.

— Baronul von Weizsäcker.

Elisabetta a aruncat două mâini de paste în apa clocotită, a pus câteva mâini de scoici în aburi şi a mărit focul la uleiul de măsline, adăugând usturoi proaspăt.

— Corect. E aici cu un alt nazist. N-o să ghiceşti niciodată ce l-am auzit spunând.

— Ce? a întrebat Elisabetta fără să vrea, amestecând pastele cu o lingură de lemn.

Îşi dădea seama după mirosul apei fierbinţi că avea cantitatea potrivită de sare, nu prea multă.

— Naziştii îi şantajează pe evrei. Dacă ghetoul nu le dă 50 de kilograme de aur până mâine, vor deporta două sute dintre ei.

Elisabetta şi-a ridicat privirea, îngrozită. Primul ei gând a fost la Sandro.

— Nu se poate aşa ceva. Eşti sigură că i-ai înţeles? Cât de bună este germana ta?

— Şi eu am mai auzit despre asta. Am crezut că e un zvon.

Elisabetta nu auzise nimic, fiindcă stătuse în casă toată ziua.

— Dă-mi tava ta. Îi voi servi chiar eu.

— De ce?

— Vei vedea.

Elisabetta a luat tava şi, când pastele au fost gata, le-a luat din apa clocotită, le-a strecurat şi le-a aşezat pe platou. A pus scoicile pe paste, a stropit uleiul de măsline fierbinte cu usturoi peste porţii, apoi a amestecat fiecare fel de mâncare şi le-a acoperit cu pătrunjel proaspăt. A aşezat farfuriile pe tavă şi a ieşit în grabă din bucătărie.

Baronul von Weizsäcker stătea la o masă cu un ofiţer nazist, în uniformă. Weizsäcker purta un costum în loc de uniformă, aşa cum obişnuia, deşi avea întotdeauna insigna nazistă la rever.

Elisabetta s-a îndreptat spre masa lui.

— Bună seara, baron von Weizsäcker! Ce plăcere să vă văd! În seara asta vă servim unul dintre preparatele dumneavoastră preferate.

— Am auzit, Elisabetta! *Alle vongole*.

Weizsäcker a zâmbit, cu dinţi frumoşi şi uniformi. Italofil, avea ţinuta unui aristocrat cultivat, cu părul subţire şi blond-cenuşiu, cu ochii cu pleoape căzute aşezaţi aproape unul de celălalt, cu un nas patrician şi buze rafinate.

Elisabetta a aşezat mâncarea în faţa lui.

— *Buon appetito*, baroane!

— *Grazie!* Prezentarea este minunată. Pătrunjelul pare atât de proaspăt.

— Mulţumesc. Cultiv ierburile în grădina mea.

— Bineînţeles că o faceţi. Fiecare detaliu este perfect.

Weizsäcker a făcut un gest către colegul său de masă, un nazist voinic cu o cicatrice longitudinală pe obrazul stâng.

— Elisabetta, acesta este colonelul Kappler.

— Încântată de cunoştinţă, colonele Kappler.

Elisabetta a tresărit în sinea ei. Kappler era temutul şef al Gestapoului şi, dacă era prin preajmă, zvonul despre ghetou putea fi probabil adevărat.

— Mă bucur să te cunosc.

Colonelul Kappler a dat din cap cu rigiditate.

Weizsäcker a intervenit:

— Elisabetta, i-am spus colonelului Kappler că la Casa Servano se serveşte cea mai bună mâncare din Roma. Nonna a

făcut cele mai bune paste pe care le-am gustat vreodată, iar tu eşti o ucenică foarte demnă.

— Vă mulţumesc! *Buon appetito*, colonele Kappler!

Elisabetta s-a întins peste masă cu farfuria aburindă, apoi s-a prefăcut că se împiedică. Farfuria a zburat în aer, s-a răsturnat şi a aterizat cu susul în jos în poala lui Kappler.

— Aoleu!

Kappler a sărit în sus, făcând o grimasă. Uleiul fierbinte îl pătase între picioare, ca şi cum ar fi urinat, lucru pe care Elisabetta nu l-ar fi putut plănui nici dacă ar fi încercat. Şi-a curăţat spaghetele de pe pantaloni, iar scoicile s-au rostogolit pe podea.

— O, nu!

Weizsäcker s-a dat înapoi. Ceilalţi clienţi şi-au încovoiat gâturile, iar un murmur nervos s-a răspândit în restaurant.

Elisabetta a simulat un oftat.

— Domnule colonel Kappler, îmi pare atât de rău! Ce neîndemânatică am fost!

— Elisabetta, adu o cârpă! a zbierat Weizsäcker.

— Da, domnule!

Elisabetta a fugit în bucătărie.

După închiderea restaurantului, Elisabetta s-a grăbit să ajungă în ghetou, unde a găsit piaţa din faţa sinagogii plină de familii care se îmbrăţişau şi vorbeau în grupuri. Bărbaţii se grăbeau să intre şi să iasă din sinagoga, care era deschisă. Lumina pătrundea prin ferestrele înalte de sticlă colorată, strălucind în portocaliu, galben, verde şi albastru pe cerul nopţii.

Elisabetta l-a căutat pe Sandro în mulţime, dar nu l-a văzut. A zărit un cuplu tânăr în haine maro uzate şi s-a dus la ei.

— Scuzaţi-mă, a spus ea. Pot să vă întreb dacă ştiţi ce se întâmplă? Am auzit un zvon teribil că evreii trebuie să strângă aur pentru a-l da naziştilor.

— Da, este adevărat, a răspuns femeia.

— Este un coşmar. Soţul ei a dat din cap, cu gura coborâtă într-o barbă deasă. Fiecare familie contribuie, dar puţini mai au obiecte de valoare sau bani.

— Aş vrea să vă ajut. Elisabetta a scos din poşetă un plic care conţinea câştigurile zilei. Nu am aur, dar am bani.

— Ce drăguţ din partea dumneavoastră. Puteţi să vă aduceţi contribuţia la etajul al doilea al sinagogii. Întrebaţi de un avocat pe nume Massimo Simone.

Elisabetta şi-a ascuns reacţia. Dacă tatăl lui Sandro era acolo, atunci şi Sandro ar fi fost acolo. I-ar fi plăcut să-l vadă, dar se îndoia că el ar fi vrut să o vadă pe ea. Nu o contactase după ce ea îi lăsase *supplì*.

I-a înmânat bărbatului plicul.

— Vreţi să îl duceţi dumneavoastră în locul meu?

— Dacă doriţi. Bărbatul a acceptat plicul. Care este numele dumneavoastră? Le voi spune că aţi contribuit.

— Nu, mulţumesc! Elisabetta s-a întors, ieşind în grabă din ghetou.

Capitolul 86

SANDRO

28 septembrie 1943
Marţi dimineaţa

Mai erau câteva ore până la termen, iar Sandro, familia sa, preşedinţii Foà şi Almansi, Angelo, Anticoli şi asistenţii săi, contabilul Renzo Levi şi secretara Rosina Sorani se aflau în Sala di Consiglio, epuizaţi. Strânseseră aurul puţin câte puţin ore în şir. Speranţele lor crescuseră şi se prăbuşiseră, dar dăduseră mai multe telefoane, bătuseră la mai multe uşi şi luaseră urma fiecărui membru al comunităţii pentru contribuţii. Cumpăraseră chiar şi cincisprezece kilograme de aur cu banii pe care îi strânseseră.

Acum stăteau în jurul mesei, aşteptând să vadă dacă şi-au atins scopul. Angelo a aşezat un singur cercel pe cântarul de

alamă. Pivotul a scârţâit cât de puţin. Cu toţii şi-au ţinut respiraţia.

Angelo s-a îndreptat, zâmbind.

— Am reuşit!

Toată lumea a aplaudat. Sandro şi-a îmbrăţişat tatăl. Femeile au izbucnit în lacrimi, agăţându-se una de cealaltă. Almansi şi Foà şi-au strâns mâinile, radiind de bucurie. Angelo, asistenţii săi şi Renzo s-au bătut pe spate.

În pofida dificultăţilor, reuşiseră mai repede decât se aşteptase cineva. Aurul a umplut zece cutii pe masă, cu câte cinci kilograme în fiecare. Le mai rămăseseră chiar suficienţi bani pentru a pune 2 021 540 de lire în seiful comunităţii, în sinagogă. Seara trecută, Vaticanul se oferise să le împrumute orice lipsea, dar comunitatea spera să se bazeze doar pe ei înşişi.

— Fiule. Tatăl lui Sandro i-a dat drumul, cu ochii sclipind în spatele ochelarilor. Bine lucrat.

— Şi tu, tată.

Foà şi-a dres vocea.

— Vă mulţumesc tuturor pentru eforturile depuse! Am făcut asta împreună. Este un tribut adus iubirii, forţei şi puterii comunităţii noastre.

Almansi a dat din cap aprobator.

— Voi suna la Vatican şi îi voi mulţumi papei, dar sunt extrem de mândru că nu am dat greş. Acestea fiind spuse, încă mai avem timp, aşa că aş întârzia înainte de a anunţa minunata noastră veste comunităţii. Oricât de mult mi-aş dori să le uşurez suferinţa, cred că ar trebui să continuăm colectarea, pentru siguranţă. De asemenea, cred că ar trebui să-l sunăm pe colonelul Kappler şi să cerem o prelungire. Nu vreau să creadă că i-am respectat prea uşor termenul limită.

— Foarte înţelept. Foà s-a întors spre tatăl lui Sandro. Massimo, eşti de acord?

— Da, în toate privinţele. Dacă le spunem naziştilor că am îndeplinit cererea lor, vor cere mai mult şi ne vor trimite înapoi de unde am plecat. Tatăl său s-a întors spre Sandro. Fiule, ce părere ai?

— Sunt de acord, a răspuns Sandro, bucuros că a fost întrebat.

Naziştii au sfârşit prin a prelungi termenul limită, iar când a sosit momentul, Foà, Almansi şi Massimo au călătorit la Villa Wolkonsky cu aurul. Dintr-un motiv necunoscut, Kappler nu era acolo, iar ei au fost redirecţionaţi către biroul său din Via Tasso, o întorsătură nedorită a evenimentelor. La început, naziştii au pretins că aurul nu avea o greutate suficientă, dar, după proteste, au cântărit din nou cantitatea şi au trebuit să cedeze.

Evreii din Roma fuseseră salvaţi.

Capitolul 87

MARCO

29 septembrie 1943

Era chiar înainte de răsărit, iar cerul era de un portocaliu-auriu cald la orizont, răcorindu-se până la un albastru pur pe măsură ce se subţia în atmosferă. Luna era ca o semilună subţire, abia o linie albă curbată, ca imaginea aversă a unei umbre. Marco, tatăl său şi partizanii tocmai îşi ocupaseră poziţiile de tragere, sprijiniţi pe coate şi culcaţi pe burtă de-a lungul drumului de pământ pustiu, cu un deal abrupt. Aşteptau să întindă o ambuscadă unui convoi nazist, care urma să treacă în jumătate de oră.

Marco a privit în jos pe vizorul armei sale lungi, pe care a ţintit-o spre creasta dealului. Tatăl său aflase de convoi noaptea trecută târziu, aşa că partizanii se mobilizaseră rapid. Stăteau ascunşi după un deal care mărginea drumul, iar în spatele lor se afla o livadă de lămâi abandonată. Lămâile în putrefacţie acreau aerul. Albinele bâzâiau în jurul capului lui Marco.

Tatăl său s-a întors spre el.

— Marco, când începe, ţine capul jos.

— De cine ţi-e mai frică, de nazişti sau de mama?

— Chiar trebuie să întrebi?

Tatăl său a zâmbit.

Marco se simţea mai aproape de tatăl său ca niciodată.

— Tată, ai grijă şi tu.

— Am supravieţuit la Caporetto, pot supravieţui în orice situaţie.

Marco a fost surprins, deoarece tatăl său nu rostise niciodată cuvântul Caporetto cu voce tare.

— Pregăteşte-te. Tatăl său a ţintit. Vin.

— De unde ştii?

— Simt vibraţia în pieptul meu.

Marco a tăcut şi a simţit vibraţia revelatoare. Nu după mult timp, vuietul mecanic al unor motoare grele venea din partea cealaltă a dealului, o pantă abruptă. Convoiul era format din trei camioane acoperite care transportau provizii, escortate de două autovehicule VW Kubelwagen, unul în faţă şi unul în spate. Angrenajele au început să trosnească în timp ce camioanele urcau cu greu panta de pe partea cealaltă.

Marco s-a încordat, reajustându-şi ţinta. Sunetul motorului s-a intensificat, iar el a aşteptat ordinul de a trage. Acesta urma să vină de la tatăl său. Planul de luptă prevedea ca partizanii să nu deschidă focul până când întregul convoi nu se afla pe panta descendentă a dealului.

Marco s-a uitat în josul ţevii şi şi-a amintit să aibă răbdare.

În clipa următoare, un autovehicul Kubelwagen a ajuns pe creasta dealului.

Marco a înghiţit în sec, ţinându-şi capul plecat. În Kubelwagen se aflau patru soldaţi nazişti. Coborâse dealul, prinzând viteză.

Marco a simţit cum îi bate inima. Un camion a trecut dealul cu doi soldaţi nazişti în cabină. Acesta urmărea îndeaproape autovehiculul Kubelwagen. Cel de-al doilea camion a trecut dealul, apoi al treilea.

Lui Marco i s-a uscat gura. Un alt autovehicul Kubelwagen, în care se aflau soldaţi nazişti, a ajuns pe creasta dealului. Întregul convoi se deplasa rapid pe lunga pantă descendentă.

Dintr-odată, partizanii de la poalele dealului au aruncat pe şosea o grămadă de *quattropunti*. Vehiculele naziste aveau prea mult avânt pentru a se opri. Primul Kubelwagen a lovit *quattropunti*. Anvelopele sale au pocnit şi au început să se dezumfle.

— Foc! a strigat tatăl său.

Marco şi partizanii au început să tragă. Naziştii din Kubelwagen au fost prinşi pe nepregătite şi au fost împuşcaţi în timp ce se întindeau după arme.

Primul camion s-a izbit de Kubelwagen, prea greu pentru a se opri. Al doilea camion s-a alăturat carambolului. Al treilea camion a încercat să iasă de pe şosea. Dealurile le-au blocat pe ambele părţi. Şoferul celui de-al doilea autovehicul Kubelwagen a încercat să se abată din drum. Avântul l-a dus în jos, în carambol.

Partizanii au tras o ploaie de gloanţe asupra convoiului. Fumul a umplut aerul. Naziştii au ripostat, dar au căzut sub baraj.

Marco şi partizanii au continuat să tragă. Naziştii au sărit din camioane, dar au fost doborâţi. La scurt timp, nici un nazist nu mai riposta.

— Încetaţi focul! a strigat tatăl său, făcând semn.

Marco şi partizanii au încetat să mai tragă. Unul dintre partizani fusese lovit în mână, dar nu pierduseră nici un om.

Bătălia s-a încheiat. Marco a simţit cum adrenalina i se scurge din corp, făcându-l să tremure. S-a lăsat la pământ şi a lăsat arma jos. *Quattropunti* îşi făcuseră treaba. Partizanii câştigaseră.

Tatăl său s-a aşezat lângă el, punându-şi un braţ în jurul lui. Nici unul dintre ei nu a scos nici un cuvânt. Partizanii au alergat până la drum, urcându-se în camioanele acoperite pentru a vedea ce provizii aveau.

Naziştii zăceau morţi şi muribunzi, cu trupurile în poziţii îngrozitoare. Ochii lor nevăzători se holbau la cer. Uniformele Wehrmacht se înnegriseră de sânge. Fumul plutea deasupra măcelului, iar mirosul de puşcă a copleşit mirosul de citrice.

Marco nu-şi putea lua ochii de la scena macabră. Această bătălie era diferită de cea de la Porta San Paolo. Aici, el era aproape de soldaţii pe care îi omorâse. Le putea vedea feţele, şi

erau tineri ca şi el. Nu cu mult timp în urmă, ei fuseseră aliaţii lui. Prietenii lui. Rolf.

Marco a simţit disperare, în ciuda victoriei. El crezuse în fascism, iar ei crezuseră în nazism. Cu toate acestea, el era în viaţă, iar ei erau morţi. Nu exista nici o diferenţă între el şi ei. Erau cu toţii tineri care credeau în ceva greşit.

Marco s-a rugat ca acesta să fie ultimul război, dar ştia că nu va fi aşa. Oamenii sunt failibili şi întotdeauna vor crede în lucruri greşite. Simţea că tocmai aflase ceva ce tatăl său ştia deja, dar nici unul dintre ei nu a vorbit.

Soarele a început să răsară, trimiţând raze aurii printre chiparoşi şi lămâi. Tatăl şi fiul s-au întors instinctiv să privească răsăritul.

Marco şi-a ţinut ochii spre soare până când l-au durut.

Capitolul 88

ELISABETTA

29 septembrie 1943

Elisabetta se grăbea spre muncă. Nu dormise pentru că îşi făcea griji pentru Sandro. Ziarele nu conţineau nici o ştire despre cererea de aur a naziştilor şi nici radioul nu oferea nimic. Întrebase deja doi bărbaţi de pe stradă dacă ştiau dacă ghetoul adunase suficient aur. Nici unul dintre ei nu avea idee despre ce vorbea.

A zărit un bătrânel care mergea, purtând un costum închis la culoare şi un *capellino*, o tichie. L-a ajuns din urmă, atingându-i cotul.

— Scuzaţi-mă, domnule, pot să vă pun o întrebare?

— Bineînţeles, domnişoară.

— Ştiţi dacă ghetoul a reuşit să facă rost de aur?

— Da, a răspuns el, cu un zâmbet care îi încreţea faţa ridată. Am reuşit.

— Slavă Domnului!

Elisabetta şi-a aruncat braţele în jurul lui.

Nu părea să îl deranjeze.

Capitolul 89

SANDRO

29 septembrie 1943

În această seară era ajunul lui Rosh Hashanah, iar Sandro şi tatăl său se aflau la sinagogă dis-de-dimineaţă, aranjând Sala di Consiglio împreună cu secretara, Rosina. Sandro se simţea fericit şi mândru că evreii din ghetou supravieţuiseră calvarului. Niciodată nu-şi admirase mai mult tatăl, după ce îl văzuse ridicându-se la înălţimea provocării.

Dintr-odată, dinspre piaţă s-a auzit un zgomot de motoare grele. Sandro a făcut un schimb de priviri cu tatăl său, iar ochii Rosinei s-au aprins în semn de alarmă. Cei trei s-au repezit la fereastră şi au privit afară cu groază.

Tancuri Panzer cu tunuri lungi se îndreptau chiar spre uşile sinagogii. În spatele lor se aflau autovehicule Kubelwagen pline de naziţti şi două camioane mari acoperite.

Rosina a scos un strigăt speriat.

— O, nu! Sandro a simţit un impuls de teroare.

— Ce fac? a întrebat tatăl său, agăţându-se de pervazul ferestrei.

Au văzut cum naziţti în uniforme au sărit din vehicule, au descărcat caprele din camion şi au izolat piaţa. Un sedan negru

cu steaguri naziste a oprit, iar de pe bancheta din spate a ieşit un căpitan al Gestapoului, cu un preşedinte Foà vădit agitat. Familiile din piaţă au început să se adune în spatele cordonului.

— Să mergem.

Tatăl său a deschis drumul şi s-au grăbit să coboare scările, au ajuns la parter şi s-au întâlnit cu Foà şi cu ofiţerul Gestapoului când au intrat în sinagogă.

Foà a făcut un gest spre nazist, încordat.

— Acesta este căpitanul Mayer, de la SS. Căpitane Mayer, permiteţi-mi să vă prezint...

— Nu am timp de pălăvrăgeală, l-a întrerupt Mayer, fără să zâmbească. Trebuie să căutăm echipamente radio în sinagogă. Credem că voi, evreii, aţi fost în contact secret cu guvernul Badoglio.

Foà a adăugat:

— Oamenii căpitanului Mayer mi-au percheziţionat casa în această dimineaţă, căutând astfel de dovezi. Bineînţeles, nu au găsit nici una. L-am asigurat că nici unul dintre noi nu are astfel de interacţiuni.

— Bineînţeles că nu. Tatăl lui Sandro s-a întors spre Mayer. Nu există nici un motiv pentru a percheziţiona sinagoga. Acesta este un loc de cult. Nu există aici nici un echipament radio sau ceva de genul acesta. Este revoltător.

Sandro şi-a muşcat limba, speriat pentru tatăl său. Soldaţii nazişti, înarmaţi cu mitraliere, se revărsau deja pe uşă, poziţionându-se în spatele lui Mayer, într-o demonstraţie de forţă letală.

— Daţi-vă la o parte, le-a spus Mayer, apoi a lătrat un ordin în germană. Soldaţii nazişti şi-au îndreptat armele spre Sandro, tatăl său şi Rosina.

Tatăl său s-a îndreptat.

— Căpitane Mayer, nu trebuie să ne ameninţaţi în acest fel. Am vrut doar să vă explic...

— Dă-te la o parte!

Ei au făcut acest lucru, iar Mayer a dat un alt ordin, determinându-i pe soldaţii nazişti să îşi lase armele jos. La următorul ordin, naziştii au inundat sanctuarul, au alergat pe coridoare în cizmele lor negre şi au răscolit scaunele din lemn sculptat. La

fiecare scaun se aflau cutii de lemn încuiate care conţineau cărţi de rugăciune, iar ei au spart capacele cu armele lor.

Sandro şi ceilalţi priveau, îngroziţi şi consternaţi. Un grup de naziști s-a repezit la cutiile de pomană, de asemenea încuiate, şi le-au spart în acelaşi mod. Un alt grup s-a grăbit spre partea din faţă a sinagogii, a urcat treptele până la *bimah* şi s-a îndreptat spre chivotul care ţinea pergamentele sacre ale Torei şi alte cărţi sfinte, în spatele unei perdele de brocart.

Sandro s-a agăţat de braţul tatălui său, iar ei au rămas uimiţi şi neîncrezători în timp ce naziştii dădeau cortina la o parte, expunând cărţile sfinte. Au luat două pergamente şi le-au aruncat pe podea, o înjurătură.

Tatăl lui Sandro a oftat.

— Căpitane Mayer, ăsta e vandalism! Acei soldaţi se află într-o zonă sacră, unde numai rabinii au voie să intre. Nu există nici un echipament radio!

Ochii lui Foà s-au rotunjit în semn de alarmă.

— Căpitane Mayer, nu puteţi face asta! Aceasta este o încălcare a legii iudaice şi nu pot aproba...

— Linişte! a strigat Mayer. Am ordin să percheziţionez sinagoga de sus până jos. Aţi pierdut războiul şi acum sunteţi sub legea marţială. Tăceţi sau vă voi duce pe Via Tasso.

Inima lui Sandro a bătut cu putere în piept şi s-a uitat, îngrozit să vadă naziști care se înghesuiau pe casa scării, alergând în sus şi în jos.

— Acum, mergem sus, toată lumea!

Mayer a făcut un gest spre casa scării, iar Sandro şi ceilalţi l-au urmat şi au urcat la etajul al doilea, doar pentru a fi întâmpinaţi de o privelişte îngrozitoare.

Naziştii răscoliseră rafturile din sala de conferinţe, aruncând cărţi şi hârtii pe podea. Pe o parte a camerei se aflau dulapuri cu dosare închise, iar naziştii le-au spart şi au răscolit conţinutul.

Alţi naziști au sosit cu cutii de carton şi au început să împacheteze documentele şi dosarele.

Tatăl lui Sandro s-a încruntat.

— Căpitane Mayer, acestea sunt evidenţele comunităţii. De ce sunt confiscate? Aţi spus că aţi vrut doar să căutaţi.

— Putem căuta mai eficient în afara sediului. Mayer a arătat spre raftul de cărţi de pe peretele îndepărtat. Foà, ce sunt acele volume legate?

Foà a ezitat.

— Procesele-verbale ale şedinţelor Consiliului Evreiesc şi evidenţele financiare.

Mayer a dat ordine într-o germană rapidă, iar naziştii au smuls volumele şi evidenţele financiare de pe rafturi şi le-au încărcat în cutii.

— Foà, ce sunt aceste fişe?

Faţa ridată a lui Foà s-a posomorât.

— Numele, adresele şi informaţiile genealogice ale membrilor noştri.

Mayer a dat mai multe ordine, iar naziştii au început să împacheteze fişele.

— Foà, ştiu că comunitatea are un seif. Unde este?

Foà a suspinat resemnat.

— În biroul meu.

— Arată-mi. Doamnă, rămâneţi aici, vă rog. Ceilalţi, veniţi cu mine.

Foà a traversat spre biroul său şi a deschis uşa, urmat de Sandro şi de tatăl său. În încăpere se aflau un birou acoperit de hârtii, un dulap din lemn şi un raft plin de cărţi, fotografii şi o *menorah* din argint gravat. Sandro nu mai fusese niciodată în birou.

Foà a deschis uşa dulapului, dezvăluind un seif negru.

— Poftim!

— Deschide-l!

— Cheia este în biroul meu.

Foà a scos sertarul biroului său, a scos o cheie mică din aur, apoi a descuiat seiful.

Mayer s-a uitat înăuntru.

— Câţi bani sunt ăştia?

— Aproximativ două milioane de lire.

— Pleacă! Trebuie să folosesc telefonul.

Mayer le-a făcut semn să iasă şi a închis uşa, în timp ce ei aşteptau într-o tăcere forţată. Sandro a făcut un schimb de priviri cu tatăl său, care părea mai furios decât îl văzuse

vreodată. În jurul lor, naziştii răscoleau dulapuri şi confiscau dosare, hârtii şi fişe. Sandro se străduia să tragă cu urechea la apelul telefonic al lui Mayer, dar nu putea desluşi cuvintele în germană.

După câteva minute, Mayer a deschis uşa şi a făcut un semn către seif.

— Foà, am primit noi ordine de la colonelul Kappler de a confisca acei bani. Ia o cutie mică şi împachetează-i pentru mine.

— Dar sunt ai noştri. Buzele lui Foà s-au întredeschis cu consternare. I-am colectat ca răspuns la cererea sa de aur.

Tatăl lui Sandro a intervenit:

— Căpitane Mayer, nu aveţi nici un temei legal pentru a lua proprietatea comunităţii. Aţi numit-o confiscare, dar este un furt obişnuit, un act criminal.

Mayer l-a privit fix.

— Atâta sfidare! Te voi raporta colonelului Kappler.

Sandro a tresărit, îngrozit pentru tatăl său.

— Căpitane Mayer, a lăsat el să-i scape, tatăl meu este avocat şi încearcă doar să protejeze comunitatea.

— Căpitane Mayer, vă rog, mă voi supune.

Foà a luat repede o cutie de corespondenţă de pe birou, dar Mayer i-a luat-o şi a aruncat scrisorile pe covor.

— Ieşiţi afară, o vom face noi!

Mayer le-a făcut din nou semn să iasă, iar ei s-au dat la o parte în timp ce el le lătra ordine soldaţilor săi, care au adus mai multe cutii şi au început să golească conţinutul biroului lui Foà.

Pe măsură ce dimineaţa se scurgea, căpitanul Mayer şi soldaţii nazişti au încărcat documentele, dosarele, evidenţele de procese-verbale, registrele financiare şi alte bunuri ale comunităţii în camioanele acoperite din piaţă. Sandro, tatăl său, Foà, Rosina şi familiile din piaţă, printre care mama lui Sandro şi Rosa, au privit într-o tăcere îngrozită.

I-a atras atenţia că în seara aceasta era Rosh Hashanah şi Anul Nou evreiesc 5704. Spera ca lucrurile să fie mai bune.

Acum, se temea că vor fi şi mai rele.

*

Mai târziu, Sandro s-a reunit cu părinţii săi şi cu Rosa în jurul mesei din bucătărie, după ce terminaseră un prânz sărac de *spaghetti* cu sos *pomodoro* diluat. Sandro era tulburat după ce îi văzuse pe nazişti vandalizând sinagoga sa, un lăcaş de cult sacru. Ura faptul că nimeni nu putea face nimic pentru a-i opri pe nazişti, în nici un fel. Dacă fasciştii îi ruinaseră pe evreii din ghetou, naziştii intenţionau să-i distrugă.

Rosa şi-a clătinat capul.

— Trebuie să recunosc, după ce am văzut tancurile alea, mi-e frică cu adevărat pentru vieţile noastre. Ar trebui să ne ascundem. Cunoaştem oameni care ne pot ajuta, cum ar fi Emedio şi monseniorul O'Flaherty.

— Aşa crezi? a întrebat Sandro, nesigur.

— Da, absolut. Şi alţii au făcut-o, chiar şi rabinul-şef Zolli. De ce să nu o facem noi? Ar putea fi ultima noastră şansă.

— Ei bine. Tatăl lui Sandro a suspinat, cu o expresie grav tulburată. Recunosc, ceea ce am văzut astăzi mi-a deschis ochii. Naziştilor... le-a *plăcut* să vandalizeze sinagoga. Scuza aia cu radioul a fost un pretext pentru a ne teroriza şi a ne fura. Lăcomia i-a alimentat, dar şi ura. Întotdeauna am crezut că vom fi în siguranţă în Roma, dar nu am anticipat niciodată că naziştii ne vor ocupa. Îmi pare rău, ar fi trebuit să o fac. Tatăl său s-a uitat la mama sa, apoi s-a întors spre Sandro şi Rosa. Voi doi ar trebui să ştiţi că eu şi mama voastră am vorbit. Credem că ar fi prudent ca amândoi să vă ascundeţi.

— Ce? Rosa a dat înapoi. Cum rămâne cu tine şi cu mama?

— Rămânem aici. Ne punem credinţa în Dumnezeu.

Sandro a dat din cap dezaprobator.

— Nu vom pleca fără tine.

Mama lui i-a atins mâna lui Sandro.

— Puteţi şi trebuie să o faceţi. Eu nu pot pleca, iar tatăl tău simte la fel. Dar nu vrem să ne asumăm alte riscuri cu voi doi.

Rosa i-a atins mâna.

— Mamă, veţi fi amândoi blocaţi aici.

— Nu suntem blocaţi aici, este nevoie de noi aici. Sunt singurul obstetrician din ghetou şi ştiţi că multe dintre naşterile mele sunt complicate în aceste zile, din cauza malnutriţiei şi a bolilor. Am o pacientă care va intra în travaliu în orice zi, Cecilia

de după colţ. Este primul ei copil şi a fost bolnavă de pneumonie. Nu pot să o abandonez.

Rosa s-a încruntat.

— Dar după ea? Nu poţi pleca atunci?

— Nu, vor fi Regina şi Clara. Amândouă sunt în luna a noua. Sunt pur şi simplu prea multe femei aici care au nevoie de mine.

Sandro s-a întors spre tatăl său.

— Tată, şi tu?

— Voi sta cu mama ta. Tatăl său a reuşit să zâmbească, mobilizându-se. Nu pot să le întorc spatele când toată lumea are cea mai mare nevoie. Atât de mulţi evrei din ghetou sunt lipsiţi de avantajele noastre. Nu ar putea să se ascundă, chiar dacă ar vrea. Acum mă admiră. Voi rămâne să-i ajut pe Foà şi pe ceilalţi...

— Atunci rămânem şi noi, l-a întrerupt Rosa, care părea la fel de hotărâtă să rămână pe cât fusese de hotărâtă să plece.

Sandro i-a înţeles schimbarea de opinie.

— Da, rămânem cu toţii.

Privirea tatălui său a întâlnit-o pe a lui.

— Fiule, eşti sigur?

— Da. Sandro nu ştia că simte aşa ceva până în acel moment. Noi suntem evrei de ghetou. Aici ne este locul, cu comunitatea noastră.

Tatăl său a întins mâna, cu palma în sus.

— Atunci să ne rugăm.

Capitolul 90

SANDRO

30 septembrie 1943

Sandro, tatăl său şi preşedintele Foà au stat în sanctuar în timp ce tâmplarii reparau cutiile de valori, croitoresele reparau cortina şi cei de la curăţenie curăţau podeaua. Naziştii făcuseră pagube semnificative, iar Sandro îşi petrecuse dimineaţa încercând să găsească registrele care mai existau, apoi gândindu-se cum va plăti comunitatea pentru restaurare, având în vedere că naziştii le furaseră şi banii.

Sandro s-a speriat la zgomotul brusc al maşinilor care se apropiau de sinagoga din piaţă. El, tatăl său şi Foà s-au întors spre uşile deschise, iar muncitorii s-au oprit brusc. Toată lumea a înţepenit văzând naziştii care se opreau într-un şir de autovehicule Kubelwagen.

Foà a clătinat din cap.

— Ce vor acum?

Tatăl lui Sandro a răspuns:

— Bănuiesc că orice lucru de valoare. Bibliotecile, argintăria.

Sandro s-a întors spre tatăl său.

— Nu-i putem opri, tată?

— Putem încerca.

Tatăl său a deschis drumul şi s-au grăbit pe culoar, întâlnind doi căpitani nazişti care intrau în sinagogă, în faţa unor soldaţi înarmaţi. Căpitanii erau amândoi cu ochelari, subţiri şi neînarmaţi şi, deşi purtau uniforme Wehrmacht, nu păreau a fi oameni de luptă. Sandro a detectat în ei un aer erudit, asemenea profesorilor pe care îi întâlnise la La Sapienza.

Tatăl său i-a întâmpinat, dar nu le-a întins mâna.

— Domnilor, eu sunt Massimo Simone, iar aceştia sunt preşedintele Foà şi fiul meu, Sandro. Care este motivul vizitei dumneavoastră de astăzi?

Căpitanul nazist mai înalt şi-a strâns buzele subţiri.

— Suntem de la ERR, de la Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg, o divizie a Wehrmachtului responsabilă pentru artefacte şi cărţi rare. Suntem orientalişti, iar eu însumi sunt profesor de studii de limbă ebraică la Hohe Schule din Berlin. Înţeleg că aveţi două biblioteci foarte importante aici, Biblioteca Comunità şi Biblioteca del Collegio Rabbinico Italiano. Dorim să parcurgem colecţiile.

— Şi care este motivul?

— Interesul nostru academic.

Tatăl său a dat din cap dezaprobator.

— Acest lucru nu este posibil. Librăriile sunt private şi securizate...

— Arată-ne bibliotecile. Căpitanul nazist a făcut un gest către soldaţii din spatele său. Vom utiliza forţa, în cazul în care refuzaţi.

— Dacă insistaţi, a spus tatăl lui Sandro cu subînţeles.

Foà a adăugat:

— Trebuie să urmaţi procedurile adecvate în manipularea acestor artefacte.

Căpitanul nazist a pufnit ca şi cum s-ar fi simţit insultat.

— Cunoaştem procedurile de manipulare a unor astfel de obiecte. Am adus mănuşi de pânză.

Foà, Massimo şi Sandro i-au condus pe căpitanii şi soldaţii naziști la etajul al treilea, unde Sandro nu mai fusese niciodată, deoarece era interzis. Scara se transformase într-o mică sală de conferinţe care conţinea o masă rotundă de mahon şi scaune. Dincolo, se afla o încăpere mare, cu un perete care avea sticlă pe jumătatea superioară, astfel încât Sandro putea vedea înăuntru. Se asemăna mai degrabă cu o sală de cărţi rare decât cu o bibliotecă, căptuşită cu rafturi pline de cărţi şi dulapuri pentru documente, cu jaluzele verzui peste ferestre pentru a filtra lumina soarelui.

Foà s-a îndreptat spre bibliotecă.

— După cum am spus, trebuie să aveţi grijă...

— Permiteţi-mi să confirm faptele esenţiale, a întrerupt nazistul mai înalt, în timp ce mergeau. În ceea ce priveşte valoarea, am înţeles că Biblioteca della Comunità conţine una dintre cele mai importante colecţii din Europa. Se spune că ar conţine texte rare, pergamente ilustrate şi manuscrise din vremea cezarilor şi desene originale ale primilor papi. Este adevărat?

— Da, a recunoscut Foà cu reticenţă, când au ajuns în bibliotecă.

— Este, de asemenea, adevărat că, luate împreună, colecţiile reprezintă artefacte şi istoria iudaismului timpuriu şi a creştinismului timpuriu?

— Da.

Foà a suspinat, scoţând un breloc din buzunar.

— Unde sunt cataloagele acestor comori?

Foà a arătat cu degetul spre geam.

— Pe raftul din stânga, deşi nu am catalogat totul încă.

— Vom confisca cataloagele.

— Ce?

Foà a dat înapoi.

Tatăl lui Sandro a intervenit:

— Dar aţi spus că vreţi doar să vă uitaţi. Nu aveţi voie să confiscaţi nimic din colecţie.

— Cataloagele nu fac parte din colecţie în sine. Ele sunt în esenţă indici realizaţi de dumneavoastră. Dorim să intrăm acum în bibliotecă. Voi rămâneţi aici.

Cei doi nazişti au intrat în bibliotecă, apoi au închis uşa în urma lor.

Sandro, tatăl său şi Foà stăteau de partea lor de geam, privind. Unul dintre nazişti a trecut la cataloage, iar celălalt a început să scruteze cărţile. Sandro ura să se simtă atât de neajutorat, iar el putea să-l vadă pe tatăl său fumegând, cu pielea lui subţire şi pestriţă de emoţie şi cu privirea aţintită asupra căpitanilor nazişti.

— Este un dezastru, a gemut Foà. Trebuie să-i împiedicăm să jefuiască biblioteca. Vor expedia totul în Germania. Jefuirea unor articole atât de preţioase ar fi o pierdere pentru evreii italieni şi pentru cultura italiană pentru totdeauna. Este patrimoniul nostru.

Tatăl lui Sandro a dat din cap aprobator.

— Vom riposta, folosind toată forţa legii. Pot să pregătesc actele pe care să le depun astăzi, prin care să interzic ERR-ului în instanţă orice acţiune de confiscare. Voi trimite prin curier o scrisoare de autorizare lui Almansi pentru a o semna, deoarece numai Uniunea are autoritatea de a administra aceste biblioteci.

Foà a dat din cap aprobator.

— Avem nevoie de aliaţi, aşa că aş putea trimite prin curier o scrisoare şi la Vatican. Ar trebui să dorească să păstreze colecţiile în Roma. *Questura* şi guvernul Badoglio ar trebui să aibă acelaşi interes.

Sandro a intervenit:

— Putem chiar să sunăm la La Sapienza şi la alte instituţii academice. Toate acestea ar trebui să dorească să păstreze colecţia în Roma. Are o valoare educaţională enormă.

— Bine. Foà părea încurajat. Când începem?

La unison, Sandro şi tatăl său au răspuns:

— Acum.

Capitolul 91

MARCO

6 octombrie 1943

Marco avea de rezolvat ceva pentru şeful său şi s-a grăbit să coboare pe trotuar. A cotit, dar a fost oprit de o mulţime mare care bloca trotuarul. Păreau să privească la ceva ce se întâmpla peste drum, cu spatele la el. Starea lor de spirit era sumbră, se adunaseră pe trotuar şi se revărsau în stradă. Traficul fusese deviat, ceea ce era foarte neobişnuit în acest cartier aglomerat.

Marco ştia că ceva nu e în regulă. Pe cealaltă parte a străzii se afla sediul carabinierilor, poliţia militară din Roma. S-a grăbit să ocolească mulţimea şi a avut o vedere clară asupra unei privelişti înfiorătoare. Soldaţii nazişti înconjurau intrarea în sediul carabinierilor, poate o sută dintre ei. Un şir lung de camioane acoperite, poate cincisprezece, staţiona în faţa clădirii şi pe câteva străzi, escortate de autovehiculele Kubelwagen. Naziştii păzeau vehiculele, delimitând cartierul general.

Marco a privit, şocat, cum, în clipa următoare, un grup de nazişti a ieşit din clădire cu treizeci de carabinieri în cătuşe. Nu ştia ce se întâmpla; nu-şi putea imagina că făcuseră ceva greşit. Un murmur furios a răsunat în mulţime, iar mulţi îi înjurau pe nazişti sau făceau gesturi obscene cu mâna la adresa lor. Naziştii i-au încărcat pe carabinieri în spatele unui camion acoperit.

Marco a continuat să privească, îngrozit să vadă un alt grup de nazişti părăsind clădirea cu şi mai mulţi carabinieri arestaţi. Naziştii au încărcat al doilea grup de carabinieri într-un alt camion acoperit, apoi a urmat un alt grup şi încă unul şi încă unul, în valuri de arestări. De îndată ce un grup de carabinieri era încărcat, camionul pleca şi un alt grup era scos, încărcat şi dus în arest.

Marco şi-a dat seama cu groază că naziştii arestau întreaga forţă de poliţie. Gândul acesta fusese de neconceput, până acum. Aceasta era o operaţiune majoră, în centrul Romei, dar naziştii reuşiseră să facă din asta o surpriză totală. Nu auzise nici măcar o şoaptă despre asta la Palazzo Venezia. Nici partizanii nu ştiau despre asta.

Marco s-a simţit îngrozit pentru oraşul pe care îl iubea şi pentru concetăţenii săi romani, care, de acum înainte, aveau să fie complet lipsiţi de apărare împotriva naziştilor. Mulţimea privea cu teamă, cu mâinile la gură. Unii înjurau sau plângeau, iar alţii se întorceau, disperaţi.

Marco s-a oprit din numărat la cinci sute de carabinieri arestaţi. Se îndoia că mai rămăseseră mulţi înăuntru, asta dacă mai rămăsese vreunul. A alergat spre casă.

Capitolul 92

SANDRO

13 octombrie 1943

Sandro stătea alături de mama sa, Rosa, şi de celelalte familii îndurerate în spatele unei baricade ridicate de nazişti, în jurul pieţei. Soldaţii nazişti înarmaţi păzeau intrarea în sinagogă, într-o demonstraţie terifiantă de forţă letală. Naziştii erau pe cale să confişte conţinutul Bibliotecii Comunităţii şi al Bibliotecii Colegiului Rabinic Italian, aproximativ zece mii de cărţi şi artefacte de o valoare inestimabilă. Opoziţia legală pentru a împiedica jefuirea nu avusese nici un rezultat, deoarece naziştii erau mai presus de orice lege. Nici o instituţie nu intervenise: nici Vaticanul, nici guvernul Badoglio, nici Questura, nici La Sapienza.

Tatăl lui Sandro se afla în sinagogă împreună cu preşedinţii Foà şi Almansi, într-un ultim efort de a-i opri pe nazişti. Sandro ştia că va fi zadarnic. Singura lui consolare era că tatăl său şi ceilalţi luaseră problema în propriile mâini în ultimele zile, anticipând că metodele legale vor eşua. Ascunseseră unele dintre cele mai preţioase artefacte din colecţie în casele şi grădinile unor familii simpatizante, în toată Roma. Goliseră chiar şi mikveh-ul sau baia rituală din sinagogă şi angajaseră un faianţar pentru a ascunde artefacte în pereţii acesteia.

Dar în această dimineaţă, fără nici un avertisment, ghetoul s-a trezit şi a găsit două vagoane de marfă masive parcate vizavi de sinagogă, pe Lungotevere de' Cenci, pe şinele liniei de trolei-buz Circolare Nera. Nazişti înarmaţi păzeau o altă baricadă în jurul trenului de marfă şi deviau traficul de pe bulevardul în mod obişnuit plin de viaţă. Insigna de pe tren era emblema căii ferate naţionale germane, aşa că toată lumea ştia de unde venea trenul şi încotro se îndrepta. Naziştii angajaseră Otto & Rosini, o companie internaţională de transport maritim, pentru a transporta colecţia în Germania, iar muncitorii O&R se aflau în sinagogă, împachetând.

Tatăl lui Sandro a ieşit din sinagogă şi a traversat piaţa. A ţinut capul sus când a trecut pe lângă soldaţii nazişti şi, dacă îi era frică, nu a lăsat să se vadă. Sandro a simţit un val de admiraţie pentru el. Îl văzuse pe tatăl său crescând în statură în timpul acestor zile întunecate, iar comunitatea ajunsese să-l considere un lider.

Tatăl său s-a apropiat de baricadă, cu o expresie sumbră, iar familiile s-au năpustit asupra cordonului, strigându-i întrebări.

— Massimo, cum pot să ne ia bibliotecile? Ele aparţin comunităţii! Noi am plătit aurul! Cât mai pot să ne ia? Aţi reuşit să opriţi asta? Este o crimă în plină zi!

Tatăl lui Sandro a făcut semn să se calmeze.

— Prieteni, am veşti dezamăgitoare. Nu am putut opri această confiscare, deşi am făcut tot ce am putut. A făcut o pauză în timp ce familiile reacţionau cu gemete şi murmure, apoi a reluat. Cu toate acestea, i-am avertizat că vom lua măsuri legale dacă vreunul dintre artefactele noastre va fi vândut, după ce vor fi ieşit din ţară. Germanii ne-au asigurat că nu au nici o intenţie de a face acest lucru. În plus, am cerut în mod oficial returnarea artefactelor după război...

Familiile au izbucnit în discuţii, întrerupându-l, când un bărbat de la O&R, îmbrăcat într-un costum de lucru, a ieşit din sinagogă cu o cutie. Acesta a fost urmat de un alt bărbat O&R cu altă cutie, apoi de un altul. Muncitorii s-au îndreptat spre trenul de marfă, cărţile fragile şi manuscrisele vechi de secole fiind transportate în cutii, ca şi cum ar fi fost nişte oale şi tigăi obişnuite.

Dintr-odată, o carte a zburat de la o fereastră deschisă la etajul superior al sinagogii. Cartea s-a deschis în aer, iar paginile sale vechi au fluturat ca o pasăre ce nu putea să zboare.

Tatăl lui Sandro s-a răsucit, strigând:

— Nu, se va rupe!

Sandro a tresărit când tatăl său a fugit spre sinagogă, ridicându-şi braţele. În mod uimitor, tatăl său a prins cartea din zbor. Familiile au aclamat, aplaudând.

În mod inexplicabil, naziştii au aruncat o altă carte nepreţuită de la o altă fereastră. Tatăl lui Sandro s-a întors, apoi s-a grăbit să prindă şi acea carte. A făcut acest lucru la fix, chiar înainte ca aceasta să se lovească de pietriş. Chiar atunci, o altă carte a zburat de la o altă fereastră.

Bucuria familiilor a început să se stingă pe măsură ce naziştii continuau să arunce cărţi nepreţuite pe ferestre, din ce în ce mai repede. Tatăl său alerga înainte şi înapoi în costum, cu

cravata zburând. A încercat în zadar să prindă toate cărţile, dar era imposibil. În scurt timp, a început să plouă cu cărţi rare. Tatăl său se chinuia să ţină cărţile pe care le prinsese deja, aproape împiedicându-se.

— Tată, opreşte-te! Sandro privea, consternat. Naziştii jucau un joc umilitor. Familiile au reacţionat cu strigăte de furie. Gărzile naziste îşi fluturau armele spre familii. Situaţia a devenit periculos de instabilă. Sandro trebuia să facă ceva.

— Domnule! Sandro l-a strigat pe un nazist. Lăsaţi-mă să-l chem pe tatăl meu, vă rog?

— Du-te!

Nazistul s-a încruntat, făcând semn cu pistolul său lung.

Sandro s-a strecurat pe sub baricadă, s-a repezit la tatăl său şi i-a luat o parte din cărţi.

— Tată, opreşte-te!

— Cărţile astea sunt vechi de sute de ani! a spus tatăl său, amărât şi fără suflare, cu ochelarii strâmbi.

— Opreşte-te acum!

Sandro şi tatăl său au dat cărţile unui om de la O&R care a venit cu o cutie. Naziştii continuau să arunce cărţile pe fereastră. Paginile se desprindeau, zburau prin aer şi se răspândeau pe jos ca nişte gunoaie.

Sandro l-a luat de braţ pe tatăl său şi s-au grăbit să se întoarcă la baricadă. În jurul lor, cărţi preţioase se prăbuşeau în piaţă şi se destrămau pe străzile pietruite, cu cotoarele dezlipindu-se. Mulţimea s-a năpustit asupra baricadei, încercând să ridice paginile.

Naziştii au strigat în germană, îndreptându-şi armele spre familii.

Familiile s-au liniştit de frică, plângând şi rugându-se. Sandro şi-a grăbit tatăl, trecându-l pe sub baricadă, unde mama lui şi Rosa l-au întâmpinat, îndreptându-i ochelarii. Tatăl său şi-a recăpătat repede calmul, iar familiile s-au năpustit asupra lui, punându-i din nou întrebări.

Sandro a zărit o tânără în partea cealaltă a mulţimii, cu capul întors. Buclele ei întunecate străluceau în lumina soarelui, iar ea purta o rochie drăguţă cu carouri albastre, aşa cum obişnuia să

poarte Elisabetta. Inima i-a sărit în gât şi s-a trezit că îşi croieşte drum spre ea.

— Elisabetta? a spus Sandro, dar când femeia s-a întors cu faţa la el, nu era deloc Elisabetta.

— Poftim?

— Îmi pare rău... Am crezut că eşti altcineva.

Sandro s-a întors înapoi în mulţime. Ar fi trebuit să ştie mai bine de atât. O refuzase pe Elisabetta, iar ea probabil că nu se gândea niciodată la el. Dragostea ei pentru el era de domeniul trecutului.

Îşi amintea de acea noapte la La Sapienza, cum se sărutaseră sub stele. S-a trezit întrebându-se dacă ea a scris vreodată cartea pe care îşi dorise să o scrie.

Sandro s-a îndreptat spre familia lui, încercând să o uite.

Capitolul 93

SANDRO

15 octombrie 1943

Sandro stătea lângă patul Rosei, îngrijorat pentru sora lui. Era bolnavă de mai bine de o săptămână, o durea stomacul. Abia putea să mănânce. Faţa ei frumoasă era trasă şi palidă, iar ochii îşi pierduseră strălucirea.

Mama lui şi-a aşezat palma pe fruntea Rosei.

— Draga mea, febra ta este prea mare. Cred că trebuie să te ducem la spital cât încă mai poţi merge.

— Voi fi bine, a spus Rosa cu slăbiciune.

— Nu, ai nevoie de tratament.

Sandro era cu mama sa.

— Mamă, ce crezi că s-a întâmplat?

— Nu o pot diagnostica corect fără teste. Ar putea fi atât de multe lucruri.

— Ce ar trebui să facem? Tata nu se va întoarce acasă până târziu.

Sandro îl lăsase pe tatăl său la sinagogă, care aranja lucrurile după jefuirea bibliotecii.

— Noi doi o putem lua. Nu vreau să-l aştept pe tata. Îi vom lăsa un bilet.

Sandro a dat din cap aprobator.

— Bine, să mergem.

— Mamă, nu. Rosa a dat din cap dezaprobator. Nu am nevoie să merg şi e după stingere. Sandro, spune-i că nu. Stingerea...

— Nu vă faceţi griji. Dacă ne vor opri, le vom spune că este o urgenţă medicală. Presupunând că le pasă, a murmurat mama lui.

Sandro a stat cu mama sa în sala de aşteptare, în timp ce Rosa era examinată. Doctorul Salvatore Cristabello, unul dintre foştii colegi ai mamei sale, fusese încântat să o revadă, deşi remarcase rochia ei maro ponosită şi schimbarea aspectului. Sandro îşi dăduse seama că mama lui trecuse de la zveltă la slabă, iar când îşi zări reflexia într-o fereastră de sticlă, văzu că şi el era la fel.

Doctorul Cristabello a ieşit pe uşă, profesionist în halatul său alb şi impecabil, cu părul rar şi cărunt şi ochelari bifocali groşi. Avea o faţă caldă şi prietenoasă, dar expresia lui părea gravă în timp ce se îndrepta spre ei.

— Cum se simte?

Mama lui s-a ridicat în întâmpinarea lui, urmată de Sandro.

— Va fi bine, iar semnele vitale sunt bune, dar o voi interna. Cred că este o boală gastrointestinală, un parazit sau ceva de genul ăsta. Vedem o mulţime de astfel de cazuri, având în vedere contaminarea aprovizionării cu alimente.

— Şi eu mă gândeam la acelaşi lucru.

— Îi dăm lichide şi îi facem analize de sânge şi urină. Va dura ceva timp până când vom primi rezultatele. Ar trebui să te duci acasă şi să dormi puţin.

— Aş dori să rămân peste noapte, dacă se poate.

— Bine. Cred că pot să te strecor înăuntru.

— Mulţumesc, Salvatore! Mama lui s-a întors spre Sandro, atingându-i braţul. Du-te acasă, dragă. Ţine-i companie tatălui tău.

— Dar şi eu vreau să rămân. I-am lăsat un bilet.

Doctorul Cristabello a intervenit:

— Sandro, pot să trag câteva sfori pentru a o lăsa să stea în camera surorii tale, dar nu şi pe tine.

— Bine, a fost de acord Sandro, cu reticenţă.

— Bun băiat, a spus mama lui, sărutându-l pe gât.

Sandro a părăsit spitalul, iar Ponte Cestio se afla la doar câţiva paşi, ducând spre Trastevere şi Elisabetta. Un val puternic de emoţie l-a cuprins şi a tânjit după ea. Nu-şi putea închipui cum reuşise să trăiască atât timp fără ea.

Sandro nu-şi mai putea nega sentimentele nici un minut. Inima i-a deschis calea şi a virat la dreapta pe Ponte Cestio, traversând podul şi intrând într-un Trastevere pe care abia îl recunoştea. Străzile erau pustii, iar restaurantele şi magazinele erau permanent închise. Ferestrele caselor erau întunecate, înnegrite în caz de raid aerian. Gunoaiele şi molozul zăceau pe străzi, iar ghivecele de flori erau făcute bucăţi. Jardinierele erau fără plante, iar lamelele lor rupte se agăţau de pereţi. O boltă de iederă atârna deasupra capului, un singur supravieţuitor care nu avea nevoie de îngrijire şi, prin urmare, nu primea nici una. Ca şi el.

Sandro mergea ca într-un vis febril, paşii lui îl conduceau spre femeia pe care o iubea. O va implora să-l primească şi să-l adăpostească, o va strânge în braţe şi vor fi împreună în sfârşit, aşa cum trebuiau să fie, aşa cum a vrut Dumnezeu înainte ca omul să intervină, precum şi fasciştii, naziştii, ura, legile şi nedreptatea. S-a apropiat de casa ei şi a continuat să meargă, rugându-se ca, într-un fel, visul lui să se împlinească şi să fie în sfârşit cu ea.

Sandro a cotit pe strada ei, însă nu se vedea nici un suflet. A ajuns la casa ei, o bucată de stuc auriu cu două etaje care radia ca o rază de soare. Luminile erau stinse şi obloanele închise. Elisabetta trebuia să fi adormit.

S-a gândit să procedeze ca Marco, să-i cânte o serenadă, dar Sandro nu ştia să cânte. Nu mai avea nici un cântec, nu mai

avea nimic. Disperarea l-a cuprins şi şi-a dat seama că nu avea nici un viitor de oferit, nici realizări, nici un presupus geniu, nici măcar un corp sănătos şi se simţea golit până în măduva oaselor, nimic altceva decât sinele său cel mai crud, tânjind după ea.

Sandro s-a prăbuşit în genunchi, aterizând pe strada pietruită. S-a prăbuşit, cu capul plecat, iar lacrimile pe care şi le reţinuse îi ardeau ochii. S-a îndoit, prăbuşindu-se, incapabil de altceva decât de tristeţe.

— Sandro?

Sandro ar fi putut jura că a auzit-o pe Elisabetta strigându-i numele. Era o voce pe care o iubea de atât de mult timp şi care venea de departe, de deasupra străzii, poate chiar din cer. Trebuie să fi avut halucinaţii, să fi coborât cu adevărat în nebunie.

Cu toate acestea, şi-a ridicat privirea.

Capitolul 94

ELISABETTA

15 octombrie 1943

Cu puţin înainte de culcare, Elisabetta s-a dus pe acoperiş cu pisicile, ţinând în mână o lumânare într-un borcan pentru lumină. Plouase în timp ce ea era la lucru, ceea ce a reprezentat o problemă pentru florile din supiere, deoarece acestea nu se bucurau de nici un drenaj. Trebuia să le dreneze, pentru că nu putea lăsa apa să le putrezească rădăcinile. Acesta era probabil unul dintre motivele pentru care nepreţuitele supiere nu erau folosite pentru plantare.

A aşezat lampa pe masă şi s-a apucat de treabă, înclinând fiecare supieră şi lăsând apa să se scurgă pe acoperiş. Gnocchi şi Rico îşi croiau drum din oală în oală, bazându-se pe lăbuţele delicate pentru a evita bălţile. Nasurile lor absorbeau diferitele mirosuri, dându-le informaţii pe care doar ei le primeau, deoarece animalele aveau capacităţi care îi depăşeau cu mult pe oameni, mai ales pisicile. Şi mai ales Gnocchi şi Rico, care erau genii chiar şi printre ai lor.

Elisabetta a ajuns la supiera Capodimonte, apoi a observat că Gnocchi se îndrepta spre cornişa îngustă din jurul acoperişului. Elisabetta îşi făcea griji ori de câte ori pisicile păşeau pe cornişă, deoarece se temea că ar putea cădea.

— Gnocchi, te rog, dă-te jos, a spus Elisabetta, dar Gnocchi nu avea de gând să se oprească din ceea ce făcea, chiar şi dacă era atât de periculos. Atât de puternică era voinţa lui Gnocchi şi încrederea ei în sine.

Elisabetta s-a apropiat cu prudenţă de pervaz, fără să vrea să provoace chiar dezastrul pe care încerca să-l prevină. A îngenuncheat lângă cornişă, întinzând mâna, dar Gnocchi doar s-a întors cu spatele, arătându-şi *didietro* blănos, căci putea fi obraznică în acest fel.

Elisabetta s-a uitat peste pervaz, surprinsă să vadă un bărbat în faţa casei. Era înalt şi slab, iar părul îi era suficient de deschis pentru a prinde lumina lunii. Ceva din interiorul ei l-a recunoscut instantaneu, în ciuda întunericului. S-a întrebat dacă era chiar el sau dacă se afla într-un fel ciudat de vis pe care îl avea cu ochii deschişi. Nu avea nici un sens ca el să se afle în faţa casei ei în mijlocul nopţii.

În clipa următoare, bărbatul a căzut în genunchi.

Elisabetta a tresărit.

— Sandro?

Bărbatul şi-a ridicat privirea şi era el.

— Elisabetta? Sandro s-a ridicat, privind în sus. Chiar tu eşti?

— Da! Eşti chiar *tu*?

— Unde eşti? De ce eşti acolo sus?

— De ce eşti acolo *jos*? a strigat Elisabetta, emoţionată. Urcă şi vino să mă vezi! Mergi două case mai jos şi ocoleşte prin spate, e o alee.

— Vin imediat!

Sandro a fugit.

Elisabetta a sărit în picioare, a traversat în grabă acoperişul şi a ajuns pe palierul scării de incendiu. Câteva minute mai târziu, Sandro venea în fugă pe alee, o siluetă alergând spre ea, iar ea a simţit cum inima ei se preda iubirii pe care o simţea pentru el de atât de mult timp.

— Te iubesc!

Sandro a strigat spre ea.

— Şi eu te iubesc!

Elisabetta a simţit cum inima îi este inundată de fericire, iar Sandro a ajuns la scara de incendiu, s-a prins de partea de jos şi a urcat pe cel mai de jos palier. A sărit în sus pe trepte, iar Elisabetta s-a întins spre el exact când el a luat-o în braţe, ridicând-o de pe scări, legănând-o pe acoperiş şi sărutând-o o dată, apoi din nou.

Elisabetta l-a sărutat şi ea, cu ardoare, îmbrăţişându-l. Braţele lui au învăluit-o, şi toată durerea, frica şi îngrijorarea s-au topit, iar ea a simţit bucurie pură în îmbrăţişarea lui. În clipa următoare, el a pus-o din nou în picioare, a privit-o cu un zâmbet şi i-a cuprins chipul în mâini ca şi cum ar fi fost ceva preţios, la fel de delicat ca un porţelan antic.

— Mi-a fost atât de dor de tine, Elisabetta.

— Mi-am făcut atâtea griji pentru tine.

— Suntem în viaţă. Şi cred că ce a fost mai rău a trecut.

— Slavă Domnului, a spus Elisabetta repede, ca şi cum nu ar fi putut să vorbească despre toate destul de repede.

— Ai auzit de aur?

— Da, am fost acolo, am dat bani.

— Ai dat? De ce nu mi-ai spus?

— Şi *supplì*, ţi-au plăcut *supplì*?

— Care *supplì*? Ce vrei să spui? Sandro i-a mângâiat obrazul. Mă bucur atât de mult că eşti aici, nu-mi vine să cred că eşti aici, chiar pe acoperiş, dintre toate locurile. S-a uitat în jur, minunându-se. Ce este acest loc? Miroase atât de minunat! Ce ai aici sus? Flori? Plante? Simt miros de busuioc!

— Cultiv ierburi...

— Ardei? Roşii? Mâncare! Sandro i-a dat drumul şi s-a întors spre plantele de roşii. A apucat o roşie şi a muşcat din ea, râzând. Doamne, e delicioasă! E atât de bună încât îmi vine să plâng! Tu creşti toată mâncarea asta? Şi busuioc? Ador busuiocul proaspăt! Mi-e atât de dor de el!

— Da, aici. Elisabetta a rupt o crenguţă de busuioc şi a înfipt-o în butoniera sacoului său. La fel de bun ca orice floare.

— Mai bine! Şi florile astea? Miroase a rai! Doamne, Elisabetta, ăsta e paradisul! O oază! Eşti un vis!

Elisabetta s-a întins spre el, l-a sărutat, simţind gustul roşiilor pe buzele şi pe limba lui, iar Sandro a îmbrăţişat-o, sărutând-o la rândul lui, aruncând roşiile, lăsându-le să cadă pe acoperiş, iar ea îi simţea mâinile şi degetele la fel de înfometate ca şi el, coborându-i pe corp, dorind-o.

— Elisabetta, ascultă, a spus Sandro cu blândeţe, cu o expresie blândă. În seara asta, putem uita trecutul, să lăsăm deoparte tot ce a fost înainte şi tot ce va veni? Nu ştiu ce ne rezervă viitorul. Tot ce pot să-ţi ofer este dragostea mea, cea mai profundă dragoste, din adâncul inimii mele şi tot ceea ce sunt eu înăuntru. Asta e tot ce am, draga mea. Poţi să accepţi asta? Poţi să mi-o oferi pe a ta? Poţi să mi-o oferi în seara asta?

— Da, da, da.

Sandro a sărutat-o, Elisabetta l-a sărutat şi ea cu toată dăruirea şi apoi l-a condus la şezlongul ei cu perne înflorite, ascuns sub glicina care îi înconjura ca o cameră parfumată făcută din flori şi tot nu s-au oprit din sărutări nici când s-au întins, Sandro i-a arătat tandreţe, pasiune şi alinare când a făcut dragoste cu ea, iar Elisabetta a acceptat darul care i se oferea şi i-a oferit în schimb darul ei.

Şi după aceea au adormit unul în braţele celuilalt, sub stele, printre flori, plante şi pisici.

Capitolul 95

SANDRO

15 octombrie 1943

Sandro s-a trezit, ţinând-o în braţe pe Elisabetta. A simţit o ploaie rece pe picioare şi şi-a dat seama că începuse să plouă. Erau amândoi dezbrăcaţi pe şezlong, iar bolta de glicine îi acoperea. Cerul era încă întunecat, deşi nu ştia ora. Lumânarea din borcan nu se consumase prea mult. Nu dorea să plece, dar tatăl său avea să fie acasă, îngrijorat pentru Rosa.

— Elisabetta? a spus el încet, dar ea nu s-a mişcat.

S-a desprins de lângă ea, s-a îmbrăcat repede şi i-a strâns hainele. S-a dus la şezlong şi a ridicat-o, legănând-o la pieptul lui.

Ea a murmurat în somn, îngropându-şi faţa în gâtul lui, iar el a purtat-o pe scara de incendiu, cu pisicile în urma ei. La primul palier era o uşă întredeschisă, iar el a intrat într-un dormitor mic, a coborât-o pe pat şi a acoperit-o. A aruncat o privire împrejurul camerei ei, care era la fel de ordonată şi de frumoasă, aşa cum s-ar fi aşteptat, cu un birou lipit de perete.

Elisabetta s-a întors, departe de lumina palidă care intra prin uşa deschisă, iar el a mai zăbovit încă o clipă, lăsându-şi privirea să absoarbă fiecare centimetru din ea, dorindu-şi să îşi poată aminti fiecare detaliu pentru totdeauna.

Sandro i-a aşezat rochia pe spătarul scaunului şi a găsit un creion pe birou, ca să-i lase un bilet. Privirea i-a căzut pe caietul pe care i-l lăsase la uşă de ziua ei. L-a deschis, aşteptându-se să găsească paginile acoperite cu scrisul ei de mână, dar în schimb era gol. I-a scris un bilet, s-a întors la pat şi a sărutat-o uşor pe obraz. Încă mai simţea mirosul de glicină care se agăţa de părul ei.

— Te iubesc, a şoptit el, iar Elisabetta a mormăit ceva ce nu a putut înţelege.

A plecat, închizând uşa în urma lui. A coborât pe scara de incendiu, apoi a ajuns jos, s-a agăţat de cea mai joasă treaptă şi s-a lăsat la pământ. Burniţa s-a transformat în ploaie, iar el s-a grăbit pe alee, găsind o nouă putere. A zburat pe străzile întunecate din Trastevere, într-o lume a lui, un paradis pe care

viaţa îl deschide pentru tinerii îndrăgostiţi, un loc lipsit de stingeri şi de naziști.

A alergat spre casă, a urcat scările până la apartament şi a deschis uşa pentru a-l găsi pe tatăl său adormind în fotoliu, în costumul şi cravata lui uzate. Luminile erau aprinse, iar în poala lui se afla un ziar. Sandro s-a dus lângă el.

— Tată?

Tatăl său a deschis ochii, îngrijorat.

— O, cred că am aţipit. Ce mai face Rosa? M-aş fi dus la spital dacă nu ar fi fost ora de stingere. Unde este mama ta?

— Rosa este bine. Are ceva intestinal, iar mama a decis să rămână la spital.

— Bine. Îngrijorarea tatălui său s-a mai domolit. Te aşteptam mai devreme. Ai fost la spital în tot acest timp?

— Nu. Sandro nu a ezitat. M-am dus să o văd pe Elisabetta şi, înainte să spui ceva, eu o iubesc şi ea mă iubeşte. De îndată ce legile privind rasele vor fi abrogate, o voi cere în căsătorie.

Tatăl său a ridicat o sprânceană căruntă.

— *Mazel tov.*

Sandro a clipit.

— Nu dezaprobi?

— După toate prin câte am trecut? Războiul ăsta m-a obosit să lupt. Dacă o iubeşti, atunci căsătoreşte-te cu ea. Eşti un fiu minunat. Ar trebui să fii fericit.

Tatăl său şi-a deschis braţele, iar Sandro l-a îmbrăţişat, emoţionat.

— Mulţumesc, tată!

— Acum, hai să mergem în pat.

Aşa au făcut, iar Sandro a adormit în sunetul ploii, cu un somn adânc şi liniştit. Dar după doar câteva ore, el şi tatăl său au fost treziţi de o bătaie în uşă.

Capitolul 96

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro s-a trezit. I-a luat o clipă să realizeze că cineva bătea la uşa lor. Somnul său fusese atât de adânc încât îl durea capul. Cu doar câteva ore în urmă, fusese cu Elisabetta în grădina ei de pe acoperiş.

A sărit din pat, a aprins lumina şi s-a grăbit spre uşă. Tatăl său s-a grăbit în spate, agăţându-şi ochelarii după urechi. Sandro a început să înţeleagă că ceva era greşit. Băieţii Pontecorvo plângeau la parter. Afară se auzeau strigăte în limba germană. Cizmele trosneau pe pavaj. Motoarele grele ale camioanelor răsunau în depărtare.

Sandro a răsucit clanţa chiar în momentul în care uşa a zburat şi s-a deschis. Doi nazişti cu cască au dat buzna în apartament, unul scund şi unul înalt, înarmaţi cu mitraliere.

— *Mani in alto!* a strigat nazistul scund, îndreptându-şi arma spre Sandro şi tatăl său.

Sandro a înghiţit în sec de frică. El şi tatăl său au ridicat mâinile, amândoi îngroziţi, stând în chiloţi. Sandro s-a luptat cu spaima pentru a gândi limpede. Nu ştia ce voiau naziştii. S-a întrebat dacă avea legătură cu sfidarea lor faţă de căpitanul Mayer. Dar zgomotul de afară i-a spus că nu erau singuri.

Nazistul scund ţinea arma îndreptată spre ei. Ploaia îi pătase casca şi paltonul de lână. Nazistul înalt s-a dus la telefon şi a tăiat firele, apoi a început să cerceteze apartamentul.

Inima lui Sandro bătea cu putere. Nu a îndrăznit să se uite la tatăl său. Cel puţin mama lui şi Rosa erau în siguranţă.

Nazistul scund a scormonit în buzunarul hainei sale, a scos o foaie de hârtie încreţită şi le-a aruncat-o fără cuvinte.

Cu mâinile încă în aer, Sandro şi tatăl său au privit hârtia. Era o listă cu toţi cei care locuiau în casa lor, cu vârstele şi datele de naştere. Trebuie să fi provenit din registrele comunităţii, luate de la sinagogă. Numele lui şi al tatălui său erau alături de cel al mamei sale şi al Rosei.

— *Wo?* Micul nazist a arătat cu degetul spre numele mamei sale şi al Rosei. *Wo? Wo?*

Sandro ştia că acest cuvânt înseamnă „unde” în germană. Nazistul întreba unde sunt mama sa şi Rosa.

— *Todt*, a răspuns el rapid, ceea ce însemna mort.

— *Was ist?*

Nazistul înalt a arătat spre patul Rosei, pe care îl înghesuiseră lângă cel al lui Sandro.

Sandro s-a gândit repede.

— *Todt* amândouă, săptămâna trecută.

— *Hier!*

Nazistul scund i-a întins lui Sandro o altă hârtie.

Sandro şi tatăl său au citit-o împreună, îngroziţi:

(1) Tu şi familia ta şi toţi ceilalţi evrei care fac parte din casa ta veţi fi transferaţi.

(2) Trebuie să aduceţi:

(a) Hrană pentru cel puţin opt zile;

(b) Cartele de raţie;

(c) Carte de identitate;

(d) Pahare de băut.

(3) De asemenea, puteţi aduce:

(a) O valiză mică cu obiecte personale, haine, pături, etc.;

(b) Bani şi bijuterii.

(4) Închideţi şi încuiaţi apartamentul/casa. Luaţi cheia cu voi.

(5) Invalizii, chiar şi în cele mai grave cazuri, nu pot rămâne în urmă din nici un motiv. Există infirmerii în cadrul lagărului.

(6) La douăzeci de minute după prezentarea acestui card, familia trebuie să fie pregătită să plece.

Mâna lui Sandro tremura în timp ce ţinea hârtia. Erau duşi într-un lagăr de muncă.

— *Zwanzig Minuten!* a strigat nazistul scund, apoi naziştii au plecat, trântind uşa în urma lor.

Sandro s-a întins spre tatăl său şi s-au agăţat unul de celălalt. Tatăl său nu se simţise niciodată atât de slab şi de fragil. Sandro a vrut să plângă, dar nu se putea să se lase pradă emoţiilor.

— Slavă Domnului că mama şi Rosa sunt la spital. Sunt în siguranţă.

— Da, dar am avut o înţelegere cu Kappler. Tatăl său a rupt îmbrăţişarea lor, agitat. Ne-am respectat partea noastră de înţelegere.

— Crezi că vor lua două sute de oameni ca noi? Asta e ceea ce se întâmplă?

— Trebuie să fie. Ei nu onorează înţelegerea. Este vorba de rea-credinţă. O încălcare materială, din punct de vedere juridic.

— Dar ce putem face acum? Trebuie să plecăm. Nu putem aduce un argument legal.

— Trebuie să existe o lege. Trebuie să existe onoare. Ne-am întâlnit cu Kappler însuşi.

— Tată, trebuie să ne pregătim. Nu avem timp pentru o discuţie juridică. Legea nu ne va ajuta acum. Naziştii sunt legea.

Sandro s-a grăbit să se întoarcă în patul său.

— Am încheiat un contract verbal, fiule. Tatăl său stătea nemişcat, clătinând din cap. Ne-am îndeplinit partea noastră de înţelegere. Aceasta este o încălcare *clară*.

— Tată, trebuie să ne îmbrăcăm.

Sandro şi-a pus cartea de identitate şi hainele într-un rucsac, iar tatăl său s-a dus la dulap şi şi-a scos cămaşa.

— Presupun că Almansi şi Foà îl vor suna pe Kappler. Va avea multe de explicat, asta e sigur.

— Nu-ţi uita cartea de identitate. Sandro a împachetat paharele de băut şi cartelele de raţie. Mă ocup eu de restul.

— Mă întreb cum va justifica Kappler acest lucru. Este pur şi simplu de neiertat.

— Am cheile. Sandro le-a luat din sertar şi le-a băgat în buzunar. Vom lăsa uşa descuiată pentru mama şi Rosa.

— Vaticanul va interveni, bineînţeles. Tatăl său şi-a pus cămaşa pe el, clătinând din cap. Justiţia va învinge, în timp. Vom fi trimişi acasă din lagărele de muncă. Cuvântul colonelului Kappler a fost valabil.

Sandro şi-a luat caietul, a rupt o pagină albă şi a luat un creion, realizând că acesta va fi al doilea bilet pe care îl lăsa în seara asta. A început să scrie numele mamei sale şi al Rosei, apoi şi-a amintit că le spusese naziştilor că erau moarte. A scris în schimb:

Nu vă faceţi griji pentru noi. Ne vom vedea când vom putea. Vă iubim.

Sandro a lăsat creionul jos.

— Eşti gata?

— Aproape. Tatăl său şi-a făcut nod la cravată. Pune biletul în cutia de ceai, ca să-l găsească mama ta. Ştii cât de mult îi place ceaiul ei.

— Bună idee, spuse Sandro, întrebându-se din nou despre starea de spirit a tatălui său.

Se îndoia că mama lui ar fi făcut ceai când ar fi ajuns acasă şi i-ar fi găsit plecaţi.

A lăsat biletul pe masă.

Capitolul 97

MARCO

16 octombrie 1943

Marco s-a trezit şi l-a găsit pe tatăl său aplecat deasupra patului, deja îmbrăcat. Dintr-un motiv oarecare, lumina era aprinsă în dormitorul lui.

— Ce e, tată? Ridică-te, trebuie să plecăm. Expresia tatălui său era sumbră. Naziştii se mobilizează în jurul ghetoului.

Marco s-a gândit instantaneu la Sandro. A dat la o parte cearşaful şi a sărit din pat. O auzea pe mama lui rugându-se în dormitorul lor.

— *Mi* s-a *părut* că a fost prea linişte aseară. Tatăl său şi-a strâns buzele, clătinând din cap. Ar fi trebuit să-mi dau seama că pun ceva la cale.

— Vin şi ceilalţi?

Marco s-a dus spre scaun, şi-a luat pantalonii şi i-a tras pe el.

— În timp. Noi suntem cel mai aproape, aşa că suntem pe cont propriu. Naziştii au izolat ghetoul. Au instalat baraje la sinagogă, pe Via del Portico d'Ottavia, Via di Sant'Angelo in Pescheria, Piazza Costaguti şi Piazza Mattei.

Frica i-a strâns pieptul lui Marco. Sandro şi familia sa locuiau la Piazza Costaguti. Şi-a aruncat cămaşa pe el şi i-a încheiat nasturii.

— Un convoi german se îndreaptă spre Lungotevere de' Cenci.

Marco a sărit în pantofi.

— Cât de mare este convoiul?

— Treizeci de camioane cu escortă şi mai vin şi altele.

Tatăl său a ieşit din dormitor, iar Marco a fugit după el.

— O, nu! Este o operaţiune uriaşă.

— Da, iar camioanele sunt goale. Naziştii le vor umple cu oameni.

Tatăl său s-a grăbit să coboare pe scări cu Marco.

— Cum se poate aşa ceva? Ghetoul le-a dat aurul. Asta a fost înţelegerea. Cred că înţelegerea a fost un şiretlic pentru a câştiga timp. Nu au avut niciodată intenţia de a o respecta.

— Ce, de ce?

— Este nevoie de timp pentru a pune în scenă o operaţiune atât de mare. Probabil că o plănuiau de ceva timp. De aceea i-au arestat pe carabinieri.

Tatăl său a ajuns la capătul scărilor şi s-a grăbit spre depozit, cu Marco pe urmele lui.

— Deci, crezi că vor lua două sute de evrei?

Tatăl său a deschis uşa magaziei şi a aprins lumina, fără să răspundă.

— Tată? Iau cele două sute de persoane oricum?

Tatăl său i-a întâlnit privirea, având o expresie pe care Marco nu o mai văzuse niciodată pe chipul său, un amestec de tristeţe, furie şi determinare.

— Fiule, cred că sunt prea multe camioane pentru doar două sute.

— Ce vrei să spui? a întrebat Marco, cu inima bătându-i cu putere. Ce vrei să spui?

— Cred că naziştii îi iau pe toţi evreii. Cred că vor goli întregul ghetou, aşa cum fac în Germania. Este un *rastrellamento*.

Marco a înjurat.

— Nu! Nu se poate! Toată lumea?

— Toată lumea. Tatăl său a întins mâna după conservele de pe rafturi, unde îşi ascundeau pistoalele.

Marco s-a simţit şocat, lovit de groază. Dar apoi a trăit o emoţie mai întunecată. Furie pură.

Tatăl său a luat două pistoale, a băgat unul în buzunar şi i l-a dat pe celălalt lui Marco.

— Este încărcat.

— Să mergem, a spus Marco, punând mâna pe pistol.

Capitolul 98

MARCO

16 octombrie 1943

Marco şi tatăl său au alergat pe Ponte Fabricio. Ploaia cădea în fâşii, udându-le capetele şi umerii. Au ajuns pe creasta podului şi au aruncat o primă privire asupra ghetoului. Priveliştea i-a îngrozit şi i-a înfuriat.

Sute de nazişti au năvălit pe cealaltă parte a râului. O baricadă a izolat ghetoul de restul Romei. Un şir lung de camioane acoperite a blocat Lungotevere de' Cenci. Autovehiculele Kubelwagen erau parcate peste tot. Naziştii păzeau o baricadă la poalele podului, iar acolo se adunase o mulţime.

Marco şi-a dat seama că tatăl său avusese dreptate. Trebuia să fie un *rastrellamento*, o razie a evreilor din ghetou. Erau prea mulţi nazişti, prea multe camioane şi prea multă activitate ca să fie altfel. Nu ar fi crezut niciodată că cineva, chiar şi naziştii, ar fi putut face asta în Roma, sub nasul Vaticanului.

Marco şi tatăl său au coborât în fugă pe pod, încetinind pe măsură ce se apropiau de spatele mulţimii, care era înnebunită. Bărbaţii şi femeile se consolau unii pe alţii, agăţându-se unii de alţii, rugându-se şi plângând. Marco se străduia să îşi controleze emoţiile. Camioanele grele vuiau în gol, scuipând gaze de eşapament. Pur şi simplu nu putea permite ca Sandro şi familia lui să fie încărcaţi în ele şi duşi într-un lagăr de muncă.

Marco i-a şoptit tatălui său:

— Trebuie să facem ceva.

— Nu. Aşteptăm.

— Pentru ce? Nu putem sta aici.

Degetele lui Marco au înconjurat mânerul pistolului din buzunar.

— Nu o face. Vei face ca toată lumea să fie ucisă. Ai răbdare.

Dintr-odată, o rafală de focuri de armă a venit din partea de nord a ghetoului, unde locuia Sandro.

— Nu! a strigat Marco, speriat.

— Tatăl său i-a aruncat o privire.

Un val de teamă a străbătut mulţimea. Femeile gâfâiau, bărbaţii îi înjurau pe nazişti. Un bătrân a dat din cap dezaprobator, cu lacrimile umplându-i ochii tulburi. O femeie şi-a acoperit faţa, plângând.

— Tată, am o idee.

— Ce?

— Urmează-mă!

Capitolul 99

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro a ieşit din casă împreună cu tatăl său, cu o mică geantă cu lucruri personale şi nişte pâine. Naziştii au umplut Piazza Costaguti, strigând ordine, împingând familii îngrozite în rânduri şi ţinând în braţe ciobăneştii germani care lătrau. Strigăte şi plânsete răsunau de pe alte străzi. Mai devreme se auziseră focuri de armă.

Sandro şi tatăl său s-au alăturat şirului de familii care se formau în diagonală, de-a lungul pieţei. Naziştii îi ţineau sub ameninţarea armelor, cu feţele umbrite de căşti. Familiile zdrenţăroase se înghesuiau în ploaia torenţială, cu expresiile lor trase de frică.

Sandro şi-a reprimat groaza în timp ce tatăl său tremura lângă el. I-a zărit pe ceilalţi locatari din casa lor în rând. Familia Pontecorvo cu cei trei băieţi ai lor, Giacomo, Carlo şi Datillo, care nu încetau să plângă. Familia Lanzana cu fetele lor, Amelia şi Aida, şi băieţii, Alvaro şi Giuseppe.

Naziştii scoteau vecinii din casele lor. Familia DiConsiglio; Ester cu Ada, în vârstă de şase ani. Marco, de numai patru ani. Bebeluşul Mirella, de nici un an. Familia Sabatello; Giovanni cu Graziella, Letizia, Italia şi Franco. Liana, în vârstă de numai opt ani.

Sandro a văzut câţiva dintre elevii săi, cu feţele lor tinere terorizate de frică. Familiile se agăţau unele de altele. Soţii şi-au consolat soţiile. Mamele îşi adăposteau copiii de ploaie, ca nişte găini care îşi desfăceau aripile. Toată lumea ţinea în mână valize şi genţi mici. Erau puşi să aştepte în timp ce alte familii erau împinse la coadă sub ameninţarea armelor.

Sandro şi-a dat seama că naziştii nu numărau oamenii. Asta însemna că nu luau doar două sute de evrei. Erau deja mai mulţi decât atât, aliniaţi în Piazza Costaguti.

A cercetat scena şi a ajuns la o concluzie terifiantă. Probabil că naziştii i-au luat *pe toţi* evreii din ghetou. Era o oroare de neconceput, dar dovezile erau peste tot în jurul lui. Bărbaţi, femei, copii, fără excepţie. Bătrâni şi tineri, apţi de muncă şi infirmi, căraţi în scaune de membrii familiilor lor. Putea să vadă dovezile, peste tot în jurul său. Era un *rastrellamento*, o razie.

Sandro şi-a învins frica. Nu putea să cedeze acum. Trebuia să-şi salveze tatăl şi pe el însuşi. S-a luptat cu panica pentru a găsi o cale de scăpare.

A evaluat împrejurimile. Linia lor era orientată spre sud, spre Via del Progresso. Probabil că naziştii îi vor conduce pe acea stradă, apoi pe Via del Portico d'Ottavia, intrarea principală în ghetou. Trebuie să existe camioane parcate pe Lungotevere de' Cenci, aşteptând să îi transporte. Asta ar explica freamătul mecanic care vibra în aer, chiar şi în ploaie.

Mintea lui Sandro a început să caute soluţii. Trebuia să existe o cale de ieşire. Un grup de nazişti păzea un baraj rutier chiar în spatele lor, care tăia Via Arenula, spre nord. A numărat câţi erau. Zece nazişti. Prea mulţi ca să treacă.

În faţă se afla o stradă mai mică şi îngustă, Via in Publicolis, care ducea spre Via del Piatto. Un nazist se afla la capătul dinspre Via in Publicolis, dar nici un blocaj nu fusese organizat. Naziştii din Piazza Costaguti nu se uitau în direcţia asta. Nimeni nu se uita. Toată atenţia era îndreptată spre Via del Progresso.

Sandro a rămas cu ochii pe nazistul de pe Via in Publicolis. Şirul familiilor s-a deplasat în faţă, dar el l-a luat de braţ pe tatăl său şi l-a reţinut discret. Şi-au păstrat poziţia, lăsând alte familii să treacă în faţa lor.

Tatăl său a ridicat privirea, întrebător. Ploaia îi păta ochelarii şi îi lipea părul rar pe cap.

Sandro a dat uşor din cap, în semn de „nu". Se întreba dacă el şi tatăl său ar putea doborî un nazist. Şansele erau mici.

Dar existau totuşi nişte şanse.

Capitolul 100

GEMMA

16 octombrie 1943

Ploaia lovea fereastra camerei de spital, iar Gemma s-a trezit pe scaunul de lângă patul Rosei. Dormise surprinzător de bine, de vreme ce spitalul le hrănise pe amândouă noaptea trecută, prima masă bună din ultimii ani. S-a simţit uşurată să o vadă pe Rosa dormind încă liniştită, cu o culoare uşor ameliorată.

Salvatore a apărut în prag, cu o expresie gravă. Haina lui albă era zbârcită, deoarece era sfârşitul turei sale. I-a făcut semn să vină pe hol, iar Gemma s-a ridicat şi s-a dus spre el.

— Ce s-a întâmplat, Salvatore? Ai primit rezultatele testelor?

— Nu, dar am veşti groaznice. Salvatore a pus o mână fermă pe umărul ei. Naziştii capturează ghetoul. Au început dis-de-dimineaţă.

— Ce? a întrebat Gemma, şocată. Lacrimile i-au ţâşnit din ochi. A scuturat din cap. Nu! *Rastrellamento*? Nu se poate întâmpla aşa ceva, nu se poate. Massimo şi Sandro sunt acasă. Trebuie să plec.

— Nu, Gemma, nu, eşti mai în siguranţă aici. Avem un plan.

— Despre ce vorbeşti?

— Naziştii sunt în drum spre noi. Vin să ia pacienţii evrei. O vom muta pe Rosa, imediat.

— Nu! a oftat Gemma, uimită.

— Trebuie să acţionăm rapid. Am înfiinţat o secţie de izolare pentru pacienţii evrei...

— De ce? Gemma a dat înapoi. Vei face munca naziştilor pentru ei.

— Ne cunoşti mai bine de atât. Expresia lui Salvatore s-a înmuiat, iar în ochii lui se citea mila. Giovanni are un plan pentru a îi salva pe Rosa şi pe toţi ceilalţi.

— Cum? Ce fel de plan?

Gemma ştia că se referea la doctorul Giovanni Borromeo, administratorul spitalului. Giovanni era un medic şi profesor de medicină strălucit, dar ea voia detalii.

— Dă-mi voie să îţi explic.

Capitolul 101

MARCO

16 octombrie 1943

— Iată ce cred eu. Marco a fugit cu tatăl său înapoi pe Ponte Fabricio. Ghetoul este izolat la Lungotevere de' Cenci. Acolo sunt camioanele. Acolo îi aduc naziştii pe toţi. Nu-i aşa?

— *È vero.*

Tatăl său fugea, fără să fie deranjat de ploaie. Au ajuns pe insula Tiberina, au trecut în fugă pe lângă barul GiroSport şi s-au dus pe Ponte Cestio.

— Aşa că ar trebui să ne apropiem de capătul nordic al ghetoului, dinspre Piazza Costaguti. La capătul opus, departe de acţiune. Acolo vor fi baraje, dar vor fi mai puţin păzite.

— Am înţeles. Naziştii vor fi ocupaţi în partea de sud a ghetoului, nu în nord. Marco şi tatăl său au luat-o la dreapta şi au luat-o la fugă pe Lungotevere degli Anguillara, pe malul vestic al Tibrului.

— Da, iar partea de nord este mai aproape de casa familiei Simone. Dacă naziştii îi aliniază, acolo vor fi Sandro şi familia lui.

Tatăl său s-a uitat spre el, cu buclele lui întunecate picurând.

— Să ne grăbim.

Marco a grăbit pasul. Luminile se aprindeau în casele de pe malul râului. Telefoanele sunau. Oamenii urmau să se trezească şi să audă aceste veşti îngrozitoare.

Inima îi bătea ca un piston. Picioarele i se agitau. Respiraţia i-a devenit ritmică. Picăturile de ploaie îi plesneau faţă, înceţoşându-i vederea. Le-a scuturat şi a continuat să meargă.

Mergea în acelaşi ritm cu tatăl său, pas cu pas.

Capitolul 102

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro a rămas cu ochii pe gardianul nazist singuratic de pe Via in Publicolis. Coada se deplasase destul de mult înainte. El şi tatăl său se aflau chiar vizavi de intrarea în stradă.

Sandro şi-a mutat privirea spre naziştii care îi păzeau. Stăteau la distanţă, lângă partea din faţă a cozii. Nu se uitau în direcţia lui.

A verificat din nou Via in Publicolis. Nazistul de acolo se întorsese şi el. Era timpul ca Sandro să facă o mişcare.

A strâns braţul tatălui său, făcându-i semn. Tatăl său şi-a ridicat privirea. Sandro şi-a mutat privirea. Au făcut un pas spre Via in Publicolis.

În acel moment, alţi doi nazişti s-au apropiat de nazistul de pe Via in Publicolis. Unul dintre ei şi-a aprins o ţigară, acoperind flacăra împotriva ploii.

Inima lui Sandro a tresărit. Era prea riscant acum. Şi-a împins repede tatăl înapoi în rând cu celelalte familii.

Şi-a răscolit creierii pentru a găsi o altă cale de scăpare. Avea nevoie de un fel de subterfugiu. Poate le-ar putea spune naziştilor că a lăsat gazul deschis. Gazul era pornit la orele de masă, iar acum era în jurul orei micului dejun. Naziştii nu ar fi vrut să pornească un incendiu care ar fi putut scăpa de sub control.

A decis că nu va funcţiona. Probabil că naziştii nu i-ar fi lăsat pe amândoi să se întoarcă în apartament, ci doar pe Sandro. El nu voia să-şi părăsească tatăl.

Şirul lor s-a lungit, ajungând să se întindă aproape în toată piaţa. Privirea i-a căzut pe celelalte familii. Le cunoştea pe toate. Bătrânul Angelo Fornani cu Alberto şi micuţul Alberto, în vârstă de şase ani. Bunicuţa Teresa Campagnano cu Vito şi micuţul Donato. Augusto Capon, un domn mai în vârstă, a cărui

fiică se căsătorise cu fizicianul Enrico Fermi, laureat al Premiului Nobel.

Familia Scudi a fost împinsă să intre în acest şir, dar Matteo Scudi avea probleme în a-şi controla bătrâna mamă, Aurelia, care devenise senilă şi spunea adesea lucruri nepotrivite. Aurelia a început să strige înjurături la adresa naziştilor, iar Matteo a încercat să o reducă la tăcere, punându-i mâna pe gură. Sandro, tatăl său şi celelalte familii s-au întors să privească scena, alarmaţi.

Gărzile naziste s-au repezit la Matteo şi Aurelia şi i-au despărţit cu forţa. Aurelia i-a înjurat mai tare pe nazişti. Matteo a implorat-o să se oprească. Dintr-odată, unul dintre nazişti a lovit-o pe Aurelia în cap cu tocul armei sale. Un jet de sânge i-a ţâşnit din cap. A căzut pe pietriş, a avut spasme, apoi a rămas nemişcată.

Matteo a ţipat, iar soţia lui l-a ţinut în braţe, întorcându-l de la priveliştea chinuitoare. Aurelia era moartă.

Sandro a simţit că lacrimile îi umplu ochii. Tatăl său şi-a acoperit gura, uimit. Şirul s-a retras, iar copiii au plâns mai tare. Ploaia i-a udat trupul, iar sângele ei s-a revărsat în crăpăturile dintre pietricele împreună cu apa de ploaie. Naziştii au călcat peste ea. Au lăsat-o întinsă acolo, cu cruzime.

Sandro şi-a întors privirea, şocat şi îngrozit. Gândurile lui erau frenetice. Trebuia să se gândească la ceva. El şi tatăl său trebuiau să scape.

Şi trebuia să fie curând.

Capitolul 103

GEMMA

16 octombrie 1943

Gemma s-a grăbit să împingă targa care o purta pe Rosa pe holul spitalului. Naziştii erau pe drum. Rosa şi ceilalţi pacienţi evrei primiseră un sedativ pentru a evita riscul oricărei izbucniri emoţionale, conform planului lui Giovanni. Gemma trebuia să spere că va funcţiona. Ea miza viaţa Rosei pe succesul acestuia.

Gemma a încercat să nu se gândească la ceea ce se întâmpla în ghetou. Nu putea decât să se roage ca Massimo să aibă grijă de Sandro şi de el însuşi. Nu putea părăsi spitalul până când Rosa nu era în siguranţă. Se simţea sfâşiată între cei doi copii ai ei, amândoi în pericol de moarte.

Şi-a amintit că Sandro a vrut să rămână la spital, noaptea trecută. Dacă ea ar fi spus da, el ar fi fost aici, în siguranţă. În schimb, abia îl sărutase de rămas-bun. A încercat să-şi amintească ultimul lucru pe care i-l spusese. Credea că era „*băiat bun*". Ar fi trebuit să-i spună „*te iubesc*". Cum de nu-i spusese „*te iubesc*"?

A luat-o la dreapta pe un alt coridor, lângă vechea ei aripă de Obstetrică şi Ginecologie. Anii în care a practicat medicina i-au revenit în minte. Cunoştea pereţii albi proaspăt zugrăviţi. Podeaua de gresie cerată. Avizierul cu afişe pentru conferinţele la care era prea ocupată pentru a participa. Avusese un astfel de sentiment de scop în acele zile, dar nimic nu mai conta ca astăzi.

Întregul spital intrase în acţiune, executând planul lui Giovanni. Călugăriţele şi asistentele pregăteau secţia de izolare. Pacienţii evrei au fost identificaţi şi mutaţi acolo. Personalul lucra ca un singur om, căci nimeni nu era mai bun într-o situaţie de urgenţă decât medicii şi asistentele.

A luat-o la stânga şi s-a aliniat în spatele altor doctori, călugăriţe, asistente şi infirmiere. A zărit medici pe care îi cunoştea de la secţiile Endocrinologie şi Reumatologie, precum şi călugăriţe şi asistente de la secţia Travaliu şi naştere. Cu toţii mutau pacienţi evrei în secţia de izolare. Nu se simţise niciodată mai onorată să se afle printre ei.

La timp, Gemma a dus-o pe Rosa în salonul de izolare, într-un pat lângă fereastră. Rosa dormea adânc, iar Gemma a sărutat-o pe frunte, străduindu-se să îşi păstreze controlul emoţional. Cu

ajutorul lui Dumnezeu, aceasta nu avea să fie ultima dată când îşi săruta fiica.

Gemma a ajutat la mutarea tuturor celorlalţi pacienţi evrei în secţia de izolare şi, după ce aceasta a fost umplută, medicii s-au întors la turele lor şi asistentele la posturile lor. Totul se desfăşura conform planului lui Giovanni, care le cerea să se poarte de parcă ar fi o zi normală la spital.

Se afla în faţa uşii închise a secţiei de izolare împreună cu sora Anna Domenica. Amândouă s-au uitat şi l-au văzut pe Salvatore venind spre ele, cu o expresie sumbră.

— Doamnelor, e timpul. Salvatore a ajuns la ele. Naziştii sunt jos, sunt douăzeci. Vorbesc cu Giovanni. Le va spune povestea şi va trage de timp cât mai mult. Leonida dactilografiază acum o listă de pacienţi. Toate numele vor fi false. Va trage şi ea de timp.

Gemma şi-a înăbuşit spaima. Gândul la nazişti în spital o îngrozea.

— Gemma, trebuie să te ascundem.

— Bineînţeles. Gemma fusese atât de concentrată pe Rosa şi pe ceilalţi, încât nu se gândise la ea însăşi. Ce zici de un dulap cu provizii?

— Nu, vor căuta peste tot.

— Ce ar trebui să fac? Să mă dau drept pacient în secţia de izolare?

— Nu, avem nevoie de tine.

— Dar între hainele mele şi greutatea pe care am pierdut-o, vor şti că sunt evreică dacă mă vor găsi.

Sora Anna Domenica a intervenit:

— Gemma, nu te vor găsi dacă faci ce-ţi spun eu.

Capitolul 104

MARCO

16 octombrie 1943

Marco şi tatăl său au urcat în fugă în sus, pe Ponte Garibaldi. Ploaia se revărsa în rafale de pe Tibru. Norii au înnegrit cerul.

Roma se trezea la realitate. Oamenii apăreau pe stradă sub umbrele. Traficul se înteţea.

Marco se temea că nu mai au timp. A grăbit pasul, la fel şi tatăl său. Au ajuns la capătul podului şi au luat-o la fugă pe Via Arenula, o arteră majoră la nord de ghetou.

Tatăl său a aruncat o privire, cu pieptul larg şi bombat.

— Marco, nu vom ajunge la timp. Trebuie să ne schimbăm planurile. Ia-o pe Via del Pianto.

— Bine.

— Da. Chiar şi aşa, s-ar putea să nu mai fie timp.

— Trebuie să încercăm.

— Bineînţeles.

Capitolul 105

GEMMA

16 octombrie 1943

Gemma şi Salvatore se aflau în faţa uşii închise a secţiei de izolare. Conform planului lui Giovanni, Salvatore pretindea că este medicul-şef al secţiei, iar ea e o asistentă medicală, îmbrăcată în haina surorii Anna Domenica. Aceasta s-a dovedit a fi deghizarea perfectă, deoarece faldurile sale negre voluminoase disimulau subţirimea nesănătoasă a trupului Gemmei, iar gluga şi vălul rigid îi acopereau părul.

Giovanni şi un ofiţer nazist se îndreptau spre ei, urmaţi de un grup de soldaţi. Gemma a înţepenit de frică şi nici măcar vederea vechiului ei prieten, Giovanni, nu a liniştit-o. Avea în jur

de patruzeci de ani, părul cărunt şi subţire, ochi mari, negri şi migdalaţi, o mustaţă gri şi un zâmbet liniştitor. Nazistul îl domina, un bărbat greoi, cu maxilarul pătrat, într-un pardesiu presărat cu apă de ploaie.

Giovanni i-a făcut semn nazistului.

— Căpitane Weber, fă cunoştinţă cu doctorul Cristabello şi sora Anna Domenica.

— Căpitane Weber, încântat să vă cunosc, a spus Salvatore, întinzând o mână.

— Asemenea.

Căpitanul Weber i-a strâns mâna.

Giovanni şi-a dres vocea.

— Doctore Cristabello, căpitanul Weber şi oamenii lui sunt aici pentru a-i aresta pe pacienţii noştri evrei. L-am informat că nu ţinem nici o evidenţă a religiei pacienţilor noştri. El şi oamenii lui au percheziţionat spitalul. Nu au găsit nici un pacient evreu. Secţia de izolare, pentru pacienţii cu sindromul K, este singurul loc rămas de verificat. Cu toate acestea, l-am informat despre natura extrem de contagioasă a virusului sindromul K.

— Mulţumesc, doctore Borromeo! Salvatore s-a întors spre nazist, cu un comportament profesionist. Căpitane Weber, eu sunt responsabil de secţia de izolare şi...

— Vorbeşte-mi despre virusul sindromul K.

— În termeni simpli, sindromul K este un virus letal şi foarte transmisibil. Dacă dumneavoastră sau oricare dintre oamenii dumneavoastră intraţi în această secţie de izolare, veţi contracta virusul. În plus, dacă un soldat infectat duce virusul înapoi în unitatea sa, îi va infecta pe toţi cei din apropiere.

Gemma îşi ţinea buzele pecetluite. Nu exista un astfel de virus al sindromului K. A fost un şiretlic genial fabricat de Giovanni, exploatând fobia naziştilor faţă de germeni. Numele virusului *ersatz* era o glumă internă, deoarece K din sindromul K se referea la feldmareşalul Kesselring, comandantul nazist.

Weber a dat din cap, cu buzele strânse.

— Cum se răspândeşte virusul?

— Se transmite prin aer, care este cel mai ucigător mijloc de transmitere. Noi credem că atacă creierul. Simptomele timpurii apar în două sau trei zile. Sunt dureri de cap de o gravitate

atroce, apoi paralizie şi moarte. Salvatore şi-a dres vocea. Bănuim că sindromul K a călătorit aici din Africa, prin intermediul unei gazde umane. După cum ştiţi, soldaţii italieni au luptat în Africa de Nord. Libia, El Alamein, Benghazi. Nu ne putem imagina decât bacteriile cu care s-au întors, iar tulpina sindromului K este străină de solul european. Letalitatea sa este de aşa natură încât nici un medic nu intră în acea secţie. Nici măcar familiile acestor pacienţi nu au voie să îi viziteze.

— Cum îi trataţi? a întrebat Weber, în timp ce soldaţii nazişti care stăteau în spatele lui schimbau priviri nervoase.

— Există o călugăriţă în vârstă care s-a oferit voluntar pentru această sarcină. Ea intră doar cu o mască şi un echipament adecvate, dar aceasta este o protecţie insuficientă. Are deja dureri de cap. În curând va fi ea însăşi un pacient.

— Sunteţi un adevărat laş, domnule doctor.

Salvatore nu a clipit.

— Trebuie să mă gândesc la binele suprem. Nu ne putem permite să pierdem un medic. Suntem în deficit de personal din cauza războiului. Sincer, nimic nu-i ajută pe aceşti sărmani. Mor în două săptămâni, în agonie.

Weber s-a încruntat.

— Doresc să văd cu ochii mei.

Salvatore nu s-a mişcat.

— Vă implor, nu intraţi în secţie. Vă puteţi uita prin geamul de sticlă.

Weber a aruncat o privire în salon, prin geam. Ochii albaştri şi reci ai nazistului au scanat paturile, inclusiv pe cel al Rosei. Gemma a simţit că inima îi bate mai tare. Secundele treceau ca nişte ore.

Weber a adulmecat.

— Pacienţii par doar adormiţi.

— Vă asigur că sunt pe moarte. Sunt puternic sedaţi cu morfină. Este vreunul dintre ei evreu?

— Nu ştiu. Suntem un spital catolic. Tratăm bolnavii. Putem să vă oferim o listă cu numele lor. Cred că o secretară pregăteşte lista chiar în acest moment.

— Aşa mi s-a spus, dar durează prea mult. Ordinele mele sunt să arestez pacienţii evrei, indiferent cât de bolnavi sunt. Weber

s-a încruntat, iar naziştii din spatele lui au făcut un schimb de priviri nervoase.

Salvatore şi-a încrucişat braţele.

— Înţeleg că aveţi ordine. Totuşi, vă avertizez, oamenii dumneavoastră vor muri ca urmare a respectării lor. Merită să-i omorâţi pentru poate un singur evreu, care va muri oricum? Nu vă vor învinovăţi superiorii dacă vor contracta sindromul K? Ce se va întâmpla cu dumneavoastră în acest caz?

Weber a tăcut, adâncit în gânduri.

Gemma şi-a ţinut respiraţia.

Soldaţii nazişti îşi mişcau picioarele, neliniştiţi.

Weber a dat din cap.

— Vom pleca acum, domnule doctor.

— O alegere prudentă, căpitane.

Capitolul 106

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro se agita, dar nu reuşea să inventeze un plan de scăpare.

Naziştii năvăliseră peste tot cu arme şi câini. Nu exista nici o cale de scăpare realistă. Ar fi fost împuşcaţi. Mai multe familii au fost forţate să se alinieze sub ameninţarea armelor.

Sandro se lupta cu o panică tot mai mare, gândindu-se dacă într-adevăr mergeau într-un lagăr de muncă. Nu înţelegea cum ar putea munci copiii sau bebeluşii. Fiecare casă era golită. S-a deplasat în faţă când clanul Spizzichino s-a alăturat cozii. Settimia, Adelaide, Allegra şi Alberto, cu copiii Enrica, Franca şi micul Mario, care abia începuse să meargă.

Privirea lui Sandro a poposit asupra tatălui său, care stătea lângă el, cu capul înclinat în jos în faţa ploii. Părul tatălui său i se scurgea în şuviţe pe gât, lăsând la vedere rozul scalpului. Ceafa i se subţiase atât de mult încât era greu de înţeles cum îşi ţinea capul ridicat.

Sandro şi-a pus un braţ în jurul tatălui său, iar acesta şi-a ridicat privirea prin ochelarii pătaţi de ploaie.

— Tată, te iubesc, a spus simplu.

— Şi eu te iubesc, fiule. Tatăl său a zâmbit tremurând. Nu ne pot lua asta, nu-i aşa?

— Nu, nu pot, a răspuns Sandro.

Dar a gândit: „Chiar dacă vor lua tot restul”.

Capitolul 107

GEMMA

16 octombrie 1943

Gemma a alergat spre ieşirea din spital, disperată să ajungă la Massimo şi la Sandro. Hainele negre fluturau în urma ei, căci rămăsese în haina de călugăriţă ca deghizare. Nu apucase să-şi ia rămas-bun de la Rosa, care era încă sub efectul sedativelor, dar se simţea asigurată că fiica ei va fi în siguranţă, acum că şiretlicul cu sindromul K funcţionase.

Gemma a ajuns la uşă, a deschis-o şi s-a aruncat în ploaia torenţială. Auzea zgomotul motoarelor grele din Trastevere. Barul GiroSport era închis. A luat-o la fugă pe Ponte Fabricio, îndreptându-se spre ghetou. Nimeni altcineva nu se afla pe panta ascendentă a podului. Ploaia rece îi uda vălul şi umerii. Focuri de armă aleatorii răsunau dinspre ghetou. Inima îi bătea cu putere de groază.

A alergat pe pod cât de repede a putut. Veşmintele ei deveneau grele pe măsură ce se uda. Corpul ei slăbise atât de mult. A ajuns pe creasta podului Ponte Fabricio. Priveliştea a lăsat-o fără suflare de groază.

Naziştii izolaseră întregul ghetou. Dincolo de baricadă, bărbaţii, femeile şi copiii erau aliniaţi sub ameninţarea armelor, înghesuindu-se ca nişte umbre cenuşii în ploaie. Naziştii îi îngrămădeau pe toţi în camioanele care blocau întreaga lungime a Lungotevere de' Cenci.

Gemma şi-a dat seama că Massimo şi Sandro ar putea fi printre ei. Era prea departe pentru a le distinge feţele în ploaia torenţială.

Lacrimi de spaimă îi curgeau din ochi. A simţit că ceva se rupe în interiorul ei. Fusese antrenată pentru o situaţie de urgenţă, dar niciodată pentru una ca aceasta. Acesta era cel mai rău lucru pe care şi-l putea imagina vreodată. Massimo şi Sandro erau luaţi de aici? Toţi evreii din ghetou? Toţi cei pe care îi cunoştea?

A luat-o la fugă pe panta podului. A ajuns la o mulţime de curioşi şi s-a împins în faţă. Bărbaţi şi femei s-au dat repede la o parte pentru ea, făcându-şi semnul crucii pe piept.

Gemma a continuat să meargă, începând să plângă. Se simţea de parcă îşi pierdea minţile. Nu-i venea să creadă că se întâmpla aşa ceva. Trebuia să ajungă la Massimo şi la Sandro.

A ajuns la baricadă, care era păzită de nazişti înarmaţi.

— Massimo, Sandro!

Gemma s-a trezit apucând capra şi încercând să o dea jos. Naziştii s-au întors cu faţa spre ea, cu armele ridicate.

Capitolul 108

MARCO

16 octombrie 1943

Marco şi tatăl său au ajuns pe Via del Piatto, o stradă îngustă şi pietruită, mărginită de case în partea de nord a ghetoului. S-au oprit din alergat, gâfâind puternic din cauza efortului. Nu exista nici un baraj rutier şi doar un nazist singur păzea drumul, întors cu faţa spre Piazza Costaguti.

Marco a căutat pistolul din buzunar. S-a gândit să îl atace pe nazist.

Tatăl său i-a oprit mâna, din nou.

— Nu o face. Am ajuns prea târziu. Priveşte.

Marco şi-a întors privirea. Dincolo de gardian, un şir de familii ieşea din piaţă, spre zona de încărcare din partea de sud a ghetoului.

— Schimbare de planuri.

— Ce?

— După ce naziştii i-au arestat pe carabinieri, i-au ţinut la Collegio Militare înainte de a-i expedia în nord. Acelaşi lucru îl vor face şi acum. Sunt creaturi ale obişnuinţei. Nici un alt loc în afară de Collegio Militare nu poate ţine atât de mulţi în siguranţă.

— De acord. Marco a înţeles. Fusese de multe ori la Collegio Militare când lucrase la Palazzo Venezia. Collegio Militare era folosit de Ministerul Apărării pentru a pregăti ofiţeri, iar ceremoniile speciale aveau loc în curtea sa elegantă. Nu-şi putea imagina cum arăta plin de sute de civili.

— Am putea ajunge la Collegio Militare în cincisprezece minute, peste Ponte Mazzini. Dacă am pleca acum, am fi pe poziţii înainte de sosirea camioanelor.

Marco nu a fost de acord.

— Poate, dar eu vreau să mă întorc la intrarea în ghetou. Vreau să văd familia Simone cu ochii mei. Mai există încă o şansă ca ei să nu fie luaţi.

— Nu există nici o şansă, fiule.

— Dar eu îl cunosc pe Sandro. Se va gândi la o modalitate de a scăpa.

— Nu şi de data asta. Tatăl său părea îndurerat. Sunt luaţi cu toţii.

— Vreau să-l văd pe Sandro. Marco a vorbit din inimă. Am nevoie de asta.

— Bine. Ne întoarcem.

Tatăl său s-a întors şi cei doi au pornit în fugă, înapoi pe Via Arenula, peste Ponte Garibaldi şi pe Lungotevere degli Anguillara. Camioanele naziste străbăteau străzile zonei Trastevere, arestând evrei şi acolo.

Marco şi tatăl său au alergat mai repede, alimentaţi de disperare. Erau atleţi şi ciclişti de anduranţă. Parcurseseră kilometru după kilometru pe drumuri de ţară, drumuri de oraş şi drumuri secundare. Niciodată până atunci nu ceruseră atât de mult de la corpurile lor. Niciodată nu li se ceruse atât de mult până atunci.

Au coborât şi au zburat. Piepturile lor se umflau de efort, dar au ignorat acest lucru. Coapsele lor ardeau, dar nu simţeau. Aveau vântul care îi purta. Aveau energie de ars.

Au grăbit pasul prin ploaie şi furtună.

Capitolul 109

GEMMA

16 octombrie 1943

Naziştii şi-au îndreptat armele spre Gemma, în timp ce aceasta încerca să dărâme blocajul rutier. Unul dintre nazişti a ameninţat-o, ridicând patul armei.

— Opreşte-te, este o călugăriţă! Nu o poţi împuşca. Dumnezeu te va pedepsi, porc nazist!

Nazistul a îndreptat patul armei spre ea, dar un bărbat din mulţime a tras-o pe Gemma înapoi. Patul armei a trecut de capul ei, dar a aterizat pe antebraţ.

Gemma a strigat. Durerea a uimit-o.

Spectatorii au reacţionat cu groază, strigând din nou la nazişti. Naziştii au ameninţat mulţimea cu armele lor.

Bărbaţii au dus-o pe Gemma departe de orice pericol, prin mulţime. Lacrimile îi curgeau din ochi, iar plânsul îi zguduia trupul. Nu se putea gândi decât la Massimo şi la Sandro. S-a luptat să se întoarcă la baricadă, chiar şi atunci când bărbaţii au adus-o pe marginea podului şi au coborât-o cu uşurinţă.

— Soră, ce-ţi face braţul? au întrebat-o. Este rupt? L-au rupt ticăloşii ăia?

— Daţi-mi drumul! Vreau să mă întorc! Gemma a scuturat din cap, plângând. Massimo! Sandro!

— Soră, nu poţi. Te vor împuşca. Trebuie să rămâi aici.

Dintr-odată, Gema a văzut două figuri alergând peste pod, trăsăturilor lor inconfundabile. Erau Beppe şi Marco. S-au oprit la auzul strigătelor ei, apoi s-au întors spre ea.

— Gemma?

Beppe a strigat-o, fără să înţeleagă.

Capitolul 110

MARCO

16 octombrie 1943

Marco, tatăl său şi Gemma stăteau împreună pe Ponte Fabricio, privind cum naziştii îşi făceau de cap. Au condus un şir de familii spre camioane, ameninţându-le cu arme şi câini care lătrau. Taţii din şir îşi protejau copiii, care plângeau cu groază. Soţiile se agăţau de soţi şi plângeau. Bunicile îşi acopereau feţele. Invalizii şi bătrânii erau purtaţi în braţe sau pe scaune de lemn.

Naziştii încărcau familiile ca pe nişte vite. Odată plin, un camion pleca, mergând spre nord pe Lungotevere de' Cenci, îndreptându-se spre Collegio Militare. Marco, tatăl său şi Gemma s-au îmbrăţişat, rugându-se ca Massimo şi Sandro să nu fie printre ei. Stăteau cu o teamă mută în timp ce familie după familie era urcată în camioane, iar camion după camion pleca, îndreptându-se spre nord. Şirul părea să se micşoreze în timp, fără nici un semn de Massimo sau Sandro.

Marco a simţit că speranţele îi cresc, în pofida situaţiei. Poate că Massimo şi Sandro scăpaseră, aşa cum făcuseră Gemma şi Rosa, şi se ascundeau undeva în siguranţă.

Dar apoi au apărut Massimo şi Sandro, mergând unul lângă altul în ploaie. Gemma gemea de durere, iar tatăl lui Marco o strângea în braţe.

— Sandro! a strigat Marco.

Şi-a fluturat braţele.

Sandro şi-a întors capul, l-a zărit pe Marco şi a dat din cap. Alături de el, Massimo a făcut un mic semn cu mâna, apoi tatăl şi fiul au fost încărcaţi în spatele camionului acoperit.

Gemma s-a prăbuşit, iar tatăl lui Marco a luat-o în braţe şi a dus-o acasă.

Marco a rămas în urmă, în calitate de martor. Sandro şi tatăl său erau luaţi de acolo, iar el nu putea face nimic pentru a-i ajuta. Nu se simţise niciodată în viaţa lui atât de înfuriat şi nici atât de neajutorat. Lacrimile îi inundaseră ochii.

Naziştii au încărcat camionul lui Sandro până când acesta s-a umplu, apoi i-au închis partea din spate şi au tras prelata de pânză, ca şi cum crima ar fi putut fi acoperită de o simplă pânză.

Marco a privit cum camionul în care se aflau Sandro şi tatăl său a demarat în trombă şi a dispărut pe Lungotevere de' Cenci, iar ceilalţi se îndreptau spre Collegio Militare.

Lacrimile lui Marco se revărsau, ca ploaia.

Capitolul 111

ELISABETA

16 octombrie 194

Elisabetta dormise ca un copil, visând că ea şi Sandro se căsătoresc. Se vedea pe ea într-o frumoasă rochie albă, pe Sandro într-un costum închis la culoare şi pe toată lumea adunată în jurul lor, zâmbitoare şi fericită, chiar şi pe Nonna.

Părinţii Elisabettei erau şi ei acolo, privind şi zâmbind, fericiţi şi întregi, împreună ca un cuplu. Mama ei era frumoasă, iar tatăl ei arăta bine în felul lui boem, cu barba tunsă şi cu ochii sclipind cu vioiciune, iar nu stinşi de băutură.

Marco era şi el în vis, frumos şi întunecat în costumul lui negru, pentru că era cavalerul de onoare al lui Sandro şi, într-un fel, era şi al ei. Ea îl va iubi mereu pe Marco, iar Marco o va iubi mereu pe ea, iar ea, Sandro şi Marco se vor iubi unul pe celălalt aşa cum o făcuseră mereu, de când cunoşteau viaţa.

Gnocchi şi Rico erau şi ei acolo, privindu-i din propriul lor nor care nu se afla nici pe departe la marginea vreunui acoperiş, iar în jurul lor creşteau plante înalte de roşii şi ardei, busuioc şi oregano, iar trandafiri albi se căţărau pe spaliere şi bougainvillea roz acoperea pereţii, iar glicina alb-violetă curgea dintr-un foişor parfumat, printre chiparoşi şi palmieri înalţi şi curbaţi.

În visul ei, dragostea era o grădină pe care o cultivase pentru Sandro.

Elisabetta s-a trezit singură, în patul ei. Şi-a dat seama că Sandro trebuie să o fi dus în braţe, apoi a plecat. A simţit un fior de regret că nu şi-a luat rămas-bun, dar un val de iubire caldă a cuprins-o. Îşi amintea gustul sărutului lui pe buzele ei şi atingerea lui pe trupul ei.

Lumina difuză gri îi umplea dormitorul şi ea s-a întins să îi scarpine bărbia lui Gnocchi. Gnocchi îşi răsucea capul, asigurându-se că nu-i scăpa nici un punct, după ce observase că

oamenii deveneau adesea distraşi în timpul sesiunilor prelungite de întindere.

Elisabetta a auzit un ţipăt de femeie afară. Gnocchi s-a întors, iar Rico s-a trezit. S-a ridicat, şi-a aruncat pe ea halatul de baie şi s-a grăbit să urce scările până pe acoperiş. A trecut în faţa acoperişului, îngrozită de scena de pe stradă.

Naziştii îi arestau vecinii, familia Diorio. Michele Diorio, soţia sa, Augusta, şi cele două fetiţe ale lor. Michele a încercat să o protejeze pe Augusta, iar fetiţele plângeau în timp ce erau urcate cu forţa într-un camion acoperit. Alte familii se aflau deja înăuntru, agăţându-se unele de altele.

Elisabetta a tresărit. Nu-şi putea imagina ce se întâmpla, în afară de faptul că ştia că membrii familiei Diorio sunt evrei. Zgomotul puternic al camioanelor grele emana din Lungotevere Sanzio, reverberând în ploaie.

A simţit frică, gândindu-se la Sandro. S-a grăbit să coboare, s-a îmbrăcat repede şi a ieşit pe uşă.

Capitolul 112

MARCO

16 octombrie 1943

Marco şi tatăl său au fugit în sus spre Lungotevere Sanzio, după ce au lăsat-o pe Gemma acasă cu mama lui. Camioanele acoperite se îndepărtau de ghetou, urcând pe Lungotevere de' Cenci şi făcând stânga pe Ponte Mazzini.

Marco şi tatăl său au zărit Collegio Militare, o clădire masivă dreptunghiulară cu o faţadă de piatră gri la intrare şi la etajele inferioare, care se schimba în stuc mai deschis la balconul de la etajul al doilea şi la etajele superioare. Gratii încrucişate îi

acopereau ferestrele alungite, fiind o prezenţă sumbră în Piazza della Rovere, la doar un kilometru distanţă de bazilica Sfântul Petru din Vatican.

Marco s-a întrebat ce se întâmplă în spatele zidurilor Vaticanului. Spera ca Emedio şi ceilalţi încercau să ajute. S-a rugat ca papa să intervină în favoarea evreilor. Nimeni nu o făcuse înainte, nici măcar după legile privind rasele. Evreii erau pentru totdeauna pe cont propriu.

Marco a continuat să alerge, luptându-se cu teama.

Capitolul 113

ELISABETTA

16 octombrie 1943

Elisabetta alerga prin Trastevere, trecând pe lângă nazişti pe motociclete. Evreii erau adunaţi din tot cartierul. Obloanele şi magazinele au rămas închise. Nimeni nu se afla pe stradă. Trebuia să ajungă în ghetou.

A continuat să alerge, stropindu-se prin bălţi, ajungând în cele din urmă la insula Tiberina. A luat-o la stânga pe Ponte Cestio şi a trecut în fugă pe lângă barul GiroSport. Era întuneric şi închis. Marco şi familia lui trebuiau să ştie deja.

Elisabetta a continuat să alerge, tulburată. Se ruga ca acesta să nu fie *rastrellamento*. Spera să nu fi ajuns prea târziu. S-a dus în sus pe Ponte Fabricio. Ploaia îi lovea faţa şi îi uda rochia.

A ajuns la mijlocul podului şi a văzut o scenă înfiorătoare. În faţa ghetoului se afla un baraj rutier. Naziştii ordonau bărbaţilor, femeilor şi copiilor să urce în camioane acoperite, care se îndepărtau. A alergat pe pod, disperată. O mulţime stătea în

faţa barajului rutier. A sărit în sus şi în jos, sperând să-l vadă pe Sandro. Dar nu l-a văzut.

A bătut o femeie mai în vârstă pe umăr, care se afla lângă ea.

— Dumnezeule, ce se întâmplă? Este... *rastrellamento*?

— Da, a răspuns femeia, abătută. Tocmai l-am văzut pe cel mai vechi prieten al meu încărcat într-un camion ca un animal.

Elisabetta a simţit că i se frânge inima.

— Nu, nu, nu poate fi adevărat. Nu-i vor luat pe toţi, nu-i aşa? Nu se poate!

— Îţi spun eu că asta fac. Am stat aici toată dimineaţa. Îşi iau toţi evreii pe care pot pune mâna. Golesc ghetoul.

Elisabetta nu se putea lăsa pradă panicii.

— Iubitul meu locuieşte în Piazza Costaguti. Au luat deja din partea de nord?

— Nu ştiu. Sfatul meu este să te duci la Collegio Militare. Acolo îi duc naziştii. Iubitul tău s-ar putea să fie deja acolo.

Elisabetta s-a întors şi a plecat.

Capitolul 114

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro scruta curtea de la Collegio Militare, încercând să găsească o cale de scăpare. Nu mai fusese niciodată aici, dar începuse să se descurce. Clădirea era un edificiu elegant, cu două etaje, format din săli de clasă cu ferestre din podea până în tavan, fiecare dintre ele fiind încununată de o volută complicată. O colonadă boltită înconjura o curte vastă, din piatră, iar în faţa colonadei se aflau cinci arcade graţioase, sub

mottoul latin *ROMANA VIRTUS ROMAE DISCITUR*. „Valoarea romană se învaţă în Roma”.

Clădirea adăpostea ororile utilizării sale din aceste zile. Familiile terifiate umpleau interiorul sălii de clasă, iar restul se aflau afară, în curte, precum Sandro şi tatăl său. Ei stăteau sub colonade, încercând să se ferească de ploaie. Stăteau în grupuri, acoperindu-şi capetele cu jachete, haine şi ziare. Femeile ţineau copiii şi alăptau sugarii. Bărbaţii stăteau în picioare şi se rugau în cerc, căci astăzi era Sabat.

Naziştii se sfătuiau la un birou de securitate din faţa curţii sau se plimbau printre oameni, fluturându-şi armele şi intimidându-i. La intervale regulate soseau noi camioane încărcate cu familii, iar alţi bărbaţi, femei şi copii îngroziţi se înghesuiau în curtea care era deja plină până la refuz. Rudele, prietenii şi vecinii se recunoşteau unii pe alţii şi se reuneau cu lacrimi în ochi.

— Sandro, te rog să te odihneşti puţin.

Tatăl său stătea sub colonadă, cu spatele lipit de peretele clădirii.

— Sunt bine.

— La ce te uiţi?

— Doar mă uit.

— E bine de ştiut că mama ta şi Rosa sunt la spital. Putem doar să ne rugăm să fie în siguranţă acolo. Acum te rog, ia loc.

— Sunt bine, tată. Sandro a privit curtea, întrebându-se dacă Elisabetta găsise biletul lui. Inima i se strângea la gândul de a le părăsi pe ea, pe Rosa şi pe mama lui.

— Domnule, eu nu sunt evreică! a strigat o femeie, croindu-şi drum prin mulţime până la biroul de securitate din faţă.

Sandro a privit-o pe femeie vorbind cu naziştii, apoi s-a alăturat unui grup de oameni aliniaţi pe stânga. Şi-a dat seama că naziştii îi eliberau pe cei ce nu erau evrei şi care fuseseră arestaţi din greşeală.

Sandro a clipit. Poate că exista o cale.

Capitolul 115

ELISABETTA

16 octombrie 1943

Elisabetta a fugit înapoi pe Ponte Fabricio, îndreptându-se spre Collegio Militare. Inima i s-a oprit în gât. Nu se putea gândi decât la Sandro. A ajuns la insula Tiberina şi a continuat să meargă, făcând dreapta pe Lungotevere Sanzio.

Mintea îi era plină de întrebări. Când plecase? De ce nu se trezise? Un val de vinovăţie a copleşit-o. Dacă ar fi fost trează, l-ar fi putut convinge să rămână. Ar fi putut să-l întârzie. Dacă ar fi făcut-o, Sandro ar fi fost în siguranţă cu ea acum.

S-a împiedicat şi aproape că a căzut. S-a îndreptat şi a început să alerge din nou. Trebuia să ajungă la el. Trebuia să vadă dacă îl putea ajuta. Trebuia să-i spună că îl iubeşte şi că îl va iubi mereu.

A continuat să înainteze, alergând cu putere prin ploaie.

Capitolul 116

MARCO

16 octombrie 1943

Marco şi tatăl său au ajuns la Collegio Militare, unde naziştii înarmaţi păzeau intrarea în clădire. O mulţime dezorientată se înghesuia în faţa baricadei. Bărbaţi şi femei fluturau bilete în aer, sperând să comunice cu cei dragi aflaţi înăuntru.

— Marco, ascultă. Tatăl său l-a apropiat de el, cu pieptul bombat. Tu rămâi aici, eu mă duc pe partea cealaltă. Sper că unul dintre prietenii noştri va fi aici.

Marco ştia că tatăl său se referea la colegii lor partizani.

— Mă voi uita şi eu.

Tatăl său a plecat, iar Marco a continuat să scruteze feţele din jurul său, dar nu a văzut nici un partizan. Şi-a croit drum spre partea din faţă a mulţimii, apoi a auzit doi gardieni nazişti vorbind de cealaltă parte a baricadei, purtând o conversaţie banală în limba germană. Nazistul din stânga spunea că îi plăcea *cervelatwurst*, dar nazistul din dreapta prefera *bratwurst*, spunând că soţia lui nu-l prăjea niciodată excesiv.

Lui Marco i-a venit o idee.

S-a apropiat de nazistul din dreapta, care avea ochi căprui înguşti şi o faţă marcată de acnee adolescentină.

— Sunt de acord cu tine, prietene, a spus el în germană. Urăsc bratwurst-ul prea prăjit.

Nazistul a înclinat capul, impresionat.

— Vorbeşti excelent germana.

— Eu sunt german. Am fost crescut acolo, dar m-am mutat aici când eram mic. Sunt din nord, din Osnabrück. Marco ştia de oraş de la vechiul său prieten, Rolf. Este un oraş minunat. Obişnuiam să facem excursii în Bremen în weekend.

— Sunt din Köln, a zis nazistul, dar Marco nu ştia nimic despre Köln, aşa că a trecut la subiect.

— Mama mea m-a trimis aici. Sper că îmi puteţi da nişte informaţii. Una dintre prietenele ei cunoaşte un evreu care a fost trimis aici. Unde sunt trimişi de aici? Dă-mi nişte informaţii ca să-i închid gura. Ştii cum cicălesc.

Nazistul a dat din cap aprobator.

— Vor merge într-un lagăr de muncă în nord, în afara ţării.

— Când?

— Luni dimineaţă, în jurul orei nouă.

Marco şi-a ascuns starea de alarmă. Era mai devreme decât se aşteptase să audă.

— Fă-mi încă o favoare. Nu există o modalitate prin care să pot vorbi cu tipul ăsta? Îl cheamă Sandro Simone.

Nazistul a pufnit în nas.

— Nu, nu este permis. Sunt cam o mie de evrei acolo, aşa că oricum nu-l pot găsi.

— Dacă mă laşi să intru, îl pot găsi.

— Ha! Ai tupeu, prietene.

Nazistul s-a întors şi s-a îndreptat spre prietenul său, iar în acel moment, Marco a auzit o femeie strigând în spatele mulţimii.

— Sandro, Sandro!

Marco s-a întors şi a zărit-o în ploaie, fluturând un bilet în aer. Ar fi trebuit să ştie că va veni. Reuşise să fie frumoasă, chiar şi cu părul ud care i se lipise de faţă.

— Elisabetta!

— Marco?

Marco s-a îndreptat spre ea, iar Elisabetta a venit în întâmpinarea lui. El a îmbrăţişat-o, emoţionat de lacrimile ei.

— Sandro e aici? a întrebat ea, plângând, când el i-a dat drumul.

— Da, cu tatăl său. Mama lui este la mine acasă.

— Ce putem face?

Elisabetta şi-a şters ochii.

— Hai să mergem acasă, putem vorbi despre asta.

— Nu, vreau să-i dau biletul meu. Vrei să mă ajuţi?

— Pot să încerc, dar chiar dacă l-aş putea convinge pe gardian să îl ia, nu vor şti care este el.

— Ba da, vor şti. Are busuioc la butoniera sacoului. L-am pus acolo, aseară.

Lui Marco i s-a uscat gura. Nu ştia de când Elisabetta şi Sandro începuseră să se culce împreună, dar până şi un prost îşi putea da seama că ea era profund îndrăgostită.

— Dă-mi biletul atunci.

— Mulţumesc! Elisabetta i-a întins o bucată de hârtie mototolită. Scrie că îl iubesc.

— Am presupus asta, *cara*, a spus Marco, mascându-şi durerea.

Capitolul 117

MARCO

16 octombrie 1943

Marco, părinţii săi, Elisabetta şi Gemma s-au adunat în jurul mesei din bucătăria familiei Terrizzi. Mama lui a servit rulouri cu gem, iar ei erau la a doua cană de cafea. El şi tatăl său se schimbaseră de hainele ude, iar mama lui Marco îi împrumutase o rochie închisă la culoare Elisabettei şi una înflorată Gemmei, care se prăbuşise la masă, cu ochii umflaţi în spatele ochelarilor fără rame. Avea braţul învineţit şi îl odihnea sub o pungă cu gheaţă. Barul GiroSport era închis, singura dată de la înmormântarea lui Aldo.

— Hai să ne adunăm gândurile, a spus tatăl său, expirând greu.

— Da. Mama lui Marco a pus un braţ în jurul umerilor înclinaţi ai Gemmei. Trebuie să ne păstrăm speranţele. M-am rugat toată dimineaţa.

— Mulţumesc, Maria!

Gemma plângea, atât de deznădăjduită în rochia veselă încât arăta ca un morman de flori rupte. Ea le povestise cum spitalul îi salvase pe Rosa şi pe ceilalţi pacienţi evrei cu şiretlicul sindromului K. În orice alte circumstanţe, li s-ar fi părut amuzant.

Mama lui a adăugat:

— L-am sunat pe Emedio şi l-am rugat să vadă ce poate face pentru Massimo şi Sandro. A spus că va vorbi cu cei care au putere.

Gemma şi-a şters o lacrimă de sub ochelari. Nu pot suporta să mă gândesc la Massimo şi la Sandro într-un lagăr de muncă. Am auzit poveşti oribile despre condiţiile de acolo.

Tatăl lui Marco a mângâiat-o pe Gemma pe mână.

— Nu putem lăsa să se întâmple asta. Trebuie să-i eliberăm.

— Ai de gând să încerci? a întrebat Gemma, plină de speranţă. Serios?

— Bineînţeles. Trebuie să ne gândim la o cale. Tatăl său a aruncat o privire spre Marco. Nu-i aşa, fiule?

— Da, a răspuns Marco fără ezitare.

A simţit o suferinţă intensă când şi l-a amintit pe Sandro cum era încărcat în camion şi scurtul adio al lui Massimo.

— Iată care este problema. Tatăl său şi-a terminat cafeaua. Collegio Militare este prea sigur, prea bine protejat pentru a-i putea ajuta pe Massimo şi Sandro să evadeze. Ar fi dezastruos.

Gemma s-a dezumflat, cu gura căscată.

— Luni dimineaţă, sunt în trenuri spre nord. Tatăl său s-a încruntat în gând. Totuşi, trenurile trebuie să oprească o dată sau de două ori înainte de a părăsi ţara. Am putea afla unde se opresc de la partizanii din nord. Am putea să luăm cu asalt trenurile într-una dintre staţii.

Marco a dat din cap dezaprobator.

— Tată, asta nu va funcţiona.

— Ştiu.

S-ar pierde prea multe vieţi nevinovate şi nu am şti în ce vagon se află Massimo şi Sandro.

— Păcat că nu merg într-un lagăr de muncă în Italia, precum Fossoli. Am avea o şansă acolo.

Tatăl său a clipit, nedumerit.

— Ce lagăr la Fossoli, fiule?

— Este un lagăr de tranzit, folosit pentru detenţie temporară. Naziştii trimit prizonieri de război acolo. Şeful meu de la Palazzo Venezia a fost implicat în supervizarea construcţiei sale. A fost construit anul trecut, la doar şase kilometri de gara Carpi. Ultima dată când am auzit despre asta, se construia o nouă secţiune.

Gemma s-a mobilizat.

— Cunosc oraşul Fossoli. Este în Carpi, un orăşel de lângă Modena. Eu am crescut în Reggio, iar părinţii mei aveau o *acetaia* şi făceau *balsamico*.

Ăsta e locul. Marco a dat din cap aprobator.

Tatăl său şi-a strâns buzele.

— Nu contează. Nu vor fi trimişi la Fossoli. Vor pleca din ţară.

Elisabetta s-a ridicat brusc.

— Trebuie să plec.

Gemma s-a uitat, nedumerită.
— Unde?
Maria s-a încruntat, îngrijorată.
— De ce?
Marco s-a ridicat în picioare.
— Elisabetta, nu te duci acolo singură. Nu este sigur.
Tatăl său s-a ridicat în picioare, alături de el.
— Nici unul dintre voi nu pleacă nicăieri fără mine.
— Puteţi veni amândoi. Elisabetta şi-a luat geanta şi s-a grăbit spre casa scării. Dar eu conduc misiunea.

Capitolul 118

ELISABETTA

16 octombrie 1943
Elisabetta a fost condusă într-un birou decorat cu bun-gust, cu draperii din brocart, scaune acoperite cu damasc, rafturi cu cărţi cu coperte din piele şi peisaje în ulei din Toscana în rame grele şi aurite. Le ceruse lui Marco şi tatălui său să o aştepte vizavi, deoarece avea o relaţie personală cu baronul von Weizsäcker, de la restaurant. Ştia că baronul ţinea la ea şi spera să se folosească de această bunăvoinţă pentru a-i ajuta pe Sandro şi pe tatăl său. Se gândise la un plan, iar Marco şi tatăl său fuseseră de acord că ar putea funcţiona. Acesta era primul pas.
Weizsäcker s-a ridicat din spatele unui birou împodobit, cu părul său blond-cenuşiu perfect aranjat. Ochii lui cu pleoape căzute aveau o strălucire plăcută, deşi nedumerită, la vederea prezenţei ei, iar el era în mod obişnuit bine îmbrăcat într-un costum închis la culoare, cu o cravată de mătase gri. Avea un aer aristocratic care înainte ar fi făcut-o pe Elisabetta să

conştientizeze originile ei mai umile, dar războiul o schimbase. Clasa socială conta mai puţin pentru ea decât înainte, şi învăţase că exista o singură clasă care contează în timpul unui război. Supravieţuitorii.

— Elisabetta, intră şi ia loc.

Weizsäcker a zâmbit cu dinţii lui frumoşi şi uniformi, făcând un gest către scaunul de vizavi de biroul său.

— Mulţumesc!

Elisabetta a luat loc, iar Weizsäcker s-a întors la scaunul capitonat din spatele biroului său.

— M-am obişnuit să te văd peste un antreu delicios, nu peste un birou.

— Ştiu. Elisabetta a reuşit să zâmbească. Vă mulţumesc că aţi acceptat să mă primiţi!

— Chiar nu trebuie. Ce doreai să discutăm?

— În primul rând, vreau să-mi cer scuze pentru ultima dată când aţi fost la restaurant, cu colonelul Kappler. Îmi pare rău pentru stângăcia mea!

— O? Weizsäcker a ridicat din sprâncene. Nu cred că a fost întâmplător.

Elisabetta a ezitat, dezarmată.

— Aveţi dreptate. Noi doi ne cunoaştem de mult timp. Nonna v-a numit întotdeauna un gentleman. Colonelul Kappler nu este la fel ca dumneavoastră.

— Discreţia îmi dictează să-mi păstrez opiniile pentru mine. Weizsäcker şi-a strâns buzele. Acum, de ce ai dorit să mă vezi?

— Am venit să vă cer o favoare. Evreii au fost adunaţi astăzi din ghetou şi aduşi la Collegio Militare. Unul dintre ei este prietenul meu, Sandro Simone, iar celălalt este tatăl său, Massimo.

Expresia lui Weizsäcker s-a întunecat, dar nu a întrerupt-o.

— Sandro este un matematician strălucit, iar tatăl său este un avocat fiscalist respectat. Nu există nici o modalitate de a scoate familia Simone de acolo?

— Nu. Weizsäcker s-a încruntat, lăsându-se pe spate în scaun. Îmi confunzi funcţia. Sunt ambasadorul german pe lângă Sfântul Scaun, membru al Ministerului de Externe al guvernului meu. Ca

diplomat de carieră, scopul meu este de a aplana diferendele, nu de a le crea.

— Dar trebuie să fie ceva ce puteţi face. Sunteţi atât de respectat, atât de important. Trebuie să aveţi *o anumită* influenţă. Vă rog, ajutaţi familia Simone. Vă implor.

Elisabetta s-a aplecat în faţă, neputând ascunde urgenţa situaţiei, dar expresia lui Weizsäcker a rămas neschimbată.

— Nu aş putea, chiar dacă aş vrea. Pur şi simplu nu intră în sfera mea de competenţă.

— Dar este oribil ce s-a întâmplat astăzi. Este greşit, este un act criminal. Trebuie să ştiţi asta. Nu puteţi fi de acord cu asta. Nu puteţi să le faceţi asta evreilor din Roma. Sunt sigură că papa nu...

— Din nou, nu am puterea de a ordona eliberarea lor.

Elisabetta a înghiţit în sec, încercând să-şi păstreze calmul. Dacă nu reuşea aici, totul era pierdut.

— Atunci, am o solicitare mult mai modestă. Dacă nu puteţi obţine eliberarea familiei Simone, nu puteţi măcar să îi trimiteţi într-un lagăr de muncă în Italia, în loc să îi trimiteţi în afara ţării? Există un lagăr de muncă la Fossoli. Este în oraşul Carpi, lângă Modena.

— Din nou, vă înşelaţi. Weizsäcker şi-a întins palmele. Lagărul de la Fossoli nu este un lagăr de muncă. Este un lagăr de tranzit, o staţie de trecere înainte de deportare.

— Dar evreii italieni sunt trimişi acolo, nu-i aşa?

— Da, dar numai temporar.

— Şi am înţeles că lângă lagăr se construieşte şi o nouă secţie. Presupun că foloseşte prizonieri pentru muncă, nu-i aşa?

— Habar n-am. Weizsäcker şi-a înclinat capul. De unde ştii toate astea?

— Am întrebat diverşi oameni. Trebuie să îi ajut pe Sandro şi pe tatăl său. Vă rog, nu puteţi să trimiţi familia Simone la Fossoli? Ei pot ajuta la construirea noii secţiuni. Sunt amândoi puternici şi capabili.

— Ce contează pentru tine, dacă se duc la Fossoli sau în afara ţării?- Dacă familia Simone se duce la Fossoli, îmi dă mai mult timp să cer eliberarea lor. Intenţionez să le cer tuturor celor care pot. Sunt atât de mulţi oameni importanţi printre clienţii

noştri, ca şi dumneavoastră. Am de gând să-i rog pe fiecare dintre ei să mă ajute. Am o şansă dacă Sandro şi tatăl său sunt trimişi la Fossoli, dar nu şi dacă sunt deportaţi. Elisabetta a făcut o pauză. Şi am prieteni în Carpi, producătorii noştri de oţet balsamic. Vă place oţetul balsamic pe care îl servim. Nonna folosea doar cea mai bună *acetaia* de acolo. Poate că aş putea să-l vizitez pe Sandro, dacă ar fi trimis la Fossoli.

— Mă pui într-o situaţie îngrozitoare.

— Ştiu, dar nu mă pot abţine. Elisabetta a simţit lacrimi în ochi. Îl iubesc pe Sandro, iar el mă iubeşte pe mine.

Weizsäcker s-a încruntat, dar nu a avut nici un răspuns.

— Domnule baron, fac apel la dumneavoastră, în calitate de gentleman. Avem o relaţie, nu-i aşa? Una de respect reciproc? Dacă îmi refuzaţi această cerere, cum veţi mai putea să mă priviţi în ochi?

Weizsäcker a ridicat din sprâncene, uşor amuzat.

— Ţineţi Casa Servano ca o garanţie?

— Da, a ripostat Elisabetta, fără să zâmbească. A simţit o mică schimbare în echilibrul de putere dintre ei. S-a trezit că stătea în picioare, în loc să se milogească. Dacă îmi refuzaţi această cerere, nu mai puteţi mânca la restaurantul meu, niciodată.

Capitolul 119

BEPPE

16 octombrie 1943

Beppe a urcat scările spre apartamentul lor, cu Marco şi Elisabetta în urma lui, dar când a ajuns în bucătărie, ceea ce a găsit l-a lăsat fără suflare de furie. Stefano Pretianni de la

OVRA, cu chip de urs, o ţinea cu forţa pe Gemma, apăsându-i un cuţit pe gât. Ochii ei se rotunjiseră de groază în spatele ochelarilor. Carmine Vecchio stătea în spatele Mariei, cu mâna prinsă pe umărul ei. Soţia lui stătea încremenită pe un scaun, cu faţa ei ca o mască de groază mută.

Carmine a rânjit.

— Bine ai venit acasă, Beppe!

Beppe şi-a înăbuşit furia din piept. Ştia instinctiv că trebuie să procedeze cu prudenţă.

— Lasă femeile să plece. Lupta ta e cu mine.

Marco a adăugat:

— Şi cu mine.

Ochii negri ai lui Carmine străluceau de răutate.

— În sfârşit, te-am adus unde vreau, Beppe. Te predau pe tine şi familia ta. Ascunzi o evreică. Primeşte ceea ce merită.

— Nu! a strigat Beppe, dar Stefano a trecut cu cuţitul peste gâtul Gemmei.

Ochii Gemmei s-au aprins în agonie. Sângele a ţâşnit din tăietura înfiorătoare. Ea a scos un gâlgâit hidos.

Beppe a răcnit, lansându-se spre Carmine şi Stefano. Marco a apărut lângă el, alergând spre ei. Stefano a eliberat-o pe Gemma, care s-a prăbuşit pe podea, sângerând. Maria şi Elisabetta s-au repezit spre ea, ţipând de groază.

Beppe l-a lovit pe Stefano cu pumnul în faţă. Stefano s-a rostogolit înapoi, ţâşnindu-i sânge din nas. Şi-a scăpat cuţitul.

Marco l-a lovit cu capul pe Carmine, care s-a prăbuşit, uimit. Apoi l-a lovit cu pumnul, dar Beppe l-a văzut pe Carmine strecurându-şi mâna în buzunar. Beppe ştia că era o armă, aşa că l-a atacat pe Carmine. Arma s-a descărcat cu un zgomot asurzitor.

Beppe l-a apucat pe Carmine de urechi şi l-a izbit cu capul de perete, lăsându-l fără cunoştinţă. Carmine a mai tras un foc de armă în timp ce aluneca în jos.

Beppe a luat cuţitul lui Stefano de pe podea şi l-a înfipt adânc în pieptul lui Carmine. Carmine a făcut ochii mari.

Între timp, Marco l-a lovit pe Stefano, care l-a lovit şi el mai tare. Marco s-a clătinat. Stefano s-a întors spre casa scării ca să fugă.

Beppe s-a năpustit asupra lui, l-a dezechilibrat, apoi l-a aruncat în perete, cu capul înainte. Impactul l-a uimit pe Stefano. Marco l-a lovit din nou pe Stefano cu pumnul, aruncându-l pe bărbatul mare înapoi. Braţele lui Stefano se agitau. A căzut, gemând. Sângele îi curgea din nasul spart.

Beppe a luat un scaun, s-a apropiat de Stefano şi l-a bătut cu scaunul până când a putut să-i zărească craniul. Stefano a rămas nemişcat, iar Beppe a lăsat scaunul pe podea cu zgomot.

— Beppe! a strigat Maria, în spatele lui. Sângerezi! Ai fost împuşcat!

— Sunt bine, i-a spus Beppe, dar sângele cald îi bolborosea în gât.

Îşi amintea gustul de cupru din timpul Marelui Război.

— Tată, nu! a strigat Marco, cu ochii mari.

— Nu vă faceţi griji.

Beppe a privit în jos şi a văzut pe pieptul lui explozii purpurii, înflorind ca nişte flori groteşti. Nu a simţit nimic. Ştia că pierdea sânge rapid.

— Beppe!

Maria s-a repezit lângă el.

Beppe a căzut în genunchi. Era în stare de şoc. Văzuse destule ca să ştie. Oamenii muriseră din cauza unor astfel de răni la Caporetto.

— Beppe, nu pleca!

Maria a plâns.

Beppe a încercat să o liniştească, dar a căzut pe o parte.

Maria a îngenuncheat lângă el şi l-a aşezat pe spate. Lacrimile ei curgeau pe faţa lui.

— Te iubesc, soţia mea, i-a spus Beppe, cu cuvintele înecate în sânge.

— Tată! Marco a apărut de cealaltă parte a lui, tulburat. Nu!

Beppe s-a întins spre braţul lui Marco.

— Ai grijă de mama ta.

Beppe a închis ochii, simţind cum sufletul i se îndepărtează de ei, căutând mâinile lui Dumnezeu. S-a consolat cu gândul că îl va revedea pe Aldo în curând.

A renunţat la viaţa sa de muritor şi la toţi anii pe care îi petrecuse călcând pe străzile pietruite ale Romei şi pe pământul

stâncos din Abruzzo, încheind suma totală a zilelor pe care i le acordase Dumnezeu, fiecare dintre ele petrecută într-o Italie pe care o iubise şi pentru care sângerase, o ţară a pasiunii şi a emoţiei, la fel de glorios de tumultoasă ca şi inima umană.

Sufletul său s-a înălţat spre o viaţă mai dreaptă şi mai bună.

Una care nu avea să se termine niciodată.

Capitolul 120

MARCO

16 octombrie 1943

Patru oameni zăceau morţi în bucătăria familiei Terrizzi, iar scena macabră l-a determinat pe Marco să acţioneze, în ciuda durerii sale. L-a sunat pe Emedio şi i-a spus vestea îngrozitoare, iar Emedio a venit şi a consolat-o pe mama lor. Apoi l-a chemat pe Arnaldo, vechiul camarad de război al tatălui său, care a sosit cu o maşină, a înfăşurat cadavrele lui Carmine şi Stefano în pături şi le-a luat din apartament, pentru a le arunca în Tibru, la periferia oraşului. Era planul lui Marco, care exploata, în mod ironic, lipsa carabinierilor şi preocuparea nemiloasă a naziştilor de a-i strânge pe evrei.

După aceea, Marco l-a sunat pe Nino Venuti, un antreprenor de pompe funebre local, care a fost de acord cu o poveste falsă despre moartea tatălui său. Publicului i se va spune că Beppe Terrizzi, fostul ciclist profesionist şi popularul proprietar al barului GiroSport, a murit subit, la el acasă, în urma unui atac de cord. Luni va avea loc priveghiul său, iar trupul său va fi aşezat într-un sicriu deschis, îmbrăcat într-un costum care să-i ascundă rănile. Slujba de înmormântare şi înmormântarea

urmau să aibă loc a doua zi dimineaţă şi nimeni nu putea bănui adevărul.

Marco ar fi preferat un antreprenor de pompe funebre evreiesc pentru Gemma, dar naziştii îi luaseră pe toţi. A trebuit să se mulţumească cu Nino, care a sosit acasă la el cu doi asistenţi, bărbaţi mai în vârstă decât el, chelioşi şi îmbrăcaţi în costume negre.

— Doamne!

Nino a privit bucătăria, îngrozit.

Marco îşi ferea privirea, ca să nu cedeze emoţiilor.

— Dar pentru *dottoressa* Simone? Ţi-am spus că era evreică. Mi-ai spus la telefon că vei face ce trebuie pentru ea.

— O vom înmormânta mâine-dimineaţă, la timp, conform legii evreieşti. Am un sicriu simplu din lemn de pin şi am aranjat un loc de veci lângă zona evreiască din Verano. Ar fi prea periculos să o îngropăm în secţiunea evreiască. Am falsificat certificatul ei de deces. Este tot ce putem face, având în vedere circumstanţele.

Mama lui şi-a ridicat privirea de la masă, în lacrimi.

— Îţi mulţumesc, Nino. Gemma a fost o prietenă foarte dragă a familiei noastre.

— Cele mai profunde condoleanţe, Maria!

Nino a făcut un gest către Gemma. Acum, dacă îmi permiteţi, eu şi asistenţii mei o vom lua mai întâi pe *dottoressa* Simone.

— Ne-am luat un ultim rămas-bun de la ea.

Mama lui a dat din cap, dar ea şi Elisabetta au început să plângă din nou când Nino şi asistentul său s-au dus la Gemma cu un sac de catifea neagră, împodobit cu panglici de aur. L-au întins pe podea, l-au desfăcut şi i-au aşezat cu grijă trupul înăuntru. Au închis fermoarul sacului de catifea, au adus o targă de pânză, au aşezat corpul Gemmei pe ea, apoi au dus-o jos.

Marco şi-a dres vocea.

— Ar trebui să-mi iau rămas-bun de la tata acum, înainte să îl ia.

Mama lui s-a uitat la el, strâmbând din nas.

— Nu trebuie să o faci acum. Ne vor da timp înainte de vizionare.

— Corect.

Emedio a dat din cap aprobator, cu braţul în jurul ei, iar Marco şi-a dat seama că nu avusese ocazia să le spună despre planul lor.

— Mamă, îmi pare rău, dar nu pot rămâne la vizionare sau la înmormântare.

— Ce? a întrebat mama lui, şocată. Ce vrei să spui? Trebuie să fii acolo. Este înmormântarea tatălui tău.

— Nu pot să rămân. Credem că Elisabetta l-a convins pe baronul von Weizsäcker să-i trimită pe Sandro şi pe Massimo la Fossoli, în loc să plece din ţară. Asta înseamnă că trebuie să fiu la faţa locului înainte de sosirea trenului lor. Trebuie să plec astăzi.

— O, nu! Mama lui a dat din cap, abătută. Buza ei inferioară tremura, iar Emedio a îmbrăţişat-o mai strâns. Ea a dat din cap în semn de resemnare. Presupun că tatăl tău ar înţelege.

— Da, ar face-o. Am vorbit despre asta cu el în drum spre casă, înainte de...

Marco nu a putut termina propoziţia.

— Şi Gemma ar face la fel. Îi cinsteşti memoria, încercând să-i ajuţi pe Massimo şi Sandro. Mama lui s-a încruntat, ştergându-şi ochii. Dar nu te duci singur la Fossoli, nu-i aşa? Arnaldo nu poate merge cu tine?

— Nu, trebuie să se ocupe de Carmine şi de Stefano.

— Mă duc eu cu el, a intervenit Elisabetta, şi toţi s-au întors spre ea.

Marco a dat din cap în semn de dezaprobare.

— Elisabetta, nu poţi. Este periculos.

— Atunci va fi periculos pentru amândoi.

Marco a privit-o o clipă îndelungată, apoi s-a întors spre zgomotul produs de Nino şi de asistenţii săi care urcau scările. Antreprenorii de pompe funebre au intrat în bucătărie cu targa şi un alt sac de catifea neagră. Mama lui Marco a început să plângă încet, iar ei au aşezat sacul de catifea pe jos, lângă tatăl lui Marco. Erau pe punctul de a-l muta când Marco a făcut un pas înainte.

— Lasă-mă pe mine să am grijă de el, s-a auzit Marco spunând.

Nino s-a uitat la el, înţelegător.

— Nu, Marco. Putem.

— Vreau să o fac.

Marco a traversat spre tatăl său, a îngenuncheat lângă el şi şi-a pus mâinile sub umărul mare al tatălui său, apoi l-a mutat pe sacul de catifea. Apoi a făcut acelaşi lucru cu celălalt umăr, mişcându-l încetul cu încetul.

Tatăl său era greu, dar Marco şi-a concentrat efortul. Îl tot deplasa, apoi trăgea peste el sacul de catifea. A acoperit ambele părţi ale corpului, apoi a închis sacul parţial, de jos în sus.

Îşi auzea mama şi pe Elisabetta plângând şi pe Emedio rugându-se, dar inima lui era concentrată asupra acestei ultime sarcini. Lacrimile îi cădeau pe catifea, deşi nu-şi dăduse seama că plângea. A închis fermoarul sacului până când a ajuns la bărbia tatălui său.

Marco şi-a lăsat privirea să cuprindă pentru ultima oară chipul tatălui său. Beppe Terrizzi fusese un bărbat puternic, cu trăsături puternice, cu pielea veştejită de soare şi marcată de bătrâneţe, având încă cicatricea de pe buză, de unde îl muşcase lupul în copilărie. Privind acea cicatrice, Marco şi-a dat seama că tatăl său se născuse cu o inimă care lupta şi iubea cu aceeaşi ferocitate, aşa că era poate inevitabil ca el şi tatăl său să se lupte uneori, dar şi să se iubească mereu, la fel de puternic.

Marco ştia că, dintre cei trei fii Terrizzi, el îi semăna cel mai mult tatălui său şi de aceea tatăl său aştepta cel mai mult de la el. Pentru că tatăl său aştepta întotdeauna cel mai mult de la el însuşi.

Şi-a sărutat tatăl pe frunte, simţind căldura care se scurgea de pe pielea tatălui său.

— Te iubesc, tată, a şoptit el, printre lacrimi.

Şi ştia că tatăl său l-a auzit.

Capitolul 121

ROSA

16 octombrie 1943

Rosa a strâmbat din nas, lacrimile ei încetând în cele din urmă. Maria venise la spital pentru a-i spune că mama ei murise, împreună cu Beppe, şi că tatăl ei şi Sandro fuseseră arestaţi.

Vestea o copleşise pe Rosa, acoperind-o cu tristeţe şi durere. Maria o consolase şi chiar plânsese cu ea, ceea ce a ajutat-o să treacă peste şocul iniţial. Vestea uciderii mamei sale s-a răspândit până la doctorul Cristabello, la sora Anna Domenica şi la foştii colegi ai mamei sale, care veniseră să-şi prezinte omagiile. Chiar şi acum, călugăriţele se uitau cu compasiune în timp ce măturau prin salon, cu hainele lor negre contrastând cu albul.

Rosa şi-a şters ochii, încercând să înţeleagă pierderea. Nici măcar nu apucase să îşi ia rămas-bun de la mama ei, dar toată lumea îi spusese povestea uimitoare despre şiretlicul sindromului K şi despre mama ei deghizată în haina surorii Anna Domenica. Mama ei îşi riscase propria viaţă pentru a o salva pe cea a Rosei, iar Rosa o iubea atât de mult. Şi-ar fi dorit ca David să fie aici, dar şi el era în pericol. Teama pentru el a făcut-o să îi vină să plângă din nou.

— Îmi pare atât de rău.

Maria îi ţinea mâna, cu ochii umflaţi şi injectaţi de sânge. Avea o rochie neagră, dar nu purta bijuterii, iar Rosa şi-a amintit de crucifixul din aur cu care contribuise pentru a satisface cererea nazistă de aur, ceea ce fusese o minciună crudă.

— Ce zi îngrozitoare! Rosa şi-a şters ochii cu batista Mariei. Şi tata şi Sandro...

— Nu am vrut să te împovărez când eşti bolnavă. Dar am simţit că ar trebui să ştii cât mai curând posibil.

— Apreciez asta, mulţumesc!

Rosa şi-a suflat nasul, cu ochii înlăcrimaţi. Pieptul i se simţea gol şi lipsit de orice, gura îi era uscată. Avea încă febră, dar propria ei boală nu mai conta acum.

Maria i-a strâns mâna.

— Este atât de greu să-ţi imaginezi că mama ta nu mai este, şi la fel şi Beppe. Este imposibil.

— Îmi pare atât de rău pentru Beppe.

Rosa nu se simţise niciodată mai aproape de Maria. Cele două familii fuseseră mereu prietene, dar acum erau unite pentru totdeauna, având o tragedie în comun. Un val de disperare a cuprins-o pe Rosa, ştiind că nu se va face dreptate nici pentru uciderea mamei sale, nici pentru cea a lui Beppe. Războiul încurajase şi ascunsese cele mai odioase crime.

— Beppe a încercat să o salveze. Ştiu că a murit aşa cum şi-a dorit, ca un luptător.

Rosa i-a mângâiat mâna.

— A fost un om remarcabil, un stejar, şi ştii că tatăl meu l-a iubit.

Maria a dat din cap, reuşind să zâmbească.

— Marco este devastat. E greu pentru el, după Aldo.

— Sunt sigură. Rosa şi-a amintit de Aldo, cu o strângere de inimă. Îi sunt recunoscătoare lui Marco pentru că a încercat să-i salveze pe Sandro şi pe tatăl meu. A făcut o pauză, cu capul înceţoşat de durere. Dar cine îl ajută pe Marco, dacă nu Beppe?- Elisabetta.

— Asta e tot? Rosa nu şi-a putut ascunde disperarea. Trebuia să existe o modalitate prin care să poată ajuta. A început să se ridice, dar s-a lăsat pe spate, slăbită şi ameţită. Poate că aş putea vorbi cu doctorul...

— Nu, trebuie să te faci bine. Maria i-a mângâiat mâna. Până când vei fi gata să părăseşti spitalul, Emedio va avea documente false pentru tine şi un loc unde să locuieşti în Vatican.

— Cum aş putea să plec, cu tata şi Sandro în pericol?

— *Trebuie* să pleci, pentru ei. Maria s-a aplecat în faţă, cu ochii ei negri sclipind. Tatăl tău şi Sandro te iubesc şi le va uşura povara să ştie că eşti în siguranţă.

— Cum vor şti unde sunt?

— Marco va ajunge la ei şi va găsi o modalitate de a le spune. Gândeşte-te la mama ta, Rosa. Ştiu, ca mamă, că ea ar fi vrut să trăieşti viaţa pe care ţi-a dat-o Dumnezeu. Supravieţuirea ta

va fi triumful ei. Maria şi-a înclinat bărbia în sus, într-o sfidare plină de lacrimi. Trăieşte în cinstea memoriei ei.

Rosa a ascultat, tăcută. Aproape că o putea auzi pe mama ei spunând aceleaşi cuvinte.

— Rosa, ştiu că nu avem aceeaşi religie, dar amândouă credem într-un Dumnezeu drept şi iubitor. Cred că El ne-a adus pe toţi împreună, astfel încât să putem fi o familie unul pentru celălalt, acum. Maria a privit-o, dragostea ei se citea clar în ochii ei chinuiţi. Şi gândeşte-te şi la tatăl tău. Am împărţit pahare de vin cu el, la bar. Ce spunea el?

Rosa ştia răspunsul.

— *L'Chaim!*

Maria a dat din cap aprobator.

— Pentru viaţă!

Lacrimile i-au umplut ochii Rosei. Le simţea adevărate, iar ea le-a lăsat să curgă.

Capitolul 122

ELISABETTA

16 octombrie 1943

Elisabetta stătea lângă Marco în gară, aşteptând trenul spre Carpi. Se simţea chinuită de evenimentele îngrozitoare ale zilei, iar el trebuia să se simtă şi mai rău. Nici unul dintre ei nu vorbea, iar ea nu-l văzuse niciodată atât de posomorât. Se uita în jur, cu ochii uscaţi, dar privirea lui întunecată nu se îndrepta spre nicăieri, ca şi cum nu s-ar fi putut odihni, nici măcar pentru o clipă. De obicei stătea drept, dar umerii lui largi erau aduşi de parcă s-ar fi prăbuşit peste el însuşi.

Bărbaţii şi femeile din jurul lor de pe peron vorbeau, fumau şi citeau cărţi şi ziare. Elisabetta scruta titlurile, dar nu a văzut nici o ştire despre *rastrellamento*. Vaticanul nu făcuse încă nici o declaraţie şi începea să se teamă că nu o va face.

Elisabetta s-a întrebat dacă ea şi Marco aveau o şansă reală de a-i salva pe Sandro şi pe tatăl său. Marco avea un plan, dar nu i-l împărtăşise încă, iar ea nu insistase asupra subiectului, având în vedere durerea lui. Evident, el fusese partizan, aşa că, probabil, avea experienţă de luptă, dar ea nu avea.

S-a uitat la ceas, îngrijorată de faptul că nu se urcaseră încă în tren. A consultat orarul trenului, care era tipărit în trei foi şi afişat în faţa lor, într-o vitrină cu partea din faţă de sticlă.

— Marco, uită-te la asta. Nu ar trebui ca trenul să plece deja? Au trecut zece minute de când trebuia să plece. Crezi că s-a întâmplat ceva?

Marco nici măcar nu se uitase la program.

— Nu ştiu. Vrei să întreb pe cineva?

— Nu, e în regulă.

Elisabetta a observat că nu a citit programul trenului. Ea şi-a amintit scrisul lui de mână urât, plin de greşeli de ortografie.

— Poftim, suntem pe cale să ne urcăm. Marco a arătat cu degetul în timp ce călătorii se grăbeau spre tren, iar el şi Elisabetta li s-au alăturat. El a ajutat-o să urce treptele, apoi s-a urcat în spatele ei. Vagonul de tren era fierbinte, murdar şi plin de fum în interior. Au găsit două locuri şi s-au aşezat.

Trenul a pornit, iar ea s-a uitat pe geamul murdar. Cerul se întuneca pe măsură ce după-amiaza se scurgea, iar ei nu aveau să ajungă în Carpi decât la noapte.

Marco şi-a schimbat poziţia pe scaun.

— Ar trebui să tragi un pui de somn. Este posibil să trebuiască să stăm treji toată noaptea.

— Nu sunt obosită.

— Ba da, eşti.

— De unde ştii?

— Ştiu cum arăţi când eşti obosită. Ochii tăi se îngustează. Priveşti chiorâş.

Elisabetta s-a întrebat dacă avea dreptate. S-a uitat spre el, dar Marco îi scruta pe ceilalţi pasageri, care continuau să

vorbească, să fumeze şi să citească. Trenul a prins viteză într-un ritm zgomotos de pocnituri şi au lăsat Roma în urmă.

— Elisabetta, închide ochii. Te voi trezi când ajungem acolo.

Elisabetta nu putea să doarmă şi ştia că nici Marco nu va dormi.

— Îmi pare rău pentru tatăl tău.

— Mulţumesc!

— Putem vorbi despre asta dacă vrei. Ştiu cât de mult l-ai admirat. A fost un om mare.

Macro s-a uitat în jos la ea.

— Şi tatăl tău a fost grozav. Ştiu asta acum.

Elisabetta nu a înţeles.

— Ce vrei să spui?

— Îţi aminteşti seara aceea, când mergeam la cină? Ne-am întâlnit cu bărbatul cu părul roşcat, care a ţipat la tine? Care a spus că mâinile tatălui tău au fost rupte de fascişti?

— Da.

Elisabetta şi-a amintit, intrigată. Era noaptea în care îi dăduse inelul înapoi lui Marco.

— Spunea adevărul. Tata mi-a spus povestea.

— Serios? a întrebat Elisabetta, neîncrezătoare. S-a mişcat pe scaun. Ce s-a întâmplat?

— Tatăl tău a pictat peste un slogan fascist, pe un zid din Trastevere. De aceea i-au rupt mâinile. Tata l-a avertizat, iar el a plecat din oraş, dar s-a întors prea repede. Marco şi-a coborât vocea. Ştii ofiţerii OVRA care i-au ucis pe tatăl meu şi pe Gemma? Ei au fost cei care au făcut-o.

— O, Doamne! Elisabetta a tresărit. Nu ştiam nimic. Despre nimic din toate astea.

— Tatăl tău nu a vrut ca tu să ştii. Asta a spus bărbatul. A minţit ca să te protejeze.

— Nu am bănuit niciodată că a minţit. L-am crezut. Pieptul Elisabettei s-a încovoiat cu regret. M-am înşelat atât de mult.

— Nu, ar fi trebuit să-l crezi. L-ai iubit.

— Dar eu nu l-am apreciat. Nu îl cunoşteam atât de bine pe cât credeam. Sunt mândră de el, dar aflu asta prea târziu.

— Nu este prea târziu. Poţi să ai un sentiment de mândrie faţă de el tot restul vieţii tale. Este bine că ai aflat, chiar şi acum.

Elisabetta a simţit un junghi, uitându-se la peisajul rural care se scurgea pe lângă fereastră.

Marco şi-a dres vocea răguşită.

— Asta simt şi eu pentru tatăl meu. Voi fi întotdeauna mândru de el.

Ochii Elisabettei s-au umplut cu lacrimi, dar s-a abţinut să plângă. Se simţea profund tristă pentru tatăl ei, pentru Marco, pentru tatăl lui şi pentru Gemma. Pentru Sandro şi Massimo. Pentru Nonna. Pentru evreii din ghetou. Pentru Roma.

— Şi am un plan. Îţi voi da detalii când vom ajunge acolo. Tu îl vrei pe Sandro, aşa că ţi-l aduc eu. Marco îşi ţinea ochii în faţă. Îl iubeşti, nu-i aşa?

— Da.

— Şi eu îl iubesc. Şi eu l-aş fi ales pe el. Marco a făcut o pauză. Dar asta nu înseamnă că nu te iubesc.

Elisabetta şi-a ridicat privirea spre el.

Marco a reuşit să schiţeze un zâmbet şovăitor.

— Acum du-te la culcare, *cara*.

Capitolul 123

SANDRO

16 octombrie 1943

Sandro şi tatăl său stătuseră toată ziua în curte. Ploaia se oprise, dar cerul rămăsese înnorat. Familiile stăteau în grupuri, flămânde, însetate şi speriate. Sandro le urmărise toată ziua şi, în sfârşit, se gândise la un plan.

— Tată, ridică-te.

— De ce?

— Am o idee.

Sandro i-a întins o mână şi l-a ridicat în picioare.

— Ce idee?

— Uite, naziştii lasă să plece pe oricine care nu este evreu. Sandro a arătat spre partea din faţă a curţii, unde ofiţerii nazişti îşi aveau biroul de securitate. În spatele lor se afla un şir scurt de oameni care nu erau evrei şi *Mischlinge*, termenul german pentru cei ce erau doar jumătate evrei, care erau pregătiţi pentru eliberare.

— Nu putem să-i convingem că nu suntem evrei. Eu am fost membru al consiliului. Numele meu trebuie să apară în toate registrele pe care le au.

— Ştiu, dar ascultă-mă. Sandro s-a aplecat aproape de tatăl său. Am urmărit toată ziua, i-am văzut pe prietenii şi vecinii noştri. Am tot privit familiile care sunt aici, dar apoi mi-am dat seama că fac o greşeală. Ar fi trebuit să observ familiile care *nu sunt* aici.

— Ce vrei să spui? şi-a ridicat privirea tatăl său, intrigat.

— Ştii pe cine *nu am văzut*? Pe Matteo şi Giovanni Rotoli.

— De peste drum?

— Da.

Tatăl său a ridicat din umeri.

— Probabil că nu erau acasă când au venit naziştii.

— Exact. Sandro a simţit că inima îi bate mai repede. Matteo şi Giovanni nu sunt aici, aşa că ne putem asuma identitatea lor. Nu uita, Matteo nu este evreu, doar soţia lui, Livia, este. Asta îl face pe Giovanni, fiul său, pe jumătate evreu. Dacă naziştii îi vor căuta pe Matteo şi pe Giovanni Rotoli pe orice listă, vor apărea ca *Mischlinge*. Noi ne putem da drept ei. Ştim totul despre ei.

— Ai dreptate. Tatăl său a zâmbit, îndreptându-se. Ar trebui să încercăm.

— Urmează-mă.

Sandro şi-a croit drum prin mulţime, cu tatăl său în urma lui. Au ajuns în faţa curţii, unde un ofiţer nazist stătea la un pupitru.

— Ce vrei?

Nazistul s-a încruntat sub borul şepcii.

Sandro s-a forţat să rămână calm.

— Domnule, eu sunt Giovanni Rotoli şi acesta este tatăl meu, Matteo. Eu sunt *Mischlinge*, iar tatăl meu nu este evreu, ci

romano-catolic. Locuim în Piazza Costaguti şi am fost luaţi din întâmplare.

— De ce nu ai spus-o mai devreme?

— Eram într-o sală de clasă. Vă rog, locul nostru nu este aici.

— Arătaţi-mi cărţile de identitate.

— A trebuit să plecăm fără ele, în grabă.

Sandro şi-a ţinut respiraţia în timp ce ofiţerul nazist a început să răsfoiască hârtiile de pe pupitru. În spatele lui, alţi naziști îi aliniau pe cei care nu erau evrei pentru a fi eliberaţi. Diferenţa dintre deportare sau mântuire era de doar câţiva centimetri.

— A, deci Rotoli. Nazistul a arătat cu degetul spre numele de familie Rotoli de pe hârtii, apoi a aruncat o privire în sus. Bine. Treceţi la rând, grăbiţi-vă. Mergeţi.

Sandro şi-a mascat uşurarea care i-a inundat inima. S-a întors pentru a-l lua de braţ pe tatăl său şi împreună au ocolit un alt nazist.

— Treceţi la rând! a spus gardianul nazist, apoi s-a uitat înapoi la Sandro. Hei tu, ce ai la butonieră?

Sandro s-a uitat la geaca lui. La butonieră avea busuiocul din grădina Elisabettei, care acum se ofilea. Ea i-l dăduse aseară.

— E doar nişte busuioc.

— De unde l-ai luat.

— De la prietena mea, a răspuns Sandro, nedumerit.

— Ha! Mi-a dat un bilet pentru tine. Tu eşti Sandro Simone?

Sandro a încremenit la auzul numelui său adevărat. Tatăl său s-a uitat cu teamă spre el.

Nazistul de la pupitru şi-a întors capul.

— Simone? Evreu împuţit, ai spus că te cheamă Rotoli!

El l-a tras cu putere pe Sandro din şir, iar apoi şi-a ridicat braţul pentru a-l lovi cu pumnul.

Sandro a ridicat mâna pentru a se proteja.

A urmat lovitura.

Capitolul 124

MARCO

16 octombrie 1943

Marco şi Elisabetta au coborât în Carpi şi s-au trezit într-o mică gară părăsită, care semăna mai degrabă cu o magazie, deschisă pe trei laturi. Singura lumină provenea de la un bec gol din tavan, iar aerul avea un miros de bălegar de cal şi un miros ciudat de acid, poate de *balsamico*. Şi-a luat lanterna şi busola din rucsac.

Elisabetta s-a uitat în jur.

— Aici e chiar în mijlocul pustietăţii.

— Sunt doar podgorii, aşa cum a spus Gemma.

Marco a simţit o tresărire de durere, dar şi-a reprimat emoţia. Era în misiune, iar Gemma ar fi vrut ca el să reuşească.

— Deci, pe unde mergem?

— Stai aşa. Marco şi-a consultat busola, apoi a început să meargă. Pe aici. Lagărul de tranzit de la Fossoli se află la nord-est, de cealaltă parte a oraşului Carpi.

Elisabetta mergea în acelaşi ritm cu el, iar Marco lumina cu lanterna în faţa lor. Mergeau pe un drum de pământ, iar de o parte şi de alta nu era nimic, nici case, nici podgorii. La aproximativ doi kilometri în faţă, putea vedea Carpi, un mic grup de lumini şi acoperişuri de ţiglă umbrite.

Elisabetta s-a uitat spre el.

— Şi acum ce facem?

— Aş vrea să mă apropii cât mai mult posibil de lagărul de tranzit, să văd cum funcţionează şi să mă familiarizez cu terenul.

— Cât va dura să ajungem acolo?

— Probabil o oră, poate mai puţin.

Au mers mai departe şi, în timp, au trecut printr-o intersecţie şi un indicator cu săgeţi care indicau direcţii diferite.

— Un indicator.

Elisabetta a arătat cu degetul.

— Văd.

— Scrie că Fossoli este drept înainte.

— Într-acolo vom merge.

Marco a continuat să meargă, inspirând aerul de ţară, care îi amintea de Abruzzo, de unde erau părinţii lui. Familia lui se ducea acolo ocazional pentru a-şi vizita bunicii. Tatăl lui vorbea mereu despre cum el şi mama lui se îndrăgostiseră acolo şi se mutaseră împreună în Roma, ca şi cum viaţa ar fi fost o mare aventură.

— Marco, de ce nu mi-ai spus că nu ştii să citeşti?

I s-a uscat gura. Faţa i s-a încălzit.

— Nu e nimic de care să îţi fie ruşine.

Marco nu ştia ce să spună. Bineînţeles că era ceva de care trebuia să-i fie ruşine. Mergea drept înainte, astfel încât ea nu-i putea vedea expresia.

— Marco?

— Ştiu să citesc.

— Nu cred că ştii.

Tonul Elisabettei era înţelegător, nu acuzator, ceea ce nu făcea decât să-l facă să se simtă şi mai rău.

— Ei bine, ştiu.

— Atunci ce scrie pe semnul acela?

— Nu am nevoie de el. Mă bazez pe busola mea. Am un excelent simţ al orientării.

— Spune-mi doar ce scrie.

— A spus că mergem pe drumul cel bun.

— Ştii că nu asta e ideea. Scria numele oraşelor din apropiere şi distanţele.

— Uite, recunosc, nu citesc la fel de bine ca tine sau ca Sandro. Tu citeşti cărţi, iar el este un geniu. Eu sunt deştept, dar nu la fel de deştept ca voi.

— Ba da, eşti.

— Nu, nu sunt. Marco a vrut să creadă că ea avea dreptate, dar nu era aşa. Programul blestemat al trenului îl dăduse de gol.

— Marco, haide, eşti foarte deştept. Te cunosc, văd ce faci. Uită-te la ce ai făcut astăzi.

— Astăzi a murit tatăl meu.

Elisabetta i-a atins braţul.

— Chiar şi aşa, ai găsit o poveste pentru Nino, antreprenorul de pompe funebre, şi un plan pentru Arnaldo. Ai vorbit suficient de bine limba germana încât să-l păcăleşti pe nazist. L-ai convins chiar să accepte să-i dea lui Sandro biletul meu.

— A făcut-o pentru că eşti frumoasă. Chiar şi naziştilor le plac fetele frumoase. Marco a dat din cap dezaprobator. Şi oricum mă îndoiesc că i l-a dat lui Sandro.

— Ceea ce vreau să spun este că eşti foarte inteligent.

— Atunci ce s-a întâmplat? a izbucnit Marco, pentru că era o întrebare pe care şi-o pusese de nenumărate ori. De ce îmi este mai greu să citesc?

— Spune-mi ce se întâmplă când citeşti.

Marco a suspinat, îndurerat.

— Nu ştiu.

— Ce vezi pe pagină?

— Totul pare amestecat.

— Crezi că e vorba de ochii tăi? Ai nevoie de ochelari?

— Nu, văd bine. Marco eliminase deja aceste posibilităţi.

— Ce se întâmplă când scrii?

— Nu ştiu ce să scriu. Nu ştiu cum să fac să arate ceva.

— Pun pariu că te pot ajuta.

— Pun pariu că nu poţi. Marco a mers mai repede. Lasă-mă să-ţi spun planul. Asta e ceea ce contează acum.

*

Marco şi Elisabetta au ajuns la Fossoli, au găsit o podgorie şi s-au întins pe burtă printre rândurile de viţă-de-vie, în spatele unei tufe dese. Lagărul de tranzit se afla vizavi de ei, suficient de departe pentru a nu fi văzuţi. Luminile sale luminau cerul nopţii, nefiresc de strălucitoare în mediul rural. Aveau o privelişte neobstrucţionată, deoarece strugurii din podgorii fuseseră recoltaţi, pământul fiind lucrat în rânduri.

Marco a scanat cu privirea lagărul de tranzit cu ajutorul binoclului, în recunoaştere. Lagărul era un dreptunghi lung, aşezat longitudinal pe Via dei Grilli, de la est la vest şi înconjurat de trei straturi de garduri cu sârmă ghimpată. Nu existau turnuri de pază sau de supraveghere. Barăcile prizonierilor erau case lungi din cărămidă cu ferestre pătrate

mici, situate în rânduri pe partea de est a lagărului şi aşezate perpendicular pe drum. Existau zece barăci pe rând şi opt rânduri de barăci, care flancau un culoar ce trecea prin mijlocul lagărului, paralel cu Via dei Grilli.

Şi-a mutat binoclul pentru a se concentra pe partea de vest a lagărului de tranzit, unde se aflau structuri mai mici, evident birouri şi barăci pentru gărzile naziste. În spatele lagărului de tranzit, în partea de sud-vest, situat de-a lungul Via Remesina, se afla un şantier de construcţii, aparent unde naziştii construiau extinderea. Canalele fuseseră săpate pentru fundaţii, încadrate cu lemn. Cărămizi, lemn şi materiale de construcţie stăteau îngrămădite lângă cadre şi lopeţi, târnăcoape, lopeţi şi alte unelte.

Marco şi-a întors atenţia asupra lagărului de tranzit propriu-zis. Era târziu şi nu era nici un prizonier prin preajmă, aşa că trebuie să fi fost în interiorul barăcilor. Naziştii păzeau perimetrul, staţionând la fiecare al optulea post. Unii se uitau în jur, alţii fumau. Unul a ieşit pe lângă poarta de sud, a dispărut în întuneric şi a reapărut după câteva clipe, încheindu-şi centura, aşa că, probabil, se dusese să urineze.

— Ce vezi? a şoptit Elisabetta.

— Amenajarea şi alte detalii. Este ceea ce mă aşteptam.

— Pot să mă uit?

— Da.

Marco i-a înmânat binoclul, iar Elisabetta l-a ridicat la ochi.

— Este un lagăr atât de mare.

— Nu chiar.

— Sunt o mulţime de gardieni.

— Nu prea mulţi.

— Eşti sigur că putem face asta?

— Da, a răspuns Marco, deşi nu era. Lasă-mă să mă descurc singur. E prea periculos, ţi-am spus.

— Nu, eu vreau să o fac. Ai nevoie de mine pentru plan, acum.

— Totuşi, mă pot gândi la un alt plan. Eşti sigură?

— Da.

Elisabetta a ridicat binoclul.

Mai târziu au mers pe jos în lumina lunii, traversând podgorii şi păşuni pentru cai. Au ajuns la o *acetaia* mare, cu o mică

fermă de piatră, un hambar, un coteţ de pui şi două anexe. S-au strecurat printre rândurile de viţă-de-vie până la anexe, iar Marco şi-a aprins lanterna şi a luminat înăuntru.

Prima anexă conţinea butoaie de *balsamico*, mirosind a oţet în fermentaţie, iar cealaltă adăpostea saci de pânză groasă stivuiţi. Au ales-o pe cea din urmă şi au intrat înăuntru. Aerul mirosea a mucegai, iar pânzele de păianjen atârnau de grinzile joase.

Marco a îndreptat lanterna spre sacii de pânză groasă.

— Putem dormi aici. Vom pleca până în zori.

— Bine. Elisabetta s-a relaxat pe podeaua de pământ, sprijinindu-se de saci. Sunt atât de obosită, încât aş putea dormi stând în picioare.

— Te voi trezi când va fi timpul. Întotdeauna ştiu.

Marco s-a aşezat lângă ea, stingând lanterna şi scufundându-i în întuneric. Ochii lui s-au adaptat la mediul înconjurător. Lumina lunii se strecura prin fereastra mică.

Elisabetta nu a răspuns.

Marco s-a uitat spre ea şi a văzut că deja adormise. A expirat, apoi şi-a permis să îşi simtă singur frica şi angoasa. Misiunea lor era periculoasă, cu şanse mici de reuşită. Şi-ar fi dat viaţa pentru Sandro şi Massimo, dar nu şi-ar fi iertat-o niciodată dacă i s-ar fi întâmplat ceva Elisabettei. S-a gândit să se furişeze în timp ce ea dormea şi să execute planul singur, dar chiar avea nevoie de ea. Iar ea ar fi fost furioasă pe el.

S-a sprijinit pe sacii de pânză groasă, a închis ochii şi şi-a repetat planul în minte. Ziua următoare era primul pas şi cu cât se gândea mai mult la asta, cu atât se gândea mai puţin la moartea tatălui său şi a Gemmei.

Capitolul 125

ELISABETTA

17 octombrie 1943

Elisabetta se plimba pe Via Remesina, legănând o sticlă de vin. Albinele bâzâiau în podgorii, iar aerul mirosea a *balsamico* în fermentaţie şi a pământ proaspăt cultivat. Era o după-amiază însorită de duminică, perfectă pentru ca o tânără să-şi viziteze bunicii, ceea ce era povestea ei falsă. Acesta era următorul pas al planului lor, iar succesul lui depindea exclusiv de ea. Îşi aranjase rochia şi îşi pieptănase părul, căci trebuia să arate cât mai bine. Marco o urmărea prin binoclul său, din râpă.

S-a încordat la vederea naziştilor înarmaţi, cu câinii alături, în faţa lagărului de tranzit. Un grup dintre ei păzea prizonierii care munceau pe şantier, în spatele lagărului. Camioane cu anvelopele pline de noroi erau parcate pe şantier, iar cheresteaua şi uneltele fuseseră stivuite ici şi colo. A ajuns la şantier, iar câinii au început să latre la ea.

Gărzile şi prizonierii nazişti au privit-o trecând. Prizonierii se întorceau la munca lor, dar naziştii îi zâmbeau sau îi făceau cu ochiul. Un nazist i-a suflat un sărut, ceea ce a revoltat-o, dar ea i-a răspuns, făcându-i cu mâna.

A continuat să meargă, amintindu-şi că avea un rol important de jucat. Se simţea mai puternică după ce aflase adevărul despre cum îi fuseseră rupte mâinile tatălui ei. Acum era mai degrabă mândră de el, decât ruşinată. Se sacrificase pentru a rezista fasciştilor. Se simţea ca şi cum era cu adevărat fiica lui, jucându-şi rolul ei pentru a-i sfida pe nazişti.

A ajuns la capătul şantierului, a mers de-a lungul lagărului de tranzit şi a virat la dreapta pe Via dei Grilli, îndreptându-se spre intrarea principală. Înăuntru, naziştii care intrau şi ieşeau din birouri se opreau să o privească trecând, zâmbind şi salutând. Ea a zâmbit şi a salutat la rândul ei. Porţile erau deschise pentru traficul de construcţii, iar un grup de nazişti a năvălit în faţă pentru a o întâmpina, salutând-o în germană şi într-o italiană stricată.

A zâmbit, a făcut cu mâna şi a intrat în contact vizual cu cât mai mulţi nazişti posibil. Nu se pricepea niciodată la flirt, dar nu era nevoie să fie, căci ei păreau înfometaţi după atenţia feminină. Dintr-odată, unul dintre câini s-a năpustit asupra ei, arătându-şi dinţii.

Elisabetta a sărit înapoi, speriată.

— O!

— Îmi pare foarte rău, domnişoară, a spus nazistul, într-o italiană proastă. L-a mustrat pe câine, care s-a liniştit. Este într-adevăr foarte prietenos. Vreţi să-l mângâiaţi?

— Nu, mulţumesc!

Elisabetta a făcut o faţă amuzantă, iar naziştii au râs, evident încântaţi.

— Locuiţi în apropiere, domnişoară?

— Nu, bunicii mei locuiesc în apropiere. Sunt în vizită. Elisabetta se simţea mulţumită că făcuse o impresie suficient de bună. Ei bine, ar fi bine să plec acum. La revedere!

— Vă întoarceţi aici?

— Voi încerca, a răspuns Elisabetta, ştiind că se va întoarce mai repede decât se aşteptau.

Capitolul 126

MARCO

17 octombrie 1943

Era aproape miezul nopţii. Întunericul îi ascundea pe Marco şi pe Elisabetta, care se ascundeau în râpă, unul lângă altul, pe burtă. Marco îşi ţinea binoclul la ochi, urmărind lagărul de tranzit. Prizonierii se aflau în barăcile lor. Şantierul era liniştit. Naziştii îşi păzeau posturile de-a lungul gardului.

— Ce se întâmplă? a întrebat Elisabetta, uitându-se în jur.

— Nimic. Marco îi privea pe nazişti, care îşi examinau unghiile, îşi ştergeau murdăria de pe haină sau fumau câte o ţigară. Stau acolo, privind aceleaşi podgorii noapte de noapte. Asta ne va ajuta, când va veni vremea. Se plictisesc de moarte.

— De aceea au fost atât de interesaţi de mine astăzi.

Marco a coborât binoclul.

— Nu de aceea. Eşti o fată frumoasă, care transportă vin. Este ceea ce visează bărbaţii.

— Bărbaţilor le place atât de mult vinul?

— Nu. Bărbaţilor le plac femeile cărora le place atât de mult vinul. Marco a întors binoclul la ochi. Totuşi, te-ai descurcat bine. Ai fost curajoasă.

— Mulţumesc!

— Următorul pas va fi mai greu şi există întotdeauna posibilitatea ca baronul von Weizsäcker să nu fi reuşit să-i trimită pe Sandro şi pe tatăl său aici. Dacă baronul ne-a dezamăgit, vom avea probleme.

— Eu cred că a făcut-o.

— De ce?

— Fac cele mai bune paste din Roma.

Marco a zâmbit, îndrăgostindu-se din nou de Elisabetta. Inima lui îl durea pentru ea şi se temea că aceste sentimente nu-l vor părăsi niciodată.

I-a furat o privire în lumina lunii, dar ochii ei erau aţintiţi asupra lagărului.

Capitolul 127

MARCO

18 octombrie 1943

A doua zi, Marco şi Elisabetta se ascundeau în râpă. Era deja trecut de amiază şi încă mai aşteptau să apară Sandro şi tatăl său. Dacă trenul plecase din Roma în această dimineaţă, atunci

Sandro şi tatăl său ar fi trebuit să ajungă deja, presupunând că se aflau în tren.

Marco a încercat să nu se descurajeze. Elisabetta rămăsese tăcută. Şi-a îndreptat binoclul pe Via Remesina, drumul dinspre staţia Carpi. Nu era nici un semn de la nimeni. Până acum, singurul trafic pe acel drum sau pe Via dei Grilli fusese o căruţă cu catâri, un fermier călare şi un camion vechi de la o *acetaia*.

S-a îndreptat spre stânga, spre lagărul de tranzit. Arăta ca şi cum treburile se desfăşurau ca de obicei, cu naziştii la postul lor în perimetru. Un grup de nazişti păzea şantierul de construcţii, unde lucrau prizonierii. Nu se făceau pregătiri pentru a primi noi prizonieri, ceea ce l-a îngrijorat.

Marco a privit şi a aşteptat, apoi, în cele din urmă, a observat ceva care cobora pe Via Remesina spre lagărul de tranzit. În clipa următoare şi-a dat seama că era vorba de câteva autovehicule Kubelwagen, o escortă nazistă. Trebuie să fi venit din Modena sau din altă parte. Poate că asta explica întârzierea.

Inima lui a început să bată cu putere. Vehiculele se apropiau. Putea vedea că în spatele lor mergea o procesiune zdrenţuită de bărbaţi, femei şi copii.

— Vin.

Marco a ţinut binoclul la ochi.

— Îl vezi pe Sandro? a întrebat Elisabetta, emoţionată.

— Nu încă.

Marco a inspectat priveliştea schimbătoare a familiilor care se străduiau să meargă pe drum. Se agăţau unele de altele, abătute. A cercetat fiecare chip, sperând că era al lui Sandro sau al tatălui său. Capetele se legănau şi se mişcau, o masă schimbătoare de bărbaţi, femei şi copii.

L-a zărit pe Sandro, care mergea cu braţul în jurul lui Massimo, care şchiopăta uşor.

— Îl văd!

— Slavă cerului! Pot să mă uit?

— Nu încă. Nu vreau să-l pierd din vedere. Marco a privit cum autovehiculele Kubelwagen şi şirul de familii dădeau colţul spre intrarea în lagărul de tranzit. Naziştii au deschis porţile şi au permis ca autovehiculele Kubelwagen să intre în interior. Alţi

naziști s-au grăbit să ajungă la rând şi au grăbit familiile să meargă înăuntru, cu arme şi câini care lătrau.

Marco a privit cum oamenii intrau. Între timp, Sandro şi tatăl său intraseră în lagărul de tranzit şi fuseseră îmbrânciţi înăuntru. Naziştii au forţat restul familiilor să intre, apoi au închis porţile. Familiile s-au adunat în faţa barăcilor, formând instinctiv un grup. Câinii lătrau şi se încordau pe lese, îngrozindu-i pe copii. Mamele legănau bebeluşii, iar taţii ridicau copiii mici.

Naziştii care fluturau arme îi separau pe bărbaţi de femei şi copii, trimiţându-i pe bărbaţi în partea de est şi pe femei în partea de vest a barăcilor. Soţii şi soţiile se întindeau unul spre celălalt, plângând că fuseseră despărţiţi. Copiii ţipau după taţi şi bunici. Erau forţaţi să se despartă sub ameninţarea armelor sau a capetelor puştilor.

— Ce se întâmplă?

— Naziştii separă bărbaţii de femei.

— Şi Sandro?

— El şi tatăl său se aşază la coadă pentru barăci.

Marco a aşteptat să vadă la ce baracă au fost repartizaţi Sandro şi tatăl său. Curând au fost împinşi în faţa celei de-a treia barăci de la est şi forţaţi să se alinieze afară. Baraca avea un semn alb pe care Marco nu-l putea citi.

— Pot să mă uit şi eu, te rog?

— Da. Este în faţa celei de-a treia barăci de la capăt, pe stânga. Marco i-a întins binoclul. Fiecare baracă are un semn alb. Ce număr are baraca lor?

Elisabetta a ridicat binoclul.

— Îl văd! Şi încă mai are busuiocul! Mă întreb dacă a primit biletul meu.

— Ce număr are baraca lor?

— Cincisprezece. Aş vrea să putem intra acolo chiar acum.

— Nu până la căderea nopţii. Respectă planul.

— O, nu, ceva nu e în regulă cu faţa lui! a gemut Elisabetta. Crezi că l-au bătut?

Marco simţea furie la acest gând.

Era timpul să treacă la acţiune, iar seara asta nu putea veni prea curând.

Capitolul 128

ELISABETTA

18 octombrie 1943

Un nor a acoperit luna, iar Elisabetta şi Marco au înaintat în întunericul total. Hainele lor erau închise la culoare. Au traversat în fugă o păşune deschisă spre partea de est a lagărului de tranzit. Nu existau vii sau râpe în care să se ascundă, iar ei erau vulnerabili, acoperiţi doar de noapte. S-au apropiat de lagărul de tranzit, ghemuindu-se. S-au oprit în dreptul unui pin umbrelă înalt, lângă intrarea din spate, aproape de baraca lui Sandro.

În lagărul de tranzit era linişte. Prizonierii se aflau în barăci, dormind la această oră. Gărzile naziste stăteau la posturile lor obişnuite. Elisabetta nu le putea vedea feţele sub căşti, dar nu conta dacă şi le amintea. Conta doar dacă ei îşi aminteau de ea, de când se prefăcuse că este o fată de la ţară, care transporta vin.

Elisabetta şi Marco s-au despărţit la pinul umbrelă, fără să schimbe un cuvânt. Nu era nimic de spus şi amândoi cunoşteau planul. Ea a rămas în spatele copacului, în timp ce Marco a fugit spre şantier, în partea de vest a lagărului de tranzit. Şantierul nu avea nici un gard perimetral, iar noaptea nu era păzit. Câteva lămpi de acolo fuseseră cablate pe stâlpi, dar nu erau aprinse.

Elisabetta s-a ghemuit în spatele copacului, ascunzându-se. Marco urma să ajungă la faţa locului în orice moment. Ar fi aprins un mic foc, care ar fi crescut, dându-i timp să se întoarcă la ea.

Ea trebuia să numere timp de cinci minute, apoi să intre în acţiune. Inima îi bătea cu putere în piept şi s-a forţat să numere încet. Şi-a spus să rămână calmă. Va face tot ce trebuie pentru a-l salva pe Sandro.

Nu-l văzuse pe Marco, dar trebuia să aibă încredere că va veni la timp. A numărat până la două minute, apoi trei, patru şi cinci.

Era timpul.

— Hei, tu!

Elisabetta l-a chemat pe cel mai apropiat gardian nazist, ieşind din spatele copacului, cu un zâmbet.

Nazistul şi-a ridicat pistolul, iar un fulger de frică i-a străbătut corpul.

— Sunt doar eu, a strigat ea, făcând cu mâna.

Nazistul şi-a coborât arma, iar Elisabetta a răsuflat mai uşor, amintindu-şi frazele în germană pe care Marco o învăţase.

— Îmi amintesc de tine, frumosule. Tu îţi aminteşti de mine?

— *Natürlich*, a răspuns nazistul, cu voce joasă.

A aruncat o privire în spatele lui, verificând dacă nu cumva îi urmărea cineva.

— Îmi place cel mai mult de tine. Am nevoie de un bărbat. Elisabetta s-a luptat cu frica ei să-şi amintească cuvintele în limba germană. Mă simt atât de singură.

Nazistul stătea nemişcat, fără să răspundă sau să se mişte.

Elisabetta îşi ţinea respiraţia, neştiind ce să facă. A trebuit să improvizeze. Şi-a ridicat fusta în faţă, fără să lase nici o îndoială asupra intenţiei sale.

— Te rog, îmi placi cel mai mult. Am nevoie de un bărbat. Mă simt atât de singură.

Nazistul s-a întors în direcţia celuilalt gardian, apoi i-a strigat într-o germană rapidă. Elisabetta s-a rugat la Dumnezeu să nu o denunţe. Celălalt gardian doar a dat din cap, deci evident că nu urma să o facă.

Nazistul a început să se îndrepte spre ieşirea din spate a lagărului de tranzit, apoi a ieşit pe poartă, desfăcându-şi centura ca şi cum ar fi trebuit să meargă la baie.

Elisabetta s-a strecurat înapoi în spatele copacului, privindu-l pe nazist cum se apropie. Inima îi bubuia în piept. A verificat şantierul. Nu a putut vedea dacă focul începuse. Nu putea decât să spere că Marco se întorcea la ea.

Nazistul părea o siluetă terifiantă care înainta spre ea. A vrut să ţipe, dar în schimb şi-a forţat un chicotit obraznic.

Umbra nazistului a devenit tot mai mare. Îl auzea chicotind, emoţionat. Cureaua lui a zornăit şi şi-a desfăcut pantalonii.

Elisabetta se străduia să îşi controleze panica. Nazistul era aproape de ea, spunând ceva în limba germană. Ar fi trebuit să

întindă braţele, dar era prea speriată. Nu l-a văzut pe Marco nicăieri.

Nazistul a îmbrăţişat-o cu brutalitate. A sărutat-o puternic pe gură, cu gust de ţigări. Mâna lui s-a strecurat pe sub rochia ei, alunecându-i pe coapsă până la lenjeria intimă.

Ea s-a forţat să nu se zbată. Nazistul şi-a împins limba în gura ei. Lacrimile îi curgeau pe obraji. Nazistul a aplecat-o pe spate, apoi a pus-o la pământ.

Elisabetta s-a zbătut. Nazistul a crezut că îl tachinează. El a fugit după ea, chicotind. A prins-o de braţ, a tras-o sub el şi s-a urcat pe ea cu toată greutatea sa.

Dintr-odată, capul nazistului a fost smucit pe spate. Corpul lui a fost ridicat de pe ea. Marco s-a materializat deasupra nazistului, apucându-i capul.

Nazistul a făcut ochii mari de frică. Marco a răsucit capul nazistului cu îndemânare, rupându-i gâtul cu un pocnet de vertebre.

Elisabetta s-a rostogolit, înghiţindu-şi groaza.

Nazistul s-a prăbuşit, mort.

Capitolul 129

MARCO

18 octombrie 1943

Marco s-a îndreptat spre ieşirea din spate a lagărului de tranzit. Îşi ţinea faţa în jos, sub casca nazistului mort. Uniforma nazistului îi venea bine, iar când s-a apropiat de lagărul de tranzit, şi-a pus centura cu catarame, ca şi cum ar fi urinat. Gardianul nazist i-a deschis poarta, iar Marco a mârâit de

mulţumire. A intrat în lagărul de tranzit, a traversat până la postul nazistului mort şi a stat de pază.

A aruncat o privire spre şantier, rugându-se ca focul să se extindă curând. Îl pusese lângă nişte cabluri electrice, în spatele unei grămezi de cărămizi, apoi amestecase solvent inflamabil şi cârpe uleioase. Focul nu s-ar fi văzut până când nu s-ar fi extins suficient, iar naziştii ar fi presupus că fusese neglijenţă, mai degrabă decât intenţionat. Nu voia să pară un sabotaj, altfel ar fi închis lagărul de tranzit.

Marco stătea în spatele barăcilor lui Sandro, unde era linişte. Planul funcţiona, deocamdată. Ajunsese la Elisabetta la timp. Părea îngrozită, dar îşi făcuse treaba. A verificat pinul umbrelă, ştiind că ea se ascundea în spatele acestuia, revenindu-şi.

Şi-a mutat privirea spre şantier. A observat o strălucire portocalie slabă în spatele grămezii de cărămizi. Zdrenţele trebuie să fi luat foc. Începuseră să ardă.

Marco s-a întors, a patrulat prin barăcile lui Sandro şi a tras cu ochiul pe la ferestre, aşa cum îi văzuse pe nazişti făcând. A aruncat o privire la prima fereastră, apoi la a doua. Singurul lucru pe care l-a putut distinge în întuneric erau formele adormite, în rânduri aspre de paturi din lemn. Spera să-l zărească pe Sandro înăuntru, dar era prea întuneric.

Marco a trecut de a treia fereastră şi a auzit un sforăit, un sunet specific uman care i-a sfâşiat inima. Ar fi vrut să-i poată salva pe fiecare dintre ei.

S-a întors la postul său. A aruncat o privire spre şantier. Luminozitatea era din ce în ce mai mare. Nici unul dintre nazişti nu se uita în acea direcţie.

„Războiul ne aşteaptă”, se gândea la ce spunea tatăl său.

Primul impuls al lui Marco a fost să îşi reprime gândurile despre tatăl său, dar în schimb a folosit amintirea lui pentru a-i da putere. Cu siguranţă că tatăl său era cu el acum, veghind asupra lui. Tot ceea ce învăţase despre bine şi rău, despre dreptate şi nedreptate provenea de la tatăl său.

În această seară, Marco s-a rugat să facă dreptate.

Capitolul 130

MARCO

18 octombrie 1943

— Foc! a strigat un nazist.

Panica s-a răspândit printre gardieni. Toate capetele cu cască s-au întors spre şantier. Naziştii au alergat spre focul care aprinsese solventul şi cârpele. Flăcările portocalii au năvălit spre cer, lingând aerul nopţii.

— Foc, foc! li s-a alăturat Marco, cu o germană impecabilă.

A arătat cu degetul spre foc. Naziştii din jurul lui şi-au părăsit posturile şi au fugit acolo unde arăta el.

Marco a fugit la baraca lui Sandro şi a rupt uşa. Bărbaţii dinăuntru au dat înapoi îngroziţi, dar el nu a putut dezvălui că nu era un nazist adevărat. Nu putea să rişte o reacţie a oamenilor. Nimic nu putea merge prost acum.

— Înapoi! a strigat Marco în germană. S-a uitat cu sălbăticie în jur după Sandro şi tatăl său. Bărbaţii se înghesuiau unii lângă alţii, ghemuiţi de frică. L-a zărit pe Sandro lipit de perete cu Massimo, care îşi punea ochelarii.

— Voi, veniţi cu mine!

Marco s-a repezit la ei, apucându-i pe Sandro cu o mână şi pe Massimo cu cealaltă. I-a îmbrâncit spre uşă şi a scanat lagărul pentru a vedea dacă era sigur să plece. Toţi gardienii nazişti erau pe şantier, încercând să stingă focul. Unii încercau cu pături, alţii cu apă. Nu mai era timp de pierdut.

— Sandro, Massimo! a şoptit Marco, conducându-i afară. Veniţi cu mine. Grăbiţi-vă.

— Marco? Sandro a rămas cu gura căscată. L-a luat de braţul tatălui său. Tată, el ne scoate de aici.

— Dar nu pot să merg pe gleznă. Massimo şchiopăta. E mai rău ca înainte.

— Trebuie să plecăm.

Marco a aruncat o privire spre şantier. Focul se înteţea şi mai tare, iar naziştii încercau să-l stingă. Nimeni nu se uita în direcţia lor.

Massimo s-a întors spre Sandro, afectat.

— Fiule, du-te fără mine. Sunt prea lent. Nu pot ţine pasul.

Sandro a dat din cap cu dezaprobare.

— Tată, nu te pot părăsi.

— Trebuie. Pleacă. Te iubesc.

— Massimo, te rog, a spus Marco.

— Marco, ia-l pe Sandro. Ochii lui Massimo au strălucit. Fă-o pentru mine. Te implor.

— Nu, a insistat Sandro, dar Massimo şi-a smuls braţul din strânsoarea fiului său şi a fugit înapoi în baracă.

— Tată!

Sandro s-a dus după el.

— Sandro. Vino cu mine, acum.

Marco l-a apucat de braţ pe Sandro, fără a-i de de ales. Naziştii erau la foc. Erau încă ocupaţi, dar nu avea să dureze mult.

Marco l-a împins pe Sandro spre ieşire, a rupt poarta şi a închis-o. Şi-a păstrat strânsoarea braţului lui Sandro şi l-a obligat să alerge până la pinul umbrelă.

Elisabetta s-a arătat, luându-l de mână pe Sandro.

— Sandro!

— Elisabetta? a întrebat Sandro, şocat.

Dar nu era timp de conversaţie.

Marco, Sandro şi Elisabetta au alergat în întuneric.

Capitolul 131

SANDRO

18 octombrie 1943

Ochii lui Sandro s-au umplut de lacrimi în timp ce fugeau din lagărul de tranzit. Elisabetta îl ţinea de un braţ, iar Marco îl ţinea de celălalt. Se simţea chinuit de faptul că îşi abandonase tatăl. Vinovăţia îi îndoia genunchii, slăbindu-l. Ştia că ar trebui să meargă cu Marco şi Elisabetta, dar voia să se întoarcă şi să fugă înapoi.

— Tatăl meu...

Sandro nu a putut termina propoziţia.

— Nu am avut de ales.

— Am fi putut să-l obligăm să vină.

— Nu.

— Am fi putut încerca.

— Nu, Sandro. Niciodată nu ar fi putut parcurge acest drum. Trebuie să alergăm în următoarea oră, peste păşuni şi podgorii. Era prea mult pentru el.

— Nu se vor răzbuna pe el, nu-i aşa?

— V-au verificat numele când v-au repartizat barăcile?

— Nu, au numărat doar capetele.

— Deci, ei nu ştiu cine eşti. Tatăl tău este un om strălucit. Va avea grijă de el însuşi.

Elisabetta l-a strâns de mână, iar strânsoarea ei i-a dat lui Sandro puterea de a continua să alerge. Lacrimile îi curgeau pe obraji. Totul în jurul lui era negru ca smoala. Picioarele i se simţeau slăbite. Respiraţia îi devenise neregulată. Inima îi bătea cu putere din cauza efortului. Se străduia să ţină pasul.

— Sandro, ascultă, a spus Marco, în timp ce fugeau. Naziştii îşi vor da seama că lipseşte un gardian. Îl vor găsi cu uşurinţă pe gardianul mort. Vor căuta în lagărul de tranzit şi în casele din Fossoli şi Carpi. Nu putem rămâne în zonă.

— Corect, a spus Sandro, cu pieptul greu.

— Nu putem merge la gara din Carpi. La asta se aşteaptă.

— Deci, unde mergem?

— Spre sud, până la gara din Modena. Ultimul tren spre Roma este peste o oră şi cincisprezece minute. Ţi-am programat evadarea pentru a ajunge la tren. Dacă îl pierdem, va trebui să ne ascundem peste noapte.

— Bine.

Sandro a înţeles mesajul. Trebuiau să ajungă la tren. Era o chestiune de viaţă şi de moarte.

— Nu cred că naziştii din Fossoli vor fi trimişi la Modena. Nu se pot lipsi de oameni.

— Ar putea fi nazişti în Modena.

— Ştiu. Am acte false pentru tine. Noul tău nume este Giovanni Longhi.

— După *professoressa* Longhi.

Sandro şi-a amintit de profesoara de matematică, pe care o cunoscuse cu o viaţă în urmă.

— Am un schimb de haine şi pentru tine. Când ajungem la gară, ne despărţim. Ne prefacem că nu ne cunoaştem. Tu şi Elisabetta veţi merge împreună. Veţi fi un cuplu.

Elisabetta s-a uitat la Sandro.

— Suntem un cuplu.

Marco abia mai gâfâia.

— Voi fi cu ochii pe voi doi, dar sunteţi pe cont propriu.

— Vor şti naziştii de la Modena că a avut loc o evadare?

— Da, presupun că da. Speranţa mea este că se vor aştepta să ne ascundem în jurul localităţii Fossoli, mai degrabă decât să încercăm să fugim spre Modena. Aşa că avem din nou un element surpriză în favoarea noastră. Dacă vom continua să călătorim spre sud, peste câmpuri, vom fi bine.

Elisabetta l-a strâns de mână pe Sandro.

— Acest plan a fost conceput de Marco. Cum să te scoată din lagăr, totul.

— Nu este adevărat. Marco s-a uitat spre ea. Elisabetta face nişte paste grozave.

— Ce? a întrebat Sandro fără suflare. Marco, îţi mulţumesc! Nu ştiu cum aş putea să te răsplătesc.

— Să ai grijă de ea, aşa poţi.

Capitolul 132

ELISABETTA

18 octombrie 1943

Elisabetta îl ţinea de mână pe Sandro în timp ce mergeau pe străzile pietruite din Modena spre gară. Marco se afla la o stradă distanţă în faţa lor, iar bărbaţii şi femeile treceau pe lângă ei. Ea îşi scuturase murdăria de pe pantofi, iar Sandro se schimbase în cămaşa albă a lui Marco şi în pantalonii închişi la culoare, strânşi cu o curea. Arăta bine, în afară de vânătaia de pe obrazul drept, de la lovitura nazistă.

Elisabetta se simţea groaznic că îl lăsase pe Massimo în urmă, iar Sandro era posomorât. În faţă, Marco s-a alăturat oamenilor care se îndreptau spre gară, o clădire lungă, pătrată, cu o serie de arcade la intrare. Şi-a dat seama că îi va fi greu să găsească peronul lor, întrucât nu ştia să citească orarele trenurilor. A sperat că îşi va da seama sau că va întreba pe cineva.

Elisabetta şi Sandro au traversat strada şi au intrat în gară.

Tavanul era boltit şi era un spaţiu mare, cu uşi în partea cea mai îndepărtată, care duceau la şinele de cale ferată. Erau doar o mână de călători, care cărau valize şi ziare. Din fericire, nu erau nazişti la vedere.

— Giovanni, hai să verificăm numărul de cale ferată, a spus Elisabetta, folosind numele fals al lui Sandro, în caz că cineva ar fi auzit.

El şi-a strâns buzele, iar ea şi-a dat seama că era agitat, aşa că l-a strâns de mână.

Sandro a privit cu atenţie programul.

— Trenul nostru va ajunge aici în orice clipă, la linia şapte. Am ajuns la timp.

— Bine. Elisabetta a aruncat o privire în jur, pentru a-l vedea pe Marco trecând prin uşa care ducea spre platforme. Hai să aşteptăm afară, da? E o noapte frumoasă şi sunt sigură că putem plăti în tren.

— Bună idee.

Sandro a forţat un zâmbet şi s-au îndreptat spre exterior. Au traversat spre peronul pentru linia şapte. Trenul lor se apropia,

cu o lumină rotundă care se îndrepta spre ei. Călătorii s-au ridicat în picioare şi au format un şir.

Inima Elisabettei s-a umplut de fericire. Tot ce trebuiau să facă ea şi Sandro era să se urce în tren şi să se comporte ca un cuplu îndrăgostit, ceea ce şi erau. Erau aproape de casă.

Dintr-odată, doi nazişti au ieşit din gară, fumând ţigări. Ea i-a zărit cu coada ochiului, dar şi-a păstrat zâmbetul. Sandro trebuie să-i fi văzut şi el. El a înţepenit, întorcându-se.

Elisabetta şi-a făcut griji pentru el. Din impuls, l-a sărutat. A sărutat-o şi el, surprins la început, apoi a simţit că ia foc. Ea s-a lipit de el, simţind toată dragostea pe care i-o purta.

— Te iubesc, a murmurat Sandro, când i-a dat drumul.

— Şi eu te iubesc, i-a spus ea.

Trenul a intrat în gară. Ceilalţi călători spre Roma s-au aliniat pentru a se îmbarca. Ea l-a ţinut pe Marco în vizor, iar el a zăbovit în lateral şi în spatele lor, prefăcându-se că citeşte un ziar. Ea ştia că el îi văzuse pe cei doi nazişti şi că nu se va urca în tren decât după ce ea şi Sandro o vor face, asigurându-se că sunt în siguranţă.

Naziştii s-au îndreptat spre peron, aparent pentru a urca în tren. Discutau şi fumau relaxat, dar Sandro se uita fix în faţă, cu spatele drept. Elisabetta s-a simţit alarmată de reacţia lui Sandro şi a aruncat o privire către Marco. Privirile lor s-au unit şi ea ştia că şi el avea aceeaşi îngrijorare. În clipa următoare, Marco şi-a aşezat ziarul pe bancă.

Şirul de călători s-a deplasat înainte, urcând în tren. Elisabetta şi Sandro au avansat, iar Sandro şi-a păstrat postura complet dreaptă. Naziştii s-au alăturat rândului din spatele lor, râzând împreună, ca şi cum ar fi împărtăşit o glumă. Elisabetta nu înţelegea ce spuneau, iar Marco era prea departe pentru a auzi.

Sandro a continuat să se uite drept înainte. Elisabetta l-a mângâiat pe braţ, încercând să-l liniştească. Marco s-a deplasat mai aproape de cei doi, dându-şi jos rucsacul.

Elisabetta ştia că Marco avea o armă.

Coada de oameni s-a deplasat înainte.

Elisabetta s-a apropiat de tren, la fel şi Sandro. Naziştii i-au urmat, apoi unul dintre ei i-a vorbit lui Sandro.

Capitolul 133

MARCO

18 octombrie 1943

Marco şi-a strecurat mâna în rucsac. Degetele sale au înconjurat mânerul armei. S-a forţat să aştepte. Doi nazişti se aflau în spatele lui Sandro şi al Elisabettei. Unul dintre nazişti îi spunea ceva lui Sandro, încercând să-i atragă atenţia.

Sandro stătea ciudat de ţeapăn.

Marco s-a apropiat suficient de mult pentru a auzi ce spuneau.

Primul nazist a chicotit.

— Te-a lovit prietena ta? l-a întrebat pe Sandro, într-o italiană stricată.

Sandro s-a întors, ţeapăn. Nu a râs. Gura i s-a strâns.

— Nu... ăăă.... M-am rănit când... când...

— A căzut pe scări, a intervenit Elisabetta, cu un zâmbet şiret. Dacă l-aş fi lovit, ar fi lăsat o urmă mai mare!

Naziştii au izbucnit în râs. Sandro a reuşit să zâmbească, dar tremura. Marco şi-a pus degetul pe trăgaci.

Primul nazist i-a făcut cu ochiul Elisabettei.

— Nu te cred. Cred că tu l-ai lovit.

— Aşa! Al doilea nazist şi-a înclinat braţul şi s-a prefăcut că-l loveşte pe Sandro, dar acesta a tresărit din reflex de frică.

Zâmbetul primului nazist a dispărut.

— De ce eşti atât de îngrijorat?

Al doilea nazist l-a privit cu atenţie pe Sandro.

— Arată-ne cartea ta de identitate.

— Bineînţeles.

Sandro a băgat mâna în buzunar, a scos cartea de identitate falsă şi le-a întins-o, dar mâna îi tremura vizibil.

Elisabetta a înţepenit.

Marco ţinea degetul pe trăgaci.

Nazistul nu a făcut nici o mişcare pentru a lua cartea. În schimb, a privit mâna lui Sandro tremurând, prelungind momentul chinuitor.

Controlorul a apărut în scara trenului.

— Toată lumea la bord, toată lumea la bord!

Nazistul i-a aruncat conductorului o privire severă.

— Opriţi trenul. Nu suntem încă pregătiţi să plecăm.

Conductorul a dat din cap nervos, apoi a dispărut.

Nazistul şi-a ridicat privirea de la cartea tremurândă la Sandro.

— Pari foarte agitat. Ce ascunzi? Ce ai făcut?

Sandro a înghiţit în sec.

— Nu am făcut nimic.

— Ceva îmi spune că da. Nazistul a smuls cartea de identitate din mâna lui Sandro, a răsfoit-o şi era pe punctul de a o returna. Dar de îndată ce Sandro a întins mâna după cartea de identitate, nazistul a tras-o înapoi, jucându-se cu el.

Mâna lui Sandro tremura, suspendată în aer.

Marco şi-a îndreptat arma, aflată încă în rucsac.

Nazistul a scos pistolul spre Sandro.

— Tu vii cu noi.

Marco şi-a scos arma.

Nazistul s-a răsucit, a ţintit spre Marco şi a tras.

— Nu!

Sandro s-a aruncat în calea glonţului, iar acesta l-a lovit în piept...

Cămaşa lui Sandro s-a umplut cu sânge. A zburat înapoi în aer, cu braţele fluturând.

Elisabetta a ţipat de nelinişte.

Marco i-a împuşcat pe ambii nazişti, cu focuri rapide. Aceştia au căzut pe platformă, morţi.

— Nu! Elisabetta a alergat spre Sandro, care zăcea sângerând pe peron.

S-a aruncat peste el, îmbrăţişându-l. A izbucnit în lacrimi, ţipând şi plângând în hohote.

Marco s-a dus în grabă, îngrozit, lângă Sandro. Ochii albaştri ai lui Sandro priveau spre cer. Trupul său era complet nemişcat.

Marco a simţit că i se frânge inima. Cel mai bun prieten al său era mort, după ce îşi dăduse viaţa pentru el.

— Nu, nu, nu! a strigat Elisabetta, cu capul lipit de pieptul lui Sandro.

Sângele lui îi păta faţa şi îi mânjea obrajii.

Marco s-a forţat să gândească, în ciuda agoniei lui. Trenul plecase pentru a evita problemele, fără îndoială. Bărbaţii şi femeile fugiseră de pe peron spre gară. El ucisese doi nazişti. În curând aveau să mai vină şi alţii.

Marco trebuia să o scoată pe Elisabetta de aici. Nu ştia unde şi cum. Şi-a pus arma deoparte, şi-a pus rucsacul pe umeri şi s-a uitat în jur.

Şinele au început să vuiască. A apărut un tren de marfă, care se îndrepta spre sud. Pe locomotivă era o umbră întunecată care se îndrepta spre gară. Se afla la câteva linii mai departe, călătorind prea repede pentru a se opri în Modena. Era singura lor şansă.

Marco a apucat-o pe Elisabetta de umeri.

— Vino cu mine!

— Nu, nu! Elisabetta nu-i dădea drumul lui Sandro. Plângea, ţinându-i trupul în braţe, chiar dacă pieptul lui sângera.

— Trebuie să plecăm!

— Nu pot să-l părăsesc! Nu vreau!

— Trebuie să o facem! Acum!

Marco a smuls-o pe Elisabetta de lângă Sandro şi a aruncat-o pe umărul lui, în timp ce aceasta plângea şi ţipa. A sărit cu ea de pe peron şi s-a grăbit să traverseze calea ferată.

Trenul de marfă a pornit în trombă spre ei. Goarna a sunat, avertizându-l să se îndepărteze de şine.

Marco a scanat vagoanele trenului. Primele câteva erau din lemn, cu uşile închise. Apoi a zărit un vagon de cărbune cu partea superioară deschisă şi cu o scară pe o parte laterală.

Locomotiva de marfă a ajuns la ei şi a trecut în viteză. A strâns-o şi mai tare pe Elisabetta. Vântul, murdăria şi fumul îi suflau în faţă.

Marco s-a pregătit. Elisabetta a ţipat. Vagonul cu cărbune se apropia cu viteză.

S-a aruncat spre scară, ţinând-o în braţe pe Elisabetta.

Capitolul 134

MARCO

18 octombrie 1943

Trenul se grăbea spre sud, iar Marco şi Elisabetta zăceau în vârful cărbunelui. El o ţinea în braţe în timp ce ea plângea, cu trupul zdruncinat de hohote de plâns. Vuietul trenului îl asurzea.

Vântul zbura peste ei, trimiţând peste tot particule de cărbune, înţepându-le ochii şi umplându-le nările. Cărbunele le mânjea hainele şi le acoperea braţele, făcându-i pe amândoi negri, de parcă ar fi căpătat nuanţa doliului.

Marco privea cerul, chinuit că l-a pierdut pe Sandro. Norii ascundeau luna şi stelele. Tot ce putea vedea deasupra era întunericul, impenetrabil. Se întreba unde se termina negrul sau dacă se termina vreodată, ca şi durerea însăşi, neavând nici capăt, nici vârf, nici laturi, ci fiind fără limite, fără graniţe, înconjurându-l.

Elisabetta a plâns, iar Marco i-a simţit suferinţa, pentru că se dusese la Fossoli să i-l aducă pe Sandro. Ea îl iubea pe Sandro, iar Sandro o iubea pe ea, iar ei erau făcuţi unul pentru celălalt. Marco plănuise să se sacrifice pentru Sandro, dar planul său eşuase. În schimb, Sandro se sacrificase pentru Marco. Omul nepotrivit a murit, iar Marco ştia asta.

A privit cerul negru şi gol. A închis ochii şi a văzut acelaşi vid. A plâns cu Elisabetta, până la Roma.

Capitolul 135

MARCO

19 octombrie 1943

Marco s-a prăbuşit pe scaunul din bucătărie, cu inima frântă. Praful de cărbune îi acoperea hainele şi îi înţepa ochii. Mama lui a pus o altă ceaşcă de cafea în faţa lui. Plânsese împreună cu el, după ce îi spusese ce se întâmplase în Modena. Arăta complet secătuită şi epuizată, încă în rochia neagră pe care o purtase la priveghiul tatălui său.

Emedio stătea la masă, într-o tăcere înlăcrimată. Elisabetta era încă în baie, plângând în cadă.

Mama lui s-a aşezat lângă el, atingându-i braţul.

— Marco, bea-ţi cafeaua.

— Nu vreau, mulţumesc!

— Ai făcut tot ce ai putut. Nu te poţi învinovăţi. Sandro nu te-ar învinovăţi. El te-a iubit.

Emedio a dat din cap aprobator, la fel de secătuit.

— Îmi pare rău, frate!

Marco îşi sorbea cafeaua, care nu făcea nimic pentru a spăla particulele de cărbune, un element iritant pe care nu-l putea ignora. Durerea, vinovăţia şi furia formau un nod care i se pusese în gât. S-a uitat peste masă la fratele său.

— O, Emedio, ce drăguţ! Şi te vei ruga? Te vei ruga pentru Sandro?

Emedio a clipit.

— Bineînţeles, m-am tot rugat.

— Şi la ce a folosit? La ce au folosit rugăciunile tale pentru Sandro? Ce bine i-au făcut lui Massimo sau celorlalţi evrei? Sau tatălui meu sau Gemmei?

— Marco, eşti supărat...

— Da, sunt. De ce nu face nimeni nimic? Dacă ar fi făcut-o, Sandro ar fi fost în viaţă. La fel şi tata şi Gemma. Massimo ar fi fost aici. E o nebunie! De ce nu opreşte nimeni asta? Marco s-a trezit ridicându-se, emoţiile sale ajungând la punctul de fierbere. Nu mă lua pe mine cu rugăciuni, frate! Nu-mi oferi compasiune! Tata a luptat pentru ceea ce credea! Şi eu la fel! Aş ucide până la ultimul nazist cu mâinile goale! Sandro a murit pentru că nimeni nu a făcut nimic!

— Nu, a spus Emedio, pe un ton şoptit. Trebuie să cauţi dragostea şi pe Dumnezeu...

— Nu fi atât de naiv! Marco a explodat. Nu a existat dragoste acolo, ci doar ură! Unde era Dumnezeu când glonţul i-a sfâşiat inima lui Sandro? De ce nu m-a luat Dumnezeu pe mine în schimb? Am vrut să o facă!

Mama lui a tresărit.

— Marco, nu spune asemenea lucruri!

— Marco, ascultă-mă. Emedio şi-a ridicat privirea, zguduit. Sandro a făcut alegerea de a te salva. Dumnezeu era acolo, în el. Sandro era iubire, nu ură. Nu-l trăda acum. Nu răspunde cu ură la dragostea pe care a arătat-o.

Marco era uimit de cuvintele fratelui său. Impactul lor l-a oprit. Se simţea ruşinat că striga la mama şi la fratele său, în noaptea de priveghi a tatălui său. Expresiile lor chinuite îi spuneau că greşise.

S-a prăbuşit pe scaun. Se simţea dezorientat, devastat, zdrobit. Capul i-a căzut în mâini. Privirea lui a găsit pata palidă care întuneca parchetul. Era de la sângele tatălui său.

În spatele lui, uşa de la baie s-a deschis, iar Elisabetta a ieşit într-o rochie nouă, cu o expresie afectată.

— Vreau să mă duc acasă, a spus ea încet.

Capitolul 136

ELISABETTA

19 octombrie 1943

Elisabetta a urcat scările spre dormitorul ei, amorţită de durere. Marco o însoţise până acasă, dar nu-şi spuseseră nici un cuvânt. Existau într-un iad care era comun, dar şi cumva privat.

A ajuns în dormitorul ei, a descuiat uşa, apoi a închis-o în urma ei. Dormitorul era întunecat, cu excepţia unei raze palide

de lună care se infiltra prin fereastră, atât de slabă încât părea fantomatică.

Gnocchi şi Rico au început să miaune, în parte salut, în parte protest. Rico a rămas la picioarele patului, cu umbra lui la fel de întunecată ca şi cărbunele din tren. Gnocchi era vizibilă, cu blana ei albă strălucind în lumina lunii.

Elisabetta simţea că îi vine să plângă, dar nu mai avea lacrimi în ea. Doar un gol şi o sfâşiere în piept, care se simţea de parcă şi ea fusese împuşcată în inimă. Fusese şocată când Sandro plonjase în faţa glonţului, dar nu ar fi trebuit să fie. Aşa era Sandro, ca bărbat. Şi Marco, de asemenea. Fiecare şi-ar fi dat viaţa pentru celălalt, şi pentru ea, iar Sandro chiar o făcuse.

A început să-şi descheie rochia, îndreptându-se spre scaunul ei. A observat caietul de notiţe care zăcea deschis pe birou, ceea ce era ciudat. A aprins lumina şi a văzut un bilet, pe care scria:

Elisabetta,

Am avut o singură noapte, dar vreau o veşnicie de nopţi. Te iubesc pentru totdeauna.

Sandro al tău

Gâtul i s-a blocat de emoţie. Lacrimile i-au umplut ochii. Şi-a trecut degetele peste scrisul de mână, simţindu-l la atingere. A luat caietul deschis şi l-a ţinut la piept. Ştia că îl va iubi pe Sandro mereu. Nu se va opri doar pentru că el nu mai era.

S-a trezit mergând spre uşa din spate şi urcând pe scara de incendiu. A traversat grădina până la şezlongul ei şi s-a întins, ţinând caietul la piept. Şi-a închis ochii înlăcrimaţi şi, în clipa următoare, a auzit un fâlfâit puternic şi o fluturare deasupra ei, pe cer.

Şi-a ridicat privirea şi a văzut sute de sturzi zburând în faţa lunii, siluetele lor răsucindu-se, întorcându-se şi formând tot felul de forme elegante. Ştia că ei erau un stol de sturzi, un fenomen natural care nu era neobişnuit în această perioadă a anului, dar era totuşi remarcabil. Apărând în această noapte sfâşietoare, se simţea ca un semn de la Sandro, la fel de sigur ca biletul pe care îl ţinea la piept.

A privit cum se mişcau stelele şi formau parabole şi elipse alungite, formele matematice pe care el le iubea atât de mult.

Şi-a dat seama că Sandro era încă alături de ea şi că va fi mereu, chiar dacă el era sus şi ea jos, el în ceruri şi ea pe pământ, printre plantele, florile şi animalele ei.

Împreună erau pământul şi cerul, lumea întreagă.

Şi era o lume a iubirii şi a pierderilor.

Capitolul 137

MARCO

19 octombrie 1943

Marco, mama sa şi Emedio se aflau pe culoarul clădirii care adăpostea cavoul tatălui său. Aproape două sute de persoane în doliu erau prezente. Căldura şi umiditatea după-amiezii intensificau parfumul îmbâcsit al buchetelor de flori care căptuşeau peretele. Aproape că îl ameţeau pe Marco. Nu dormise deloc noaptea trecută, resimţind o epuizare emoţională care totuşi făcea somnul imposibil.

Tatăl său urma să fie înmormântat într-unul dintre cavourile de marmură gri care se aflau pe ambele părţi ale culoarului, stivuite câte cinci. Fiecare avea un metru pătrat şi aproximativ trei metri adâncime, conţinând un sicriu. Pe partea din faţă era fixată o placă de bronz, pe care erau gravate numele defunctului şi datele naşterii şi morţii, pe care Marco nu le putea citi. Placa tatălui său nu era gata, aşa că Nino pusese o bucată de hârtie cu numele tatălui său. Marco nu se putea abţine să nu simtă că tatăl său merita mult mai mult. Cavourile îi aminteau de dulapurile cu dosare de la Palazzo Venezia.

Mama lui stătea lângă el, după ce plânsese pe tot parcursul slujbei de înmormântare, sprijinindu-se de Emedio. Marco abia dacă ascultase slujba, deşi îngenunchease şi răspunsese când i

se ceruse, apoi purtase sicriul tatălui său şi acceptase condoleanţe din partea celor îndureraţi. Printre ei se numărau şi partizanii, veterani ai Marelui Război, vechii prieteni ai tatălui său de la ciclism, vecinii lor, clienţii obişnuiţi ai barurilor, furnizorii, angajaţii spitalului, foştii fascişti şi *tifosi*.

Tifosi se refereau la tatăl său pe numele propriu, Giuseppe Terrizzi, după ce citiseră despre el, îi colecţionaseră fotografiile şi îi memoraseră timpii de cursă.

Ar fi putut fi unul dintre cei mari, a spus unul dintre ei.

A fost, a spus Marco, apoi a tăcut de teamă să nu spună ceva greşit. Era tot ce putea să facă în ultima vreme, lucrurile greşite. Planul lui eşuase. Îşi omorâse cel mai bun prieten. Elisabetta venise astăzi la înmormântare, lucru pe care l-a apreciat, dar nu putea să o privească în ochi. Nu ştia cum să meargă mai departe. Îi plângea pe Sandro, pe tatăl său, pe Gemma şi pe Aldo. Inima lui îndurerată îngrămădea pierderile una peste alta, iar greutatea lor colectivă îl îngropa.

După cimitir, a avut loc un prânz de familie la barul GiroSport, în timpul căruia Marco abia dacă a putut vorbi. Prezenţa sa era doar trupească, iar acţiunile sale erau mecanice. A mâncat puţin, apoi a strâns mesele, iar când s-a terminat, ştia ce avea de făcut. A trecut alături de mama sa, punându-i o mână pe braţ.

— Mamă, pot să fiu eu cel care se duce să-i spună Rosei?

Marco mergea pe coridorul spitalului. Îşi petrecuse atât de mult timp în uniforma militară, încât costumul de civil i se părea ciudat. Îi trecea prin minte că un costum era un alt fel de uniformă, cea a unui om de succes, iar dacă era aşa, o purta aşa cum un actor poartă un costum. El nu avea succes în nimic. Eşuase, iar acum avea să îi spună Rosei că fratele ei era mort şi tatăl ei lăsat în urmă.

A ajuns la capătul holului şi la o uşă închisă, cu un geam de sticlă. Îi spusese deja doctorului Cristabello despre Sandro şi Massimo, ceea ce îl întristase. Doctorul Cristabello îi spusese că spitalul îşi menţinea povestea cu sindromul K în cazul în care se întorceau naziştii.

Marco s-a uitat pe fereastră şi a zărit-o pe Rosa, care se odihnea într-un pat lângă fereastră. A pus mâna pe clanţă, dar

s-a oprit când şi-a văzut propria reflexie în fereastră. Părea bântuit, ca o fantomă prinsă în sticlă. Cum ar putea să-i spună că el l-a ucis pe Sandro? Va trebui să găsească puterea, pentru ea. Îi va spune despre curajul fratelui ei şi despre sacrificiul său.

Marco a deschis uşa.

Capitolul 138

MASSIMO

22 octombrie 1943

Massimo a tresărit, gândindu-se că a fi aşa scund a dat roade. Familiile din lagărul de tranzit erau transportate într-un vagon de marfă din lemn, altfel folosit pentru animalele de fermă. Pe o parte a unei laturi erau şipci ascuţite, care făcea o mică deschidere, iar Massimo îşi ţinea nările lipite de gaură, respirând aer curat. A fost o şansă, căci duhoarea era dezgustătoare, deoarece toată lumea trebuia să defecheze şi să urineze în colţurile vagonului.

Călătoria a fost de coşmar, petrecută în întuneric total. Massimo nu mai mâncase de zile întregi. Îi era atât de sete încât se simţea ameţit. O dată sau de două ori, genunchii îi cedaseră, dar nu era loc de aşezat, iar glezna luxată îi pulsa. Copiii încetaseră să mai ceară mâncare şi apă, dar bebeluşii continuau să plângă, un sunet sfâşietor. Un bebeluş de lângă el murise în braţele mamei sale.

A aţipit stând în picioare, dar din când în când se uita prin deschizătură. Putea să vadă încotro se îndreptau, era mai mult ţară, apoi munţi, fără îndoială Alpii.

Nu ştia care era destinaţia lor, dar presupunea că era spre nord, căci aerul devenise din ce în ce mai rece, apoi friguros.

Toţi cei din vagon erau obişnuiţi cu un climat mai cald şi erau îmbrăcaţi prea lejer. Din nou, Massimo se considera norocos, deoarece încă mai avea pe el jacheta de costum şi era singurul bărbat care purta cravată, pe care o considera ca fiind ultima rămăşiţă a demnităţii sale.

Pocnitul ritmic al roţilor a început să încetinească. Massimo a simţit că ajunseseră în sudul Poloniei. Bănuia că vor ajunge în lagărul de muncă, deoarece auzise zvonuri că şi ceilalţi evrei din ghetou erau trimişi acolo. S-a înseninat, sperând că acolo va găsi mâncare şi băutură. Poate că naziştii îi vor lăsa să se odihnească înainte de a-i pune la muncă. Se zvonea că numele lagărului de muncă era Auschwitz.

Massimo a sperat că lagărul va avea nevoie de un avocat. S-a hotărât să facă cunoscută profesia sa celor aflaţi la conducere. Era convins că până şi naziştii i-ar recunoaşte valoarea şi l-ar folosi pentru facturare, ţinerea evidenţelor contabile sau altele asemenea. Întotdeauna reuşise să transforme orice dezavantaj într-un avantaj. De data aceasta nu va fi diferit.

Oamenii au început să observe că trenul încetineşte şi au început discuţiile nervoase şi lacrimile de spaimă. Familiile se strângeau unele lângă altele, dar Massimo se simţea norocos, din nou, că familia sa fusese scutită de lagărul de muncă. Sandro reuşise să scape de la Fossoli chiar la timp. Naziştii îl găsiseră pe gardianul mort, dar nu ştiau cine scăpase. Chiar în dimineaţa următoare, Massimo şi ceilalţi evrei fuseseră duşi în marş la gara din Carpi, îngrămădiţi în trenurile de marfă şi trimişi spre nord.

Inima lui Massimo s-a umplut de uşurare gândindu-se la Sandro, Gemma şi Rosa în Roma, în siguranţă la spital sau la familia Terrizzi. Ca tată, putea fi liniştit doar dacă îşi ştia familia în siguranţă şi mulţumită. Ştia că se putea baza pe Beppe să aibă grijă de Sandro, Gemma şi Rosa până când se va întoarce de la Auschwitz.

Massimo spera ca perioada sa în lagăr să treacă repede. Dacă trebuia să presteze muncă manuală, rezista. Supravieţuise fascismului şi va supravieţui nazismului. Războiul se va sfârşi, iar familia sa se va reuni din nou în Roma, unde familia Simone trăise timp de secole.

Trenul s-a oprit. Massimo a pus ochiul la deschidere pentru a vedea ce se întâmpla. Era întuneric.

Dar în depărtare se vedea lumină.

Capitolul 139

ELISABETTA

Noiembrie 1943

Elisabetta lucra singură în bucătăria restaurantului, deoarece era prea devreme pentru ca toţi ceilalţi să sosească. Făcea paste, întorcea oul în aluat, apoi îl frământa. Acesta se înmuia şi se încălzea în palmele ei, aproape ca un lucru viu, o inimă umană modelată cu degetele ei.

Îl jelea pe Sandro, dar păstra acest lucru pentru ea. Nu se putea opri să nu se gândească la cât de violent murise. Nu putea să se împace cu gândul că îl lăsase în gară. Uneori îşi amintea de momentele fericite, stând cu el la La Sapienza sau rememorând primul lor sărut, pe malul râului. Indiferent dacă se gândea la momentele fericite sau la cele triste, ea plângea. I se părea paradoxal faptul că fie fericirea, fie tristeţea aduceau cu ele lacrimile.

A mai presărat făină peste aluat, apoi a reluat frământarea. Avea încă o afacere de condus. Mergea la muncă în fiecare zi, căutând provizii de la furnizori, negociind cu vânzătorii de pe piaţa neagră şi ajustând registrul contabil. Ajunsese să înţeleagă că suferinţa făcea parte din război, din viaţă. Toată lumea suferea. Bărbaţii, femeile şi copiii din ghetou încă nu se întorseseră. Îi era dor de Massimo, de Gemma, de familia Diorio de peste drum şi de clienţii ei evrei care dispăruseră în acea zi.

Nu avea curaj să se întoarcă în ghetou. Nu putea să înfrunte goliciunea de acolo.

A continuat să frământe, aproape că terminase. Nu voia să lucreze prea mult aluatul şi nici să se lase purtată de gânduri. De la moartea lui Sandro, naziştii deveniseră din ce în ce mai opresivi şi mai violenţi, iar în fiecare zi dădeau noi ordine. Arestările şi bătăile în stradă deveniseră ceva obişnuit. Toată lumea se ruga pentru mântuire, crezând că Aliaţii vor ajunge acolo până la iarnă, dar era aproape Crăciunul. În fiecare zi soseau tot mai mulţi refugiaţi, strămutaţi şi înfometaţi.

Şi-a şters praful de făină de pe mâini, iar gândurile ei s-au îndreptat spre Marco. El era singura persoană care înţelegea cât de îngrozitor se simţea, iar el simţea la fel. Lucra la barul GiroSport cu acelaşi simţ amorţit al datoriei pe care îl avea şi ea. El trecea pe la restaurant o dată sau de două ori pe săptămână, iar ea începuse să-l înveţe să citească. Începuse cu numele lui şi exersaseră şi exersaseră. Nu ştia de ce nu putea să citească mai bine, dar ştia că se străduia.

Elisabetta şi-a şters mâinile pe o cârpă de vase. S-a îndreptat spre micuţa baie de lângă bucătărie, a închis uşa şi a folosit toaleta. Când şi-a scos chiloţii, a observat că aceştia erau încă albi şi nepătaţi.

Menstruaţia îi întârziase.

Ei nu îi întârzia niciodată.

Până acum.

Capitolul 140

ELISABETTA

Decembrie 1943

O lună mai târziu, Elisabetta ieşea din bucătărie, uscându-şi mâinile pe şorţ. A intrat în sufragerie, care era goală, cu excepţia lui Marco, care stătea singur la o masă, pregătit pentru lecţia sa. Restaurantul se închisese pentru noapte, iar ea şi Marco aveau acum o rutină confortabilă. El venea la sfârşitul zilei de lucru, iar ea îi dădea o foaie de exerciţii de citit şi scris, apoi făcea curat în bucătărie în timp ce el termina. În timp ce scria, el înghiţea o farfurie de paste din ziua respectivă, iar în seara asta nu mai rămăsese nimic din mâncarea lui preferată, *spaghetti a cacio e pepe*, spaghete cu brânză pecorino Romano şi piper.

Elisabetta s-a apropiat de masă, iar capul lui Marco era aplecat peste foaia de exerciţii. Avea pe el un pulover de lână cu pantalonii, iar părul lui negru şi des reflecta lumina lustrei de deasupra mesei. Se concentra cu putere, strângând creionul şi ţinând limba într-o parte, aşa cum obişnuia să facă atunci când era la şcoală.

— Cum merge treaba? a întrebat Elisabetta, aşezându-se în faţa lui.

— Tocmai am terminat.

— Arată-mi.

Marco a întors foaia, ca să o poată citi. Literele erau supradimensionate, dar lizibile:

MARCO TERRIZZI

— *Bravo!* a spus Elisabetta, încântată. Ai reuşit!

Marco a zâmbit, cu o mândrie evidentă. Mi-a luat prea mult timp, nu-i aşa?

— Nu, asta nu contează. Nu este o cursă.

Marco a strâmbat din nas.

— Nu, o cursă este uşoară. A scrie este o tortură. Am terminat şi cealaltă foaie de exerciţii.

— Deja? Lasă-mă să văd.

— Stai aşa. Marco a strecurat o bucată de hârtie din rucsacul său, apoi a pus-o în faţa ei. Cu litere supradimensionate şi imperfect formate, scrisese:

MĂRITĂ-TE CU MINE, ELISABETTA

Ea a oftat.

— Marco, ce e asta?

— Să ţi-o citesc? Pot să o citesc eu. Mama m-a ajutat. Expresia lui Marco a devenit serioasă, iar ochii lui negri serioşi. Elisabetta, te iubesc şi te-am iubit întotdeauna. Ştiu că Sandro a fost prima ta alegere şi l-am iubit şi eu.

Elisabetta a simţit un val de durere şi vinovăţie, ca şi cum îl trăda pe Sandro chiar şi numai când asculta propunerea lui Marco, dar nu l-a întrerupt.

— Recunosc, pe vremuri, nu-mi plăcea să fiu pe locul doi în faţa oricui, chiar şi a lui. Dar asta nu mai este valabil. Era vorba de ego şi mândrie, nu de dragoste. Nimic din toate astea nu mai contează acum. Nu mă deranjează să fiu a doua ta alegere, dacă, în final, ajung să fiu soţul tău.

Elisabetta a simţit atât de multe emoţii încât nu le putea ordona. Inima ei a răspuns cuvintelor lui. Se întâmplaseră atât de multe de la prima dată când o ceruse în căsătorie, în grădina de portocale. Îl alesese pe Sandro în locul lui şi purta în pântece copilul lui Sandro, deşi nu se vedea încă. Se simţea jenată, neavând nici o idee cum să-i spună despre copil.

Elisabetta s-a îmbărbătat.

— Ascultă, e ceva ce nu ştii...

— Ştiu că eşti însărcinată.

— Ce, cum?

— Te privesc de când erai mică. Văd schimbările. Rochia ta este strâmtă în jurul taliei, iar faţa ta pare mai plină, la obraji şi bărbie. Marco a întins mâna spre mâna ei, mângâindu-i degetele. Crezi că nu mi-am dat seama? Pot să-mi dau seama. M-am uitat la tine toată viaţa.

Elisabetta nu ştia ce să spună. Se simţea ruşinată, dar şi văzută şi înţeleasă.

— Este al lui Sandro.

— Bineînţeles că este, *cara*. Îmi amintesc că ai fost cu el în acea noapte. Tu mi-ai spus. Marco a zâmbit uşor. Ştiu că nu va fi uşor, atât de curând după ce l-am pierdut, dar ne putem ajuta unul pe celălalt. Amândoi l-am pierdut şi amândoi l-am iubit. La asta m-am gândit şi asta mă ajută. Îmi dă putere, îmi dă speranţă şi un viitor.

Elisabetta a simţit că inima i se umple de fericire.

— Dar te-ar deranja să creşti copilul lui Sandro?

Marco i-a strâns mâna, întâlnindu-i direct privirea.

— *Vreau* să cresc copilul lui Sandro. Nimeni nu e mai bun decât noi doi pentru a creşte acest copil.

Elisabetta a rămas fără cuvinte. Marco fusese mereu aşa, o surprindea, iar acum părea mai matur, chiar mai perspicace.

— Elisabetta, nu asta ar fi vrut Sandro? Ca noi doi să ne căsătorim, să ne iubim şi să creştem copilul lui ca şi cum ar fi al nostru? Ochii lui Marco se umpleau cu lacrimi, expresia lui fiind suavă, dar determinată. Îţi promit că îi voi iubi copilul aşa cum l-am iubit pe Sandro. Îl iubesc pe copil în onoarea lui.

Emoţia de pe chipul lui Marco era crudă, iar Elisabetta a simţit ca şi cum el îşi deschidea inima şi sufletul în faţa ei.

— Şi ştii ce mai cred eu, Elisabetta? În fiecare relaţie, există unul care aşteaptă. Odată ţi-am spus că te-aş fi aşteptat o veşnicie, dar nu aş fi făcut-o pe atunci. Eram nerăbdător. Mândru. Înfumurat.

Elisabetta a zâmbit, surprinsă că Marco putea recunoaşte aşa ceva.

— Ei bine, acum sunt diferit şi totul este diferit acum. Mă simt diferit, în interior. M-a distrus tot ceea ce s-a întâmplat. Mi-am pierdut fratele, tatăl, cel mai bun prieten... La naiba, Elisabetta, am pierdut *un război*. M-am înşelat în privinţa lui Mussolini şi în privinţa multor lucruri. Asta m-a făcut umil. Marco s-a ridicat, a mers spre ea şi s-a pus în genunchi. Priveşte. Aştept acum. Te voi aştepta, atât timp cât va fi nevoie. Cred că, într-o zi, mă vei iubi aşa cum te iubesc eu. Nu încă, poate nu când se va naşte copilul, dar într-o zi. Şi pot să aştept.

Elisabetta a simţit o undă de iubire pentru el, iar Marco a privit-o direct în ochi, a băgat mâna în buzunar şi a scos inelul cu diamant pe care i-l oferise cu mult timp în urmă. Piatra preţioasă a captat lumina, strălucind.

— Te rog să păstrezi inelul meu de data aceasta. Te rog să fii soţia mea. Te iubesc din toată inima mea. Marco a privit-o direct în ochi. Vrei să te căsătoreşti cu mine?

Iar Elisabetta a răspuns, cu inima îndurerată:

— Da.

Capitolul 141

MARIA

Ianuarie 1944

Maria considera că masa de nuntă arăta perfect, *rigatoni* cu sos *pomodoro*, apoi miel la grătar cu cartofi prăjiţi şi morcovi proaspeţi, cu pătrunjel proaspăt, busuioc şi roşii din grădina Elisabettei. Au fost prezente doar câteva persoane apropiate, iar Maria a fost încântată să îi găzduiască în sala de mese a barului GiroSport, care fusese închisă pentru o zi, de data aceasta pentru o ocazie fericită.

Rosa purta o rochie albastră frumoasă, aşezată lângă Emedio, care oficiase ceremonia de la biserică, una foarte frumoasă. Emedio binecuvântase masa şi turnase vin spumant în pahare, dar nimeni nu era foarte sigur cine va ţine toastul, deoarece Elisabetta nu avea părinţi, iar Beppe nu mai era.

— Scuzaţi-mă. Maria s-a ridicat, aranjându-şi rochia elegantă. M-am gândit că ar trebui să spun ceva. Cineva ar trebui să o facă în această zi. Nu sunt genul care să ţină discursuri. Nu am făcut aşa ceva niciodată în viaţa mea. Dar cred că cineva ar trebui să vorbească, din generaţia mea. A făcut o pauză, adunându-se. Nici lui Beppe nu-i plăceau discursurile. Ştiu ce ar fi spus el astăzi, dar nu voi spune asta. Ar fi fost scurt. Eu nu pot să vorbesc succint, dar pot să nu complic lucrurile. Voi spune ceea ce gândesc şi asta e tot ce pot spune.

Toată lumea s-a uitat la Maria, iar zâmbetele lor erau încurajatoare. Probabil că ar fi trebuit să discute acest lucru cu ei înainte, dar nu ştia dacă va avea curajul necesar când va veni ziua nunţii. După cum s-a dovedit, nu avea, dar s-a ridicat oricum.

— Mă uit în jurul mesei la această ocazie fericită, nunta a doi tineri minunaţi, Marco şi Elisabetta. Ei se iubesc unul pe celălalt. Suntem atât de fericiţi pentru ei. Îl iubim pe Marco şi îi urăm bun venit Elisabettei în familia noastră.

Marco şi Elisabetta au zâmbit. Marco era atât de chipeş în costumul şi cravata lui întunecată. Elisabetta radia în rochia de mireasă pe care i-o dăruise Maria şi pe care o purtase când se căsătorise cu Beppe. Elisabetta fusese mândră să o poarte, iar Maria se bucurase că noua ei noră simţea la fel. Trecutul fusese iertat.

— Sfânta Liturghie a fost frumoasă, Emedio. Suntem recunoscători pentru binecuvântarea lui Dumnezeu asupra acestei căsătorii. Suntem fericiţi astăzi. Maria a făcut o pauză, adunându-şi încrederea pentru ceea ce avea să urmeze. Totuşi, mă uit în jurul mesei şi văd ochi înlăcrimaţi. Zâmbete care tremură. Inimile noastre sunt frânte, în adâncul sufletului. Noi suferim. Atât de mulţi dintre oamenii pe care îi iubim lipsesc. Beppe. Aldo. Massimo. Gemma. Sandro. Nonna. Ludovico. Serafina. Prieteni şi vecini. Oameni pe care i-am iubit foarte mult. Oameni pe care i-am pierdut. Ne este dor de ei. Ei nu sunt aici, dar noi suntem. Nu trebuie să ne prefacem că această ocazie nu este dulce-amară.

Maria a observat că Rosa a privit în jos, încercând să îşi controleze emoţiile. Rosa locuia în Vatican, dar Massimo nu se întorsese încă din lagărul de muncă şi nu se ştia nimic despre el.

Maria şi-a dres vocea.

— Nu toţi mă cunoaşteţi bine. Sunt mereu în bucătărie. Sunt în bucătărie la restaurant sau în bucătărie la apartament. Cred că nu părăsesc niciodată o bucătărie, fie că e la parter sau la etaj.

Toată lumea a chicotit, lucru la care Maria nu se aşteptase.

— Nu sunt un bucătar de lux sau o *professoressa* în materie de paste ca Elisabetta a noastră, noua şi minunata mea noră.

Elisabetta i-a zâmbit.

— Iar barul GiroSport este un bar, nu un restaurant. Am fost angajată ca bucătăreasă pentru că lucrez pe gratis.

Toată lumea a chicotit din nou, ceea ce a bucurat-o pe Maria. Şi-a dat seama că a ţine un discurs însemna doar să vorbească cu oamenii şi să spună adevărul, noţiune care i-a dat curaj să continue.

— Vreau să spun că sunt doar o bucătăreasă normală, ca orice mamă, ca orice femeie. Şi în fiecare zi, înainte de fiecare masă, deschid frigiderul şi văd ce am. Întotdeauna îmi lipsesc ingredientele de care chiar am nevoie şi pe care mi le doresc cu adevărat. Îmi lipsesc tot timpul. Niciodată nu a fost acest lucru mai adevărat ca acum, cu războiul. Aşa că, în fiecare zi, înainte de fiecare masă, întrebarea mea este aceeaşi. Ce pot să fac cu ce am? Maria a dat din cap, simţind adevărul cuvintelor ei. Eu îmi pun această întrebare, de fiecare dată când încep să gătesc. Întotdeauna am făcut-o, chiar şi atunci când băieţii erau mici. Ce pot să fac cu ceea ce am?

Marco, Elisabetta şi Rosa ascultau cu atenţie. Emedio s-a încruntat, îngrijorat pentru ea sau poate întrebându-se ce voia să spună. Maria însăşi nu era sigură, din moment ce vorbea din inimă. Nu ştia dacă îi va ieşi bine.

— Oricum, în fiecare zi, la fiecare masă, pun laolaltă ingredientele pe care le am, tot ce am. Orice resturi sau rămăşiţe, orice mărunţişuri. Fac o masă din resturile mele şi întotdeauna iese mai bună decât am crezut. Mă surprinde, de fiecare dată. La fiecare masă. Vă rog să nu credeţi că mă laud. Ştim că gloria îi revine lui Dumnezeu. El lucrează prin mine şi, de fiecare dată, mă aleg cu o mâncare pe care sunt mândru să o servesc.

Maria şi-a clarificat gândurile, iar emoţiile au dispărut.

— Viaţa în doliu este aşa. Nu avem tot ceea ce ne dorim. Nu avem tot ceea ce avem nevoie. Ne lipsesc atât de multe lucruri. Ne lipsesc cei pe care îi iubim. Inima noastră suferă tot timpul.

Buzele Mariei tremurau. Nu era sigură că putea continua. S-a forţat, înghiţindu-şi nodul din gât.

— Dar mă uit în jurul mesei şi văd aici nişte ingrediente minunate. Maria şi-a mutat privirea plină de dragoste către Marco, Elisabetta, Emedio şi Rosa, la fiecare pe rând. Văd ingrediente care se potrivesc foarte bine cu alte ingrediente. Ştiu că, dacă ne adunăm cu toţii, aşa cum suntem acum, cu ajutorul lui Dumnezeu, vom face o masă frumoasă şi delicioasă, care ne va susţine pe toţi, cu dragostea celorlalţi.

Toată lumea a zâmbit, iar ochii Mariei s-au umplut cu lacrimi, mai degrabă de fericire decât de tristeţe. Îşi atinsese scopul. Şi-a ridicat paharul.

Propun un toast în cinstea iubitului meu fiu, Marco, şi a noii sale soţii, Elisabetta. Îi iubim şi le respectăm căsătoria şi familia pe care o formează astăzi. Cred că viitorul lor va fi minunat, încât îi va surprinde chiar şi pe ei. Pentru Marco şi Elisabetta.

Şi toată lumea a ridicat un pahar.

Capitolul 142

MARCO

4 iunie 1944

Marco stătea cu Elisabetta la fereastra incubatorului, înmărmurit. De cealaltă parte a geamului se afla micuţul lor fiu rozaliu, care se născuse în miez de noapte, înainte de termen. Bebeluşul dormea sub pătura lui albă, dar trăsăturile lui semănau cu ale Elisabettei, deşi în miniatură. Trupul bebeluşului semăna mai degrabă cu cel al lui Sandro, iar Marco a simţit o adâncă durere pentru că Sandro nu trăise să-şi vadă copilul născut. Elisabetta simţea acelaşi lucru, ştia el, pentru că discutaseră de multe ori despre asta. Naşterea bebeluşului le reaprinsese durerea comună, amestecându-se acum cu bucuria lor.

— Un fiu.

Marco a pus o palmă pe geam, în timp ce privea copilul.

— Un fiu, a repetat Elisabetta, cu un suspin fericit. Eşti sigur că va fi bine? E sănătos? Aşa a spus doctorul?

— Da, este sănătos. Este doar nerăbdător, ca şi mine.

— Şi eşti fericit, acum că e aici?

— Sunt absolut sigur. Nu aş putea fi mai fericit, *cara*.

Marco a sărutat-o, iar Elisabetta s-a cuibărit pe umărul lui.

— Este încă în regulă dacă îl numim Alessandro?

— Bineînţeles, a spus Marco. Alessandro Terrizzi. Este un nume minunat.

Elisabetta s-a aplecat, iar Marco a ţinut-o mai aproape. Erau singuri în micul hol, care nu avea ferestre. Din stradă se auzeau râsete şi strigăte, pentru că Italia era în sărbătoare în jurul lor. Aliaţii ajunseseră în Roma chiar în această zi, iar oraşul izbucnise de bucurie. Războiul din Roma se încheiase în sfârşit.

Marco a chicotit.

— Nu putea avea o zi de naştere mai specială, nu-i aşa?

— Toată Roma îi sărbătoreşte naşterea. Elisabetta a izbucnit în râs. Îţi sunt atât de recunoscătoare, Marco.

— Şi eu la fel.

Marco şi-a înfăşurat braţele în jurul ei, strângând-o în braţe.

În acel moment, clopotele bazilicii Sfântul Petru au bătut în Vatican, iar mulţimea din faţa spitalului a izbucnit în urale, strigăte şi cântece, în mijlocul zgomotului puternic al maşinilor, camioanelor şi tancurilor.

Elisabetta i-a dat drumul, cu un zâmbet.

— Trebuie să fie pe Lungotevere. Nu vrei să mergi să vezi? Şi să le spui celorlalţi despre copil?

— Eşti sigură? a întrebat Marco, nedumerit. Pot să stau cu tine.

— Te rog, du-te, trebuie să mă odihnesc. Elisabetta i-a mângâiat obrazul. Te iubesc.

— Şi eu te iubesc.

— Acum, du-te şi sărbătoreşte pentru noi, vrei?

— Mama, e băiat!

Marco şi-a îmbrăţişat mama, în mijlocul unui bar GiroSport plin ochi.

— Am un nepot, iar Roma este liberă! Mulţumesc lui Dumnezeu!

Mama lui şi-a deschis braţele, l-a îmbrăţişat pe Marco şi l-a sufocat cu sărutări. Clienţii l-au aclamat şi au aplaudat.

— Mamă, cheamă-i pe Emedio şi pe Rosa pentru mine, vrei? Trebuie să plec!

Mama lui l-a sărutat, iar Marco s-a grăbit să iasă din bar, s-a alăturat mulţimii care se revărsa pe insula Tiberina şi s-a lăsat pradă emoţiei, exultând, bucurându-se şi simţind cum fericirea

îi inundă corpul. Războiul se terminase în Roma, iar clopotele Sfântului Petru continuau să bată, un sunet de bucurie. Soarele revărsa aur peste toată lumea, aurind oraşul, o binecuvântare din cerul de sus.

Marco a traversat Ponte Fabricio împreună cu mulţimea, în timp ce fluturau steaguri, făceau semne de victorie, cântau, strigau şi se sărutau între ei. Cineva a stropit cu *spumante* şi toată lumea a râs. Aplaudau în timp ce americanii în jeepuri, camioane şi tancuri umpleau Lungotevere Sanzio şi Lungotevere de' Cenci.

Mulţimea s-a îndreptat spre americani, dar Marco s-a trezit traversând în grabă Lungotevere de' Cenci spre ghetou, atras acolo de ceva mai profund. A intrat în ghetou şi a coborât pe Via del Portico d'Ottavia, unde sărbătoarea veselă şi plină de urale continua, dar nu a recunoscut nici unul dintre oameni. Măcelarul cuşer, brutarul şi toţi ceilalţi negustori pe care îi cunoscuse dispăruseră, fiind deportaţi în timpul raziei. Rosa şi majoritatea evreilor din Roma rămăseseră în continuare ascunşi, temându-se pentru viaţa lor. Nu se mai auzise nimic de Massimo şi nici de celelalte familii deportate în acea zi. Familia Della Rocca. Familia Terracina. Familia DiCavi. Familia Sermonetta. Familia Toscano. Nimeni nu ştia dacă se vor mai întoarce vreodată şi toată lumea se temea că naziştii au făcut ce era mai rău.

Lui Marco i s-au umplut ochii cu lacrimi, iar inima îl durea. Picioarele îl duceau acolo unde trebuia să meargă şi, în timp, s-a trezit în Piazza Mattei, cu frumoasa Fontana delle Tartarughe. Oamenii se înghesuiau în jurul fântânii, cântând, dansând şi aplaudând, dar Marco era tăcut, plângând din nou.

S-a uitat la casa lui Sandro, iar privirea i s-a îndreptat spre fereastra de la etajul trei, unde se afla înainte apartamentul celui mai bun prieten al său. Fereastra era deschisă şi goală, dar Marco nu o vedea aşa cum era acum. În schimb, a văzut-o aşa cum era atunci, când erau amândoi băieţi, iar el se plimba cu bicicleta până aici şi striga...

— Sandro! a strigat Marco, iar lacrimile i s-au revărsat pe obraji. Cu ochii minţii, l-a văzut pe Sandro făcându-i cu mâna şi strigându-l înapoi, iar Marco şi-a dat seama de ce venise aici, pentru că avea de făcut un jurământ. Cu privirea fixată pe

fereastră, a făcut un jurământ în şoaptă: Sandro, ai un fiu, care se numeşte după tine. Îţi promit că îl voi iubi ca pe al meu şi îl voi creşte ca să te cunoască şi să te onoreze. Şi promit că voi avea grijă de Elisabetta aşa cum ai fi făcut-o tu, cu toată dragostea din inima mea.

Marco şi-a şters ochii, dar privirea i-a rămas la fereastră, la etajul trei al unei clădiri care stătea în picioare de secole, în mijlocul unui oraş vechi de milenii întregi, lângă un râu care curgea din timpuri străvechi şi care va curge şi în viitor. Cu toate acestea, învăţase că Roma, oricât de magnifică ar fi fost, nu era decât un simplu spectator al gloriei şi al ororilor săvârşite de om şi că aşa era lumea, acum şi în veci.

Războiul era etern, dar şi pacea.

Moartea era eternă, dar şi viaţa.

Întunericul era etern, dar şi lumina.

Ura era eternă, dar mai presus de toate, la fel era şi iubirea.

Capitolul 143

MARCO

Iunie 1950

Marco stătea în faţa barului, purtând un şorţ şi un zâmbet de mulţumire. Soarele strălucea, iar clienţii începuseră să se îndrepte spre zona de scaune de afară pentru micul dejun. Îi plăcea să conducă barul şi deja dăduse un avans pentru un alt loc în Trastevere. Schimbase numele barului GiroSport în barul Terrizzi, iar visul său era să deţină un şir de baruri Terrizzi, care să se adreseze *tifosilor* în memoria tatălui său. Era un fiu nu numai al lui Lazio, ci şi al lui Beppe Terrizzi.

Marco s-a dovedit a fi un excelent om de afaceri şi, în curând, vor avea suficienţi bani pentru a se muta într-un apartament al lor. Un medic i-a diagnosticat problemele de citire ca fiind „orbire a cuvintelor” sau dislexie, o afecţiune neurologică care nu are nimic de-a face cu inteligenţa înnăscută. Diagnosticul îl făcuse să se simtă mai bine, iar abilităţile sale de citire se îmbunătăţiseră, ca urmare a exerciţiilor pe care i le dăduse medicul.

A aruncat o privire spre malul râului de mai jos, unde tânărul Sandro şi un grup de prieteni se jucau pe malul Tibrului. Părul şaten-deschis al lui Sandro strălucea în timpul verii, unele şuviţe devenind aurii ca soarele, iar băiatul ieşea în evidenţă ca fiind cel mai înalt şi cel mai slab din clasa lui, clădit ca un creion ascuţit, aşa cum fusese tatăl său.

Inima lui Marco s-a umplut de pace, iar gândurile îi curgeau liber. Îşi ţinuse jurământul făcut lui Sandro, iubind-o pe Elisabetta din toată inima şi pe micul Sandro ca pe propriul său copil. Erau la fel de apropiaţi ca orice tată şi fiu, deşi el şi Elisabetta nu-i spuseră încă lui Sandro despre paternitatea sa. Intenţionau să o facă, dar Marco o lăsa pe ea să decidă când va fi momentul potrivit.

Anii de război fuseseră devastatori şi, deşi acele vremuri trecuseră, amintirile lor erau mereu cu el. Se gândea în fiecare zi la tatăl său, la Aldo, la Sandro, la Massimo şi la Gemma, al cărei mormânt îl mutase în secţiunea evreiască. Rosa şi David locuiau acum în Londra cu cei doi copii ai lor, vizitând Roma din când în când. Mama lui, care încă lucra în bucătărie, se bucura de nepoţii ei şi păstra vie amintirea celor pe care îi pierduseră.

Massimo nu s-a mai întors niciodată, iar oroarea Holocaustului a fost dezvăluită lumii. Evreii din ghetou, care fuseseră adunaţi la 16 octombrie 1943 în timpul *rastrellamento*, fuseseră trimişi la Auschwitz, iar din cei 1 200 de bărbaţi, femei şi copii care fuseseră deportaţi în acea zi, doar 16 supravieţuiseră – 15 bărbaţi şi o femeie, Settimia Spizzichino. Naziştii efectuaseră racolări ulterioare, dar, în ciuda acestora, aproximativ zece mii dintre cele douăsprezece mii de evrei din Roma au supravieţuit, ascunzându-se la Vatican, în mănăstiri, biserici şi case.

Pe Marco l-a deranjat întotdeauna faptul că nu au avut loc procese globale, precum cel de la Nürnberg, pentru a obţine justiţie pentru uciderea evreilor din ghetou. Un tribunal militar l-a judecat pe locotenent-colonelul Kappler în Roma şi a primit cincisprezece ani de închisoare pentru că a cerut aur de la evreii din ghetou. De asemenea, a fost condamnat la închisoare pe viaţă pentru un alt masacru pe care l-a ordonat la Peşterile Ardeatine. Marco fusese surprins să afle că un vizitator obişnuit al lui Kappler în închisoare era monseniorul Hugh O'Flaherty, pe care Kappler încercase din răsputeri să îl ucidă. Monseniorul şi nazistul ajunseseră să se cunoască, iar în timp, Kappler s-a convertit la catolicism.

— Marco, îl laşi să se joace acolo jos, lângă râu?

Elisabetta a apărut lângă el cu un zâmbet ironic.

— De ce nu? Noi am făcut-o.

Marco a pus un braţ în jurul ei, ţinând-o aproape. Astăzi, ea purta o rochie pe care el o iubea, una cu carouri galbene, şi era mai frumoasă ca niciodată, de când era însărcinată în trei luni. Erau amândoi încântaţi că Sandro urma să aibă un frăţior sau o surioară, lui Marco îi era indiferent atât timp cât copilului îi plăceau bicicletele.

— Dar cum poţi ajunge la el, dacă se întâmplă ceva?

— Nu se va întâmpla nimic. Oricum, te-am aşteptat să cobori. Am o surpriză. Marco a sărutat-o pe obraz, apoi s-a întors spre geanta maro de lângă el, a luat pachetul gros şi l-a aşezat pe peretele de piatră. Cred că asta îţi aparţine.

— Vechiul meu manuscris? Ce amuzant! Elisabetta a zâmbit, trecând o mână peste pagina cu titlul. *O fată vorbăreaţă*. Unde l-aţi găsit?

— În pivniţă, într-una din cutiile de la vechea ta casă. Mi-ai spus că ai scris o carte, dar nu mi-ai arătat-o niciodată.

— Nu a fost foarte bună.

— Nu cred asta, iar tu obişnuiai să vorbeşti despre faptul că vrei să fii scriitoare.

— Toate fetele tinere vorbesc aşa. Elisabetta a ridicat din umeri, dar Marco a văzut tentaţia sclipind prin ochii ei frumoşi.

— Nu te gândeşti să scrii, totuşi?

— Nu, sunt prea ocupată, iar bebeluşul va fi aici în curând.

— Dar tu eşti la restaurant doar dimineaţa, iar eu te pot ajuta mai mult. Ştiu exact de ce ai nevoie pentru a începe.

Marco a băgat mâna în geantă, a luat vechea ei maşină de scris şi a aşezat-o în vârful zidului de piatră, în cutia ei neagră şi subţire de carton acoperit.

— Maşina mea de scris Olivetti?

Elisabetta a izbucnit într-un râs plin de uimire.

— Da, tocmai am luat-o. Am recondiţionat-o.

Marco a deschis capacul, iar partea superioară neagră a acesteia strălucea în soare. A zâmbit în sinea lui, gândindu-se la momentul în care Sandro îl îndemnase să-i cumpere un caiet, pe vremuri. Marco se gândise la acel sfat atunci când îi venise această idee, aşa că Sandro încă îl ajuta şi acum.

— De ce ai recondiţionat-o?

— Pentru a o face ca nouă. Am luat şi panglici şi hârtie. Nu vrei să începi să scrii din nou?

— Nu fi prostuţ.

Elisabetta i-a făcut semn să plece, dar Marco a simţit că tot ce avea nevoie era o încurajare.

— De ce nu?

— N-aş mai şti despre ce să scriu.

— Îţi este doar frică, dar nu-ţi fie. Îţi aminteşti când ai stat pe pervazul de la Palazzo Braschi? Sau când ai condus maşina şefului meu? Şi atunci ţi-a fost frică, dar întotdeauna te-ai descurcat bine. Încearcă doar să rişti. Marco a făcut un gest spre manuscris. În plus, dacă ai scris o carte, poţi să scrii alta. Citeşti tot timpul şi vorbeşti mereu despre un nou autor. Cum o cheamă, cea care a câştigat premiul acela?

— Elsa Morante. A câştigat Viareggio.

— Despre ce scrie ea?

— Despre familii şi dragoste.

— Şi cum rămâne cu celălalt autor, cel mai în vârstă, cel care a câştigat Premiul Nobel?

— Grazia Deledda.

— Despre ce scrie ea?

— Despre familii şi dragoste.

Marco a zâmbit, dar nu a spus nimic.

Elisabetta i-a răspuns zâmbind.

— Crezi că ar trebui să scriu despre familii şi dragoste?

— Dacă asta îţi place, da. Marco a pus capacul la loc pe maşina de scris, a aşezat manuscrisul deasupra şi i l-a înmânat. Începe acum. Voi avea grijă de Sandro. Vei deveni următoarea mare scriitoare italiană.

— Nu este atât de uşor.

— Ai făcut lucruri mai grele. Urcă pe acoperiş să lucrezi. E linişte acolo sus. Marco mutase grădina Elisabettei pe acoperişul barului Terrizzi. Familia lor, inclusiv Gnocchi şi vechiul Rico, se bucurau să cultive ierburi şi flori proaspete. Începe şi vezi ce se întâmplă. Mă voi asigura că băiatul nu cade în Tibru.

— Poate că o voi face. Elisabetta a zâmbit. Te iubesc.

— Şi eu te iubesc, a spus Marco, dându-i încă un sărut.

Ea a plecat fericită, iar el a privit-o plecând, gândindu-se în sinea lui: „Mulţumesc pentru sfaturi, Sandro! De data aceasta, am ascultat”.

EPILOG

ELISABETTA

Mai 1957

Elisabetta terminase de povestit fiului ei, iar Sandro o ascultase, absorbit complet, căci moştenise puterea de concentrare caracteristică tatălui său. Începuse povestea de la început, în acea după-amiază pe malul Tibrului, când hotărâse că Marco va fi primul care o va săruta, apoi fusese sărutată de Sandro. Îi luase cea mai mare parte a dimineţii pentru a spune povestea şi o încheiase cu ziua în care Marco îi dăduse maşina de scris

Olivetti recondiţionată. Fiul ei mai auzise o parte dintre poveşti, dar niciodată în contextul aflării adevărului despre tatăl lui.

Expresia lui nu se schimbase decât foarte puţin pe tot parcursul istorisirii, cu excepţia faptului că izbucnise într-un râs complice la povestea lui Marco care se urcase pe stâlp pentru a recupera steagul fascist în timpul petrecerii de la Palazzo Braschi, iar o încruntare tulbure îi încreţise fruntea tânără la partea despre aurul Romei şi rastrellamento-ul din ghetou. Lacrimile îi umpluseră ochii căprui şi calzi spre sfârşitul poveştii, când Elisabetta îi povestise ce se întâmplase în gara din Modena, unde Sandro fusese ucis, salvându-i astfel viaţa lui Marco, dar el nu plânsese, şi nici ea nu plânsese, controlându-şi emoţiile pentru el.

Soarele pătrundea prin fereastra sufrageriei, umplând-o cu o căldură aurie. Îi plăcea să aibă un apartament mare, pe care şi-l puteau permite datorită succesului lui Marco cu barul Terrizzi. Gnocchi dormea pe scaunul ei de la masă, deşi Rico se stinsese din viaţă, după ce trăise o viaţă lungă şi admirabilă.

Elisabetta a respirat.

— Ei bine, asta e toată povestea. Ştiu că este mult de auzit dintr-odată, iar unele părţi sunt foarte triste, dar am vrut să ştii adevărul, acum că eşti destul de mare. Ai înţeles?

— Da.

Sandro a dat din cap, îndepărtându-şi de pe frunte o buclă de un şaten-deschisă.

— Şi înţelegi că Sandro este tatăl tău, nu-i aşa?

— Da.

Sandro a dat din nou din cap, cu buzele determinate.

— Ştiu că poate te simţi ciudat auzind asta. Aşa este?

— Puţin. Sandro a ridicat din umeri inconfortabil. Tu şi tata vorbiţi despre el, dar eu nu ştiam asta.

— Înţeleg. Acum că ştii, nu înseamnă că tata te iubeşte mai puţin. Te iubeşte ca pe propriul său fiu şi aşa a fost întotdeauna, de când erai bebeluş. Înţelegi asta, nu-i aşa?

— Da, iar eu îl iubesc pe tata.

Sandro s-a luminat la faţă ceea ce a liniştit-o pe Elisabetta, căci se temea că această dezvăluire îl va îndepărta de Marco.

— Acum, vrei să mă întrebi ceva?

Sandro a ezitat.

— Asta înseamnă că sunt evreu?

Elisabetta era pregătită pentru întrebare.

— Înseamnă că ai sânge evreiesc, iar dacă vrei să mergi la sinagogă şi să înveţi despre iudaism, tata şi cu mine te vom sprijini. Ar trebui să se întoarcă acasă din clipă în clipă.

— Unde este?

— La piaţă cu Giuseppina. Aveam nevoie de verdeţuri pentru cină.

— Mamă, asta e cartea ta?

Sandro a făcut un gest spre manuscrisul pe care Elisabetta îl aşezase în capătul celălalt al mesei, lângă maşina de scris Olivetti.

— Da.

— Ai terminat?

— Da, a răspuns Elisabetta, deşi nici ea nu putea să creadă că era adevărat.

Lucrase la roman timp de şapte ani, scriind pe alocuri după ce se născuse fiica lor.

— *Brava*, mamă! Sandro a schiţat un zâmbet. Este bun?

— Sper că da.

— Şi titlul este *Dragoste eternă*?

— Da.

— Acum vrei să-mi spui despre ce este vorba? Când te întreb, tot ce spui este despre familii şi dragoste.

— Este. Este povestea pe care tocmai ţi-am spus-o.

— Pot să o citesc?

— Bineînţeles, mi-ar plăcea să o faci.

Elisabetta a zâmbit, mulţumită că Sandro îi moştenise dragostea pentru cărţi. Îl ajuta chiar şi pe Marco cu exerciţiile de lectură, pe care le primeau de la un specialist.

— Ai de gând să încerci să o publici?

— Nu ştiu încă.

Sandro a clipit.

— De aceea îmi spui acum despre tatăl meu? Pentru că e gata?

— Da, cred că da. Elisabetta îşi pusese aceeaşi întrebare. Sună ciudat, dar eu nu am cunoscut povestea în întregime până

când nu mi-am spus-o mie însămi. Tu eşti primul care o aude şi aşa este normal să fie. Te iubesc.

— Şi eu te iubesc, mamă.

Sandro a sărit în sus şi şi-a aruncat braţele în jurul gâtului ei, agăţându-se de ea încă o clipă.

Elisabetta i-a dat drumul când au auzit uşa de la intrare deschizându-se şi pe Marco şi pe Giuseppina intrând cu zgomotul unui lanţ de bicicletă care zornăia, întrucât Marco păstra bicicleta Bianchi a tatălui său în apartament. Giuseppina sporovăia, o fetiţă adorabilă care avea zâmbetul tatălui ei şi *bocca larga* a mamei ei, care devenise mai acceptabilă în vremurile moderne.

— Tată!

Sandro a ieşit în fugă din sufragerie, iar Elisabetta s-a ridicat şi ea. L-a urmat în sufragerie pentru a-şi vedea fiul aruncându-se în braţele lui Marco, cu mai multă emoţie decât de obicei. Era surprinsă, deoarece Sandro fusese bine cu doar un minut în urmă, dar emoţiile lui trebuie să fi ieşit la iveală la vederea lui Marco.

— *Ciao*, Sandro!

Marco l-a îmbrăţişat la rândul lui, căutând cu nedumerire privirea Elisabettei.

— Marco, i-am povestit ce s-a întâmplat în timpul războiului.

Marco a dat din cap, înţelegând. L-a eliberat pe Sandro din îmbrăţişarea lor, ciufulindu-i părul.

— Deci, ce părere ai, fiule?

— Tată, mă iubeşti? a întrebat Sandro, apoi s-a uitat la Giuseppina. Chiar dacă, ştii tu...

— Bineînţeles că da. Marco şi-a pus mâinile pe umerii lui Sandro şi l-a privit direct în ochi. Sandro, te iubesc, iar această iubire mă face tatăl tău. Te voi iubi întotdeauna, iar omul după care ţi-am pus numele te-ar fi iubit şi el. El mi-a salvat viaţa şi l-am iubit ca pe un frate. A fost un erou.

— Dar şi tu eşti un erou. Te-ai dus să-l salvezi.

Marco a reuşit să zâmbească.

— Nu cred că sunt.

— Ba da, a ripostat Sandro, îmbrăţişându-l din nou pe Marco.

Lacrimile i-au umplut ochii Elisabettei şi a înţeles cât de norocoasă era că a fost binecuvântată cu o căsnicie minunată şi o familie fericită. Şi-a dat seama în acel moment că nu ar fi putut scrie niciodată despre familii şi dragoste dacă nu ar fi experimentat dragostea acestei familii. Romanul ei a fost povestea lor, pentru că fiecare familie are o poveste, iar povestea fiecărei familii începe cu dragostea. Şi, în mod unic, povestea familiei ei a început cu două iubiri.

Elisabetta şi-a imaginat povestea familiei sale alăturându-se atâtor altora, suprapunându-se una peste alta de-a lungul timpului, un palimpsest de poveşti care să cuprindă întreaga lume, o adevărată istorie a omenirii povestită de la o generaţie la alta, construindu-se una pe alta.

Şi toate cu dragoste eternă.

NOTA AUTOAREI

Mi-am dorit să scriu acest roman încă de pe vremea când eram studentă la Facultatea de Limba Engleză a Universităţii din Pennsylvania, unde am urmat un seminar de un an predat de regretatul Philip Roth. Primul semestru al seminarului s-a numit „Literatura Holocaustului”, iar domnul Roth ne-a prezentat cărţile lui Primo Levi, un chimist evreu italian care a fost deportat la Auschwitz, dar a supravieţuit şi a scris memoriile fundamentale *If This Is a Man* („Mai este oare acesta un om?”), publicate în Statele Unite sub titlul *Survival in Auschwitz* („Supravieţuirea în Auschwitz”). Subiectul m-a bântuit timp de decenii şi ştiam că voi reveni la el într-o zi. În cele din urmă, după ce am scris treizeci şi ceva de romane în care am explorat

teme legate de familie, dragoste şi justiţie, am decis să încerc. Acest efort se numeşte *Dragoste eternă*.

Întotdeauna mi-a plăcut să citesc ficţiune istorică, iar una dintre întrebările pe care mi le pun mereu când termin de citit ficţiune istorică este: cât din acest roman este adevărat? Aşadar, permiteţi-mi să diferenţiez ficţiunea din romanul *Dragoste eternă* de realitatea istorică.

În primul rând, familiile D'Orfeo, Simone şi Terrizzi sunt produse ale imaginaţiei mele, la fel ca Elisabetta, Marco şi Sandro. Majoritatea personajelor minore ale romanului sunt, de asemenea, imaginare, cu excepţia celor descrise mai jos. Cu toate acestea, am făcut cercetările necesare pentru ca discursul, îmbrăcămintea şi alte atribute ale acestora să fie în concordanţă cu epoca lor.

Dar o mare parte din ceea ce se întâmplă în aceste pagini este fidel trecutului.

Cel mai important este faptul că oribilul *rastrellamento* al ghetoului şi al altor cartiere din Roma a avut loc cu adevărat în data de 16 octombrie 1943, aşa cum este descris în roman. Bărbaţi, femei şi copii evrei au fost scoşi cu forţa din casele lor sub ameninţarea armelor, apoi au fost trimişi la Collegio Militare şi, în cele din urmă, la Auschwitz. De fapt, familiile pe care Sandro le vede atunci când este luat sunt numele unor familii evreieşti reale care au ajuns în transportul nazist de la Roma la Auschwitz. Doar şaisprezece persoane au supravieţuit.

Evenimentele care au precedat *rastrellamento* au avut loc cu adevărat, aşa cum sunt descrise în roman. Naziştii au şantajat într-adevăr comunitatea evreiască pentru a obţine aur, iar comunitatea şi-a îndeplinit cererea în ciuda unor şanse imposibile. Preşedintele Ugo Foà şi preşedintele Dante Almansi au fost oameni reali, iar eforturile lor eroice pentru a salva comunitatea şi patrimoniul său nepreţuit sunt prezentate în acest roman. Rabinul-şef Zolli a fost o persoană reală, la fel ca şi aurarul Angelo Anticoli, contabilul Renzo Levi şi secretara Rosina Sorani.

Tullio Levi-Civita a fost un matematician adevărat, cunoscut ca „Einstein al Italiei", iar ceea ce i s-a întâmplat în urma legilor

privind rasele, precum şi multor alţi profesori evrei străluciţi, este descris în roman.

Doctorul Giovanni Borromeo, administratorul Ospedale Fatebenefratelli, a fost un adevărat medic şi profesor de medicină. În mod uimitor, el a conceput cu adevărat un şiretlic incredibil pentru a-i păcăli pe naziști, fabricând virusul sindromului K pentru a salva pacienţii evrei ai spitalului.

Locotenent-colonelul Herbert Kappler a fost o persoană reală, el fiind cel mai înalt ofiţer al Schutzstaffel sau SS din Roma. Cuvintele sale din conversaţia cu Massimo şi cu preşedinţii Foà şi Almansi la Villa Wolkonsky sunt preluate din cercetările mele istorice, în special din cărţile de nonficţiune ale lui Robert Katz. Monseniorul Hugh O'Flaherty a fost un monsenior real la Vatican în perioada respectivă şi a fost numit „Pimpernelul stacojiu al Vaticanului", deoarece s-a deghizat pentru a se sustrage naziştilor în timp ce îi proteja pe evreii italieni. De asemenea, este adevărat că monseniorul Hugh O'Flaherty l-a vizitat pe Kappler în închisoare şi că, în cele din urmă, Kappler s-a convertit la catolicism.

Baronul Ernst von Weizsäcker a fost, de asemenea, o persoană reală, un italofil şi ambasadorul german la Sfântul Scaun în perioada respectivă. Conversaţiile sale cu Elisabetta sunt, desigur, fictive, dar cercetările mele despre el arată că sunt în concordanţă cu personalitatea sa.

Lagărul de tranzit de la Fossoli a existat, la fel ca şi alte lagăre de tranzit şi de concentrare din Italia. Lagărul de la Fossoli se află în afara oraşului Carpi, în apropierea oraşului Modena, aşa cum este descris în roman. Când am vizitat Italia pentru a face cercetări pentru acest roman, am explorat Carpi şi ceea ce a mai rămas din lagărul de tranzit şi a fost o experienţă care m-a impresionat în mod profund. În Carpi există un muzeu memorial despre lagărul de tranzit, Museo al Deportato, care conţine exponate ce au ajutat cercetarea mea, precum şi un memorial pentru cei pierduţi. Am filmat videoclipuri în lagăr şi în muzeu, care pot fi văzute pe site-ul meu.

Cele mai multe dintre celelalte locuri din roman sunt locuri reale din Roma, cu excepţia locului exact a casei din copilărie a Elisabettei şi a casei Nonnei din Trastevere. Am inventat aceste

străzi, deşi Trastevere este un cartier remarcabil de fermecător din Roma şi tot ceea ce am descris despre el în acest roman este adevărat. Casa Servano este fictivă, deşi oricine care vizitează Roma vă poate spune că pastele sunt incredibile, iar carbohidraţii se numără printre cele trei miliarde de motive pentru a merge.

De asemenea, am explorat şi am filmat ghetoul, sinagoga, insula Tiberina, râul Tibru şi Trastevere, precum şi La Sapienza, Via Tasso, Collegio Militare şi catacombele. Puteţi găsi aceste videoclipuri pe site-ul meu.

Scenele de preparare a pastelor le-am preluat din orele petrecute în bucătărie cu iubita mea mamă, Maria, care făcea „paste de casă" în fiecare duminică dimineaţa. Era o femeie plină de viaţă din Chieti, în regiunea Abruzzo, un trecut pe care l-am împrumutat pentru Maria. Mama Maria a fost o adevărată *professoressa* în materie de paste şi am scris despre ea în memoriile mele de nonficţiune, pe care le scriu împreună cu fiica mea, Francesca Serritella. Şi, ca şi Nonna, mama Maria răspundea întotdeauna la o întrebare cu altă întrebare.

La urma urmei, de ce nu?

MULŢUMIRI

Aceasta este şansa mea de a le mulţumi experţilor care m-au ajutat cu acest roman intitulat *Dragoste eternă*, dar mai întâi, câteva detalii.

Pentru a scrie acest roman, a trebuit să mă documentez pe larg despre ascensiunea şi, în cele din urmă, căderea fascismului în Italia, în special despre barajul de legi privind rasele promulgate împotriva evreilor italieni. Am citit toate

cărţile care mi-au căzut în mână şi am cumpărat atât de multe încât a trebuit să construiesc rafturi noi. Iubitorii de carte vor recunoaşte că aceasta este o problemă foarte mare.

După ce am citit cât de mult am putut, am căutat unul dintre cei mai importanţi istorici pe această temă, Stanislao Pugliese, bursier Fulbright şi profesor de istorie europeană modernă şi profesor distins Queensboro UNICO de studii italiene şi italo-americane la Universitatea Hofstra. În ciuda programului încărcat al lui Stan, a citit romanul meu, *Dragoste eternă*, de mai multe ori pentru acurateţe, făcând multe sugestii şi corecturi extraordinare, pentru care îi sunt veşnic recunoscătoare. Îţi mulţumesc foarte mult, Stan!

Pentru cei interesaţi de acest subiect, recomand cu tărie cărţile lui Stan, deoarece sunt foarte bine scrise şi accesibile. Este autorul sau editorul a cincisprezece cărţi despre fascism şi istoria evreilor italieni, inclusiv *Fascism,* Anti-Fascism *and Resistance in Italy* („Fascismul, antifascismul şi rezistenţa în Italia”); colecţia „The Most Ancient of Minorities: The Jews of Italy” („Cea mai veche dintre minorităţi: evreii din Italia”); *Bitter Spring: A Life* („O primăvară amară: o viaţă”) de Ignazio Silone; Carlo Rosselli: *Socialist Heretic and Antifascist Exile* („Eretic socialist şi exil antifascist”) şi multe altele.

Alte cărţi importante pe această temă sunt *Benevolence and Betrayal: Five Italian Jewish Families Under Fascism* („Bunăvoinţă şi trădare: cinci familii evreieşti italiene în perioada fascismului”) de Alexander Stille, *Black Sabbath: A Journey Through a Crime Against Humanity* („Sabbath-ul negru: o călătorie de-a lungul unei crime împotriva umanităţii”) de Robert Katz şi *Under His Very Windows: The Vatican and the Holocaust in Italy* („Sub ferestrele lui: Vaticanul şi Holocaustul în Italia”) de Susan Zuccotti. Le mulţumesc şi acestor cercetători minunaţi, deoarece cărţile lor m-au ajutat să înţeleg subiectul. Puteţi găsi o bibliografie completă a unor cărţi similare pe site-ul meu, deoarece sunt prea numeroase pentru a le reproduce aici.

Îi mulţumesc Ilariei Mazzaferro, traducătoarea în italiană a multora dintre cărţile mele anterioare, pentru că am norocul de a fi publicată în Italia. I-am cerut ajutorul pentru că ea a făcut

întotdeauna un efort suplimentar, trimiţându-mi adesea pe e-mail întrebări despre un cuvânt sau o expresie. Îi datorez Ilariei o imens recunoştinţă pentru că a făcut ca totul în romanul *Dragoste eternă* să fie cât mai autentic posibil. Ilaria a făcut corecturi şi a răspuns la toate întrebările mele cu buna ei dispoziţie caracteristică şi îi mulţumesc foarte mult pentru tot ajutoru.

Profesorul Andrea Dall'Aglio este profesor asociat de matematică la Catedra de Matematică Guido Castelnuovo, Universitatea din Roma, cunoscută sub numele de La Sapienza. L-am întâlnit pe Andrea în timpul cercetării mele despre matematicianul italian în viaţă reală, Tullio Levi-Civita, care a predat acolo. Profesorul Dall'Aglio a avut amabilitatea de a-şi face timp pentru a discuta cu mine despre Levi-Civita şi de a-mi răspunde la întrebări, care au stat la baza caracterizării lui Levi-Civita şi a personajului fictiv Sandro. Îţi mulţumesc foarte mult, Andrea!

Mulţumesc, de asemenea, colegului său, profesorul Enrico Rogora, de asemenea profesor asociat de matematică la La Sapienza, care a împărtăşit cu mine prelegerea şi cercetarea sa despre Levi-Civita.

Iubesc bibliotecile şi sunt o mare susţinătoare a acestora, ţinând discursuri în cadrul lor şi strângând fonduri ori de câte ori pot. Aşa că, atunci când am avut nevoie să fac cercetări despre aceste subiecte istorice, am apelat la una dintre cele mai bune biblioteci academice din ţară, biblioteca Charles Patterson Van Pelt de la Universitatea din Pennsylvania. Îi mulţumesc foarte mult bibliotecarului Matthew Pilecki, care m-a ajutat să localizez volume din arhivele Vaticanului recent publicate, telegrame şi corespondenţă referitoare la Holocaustul din Italia şi la chestiuni conexe, care au fundamentat contextul acestui roman. Matthew a fost cel mai răbdător şi perfect ghid, iar toţi bibliotecarii sunt cei mai buni.

Mulţumiri speciale pentru Centro Primo Levi din New York, o organizaţie dedicată educării publicului cu privire la moştenirea lui Primo Levi şi a evreilor italieni. Directorul adjunct Alessandro Cassin şi cei de acolo m-au primit cu drag în comunitatea lor şi la multe dintre programele şi conferinţele lor, iar bibliotecarii m-

au ajutat şi ei în cercetările mele. Mulţumesc Centro şi personalului său extraordinar, în special lui Alessandro Cassin, directorul adjunct, care a răspuns întrebărilor mele la conferinţe.

Mulţumesc frumoasei Egidia Barbetta, fiica regretatului mare ciclist italian Giuseppe Pancera. Egidia şi-a făcut timp să se întâlnească şi să discute cu mine despre ciclismul italian din anii 1920 şi 1930, ceea ce m-a ajutat la caracterizarea familiei Terrizzi. De asemenea, mi s-a părut utilă lucrarea *The Story of the Giro d'Italia* („Povestea turului Italiei"), volumul 1 (anul 2011), de Bill şi Carol McGann.

Acum se ştiu mult mai multe despre dislexie decât în perioada în care a apărut acest roman, dar pentru a afla mai multe despre dislexie, am apelat la experta Diane Reott, pe atunci director executiv al filialei din Pennsylvania a Societăţii Internaţionale de Dislexie. Diane m-a ajutat foarte mult nu numai în ceea ce priveşte istoria dislexiei, ci şi în ceea ce priveşte impactul emoţional al acesteia asupra tinerilor. Îi mulţumesc foarte mult Dianei!

Acestea fiind spuse, toate greşelile din roman îmi aparţin.

Mulţumesc mult echipei incredibile de la editura mea, G.P. Putnam's Sons, începând cu Ivan Held şi Christine Ball, care m-au susţinut atât de mult atunci când le-am spus că vreau să scriu romanul istoric la care am visat dintotdeauna. Îl cunoşteam şi îl admiram pe Ivan de mult timp, iar el m-a pus în legătură cu marele Mark Tavani, un editor strălucit şi, pe deasupra, un tip minunat. Mark mi-a ţinut discursuri de încurajare în timpul procesului de scriere, deoarece chiar şi scriitorii presupus profesionişti au nevoie de susţinere. Mark a făcut, de asemenea, o editare extraordinară la o primă versiune a manuscrisului, care a mărit de o mie de ori impactul emoţional al acestuia, şi îi sunt foarte recunoscătoare pentru asta şi pentru toate celelalte lucruri.

Mulţumesc restului echipei, inclusiv lui Allison Dobson, Sally Kim, Ashley McClay, Alexis Welby, Laura Wilson, Katie Grinch, Emily Mlynek, Anthony Ramondo, Danielle Dieterich şi designerului Lorie Pagnozzi.

Îi mulţumesc foarte mult agentului meu extraordinar, Robert Gottlieb, de la Trident Media Group, pentru că el a fost prima persoană căreia i-am spus această poveste. Alţi agenţi ar fi putut să se teamă de acest risc, dar nu şi Robert. El a fost atât de entuziasmat încât m-a făcut să simt că pot să o fac, iar ceea ce îmi place cel mai mult la el este că este extrem de pozitiv. Acest roman nu ar fi fost scris fără sprijinul lui. Îi mulţumesc echipei sale incredibile de la Trident: Erica Silverman, Nicole Robson, Caitlin O'Beirne şi Sulamita Garbuz.

Sunt destul de norocoasă să am prieteni/asistenţi şi am avut nevoie de ei pentru romanul *Dragoste eternă*. Îi mulţumesc foarte mult Laurei Leonard, care nu numai că m-a încurajat să scriu romanul, dar m-a şi însoţit la Roma, unde am cercetat tot ce am putut şi am bătut la uşi pentru a primi răspunsuri la întrebările noastre.

Am pătruns chiar şi ilegal o dată pe o proprietate privată, dar am primit răspunsul, ceea ce este atât de tipic Laurei. Ştie cât de mult o iubesc şi o ador, aşa că nu voi fi prea sentimentală aici, dar îi mulţumesc mult pentru tot.

Îi mulţumesc foarte mult lui Nan Daley, care a trebuit, de asemenea, să răspundă la atâtea întrebări pe care le aveam, cum ar fi ce maşină de scris ar fi folosit Elisabetta în Roma anilor 1930. Am ajuns să cumpăr maşina de scris de epocă şi puteţi vedea un videoclip despre istoria ei pe site-ul meu. Îi mulţumesc lui Katie Rinda, care s-a ocupat de toate pentru ca eu să pot intra în hibernare scriitoricească.

Mulţumesc şi toată dragostea mea pentru prietenii şi familia mea, cum ar fi cea mai bună prietenă a mea, Franca, cea care m-a încurajat neîncetat în timp ce scriam această carte şi de-a lungul întregii mele vieţi. Dumnezeu să îi binecuvânteze!

Toată dragostea mea se îndreaptă către minunata mea fiică, Francesca, cea care a fost coautorul meu timp de zece ani şi care acum este o romancieră independentă. Vorbeşte italiana, a fost în Italia cu mine şi m-a ajutat cu romanul, făcând sugestii editoriale cu adevărat grozave. Mai mult decât atât, este cea mai bună fiică şi cea mai bună prietenă pe care o mamă şi-ar putea dori-o vreodată. Romanul *Dragoste eternă* îi este dedicat ei, pentru că nu ar fi fost scris fără ea, deoarece cea mai bună

încurajare pentru oricare dintre noi, mamele, este curajul fiicelor noastre. Îţi mulţumesc şi te iubesc foarte mult, Francesca!

Datorez mulţumiri deosebite memoriei victimelor evreieşti italiene ale Holocaustului şi familiilor acestora. Sper că i-am onorat pe ei şi povestea lor, pentru că asta contează cel mai mult pentru mine. În prezent, există o placă şi un mic muzeu în ghetou pentru a-i onora, pe care poate doriţi să le vizitaţi dacă mergeţi în Roma. Şi în tot ghetoul veţi vedea cărămizi memoriale din alamă, numite *Stolpersteine*, care au fost instalate de artistul Gunter Demnig în faţa caselor celor care au fost ucişi.

Aşadar, pentru victime şi familiile lor, ofer un moment de reculegere.

Contents

1. Personaje
2. Prolog
3. PARTEA ÎNTÂI
4. Capitolul 1
5. Capitolul 2
6. Capitolul 3
7. Capitolul 4
8. Capitolul 5
9. Capitolul 6
10. Capitolul 7
11. Capitolul 8

12. Capitolul 9
13. Capitolul 10
14. Capitolul 11
15. Capitolul 12
16. Capitolul 13
17. Capitolul 14
18. Capitolul 15
19. Capitolul 16
20. Capitolul 17
21. Capitolul 18
22. Capitolul 19
23. Capitolul 20
24. Capitolul 21
25. Capitolul 22
26. Capitolul 23
27. Capitolul 24
28. PARTEA A DOUA
29. Capitolul 25
30. Capitolul 26
31. Capitolul 27

32. Capitolul 28
33. Capitolul 29
34. Capitolul 30
35. Capitolul 31
36. Capitolul 32
37. Capitolul 33
38. Capitolul 34
39. Capitolul 35
40. Capitolul 36
41. Capitolul 37
42. Capitolul 38
43. Capitolul 39
44. Capitolul 40
45. Capitolul 41
46. Capitolul 42
47. Capitolul 43
48. Capitolul 44
49. Capitolul 45
50. Capitolul 46
51. PARTEA A TREIA

52. Capitolul 47
53. Capitolul 48
54. Capitolul 49
55. Capitolul 50
56. Capitolul 51
57. Capitolul 52
58. Capitolul 53
59. Capitolul 54
60. Capitolul 55
61. Capitolul 56
62. Capitolul 57
63. Capitolul 58
64. Capitolul 59
65. PARTEA A PATRA
66. Capitolul 60
67. Capitolul 61
68. Capitolul 62
69. Capitolul 63
70. Capitolul 64
71. Capitolul 65

72. Capitolul 66
73. Capitolul 67
74. Capitolul 68
75. Capitolul 69
76. Capitolul 70
77. Capitolul 71
78. Capitolul 72
79. Capitolul 73
80. Capitolul 74
81. Capitolul 75
82. Capitolul 76
83. Capitolul 77
84. Capitolul 78
85. Capitolul 79
86. PARTEA A CINCEA
87. Capitolul 80
88. Capitolul 81
89. Capitolul 82
90. Capitolul 83
91. Capitolul 84

92. Capitolul 85
93. Capitolul 86
94. Capitolul 87
95. Capitolul 88
96. Capitolul 89
97. Capitolul 90
98. Capitolul 91
99. Capitolul 92
100. Capitolul 93
101. Capitolul 94
102. Capitolul 95
103. Capitolul 96
104. Capitolul 97
105. Capitolul 98
106. Capitolul 99
107. Capitolul 100
108. Capitolul 101
109. Capitolul 102
110. Capitolul 103
111. Capitolul 104

112. Capitolul 105
113. Capitolul 106
114. Capitolul 107
115. Capitolul 108
116. Capitolul 109
117. Capitolul 110
118. Capitolul 111
119. Capitolul 112
120. Capitolul 113
121. Capitolul 114
122. Capitolul 115
123. Capitolul 116
124. Capitolul 117
125. Capitolul 118
126. Capitolul 119
127. Capitolul 120
128. Capitolul 121
129. Capitolul 122
130. Capitolul 123
131. Capitolul 124

132. Capitolul 125
133. Capitolul 126
134. Capitolul 127
135. Capitolul 128
136. Capitolul 129
137. Capitolul 130
138. Capitolul 131
139. Capitolul 132
140. Capitolul 133
141. Capitolul 134
142. Capitolul 135
143. Capitolul 136
144. Capitolul 137
145. Capitolul 138
146. Capitolul 139
147. Capitolul 140
148. Capitolul 141
149. Capitolul 142
150. Capitolul 143
151. Epilog

152. Nota autoarei
153. Mulţumiri